

કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વંશીલ, યેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કુળા નિવાસ હિન્દુ લોજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

સુખ અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
તેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કુળાનિવાસ'ને જરૂર પોતાનું બંધે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયભેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતરપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાપાકાવા વગેરે
લેહભરમોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો:- મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

ખાસ સંગ્રહ કરવા લાયક પુસ્તકો

બલદક બંકા દેવડા ભા. ૧-૨	૬-૮	ફળગામનો બગીચો	૧-૨
રાજયોગી ચાને પરમાર ધારાવણીદેવ		છાંડવાનું જીવન	૦-૪
ભા. ૧-૨	૮-૦	કરોળીઆનાં કાવર્તી	૦-૬
મકાદમા મીંધીજીનું જીવન	૪-૬	મનુષ્ય બ્રમણ	૦-૧૨
રાષ્ટ્રીય કોમિસનેા છનિદારા ભા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦		કેનેદાનું જવાબદાર રાજતંત્ર	૧-૮
વિશ્વભારતી અથવા દિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર ૧-૦		ઉદ્દભિજ્જનેની ઉત્કૃષ્ટિ	૧-૪
અગ્નિવેદ સંહિતા ભા. ૧	૨-૦	કેળવણી	૧-૮
" " ૨	૨-૦	સીતા	૦-૬
" " ૩-	૨-૦	બુદ્ધ ભગવાનની વાતો	૦-૬
" " ૪	૨-૪	મેગરધોનીસના સમયનું દિન્દ	૦-૮
" " ૫	૨-૦	પ્રકાશ	૦-૬
જીવાનીની ચાવી	૧-૮	છત્તીસગા સમયનું દિન્દ	૧-૧૦
વેપારની ચાવી	૧-૧૨	મીસની મુલાકાત	૦-૬
આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪	પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨
કળા વિશે પ્રવચનો	૦-૭	દિન્દની સહરે નીકળેલા વદાણુવટીઓ	૦-૧૧
નેરસનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦	વેપારની ચાવી	૧-૧૨
વક્ત્રબ	૧-૦	મદમદ બેગડો	૦-૬
મદિપતરામ	૧-૧	સુર્ધ નર્મરકાર	૦-૮
નરસિંહ મહેતો	૦-૧૧	પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬
પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦	આપણા મદારાગ્ન	૦-૬
ઈન્દ્રાડ અને દિન્દુરતાન	૦-૧૪	અરનીથ સમાજચાત્ર	૧-૬
દિન્દુરતાનના સોમો	૦-૧૧	વિષુત	૧-૦
જાતની રાજનીતિ અને દિન્દ	૦-૮	વિદ્યાનના વિધાયોગ	૧-૧૨
આર્યોનું આદિ નિવામરયાન	૦-૬	દિન્દુરયાનમાંના જુદા જુદા થક	૦-૧૨
રયાનીક સ્વરાજ્યની સંરયાઓ	૦-૬	પ્રાચીઓનાં રાજારાજા લક્ષણો	
સામાજિક સુખરૂપતા	૦-૧૧	તથા વપ વિદ્યાન	૦-૧૦
સરોવરના જીવો	૦-૧૩	વાયેલાઓનું ગુજરાત	૦-૬
તરવાના કળા	૦-૭	ભાષાવિદ્યાન પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
અર્જવિદ્યા	૦-૧૨	મારું જીવન અને કાષ્ઠક્ષેત્ર	૦-૧૨-૦
નોકા બગ	૦-૧૧	પચેનત્રની વાતો ભા. ૧	૦-૮-૦
સુધે	૦-૧૨	" " ભા. ૨	૦-૮-૦
ધનવિદ્યા	૦-૧૧	રેડીઓ અને ટેલીવિઝન	૦-૮-૦
બેતીના ઉપદેવો	૦-૧૪	ડેન્ડાડી	૦-૪-૦

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

આલવિનોદનું આલમોહિત્ય

આલમો માટે સવોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
આલવિનોદે સવાસો પુરતો તૈયાર કર્યો છે.

અ ક્ષ ર મા ળા

હંથી જાતનાં ચાર્ટ કાર્ડ ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પ્રુષ્ઠળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કો શી ખ વ નો એ ર મ ત વા ત છે.

આલ વિ નો દ ગ્રં થા વ લી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મ નો હર અ ને સુંદર પ્રુસ્તકો

આ લ વિ નો દ મા ળા

ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં જેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક આલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહીષીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, ફસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોણીસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અગાડું સચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુબઇ]

ગુણસુન્દરી

૦ત્રી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

પૃ. ૩૮ મું]

અવરણાપક :
નવવરણાલે ઠાકર-
લુણાવાડા પ્રેસ. વડોદરા.

એપ્રિલ : ૧૯૪૨

અનુક્રમણિકા

સહૃદય :
શ્રી. રમા ઠાકર

[અંક ૨ ભો.

પૂર્ણિમા : શ્રી. બાલકૃષ્ણ મુનરામ ઠાકર...	...	...	...	...	...	૪૯
જૂકવો : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મગનલાલ સાર્થ	...	...	...	...	...	૫૦
દેવચર : શ્રી. સાન્તા સી. પટેલ...	...	...	...	...	...	૫૧
મુંદર સ્વપ્ન : શ્રી. વિભુષ મહેતા	...	...	...	...	...	૫૨
દક્ષિણની રાણી : શ્રી. " આ "	...	...	...	...	...	૫૩
મુકતક-મુગ્ધ : શ્રી. મીતુ બરબેરજ દેસાઈ	...	...	...	...	...	૫૪
છવન-ખિરાદરી : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મગજી બોઝ...	...	...	...	...	...	૫૫
કલિકા : શ્રી. બાલકૃષ્ણ મેશી	...	...	...	...	...	૫૬
મીરયા સંસાર : શ્રી. હસુભતિ ધીરજીભાઈ દેસાઈ	...	...	...	...	...	૫૭
'છ' રૂવાડીને 'તુ' લાવવો : શ્રી. રામમોહનરાય જયવંતરાય	...	...	...	...	...	૫૮
વસંત રંગ : શ્રી. રતિલાલજી બુધ	...	...	...	...	...	૫૯
સોણલાં તેનાં રહે : શ્રી. સરોજ ..	...	...	...	...	...	૬૦
અનુભવિને : શ્રી. જયન્તાકુમાર	...	...	...	...	...	૬૧
છી અને પુરુષ : શ્રી. રાલિશ મહેતા	...	...	...	...	...	૬૨
હુલડાં : શ્રી. પ્રેમચન્દ્ર ર. બુધ	...	...	...	...	...	૬૩
વડોદરાની મલિકા સંસ્થાઓ અને તેનાં પ્રેરકબળો :	...	...	...	...	...	૬૪
ઠયાં બોળે કિરતાર : શ્રી. અંબુભાઈ ઠાકર	...	...	...	...	...	૬૫
નોંધપોથીને પાનેથી : શ્રી. હસિતજી	...	...	...	...	...	૬૬
અણમામઝાં જી રેવિકા લાલીમ વર્મા...	...	...	...	...	...	૬૭
સ્વીકાર :	...	...	...	...	...	૬૮
આજના જીઓના આદર્શો :	...	...	...	...	...	૬૯
ફૂલવેણી :	...	...	...	...	...	૭૦
સૌજન્ય :	...	...	...	...	...	૭૧
નોંધ :	...	...	...	...	...	૭૨

— બાલવિભાગ —

પૂર્ણિમા : શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત મ. બટ	...	...	...	...	...	૨૫
હીરકેણી : શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ	...	...	...	...	...	૨૬
રાધા દાલજીવાણી : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મ. બટ	...	...	...	...	...	૨૭
ગદુડા : શ્રી. કપિલા ઠાકર બી. બે.	...	...	...	...	...	૨૮
જ્ઞાનમંથા શ્રી. રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ દલાલ	...	...	...	...	...	૨૯
કોના નરસિંહે ? : શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ	...	...	...	...	...	૩૦

ચાલિંક લગજમ : દિવ માટે રૂ. ૪-૮-૦૦ : વિદેશ માટે સીધીજ દસ : છુટક નકલ દસ આના

બાલવિનોદનું બાલમાહિત્ય

બાલમાહિત્ય

પાંચથી પંદર વરસના બાળકો માટે
બાલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

હાથી બતનાં આટલું કાઢે ઉપર પાંચ રંગનાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કો શીખવવો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગનાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારોભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં ખેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

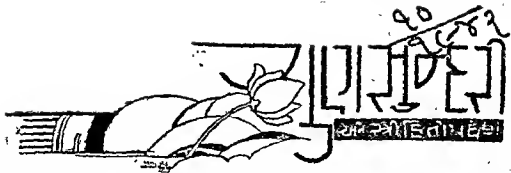
અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોણેસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુબઇ]

પુસ્તક ૩૮૫

માર્ચ : ૧૯૪૨

અંક ૧ લો

વિશ્વચંડિકા

દેઈ તાલી જૂમે, ને મતવાલી ધૂમે,
ઘોર વિશ્વચંડિકા જૂમે ધૂમે.

છૂટા છે કેશ, હસ્ત રંખ્યા બે રક્તથી,
બાલે સંસાર, મહાકાળી ધૂમે;
ઘોર વિશ્વચંડિકા જૂમે ધૂમે.

હાથે કરમાલ, ફંડમાળા છે કંકમાં,
ભાલા ઉછાળતી ભયાળી ધૂમે;
ઘોર વિશ્વચંડિકા જૂમે ધૂમે.

અસુરોને માત યુદ્ધ ખેલે ધડકારતી,
ગેળી હુકાર એનો ભુવને ધૂમે;
ઘોર વિશ્વચંડિકા જૂમે ધૂમે.

સળવળતી જીભ એની રક્ત સમી આંખડી,
ધાવેને ઝીંકતી ભૂખાળી ધૂમે;
ઘોર વિશ્વચંડિકા જૂમે ધૂમે.

‘નાહિ, નાહિ, નાહિ’ કહી ધરતીયે ત્રાસતી,
ધરતીને ખૂંદતી કરાળી ધૂમે;
ઘોર વિશ્વચંડિકા જૂમે ધૂમે.

શ્રી. મનુ દવે કાવ્યતીર્થ

વસંત એકજ વાર

રચનાર :
નરહરિપ્રસાદ ભટ્ટ

વસંત એકજ વાર,

જીવનમાં વસંત એકજ વાર—

જીવનમાં વસંત ૦

આવે તે પહેલાં વહી જતી,

રહે ગ્રીષ્મ-સંતાપ,

ઉના આંસુ કેરા વરસાદ—

જીવનમાં વસંત ૦ ૧

નન-મંડળમાં ચંદા ચમકે,

મહિને એકજ વાર,

અરે હા, મહિને એકજ વાર;

પ્રિયા વદન ચંદાથી ઝરતી,

એકજ ઓગસ ધાર—

જીવનમાં વસંત ૦ ૨

કુસુમ-કુંજથી કોપલ ફૂલ,

રેલવતી રસ - ધાર,

પધારે વસંત પહેલી વાર-(૨)

આત્માનાં અંતર્પટ ઉઘડે,

પ્રભરે પ્રણય પ્રકાશ,

કરે દુર હૃદય તણા અંધાર—

ઉરે રેલાતી રસની ધાર-(૨)

બને પણ તે તો એકજ વાર—

જીવનમાં વસંત : ૩

કુંજે કુંજે પુષ્પ પ્રગટતાં,

પ્રસરે મધુર પરાગ,—

સૂકાતાં ફાણમાં તે કરમાય—

અરે ફાણમાં તે કરમાય—

હૃદય-કુંજનાં પ્રણય પુષ્પ તો,

ઉઘડતાં બિડાય,

અરે ઉઘડતાં જ બિડાય—

અને તે ઉઘડે એકજ વાર—

જીવનમાં વસંત ૦ ૪

મધુરી પ્રસરે પુષ્પ-કુંજથી,

શીતલ અનિલ પરાગ,

અરે હાં, શીતલ અનિલ પરાગ;

પ્રણય-પુષ્પ બીડાતાં ફાણમાં,

રહેતી હૈયા-ખાખ,

અરે રહેતી હૈયા-ખાખ—

જીવનમાં વસંત ૦ ૫

કુલ કુલ પર જઈ મધુકર ખેસે,

માગે બિંદા દાન—

હૃદયના મોંઘા ભાવની લ્હાણુ-(૨)

થાય નહિ સન્માન,

બને સૌ શુષ્ક અને વેરાન—

જીવનમાં વસંત ૦ ૬

ચંદા-તેજે ઉદયિ ઉછળે,

ઉછળે જળનાં પૂર—

અરે હાં ઉછળે જળનાં પૂર:

પ્રિયા વદન ચંદાને નિરખી,

દરખે ઉછળે ઉર,

જતામાં, ફાણમાં શોકાવુર,

બને ચિદ્વિદ આકુળ વ્યાકુળ—

જીવનમાં વસંત ૦ ૭

વસંત એક વધા'વા સૌને,

હોંસ અનેરી થાય,

વધા'વા વરસે વરસે વ્યાધ-(૨)

પવન, પુષ્પ, ચંદા, કોપલ વિણ,

વસંત કયમ ઉગવાય,—

કહેશે, વસંત કયમ ઉગવાય ?—

જીવનમાં વસંત ૦ ૮

“હતી ને સાહેબ !” માળી નમ્રતાથી બોલ્યો.

“તમારે પરીક્ષા થઈ ગયા પછી હું અહીં રત્નમાં આવવાનો છું તે નહોતો લખતો ?” જ્યંતના મિત્રજનો પારો જરા ઉંચો ચડ્યો.

“લખતોતો ને સાહેબ !” માળી ચોર નસ બન્યો.

“તો પંડી આ બંગલો કેમ તે બાડે આપ્યો ?” જ્યંતના કપાળે કરચલીઓ ધળી.

“પણ સાહેબ-પણ-” માળીની હજી કોચાવા લાગી.

વસારામ જૂનો નોકર હતો; જ્યંતને નાનો બાળક રમાડ્યો હતો; તેથી તેના પર તેને અપૂર્વ મમતા હતી; તે બોલ્યો “પણ બંગલો જાડે આપ્યો તો મને જણાવવું તો હતું ?”

“જણાવવાનો હતો સાહેબ, પણ મારો બજારો માંદો થઈ ગયો તેના ગભરાટમાં જૂલી ગયો.”

“વાર, નવ દવે પહેલાં બહાર ગાડી ઉઠી છે તેમાંથી સામાન લઈ આવ ને પેલા આઉટ-હાઉસમાં ગોઠવી દે-ઉઠો રહે પણ, લાગશે દોડે છે શાનો ?-કેટલા વખતની બાગચીટી કરી છે ?”

“એક મહિનાની, સાહેબ ?”

“મૂખો કંઈતો ? ન, ન, દવે પેસો સામાન લઈ આવ.”

અને તે દિવસે જ્યંત પોતાનો મુકામ તે આઉટ-હાઉસમાં જ રાખ્યો.

૩

સાંજના પહેરે જ્યંત આઉટ-હાઉસની બહારની બાગીચાએ એક આરુમ ખુરશીમાં પડ્યો પડ્યો કંઈક ચોપડી વાંચવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો એવામાં તેની નજર આવી ફાઇએ ઉપરસ આવી ! તે ચમક્યો “અરે વાગી

પેલી સુંદર યુવતી તો નહિ હોય !” જ્યંતે પાછું વળી જોયું તો એક વૃદ્ધ દમ ચડતાં ખું-ખું કરતો ઉભો હતો ! તેણે ખાસામાંથી પોતાના નામનું કાડું કાઢી જ્યંતના હાથમાં મૂક્યું. તેના પર છાપેલું હતું :—

“ઈ. બ. સૂર્યરામ દેસાઈ
દીવાન, રામપુર સ્ટેટ (રીટાઇડ)”

“જેસો, જેસોને ? આમ ઉભા શા માટે ?” જ્યંતે ચકિત થઈ પારો પડેલી ખુરશી ખેંચી કહ્યું.

“હા-જેસવું જ પડશે ! હાં, આપજી આ બંગલાના માલિક ને ? બરાબર, બરાબર, મારી સુશી કહેતી હતી ખરી; આપને ઘણી અગવડ થઈ ખર ? અમે અહીં બંગલો આપને ખાલી કરી આપીએ ? ક્યાં ગયો આપનો નોકર ? બોલાવોને તે જરા સામાન કાઢી નાખશે; ને આપનો ગોઠવી દેશે !”

તત્કાળ વસારામે બધો સામાન ફેરવી નાખી બંગલાની ઉતર બાગીચાએ આવેશ વરંડાને જોડેલા ખંડમાં લાવી મૂક્યો; અને બહાર ગયો ચાર ખુરશીઓ ગોઠવી દીધી.

પંડી જ્યંત અને દીવાન બહાદુર વાતોએ વળગ્યા.

૪

“આપનો આ બાગીચો પ્રદેશ તો બહુ રમણીય લાગે છે હો !” દીવાન સાહેબ બોલ્યા.

“એમ ?-પણ જાણસાહેબ, આપ તો વૃદ્ધ એટલે વહીવટ દેવોઓ, ને મને આપ, આમ કહીને શું કામ સંબોધો છો ?” જ્યંતે વિનય બતાવ્યો.

“ચાલો દવે નહિ કહું, હાં, પણ અહીં પાણી પાવનક્રિયા માટે કેટલું સરસ, ને સ્વાદમાં તેટલું જ સુંદર ! આ બેજ દિવસમાં મારી તબીબત કેટલી સારી લાગવા માંડી. વળી અહીં ઐતિહાસિક રથજો પણ ઘણું છે;

આજ સવારે હું પેલા સામેના કિલ્લા પર ગયો હતો; ને કાંચે પેલી શુદ્ધ જોવા જવાનો છું, અને પરમ દિવસે શું પ્રાગમ રાખ્યો છે ?-જૂલો ગયો ! ઉભા રહેને, મારી ડાપરી લઈ આવું ! ”

“ ના, ના, એટલા માટે નાહક શું કરવા તરફી લો છો ? ” જ્યંતે સરિમત કહ્યું.

“ અહીંઆ જ તમારા જવાનિયાઓની બૂલ યામ છે ને ? પોતાના ધર્મનું અભિમાન, કુળનું અભિમાન, પોતાના ઇતિહાસનું અભિમાન—”

“ વશરામ, વશરામ, થોડું પાણી લાવ તો. ” જ્યંતે જૂમ મારી.

“ વાહ, વાત તો કીક ઉઠાવો છો હો ? પણ આમ જુઓ જ્યંતમાઇ, એવું સંશોધન ક્યાં વિના મારું પુસ્તક કેમ કરીને પૂરું થાય ? ”

“ ઝોહો, આપે પુસ્તક પણ લખ્યું છે ? ”

“ વાહ, એટલું પણ નથી જાણતા ? જાઓ મારા સાહેબ, યુગરાતનો નવતર ઇતિહાસ બા. ૧ બહાર પડી ચૂક્યો છે, ભાગ ૨ પૂરા થવા આવ્યો છે, ભાગ ૩ ની લખાવટ ચાલે છે, ભાગ ૪ ના વિચાર મગજમાં ઘૂમે છે, ભાગ ૫ માના-જુ, જુ, જુ—” દીવાન બહાદુરને ઉધરસ ઉપડી આવી.

“ બોલતાં આપને ખુબ શ્રમ પડી ગયો; હવે અંદર જઈ જરા આરામ લો—” કહેતાં જ્યંતે જૂમ મારી. “ વશરામ, વશરામ, સાહેબનો જરા હાથ ઝાલ તો. ”

અને વશરામના ટેકાથી દીવાન બહાદુર પોતાના ખંડમાં આસ્તેકદમ ચાલવા લાગ્યા.

૫

એ ચાર દિવસ બાદ—બપોરના બાર વાગતાં તાપથી કંટાળા ગયેલા જ્યંતે બપોરનામાં બનાવેલા હોળમાં નહાવા ગયો; એવામાં “ વશરામ, વશરામ ” એવી સુશીલાની યુગો

તેના કાન પર અથડાઈ, વશરામને જ્યંતે કાંઈક વસ્તુઓ લઈ આવવા ગામમાં ગોકળ્યો હતો; અને સુશીલાની હાકોના ધ્વનિ પરથી એટલી વાત તો સ્પષ્ટ હતી કે તે કાંઈ પણ આશ્ચર્યમાં હતી ! કેાણે જાણે કેવા યે સંકેતમાં વિચારી હશે કે-તો તેની મદદે દોડી જવાની જ્યંતની ફરજ નહોતી ? હા, પણ સુશીલા સ્ત્રી હતી, અને જ્યંતે અદલ સ્ત્રીદેવી હતો-તેનું મન સ્ત્રીની મદદે જવાનું કેમ કહી શકે ?-પણ તેના પગ તો સુશીલાની બાજુ-એજ વળ્યા !

સુશીલાએ પોતાના ખંડમાં રહ્યાં રહ્યાં જાણ્યું કે હું અંદરના ભાગમાં વાંચવામાં લીન થઈ હતી. ને બાપુજી બૂલથી બહાર તાણું મારી નહકના ગામે ઐતિહાસિક શુદ્ધ જોવા ગયા છે-તે સાંજે આવવાના છે ! ”

જ્યંતે સાંભળીને હસી પડ્યો. બારણે એક જખરદરત ખંભાતી તાણું વાસેલું હતું અને તેની ચાવી દીવાન સાહેબના ખાસમાં રહી ગઈ હતી, હવે શું થાય ? તાણું તોડવા વિના બીજે રસ્તે નહતો-હથોડી સાંડશી વગેરે ઝોળાર લાવી તત્કાળ તેણે તાણું તોડી નાખ્યું. ને બારણું ખોલતાં જ સુશીલાએ બહાર નીકળી એક છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

“ હા...રા, બાપ, આજ તમે બાહસાંબ ન હોત તો મારે સાંજ સુધી આ કોટડીમાં પૂરાઈ રહેવું પડત. ”

તેની આંખમાં ફેતવતા જણાઈ.

“ તો તેથી શું ખગડી જવાનું હતું ? ”

જ્યંતે અંબરિ હાસ્યથી કહ્યું.

“ વાહ રે વાહ, તમે પણ ખરા લાગો છો ? હા...રા... છેકળ નિર્દય ! ”

“ જરાયે નહિ ! ”

“ ત્યારે બીજું શું ? ”

“ હું દેખી છું. નિર્દય નહિ ! ”

“ દેવી ? કેના ? ” સુશીલા આવી જ બની ગઇ.

“ આખી સ્ત્રી આવમનો; તમારી સાથે આટલી વાતચીત કરી એજ વધારે ખડતું છે ને ? મારે તો હવે નહાવા જવું છે. ”

“ મારે ચે નહાવું પડશે ! ”

“ કેમ વાર ? ”

“ તમારા જેવા સ્ત્રીદેવી સાથે વાત કરી તેના પ્રાયશ્ચિત માટે ! યાસોને, હુંચે આવું છું. તમારી સાથેજ. ”

૬

સીમેન્ડ કાંકરીથી ચણેલા મિશ્રાળ હેઠનાં ઉભય કેટલીકવાર સુધી પાણી ઉછાળતાં નહાયાં, તથાં. પરંતુ તરતાં તરતાં વચમાં સુશીલા એકવાર મોટી ખૂમ પાડી ઉઠી, “ મરી ગઈ, મરી ગઈ. ડૂબી-પગ થાકી ગયા—”

અને ખરેખર તે પાણીમાં ડૂબતી જ દેખાઇ. જ્યતે ડૂબકી મારી તેને બહાર કાઢી-પણુ તે બેભાન હતી.

જ્યતે તેને બે હાથ પર એકલાં જ ઉઘડી આણીને બંગલામાં બીજાના પર સ્વાડી.

કેટલીક વારે તે શુદ્ધિમાં આવી ને તુર્તજ ક્ષીણ સ્વરે બોલી ઉઠી. “ જ્યત-તમે મારો જીવ બચાવ્યો હો-તમારો ઉપકાર—”

“ ગમે ત્યારે વળશે જ—” જ્યત વચમાં જ બોલી ઉઠ્યો “ પણ હમણાં તમે જરા આરામ લો; હું હવે જઈ. ”

“ મને તો જીક લાગશે બા એકલાં ? ”

“ એમ ? બહે, તો તમારા બાપુજી આવતા સુધી હું તમારી સાથે રહીશ. ”

“ હાથ, હવે મને કેવું સાફ લાગ્યું ! હવે તો તમારો સ્ત્રી દેવ મટી ગયોને ? ”

“ લગભગ નહિ ! ”

“ ત્યારે તમે મને કેમ બચાવી ? ડૂબવા

જ દેવી હતી ને ? મને મારી જ કે ન નાખી ? ”

“ સુશીલા, તું સ્ત્રી નથી માટે—” જ્યતે તમે પરથી તુંકારીને વાત ચલાવી.

“ ત્યારે હું કાંઈ છું ? ”

“ દેવી. ”

“ ને તમે દેવ છો ? ”

“ જરૂર. ”

“ પણ દેવી કાંઈ ઢોંગ કરે નહિ. ને આ દેવી તો જરા ઢોંગી ખરી. તેણે તમને કસાવામાં, તરતાં પાણીમાં તેના પગ કાંઈ ખરેખર થાકી ગયા ન હતા; ને સાચી મૂર્ખાં પણ નહોતી આવી ! ” કહેતાં સુશીલા ખડખડ હસી પડી.

“ દેવી પાછી ઢોંગી છે તો આ દેવ પણ ક્યાં કાચો છે ? તને પહેલી જ વાર જોઈ ત્યારથી તંતો સ્ત્રી દેવ ક્યારનો પલાયન કરી ગયો હતો; પણ તેમ છતાં તેણે છેવટ સુધી પોતાવું સ્ત્રી દેવનું નાટક ભજવ્યા જ ક્યું ને ? ” એટલું કહેતાં તે સુશીલાથી બેવડું હસ્યો. ને અચાનક તેણે હાથ લાંબો કરતાં સુશીલાએ જોરથી તાળી આપી.

૭

સાંજે સાડા છ વાગે દીવાન સાહેબ આવી પહોંચ્યા; તે વખતે જ્યત-સુશીલા બાગમાં ફરતાં હતાં અને સુશીલા દર્પની અનેરી મોજ માણતાં હસીને કંઈકોઈ કરી રહ્યાં હતાં ?

પિતાને જોતાં જ સુશીલા મત્તહરિણીની ચાફકે દોડી આવી બોલી. “ વાહ, બાપુજી ખરા તમે ? આમ મને બંગલામાં પૂરતે જ જતા રહ્યા ને ? આ જ્યતભાઈ ન હોત તો મારી શી દશા આવત ? ને પછી હેઠનાં નહાણ પડી-તે ડૂબતી જ હતી-પણુ એમણે મને બચાવી. ”

“ એમ ? ચાલો, હવેરે ખેર ચુનરી. એમણે તને આ નાના જળાશયમાંથી બચાવી તો સંસાર સાગરમાંથી પણ એ જ બચાવશે ! ખાત્રી રાખજો-પણ હા, આજની દપાકની વાત તો હું તને કહેવાની બૂલી જ ગયો ? ”

આમ વાતોમાં તેઓ અંગતમાં આવી ગયાં. દીવાનની ચર્તા દીવાન સાહેબની આશુ-આશુ જ્યંત સુશીલા ડાળા જમણી ખુરસી-એમાં ગોઠવાઈ ગયાં.

વૃદ્ધ દીવાને ચિરંજીવે ચેતાની તેની શીડી ફારમ બર્થો ધુમાડો કાઢતાં કહ્યું. “ તારા ગગનખાદ ને મધુખાખી આજ રાતના આવે છે. ”

“ એમ ? હાશ, હાશ, ત્યારે તો મળ. ” રમતિયાળ સુશીલા ખુરસીમાં જ નાચી ઉઠી. જયંતના કપાળે કરચલીઓ ચડી.

૮

આજે દીવાન સાહેબના કુટુંબ મિત્રનના આનંદમાં જયંતને ત્યાં જમવાનું નિમંત્રણ હતું.

જમતાં જમતાં જયંત-મધુની એક નજર થઈ; અને દીવાન સાહેબે તેમનો પરિચય કરાવતાં કહ્યું “ આ મધુ. અસલ મધુરિકા

નામ બદલી અમે છેલ્લી દબતું ટૂંકું મધુ નામ જ રાખ્યું છે. એનાં મારા ગગનવિહારી સાથે ગઈ સાથે જ લગ્ન થયાં છે. ને આ જયંત-કુમાર આ અંગતના માલીક અને આપણી સુશીલેનના ભાવિ જીવન સહચર ”

સુશીલાના માથે ગુલાબી રંગની તસરો ફૂટી.

જયંત-મધુએ સામે જ રિમ્ત ક્યું. વૃદ્ધને કંઈક આશ્ચર્ય લાગ્યું “ તમે અગાઉથી જ પરિચિત લાગે છે ખરાં ? ”

“ હા જી, ” જયંતે સત્ય વાત કરી “ અમે કોંગ્રેસમાં સાથે જ હતાં. ”

“ ત્યારે તો એ પરિચય જીવનખર ન બૂલાય ? કેમ ખરંને મધુ ? ” ગગનવિહારીએ રસિકતા દર્શાવી.

“ નહિતો ? ને તે માટે તો કુદરતે પણ મદદ કરીને ! સુશીલેન મારફત એ આપણે ત્યાં ખેંચાયા જ ને ? ”

આમ વાર્તા વિનોદમાં જમણુવાર ખલાસ થયો. ને બીજે જ અડવાડીએ જયંત સુશીલાનાં લગ્ન ઉકલી જતાં બંને નવપ્રગલ વયોવૃદ્ધ દીવાન સાહેબની છત્રછાયામાં કાસમી-રના પ્રવાસે હિપડી ગયાં.

જીવન સંગીત

જીવન સરગમ તણા મુરો, ખમ્મરો કાં બજે આજે,
અનેરો વાદના તણુ, કંઠમાં ને ઢીલા બાસે.
હવું સંગીત મધુરું એ, ખીકા મર્મો હતા તેમાં,
બર્થોતાં માન કોઈકેલનાં, હતાં ચુંબન દૈય ઝીણું.
હતા એ નાદ તુલનને, હતી મુરખ્ય એ તાનો,
હતી સોરભ તણી સિંધુ, વહી ગઈ ડયાં હવે આજે.
હવું એ સ્વપ્ન કે સાચું, થયું મુરકેલ એ કળકું.
ગયું તે સર્વને બૂલી, (રહ્યું) રડી કરવું દૈય હળકું.

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

વિધવા

[આ ભરતભૂમિ-હૃદયસ્થાનમાં ગંગા નદી બહુજી પવિત્ર મનાય છે. આદ્ય વિધવાને પણ ગંગાની સાહેલડી-એનપણી ગણીને 'ગંગાસ્વરૂપ' કહીએ છીએ-તપ્તીએ છીએ.

આવીજ એક નિર્દોષ પણ દુઃખીયારી વિધવા, એક સેવાભાવી યુવાનની નજરે પરતાં, તેને શું દુઃખ છે, તે પૂછવામાં આવે છે. દુઃખ જાણીને એ યુવાનને તીવ્ર લાગણી અને સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. પરિણામે ચેતાની બેન સંગેવશી ગણી, વેર લઈ જવા તૈયાર થાય છે. બાઈતું મન આવવામાં ન અચકાય, માટે તે યુવાન ચેતાનાં—પિતા, માતા, ભાઈ, ભાણી કેવી જઠાર બાવેનાં દાખવશે, તેનું પણ સમ્બંધીકરણ કરે છે.

ઉપર જણાવી હકીકત નીચેના કાવ્યમાં, ચચાલિત રીતે રજૂ કરી છે.]

: : રાગ-ઓધવજના સંદેશનો : :

સેવાભાવી યુવાન :

ભરતભૂમિની ગંગા સમ સાહેલડી !
નિર્મળ હૈયે આંસુ કાં ઉલરાય જો ?
કોણે કીધું દુર્ભળ હૈયું આપતું ?
કહો વાતલડી અંતર ખોલી આપજો,
ભરતભૂમિની ગંગા સમ સાહેલડી. ૧

દુઃખીયારી વિધવા :

વલવલતા અંતરની વાતો ક્યાં કરે ?
કંઈ સિધાવ્યા મૂકી એકલ વાટ જો;
આથ મજે નહિ પિયરમાંહી કોઈના,
ધરતી દેતી નથી સમાવા માગ જો !
ભરતભૂમિની ગંગા સમ સાહેલડી. ૨

યુવાન :

દુઃખી થામાં ધીરજ ધરને બેનડી !
આંસુ દખી લાગે સુજને પાપ જો;
તારા પગલે પાવન મારું આંગણું,
તુજ દર્શનથી ટળશે સૌના તાપ જો.
ભરતભૂમિની ગંગા સમ સાહેલડી. ૪

સાસુ કહે છે જાને ખમ્પર જોગણી,
ભરખ્યો મારો કેલેયો કુમાર જો;
પગલે પગલે કાજળ કેરી છાપણી,
તું આવ્યેથી વળિયું સત્યાનાશ જો.
ભરતભૂમિની ગંગા સમ સાહેલડી. ૩

બાપુ કેશે આજે પાખ્યો દીકરી,
માતા કેશે પાંખી જમણા હાથ જો;
વીરો મારો કેશે પાખ્યો બેનડી,
ભાણી કેશે ટળી નણુંદની ખોટ જો.
ભરતભૂમિની ગંગા સમ સાહેલડી. ૫

સંયમ અને ત્યાગ

લેખિકા : કુ. વનખાળા ઇ. દેસાઈ

મહત્વાકાંક્ષા એ એક એવો સુંદર મીઠા જળનો ઝરો છે કે તેની પાસ દરેક સંસ્કૃત મનુષ્યને હોય છે જ. અને તે મહત્વાકાંક્ષાઓ પૂર્ણ કરવા તે ભગીરથ પ્રયત્નો કરે છે. આ પ્રયત્નો તેજ તેના જીવનની કળા. દરેકની જીવનકળા જુદી જુદી હોય છે. જીવવાની કળા એટલે જીવન સુધારણા. મનુષ્યની અંદર રહેલા ઉચ્ચતરગુણો ખિણવવાની કળા. આ ગુણોમાં ત્યાગ અને સંયમ ધણો જ મોટો ભાગ ભજવે છે. સેવેશા આદર્શો પૂર્ણ કરવા સાગ અને સંયમ અતિ આવશ્યક છે.

હવે સંયમ એટલે શું ? સંયમ કોને કહેવો ? મોટે ભાગે સંયમને માટે ત્રણ જાતની વ્યાખ્યા અતી પ્રચલિત છે. પ્રથમ એક મનુષ્યને કુદરતની અંદર જે જરૂરી છે, જે એને ભોગવવાનું છે, તે બધું ન ભોગવે તે સંયમ. સામાન્ય સંયમ તે ધર્મમાં જ-ક્રિયા-કાંડમાં જ હોય તેવી માન્યતા છે. પરંતુ આ સર્વોંશે સત્ય નથી. સંયમ માત્ર દેહદમનમાં જ આવતો નથી. પરંતુ દેહના સાચા વિકાસમાં જ રહેલો છે. બીજી તથ્ય એ છે કે અમુક સમયે અમુક ચીજનો, વિચારનો, કે વર્તનનો ત્યાગ કરવો તે સંયમ. જો આ પ્રમાણે સંયમને વિશાળ રૂપમાં જોઈએ તો તે સ્વતંત્રતા જ છે. સંયમમાંથી જ સ્વતંત્રતા ઉદ્ભવે છે. મનુષ્ય પોતાની મરજી મુજબ અમુક કાળે અમુક સમયે કોઈ પણ પ્રકારનો ત્યાગ કરે તે સંયમ. આ પ્રમાણે મરજી મુજબ પગાએલો સંયમ તે સ્વતંત્રતા નહિ તો બીજી શું છે ?

કોઈ પણ ગુણના ઉદ્ભવનો ઇતિહાસ જોઈશું તો સંયમનો ઉદ્ભવનો ઇતિહાસ તે

બધા જ ગુણો કરતાં અદિઆતો છે. તેનો ઉદ્ભવ માત્ર લાગણીમાંથી જ થાય છે. બ્યારે મનુષ્યને કોઈ વિઘ્નિતિ માટે; કોઈ ઉચ્ચતમ આદર્શ માટે તમન્ના જાગે છે; તેની ઝંખના થાય છે, ત્યારે તેનામાં ત્યાગ અને સંયમની ભાવના બહુજ નવલંતરે પ્રકાશે છે. બસ પ્રેમ, નીરવ લાગણી તેજ આ બે મહાન ગુણોના ઉદ્ભવનું કારણ છે.

‘આશા શ્રદ્ધા અને પ્રેમ’ જે જીવનના પાપારૂપ છે. તેમાંથી પ્રેમ તે મુખ્ય છે. એ મહાન પાપામાંથી આનો ઉદ્ભવ ! એ શું બોલી મહત્વની ખીના છે ?

આ ઉપરાંત ત્રીજીવટથી જોઈએ તો તરત જ દેખાય છે કે સંયમના તાંતણા તો આપણી રોગરગમાં સોડીની નદીઓની માફક વીંટળાએલા છે. માતાના ઉદરમાં જન્મ ગર્ભનો વિકાસ થાય છે તેમ જ તે ગર્ભના ઉદરમાં આ સંયમનો વિકાસ પણ આપોઆપ થાય છે. એટલે એ તો સ્પષ્ટ જ થયું કે જીવનની શરૂઆત પહેલાં જ સંયમની શરૂઆત થઈ જાય છે. એક સ્ત્રીને આદર્શ માતા થવા માટે કેટકેટલી વરણનો ત્યાગ કરવો પડે છે ? તેની સમર્પાવરચામાં પણ તે કેટલી બધી દરકાર લે છે. કોને માટે ? પોતાના પુખ્ત માટે. બાળકના જન્મ પછી પણ તેને આદર્શ બનાવવા માટે તે આત્મવિશેષન કરે છે. તેનાં સુખેનો ભોગ આપે છે. આ મહાનુભાવ માતાની મોઢાઈ.

પુરુષનાં જીવનમાં પણ આ તાંતણો વણાયો છે. મૃદસ્થ પણ પોતાનાં જીવનને ખાતર અનેક અંગત-સુખેનો ત્યાગ કરે છે. માત્ર

અંતર આગ બળે

અંતર આગ બળે,
દયાનિધિ ! અંતર આગ બળે.

હારણ દવમાં દુનિયા બળતી,
નયન અંગારા બરે;
દયાનિધિ ! અંતર આગ બળે.

વિષ ભરેલા કાળા સરોઈ,
લોળા જતને હસે,
દયાનિધિ ! અંતર આગ બળે.

શિષ્ટતા કેરો સ્વાંગ સહને,
સંસ્કૃતિ દેવજ દમે,
દયાનિધિ ! અંતર આગ બળે.

માનવતાના મુગટ પહેરી,
માનવ હૃદય દળે,
દયાનિધિ ! અંતર આગ બળે.

આગ છુલાવવા મધુ પુ પલુ,
આગ બળવતાર બને,
દયાનિધિ ! અંતર આગ બળે.

શ્રી. રમણલાલ ચંદુલાલ કાઠવાળા

અસામાન્ય જીવનની અંખના એ જ
જીવનને ઉન્નતિને પથે ગતિ કરાવે છે.

આ પ્રમાણે જોતાં લાગે છે કે
સંયમ તો ગભરી અંદર જ વસી શકે
ગયા છે. બાળક, કિશોર, યુવાન, વૃદ્ધ
બધા જ જાણે અગણે સંયમે પાળે
છે. પરંતુ તે સમજાણ વગરનો ભોગ
છે. તેથી તેની કિંમત કેટલી અંકાય ?
એટલે જ બાળક ત્યારે બાળક મટી
યુવાન થાય છે અને કેટલાંક નાગરિક-
કતાના ધર્મનો પણ કોળ કરે છે.
તેનામાં આ હૃદયરક્ત મહાન શુદ્ધિ
વિલોપન થતું આપણે જોઈએ છીએ.
આ જગતનાં ચક્રમાં તે માન બૂલે
છે અને મદ તથા અહંકારમાં
“સંયમી જીવનથી શો ફાયદો ?”
એમ વિચારી તેવું સ્વચ્છંદી વર્તન
પણ આચરે છે. જગતનાં હૃતર
પ્રાણીઓ કરતાં તે કંઈક વધારે છે.
ને હિચ્છે. એવી અહંકારની વૃત્તિ-
ઓને પોષવામાં જ માને છે. કેટલીક-
વાર એવું પણ બને છે કે જુદાં
સ્વચ્છંદી ને અનીતિમાન માણસો

પોતાના જ જીવનનો વિકાસ નહિ પરંતુ
આપાએ દુઃખનો વિકાસ-તેની આદર્શ
ભાવનાઓનો વિકાસ તે પોતાને કારણે છે.
અને તે આદર્શ પૂર્ણ કરતાં સાફ એવું જીવન
ખી ખી જાય તો પણ એ એક શબ્દ સરખો
પણ ઉચ્ચારતો નથી. આવા તો અનેક ત્યાગ
અને સંયમે ઉચ્ચતર કોટીનો હોષ મનુષ્ય
સેવે છે, કારણ તેને જીવનધર્મોત્તુ માન છે.
એટલે આવાં ન્દાનાં ન્દાનાં ભોગ અને ત્યાગ
કરવાની તેને દેવ જ પડી ગઈ છે. એટલે તેને
સંયમ તે સંયમ લાગતો જ નથી. આ
પ્રકારના સંયમે પાળવાથી મનુષ્ય સામાન્ય
એવું સાધારણ જીવન બને જીવી શકે પણ

જગતમાં મ્હાલે છે. ને સમાજમાં માન પામે છે.
પરંતુ લાંબો વિચાર કરતાં જણાશે કે તે માન
કે સુખ તેમનું સાચત ટકતું નથી. તેમાં તેને
સંતોષ નથી. તે બંધાને ખોટાં વસ્ત્રો મારવાં
પડે છે. અને અંતે તેમનો કુતરા જેવો અવ-
તાર થઈ જાય છે. મૃત્યુ પણ તેમને શાંતિ
અર્પી શકતું નથી. આમ દેખાતું સુખ તે
સુખ નથી પણ સુખ પાછળનાં કાંઈ અર્થોત
સુખ પોતે જ નહિ પણ તેનાં ઓળાજ માત્ર
છે. શું ચોની માણસ આવું સુખ પસંદ
કરશે ? શું તેઓ અકેલી પાશવ વૃત્તિઓને
ખિલવશે ? અને તેમાંથી મળતું સુખ જ
સાચુ માનશે ? માત્ર આવાજ સુખની કલ્પના

છે. શેનાથી ? જે આપણી અંદર પાસવી વૃત્તિઓ છે તે બહાર ન આવે અને આપણાં ચારિત્રને દૂષિત ન કરે તે જોવાનું છે. માત્ર ભૌતિક જગતનો ત્યાગ કરવાથી આપણે પવિત્ર ચર્ચ શકવાનાં નથી; માટે પ્રથમ કાયને દૂર કરવું પડશે; એટલે કે અરાગ્ય કાચી તરફ સંયમ, તે સંયમની આરાધના પછી વિચારની સુધારણાને પરિણામે જગતનો ત્યાગ થશે, તોજ જીવન સુધરશે નહિતર આ રખડું બાવા જેવું જીવન ચાલ જશે. જગતનો ત્યાગ બાલે થાય પરંતુ તે પછી પણ સંયમ તો સેવવો જ પડશે. ત્યાગની બાબત એટલે સંયમ, અને તેનું આચરણ એટલે સાગ. આ પ્રમાણે જોતાં કાગે છે કે ત્યાગ એ મહાન છે અને સંયમ સામાન્ય છે. મોટા ભાગના લોકો સંયમ પાળી શકશે, પરંતુ સાગ નહિ કરી શકે.

હવે કહ્યું તે પ્રમાણે આપણી અંદર દૈવી અને આસુરી બન્ને શુણે રહેલા છે. આ આસુરીતાવા તો હંમેશા આગળ આવવા માગે છે, અને ધણી ધખત ફાલે છે પણ ખરા; અરે ? કદોક તે જીવનની અંદર સુખ-કર પણ બને છે. પરંતુ એ સુખ સામ્વત નથી હોતું. માંડ્યાના જળ જેવું છે. ત્યારે આપણી અંદર આવી આસુરી વૃત્તિઓ જાગે ત્યારે આપણે પ્રાર્થના જપ અને મનન કરીને તેને દૂર કરવી જોઈએ. તે શેતાન-છડ તરફ ન જતાં *happy-path* તરફ પ્રયાણ કરીએ, તો જે આ મહાન યુદ્ધ *spiritual struggle* એટલે કે દૈવી અને આસુરી વૃત્તિઓ વચ્ચે ચાલતું દ્વંદ્વ યુદ્ધ, તેના પર આપણે છત મેળવીએ, અને દૈવી શુણોનો સાક્ષાત્કાર કરીએ. દરેક મનુષ્યને આ મહાન યુદ્ધ સામે ઝુઝવું પડે છે. ત્યારે આત્માની ઉન્નતિ સધાય ત્યારે જે સારા યવાની બાબત છે તે આપોઆપ સારાપણાની સાથે બહાર આવે છે. તે સમયે દેવ અને શેતાન વચ્ચે

ધર્મણ ચતું નથી. જીવન માત્ર આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અર્થે જ નિર્ગમન કરાય છે. દરેક મનુષ્યને પોતાનાં જીવનની ઉન્નતિ માટે મહત્વાકાંક્ષા હોય પણ આત્માની ઉન્નતિના કાયદા તો કોઈક વિરક્તા જ હોય છે.

જીવનની સુધારણા માટે પણ આપણી જે પાસવી વૃત્તિઓ છે તેનો સાગ કરવો પડશે. આ જીવનમાં શ્રેયસ અને પ્રેયસ એવા માર્ગો આવે છે. આપણી વૃત્તિઓ આપણાં હિત કરતાં પસંદગી-રચૂળ આનંદ આપનારા માર્ગ તરફ ખેંચી જશે; પણ તે સમયે એવી વૃત્તિઓને દૂર કરી શુદ્ધિપૂર્વક મનન કરીને આત્માના અવાજ પ્રમાણે શ્રેયસ માર્ગે મહણ કરે તે જ સાચો સંયમી માણસ. આ સંયમની સાથે સન્યાસ આવી ગયો; એવી રીતે કે આસુરી વૃત્તિઓ તરફ સંયમ-તેને દબાવી અને સાથે સાથે જે આનંદદાયક હતું પણ હિતકર નહોતું માટે તેનો સાગ કરી માત્ર હિતકર માર્ગ જ મહણ કયો. આ વૃત્તિઓને દૂર કરવી તે બધું કઠિન છે. મોટા ભાગનાં માણસો આ ધોર સનાતન યુદ્ધમાં હારી જાય છે. એ હાર કંઈ મનુષ્યની શક્તિઓનો નાશ કરવા માટે યોગ્ય નથી; પણ તેનો અંતિમ હેતુ તેનું શ્રેયસ કરવાનો જ હોય છે. ખરાં આદર્શવાળાં માણસો જગતમાં રહીને નિષ્કામ-ભાવે સેવા કરે છે, અને ખરાય વૃત્તિને બાળાને પોતાનાં હૃદયમાં માત્ર દેવોનો જ વાસ કરાવે છે. આપણા પાત્ર પવિત્ર પુસ્તક ગીતામાં જે યોગોત્તું વર્ણન છે. તેમાં ભક્તિયોગ જ્ઞાનયોગ, કર્મયોગ, સંન્યાસયોગ એ મુખ્ય છે. આ યોગ સાધતાં મનુષ્યો અહરનિશ સંયમ જ રોવે છે. કર્મયોગી હંમેશા નિષ્કામ ભાવે સેવા જ કરે છે. તેને નથી ફળની આશા કે કીર્તિની લાલસા. ભક્તિ માર્ગોથી ભક્તિ કરે છે તે સમયે તે પોતાનાં અનેક સુખોનો ભોગ આપે છે. અરે ?

તેમનાં કેટલાક ઉચ્ચ કોટીએ પહોંચેલાં તો આ જગતનો પણ ત્યાગ કરે છે. જ્ઞાનયોગ. સાધે છે તેનું પણ તેમજ. મહર્ષિ રોરિક જોવા કળાનો યોગ સાધે છે અને કવિવર ટાગોર તો જીવનભર જ્ઞાનના જ હિપાસક રહ્યા છે. આ યોગની ભાવના સોજે કળાએ ખીંચે માટે આપણા મહર્ષિઓએ જીવનના અગ્રગણ્ય ભાગ સમા સુંદર આદર્શવાળા ચાર આશ્રમો રચાયા. શૃદ્ધશાશ્રમ પછી વાન પ્રસ્થ આશ્રમ આવે છે. આ આશ્રમમાં શૃદ્ધસ્ય તે પોતાનું શૃદ્ધ તરફનું કર્તવ્ય પૂર્ણ કરીને જગત તરફ મીંદ મારે છે. કુટુંબ પ્રત્યે અનાસક્તિ પણ જગત તરફ આસક્તિ આ આશ્રમમાં મનુષ્યનું જીવન સેવાયે જ અર્પાય છે. પછી ચોથો અને છેલ્લો આશ્રમ તે સન્યસ આશ્રમ. આમાં જગત સમસ્ત પ્રત્યે અનાસક્તિ. જે પ્રગતિમય નિવૃત્તિ હતી તેમાંથી મનુષ્ય કંઈક આગળ વધે, અને પોતાના આત્માની સુધારણાએ જપ, તપ,

જ્ઞાન ઇત્યાદીથી જીવનને ધન્ય કરીને તેની માથા સમેટી આ જગતની પાર ચાલ્યો જાય છે.

આ પ્રમાણે જેને જીવન ધન્ય બનાવ્યું છે તે આ હંદોનાં રહસ્યો ઉકેલે છે. જૂલો કરવા છતાં જે જૂતને સમજે છે અને સુધરવા પ્રયત્ન કરે છે તે પોતાનાં માર્ગે-તેને શોધેલાં માર્ગે પછી તે સત્યનો હોય, યા ધર્મનો હોય તે તરફ પ્રયાણ આદરે છે. આ બધાથી એ સ્પષ્ટ જ જણાય છે કે મહાત્માઓનાં અણુએ અણુ ભોગ ત્યાગ અને સંયમથી જ ભરપૂર હોય છે. સાચો ભક્ત, સાચો કલાકાર, સાચો દેશપ્રેમી, સાચો ધર્મ સ્થાપનાર બધાનાં જીવનમાં સંયમ તો છે જ. એ એ વિહોણું જીવન કેમ કહી શકાય ? કોઈ વખત દેહને આત્મા વિહોણો કહ્યો છે ? તો તે જ પ્રમાણે ત્યાગ અને સંયમ વિહોણું જીવન કેમ કહી શકાય ? ખરેખર સંસ્કૃત હૃદયનાં મનુષ્યમાં આ કલ્પના આવી ન જ શકે.

ફ

ભારત

- ૧ હવું આ સ્વર્ગમય ભારત, અહિં અવિનાશ અવતરતા મુન્દેરી સ્વર્ગ જૂમીનાં, સહુ જ્યાં પાપ પરવરતાં.
- ૨ યત્તા યજ્ઞો પ્રબળ પ્રીતે, ગગન સુખીત જતી જ્વાલા, યતી વેદો તણી વાણી, ભુદેવો ના લીપણ નાદે.
- ૩ હવું આ ભવ્ય ભારતને, હતી મુવજ્જની આણો, અનુપમ ભારતો ખોળે, રમ્યા અન્ધય ગુણી વિરો.
- ૪ કુમુંભો ને વિદ્યાસોમાં, મધું સર્વસ્વ ભારતનું, હણ્યાં હીત ને હક્કી, ગયાં રસ રસ બધાં સાચાં.
- ૫ હતા ક્ષત્રિય પ્રાણલ જે, સમજતા નીજ કર્તવ્યો, વળી વૈશ્યો અને શૂદ્રો, ભુક્ષ્યા સહુ પંચ પોતાનો.
- ૬ પ્રભુ ! પુનીત પુરાણ આ, અનેરા ભવ્ય ભારતને, નીતી પંથે હવે દોરી, ખુનઃ તેવું બનાવી દો.

કુ. સરસ્વતી આપાલાલ શાહ

લાડીલી

હુતી કાંઈ એક લાડીલી સુંદરી રૂપરૂપનો અંગાર,
ઉછરી'તી કાંઈ માતાના લાડમાં રૂપને લઈ અપાર.... ૧

કરતી નહિ કાંઈ કાજ ને વળી ફરતી મનની મોજ,
બ્રાહ્મી મેંદીના તેલ નાખીને પટીયાં પોડતી રોજ.... ૨

સાંજ પડેને નીકળે ફરવા આવતી મોડી ઘેર,
માતપીતા તેને કાંઈ નવ કહેતાં મારતી પોતે લે'ર.... ૩

એક દિન આવી લગ્નની અવધી પીયુની આવી જાન,
પરણી પધાર્યાં શ્વસુર ગૃહેને ભંગ થયાં સ્વમાન.... ૪

સાવરણી લેતાં કમર દુઃખતી થાક લાગે અપાર,
વાસણ માંજતાં કુટતી જંગડી આવડે નહિ લગાર.... ૫

તેલ નાખવાને મળે ન અવસાર ફરવા ક્યાંથી જાય ?
અન્નહયા વાસમાં દીલ પેસે નહિ યાદ આવે નિજ માય.... ૬

રસોઈના કાજે કંઈ ગાળો સૂણતી સાસુતાણી દિનરાત,
કજીઆ કંકાસ અતિશે થાતાં વહ્યા છે દિન સાંત.... ૭

લખવા બેઠી જગને કાગળ લડાવશે નહિ લાડ,
સારરીયામાં દુઃખ સહેશે નહિ પૂરવાની કેા લાડ.... ૮

રાત્રી કેરા પવનની લહેરે સૂતાં સઘળાં લોક,
નવ સૂતી આ લાડીલી સુંદરી જવું તેને પરલોક.... ૯

આસતેલ કેરા ડખાને લઈને છાંટયો છે નિજ તન,
અંતમાં આંખી દીવાસણી, ને અગર બિડયો ગગન.... ૧૦

અશ્રવણખાનને ત્યારે બીજાપુરના ગ્રામ તરફથી શીવાજી ઉપર ચડાઈ લઈ જવાનો હુકમ મળ્યો, ત્યારે તેનું મન ખુશાલી અને હિસાદથી ઉભરાઈ ગયું. કારણ બીજાં બધાં કામો બાબતે મૂકી પોતે જે કાંઈ કરી બતાવવા ઇચ્છતો હતો તે એજ હતું કે, પોતાને ગમે તે ખરેખરા બહાદુર શત્રુની સામે, પોતાની લડાયક શક્તિ અને બળ બતાવી શકવાની તક મળે; અને આ વખતે બહુ ખ્યાતિ પ્રાપ્તિ મરાઠા સરદાર કરતાં બીજાં વધારે બહાદુર નર હતો પણ કોણ ? પરંતુ તે સેનાપતિનો ઉદ્ધાસ હુંક સમયમાં જ શૂંઈ મથ્યો, કારણ એક અવિધ્ય વેત્તાએ તેને એતલણી આપી કે હંમણું તેણે કાંઈ ચડાઈ લઈ જવાનું સાદસ કરવું નહિ, કેમકે તેમાંથી તે છવતો પાછો ફરશે નહીં.

આ વાત હરી કાઠીને અશ્રવણખાને કહ્યું કે વ્યામ જ હોય તો પછી મારે જરૂર જવું જોઈએ. શું, એક વીર યોદ્ધાને મોતથી ડરી જવાનું અથવા આવી ગાંડી વાતો સાંભળી પોતાની ચડાઈ પડતી મુકવાનું છાજે ખરું ? લડાઈનો આવેલો આવો મોકો, એક યસ સરદારના હાથમાંથી જવા દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ નહીં, કારણ તેમ કરવામાં તમારો અમ મિથ્યા જશે.

x x x

પરંતુ ત્યાર પછી અશ્રવણખાન લડાઈ માટે ઉપડવાની તૈયારીઓ જેમ વધારે ને વધારે કરતો જતો હતો, તેમ તેમ તે એન-વણી તેના મનમાં બેરબેર ધુમની હતી, જેણે આખરે એક મજબૂત માન્યતાનું સ્વરૂપ પકડ્યું, અને તેની ખાસ વિશ્વાસપાત્ર પહેલી

રાણી કાનમા બેગમને તેણે આ હકીકત કહી.

“ પ્રિયે! જો હું આ લડાઈમાંથી પાછો ન ફરું તો તમારું બાંધનું શું થશે ?

પોતાની તેમજ બીજી વેસક બેગમોની છંદબીનો સવાલ તેણીના ન્યાય ઉપર અવ-લંબી રહેલો હતો, તો પણ કાનમા બેગમ બિલકુલ અચકાયા વિના બોલી-અમને પણ સાથે લેતા જાઓ.

અશ્રવણખાન વિસ્મયતાથી બોલ્યો શું કહ્યું ? લડાઈમાં ?

પોતાની અમકતી આંખો તેના તરફ તાકીને કાનમાબેગમે કહ્યું. ના લડાઈમાં નહીં પરંતુ લડાઈ કરતાં પણ વધારે હિંમત ભૂમિમાં કે ન્યાં અમારા ખાવિદને જવાનું છે એમ કહે છે. અમને પહેલેથી જ મરી જવા ઘી કે જેથી અમે, વીરનરને છાજતી ભૂમિમાં પ્રયાણ કરતા તેના આત્માની સાથે આવવાને તૈયાર થઈ રહીએ.

આ વાત સાંભળી અશ્રવણખાન કંપી ઉઠ્યો. તેણીની આ યોજનાના વિચારમાત્રથી જ તેને કંપારી આવી, અને પોતાની સૌથી નાની બેગમ કમનીય કિશોરી રોશનઆરા કે જેણે હજી પોતાની સુકમાર યુવાવસ્થામાં પુરો પ્રવેશ પણ ક્યો નહોતો તેના ખ્યાલ આવતાં અશ્રવણખાને પુછ્યું-પણ રોશનઆરાનું શું ? જેની યુવાવસ્થાની કમળા કમલ પાંદડીઓને શ્રેમરથી સૂરના સુવર્ણમય પ્રકાશથી ખીલવાની હજી પુરી તક પણ મળી નથી, એટલામાં જ શું તેણીને અકાળે છુંદી નાંખવી પડશે ?

કાનમા બેગમ બોલી-પણ જો તે સંયત અસ્ત પામીને ફરી ઉગશે જ નહીં તો શું તે

કાળાંઉપર પણ ઘેર અંધકારરૂપી વિધાતક
વિનાશ ઉતરી તેના નાશ નહીં કરે ?

x   x   x

અશ્વઝખાનની ખીજ બધી બેગમેએ,
ફાતમા બેગમની આ ગોઠવણુને જાણે તે સુખ
સ્વીકારી લીધી, સુંદર રોશનઆરા પણ ખોલી
ઉઠી કે સૂર્યોત પછીના અંધારામાં પડી રહેવા
કરતાં, જલદીથી ઘેર અંધકારરૂપી દરવાજા-
માંથી નીકળી જઈ, ખીજ બાળુના તેજેમય
પ્રદેશમાં પહોંચી જવું, એ વધારે સારું છે.

ફાતમા બેગમે બધી બ્યવસ્થા પોતાના
હાથમાં લઈ લીધી. તેણીએ જનાનખાના પાસે
એક નાના સરોવર નજીકની જગ્યા પસંદ
કરી ત્યાં ચોક્કસ કબરો ચણવાનો, કડીઆને
હુકમ આપી દીધો. તે દોવસેમાં બજવાયેલાં
આ નાટકનું આ દસ્ય, વરસો થયાં નજીક
થયું છે, તોપણ તે કબરો હજી સાબૂત છે,
અને તેમાંની એક કબર ખાલી છે.

કબરો તૈયાર થઈ ગઈ, ખીજ બધી
તૈયારીઓ કરી લેવામાં આવી, અને પછી એક
બપોળક સવારે, અશ્વઝખાનને રાજાએ મોટી
ચીજખાની આપી. જ્યાંથી પછા કરતાં તેણે
આંસુસારતી પોતાની સર્વે બેગમેની છેલ્લી
સલામ લીધી, અને પછી ભારે શુભગાર
સનેલા હાથી ઉપર બેસી ચાલી નીકળ્યો. તેની
વિદાયની ઘડી એ બેગમેના બળીદાન સમયની
પ્રશાસ્તરૂપ હતી. કંસુકીઓ, ભારે છુરખાવાળી
બેગમેને એક પછી એક સરોવર પાસે લઈ
ગયા, જેમાં યડીને સર્વે કુબી મરી.

તે યાદીમાં 'ચેસકમ્' નામ રોશનઆરાનું.
ઉંચી નાજુક અને કાળા પોશાકમાં સજ્જ
થયેલી એક સ્ત્રી ફાતમા બેગમને બેઠી અને
પછી ઘુરત જ તેણીએ તળાવમાં ભુસકો
માથો, પરંતુ ત્યારે તેણીનું શય, બહાર

કાઢીને તેને ખીજ બેગમેની બાળુમાં દફનાવવા
ચાટે તેના મોઢા ઉપરનો છુરખો ખસેડવામાં
આવ્યો, સારે માલુમ પડ્યું કે આ રોશન-
આરા નહોતી, પણ તેણીની બાંદીની પૌત્રી હતી.

ફાતમા બેગમ ગંભીર સ્વરે ખોલી કે
તેણીએ આપેલી કબુલાત પાળી નથી, તો
પણ તેણીને કાંઈ શ્રાપ આવ્યો નહોતો. આ
શબ્દને ખીજ કાંઈ જગ્યાએ દફનાવો, અને
ચોક્કસ કબર જ્યાં સુધી રોશનઆરા પોતે
આગીને તે ભરી દે નહીં ત્યાં સુધી ખાલી જ
રહેવા દો, એવો હુકમ આપીને સરોવરના
પગથીઆં ઉતરીને પોતે પણ કુબી મરી.

x   x   x

જે ઊંકરીએ બહાદુરીથી પોતાના દેહનું
બલીદાન આપ્યું હતું, તે રોશનઆરાની
બાંદીની ઊંકરીની-ઊંકરી થતી હતી. તેણી
પોતાને સોંપાયેલી આવી અમૂલ્ય થાપણને
આવી રીતે મૃત્યુ પામતી જોવાને ખુશી ન
હોવાથી, રોશનઆરાને દવાથી બેમાન બનાવી,
સાંધી ઉઠાવી, ચાલી નીકળી હતી. ત્યારે
રોશનઆરાને જાન આપ્યું ત્યારે પોતાને એક
અંધારી અને ગુંગળાવી નાંખે એવી જગ્યામાં
પડેલી જોઈ અને ત્યાં બાળુમાં જ પાણી
વહેતું હોય એમ તેણીને લાગ્યું.

થડીભર તેણીને લાગ્યું કે ચોક્કસ આ
મૈતની ખીજ જ હોવી જોઈએ. તે બેઠી થઈ
ગઈ, અને ગુંગળાતા અવાજે બૂમ પાડી ઉઠી.
પણ તેણી મૈતની ખીજમાં નહોતી, કારણ
તે ચીસ સાંભળીને, તેની છુટ્ટી બાંદી તંબુનો
પડો જોઈ કરી-એક હાથમાં દીવો અને
ખીજ હાથમાં ખાલો લઈને ધીમેથી અંદર
આવી. તેને જોઈ રોશનઆરા ગભરાટથી રડી
પડી અને બોલી-અમા-આ બધું શું છે ?-
હું ક્યાં છું ?-તે આ શું કયું છે ?

બાંદી ધીમેથી બોલી-ખામોસ-બેદી-શાંત

યા. એટલું કહી દંડ અને તાજગી દેનારા શર-
ખતનો ખાસો રોશનઆરાના હોઠ આગળ ધર્યો.

તું સહિસલામત અને પૂરા હોશમાં છું.
આપણે બીજાપુરથી ત્રણ દીવસની મજલ
ન્ટેલાં દર, તારા ખાવિંદની છાવણીમાં છીએ.

રોશનઆરાએ સરખતનો એક ટૂંટો પીને
ખાસો આપે દેખ્યો, અને રડી ઉઠી-મારા
ખાવિંદની છાવણીમાં-એક-અમ્મા-હું અહીં
છું તેની તેમને ખબર છે ? તેઓ મારે માટે
શું ધારશે ?

શાંત થા-છાની રહે-તેણીના ખાવિંદનો
ઉભરો શાંત કરતાં તે ધરડી ખાંદી બોલી. તું
આંલી છે તે વાત તેઓ જાણતા નથી. હું
હમણાં જન્મને તેમને કહું છું. જો...તેણીને
વધારે બોલતી અટકાવી રોશનઆરા કોષ
કરીને બોલી-મને એકદમ સોમની પાસે લઇ
જા. તેમના કોષની વીજળી જો કોષના ઉપર
પાડવાની હોય, તો તે મારા ઉપર જ પડવી
જોઈએ-તારા ઉપર નહીં.

રોશનઆરા જરા પણ ઢીલ કે નકાર
સહન કરી શકી નહિ. અને જેમ તેમ પોતાના
શરીરને ફીકાક કરી. પોતાના ખાવિંદ અક-
ઝબખાનની પાસે જવાને આલી નીકળી. તેના
પહેરેશીરા તે ખાંદીને ઓગળતા હતા, તેથી
તેમણે કોષને રોક્યાં નહીં. સરદાર, રાત્રીના
ભોજન પછી આરામ લેતા એકમે પડે
હતા, તેવામાં પોતાના તણુનો પડો ઉઘો
યતાં તેણે ઉચું જોયું, અને સામે કોષ
આવીને ઉચું છે તે જોતાં જ તે થુમ પાડીને
ઉભો થઇ ગયો, અને રોશનઆરાને પોતાની
થુમ પાસમાં સમાવી દીધી.

મારા જીવનના દીપક, મારી આશાના
મીનારા, તે બોલી ઉઠ્યો-ખરેખર તે કુતારા
જેથીના બકવાદને ખોડું પાડ્યું આ શુભ

શુકન છે. જો તું મોતને પાછું ઠેલી શકી,
તો હું પણ તેમ કેમ નહીં કરી શકું ?

x x x

છાવણીમાં આ ખબર વાપુવેજે ફેલાઈ
ગયા, અને તે બિવિધવેતાની આગાહી જાણ-
નારા સીપાઈઓ ઉપર, તેની વીજળીના જેવી
અસર થઇ. અકઝબખાનની માફક તેમને
બધાને પણ લાગ્યું કે ગમે તેવી કંદોડી
સ્થિતિમાં મુકાવા છતાં પણ લડાઈમાં તેમની
છત જ થશે.

પોતાનું મોત થાય તો પછી રોશનઆ-
રાની પોતાનું બહીદાન આપવાની વાત
અકઝબખાને સાંભળીજ નહીં, અને તે બોલ્યો
ત્રિય ! જો ખુદાએજ હડાપણ વાપરીને તારી
છંદગી બચાવી લીધી, તો પછી હું તેનું
કારણ પૂછનાર કોણ ? તારે જીવન પડશે.
અને મારે ખાસ ખ્યાન રાખવું પડશે કે
મારું ગમે તે થાય, તો પણ તને કોઇ થવું
જોઈએ નહીં.

તેણે એકદમર ચુનંદા પોડેસ્વારાની
તેણીના અંગરક્ષકો તરીકે નીમણુંક કરી,
અને એક ખાસ હલકા વળનનું જળીવાણું
જખતર, ટોપી, ઢાલ અને તલવાર તેણીને
માટે તૈયાર કરાવ્યાં, કારણ તે બધું પહેરવાથી
રોશનઆરા બીજા કોઇ પોતા જેવીજ લાગે,
અને કોષનું ખાસ ખ્યાન ખેંચે નહીં.

ત્રિયે ! જો હું લડાઈમાં પડું, તો તારે
આ તારા અંગરક્ષકો સાથે આલી નીકળવું.
તે લોકો એવા બહાદુર છે કે ગમે તેવા શત્રુ-
ઓમાંથી પોતાનો રસ્તો કાઢી શકશે. મને
વચન આપ કે તું તેમજ કરીશ. એમ નહીં-
પરમખબરનો દાદીના મોગન ખાધને કહે કે
હું તેમ કરીશ અને તારી આ મહામૂલી
છંદગીનો બીનજરૂરી રીતે અંત આણીશ નહીં.

x x x

અને હવે આપણે આ કંપારી આવે
એવા નાટકના ત્રીજા હપ્તામાં આવીએ છીએ.
અશ્વમેધયાન મરથો. શીવાજીએ પોતાની
ખાંચમાં સંતાડેલા અને આંગળીઓ ઉપર
પહેરેલા લોકાના વાપનખથી તેનું શરીર ફાટી
નાંખ્યું, અને તેની છાતી કટારથી ચીરી
નાંખી. જાલાવાળા મરાઠા સીપાઈઓ આશ્વ-
માયુની ટેકરીઓમાંથી બહાર ધસી આવ્યા
અને તેમણે બીજાપુરની છાવણી ઉપર છાપે
માર્ચો, જેથી છાવણીમાં ઘણાજ ગમરાટ
ફેલાઈ ગયો.

આ બચબચ સમાચારથી રાજાનઆરાને
બહુ આઘાત લાગ્યો, તથા તેણી નાસીપાસ
ચઢી ગઈ. તોપણ તેણીએ પોતે આપેલું વચન
પાળ્યું. તેણીએ પોતાનું બખ્તર વગેરે ઝડપડ
પહેરી લીધું, અને રડતી કુકળતી બાંદીને
સાથે લઈને પોતાના અંગરક્ષકો સાથે, ઘોડે-
સ્વાર થઈને છાવણીમાંથી ચાલી નીકળી.
તેઓ છાવણીથી આશરે અરથો માઇલ ગયાં
હશે ત્યાં મરાઠાઓની બે મોટી ઘોડેસ્વાર
દુકડીઓએ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો, અને
ત્યાં આગળ બંધકર મુદ્દ બન્યું.

દુશ્મનોની સંખ્યા તેમના કરતાં પાંચગણી
વધારે હતી તો પણ બીજાપુરનાં માણસોએ
પોતાને સોંપાયેલા કાર્યને વફાદાર રહીને, અને
તેમની ખ્યાતિ પ્રમાણે બહુ જ બહાદુરીથી
દુશ્મનોને મારવા તથા કાપવા માંડ્યા. પરંતુ
નિઃવ શત્રુઓના ધારી, એક પછી એક,
પાંદડાની માફક ખરી પડવા લાગ્યા, તો પણ
પાછા હટવા નહીં. છેવટે ત્યારે તેઓમાંનાં
ત્રણસો માણસો બાકી રહ્યાં, ત્યારે તેમણે
બહાદુરીથી દુશ્મનોની વચમાંથી પોતાનો રસ્તો
કાપી, બહાર નીકળી આવી, રાજાનઆરાને
નાસી છુટવા ને અને તેટલો વધારે વખત
આપવાના મિશનથી પાછા ફર્યા, દુશ્મનો
ઉપર બમણા જોરથી હલ્લો કર્યો.

રાજાનઆરા પોતાનો ઘોડો કુદાવતી જંગલ-
માં ચાલી નીકળી, અને બીજાપુરના લશ્કરમાંનો
ઉત્તમમાં ઉત્તમ તેનો ઘોડો, જે કે તેને બે
માણસનું વજન (જે બહુ વધારે નહોતું)
ઉંચકવાનું હતું તો પણ બેસભેર દોડ્યો જતો
હતો. આખરે તે સ્ત્રીઓથી વધારે અમ સહન
ન થઈ શકવાથી, તેઓ એક નાના વહેણીઆ
પાસે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યાં. આંહી તેઓ
એક વિશાળ વડની નીચે બેઠાં, અને થાકેલી
ભુખી અને ઘણી જ નાસીપાસ થયેલી રાજાન-
આરા રહી પડી.

પરંતુ તે બન્નેમાંથી એકઠેથી સ્ત્રીને ખબર
નહોતી કે, અહ્યાએ આ દાકૃણ દશામાંથી
તેઓનો ચખતકારિક રીતે બચાવ કરવાનું
નિર્માણ કર્યું હશે. તે વહેણાની સામી બાજુ-
એથી કોઇની ચપલ આંખો તેઓની આ દશા
બોધ રહ્યું હતું, અને તે ત્રેસકે શુભચુપ ત્યાંથી
સરી જઈ તે વહેણાના નીચેના ભાગમાં થોડે
દૂર છાવણી નાંખીને પડેલા, મોગસ લશ્કરના
એક ઉંચા દરજ્જાના પોતાના ઉપરી અમલ-
દારને તેઓના આંહી આવી ગયાના આ
ખબર આપ્યા.

હમીદે દુરત જ પોતાના એક સરદારને
તે બન્નેને તેની છાવણીમાં બોલાવી લાવવા
મોકલ્યો. રાજાનઆરાએ બે કે પોતે પહેરેલા
રોતાકથી જણાઈ આવે તેમ પોતે એક ચોદો
છે એવું ખતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ
હમીદની તીક્ષ્ણ અને ચક્રાર દષ્ટિ આગળ
તેણીની જાત જાની રહી શકી નહીં. પોતાની
શુદ્ધી બાંદીને તેને મામ મુકવા જતાં રસ્તામાં
જુલા પડ્યાનું તેણીએ ખતાવેલું બહાનું. તેણે
તે વખતે તો કબૂલ રાખ્યું. તેમને બુદ્ધો તંજુ
તથા નોકર ચાકરો સોંપી, જતી વખતે તે
રાત્રે પોતાની સાથે બોજન લેવા આવવા
તેણીને વિનંતી કરી.

ભોજન દરમિયાન તેણે રોશનઆરા સાથે એક રાજકુવર તરીકે જ વાતચીત કરી. પરંતુ જ્યારે તેના નોકરો રતનગઢીત હુકાઓ યુક્તિ તંબુમાંથી વિદાય થયા ત્યારે હમીદે તેણીની સુંદર આંખો સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવી, અને તે સ્નેહ હસ્યો.

રાજકુમારી-તે મોલ્યો.

રાજકુમારી-રોશનઆરા ચમકાને બોલી ઉઠી-ના હું નથી.

હમીદે જરા તેની પામે ખસીને કહ્યું-મને હવે વધારે છેતરવાનો યત્ન રહેવા દે શું તું મને એમ મનાવવા માંગે છે કે આ નમણી આંખો જે આટલી બધી નાનુક હોઈને રડી રડીને સુઈ ગયેલી છે, તેણે આજ પહેલાં કોઈ વખત લગાઈની બયાનકતા બેઠ છે ?

આ નાનુક અને સુકોમળ હાથ શું તું મને એમ સમજાવવા માંગે છે કે તેણે આ તારી વક્તવ્યો તબેવારથી માણસોનાં માથો કાપી નાખ્યાં છે ? રહેવા દે તેણે આજીજી કરીને કહ્યું. તું મને કહે કે તું કોણ છું ?

તેની આકર્ષક આંખોનાં પ્રભાવથી અને તેના લજ્જેશ્વર ચહેરા ઉપર તરી આવેલા સદ્ભાવથી લાયકાર બની જઈને...

x x x

હમીદે રોશનઆરાને લઈને બંગાળામાં તેણીના પિતાને ગામ ગયો, અને ત્યાં તેની સાથે સાદી કરી.

* ટા. વી. ટા. ૨૮-૨-૪૧ માંની સ્ટીફેક ની વાર્તા ઉપરથી અનુવાદ.

—સ્ત્રીઓના—

મદર, હોલીવા, રૂતુદોષ, વંચ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

વૈદ્યશાસ્ત્રી ડા. મ.

અકસીર છે. કિં. શીશી એકત્રે રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦

હરેક સ્થળે વેચાય છે.

ઉંઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. ઊંઝો, સુબેશ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ હરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠએ છીએ—

હરેક ભતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

ઉપા

: : રાગ—નાગરવેલીઓ રાખાવ... : :

જીએને જાય રજની ચાલી રમજમ ઝાંઝણે જાય
રયામલ આવરણ લેખ રમજમ ઝાંઝણે જાય

ત્યાં ઉપા જલદી આવે
રંગીત સાડીને સજી

નમસ્તે કરી ઉપા વિદાય પ્રેમથી આપે
ફરીથી આવવા કહી વિદાય પ્રેમથી આપે

વળાવી રજનીને પ્રેમ
વિચારી કાંઈ મનમાં તે

માંડી સ્વચ્છ સૌ કરવા રવિને નાતરાં ફતી
પુરતી સાથીયા રંગિત રવિને નાતરાં ફતી

હોંખીલી ઉપા મંડી
ઉઠાડ્યા ડંકા ધારી

રંગિત ફિરણ ફેંકી ઉઠાડ્યા જગજનોને
વહાવી રૂડા અનિલ ઉઠાડ્યા જગજનોને

ત્યાં રવિરાજ આવે છે
પુરવના દાસમાંથી તે

કુમકુમ થાળ હસ્તે લેખ વધાવે પ્રેમથી ઉપા
પ્રહીને ગાલ પર સુરખી વધાવે પ્રેમથી ઉપા

રવિરાજ ફિરણ ફેંકી
સ્વિકારે માન હોંચીથી

ચાલે જગે પ્રવાસે જાય ઉપા વિદાય આપે જો
સફળ પ્રવાસ ઝાંઝે જો ઉપો વિદાય આપે જો

ત્યાં ઉપા અદ્રશ્ય થઈ
નિજ શ્રદ્ધમાં ચાલી ગઈ

કરવા પ્રાર્થના રૂડી મંગલ ઇચ્છતી રવિની
માંડે જપ મનમાં તે મંગલ ઇચ્છતી રવિની

કોલસો

આ ધુનિક ઉદ્યોગોનું જીવનતત્વ

લેખિકા : સૌ. હુમન ક. વેરા

આ ધુનિક વિજ્ઞાનના યુગમાં ડગલે ડગલે યંત્રોની નરર પડે છે. યંત્રોને ચલાવવા માટે વરાળ કે જેને આપણે યંત્રોનું જીવન તત્વ પણ કહી શકીએ તેની નરર પડે છે. આપણા દૈનિક જીવનમાં, મોટાં રાક્ષસી વરાળ યંત્રો, વિદ્યુત ગતિએ ચાલતી આગબોટો, મોટાં શહેરોને અહોરાત પાણી અને રોશની પહોંચાડવાનાં યંત્રો બધાં વરાળથી જ ચાલે છે. આ વરાળ કેમ બની અને તેનું ઉત્પાદક કોણ એ વિષે વિશેષ લખવા નરર નથી, એ બધી વરાળ કોલસો બાળવાથી ઉત્પન્ન થી શકાય છે. એક વૈજ્ઞાનિકે કોલસાને “ બ્લેક ડાયમન્ડ ” સુધીની ઉપમા પણ આપી દીધી છે, અને ખરેખર આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં ‘ કોલસાનું ’ સ્થાન એટલું મહત્વપૂર્ણ છે કે એ ઉપમા અયોગ્ય અથવા અચ્ચાને ન જ ગણી શકાય.

કોલસો વરાળ ઉત્પન્ન કરવાના જળતણુ તરીકે જ લપરાય છે એમ નહિ, તેમાંથી ધરગાથુ ઉપયોગ માટે જોડતો નરમ કોલસો (Soft Coke) અને અશુદ્ધ ધાતુઓને શુદ્ધ કરવા માટે વપરાતો કઠણ કોલસો (Hard Coke) બનાવવામાં આવે છે. ઉપર લખી જતોના કોલસાને બનાવવામાં તેને એક પા બીજી રીતે બાળી નાંખવામાં આવે છે. તેમાંથી તે વખતે ખુબ ધુમાડો નીકળે છે. આગગાડીમાંથી નીકળતો ધુમાડો આપણે સૌએ અનેકવાર જોયેલો છે. તેવો જ આ ધુમાડો પણ હોય છે. આ ધુમાડામાંથી યોગ રસાયણિક પ્રક્રિયાઓ દ્વારા અનેક કિમતી વસ્તુઓ જેવી કે કોલ ટાર નેથા,

સુગંધીત દ્રવ્યો, સેકેરીન, રસાયણિક રંગો, ક્રિસ્ટલ વગેરે વગેરે મળે છે. આ બધા ઉપરાંત અત્યંત અગત્યની વસ્તુ બેન્ઝોલ કે જેમાંથી ટી. એન્. ટી. જેવી આવસ્યક વસ્તુઓ મળી રહે છે, તે પણ આ ધુમાડામાંથી જ મળે છે.

આવો ઉપયોગી કોલસો શું છે અને કેવી રીતે મળે છે તે વસ્તુ ઉપર જરા દ્રષ્ટિપાત કરીએ. ખૂસ્તર વેતાઓ સપ્રમાણ સાબિત કરી બતાવે છે કે જે જગાએ હાલમાં કોલસાની ખાણો મળી આવી છે તે જગાએ લાખો વર્ષ પહેલાં મોટાં, ધારાં અને ગીચ જંગલો હશે. અને તે જંગલનાં વૃક્ષો અને જળપ્રલય વખતે તણાઈ જઈ તે ઉપર માટીના થરો બંધાયા. વળી વૃક્ષો આવ્યાં. વળી થરો બંધાયા અને તે બધા ઉપર પાછળથી બંધા એલા થરાનું, પૃથ્વીની આંતરિક ગરમી, અને સૂર્યની ઉપરની ગરમી એ બધાથી એ વૃક્ષોનું ખંડદન (Partial oxidation) થયું. અને એ રીતે અત્યારનો કોલસો ઉદભવ્યો. આજે પૃથ્વીપર અનેક દેશોમાં કોલસાનું ખોદકામ પૂર જોડમાં ચાલે છે. આપણે ત્યાં પણ મિહાર, ઝોરીસા, બંગાળ આસમ, મધ્ય પ્રાંત અને પંજાબમાં આવેલી કોલસાની ખાણો કોલસાના ઉત્પાદનમાં પોતાનો ઠીક ઠીક હિસ્સો આપે છે.

કોલસાના ખોદકામમાં ઇન્જેરી, ભૌતિક અને ખૂસ્તર વિજ્ઞાનના જ્ઞાનની આવસ્યકતા રહે છે અને કોલસાની દરેક ખાણમાં એ વિષયોના નિષ્ણુતો રાખવાની સરકાર તરફથી ફરજ પાડવામાં આવે છે.

કોલસો ખોદવાની ત્રણ મુખ્ય રીતો છે. (૧) Quarry અથવા ખુલ્લી ખાણ, (૨) Incline અથવા સીડી ખાણ (૩) Pit અથવા કુવા ખાણ, જ્યાં કોલસો જમીનની સપાટી લગભગ હોય ત્યાં ખુલ્લી ખાણ ખોદવી સુગમ પડે છે. ઉપરની માટીના અને પથ્થરના થોડા ઘણા થરો હોય છે ત્યાંથી તુરંતજ કોલસો મળે છે, આ રીત બહુ સસ્તી અને સૌથી સલામતિ ભરેલી છે. જ્યાં કોલસો જમીનની સપાટીથી વધારે પ્રમાણમાં નીચે હોય અને ઉપરના થરો કાપી કાઢવા આર્થિક દ્રષ્ટિએ ગોચ ન હોય ત્યાં એક સુગમ સ્થળેથી દોળાવ રસ્તો ખોદતાં ખોદતાં કોલસાના થર સુધી લઈ જવામાં આવે છે. આને રચાનિક ભાષામાં સીડી ખાણ કહે છે. ઉપર લખી બે રીતો લાગુ ન પાડી શકાય તેમજ જ્યાં કોલસાના થર સારી રીતે ઊંડા હોય ત્યાં પીટ અથવા તો એક સીધો કુવો ખોદવામાં આવે છે. જેને ખાણિઆઓની ભાષામાં ગાનક કહેવામાં આવે છે. છેક જમીન ઉપરથી માંડીને વચ્ચે આવતા નરમ અને કઠણ બધા ખડકો બેઢીને છેક કોલસાના પર સુધી આ કુવો લઈ જવામાં આવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં આવા કુવાઓ ૧૦૦ થી ૧૬૦૦ ફુટ સુધીની ઝાઝીવત્તી ઊંડાઈ સુધી ખોદવા પડે છે. આવા કુવાઓ ખોદવામાં ઘર ગોળાનો અને કોમ્પ્રેસ એરથી ચાલતી સારડીનો આશ્રય લેવો પડે છે. ઉપર લખ્યા કુવાઓ કોલસાના થરને અડે છે ત્યારથી અંદર ને અંદર આગળ કોલસો ખોદવામાં આવે છે. નીચે ખાણમાં કામ કરવાનું ઘણું જ રસિક છતાં પણ ગંદું છે. હાથમાં બત્તી અથવા તો ટોર્ચ લાઇટ લઈને ચાનક ઉપરથી નીચે ઉતરવા માટે ગોદવેલ વીજળીક અથવા હિંદુસ્તાનમાં બહુધા વપરાય છે તેવી યાંત્રિક લીફ્ટમાં ઊભા રહેવાનું હોય છે. ધંટડીઓ

દ્વારા જાંતજાતની નિશાનીઓ થયા બાદ સરર કરતાં આપણને અધિકાર તેમજ અગમ્યતા વાતાવરણમાં મુકી દેવામાં આવે છે. ચાનકની ખાણોઓમાંથી અવિરત વહેતાં જળપ્રવાહનો મધુરો અવાજ અને એકાએક હવા ફગાણમાં ફેર પડવાથી કાંનના પડકાઓ ઉપરનું ક્યાણુ ખરેખર આનંદજનક અનુભવ છે. ખાણમાં ઉતરીએ ત્યારપછી થોડે વખતે આપણી આંખો એ અધકારમાં, આપણા હાથમાંની બત્તીના પ્રકાશથી દેખી શકીએ તેવી સ્થિતિમાં આવી જાય છે. ખાણમાં આપણે આગળ ચાલવા માંડીએ છીએ ત્યારે અંદરના રસ્તાઓ સાધા રણુ ખાણસો ચાલી શકે એટલી ઉંચાણવાળા અને ઠીક ઠીક પહોળા હોય છે. મુખ્ય રસ્તાઓમાં વિજળીક બત્તીઓ અને બંને બાજુ દ્રુમ લાઇન નાખેલી હોય છે જેમાંની એક ઉપર કોલસાની ભરેલ માંડીઓ ચલાવવામાં આવે છે. મુખ્ય રસ્તાઓ અમુક નિશ્ચિત અંતરે પહોંચ્યા પછી તેમાંથી પેટા રસ્તાઓ અથવા તો જેને ખાણિઆઓની ભાષામાં એથેરી કહેવામાં આવે છે તે કાઢવામાં આવે છે. ચારે તરફથી એથેરીઓ ચક્ષાવીને વચ્ચે વચ્ચે કોલસાના મનંજુત ભાગને છોડી દેવામાં આવે છે જેનાથી ઉપરની જમીનના થરો, મકાનો, તળાવો, રેલ્વે લાઇન, રસ્તાઓ વિગેરેને ટેકો મળે છે. કોલસાના આવી રીતે રાખી મુકેલા ભાગને “ પીલર્સ ” કહે છે. જ્યારે એથેરીઓ ચલાવતાં ચલાવતાં ખાણના સીમાડા સુધી પહોંચી જવાય છે ત્યારે પીલર્સપે રાખી દીધેલા કોલસાને કાપવાની જરૂર ઉભી થાય છે. અને તે ક્રિયામાં ત્રણ ભાગનો કોલસો કાપી કાઢવામાં આવે છે. કોલસો કાપવાનું કામ અમુક ખાસ જાતની જંગલી કોમો કરે છે અને તેઓને મલકદા કહેવામાં આવે છે.

જ્યાં મજુરી સસ્તી હોય છે ત્યાં મજુરો માર્ગેત કોલસો કાપવાનો રીવાજ છે. મજુરો

પોતાની નાની સરખી ત્રીકમ જેને તેઓ જેતી કહે છે તેવાથી, કોલસો કાપે છે. મુખ્ય મુખ્ય રસ્તાઓ ઉપર ટ્રાન્સપોર્ટ હોવાથી જે જગ્યાએ મનુરો કોલસો કાપતા હોય છે ત્યાં સુધી અથવા તેા અને તેટલી તેઓની નજીક ટ્રાન્સપોર્ટ લાઇન લાઇ જગ્યામાં આવે છે અને કપાયેલા કોલસાને ટ્રાન્કવા ભરી ભરીને ટ્રાન્સપોર્ટ પર ઉભેલાં નાનાં વેગનો જેને ટપ કહે છે તેમાં ભરાય છે. આવાં સાત આઠ ટપો ભરાઇ જાય ત્યારે તેઓને એન્જીન સાથે જેડીને હોલેજ એન્જીન માર્ગેત ચાલકના મુખ સુધી પહોંચાડી દેવામાં આવે છે. ઘણી ખરી મોટી ખાણોમાં હોલેજ એન્જીનો પિન્જીથી ચલાવાય છે. આખી ખાણનાં ટપો ચાલકના મુખ પાસે નીચે જમા થાય છે પછી એક સાથે બે અથવા તેા એક જે પ્રમાણે સગવડ હોય તે પ્રમાણે ડોઝી માર્ગેત ચાલક ઉપર લાઇ જવામાં આવે છે. આ રીતે ઉપર કોલસો લાવ્યા પછી તે ખાસ મોટા મોટા નમાં જમા કરવામાં આવે છે. અને ખાસ સગવડ તરીકે એ જગ્યાને ઝડીને જ એકાદી રેલ્વેની સાઇડીંગ લાવવામાં આવી હોય છે. જેના ઉપર રેલ્વેના વેગનો રાખવામાં આવે છે અને તેમાં ભરી ભરીને કોલસો પરદેશ ચલાવવામાં આવે છે. આ સ્થળને Depot કહેવામાં આવે છે.

કોલસાને તેના જુદી જુદી જાતના કઠ પ્રમાણે વિભાગ કરવા માટે કેટલીક સમૃદ્ધ ખાણોના ડીપોમાં screening & sorting Plant પણ સ્થાપિત હોય છે. જેમાં જુદા જુદા માપની ચાળણીઓમાંથી સીમ કોલસો, સ્પષ્ટ અને કોલસાની ભૂટા એમ વર્ગીકરણ કરવામાં આવે છે. જ્યાં વાંત્રિક ચાળણીની સગવડ નથી હોતી ત્યાં સાધારણ કઠના દાણ-ચાળણીઓ વડે કોલસો ચાળવો પડે છે.

કારણ કે ઝાહકોને મનગમતા માપનો કોલસો ખાણોએ આપવાનો હોય છે.

ખાણના ઇન્જીનેરોને કેટલીક સુરેક્ષીઓનો પણ સામનો કરવો પડે છે. જેમકે : Coal dust explosion અથવા મિશિલ ગેસ અથવા એકાએક પાણીનું ધોધમાર ફુટી નીકળવું તેમજ ખાણની અંદર અકસ્માતથી અથવા ગેસના સળગવાથી લાગી નીકળતી આગ વગેરે વગેરે. ખાણમાં કામ કરતા માણસોનાં મુખ સગવડ માટે ખાણના પાણીને પણ જમીનની સપાટી પર ફેંકવા માટે જરૂર મુજબ વિજ્ઞાનિક કે વાંત્રિક પંખો ચોડાવવામાં આવે છે આમ અને તેટલી ચીવટપૂર્વક ખાણનું કામ સહીસલામત બનાવવાનાં ઉપાયો યોજવામાં આવે છે. અને દરેક કંપનીએ ખાણુરી સલામતી જાળવવા ખાસ માણસો રોકવાં પડે છે. ખાણમાં કામ કરતાં માણસોને શુદ્ધ હવા આપવા તેમજ અંદરની ગરમી ઓછી કરવા તથા નુકસાન કરનારા ગેસોને મંદ પાડવા માટે ખાણના મોઢા પર એક રાક્ષસી પંખો અવિરત ફરતો રાખવામાં આવે છે.

આ રીતે એક (Colliery) કોલીઅરીમાં જમીન ઉપર તેા માત્ર ઓપીસ અને ખાણના કાર્યકર્તાઓને તેમજ મજકદાઓને રહેવાનાં મકાનો સિવાય કંઈ દેખાતું નથી. છતાં પણ જમીન નીચે ચોવીસે કલાક ધમધોકાર કામગીરી ચાલુ રહે છે.

અત્યારે આ ઉદ્યોગ ઉત્તેજનને અભાવે તેમજ પરદેશની સ્પર્ધાને લીધે મુશ્કેલ સ્થિતિમાં આવી પડ્યો છે. ઇંગ્લીએ કે ભારત-વર્ષની સરકાર અને ઉદ્યોગપતિઓનું ધ્યાન જેમ અને તેમ જરૂરી આ નહિંવા છતાં અત્યંત આવશ્યક રાષ્ટ્રઉદ્યોગ તરફ ખેંચાય અને તેનું યોગ્ય નિયમન અને ઉત્થાન કરવામાં આવે. અસ્તુ.

સમાજવાદી સૃષ્ટિમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

લેખિકા : કુ. ધન્ધીરા નહેરૂ

“હિંદી નારી પરત્વેની ધૃણાત્મક અને કમકર્માં ઉપનવે તેવાં કડક બંધનો હું નાનપણથી જોતી આવી છું. એવી પરિસ્થિતિમાં રશિયન ક્રાન્તિમાંથી ઉદ્ભવેલા સમાજવાદી સ્ત્રી સમાજે જે પ્રગતિ સાધી છે તેથી મને આનંદબંધી કેમ ન ઉપજે ?”

ગણ કાલની સુલામ /

ઝારના સમયની સ્ત્રી સાથે આપણી આજની હિંદી સ્ત્રી, ધણી રીતે મળતી આવે છે; ખાસ કરીને ત્યાં નાના નાના વિભિન્ન રાષ્ટ્રીય મતો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ઝારના કાયદા-કાનૂન પ્રમાણે ત્યાં સારે શુલામદશ કરતાં બામ્પજ ઊતરતું હતું. તે કાલે ત્યાંની નારીને કોઈ જાતના હક્કો ન હતા. રાજદારી તેમજ શહેરી હક્કો ભોગવવા માટે ત્યારે રશિયન નારી માટેનાં બારણાં બંધ હતાં. તેને કોઈ પણ પ્રકારનો મતાધિકાર ન હતો. અન્ય દેશોની માફક ત્યાંની કારખાંસ સ્ત્રીઓ ઉપર ભારે જીલમ ગુજરતો. ત્યાંની કાનૂની વ્યથીજ તેને છુદ્ધિતું તેમજ હાડકા ભાંગી નાંખે તેવું સખત કામ કરવું પડતું. પુરુષની માફક તેને પણ દિવસના દસથી બાર કલાક કામ કરવું પડતું. જેના પરિણામે તેના નસીબે આનંદહીન જીવન, અડધો સૂખમરો, અધ્યાન અને નજરીઆતોના અભાવનું જીવન વિતાવવું પડતું. કેટલીકવાર તેમને બેકાર રહેવું પડતું તેમજ તેમની મજૂરીની વૃદ્ધિ તેમના કુટુંબો પણ પાપમાલ થતાં.

રશિયાના પૂર્વ વિભાગની સ્ત્રીઓનું જીવન તો એથી પણ વધુ દુઃખી હતું. ખાસ કરીને હિંદી સરહદ ઉપર આવેલા તાશ્કન્ટ-

સ્થાન, ઉઝબેકીસ્તાન, અને કઝાકીસ્તાન ન માની સકાય તેવો ઉતરતો તેમનો દરજ્જો હતો, અને પુરુષ વર્ગનું તેમના ઉપરનું આધિપત્ય કોઈ ઝોર હતું. લગ્નોના તો વેપારની માફક સોદા થતા. નાની બાળાઓને આઠ-નવ વર્ષની ઉંમરે પરણાવી દેવામાં આવતી. એ જમાનામાં સ્ત્રીનું સ્થાન પુરુષના આગોદ પ્રત્યેક સિવાય બીજું ન હતું. તેને માટે લગ્નમાં મળેલી મિલકત એ જ માત્ર સાધન હતું. ઘરમાં અને બહાર તેનું સ્થાન એક કામ કરનારી નોકરડી તરીકેનું જ હતું. તેણે તેનું મોટું દરજ્જામાં છુપાવવું પડતું તેમજ તેના શરીરને પણ “પરખા” થી ઠાંકવું પડતું. આ “પરખા” આપણે ત્યાંના જીરખા કરતાં પણ નપાવટ હતું. આ “પરખા” ઘોઝાના વાળમાંથી બનાવવામાં આવતું અને તે કાળા રંગનું હોઈ ગરમ. તેમજ તંદુરસ્તીને તુકશાનકારક રહેતું. કન્યાનો જન્મ એ ત્યારે દુર્ભાગ્ય ગણાતું. અને સ્ત્રીના મરણ પાછળ શોક દર્શાવવામાં આવતો નહીં.

મહાન પરિવર્તન

પરંતુ ત્યાર પછી સોવીયેટ રાજ્ય આવ્યું અને તેના નેતાઓએ વિચાર્યું કે કોઈ પણ લોકશાસનમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લેતી ન સાચ ત્યાં સુધી તેને સંપૂર્ણ અથવા નક્કર લોકશાસન કહી સકાય નહિ. તેઓએ દેશના રાજકીય જીવનમાં તેમજ સામાન્ય રીતે કોમી જીવનમાં જાહેર રીતે અંતર્ગતવું નેહ્યો. “નવેમ્બરની ક્રાંતિ” એ સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલા જ હક્કો બક્ષીને એક નવો જ યુગ પ્રવર્તાયો છે. એક સૈકાની રશિયન સ્ત્રી

સરખું કામ અને એકસરખો પગાર

બીજા કામદારની માફક સોલીએટ સ્ત્રી-ઓને પણ દિવસના સાત કલાક કામ કરવાનું હોય છે. અને કેટલાંક ઔદ્યોગિક મથકોમાં છ કલાક પણ હોય છે. કામદાર સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય તેના કામના પ્રમાણમાં બન્નેને સરખો પગાર આપવાના ધોરણનું ચૂસ્તપણે પાલન કરવામાં આવે છે. પુરુષોની માફક સ્ત્રીઓને પણ વાર્ષિક રજાઓ આપવામાં આવે છે અને તેની તંદુરસ્તી સારી ન હોય તો તેને સેનાટોરીયમમાં રાખી એ મુદત માટે પણ છૂટી આપવામાં આવે છે.

ક્રાંતિના સમય પહેલાં રેલ્વેમાં સ્ત્રીઓ માટે કોઈ પણ મહત્વના પદે નિયુક્ત કરવાની સખત બંધી હતી. ત્યારે આજે ૧૦ લાખ કરતાં પણ વધુ સ્ત્રીઓ રશિયાની રેલ્વે પર કામ કરે છે જેમાંની ધણીખરી મહત્વના કામ સંભાળે છે. તેમાંની ૪૦૦ સ્ટેશન માસ્ટર છે. ૧૦૦૦ આસી. સ્ટેશન માસ્ટર છે. ૧૦,૦૦૦ રેલ્વેના ઇન્જનેરો છે અને સંખ્યાબંધ એન્જન ડ્રાઇવરો છે.

રશિયાને તેના પોતાના સ્ત્રી ઇન્જનેરો છે, સ્ત્રી વિમાનીઓ છે, સ્ત્રી વિજ્ઞાનિકો છે. આજે ત્યાં એક પણ એવું ઔદ્યોગિક અથવા ખેતી-વાડીને લગતું કે કળા અથવા વિજ્ઞાનને લગતું અથવા સરકારી કોઈ ખાતું એવું નથી કે જ્યાં સ્ત્રીઓ કામે લાગેલી નથી. વિશાળ પાયાપર ચાલતાં ત્યાંના ઉદ્યોગોમાં ૧,૦૦ ૦૦૦ ઉપરાંત સ્ત્રી ઇન્જનેરો કામ કરે છે. ત્યારે ફિનલેન્ડ રશિયા સિવાયના દેશોમાં મળીને ૧૦,૦૦૦ સ્ત્રી ઇન્જનેરો છે. ઝારના સમયના રશિયામાં ૨૬૦૦ થી એાછી સ્ત્રી દાકતરો હતી. ત્યારે આજે ૧,૩૦ ૦૦૦ ડાક્ટરો હોઈને તેમાંનાં અર્ધ ઉપરાંતની સંખ્યા સ્ત્રીઓની છે. આશરે ૧,૬૦,૦૦,૦૦૦ સ્ત્રીઓ ત્યાંના સરકારી સામુદાયીક ખેતરોમાં કામ કરે છે.

સોવિયેટ રશિયાની આ પ્રગતિ ત્યાંના આગેવાનોએ સ્ત્રી જાતીની ચાતુર્યો દ્વર કરવાના પ્રયત્નો ન કર્યા હોત તો થઈ શકત નહીં ત્યાંની સ્ત્રીઓના બંધારણ પ્રમાણેજ તેઓને કામ પર લઈ સકવાને. લગતો કષ્ટિદો છે. ૧૮ વર્ષની નીચેના સ્ત્રી પુરુષોને કારંભા-નાઓમાં કામે લગાડવા સામે સખત કાયદો કરવામાં આવ્યો છે. સ્ત્રીઓના ગર્ભવતી અવસ્થાના છ માસ સુધી તેમને કામ કરવા-માંથી મુક્ત કરવામાં આવે છે. બાળક ધાવતું હોય-છ માસનું થાય ત્યાં સુધી માતાને રાતપાલીમાં કામે જવા સામે પ્રતિબંધ મુકા-યેલો છે. બાળકને જન્મ આવવાના ૩૫ દિવસ અગાઉથી માતાને કામપરથી રજા આપવામાં આવે છે તેમજ બાળકના જન્મ બાદ પણ તેને ૨૮ દિવસની છુટી હોય છે. ખેતરોમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓને પણ બાળકના જન્મ અગાઉ તેમજ જન્મ બાદ એક એક માસની રજા આપવાનો કાયદો છે. આ રજાના દીવસો દરમ્યાન પણ એમની સરાસરી કમાણી તો તેમને મક્કલીજ રહે છે. ગર્ભવતી માતાઓને હળવા કામ પર મુકવામાં આવે છે તે દરમ્યાન પણ તેમના પગારનું ધોરણ તો એનું એજ રહે છે. બાળકવાળી માતાઓને દૂર સાડાત્રણ કલાકે અડધા કલાકની રજા આપવામાં આવે છે.

લગ્ન પદ્ધતિ

માતા અને બાળકનું સોલીએટ લગ્ન કાયદો રક્ષણ કરે છે. સોલીએટ રશીઆમાં સમાન અને સ્વતંત્ર એકમેનું ઐત્તિહિક લગ્ન થાય છે. સમાજ અને સરકાર બન્નેના હિતમાં લગ્ન નોંધાને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. જો કે પણ નોંધાયેલા લગ્નો પણ કાયદેસર રીતે સ્વીકાર્ય ગણાય છે. આના પરિણામે લાં બે કાયદા બાળકો જન્મતા નથી તમામ બાળ-કોને સમાન હક્કો પ્રાપ્ત થાય છે. સરકાર

મોટા કુટુંબો નીચાતાંઓ મોટા મોટી રકમ એનાયત કરે છે. દેશના રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં ભાગ લેવાથી ત્યાંની સ્ત્રીઓ આર્થિક સ્વતંત્રતામાં હિત રથાન ધરાવે છે. સોવીએટ સરકારની વડી સત્તા ધરાવનારાઓમાં ૧૮૯ સ્ત્રી સભ્યો છે. ૧૫૦૦૦૦૦ સ્ત્રીઓ સોવીએટ ગ્રામડા અને શહેરોમાં પ્રવૃત્ત રહે છે.

સોવીએટ રાજતંત્રમાં સ્ત્રીઓના મુખ્ય અને શક્તિ મુખ્ય હિતના તેમજ સ્ત્રી

જાતીના બચા મોટાના કામેમાં રોકાયેલા હોય છે. આથી સ્ત્રીઓની વ્યક્તિગત શક્તિ અને આવડતમાં સારો વધારો થયો છે. પરિણામે આજે તે એક આદર્શ શહેરી તરીકે ક્ષેપાય છે. આના પરિણામે સરકારનેજ કાયદો થયો છે એટલુંજ નહીં પરંતુ ત્યાંની સ્ત્રી કૌટુંબીક સંસ્કારીક અને સમાનતાના દરજ્જામાં સારું સ્થાન ગેળવી શકી છે. *

• "રુન્ડન્ટ" માંથી.

ખજાવરી

[રમ : આજ રસીયો]

આજ ગાયોના ગોષાળ કૃષ્ણે ખજાવરી ખનાવી,
ખંસરી બબલી રહારા હૈયાને હસાવી....આજ. ૧

: સાખી :

કુન્જે કોકિલા ટહુકતી રસ ગીતના રણકાર,
સ્નેહ દીપિકા ચેતવે આનંદ ને અંબાર.
ધૂન પ્રેમની ગબલી, લોક લાજને મીલાવી....આજ. ૨

: સાખી :

ચંદ્ર ચાંદની ચમકતી મધુ સુધા ઝલકાય,
રૂડા તારક ચળકતા અંગે અંગ ફુલાય.
રસ ઝંકારમાં ભીંજવી હૈયે ચેતના જગાવી....આજ. ૩

: સાખી :

આત્માને પ્રકુલાવીને રીઝવતા વૃજનાથ,
ફૂલમાળા હસ્તે ધરી સોંઢે સખીયો સાથ.
મધુ-રાસને રચાવી ધૂન પ્રેમની મચાવી....આજ. ૪

શ્રી. દિર્ઘચંદ્ર ર. જુહા

શ્રી મતી નાથીબાઈ દામોદરદાસ ઠાક-
રસી હોદી મહીલા વિદ્યાપીઠ
નો રોષ્ય મહેતાસય વડોદરાની શ્રી મહારાણી
ચીમનનાયાબ મહિલા પાઠશાળા, તરફથી તા.
૧૪-૨-૪૨ ના રોજ સાંજે ભોક્ષ નાચ્ય
દિવાન એ. રાજપ્રિય મોતીસંઘ છોટાવાવ
દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે ન્યાયમંદિરના
હોલમાં ઉજવાયો હતો. હોલને આસોપાકવનાં
તોરણોથી તથા ફુલજાડનાં ફુંગ્યોથી શણ-
ગારી શ્રી મા. મહારાણી ચીમનનાયાબ સાહે-
બના સફેદ આરસના બાપજાને પુષ્પદારથી
વિભૂષિત ક્યું હતું. સમારંભમાં અમદાવાદે
સુશિક્ષિત શેઠ સહુકારો, ગૃહસ્થો સંનૌરીઓ
અને વિદ્યાર્થીનીઓનાં માયાપોએ સારી
સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

સ્વાગત અને શુભ સંદેશા

પાઠશાળાની વિદ્યાર્થીનીઓએ સ્વાગત
સ્નેહ ભરે કવિતર સો 'તુ' સી. અપણી દેવ-
પાંડે કૃત સ્વાગતગીત મધુરકંઠે ગાયા બાદ
શ્રી પ્રો. ચણ્ડરભાઈ પટેલે આજના માંગલિક
પ્રસંગે બહારગામથી આવેલા શુભેચ્છાના
સંદેશા રજુ કર્યા હતા. જેમાં શ્રીમતી પ્રેમ-
લીલાબેન વી. ઠાકરસી, શ્રી ડૉ. કવે, શ્રી
રજીરદ્વાર મહિલા વિદ્યાપીઠ મુખ્ય, શ્રીમતી
સારદાબેન દીવાન વગેરેના મુખ્ય હતા.

શ્રીમતી અરૂણદેવી મુકરજી

સ્વાગત ભાષણ

શ્રી કેળવણી મંડળ સંગિતના પ્રમુખ
શ્રીમતી અરૂણદેવી મુકરજી એમ. એ. એમણે
સ્વાગત ભાષણ અંગ્રેજીમાં આપતાં, હિંદી
મહિલા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના અને તેનો ઉદ્દેશ
કહી બતાવી જણાવ્યું કે ૨૫ વર્ષ ઉપર
હિંદી સ્ત્રીઓની વર્તમાન યુગની જરૂરીયાતો

પૂરી પાડવા કન્યાઓને તેમની માતૃભાષા
દ્વારા ઉચ્ચ શિક્ષણ અને જ્ઞાન આપવાના
ઉદ્દેશથી આ વિદ્યાપીઠ સ્થપાયતી તેનો વિકાસ
પ્રો. કવે અને તેના સહકાર્યકર્તાઓના શ્રમ.
ખતે અને ધીરજથી થયો છે. આ સ્ત્રી
કેળવણીમાં ઉચ્ચ આદર્શથી આકર્ષાઈ મુજ-
બના મહાન યુજ્જ્વાલ શાહ વૈષ્ણી સર વિઠ-
લદાસ ઠાકરસીએ બાદશાહી દેણગી આપતાં
એ આદર્શનો સાક્ષાતકાર થઈ શક્યો હતો.
વડોદરામાં ૧૯૨૩ માં શ્રી મહારાણી ચીમ-
નાયાબ પાઠશાળાની શરૂઆત વિનીત પાથી
ઉપર થઈ. ૧૯૩૬ માં વિદ્યાર્થીનીઓની
સંખ્યા ૧૬ હતી તે વધીને હાલમાં ૩૦ ની
થઈ છે આવી ધીમી પ્રગતિનાં કારણોમાં
સંદાયતાં સાધેનોને અભાવ મુખ્ય છે. શરૂ-
આતમાં શ્રી સરકાર તરફથી વાર્ષિક રૂ. ૪
હજારની ગ્રાંટ મળતી હતી તે બંધ થઈ છે.
હાલની પાઠશાળાની પ્રગતિ અને સારા સ્તરે
વગેરેથી એવી સ્થિતિ થઈ છે કે રાજ્યની
મદદ પુનઃ ચાલુ થવા પાત્ર અમે યથા છીએ.
આ કાર્યમાં એ. વિદ્યાધિકારી સા. ની સહા-
નુભૂતિ અને સહાયની અમે અપેક્ષા રાખીએ
છીએ. અને આગળ ચાલતાં વડતાએ મહા-
વિદ્યાવધની પ્રગતિ અને પરિસ્થિતિને ધ્યાન
આપ્યો હતો.

ડૉ. કવેને માતાંજલિ

ઉપસંહારમાં કર્મચીર માનનીય ડૉ. કવે
પ્રત્યે માતાંજલી અર્પણ કરી અત્રે મહારાં
અન્ય હોદી બહેનોની લાગણીમાં ભાગ લઈ
એ સુચોર્ગ છે. કહેવામાં આવે છે કે સ્ત્રીઓનું
હિત એ પુરોગામી જ હિત છે અને એ લોક
હિતને સાચી પાડવામાં આ વયોવૃદ્ધ નાના
સરખાં છતાં મહાન કર્મચીર ડૉ. ધોન્ડુ કાશ

ઠાકરસી મહિલા વિદ્યા પીઠના સૌખ્યમહોત્સવ ::

કર્વેનું નામ મોખરે હોય તેઓનાં શ્રમ, શ્રદ્ધા અને ઉદાત્ત કર્મભાવનાની મોટી સુવાસ અમર રહેશે. (તાળીઓ)

શ્રીમતી શારદાબેનનું ભાષણ

પછી શ્રીમતી શારદાબેન મહેતાએ જણાવ્યું કે 'કર્મવીર કર્વે' સ્ત્રી ઉન્નતીમાં ખુબ રસ લેતા. તેઓ જાણતાં ગયેલાં ત્યાં ને જોયું અને અનુભવ્યું તેથી આપણા દેશમાં પણ જાણના ધોરણે સ્ત્રી શિક્ષણ દાખલ કરવા તેમના મનમાં વિચાર સુરો આવીને અને મુંબાઈમાં સમાજ સુધારા પરિષદના પ્રમુખરથને આજ્યા ત્યારે ગળવામાં રાતી પાર્ક નહીં છતાં સ્ત્રી શિક્ષણની ઘોષણા કરી અને તુરત જ દાનવીર શેઠ શ્રી વીંકલદાસભાઈએ રૂ. ૧૫ લાખની બાદશાહી સખાવત કાઢી આપી જેથી સ્ત્રીઓ માટેની આ વિદ્યાપીઠ સ્થપાઈ. એ કર્મવીર પુરુષની તપશ્ચર્યાના સુફળનું આ દર્શાવ છે. (તાળીઓ) ૫૫૩ વર્ષને અને એ સુફળ જોવાનું સદ્ભાગ્ય તેમને કેટલું આનંદદાયી હશે તે આપણે કહી શકીએ છીએ.

સંખ્યા ઓછી-પણ સંચાલનાવી

આ સંસ્થાની શરૂઆત બહુ નાના પાયાથી થઈ ધીમે ધીમે પ્રગતી થઈ અમદાવાદ અને વડોદરા નગરોમાં વિદ્યાર્થ અને મહાવીરો સ્થપાયાં અને હવે સ્નાતિકો તૈયાર થઈ છે. જો કે યુનીવર્સિટી કરતાં સંખ્યા ઓછી છે, પણ આ વીદ્યાપીઠે ગુજરાત-મહારાષ્ટ્રમાં સુદર કાર્યકર્તાઓ વધુ સંખ્યામાં પુરું પાડ્યાં છે.

સ્ત્રી કેળવણીની ચાર વિશિષ્ટતા આ સંસ્થા ધરાવે છે. (૧) માનુષ્યાવા દાગ ઉચ્ચ શિક્ષણ, (૨) સ્થિત કળા, (૩) શુદ્ધ શિક્ષણ, અને (૪) જનતાને માફક આવળું સર્વ શિક્ષણ. માનુષ્યામાં શિક્ષણ આપનારી આ

એક જ સંસ્થા છે. જે સ્થળે જે સ્થાનિક-ભાષા હોય તે દ્વારા શિક્ષણ અપાય છે. પર ભાષામાં શિક્ષણ અપાય તે અયોગ્ય અને હાલના યુગમાં શરમાવો જેવું છે, છતાં આવી સંસ્થામાં સંખ્યા ઓછી છે અને પૈસાની તાણ છે તે શા માટે? કારણ કે આપણને સ્થાપિત થી જુની ધરડમાં ચાલવાની ટેવ પડી છે. દેશકાળને પ્રવાહ સમજી પ્રગતિ માટે યોગ્ય સુધારા કરવા ઘટે છે. સદશિક્ષણની કેટલેક દરજ્જે જરૂર સ્વીકારાય છે. પણ તેમાં જનતાને મોટા વર્ગ હજુ નથી માનતો. તેમને માટે આ સંસ્થા આશીર્વાદ સમાન છે. યુનીવર્સિટી શિક્ષણ અતિખર્ચાળ છે. તેવું પણ આ સંસ્થામાં નથી યુનીવર્સિટીની પછી સરકારી નોકરી માટે ધણીને કદાચ વીરણ આકર્ષક દેખાતી હશે, પણ તે ખેંચ નહીં હોયું નેહ્યે. બી. એ. તો હું પોતે પણ છું અને હજુએ ધણાં એ ચીજે ચાલી રહ્યાં છે. પણ જી. એ. એ ગુજરાત-મહારાષ્ટ્રને સેવાભાવી કાર્યથી દીધાવ્યું છે તેટલું જ બી. એ. એ શોભાવ્યું નથી. મને પોતાને માનુષ્યામાં શીક્ષણ મળ્યું હતો તો હું હાલ કરતાં વધારે જાન મેળવી શકી હત. અંગ્રેજ શીક્ષણ પાછળ મગજને વ્યય યુનીવર્સિટી પદ્ધતિથી થાય છે તે આ સંસ્થામાં યતો નથી. પ્રથમ સમય જુદો હતો ત્યારે પરદેશી રાજ્યે પરદેશી ભાષાદ્વારા શીક્ષણ દોષ મેસાડ્યું હતું. હવે સમય બદલાયા છે આંખો હિઠી છે છતાં પાસડી ભાષાદ્વારા ચલાવી રાખીએ તે શરમાવા જેવું છે. પ્રો. કર્વેના મગજમાં આ પ્રિચાર ઉદ્ભવ ગયેલો અને તે પ્રમાણે આ સંસ્થાની યોજના કરી-જે દેશને ઉપયોગી અને ગૌરવભરી છે. હું ૨૫ વર્ષથી આ સંસ્થા સાથે જોડાયેલી છું. મને

તેના કામનો અનુભવ છે. તેમાં તૂટીઓ છે. પણ તે શામાં નથી? તૂટી હોય તો તે સુધારવી જોઈએ. શીક્ષણ પદ્ધતિમાં ખામી હોય તો પરિષદ ભરી વીચાર કરી સુધારા કરવા જોઈએ. અત્યારે જગત ચગડેલો ચક્રુ છે. પણ સદાને માટે તેમ રહેવાનું નથી. વખત એવો છે કે રાષ્ટ્રીય કેળવણી લઈને જઈએ તો સામાન્ય વ્યવહારમાં પડેલી છે, તે રાષ્ટ્ર વડ-તરમાં કામ આવશે. તે માટેની તાલીમ લેવા આપણે વધુ સહાય સવડ આપવાની દરેકની દરજ છે. સંસ્થાની સ્નાતિકાઓને ઉદ્દેશીને જણાવું છું કે બહેનો, તમારા ઉપર જવાબ-દારી વિશેષ છે. શિસ્તબદ્ધ અને સંયમશીલ રહીને તે તમારે અદા કરવી જોઈએ. તમને ઉત્તમોત્તમ શિક્ષણ મળ્યું છે, એવા ગૌરવ સાથે સમાજ આગળ જિભા રહેવાનું છે. જ્ઞાન સ્વાર્થ માટે નથી. એક દીપક બીજને પ્રકટાવે તેમ તમારે જ્ઞાન પ્રકાશ ફેલાવવાનો છે, એમ કરીને આ સંસ્થાના ગૌરવમાં વધારો કરો એમ તમારી પાસે આજ્ઞા રાખું છું. (તાળીઓ) શ્રી કવે' દીપીયુ થાય અને આ સંસ્થા પ્રગતી કરી ગૌરવ મેળવે એ પ્રાર્થના છે. (તાળીઓ) પ્રમુખ શ્રી મોતીલાલ દસામજી બાપણ

પછી પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રી મોતીલાલ દસામજી વીદતામયું બાપણ આપતાં પોતે અંગ્રેજીમાં બોલવા ધારતા હતા, પણ એક મીત્રે પ્રસંગ અને સંસ્થાના ઉદ્દેશને અનુસરી માતૃભાષામાં બોલવા સલાહ આપતાં તે અનુસાર શુભરાત્રીમાં અંગ્રેજી બોલીશ, કહી આ મહત્વના અને અગ્રીમંદનીય પ્રસંગે પ્રમુખ-સ્થાનનું માન આપવા માટે કાર્યકર્તાઓનો આજ્ઞા મળી જણાવ્યું કે: - સિદ્ધીશ સંસ્કૃતિની છાપ આપણા હિંદુસ્તાન ઉપર લગભગ એક સદીથી પડી છે, અને તેના એક શુભ પરિણામ તરીકે સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અને પ્રવૃત્તિ, એ આપણા સામાજિક જીવનનો મહત્વનો

ભાગ થઈ પડી છે. કાંઈ પણ પ્રગતિ કે પ્રવૃત્તિ કેળવણી વગર શક્ય નથી. એ હવે સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. સ્ત્રી કેળવણીનાં પ્રશ્ન અનેક ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થયેલાં આપણે બંને જોયો છે. બણેલી સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ સુધરી ગયેલાં એટલે કે વંકી ગયેલાં હોય એવું સ્થળીત થયું નથી, ઉચ્ચ તેમના શુદ્ધસંસાર સુંદર રીતે ચાલતા આપણે જોઈએ છીએ, એવું જ નહીં, પરંતુ સ્ત્રીઓ હવે બણે છે. નોકરી પણ કરે છે અને શુદ્ધસંસાર પણ ચલાવે છે, એ પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ છે; અને તેથી સમાજના સ્વાસ્થ્યમાં કંઈ વિશિષ્ટ ધક્કો લાગ્યો હોય એમ પણ દેખાતું નથી. વળી આ યુગના યુવક માનસમાં ઉમેરાયેલી એક ઝીણવટનો ડું ઉલ્લેખ કરું, તો કહી શકાય, કે કેળવણી એ સ્ત્રીઓની લગ્ન લાપકત બનતી બન્યું છે. આમ સામાજિક દ્રષ્ટિએ સ્ત્રી કેળવણી એક સ્થાપિત વસ્તુ બની ગઈ છે, અને નિરક્ષરતા કરતાં અક્ષરજ્ઞાન એ ઉચ્ચ દેક્ષા છે, એમ સ્ત્રીઓની બાબતમાં હવે સમાજ સ્વીકારી લે છે.

કેળવણી ઉપયોગ પ્રાધાન્ય હોવી જોઈએ કે આદર્શ પ્રાધાન્ય? એ વીશે કેળવણીકારોમાં મતભેદ ચાલ્યાજ ન કરે છે. કેળવણીના નીજ્યાત હોવાનો મારો દાવો નથી. નીજ્યાતો કાંઈપણ વિષયોમાં નિર્ણય ઉપર આવી શકે છે કે કેમ તેની મને શંકા છે, અને તેમના નિર્ણય ઉપર વિવાદ થઈ તેમના નિર્ણયોને સમયનાં વહેણે ટૂંકી ઝડપથી ફેરવી નાખે છે, તેના મને અને આપ સૌને ખ્યાલ છે. એટલે આપણી સામાન્ય માન્યતાને વળગી રહી, નિજ્યાતોને જરા બાજુએ રાખી, આપણે એટલું જ કહી શકીએ કે, વ્યવહાર અને આદર્શ બંનેનો સમન્વય કરી આપે, એજ કેળવણી અત્યારને માટે સારામાં સારી ગણી શકાય.

સ્ત્રી અને પુરુષ સહશિક્ષણ મેળવે એજ

વાસ્તવીક છે, એવા પણ એક વાદ આપણે ત્યાં ચાલે છે અને એ વાદમાં સત્ય નથી એમ કહેતાં આંચકા ખાવો પડે છે. છતાં એ વાદ આખો સમાજ સ્વીકારી તેને અપનાવે, સદ શિક્ષણની પ્રારંભ ભુમીકામાં ઉભી થતી મુસ્કેલીઓ આખો સમાજ સદન કરે. એવી સ્થિતિ ઉભી થાય, અને સદશિક્ષણમાં મુસ્કેલીઓ ઉભી થતી નથી એવું કહેનાર ધણાજ એાં માંખાપ અને શિક્ષકો હોય છે. તેથી આખો સમાજ એ સ્વીકારી લે એવી સંપૂર્ણ ઠગવું. સદશિક્ષણ આખા સમાજ માટે યોગ્ય: ત્યાં સુધી સ્ત્રી શિક્ષણ મુક્તત્વી રાખવું, એ સૂચની ઉખા રળે નહીં ત્યાં સુધી સૂચને દિગ્વિજયની મના કરવા સરખું થશે ! સ્ત્રી કેળવણીને માત્ર રાખ્યા પછી સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવું એજ ધર્મ બની રહે છે. નિખળાતો મુસ્કેલીઓ વીચારે અને તે નીવારવા ચેતનાઓ ધડે. ભુત જાણ ત્યાં અટકી તે ભુત સુધારાય. ભુતના બધી આખા સીદા-નતેનો ભાગ ન જ અપાય. એ દષ્ટિએ થીમતી નાથીઆઈ કાકરસી ભારત વર્ષો મહીલા વિદ્યાપીઠ એક યશસ્વી, જળકેતું અને સફળ દર્શાવે છે એમ કહેતાં મને ખુબ દર્પ થાય છે. (તાળાઓ) મુજર દાનવીર-મરાઠી કર્મચીર એક ઉદાર મુજરાતી મુદરથે બાદશાહી સખા-વત કરી, એક મહારાષ્ટ્રીય સમાજ સુધારક અને તપસ્વી સમાજ સેવકે પેતાની પુત્રી સંકિતનું સમર્પણ કર્યું, અને એ સખાવતી પુત્રવતી માતાના નામ સાથે જોડાયેલી એક ભારત વર્ષીય સંસ્થા ઉદ્ભવ પામી, આજ પચીસ પચીસ વર્ષથી સ્ત્રી સમાજની, અને તે દ્વારા સમગ્ર ભારતીય સમાજની સેવા બજાવ્યા કરે છે, એ આખો ઈતિહાસ જો પ્રશંસનીય ન હોય, તો માનવ પ્રવૃત્તિમાં કશું જ પ્રશંસનીય નથી એમ કહેવું પડે.

પ્રાંતિક ભેદને સ્થાન નથી

આપણી સંસ્કૃતિમાં આપણે પ્રાંતિક ભેદને

નરથે મહત્વ આપ્યું નથી અને તેના પરીણામ કેવા સુંદર આવે છે એ જોવા માટે આપણે રજત મહોત્સવ તરફ નજર નાખવી બસ થશે, થી વિગ્રહાસ કાકરસી જેવા એક ઉદાર ધર્મહિત અને સંસ્કારી ધનિક, તથા પ્રોફેસર કવે જેવા સાધુ-ચરિત, ધુતી કેળવણીકાર, એ બન્નેનો સંપર્ક સાધતી આજ પચીસ વર્ષથી ચાલતી સ્ત્રી ઉપયોગી કેળવણી સંસ્થા તેની શાખા પ્રજાખાઓ સાથે, આજ દિનદ બરમાં ફેલાઈ સ્ત્રીઓના સંસ્કારમાં વૃદ્ધિ કરે છે તેમને ઉચ્ચ કેળવણીનાં સાધનો પુરાં પાડે છે સદ શિક્ષણનાં અનિષ્ટો સદન ન કરી શકતા વર્ગોને એ અનિષ્ટોથી બચાવે છે, અને કોઈપણ વિદ્યા-પીઠે હજી સુધી ન કરેલી, માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપવાની સેવા સાધી, બીજી વિદ્યા-પીઠોને તે એક ધડો આપે છે. (તાળાઓ) ઉચ્ચમાનીયા ધુનીવર્સિટીથી પણ પહેલાં આ ભારત વર્ષીય મહિલા વિદ્યાપીઠે, માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપવાનો ઓક્ષ પાડી ગાંધીજી જેવા દેશ નેતાના ઈપદમાંથી પેતાને ઉગારી લીધેલી છે, એ દીર્ઘદર્શીપણું ખરેખર આપણું ખ્યાન ખેંચે એમ છે. (તાળાઓ)

સંસ્થાના શિક્ષણની વિશિષ્ટતા

મારા નમ્ર મત અનુસાર શિક્ષણ સમા-બને ઉપયોગી હોવું જોઈએ સ્વાર્થ અને સેવાભાવનો સુમેળ સાધે એવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ. મેં સુબર્ષ ધુનીવર્સિટીના શિક્ષણ ક્રમનો આશ્રય લીધેલો છે અને મને મંજેલા શિક્ષણ માટે હું મગર નથી એમ તો છેક નજ કહી શકું. છતાં થીમતી નાથીઆઈ મહિલા વિદ્યાપીઠનો અભ્યાસક્રમ જોઈ મને એટલી તો ખાતરી થઈ, કે બીજી વિદ્યાપીઠના અભ્યાસક્રમ કરતાં આ વિદ્યાપીઠમાંના અભ્યા-સક્રમમાં વ્યવહાર, કલા અને આદર્શનું સંમીશ્રણ કરવાનો ખુબ જમ લેવાયેલો છે.

અને સ્ત્રી જીવનને ખાસ સ્પર્શ એવા અખ્યાસ વિષયો પસંદ કરીને, યોગ્યરૂપે સ્ત્રી જાતીની કેળવણીની અને આખા સમાજની બહુ ઉપ-યોગી થવા કહેલી છે.

સરખામણી સર્વદા અગ્રિય છે. એટલે હું આ સંબંધમાં વધારે કહીશ નહીં, માત્ર એટલું જ કહીશ કે સ્ત્રી શિક્ષણ માટે મારી સલાહ કોઇ માગે, તો તેને હું બીજી કોઇ પણ સંસ્થામાં જવા કરતાં, જે વિદ્યાપીઠનો આપણે રજત મહોત્સવ ઉજવી રહ્યા છીએ, તે વિદ્યાપીઠનો આશ્રય લેવા આગ્રહ કરીશ.

(તાળીઓ)

સ્ત્રી પુરુષની સમાનતા એ બહુ ચર્ચાસ્પદ પ્રશ્નમાં હું ઉતરવા માગતો નથી. સમાનતાનો સ્વીકાર અગર સ્ત્રીઓની શ્રેષ્ઠતાનો પણ સ્વીકાર કરીને, આપણે એટલું તો બેઠે શકીએ છીએ કે સ્ત્રી અને પુરુષ સરખા બંને માનવ વિભાગોના પ્રાકૃતિક ધર્મોમાં ફેર

તો છે જ. એ ફેરનો સ્વીકાર કરવો એ જ વ્યવહાર ન બનવામાં આપણે ધણીવાર આપણા ઉદ્દેશને અને આદર્શને ધક્કો પહોંચાડીએ છીએ. એટલે આ બેઠનો સ્વીકાર કરી ગોઠવાયેલો કાર્યક્રમ અને બહુ ઉપયોગી લાગ્યો છે. અને તે આપણો, શિક્ષણ વાંચીએ તથા કેળવણીકારોના પ્રધ્યાન ઉપર લાવવાની હું રજા લઉં ત્યારે.

અભિનંદન-આશીર્વાદ

અંતમાં હું આ નાથીબાઈ, વિદ્યાપીઠને વડોદરા-મહિલા માઈશનના અને રજત મહોત્સવ શક્ય બનાવનાર, સૌ ભાઈબહેનોને અભિનંદન આપું છું, આ પાઠશાળા તથા વિદ્યાપીઠ લાંબુ ઉપયોગી જીવન પસાર કરે એવી અભિલાષા સેવું છે અને એ વિદ્યાપીઠમાંથી બહાર પડેલી, બહેનો, પવિત્ર, સંસ્કારભર્યું, દેશઉપયોગી કાર્ય કરતી રહે એવી આશીર્વાદ આપું છું. (તાળીઓ)

(૨)

અમદાવાદમાં શ્રી. વિદ્યાબહેનનું ભાષણ

સ્ત્રીઓ માટે જુદી વિદ્યાપીઠ બેઠે છે કે નહીં એ પ્રશ્ન બાળક પંચ મૂકીને એટલું તો કહી શકાય કે સરકારે સ્થાપેલી યુનિવર્સિટીમાં વર્ગો બાદ બધાએથી જુદીઓ પૂરવાનો પ્રયત્ન કરેવા માટે પણ એક સ્વતંત્ર સંસ્થાની જરૂર તો હતી જ. મુખ્યત્વે માતૃભાષા દ્વારા ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાનો બારે અખતરો બીજું કોઈ કરી શકે તેમ નહોતું તેમ જ ફેલાઈ વિષયો જેવા કે સંગીત, ચિત્રકલા વગેરેને આપણા પ્રાન્તની યુનિવર્સિટી કદી સ્થાન આપી શકત નહોતી પણ પણ પ્રવાસો છતાં અપાતું નથી. આ બધી મદતની વસ્તુઓ તરફ ખાસ લક્ષ આપવામાં આ સંસ્થાનું વિશિષ્ટત્વ છે. આ વિદ્યાપીઠ સને ૧૯૧૬ માં સ્થપાઈ

અને ત્યાર બાદ આરંભે વર્ષ ૧૯૨૦ માં અમદાવાદમાં તેને ફોર્મરને મહિલા પાઠશાળા કાઢવામાં આવી એ પાઠશાળા તરફથી પોતાની વિદ્યાપીઠનો રજતમહોત્સવ આપણે ઉજવાય છે એ પ્રસંગ પાઠશાળાનાં સંસ્થાપકોને મન આનંદનો અવસર મળ્યાય. શ્રીમતી શારદાબહેન મહેતા, ડૉ. સુમત મહેતા, શ્રી. ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિક વગેરે ભાઈ બહેનોના ઉત્સાહ અને પ્રયત્નથી પાઠશાળા શરૂ થઈ હતી. સ્વ. રા. બા. લાલશંકર ઉમીયાશંકરના ફંડના વ્યવસ્થાપકોએ એ પાઠશાળાને યથાશક્તિ સહાયતા કરવાથી એ યાજ્ઞ રહી શકી છે.

દબારાનાં મકાનો બાંધી તેના ઉપર શ્રીઆ લઈ તે મકાનોનાં ખર્ચ પૂરાં પાડવાની

હિંમત કે શક્તિ આ સંસ્થાના સંચાલકોની નહોતી અને નથી. મધ્યમ પદ્ધતિથી એટલે કે Moderate માર્ગે જેમ ચાલે તેમ ચલાવવું એ ધોરણુ રાખેલું છે એટલે બહારનાંની નજર આંખે એવું કાંઈ કરી શકાયું નથી. પરંતુ અહીંની પાઠશાળામાંથી આજ સુધીમાં સવાસો સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટો તૈયાર થઈ છે. તે બહેનો આ કોલેજ અગર યુનિવર્સિટી ન હોત તો કદી પણ જોશી કેળવણી લઈ શકી ન હોત એ ચોક્કસ છે. ધણાં માળાપો પોતાની છોકરીઓને છોકરાઓ સાથે બણાવવા રાજી નથી હોતાં. તેમને માટે પણ આ એક દાર બન્યું છે.

આપ સર્વેને વિદિત છે કે આ યુનિવર્સિટીમાં માનુષાપા દ્વારા તમામ શિક્ષણ અપાય છે છતાં અંગ્રેજી ભાષા દરજ્જાત વિષય છે અને તેમાં મુખ્યત્વે યુનિવર્સિટીના કમને બનતા સુધી અનુસરવામાં આવે છે. અંગ્રેજી લખવું અગર બોલવું એ જો કસોટી કે રેન્ડમ ગણાય તો તે ધોરણુ અહીં સંતોષકારક નહિ જણાય, પરંતુ અંગ્રેજી સાહિત્યના ઉચ્ચતમ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરી શકાય એ હેતુથી એ ભાષા શીખવાની આવશ્યકતા સ્વીકારીએ તો તે આ યુનિવર્સિટી કરી શકે તેમ છે.

આ પાઠશાળા બાવીસ વર્ષથી ચાલે છે. આખા ગુજરાતમાંથી એમાં અભ્યાસ કરવા બહેનો આવે છે. તથાપિ એને પોતાનું મકાન કે છાત્રાલય નથી એ અમારો ખેદ છે. અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ પરંતુ સફળ થયાં નથી. અમારા કાર્યકરો શ્રદ્ધા ઉપગતી નથી શક્યા એ સંસ્થાનું કમનસીબ છે. અગર અમારા કાર્યકરો પાસે એવી ચાવીઓ નથી

કે જેને જોડે શ્રીમંતોની થેલીઓ ખોલાવી શકે-અમારા સંચાલક મંડળમાં જોડાતાં પશુ ધનવાનો અવકાશ છે. કારણ કે આ ગરીબ સંસ્થા છે અને ધનની સહાયતાની જરૂર તેને રહે છે. આપણા ગરીબ દેશમાં ગરીબ સંસ્થાને સરમાવાનું કાંઈ નથી. નાના પાપા પર જો બને તે કરવા માટે સજ્જ થવું એ સંચાલકોનો ધર્મ છે. આ સંસ્થાને પંચાંગે કરવા માટે પ્રથમે જેમને સંપત્તિ આપી છે, તેમને અમારી આશ્લકમરી વિનંતિ છે. સંસ્થામાં ખામીઓ હશે તે તેમના સહકાર અને સહાધરી દર થશે-તેનાથી અલગ રહેવાથી નહીં.

અમારી શ્રદ્ધા સંસ્થામાં બહુનાર બહેનો પર સૌથી વધારે છે. એઓ બહાર નીકળી સંસ્થાનું નામ ઉજાવવું કરશે તો તેની કીર્તિ આપોઆપ વધશે. આજ કેટલાંએ આમાંથી નીકળી પ્રગૃહિતનાં કામે કરે છે એ અમારા ગર્વનું કારણ છે. સરકારી કોલેજો કરતાં અહીંનું વાતાવરણ રાષ્ટ્રીયતાનું યોગ્ય છે એ દેખીતું જ છે. તે ઉપરાંત અમારા અધ્યાપકો પણ અમારા કાર્યના સ્તંભરૂપ છે. એમની લાયકાત અને શિક્ષણના પ્રમાણમાં તેમને કાંઈ વેતન મળતાં નથી. બીજાં ખાતાંમાં અગર બીજી શિક્ષણસંસ્થાઓમાં વીસ વર્ષ પૂર્વે તેઓ જોડાયાં હોત તો આજે પાંચસો કે હજાર રૂપીઆ મહીને કમાતા હોત પરંતુ ઉચ્ચ આદર્શને વળગી રહેવાની તેમની દૃઢ માન્યતા ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીનીઓ એ બંને ઉપર મદાર રાખી આ કાર્ય ચલાવવાનું છે અને ભવિષ્યમાં કોઈ મોટાં દાન નહિ મળે તો ગરીબડી રીતે પણ આ સંસ્થા પોતાનું કામ નીભાવે જાય એવી પરમાત્મા પાસે ચાલના છે.

પરિવર્તન

લેખક :
શ્રી. રમેશ દેસાઈ

એને બધા ખુબ માન આપતા, એ કોલેજમાં પણ આદરવાની સુવતિ ગણાતી. એ ત્યારે ખાદી પર વિવેચન કરતી ત્યારે એના બધા મિત્રો આવતી કાલથી ખાદી પહેરવાનો અચુક નિશ્ચય કરતા. એ ત્યારે જવાહરલાલના ચુલોતું ખ્યાન કરતી ત્યારે શ્રોતાઓ મંત્રમુગ્ધ થઈ જતા.

એવી એ સુવતિ હતી. એને માટે બધા ઉંચી આસાઓ રાખતા. બધા એટી અવાજે કબુલ કરતા કે 'પત્રા એક મહાન સ્ત્રી થશે.'

*

પત્રા પર બાળપણથીજ દેશભક્તિના સંસ્કારો પડ્યા હતા. હિંદમાં ભાષ્યેજ ગાંધીજીએ પાંચસો અનુવાચી મેળવ્યા હસે ત્યારથીજ પત્રાના માતાપિતા ગાંધીજીના પુત્રરી બન્યા હતા.

પત્રા દોઢેક વર્ષની હશે ત્યારે તેણે ગાંધીજીના વસ્ત્ર ઉપર ચોતાને કોમળ હાથ મુકી એમને પુછેલું કે 'આ કાઠી છે ?' ગાંધીજી આ પ્રશ્નથી ખુબ ખુશ થએલા. એમણે રિમત સાથે પત્રાની માતાને કહ્યું હતું કે 'આ બાકીકા મહાન સ્ત્રી સર્જાઈ છે.'

પત્રા આ વાત સંભારી ચોતાની બહેન-પણીઓ આગળ ગર્વ લેતી હતી.

પત્રાની ઉમ્મર વધતી ગઈ. સાથે સાથે રાષ્ટ્રભક્તિનો જુવાળ સહતો ગયો. ૧૯૩૦ના સત્યાગ્રહનો સમય આવ્યો. ૧૧ વર્ષની પત્રા ખુબ ઉત્સાહથી પ્રભાતદેરીઓમાં જતી. સરખી સહીઅરોની પ્રભાતદેરીઓ ચોત્તી અને પાર પોતી. મોટી મોટી સભાઓમાં પણ પત્રા રાષ્ટ્રભક્તિનો છાંય ઉગાડતી.

ત્યાર પછી ત્યારે લાગ મળે ત્યારે રાષ્ટ્રને સેવા આપવા તૈયાર રહેતી.

૧૯૩૭માં જવાહરલાલે શુભરાતનો પ્રવાસ આદ્યો હતો. તે વખતે પણ પત્રા સ્વયં-સેવિકાદળમાં જોડાઈ ગઈ હતી. તેની સેનાપતી તરીકે નિમણુંક થઈ હતી.

જવાહરલાલ શહેરમાંથી જવાના હતા ત્યારે એમની સાથેજ વિદાય કરવા તથા સ્ટેશન સુધી ગઈ હતી.

"તમને ઇતિહાસનું કંઈ સ્ત્રી-પાત્ર સીધી વધારે ગમે છે ?" જવાહરલાલે પત્રાને પુછ્યું.

"ઝાંસીની શુરવીરા રાણી લક્ષ્મીબાઈ" પત્રાએ ઉમંગકામેરે જવાબ દીધો.

જવાહરલાલ ખુશ થઈ ગયા.

આ વખતે પત્રા કોલેજના પ્રિન્સિપલના ક્લાસમાં આવી ગઈ હતી.

*

પત્રા હવે નિર્મળા લખતી. એના બાઈ સૌરભ પાસે બેસી નિર્મળા પાંચતી. સૌરભ પત્રા કરતા પાંચ વર્ષ નાનો હતો. સૌરભ રસપુર્વક તે નિર્મળા સાંભળી તેના પર ટીકા કરતો. પત્રાના નિર્મળાના વિષયો હતા; "હિંદી સ્વરાજ્ય", "વિશ્વ બંધુતાની ભાવના", "પંડુનું સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ".....

એવામાં સ્ત્રી મંડળ તરફથી 'હિંદની આત્મા' ઉપર નિર્મળા લેખનની હરીશાહ હતી. પત્રાએ પહેલું ઇનામ મેળવ્યું. એણે લખેલું કે:

"કોઈ પણ દેશની આત્માનો આધાર એ દેશની આર્થિક રિયતિ પર છે.

‘આ રીતે જોતાં હિંદની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી હોય તો ખાદી વાપરી શિવાય કશું નથી.’

આ એના નિબંધનો દુઃકસાર હતો. સોર-મની છાતી આ વાંચી ગળગળ ઉઘી આવતી.

પન્નાનું વાંચન પણ વિચાર લેતું. તેને સામ્યવાદી પુસ્તકો વાંચવા ગમતા-ગમતે ગાંધી-વાદમાં માનતી છતાં ફોટોકોપી ‘લીટરેચર એન્ડ રેબોલ્યુશન’ એને કંઈય લાગતું. ‘કુલ-છાપ’નો ‘નવી દુનિયા’ અને વાંચી સંભળાવતી ત્યારે સોરમની આંખોમાં નવી રાશની ચમકતી.

પન્નાનાં મામાપ બીજા જ મડમચદમાં હતાં. પન્ના હવે ઉમર લાયક થઈ હતી. તેણીને પરણાવવા માટે માતાપિતાને ઉત્કંઠા થઈ હતી.

પન્નાને ખુશખીનજમાં જોઈ એક દિવસ તેની માએ કહ્યું. “આ પંકજ કેવો સારો છોકરો છે ! ખાસો એક, એલ. બી. થયો છે મામાપ પૈસાદાર છે...”

વાક્ય પુરું થતા પહેલાં પન્ના ઉડી ગઈ. તે વાતનો મુદ્દો સમજી ગઈ. એને મન પંકજ બાપસો લાગતો. એને તો આદર્શની ઝંખના કરતો, પોતાના દેશસેવાના કામમાં ઉત્સાહ આપે એવો પતિ જોઈતો હતો.

થોડા દિવસો સુધી માએ વિવાદ સંબંધી કંઈ જ શબ્દો ન ઉચ્ચાર્યા. પન્ના થોડા દિવસો સુધી ઘેર જ બેસી રહી.

પણ થોડા દિવસો પછી વિદ્યાર્થી મંડળ તરફથી વિદ્યાર્થીનીઓની પરીષદમાં એને બાપજી આપવાનું હતું. એના બાપજીમાં બાલ કૃત્રીમતા ન હતી. સાદા શબ્દોમાં પણ તેણીએ સદકારની સખ્ત ઝાટકણી કાઢી હતી.

થોડા વખતમાં જ પન્ના પાછી ચહેરના બહેર જીવનમાં મુખ્ય વ્યક્તિ બની ગઈ.

એવામાં નવરાત્રીના ઉત્સવના ગરબાઓ આવ્યા. તે પોતાના લતામાં જે ગરબાઓ

ગાતી તેમાં હિંદવાનો પ્રત્યે હમદઈ હતી, એના ગરબાઓમાં ગાંધીજીની જીવનકથા વંચાવતી હતી.

માએ ફરીથી પન્ના પાસે લગ્નની માંગણી કરી. પન્નાએ મામાપને આશ્ચર્યમાં નાંખી દા પાડી.

એનો વર મહેન્દ્ર ઉચ્છેન્ડ જઈ એમ. એ. થઈ આવ્યો હતો. એ જાતે સમાજવાદી હતો. એના ક્રાંતિકારક વિચારોને લીધે સરકારે એને I. C. S. ની પરિક્ષામાં બેસવાની મનાઈ ફરમાવેલી એથી એમ. એ. થઈ સંતોષ મેળવેલો.

અત્યારે મહેન્દ્ર કોઈ એક વિમા કંપનીમાં ૨૦૦-૨૫૦ ના મામુલી પગારે નોકરી કરતો.

પન્ના સુધારાવાદી હતી. મહેન્દ્ર ક્રાંતિકાર હતો. બન્નેએ લગ્નના ખર્ચાનું ધૂધલને તિર્થાંગલી આપી. સમાંજે સાદાઈ બધું લગ્ન અપનાવી લીધું. સામયિકોના તંત્રીઓએ આનંદથી વધાવી લીધું.

લગ્ન થયા પછી એકાદ મહીને સૌરભ પન્નાને ત્યાં ગયો, પન્ના અને મહેન્દ્ર ‘Birth of a baby’ જોવા ગયા હતા.

સૌરભ પન્નાના ટેબલ પાસે ગયો. ખાના માંથી એક નિબંધ વાંચવા માંડ્યો:

“દરેક કુટુંબના સુખનો આધાર પતિ-પત્ની વચ્ચેના સંપૂર્ણ ઉપર રાખે છે.”

સૌરભને આંખે અંધારા આવવા માંડ્યાં એને પોતાની જાતનું જાન રહ્યું નહિ. હજી તો ગઈ કાલે જ પન્નાએ લખ્યું હતું: “દરેક દેશની આખાદીને આધાર આર્થિક સ્થિતિ પર છે.” હજી ગઈ કાલેજ પન્ના સુગ્રીવ જીવન પર વિવેચન કરતી.

...અને આને ? એનું રાષ્ટ્રિય જીવન દાંપત્ય જીવનમાં સંતોષાઈ ગયું.

તે વખતે પન્ના Birth of a baby ની શ્રીમ્ જોઈ રહી હતી !

સૌરભને હરામાં અનેક શુભાવગો તાંડવ રૂપ કરતી દેખાઈ રહી હતી.

વીરસિંહ અને સુન્દરબાઇ

લેખક : શ્રી. કૃષ્ણરાવ મોહિલે

તી ર અને તલ્લવારનો જમાનો હતો. માનવીનાં હૈયે હૈયે રેલાતાં હતાં, રનેહ અને શૌર્યનાં પૂર. ઠેશરીસિંહ સૈવમાં રાજ્ય કરતા હતા. એમને હતી એક સુંદરબાઇ નામે દિકરી. સુન્દરબાઇએ સંસ્કૃત સાહિત્યનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. એટલું જ નહિ, પરંતુ તે એક હિંમતી, શર અને ઉદારવૃત્તિવાળી સ્ત્રી હતી. એ જમાનામાં, સૌન્દર્યમાં એ અજોડ ભેખાતી. નામ પ્રમાણે જ એની ખૂબી પણ સુન્દર હતી.

વિદ્વાન હોવાં છતાં, એને વિદ્વાતાનું અભિમાન ન હતું. એક દિવસ એ પોતાની સખીઓ સાથે બાગમાં રમતી હતી. બાગના મધ્ય બાગમાં સુન્દરબાઇનો મહેલ આવ્યો હતો. ઘટાદાર ઝાડો મૂર્ચકિરણને આવતાં ત્યાંના ત્યાં જ અટકાવતા હતા; મુલાસીત પુષ્પોથી આખોય બાગ મધમધી રહ્યો હતો; ફળકુતોથી વૃક્ષો ઝૂંટી રહ્યા હતા—ત્રીભ મણુ હતી. બપોરનો સમય મહેલમાં ગાળી, સુન્દરબાઇ સંધ્યાકાળે સખીઓ સાથે બાગમાં રમવા આવી.

એ વખતે વલ્લભીપુરનો રાજકુમાર, વીરસિંહ બાગમાં અયાનક આવી મળ્યો. વીરસિંહ શિકારે નીકળ્યો હતો અને વનમાં શિકાર પાછળ દોડતાં દોડતાં સાથીઓથી એ વિખુટા પડ્યો. સખત તડકાથી અને મુસાફરીથી એ થાકી ગયો હતો, એટલે આવ્યો બાગમાં વિરામ લેવા. એક ઝાડના છાંયડા નીચે એણે સારી જાતે જોઈ; થોડા ઉપરનું કપડું નાંખ્યું અને એ ઉપર આરામ કરતો પડ્યો. અયાનક

એણે કોઈના ગાવાનો અવાજ સાંભળ્યો. ઘડીવાર એનો થાક ઉતરી ગયો હોય એમ એને લાગ્યું. એને પણ સંગીતનો શોખ હતો. એ ઉઠ્યો અને અવાજની દિશામાં ચાલવા લાગ્યો. ઝાડની ધટામાંથી એણે જોયું; છોકરીઓનો વૃંદ આનંદ માણી રહ્યો હતો. એમના કંઠમાંથી મધુર સંગીતના અક્ષરો ઝરતા હતા. એ થોભ્યો ત્યાં જ અને જોડો ઝાડના એથે સંગીત સાંભળતો.

સંગીત બંધ થયું અને છોકરીઓ ચડી વાતોના રંગે.

“હું” તો લગ્ન કરીશ કે મારા પતિને એવો હાથમાં લાધ્ય કે પતિપત્નીનો ભેદ જૂઠી જશે. બાકી પુરૂષો તો પત્નીને શુભામઘી તરીકે જ ગણે છે. અને છતાં પત્ની સિવાય પુરૂષ નિરપયોગી છે.” એક છોકરી બોલી.

“અરેબર ! એમ જ છે. હું” તો વલ્લભીપુરના રાજકુમાર સાથે લગ્ન કરવાની છું. એને એવો તો પ્રેમથેસો કરીશ કે જગતની અન્ય વસ્તુ એ જોઈ જ ન શકે. અને જો કદાચ મારી ઈચ્છા પ્રમાણે એ મારી સાથે વર્તન ન રાખે તો હું પણ એને બતાવી આપીશ કે શક્તિ અને શૌર્યમાં તો સ્ત્રીઓ પણ પુરૂષોની જરાજરીમાં ઉતરી શકે. પછી તો એ શરમાશે; મ્હારી પ્રત્યે પ્રેમ અને માન એના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થશે.” રાજકુમારી બોલી અને મીઠું હસી.

“પણ કુમારીજી ! કદાચ તમારા પતિ બીજી પત્ની કરે તો !” ત્રીજી છોકરી બોલી.

પોતાનું નામ સાંભળી વીરસિંહ એમની વાત ઉપર જરાજર લક્ષ્ય આપતો હતો. એણે જણ્યું કે બીજી છોકરી સુન્દરબાઇ હોવી

જોઈએ. એને લાગ્યું કે એ જગ્યાએ વધારે વખત રહેવું ઉચિત ન હતું એટલે તરત જ એ ફર્યો. પાછા ફરતાં ઝાઝના એથે રહી એણે સુન્દરબાઇને જોઈ; એના સૌન્દર્યથી એ અંબવગો; એની છબી હૃદયમાં બિરાજી. વિચારમાં ને વિચારમાં રાગકુમારે ઘોડા ઉપર સમાન મૂક્યો અને બાગમાંથી બહાર આવી નીકળ્યો. કેટલાક માથુસો એને રસ્તામાં સામા મળ્યા. એમને પૂછી એણે ખાતરી કરી કે આ મહેલ સુન્દરબાઇની જ હતો. એણે સુન્દરબાઇ સાથે લગ્ન કરવા નિશ્ચય કર્યો.

વીરસિંહ પોતાના મહેલે આવ્યો. રાગકુમારના મિત્ર મારફત રાગએ જાણ્યું કે વીરસિંહના વિચાર સુન્દરબાઇ સાથે લગ્ન કરવાનો છે. શૈલ અને વદસુબીપુરનાં રાત્રેયો બરાબરીયા ડોવાથી વીરસિંહના લગ્ન સુન્દરબાઇ સાથે થાય એમાં રાગને કોઈપણ જાતનો વાંધો નહોતો. એણે કેસરીસિંહ પાસે સુન્દરબાઇનું વીરસિંહ માટે માથું મોકલ્યું. કેસરીસિંહને તો આવે! સારો જમાઇ મળવાથી આનંદ આનંદ થયો. સુન્દરબાઇની તો છાંછા હતી જ. એટલે કેસરીસિંહે માથું કમળ ક્યું. ધણી ધામધૂમથી વીરસિંહ અને સુન્દરબાઇનાં લગ્ન થયાં. સુન્દરબાઇ વીરસિંહના મહેલમાં આવી.

સુન્દરબાઇ પોતાના શબ્દો સાચા કરે છે કે નહિં એ જોવા વીરસિંહે વિચાર કર્યો હતો. અને એથી જ એ લગ્ન થયા પછી સુન્દરબાઇના મહેલે કોઈપણ દિવસ ગયો નહિં. સુન્દરબાઇને પતિના આ વિચિત્ર વર્તનથી અજાણ્યો લાગી; એની દારીએ અને સખીએને કુમ્મ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. સુન્દરબાઇએ હિંમતથી અંતરની લાગણી દૂધાવી રખી. એને ન આવ્યો શુભો કે ન યયું કુમ્મ.

કેટલાક માસ આ પ્રમાણે વીત્યા.

“રાણીજી ! આજ તારા વર્ષની શુભ દિવસ છે. મંદિરમાં આનંદઉત્સવ થશે.

તમે આવશો ? ” બહુ મજા પડશે હોં ! ” એક દારીએ સુન્દરબાઇને જાણાવ્યું.

સુન્દરબાઇ તૈયાર થઈ અને મંદિરે જવા નીકળી.

બેઠી સવારનાં, સુન્દરબાઇ બારે રસાગ્રા સાથે, દરબારી ભજકામાં, પોતાની સખીઓ સાથે મંદિરે ગઈ. એના આગમન વખતે મંદિરમાં કોઈપણ પુરુષ પ્રવેશ નહિં એવી સાતચેતી લેવામાં આવી હતી. સુન્દરબાઇ મંદિરે ગઈ છે એ જાતની વીરસિંહને મળતાં, એ પણ પોતાના માથુસો સાથે સુન્દરબાઇ ન જાણે એ પ્રમાણે મંદિરે ગયો. મંદિરમાં જઈ સુન્દરબાઇ ઠું કરે છે એ જોવા એને મન ઉત્કંઠા થઈ. વીરસિંહને કોઈએ અટકાવ્યો નહિં. એ પણ આવી ઉભો, ન્યાં આગળ સુન્દરબાઇ પાર્વતીને આશીર્વાદી હતી ત્યાં; એની પાછળ.

“દેવી ! મારા પતિ ઉપર કૃપાદિ. રાખજો. ” એ બોલી.

દૂધાએલી જગ્યાએથી નીકળી, વીરસિંહ સુન્દરબાઇની સામે આવી ઉભો. પાર્વતીને વંદન કરી એણે માથું ઉંચું કર્યું કે ખેતની આંખો મળી. વીરસિંહને જોઈ એને નવાઈ લાગી.

“તારા બાગમાં બોલી હતી તે આ પ્રમાણે જ તારા પતિને બળ અને શૌર્યથી, ઠું જીતવા મોગે છે ? ” એણે ટોચ કર્યો.

સુન્દરબાઇને લાગ્યું કે એણે એમની વાત સાંભળી હોતી જોઈએ. “પ્રભુ ! સ્ત્રીઓ તો મૂખ હોય છે. એમના શબ્દોની શી ગણના હોય છે ! મારા શબ્દ ઉપર લક્ષ ન આપતાં અને નાર કરો. ” સુન્દરબાઇએ હાથ જોડી વિનંતી કરી.

“ન્યાં સુધી ઠું તારા શબ્દો સાચા કરી ન બતાવે ત્યાં સુધી, ન મને તને મારી કે ન મૂકું છું પણ તારા મહેલમાં. ” માથું ધુણવતા એ બોલ્યો અને પાછો ફર્યો. એ આવી નીકળ્યો.

સુન્દર્યાધને અસહ્ય દુઃખ થયું. કેટલીક ક્ષણ સુધી એની તરફ એ જોતી હતી રહી. એણે વિચાર્યું કે એના સ્નેહ મેળવવો હોય તો એણે પોતાના બળ અને શૌર્યની ખાતરી આપવી જોઈએ. પાર્વતીની આરાધના પૂરી કરી એ ઘેર આવી.

ઘણા દિવસ અને રાત સુધી વિચાર કર્યો પણ શું કરવું એ એને ના સૂઝ્યું. છેવટ એણે નાસ્તી છૂટવાનો વિચાર કર્યો. કદાચ પાર્વતીની કૃપાથી એવો યોગ આવી જાય કે એ પોતાનું શૌર્ય અને શક્તિ દર્શાવી શકે. પરંતુ નાસ્તી જવું સુરક્ષેષ હતું. પોતાના પિતા કેસરીસિંહે આપેલી વીંટી દાસીને આપતાં એણે કહ્યું. “ મે. આ મારા પિતાજીને આપજો અને કહેજો કે આ વીંટીમાંનું રત્ન લીધું થયું છે એને બરાબર કરી અપાવો. ” દાસી શેઠમાં આવી અને કેસરીસિંહને સુન્દર્યાધની વીંટી આપી અને સન્દેશો દર્શાવી.

કેસરીસિંહે વીંટી જોઈ. એને શંકા થઈ કંઈક આશંકિત આવી છે. બહુલિસ આપી દાસીને વિદાય કરી. એણે વીંટીનું રત્ન કાઢ્યું એના નીચે એક કાગળ હતો. એમાં લખ્યું હતું— “ પિતાજી ! જ્યારે મેના પોપટ વડતાં હોય ત્યારે એમને એક પિંજરમાં રાખવા ચોખ્ખું નથી. એક દિવસ હું મહારી સખીઓ સાથે આપણા બાગમાં ભેડી હતી. એ વખતે મહારાથી બોલી દેવાયું કે હું વીરસિંહ સાથે લગ્ન કરીશ. મહારા શૌર્યથી અને બળથી હું એને મહારા સ્નેહમાં ઘેરો કરીશ. આ શબ્દો વીરસિંહે સાંભળ્યાં લાગે છે અને એથી જ હું આશંકિતમાં આવી છું. હવે મહારા માટે પુરૂષનો પોપાક અને સફેદ ઘોડો મોકલવાવશે. પરંતુ સાવચેતી રાખજો કોઈ એ વાત જાણે નહિ. ”

કેસરીસિંહ વિચારમાં પડ્યો— “ પુરૂષનો પોપાક અને ઘોડો મોકલવો સહેલ છે પણ કોઈ જાણે નહિ એ શી રીતે બને ! ” એ

મનમાં જ યોચ્યો. એને એક વિચાર આવ્યો. ઘણી મહેનતથી અને ખર્ચથી એણે પર્વત-ઉપરથી સુન્દર્યાધના મહેલમાં એક મોંઘરું જોડાવ્યું અને પુરૂષનો પોપાક અને સફેદ ઘોડો મોકલ્યો. સુન્દર્યાધને ઘણો જ આનંદ થયો. પુરૂષનો પોપાક પહેરી, ઘોડેસ્વાર થઈ એ ન્હાસી ગઈ રાજમહેલમાંથી. એના ન્હાસી જવાની વાત કોઈ જાણે નહિ એવી સખત તારીફ એણે સખીઓને અને દાસીઓને આપી.

એ વાતને બે દિવસ વિસા. એક રૂપાળો તરણુ યુવક વલ્લભાપુરની રાજસભામાં આવી ઉભો રહ્યો. મહારાજ અને અન્ય દરબારીઓ આ યુવકનું ધ્યાનિતું શરીર અને રૂપ જોઈ આંજળમાં.

“ તમે કાણ છો ? કયાંથી આવો છો ? ” રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ મહારાજ નામ રત્નસિંહ છે. ” પેલા યુવકે ટૂંકમાં જ જવાબ આપ્યો.

“ કયાંથી આવો છો તમે ? ”

“ મહારાજ ! મહારા પિતા સામે મહારો અણબનાવ થયો છે એટલે મહારા પિતાનું કે દેશનું નામ હું ન લૂંટી શકું. આપ જ કામ સોંપશે એ કરવા હું તૈયાર છું. એક વખત શૌર્ય અને બળ દર્શાવવાનો મને પ્રસંગ આપો આપની સેવા હું બરાબર બજાવીશ. ”

યુવકના કિંમતભર્યા શબ્દોથી અને પર્તવ-થી રાજાને અત્યંત આનંદ થયો. પોતાના સરદારોમાં એને રાખ્યો. રત્નસિંહે આભાર-મુર્ચ્છા સલામ કરી. જો કે યુદ્ધમાં પોતાનું શૌર્ય દેખાડવાનો પ્રસંગ રત્નસિંહને ન મળ્યો કિન્તુ શિકાર કરવામાં કે ઘોડેસ્વારીમાં એ ખીજ સરદારોને પાછળ નાંખતો. એથી વીરસિંહને રત્નસિંહ માટે અત્યંત સ્નેહ અને માન ઉત્પન્ન થયું. દિવસે દિવસે એમની મિત્રી વધવા લાગી. હવે તો વીરસિંહ પોતાની ખાનગી વાતો પણ એને કહેતો. રત્નસિંહ કાણ હતો એની એને કल्पના પણ ન આવી.

સુંદરબાઈ વિશે રોજ રોજ એ કત્તાડોના કત્તાક સુધી પાનો કરતા.

“કુમાર ! પણ તમારે એમ ન કરવું હવું, એને બિમારીને કેટલું દુઃખ થવું દરો !” રત્નસિંહ હસતાં હસતાં બોલ્યો.

“એના માટે મને રોડ નથી એમ નથી. રતન ! એના સિવાય મને બીજી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રીય નથી. એના સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રી સાથે હું લગ્ન પણ કરવાનો નથી. પરંતુ મારે લેવું છે કે એ પોતાના બેસેલા ચંદો સત્વ કરે છે કે નહિ. ખરી કાનિયાણી હશે તો જરૂર એનું પાણી બતાવશે.” વીરસિંહે જણાવ્યું. રત્નસિંહ માથે હસ્યો; પણ કંઈ બોલ્યો નહિ.

કેટલાક દિવસ પછી એક વિકાળ સિંહે વંદનબીપુરમાં કાગો ઠેર વળાવ્યો. એ વંદનબીપુરની આસપાસ આવતો અને રોજ એકાદ બે માણસ મારતો. ધણી સરદારોએ એને મારવા અનેક પેરબીઓ કરી પણ કોઈને એને મારવાનો થય મળ્યો નહિ. અને સિંહનો ત્રાસ તો દિવસે દિવસે વધવા જ લાગ્યો. રાત્રીએ છેવટ રત્નસિંહને એ સિંહને મારવા આગ આપી. રત્નસિંહ તો આગ પ્રમંથની રાદ જ લેતો હતો; એટલે રાત્રીની આગ મળતાં એને અપૂર્વ આનંદ થયો. એણે લોહાનો એક માણસ બનાવવા હુકમ આપ્યો. બધાં એ સિંહ આવતો અને માણસ મારતો તે જગ્યાએ એ લોહનું પૂતળું મૂકાવ્યું. રાત્રીના સિંહ આવ્યો. લોહાના પૂતળાને માણસ ધારી એના ઉપર એણે તરાવ મારી. રત્નસિંહ છપાઈ રહ્યો હતો તે ખંડાર આગ્યો અને તજવારના એક જ ઘાથી સિંહનું માથું ઉડાવ્યું. સિંહના શરીરને ઘેર લઈ આવ્યો અને કોઠ નીચે મૂક્યું. એ સૂઈ ગયો.

વીરસિંહને ખીજની પિતા થતા હતા. એને આખી રાત ઝીંધ પણ ન આવી. સવારે એ વહેશે હોડી, રત્નસિંહને મળવા ગયો. સિંહના

મૃત શરીરને જોઈ વીરસિંહને ધણો જ આનંદ થયો. તરત જ એ રત્નસિંહને રાગ કરે લઈ ગયો; અને બધી વાત રાગને જણાવી. રાગ પણ ખુશ ખુશ થયો. એણે રત્નસિંહને માનનો ઝાળ્યો અને એક ગામ ધનામ આપ્યું.

એ વાતને લગભગ એકાદ વર્ષ થયું હશે. રત્નસિંહને સાથે લઈ રાગ શિકારે નીકળ્યો. કેટલાક બસુસોએ પાસેના રાત્રી રાગને એની ખજાર આપી. એ રાત્રી રાગએ રાગ શહેરમાં ન હોવાનો લાભ લીધો અને વંદનબીપુર કળે ક્યું. વીરસિંહ મોઢો હોવાથી રાગ સાથે શિકારે ગયો ન હતો, પેલા રાગએ વંદનબીપુર પચારી પાડ્યું અને વીરસિંહને કેદ કર્યો. વંદનબીપુરના દરવાજા બંધ થયાં અને દરવાજો દરવાજો યોડી પહેરા મૂકાયા.

વીરસિંહના પિતાને જ્યારે એની જાણ થઈ ત્યારે એને ધણું જ દુઃખ થયું.

“આદ ! વીરસિંહ ! બેટા ! શત્રુએ તને મારશે હવે. તારા સિવાય હું શી રીતે જીવી શકીશ ! રાત્રી તો ફરી મળશે પણ તું...હાથ ! બેટા !” રત્નસિંહે રાગના આ શબ્દો સાંભળ્યા.

“બાપજી સાહેબ ! દુઃખ મા કરશે. ખીજ રાખે. સૌ સાથે થશે. વીરસિંહનો વાગ પણ વોઠો ન થવા દઉં. વંદનબીપુર પણ પાણું મળશે.”

“રતન ! રતન ! તારું ધૈર્ય અગાધ છે; તું પણ અજાણ છે. પરંતુ તને એકાદ દિકરો હોત અને આવી આદત આવી હોત તો તને ખજાર પડી હોત” કે પુત્રના ઉપર સંકટ પડતો પિતા કેટલું ધૈર્ય ધારો શકે છે ? રતન ! પણ તું વીરસિંહને શી રીતે છોડાવીશ ?” રાગએ અંતઃખમાંના આંસ લૂંટ્યા.

“મહારાજ ! રોજ દેશના રાજા કેસરી-સિંહ મહારા સંબંધી છે. એ મને જરૂર મદદ કરશે. હું એમની મદદ માગવા નીકળું છું.” રાગને દિમલ આપતાં રત્નસિંહે જણાવ્યું.

“ ફેસેહ કરો બેટા ! ” રાજાએ આશીર્વાદ આપ્યો.

રાજાને ભોંયરા પાસે, પર્યંત ઉપર સુરક્ષિત જગ્યાએ મૂકી, રત્નસિંહે શેષ તંરફ ઘોડાએ દોડાવ્યો.

“ પિતાશ ! ”

“ કોણ ? ” પુરુષ પોપાકમાં રહામે ઉભેલી સુન્દરબાઈને કેસરીસિંહ ઓળખી ન શક્યા.

“ પિતાશ ! હું. પુરુષનો પોપાક તો ત્હમે જ મોકલ્યો હતો. હવે ઓળખી પણ શકતા નથી ? ” સુન્દરબાઈ હસી.

“ કોણ સુન્દર. ”

“ હા. પણ હવે ચાલો કરવાનો પ્રસંગ નથી. પિતાશ ! મને મદદ કરો. વલ્લભીપુર શત્રુએ પચાવી પાડ્યું છે. અને મારા પતિને કેદ કર્યો છે. ”

કેસરીસિંહે કેટલાક ચૂનંદા બાદાવાળાઓ એની સાથે આપ્યા. નવું લશ્કર લઈ રત્નસિંહ નિશ્ચિત જગ્યાએ આવી રાજાને મળ્યો. એણે લશ્કરના ચાર વિભાગ પાડ્યા. ત્રણ ટૂંકડીને ત્રણ બાજુએથી હુમલો કરવા લુકમ આપ્યો અને ચોથી ટૂંકડી સાથે પોતે ભોંયરાના રસ્તે અંદર પ્રવેશ્યો. ત્રણ બાજુથી ઉપરાથાપરી હલ્લા ચલા, પણ કિલ્લામાં ચતુર્નું સैन्य સુરક્ષિત હતું. એમને તો વિજયની ખાતરી હતી. વિજયની આશામાં ને આશામાં ચતુર્ના માથુસો ગાફેલ રહ્યા. ભોંયરાદારા શહેરમાં પ્રવેશ કરી અચાનક હલ્લો કર્યો. બેતબ્બેતામાં એણે ઘણાં માથુસો માર્યા અને ત્રણે દરવાજા ઉપાડ્યા. બહારનું સैन्य પણ અંદર આવ્યું; હવે તો શત્રુનો સંપૂર્ણ પરાજય થયો. રત્નસિંહ તુરંત તંરફ દોડ્યો અને વીરસિંહને ઠોકાર્યો; એને બેટથેલ રાજા પાસે એને સહ આપ્યો. રાજાએ અને વીરસિંહે રત્નસિંહનો ધણે જ આભાર માન્યો.

“ મદારાજ ! એમાં ઉપકાર શી ? હું

તો આપનો સેવક છું. અને સેવક તરીકેની ફરજ માત્ર મેં તો બજાવી છે. ” રત્નસિંહ બોલ્યો.

“ મહારાજ ! મહારા કેટલાક જુના મીત્રો આવ્યા છે. એમને મહારે મળવું છે. હું જાઉં છું. ” રાજાની વિદાય માગી રત્નસિંહ ચાલી નીકળ્યો. ત્યારે એ પાછો ન આવ્યો ત્યારે વીરસિંહે એની તપાસ કરાવી; પરંતુ એ ન જડ્યો.

“ કુમાર સાહેબ ! રત્નસિંહને સુન્દરબાઈના મહેલ તરફ જતાં અમે જોયો હતો. ” કેટલાક માથુસોએ જણાવ્યું.

વીરસિંહના મનમાં રત્નસિંહના ચરિત્ર વિશે શંકા આવી. “ રત્નસિંહ મહારી સ્ત્રીના પ્રેમમાં હોવા જોઈએ. એ સિવાય એને આ ભોંયરાની ખર ક્યાંથી હોષ રહે ! મીત્રને મળવાનું બહાનું કાઢી એને જ મળવા એ ગયો હશે. ” એ લખાડ્યો. અને સુન્દરબાઈના મહેલ તરફ ચાલ્યો. તત્વાર ખેંચી સુન્દરબાઈને રહામે આવી એ ઉભો રહ્યો. સુન્દરબાઈ અંતઃપ્રેરમાં એકલી જ હતી. એણે ઉભા થઈ એને આવકાર દીધો. પરંતુ એના આવકારથી તો વીરસિંહના ક્રોધાગ્નિમાં થી હોમાયું.

“ ઓ કેલટા ! ક્યાં છે તારો રતન ? ” એની આંખો રાતી વધ; કોધથી એનું શરીર કુન્નવું હતું.

“ નાથ ! કોના માટે આપ પૂછો છો ? ” તેણીએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું.

આ ઉત્તરથી વીરસિંહના ક્રોધની જ્વાળાઓ વધારે બમૂકી. “ દુષ્ટ ! હું જેના માટે પૂછું છું એને તું બરાબર ઓળખે છે. ક્યાં છે રતન-દારો પ્રેમી, આ ભોંયરામાંથી હંમેશા એ તને મળતો હતો. આજ પણ એ તને મળવા આવ્યો છે. ઓ ડાકણ ! બતાવ, બતાવ, એ ક્યાં છે ? કે એના બે કેટલા કંઈ અને એની સાથે જ તને પણ સ્વર્ગનો રસ્તો બતાવું. ” એ ગરબ્યો.

“ નાથ ! આપના પવિત્ર હાથે મને સત્ય મળે એથી રહું ” બીજી મું દોહા કહે : પરંતુ ખોટો આરોપ મૂકતાં જરા વિચાર કરો અને મને મારો તે પડેલાં મદારા મુખ તરફ તાર કરો, કદાચ તમને તમારો રતન એમાં દેખાય. ” સુન્દરબાઈએ પણ એટલા જ જુરસાથી જવાબ્યું :

સુન્દરબાઈના મુખ તરફ વીરસિંહ ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો. સુન્દરબાઈ અને રતનસિંહના મુખમાં થયું અજાણપણું એને દેખાયું. એની ખાતી થઈ કે રતન એ બીજી દોહા નદિ પરંતુ પોતાની પત્ની સુન્દરબાઈ જ હતી. એના પગ આગળ એ પડ્યો અને મારી માથે લાગ્યો.

“ નાથ ! કદો દને, મેં મદારા પિતાના આગમાં બોલેલા શબ્દો સત્ય કર્યા છે ને ! કબૂલ કરો કે સ્ત્રીઓ પણ પુરુષના સરખી જ થઈ અને અજાણ હોય છે. સંસારમાં સ્ત્રી

અને પુરુષ બંને સમાન છે. ” સુન્દરબાઈ તરફ; એની આંખો નાથના સામે.

“ પ્રિયે ! તું સાચી સજિવાણી છે. તારા શબ્દો આજ તે સત્ય કરી દર્શાવ્યા. હું કબૂલ કરું છું કે સ્ત્રીઓ પણ પુરુષના જેવી જ થઈ અને અજાણ હોય છે. ” વીરસિંહે એને આશ્વિનન આપ્યું. એનો હાથ ધરી રામ કને લઈ ગયો; અને આજ સુધી જે જે બન્યું તે કદેરા સુન્દરબાઈને વિનંતિ કરો. સુન્દરબાઈએ આરંભથી તે અંત સુધી જે બન્યું તે જવાબ્યું.

એ દિવસથી વીરસિંહે સુન્દરબાઈની અવગણના ન કરી. એના માટે એને એટલો બધો રોદ અને માન ઉત્પન્ન થયાં કે બીજી સ્ત્રી માટે હવે એના શરપમાં રોદ રચી ન દેતો. રોદના કંપની, નર્દીય પંખીની મારફત સંસારવાદિકામાં દર્શાવ કરી આનંદ માણવા લાગ્યા-સંસાર સાગરમાં એમની છવનનોહા શાન્તિથી વિવરવા લાગી.

બધ્યાંઓને અપૂર હોવત અને આરોગ્યતા આપનારી
કેડી પદાર્થો નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતદ્રવ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(રજ્જડ)

હાંથી રીખાતાં હજારો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.
કો. કળી ૧ ના ૧૨ આના. તી. પી. પે.જે.જે. જુડું.

સોજો માટે વંચત્વ વિનાશક ખેરતું થી

કો. રતણ ૧ ના કમાના ૩. ૨.

હવામાં વાપરવા માટે ચોકખું મધ

કો. રતણ ૧ ના ૩. ૧.

વેદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ડીપો, આંગણવાડી, બાવનગર.

મુંબઈમાં મહેતા બાલુવેદક કામંસી, સી. પી. ટેન્કેડ, લાડની વાડી,

મુંબઈ. ૪.

[૧] પાશ્ચાત્ય ડાન્સીંગ

આપણા ભાષ્યો તથા પ્રહેનોમાં એક વર્ગ એવો છે કે 'બોડુ' ધણું ભણીયણીને, પાંચ પૈસા ગળવામાં પડતા હોય તો 'લંગડાલ' ચકી ' બનવાની તકલ કરવા માટે છે; પરિણામે એમની આખી દ્રષ્ટિ અને છત્રન ગાળવાની નીતિરીતિ પરદેશી બની ન્ય છે. તેઓ ચોતાને મુધરેલા અને કતચડ' માનવા ને મનાવવાનો પ્રયાન કરે છે; તેમ પ્રગતિમાન અને હકાર નીચારના પણ સમજ હે છે. ખરી રીતે તો તેઓ પરસ'સ્કારના એટલા બધા ભોગ થઈ પડે છે કે તેમના ચોતાનાં સંસ્કાર, નીતિ, કલા અને સ્વતંત્ર યુ' છે, તેનું તેમને વિસ્મરણ થઈ ન્ય છે. અને ચોતાની વસ્તુઓ કરતાં પારસી વસ્તુઓ એમને મુળ ન આકર્ષક લાગે છે. પાસ્તરિક રીતે કહીએ તો તેઓ બેળિયાની દૃષ્ટિએ દિંદી હોવા સિવાય એમનું હૃદય, મન અને આત્માનું આધુ' યત્ન ન પારકું થઈ ન્ય છે. એક સ્વાભિમાની અને સ્વતંત્ર વ્યક્તિની દ્રષ્ટિમાં તો આ એક બારે કાણુલા ન થયુંની જોઈએ દિંદીઓ નેટર્કાં અનુકલ્પીયા રૂતિ પરાવનારા બીજા ભાગ્યેજ લોતો હશે. એમને સ્વતંત્રનું નકરું આત્મમાન ન હોવું નથી અને તેઓ બીજાના સંસ્કાર પર છત્રતા હોય છે. આપણુ દિંદીઓના એ વર્ગમાં હાલમાં ' ડાન્સીંગ ' પ્રવેશુ' છે. એનું કારક પણ એ પ્રકારની મનોરૂતિ છે, ' ડાન્સીંગ 'ના સમર્પકો કહે છે કે, ' ડાન્સીંગ ' એ પ્રકારની શરીર અને મનની કસરાત છે. ' ડાન્સીંગ 'ની મિત્ર મિત્ર કિયાઓ અને યતિ-પ્રગતિમાં લોહીનું દબનચડન પાવ છે. એ છાત્રને કલ્પાસ અર્થે છે અને નૈતિક પાંખા જેનું એમાં મ્યું નથી એમની દ્રષ્ટિએ એ હાથ ખરું' હશે. ખરી

રીતે તો પશ્ચિમવાસીઓની એ દ્રાષ્ટ છે. પશ્ચિમની પ્રભા ખાસ પ્રકારના માનસિક અને ભૌતિક લક્ષણોવારણમાં હજારો હોઈ એને માટે કદાચ એ શોધ્ય હશે. એમની સ્વાભાવિક જડવાદી દ્રષ્ટિ, અને એમના નીતિ અને કલા વિશેના વિચારો એ બધું એકંદરે જુદા ન પ્રકારનું હોય છે. એમની સમાજરચના પણ જુદા પ્રકારની છે, ત્યારે દિંદીઓની સંસ્કૃતિમાં આધ્યાત્મિક કે નૈતિક જાવનાની જુમિકા રહેલી છે, એમનાં સંસ્કાર, એમની કલા આદિ પશ્ચિમ કરતાં જુદા ન લાવના મુશ્કે છે.

' ડાન્સીંગ 'ના સમર્પકોએ કપલા બે મુદા જમા કર્યા છે, એવો ન લાભ દિંદુસ્તાન અને ખાસ કરીને જુજરાતના ગરબા-રાસ કે રાસડા-દ્વારા આપણને મળે છે રાસ કે ગરબામાં સીઓનું ન એક ભતિય વાતાવરણ હોય છે, પત્ર અને અંગેની યતિ-પ્રગતિ એમાં પણ હોય છે. લોહીનું સંચાલન થઈ મનની પ્રેક્ષતા તેમને એમાં પણ પ્રાપ્ત થાય છે આ રાસ ગરબાની રચના ન લિંદના છત્રન ઉદ્ભાસ વિશેની અને નૈતિક દ્રષ્ટિ કેવી છે એ કહી શકાય છે. ' ડાન્સીંગ 'નાં દબનચડન એવો ન લાભ એમાં મળે છે અને દિંદી રચીને પણ તે વૃપ્ત કરે છે. દિંદી સરિકાશિતાની દ્રષ્ટિ પણ સચવાય છે. સંસ્કૃત કલાના નૃત્યો પાછળ પણ પૌરાણિક અને સંસ્કારી દ્રષ્ટિ રહેલી હોય છે અને વળી એમાં સમુદયત લીનભિય નૃત્ય હોવું નથી સંસ્કૃત કલા અનુસારના નૃત્ય વ્યક્તિગત નેરરપવાર્ગી હોય છે વ્યક્તિગત લીનભિય નૃત્યમાં ને નર્તક ને નર્તકી લાગ લે છે, તે કલાની ઉચ્ચ જુમિકાએ પદોચ્ચકી હોય છે અને તેને સમજી પડુ હોય છે, એમાં મુજબત પાર્શ્વિક ભાવ લેઈ

નેનિક મુખિકા પડતી નથી. પણ આવા નુલ્લ સામાન્ય દોષો નથી, માત્ર કાતા પ્રદર્શનરૂપ ન દોષ છે. આ સિવાય દિલ્લા બીજા અમુ- દોષો અને અમુક હરીને ઇલાખીઓમાં દિલ્લ- દિવ નુલ્લ જેવું કંઈ છે ન નહિ. બહુ બહુ નો એક અલિપ નાલ દોષ છે અને એ પણ વેગારે કે પ્રાચીન કલાકારને અનુસારને ઇલાખની સરિકારિતામાં કોઈ પણ પ્રકારની નુલ્લને રચાન ન નથી, છતાં સ્વતંત્ર એક અલિપ નુલ્લ નથી બુદ્ધિમ પ્રલભોની શબ્દિયતામાં રહેલું છે. અરણ, અધ્યાન અને હિસાબોત્તુ નુલ્લ આ પ્રકારે શબ્દિય છે અને એમાં દિલ્લિવ તત્ત્વ દોષો નથી. અધ્યાન નુલ્લમાં તો 'અનર'નું નુલ્લ પણ દોષ છે. એમાં પ્રલભી શબ્દિય વિર- તની માવના કુર્તિમંત્ર થયેલી છે. હાંદીઓને જે 'હાન્ડીય' ના એકદુ' દોષ તો રાસ અને ગરબાતુ' નુલ્લ છે 'જોડુ' છે ૩ પશિમના 'હાન્ડ' માં સારા આગોદનાનાં બનેા પણ કાવંરતા દોષ છે, બ્યારે 'દિલ્લુ' કાનુમાન મરમ છે એટલે કાનુમાનની દ્રષ્ટિએ પણ એ સ્વાભાવ ન છે, 'હાન્ડીય' ના ચોખીનો પત્રે બારે મની- કા દોષ છે, બ્યારે ગરબાચાના નુલ્લમાં આમાન્ય આર્થિક દ્રષ્ટિએ બધાજ વર્ગો સામેલ થાય છે.

એકંદરે આપણી કા, અંરકારિતા નીતિ- ભાવના અને આપણી છાનદ્રષ્ટિ પશિમથી તરવ નહીં દોષને આપણે 'નકલિયા' જનપદ કરતાં આપણું પોતાનું ન રેવતલ બગવી રાખીએ એમાં આપણું પ્રલ તરીકેનું કૈવ છે, અવગત

બીજા પ્રલભોની સારી વસ્તુ આપણે રીખીએ તો કંઈ દરજ્જા જેવું નથી પશિમની મરિયા- નિયામાં માત્ર 'હાન્ડીય' ના અંરકારી ગણાતું નથી. સરણ તથા બિંદી બીજા વરદુભો પણ ગણાય છે. 'સરાય' પાછળની પશિમની અને પુર્વની દ્રષ્ટિમાં મિટા ભેદ રહેલો છે. બિંદા પશિમમાં પણ ખુલ્લો છે. પશિમના લોકોને સરાય પણ છાન કલાકાર આપી રહે પણ પુર્વવાસીઓ માટે તો તે દૈવિક પતન આપુ- નાકાજ થઈ પડે છે જે 'હાન્ડીય' ના રચી- વાસી નેની લાલ મુખિકા નહિ પણ અંરકારી પણ બિંદાગત પ્રવલ કરશે તો પશિમ કરતાં પુર્વના લોકોનું પશિમનું 'હાન્ડીય' વપરે અલિપ કરે છે એ અજાણ આચી. છત્રનતા બુદ્ધિ બુદ્ધા આર્થિક તલકાસિમાં 'હાન્ડીય' ના અંરકારમાં કાંદેલા રેતુ' ના નિવારણ શરૂ એ પ્રત્ન પણ વિચારણીય છે. આપણા બાળમાં તથા બહેનો પોતાની અંરકારિતામાં પોતાનું નરકિ- ત્વ બગાડે રાખે તેડ મારા. આપણી અંરકારિ- તામાં આપણા કાલ, ખન અને આત્માને હાનિ ન નહિ પણ બનુકા થઈ પડે બિંદુ' પણ રહેલું છે સરીરની પ્રદુરદશા અને છાન કલાકાર અર્થ- નાં એમાં પણ થતું રહેલું છે.

જે કાલ એમાં આધુનિક દ્રષ્ટિએ કંઈ રળુપ થાયતી દોષ તો એના તર્ક સમજો આપણે હરી રચીએ છીએ, એમાં આપણા અંરકાર, અના- મારના અને દૈવિક એવી સાચવી રાખાય.

• 'કુલશનપિત્ર તથા કુલશાલકપદ' માંથી

શુદ્ધ, વસાણાવાળું અને સોગંધભર્યું

પ્રાહ્લી તેલ

કિંમત અઠધીયાના બાર આના, માટી બારહીનો સવારપિયો

આવું ચોખ્ખું જાહી તેલ તમને આગે ન મળશે.

'સારણ' ના તંત્રી અમારું ન જાહી તેલ વાપરે છે, રાગતીઓ, રાગતળીઓ, રાગતળાઓ એ સફતે અમારું આ જાહી તેલ વાપરવાની ખાત્ર અમારું છે.

સમસુદીન ઈસ્માઈલજી, ગંડીગઢ, વડોદરા

સાક્ષી

શ્રી. રત્નમલા કમોદીયાને શુક્રવારી ચિત્ર મઠિ રૂ. ત્રીસનું પારિતોષક મળ્યું છે. આ પહેલે અમદાવાદના છે. અને જોખે આટું સોસાઈટી તરફથી ભરાયેલા પ્રદર્શનમાં અમદાવાદના કલા-કાર શ્રી બંસીલાલ વર્મા અને બેન રત્નમલા પારિતોષક મેળવના ભાગ્યશાળી નીવડયા છે.

શ્રી. શાંતિલાલેન ત્રિવેદીની લાવનચરની ધારાસભામાં નિમણુંક થઈ છે.

અમદાવાદ મહિલા વિદ્યાપીઠને રત્નમલા હોટેલસેવ શ્રી હંસાબેન મહેતા, બી. એ. ના પ્રમુખપણા નીચે જળવવામાં આવ્યા હતા. તે પ્રસંગે લેડા વિદ્યાચૌરી નીલકંઠ, પ્રો. રાવ તથા શ્રીકૃત માવલંકર પ્રસંગેને અતુકજ બોલ્યા હતા. શ્રીમતી હંસાબેન એમના ભાવણ દરમિયાન જણાવ્યું હતું કે માતૃભાષા દ્વારા શીક્ષણ આપવા માટે આપણા પ્રવિર્તા એકલ વિદ્યાપીઠ છે તેને ખરી શુભરાત, મહારાષ્ટ્ર અને કોલકાને માટે થયું જુદી જોઈએ

શ્રી. લીલાવતીબેન દેસાઈ અમદાવાદ મ્યુનિસીપાલ્ટીની બાયમ વિદ્યાલયની કમીટીમાં ચૂંટાયાં છે

શ્રી. ઇન્દુમતીબેન રોક અમદાવાદ ગેલ-કલ રીલીફ કમીટીમાં ચૂંટાયાં છે.

શ્રી. તારાબેન દોશી અમરેલી મહિલા લાવબેરીના મંત્રી તરીકે ચૂંટાયાં છે.

શ્રી. ઇન્દુમતીબેન મહેતાને સ્વ. કમળા-ચકર સ્મારક સમિતિ તરફથી નવા વર્ષનું વ્યાખ્યાન સોંપાયું છે.

સુરતમાં સર્વજનનીક ગદસ' હાઈસ્કૂલનું ચાલતું ધનેહસમેલન ઉઘાડ્યું હતું.

લેડી હફમીબાઈ વટોદરે આવ્યાં તે પ્રસંગે સી. અંદાબાબા ડોક્ટર તરફની પાર્લ

થોનાઈ હતી. આ પ્રસંગે વટોદરાની જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં કામ કરનાર બેનોને જોનાવવામાં આવ્યાં હતાં.

શ્રીમતી સરોજીની નાયકુબે " સાહિત્ય એ જીવનનું પ્રતિબિંબ " એ વિષય ઉપર મુંબઈમાં લાલણ આપ્યું હતું.

સીસ રામીસ લેન્ડલી હાલમાં હાઈકુસ્તાનમાં " ઇન્ડિઅન ઇન્ટર મેશન " ના તંત્રી નિભાગમાં કામ કરે છે.

મુંબઈમાં મહિલા વિદ્યાપીઠને રત્નમલા હોટેલસેવ શ્રી રાધાકૃષ્ણ સર્વપલ્લીના પ્રમુખપણા નીચે જળવાયે હતા.

મુસ્લીમ બેનોની પરીષદ : બેગમ માસુમા અલી હસનખાના પ્રમુખપણા નીચે મુંબઈમાં રાજીબાગમાં મળી હતી. આ પ્રસંગે મુસ્લીમ બેનોના પઠક ત્યાગેના કારણ થયે. અને અક્ષર-જ્ઞાનમાં પાસ થયેલાં બેનોને પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યાં હતાં.

મીસીસ હમીદઅલીના પ્રમુખપણા નીચે વટોદરામાં અ. દિ. મ. પરીષદના દેખાવ રજુ કરતી સભા થઈ હતી.

વટોદરાની ધારાસભામાં સ્ત્રીઓને લગતા બે અગત્યના કારણો થયા છે. તે એક તો સ્ત્રીઓને કમળેનો કાયદો જે આજની સુધી સુધરેલી સરકારને ન શોભે એવા હતા તે રદ કર્યા છે અને બીજો એક પતિ હયાત હોય છે ને બીજા લગ્ન કરે છે તે ગેરકાયદેસર કારણ છે એટલે એક પતિમતનો કાયદો પસાર થયો છે.

વટોદરા મહિલા પાકશાળાનો સૌથ મહોત્સવનું હાલમાં રાજપ્રિય મોતીલાલ દેસાઈને હાથે થયું હતું.

સો. શારદાએન મહેતા વડોદરા મહિલા પાઠશાળાના રીપ્પ મહેતાએ વખતે ખાસ અમદાવાદથી આવ્યાં હતાં અને મનનીય ન્યાયાધીશ ક્યુ' હન્ટ'.

સી. મહારાષ્ટ્રી શાં. તારવેલીના પ્રમુખપણ નીચે વડોદરા મહિલા પાઠશાળાના રીપ્પ મહેતાએનો રંગત કાર્યક્રમ થયો હતો.

મીસીસ મુકરજી સો. મુમદાબાઈ પગાર તથા સી. સરદારાએન મહેતાના પ્રવાસથી વડોદરા મહિલા પાઠશાળાના રીપ્પ મહેતાએ ફોટોગ્રાફ થયો છે અને રૂપિયા ૧૧૬ કિલો કર્યા છે.

સો. વિન્યાસદેવી પંડીત પ્રમુખ તરીકે અ. દિ. મ. પરિષદ મંડળ માં કમિટી રોકેને મળવા ગયા હતા.

મી. તં.સાએન મહેતાના પ્રમુખપણ નીચે અમદાવાદમાં પ્રાચીના સમાજમાં વિદ્યાર્થીની સમિતી તરફથી " સદસિયુક્ત " એ વિષય ઉપર સીમી મારે થયાં રાખવામાં આવી હતી. સમાજમાં બહુજ સારી ડાંગરી હતી.

મી. અખિલ દિંદ મહિલા પરિષદની ખાસ-સાંતાકૃત સામા તરફથી તા. ૧૮-૧-૪૨ થી તા. ૨૪-૧-૪૨ સુધી એક સપ્તાહ જનજાગૃતિ આવી હતી. તેમાં ફરેક દિવસે જુરો જુરો કાર્યક્રમ યોજાયામાં આવ્યાં હતાં.

પદેસા દિવસનો કાર્યક્રમમાં શ્રીમતી તારાએન માલેકલાવ પ્રેમચંદન પ્રમુખપણ હેઠળ સાતાકૃતી પોસ્ટર ડાહ્યુકમાં બહેન કુશારી રીવેટી-આર્ટ્સ સુદર ઓ. બહેન નિહારીકાકુ' નુલ દરીબન બહેનોના મળવા વગેરે થયેલા. શ્રીમતી તારાએન પોસ્ટર બાવલમાં જળાબુ' હન્ટ' કે આંખે અરુણલા નીવારની ન જોઈએ થમને લીધે મનમેદ પડેલા ન જોઈએ.

બીબ દિવસનો કાર્યક્રમ. શ્રીમતી મણીની-બાઈ મુખમલકરના પ્રમુખપણ હેઠળ શ્રી ખાર લક્ષ્મીનચર દોલમાં જડતુની દરીફાઈ "સીમીની પોતાના હેલ પ્રત્યેની ફાલ" એ વિષય ઉપર

હતો. આ દરીફાઈમાં અંગ્રેજ, હિંદી, ગુજરાતી અને મરાઠી એમ ચાર ભાષામાં બહેનો બોલ્યાં હતાં. લગભગ બાર બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. પ્રમુખે મરાઠીમાં બાવલ કરતાં જળાબુ' હન્ટ' કે બહેનોએ હાલમાં ફરેક મેઈટલુ' ફેઈનીંગ લેવું જરૂરી છે. મુનીસીપાલિટીમાં પણ સીમીએ પ્રોપાગાન્ડામાં આવવું જોઈએ.

શ્રીમ દિવસના કાર્યક્રમમાં શ્રી સાંતાએન માલેકલાવ મળવા પ્રમુખપણ હેઠળ શ્રી. લક્ષ્મીનચર દોલમાં ફેન્સી ટુસની દરીફાઈ રાખવામાં આવી હતી. પંદર વર્ગની અંદરનાં લગભગ સત્તાવીસ બાળકોએ દરીફાઈમાં ભાગ લીધો હતો. જમ્ હનામે આપવામાં આવ્યાં હતાં. અને બાળીનાં બાળકોને પ્રમુખ તરફથી સાંતાન હનામે આપ્યા હતાં.

પ્રમુખે પોતાના બાવલમાં જળાબુ' હન્ટ' કે સીમીએ આ સંસ્થાની કલતિમાં ફરેલો ફાલો આપવાની જરૂર છે.

બાષા દિવસના કાર્યક્રમમાં ડો. મીસીસ કર્જનાવકરના પ્રમુખપણ હેઠળ શ્રી લક્ષ્મીનચર દોલમાં રમત રમતની દરીફાઈમાં બહેનોએ બળી સારી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હતો. ત્યારબાદ પ્રમુખ બહેને પોતાના બાવલમાં જળાબુ' હન્ટ' કે બહેનોને ન્યાયામની ખાસ જરૂર છે. તેમના ઇનકારમાં ન્યાયામને રચાવ દોલ ન જોઈએ.

પાચમા દિવસના કાર્યક્રમમાં ખારની દરીબન કોલે નીમાં મીસીસ ઝીલ્ડરના પ્રમુખપણ હેઠળ પાલ્લીનાં મહાનંદ આલમનાં દરીબન બાળકો, ખેરનાડીનાં દરીબન બાળકો, સાંતાકૃતનાં દરીબન બાળકો તથા ખારનાં દરીબન બાળકો તથા બહેનોએ પગાલ કસાઈથી ભાગ લીધો હતો.

પ્રમુખશ્રીએ પોતાનાં બાવલમાં દરીબન બાઈબહેનોને મુધારવા બાબત હંબાલુથી વિવેચન ક્યુ' હન્ટ'. દરીબન બાઈબહેનોને ફરેશીને પણ જે બોલ કહ્યા હતા.

છઠ્ઠા દિવસના કાર્યક્રમમાં શ્રી. લક્ષ્મીસાએન મહાનંદ પ્રમુખપણ હેઠળ લક્ષ્મીનચર દોલમાં

આવદંબજીવ ભરવામાં આવ્યું. તેમાં લગભગ ચાળીસ બેઠકી બહેનોએ પોતાની ભાતભાતની વાનીઓની ડુકાનો માંડી હતી. સૌથી ઓછ વાની બનાવનારને ઇનામો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

છેલ્લો દિવસ પૂર્ણહુતિનો હતો તે દિવસમાં પ્રમુખ સૌ. ઉર્મીલાબેન મહેતા હતાં તેમણે પોતાના ભાષણમાં જણાવ્યું હતું કે. પરિષદનો સંદેશો ૧૬ વર્ષની ઉપરની દરેક બહેનને પહેાંચવા જોઈએ. નીવશરતા નીવારવાથી આપણે

સામાજિક સુધારણાઓ પણ કરી રાકીશું. અને ગરીબોના સંપર્કમાં આવી રાકીશું. આમોદ્ધારને માટે પણ પ્રયત્નો થવા જોઈએ. આપણી પાસે આપણું સેવકાદેશ પણ હોતું જ જોઈએ. રાષ્ટ્રની સુસ્તી સિવાય આપણી સામાજિક સુસ્તી નથી અને તેમાં બહેનોના સહકારની ખાસ જરૂર છે.

પ્રમુખને હાથે ઇનામો વહેંચાયાં બાદ વડેખાતરમ ગવાયું હતું અને સભા વિસર્જન થઈ હતી.

૧૯૪૨ ની સાહિત્યસમીક્ષા

ગુજરાત સાહિત્ય સભા-અમદાવાદના મંત્રી લખી જણાવે છે કે—“ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ તરફથી વર્ષ ૧૯૪૨ ના ગુજરાતી સાહિત્યની સમીક્ષા કરવાનું કામ નીચેના ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું છે અને દરેક વિભાગનાર નાદા સમીક્ષકો નીમવામાં આવ્યા છે:—

વિભાગ ૧ જો:—

વિષય:—(૧) કવિતા, (૨) નાટક, (૩) નવલિકા, (૪) નવલકથા.

સમીક્ષક:—

પ્રો. મનસુખલાલ મ. જવેરી,
બની ખિલ્ડીંગ, રાજકોટ

વિભાગ ૨ જો:—

વિષય:—(૧) નિબંધ, (૨) વિવેચન, (૩) ઇતિહાસ, (૪) ધર્મ-સંસ્કાર, (૫) ઇતિહાસ-પુરાતત્ત્વ, (૬) સામાજિક, (૭) કેળવણી, (૮) વ્યાસસાહિત્ય, (૯) પ્રવાસ.

સમીક્ષક:—

પ્રો. સુન્દરજી જો. બેટાઇ
મૂળજી સિસીનો નવો બંગલો,
દાદાભાઈ રોડ,
વિલેપારસે (પશ્ચિમ)

વિભાગ ૩ જો:—

વિષય:—ઐતિહાસિક વિજ્ઞાન, જાતીય વિજ્ઞાન, પ્રાણી-વિજ્ઞાન, યાત્રીક વિજ્ઞાન, રસાયણશાસ્ત્ર વગેરે બધાં.

સમીક્ષક:—

પ્રો. ચરણંત શુ. નાયક
નં. ૪૫, પ્રીતમનગર, એલિસબિન,
અમદાવાદ

તો દરેક પ્રકાશકો અને લેખકોને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરવાની કે તેઓ પોતાના પ્રકાશનો અને કૃતિઓ ઉપર જણાવેલા સરનામા પ્રમાણે તે વિભાગના સમીક્ષકને મોકલી આપવાં.

લી.

ચૈતન્યપ્રસાદ દીવાન
માનદ મંત્રી.

યુદ્ધ અને કોંગ્રેસ :

પુરોહિત યુદ્ધ બચાવે સ્વરૂપ પડે છે. બીટનને પેસીફીક સમુદ્રને ફરીયાદ કહેતા હોય હોત રથીતીમાં થઈ ગયા છે. ભપાને અમેરીકાના કાયદાને પણ સખત દુશ્મતાનું પદોષાડ્યું છે. આ બંને સાચીની મદદારાણીએ અત્યારે નિષ્ક્રીય રથીતીમાં ગૂંઝાઈ ગયા છે. મહાવા આત્મ અને આચાર મુખી અભેય ગજાતું સંત્રિપુર સુમાત્રા જાતીઓના તેજના દુરા ભપાને લઈ લીધા છે અને શેષ તેમ ભપાની નીકા શેન્ય અને લશ્કર સતત રીતે બીનભેખથી હીલચાલ કરે છે. બીટન અને તેના મિત્રો આ હીલચાલ સામે લાચાર થઈ ગયા છે.

હતાર આરીકામાં જમની યુદ્ધ મેળવે છે. હજી પણ અશ્વમાં મુખાઈ ગયું છે.

રશીયામાં જમની પીઠેદડા કરે છે પણ તાસમાત્ર કરતું નથી. સિવાય પૂરા થયે જમની આક્રમણ કરે છે એમ સી કોઈ માને છે.

અમેરીકાના બીટનના બીનદારા સહીસત્તામત નથી. અમેરીકાના બીનદારે જમન સંભરતીને આગવોટો કલાકારને પાળી કરે છે. પુરુષીય આક્રમક જમનનીના વદાઓ બચાવ કરે છે અને દુશ્મતાન ગૂંઝાઈ ગયા વચર છરથી ભય છે.

કોંગ્રેસની રથીતી ચીંતાબળ છે દિન-દિન પણ ચીંતાબળ છે. સંત્રિપુર પીનાં ભપાનના દાવમાં જમણી દિન-પર ભપાની કુમવાની રાજવાડા વધી પડી છે. આપણે નિષ્ક્રીય છીએ. શું કરી રાખીએ તેમ છે.

ગોંધેસ દિનને સતત-વદા મહાવાતું વચન

મળે તે સંપૂર્ણ સદકાર કરવા રાજ છે, પણ બીટીસ સત્તા બળતા ધરને કુખ્યાંપણ કરવા પણ તેવાર નથી. હવે સૌને સદ્ગુણી આપે.

*

વડોદરા રાજ્ય અને સી રાજ :

બીટીસ દિન-કર્તા વડોદરાનું દેશી રાજ્ય અને રીતે પ્રતિભાન છે. સીઓને તારકાના દલો આપ્યા પણ સીને તેના પતિ સામે નવે દલો તાલેતરમાં જ મળે છે. વડોદરા રાજ્યની ખાસતીમાં બહુપત્નીયત વિશ્વ કરાવ કરી કાયદો પસાર કરાવ્યો છે. દલે પુરુષ સામાન્ય સંમેલોમાં એક પર બીજી પત્ની નહિ પરભી રહે, અથે સીવર્મ તરફથી વડોદરા રાજ્ય અને ખાસતીમાં સચોને અભિનંદન આપીએ છીએ, સાથે સાથે આભાર પણ માનીએ છીએ.

બીટીસ દિનમાં તાલેતરમાં એક પર બીજી પત્ની પરભુવાના થણા બનાવે બનવા પામે છે. આમાં જે બેનોએ બીજી પત્ની તરીકે પુરવના સાથે દલ ન જ કરવા એકમે બેની રાજીત જગતી બેનો જ રાજીત થઈ છે. દલે આ રથીતે માટે-દરેક પ્રસંગના પસંદગી લહેર કરેલી છે. બીટીસ દિન પણ વડોદરા રાજ્યને ધરે દલો એકમે-જાણ દલો આપણે બેની આદ્ય રાજીએ છીએ.

*

મેડમ ચાંચ કાઈ રોક :

બીનના વડા રાજ્યકર્તા માર્કેસ ચાંચ કાઈ-રોકના રાજીતી, દેશાભીમાની, સાદાં પત્ની

મેટમ આંગ કાઠરીક તેમના પાત સાથે હિંદ આબ્યા હતા. તેમને મારા અભિનંદન. મેટમ શેક એક અતિ સંસ્કારી બેન છે. તેમની સાદાઈ અને દેશાભી-માતં અલ્લેડ છે. નપાને ચીન સામે આક્રમણ કર્યું તે પહેલાં તેમણે ચીનમાં રચનાત્મક કામ ઉપાડ્યું હતું અને ચીનની બહેનોને અધિકારમાંથી અન્ન-વર્જિતમાં લાવી અગ્રાધ સક્તિ મધ્યાચરાન કરી હતી. આક્રમણ થતાં જ મેટમ શેક ચીનના મુદ્દ-સંગી થયા હતાં સ્ત્રી મુદ્દ સંગી-એ બનાવ ડુનીયાકરમાં નવીન હતો. અત્યારે એ મુદ્દસંગી નવી પણ મારશલના ધર્મપતિ અને એક આગે-વાન સ્ત્રી કાર્યકર્તા તરીકે દરેક પગલે ઉપયોગી રાજકર્તા બહેન છે. તેમણે ચીનની બહેનોને જગાડી મુદ્દમાં સહાય આપવા કામે લગાડી છે અને મુદ્દવેને છૂટા કરી લશ્કરમાં ભેડાય તેવી ગોડવણ કરી આપી છે. આથી લશ્કરની ભરતીમાં ચીનને ઘણી સરલતા થઈ ગઈ છે.

*

વિંદી સ્ત્રીઓની ડાંસી :

યુરોપીય મુદ્દના ઇંગ્લેન્ડ એશિયામાં ભ્રમ્ય અને એશિયામાં પણ મુદ્દનું વાવાઝોડું ધસડાઈ આવતાં એનાં અનિષ્ટ પરિણામોમાંનાં કેટલાંક હિંદમાં પણ આવવા લાગ્યાં છે.

મુંબઈ શહેરમાં એરેસિયન સેનિકોએ અત્યાર-નવાર ને તેણેના મચાવેલાં તેના સમાચારો વર્તમાનપત્રોની કલારોમાં આવતા રહે છે. તે પરથી જાણાય છે કે, એ સેનિકો મુંબઈની સારા ધરની સ્ત્રીઓ સાથે બેઠાં કરવા સુધીની હદે ગયા હોવાનું જાણાય છે.

આ સમાચારો મંજીર ન લેખાવા જોઈએ અને એવા બનતા બનવાં તાત્કાલિક દાખી દેવા માટે સરકારે પગલાં લેવાં જોઈએ. આને વળીને મુંબઈના સામાન્યવાદી માનસ ધરાવનાર “ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા” જેવાં પત્રો તેને સેનિકોની એક પ્રકારની દિલ્લથી તરીકે જોખખાવે છે.

વિંદી નારીસમાજનું એ પત્રે કરેલું આવું અપમાન અને એ સેનિકોનાં તેણેના લશ્કરીય પણ ચલાવી લેવાનાં ન જોઈએ. એ માટે હિંદ-બરની તમામ સીસંદ્યાઓએ સચેત-જાગૃત થઈ નિરોપના સૂરો નાદેર કરી લાગતાવળગતાઓના

કાન લગાડી નાખવાના પ્રયત્નો સત્વરે ગતિમાન કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

*

સ્વર્ગસ્થ કુ. શ્રી. મોતિસિંહજી મહીડા :

માંડવા-આણંદ જનતાને સાહિત્યનો રસ લગાડનાર કુ. શ્રી. મોતિસિંહજી મહીડાના હુન્નદ અવસાનના ખબર જાણી ‘ગુણસુંદરી’ના વાંચકોને ખેદ થયો. તેઓશ્રી ‘ગુણસુંદરી’ માસિકમાં વખતોવખત ગદ્યસાહિત્યના હિતના પ્રયત્નો વિશે લેખો લખતા. તેમની સાહિત્યસેવા જાણીતી છે.

સાહિત્યકર્તાને મોતને આંગળી આજીવણ મારીને તેઓ સાહિત્ય ઉત્સવે ઉત્તરવતા, તેમજ સાહિત્ય પરીષદમાં ધનાત્મક ચાંદ પગેરે આપી લેખકોને હોતેજન આપતા. સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર માટે તેમને ખૂબ લાગણી હતી. ‘ગુણસુંદરી’ના લેખક, સાહિત્યના અનન્ય ઉપાસક અને રાજપૂત કોમના ગૌરવસભા સ્વર્ગસ્થના અવસાન બદલ શોક અને તેમના કુટુંબ તરફ અમારી દીક્ષણોઈ દર્શાવી સ્વ. ના આત્માને અમર શાંતિ મળે! એવી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલ વિભાગ

તત્ત્વ : નાગરદાસ ઈ. ખટેલ, મલાડ

૧૨ : અંક ૩

પુસ્તક ૧૨

માર

મારે વીર !

નાનીશી, આંખડીને લવ્ય એનું બાલ !
જેઠે મારે વીરલોને ઉપજતું વ્હાલ !

નાનેરી આંચુલીને ગોરા એના ગાલ !
જેઠે મારે વીરલોને ઉપજતું વ્હાલ !

ધીમેરી ચાલ એને પ્રભુની સંભાળ !
જેઠે મારે વીરલોને ઉપજતું વ્હાલ !

નાનુશું અંગ એનું અંતરે વિશાળ !
જેઠે મારે વીરલોને ઉપજતું વ્હાલ !

કાલું કાલું બોલતોને કરતો કંઈ લાડ !
જેઠે મારે વીરલોને ઉપજતું વ્હાલ !

‘બા ! બા !’ કરી બાને હેતો એ તાલ !
જેઠે મારે વીરલોને ઉપજતું વ્હાલ !

કતુની કચેરી

‘ચાલો આપણે કચેરીની રમત રમીએ.’ મનુએ સૂચના કરી. ‘કતુ ! તું ન્યાયાધીશ થા.’

‘ને હું ચોપદાર થાઉં.’ જશુએ કહ્યું.

‘હું ગંગા ગાંધી ચંપશ.’ મનુ બોલ્યો.

‘છગન ! તું દલો રોઠ થા.’

આમ એક પછી એક આખી કચેરી ગોઠવાઈ ગઈ. ફરિયાદી પણ નક્કી થઈ ગયો ને અપરાધી પણ આવી ગયો.

આગલા દિવસની જ વાત હતી. નગરના ન્યાયાધીશે ચૂકાદો આપ્યો હતો એ ગંગા ગાંધીવાળો ફિરસો તાજે હતો એટલે બાળકોએ એ ભજવવાનું નક્કી કર્યું લાગતું હતું.

નગરની બહાર એક નાનું સુંદર શિવાલય હતું. શિવલાયને એના ચોકને ફરતી વંડી હતી.

ચોકની વચ્ચે લીમડાનું ઝાડ હતું ને ઝાડને ફરતો ચાતરો હતો.

એ ચાતરા ઉપર કતુની કચેરી ભરાઈ. એ ન્યાયાસન પર બેઠો એટલે ચોપદારે નેત્રી પોકારી.

‘ફરિયાદ ! ફરિયાદ !’ કરતો ગંગા ગાંધી હાજર થયો.

એ નગરનો એક રાજા હતો. એનું નામ રાયસિંહ.

પ્રબળને એ માનીતો હતો. એ પ્રબળને યુગે યુગી ને પ્રબળને ડાંગે ડાંગી હતો.

અવાર નવાર એ વેશ બદલીને નગરચચાં ભેવા નીકળી પડતો હતો. એ રીતે ચચાં ભેવાથી એને ઘણું ઘણું બહુવાનું ને ભેવાનું ગળતું હતું.

રાજા તરીકે જે વાતો કહી ચે એને સાંભળવા ન મળે તે એ આ રીતે ભેતો, બહુતો ને સાંભળતો અને લોકોનાં ડાંગણું નિવારણ કરતો. એમને ઘટતી રાહત આપતો કે થયેલો અન્યાય દૂર કરતો.

એ એવી સરસ રીતે વેશપલટો કરતો હતો કે કોઈ એને ઓળખી શકતું નહિ.

આજે પણ એ એવી રીતે વેશપલટો કરીને ફરવા નીકળ્યો હતો.

ફરતાં ફરતાં એ પેલા શિવાલય પાસે આવ્યો. એણે બાળકોને રમતાં જોયાં.

એને એમની રમત ભેવાનું મન થયું. એ એક તરફ છૂપાઈને રમત ભેવા લાગ્યો.

બાળકોને ખબર ન હતી કે એમની રમત રાજા પોતે છાનોમાનો ભેઈ રહ્યા છે.

એ તો રમતમાં મશગુલ હતાં.

એમની રમત આગળ ચાલી.

‘શાની ફરિયાદ છે ?’ ન્યાયાધીશે પૂછ્યું. ‘કોની સામે તારી ફરિયાદ છે ?’

‘બાપુ ! મારે દલા શેઠ સામે ફરિયાદ કરવાની છે.’ ગબો ગાંધી બોલ્યો.

‘એમંતે મારી થાપણુ ઝાળવી છે.’

‘શી રીતે ?’

‘વાત એમ છે બાપુ ! કે આજથી સાત વરસ ઉપર હું કાશી, મથુરાં ને હરદ્વારની જાત્રા કરવા જવા તૈયાર થયો હતો. એ વખતે મેં મારી પાસે જોઈતા પૈસા રાખ્યા ને બાંકીની રકમ એક ઘડામાં ભરી ને એના ઉપર કાળુ લખ્યો. પછી એ ઘડાનું મોઢું બરાબર બાંધી ને એને દલા શેઠ પાસે લઈ ગયો.’

‘ઘડામાં કેટલી રકમ હતી ?’

‘એક હજાર સોના મહોરો.’ ગબો ગાંધી બોલ્યો.

‘પછી શું કયું ?’

‘હું દલા શેઠને ત્યાં ગયો. શેઠને મેં વાત કરી ને મારો ઘડો બજાવવા ભલામણ કરી. શેઠે મને એમના લોંચરાની કુંચી આપીને કહ્યું કે તમારી મેળે લોંચરામાં મૂકી આવો. કુંચી લઈને શેઠનું લોંચર ઉઘાડી એમાં હું ઘડો મૂકી આવ્યો ને શેઠને કુંચી પાછી આપી.’

‘ઘડામાં શું છે તે શેઠને કહેલું ?’

‘હાહ, મેં એમ કહેલું કે ઘડામાં કાળુ ભરેલા છે.’

‘મહોરની વાત કરેલી ?’

‘નાહ.’

‘પછી શું થયું ?’

‘પછી તો હું જાત્રાએ ગયો. ફરતાં ફરતાં સાત વરસે પાછો ફર્યો ને શેઠ પાસે મારી થાપણુ માગી. શેઠે લોંચરાની કુંચી આપીને કહ્યું કે જ્યાં તમે તમારો ઘડો મૂક્યો. હોય ત્યાંથી લઈ લો. એ એમનો એમ પડ્યો છે. ઘડો લઈને શેઠને ચાવી આપી ને હું ઘેર આવ્યો. ઘેર આવીને ઘડાનું મોઢું ઉઘાડી ને એ ખાલી કયો પણુ એમાંથી એક પણુ મહોર નીકળી નહિ. મારા તો હોશકોશ ઉડી ગયા.’

‘પછી—’

‘હું સીધો શેઠ પાસે ગયો ને મારી ચોનામહોરની વાત કરી. પણુ શેઠે તો સાફ ના પાડી. મને તો કહે કે તે જે રીતે ઘડો આપ્યો હતો તેજ રીતે એ તને પાછો મળ્યો. એમાં શું હતું ને શું નહિ તેની મને ખબર નથી ! મેં તો ઘણીયે ધમકી આપી કે હું રાજદરબારમાં ફરિયાદ કરીશ પણુ મારૂં કાંઈ બળ્યું નહિ.’

‘તારો ઘડો તો હતો તેનો તે જ છે ને ?’

‘હાહ.’

‘ચોપદાર ! અપરાધી દલા શેઠને હાજર કરો.’ ન્યાયાધીશે હુકમ કર્યો.

‘અપરાધી હાજર છે સરકાર !’ ચોપદારે દલા શેઠને રસ્તુ કરતાં જણાવ્યું.

‘હલા શેઠ ! તમારી સામે ગળા ગાંધીની ચાપલુ ઝાળવવાનો અપરાધ છે તમારે એ બાળતમાં શું કહેવું છે ?’

‘બાપુ ! મારો કશે વાંક નથી. અને તો એણે ઘડો બાળવવા કહેલું. એ આવ્યો ત્યારે મેં મારા ભોંયરાની ચાવી એને આપેલી. એણે બંતે જ મારા ભોંયરામાં ઘડો મૂક્યો હતો. અંદર કાનુ ભરેલાં છે એવું એણે કહ્યું હતું. એ બંત કરીને આવ્યો ત્યારે એનો ઘડો પાછો આવ્યો. મેં એ વખતે પણ મારા ભોંયરાની ચાવી એને આપી અને એણે પોતે જ ભોંયરામાંથી પોતાનો ઘડો ઝાળખીને લીધો. મેં એનો ઘડો હતો એવો પાછો સોંપ્યો છે. હું નિર્દોષ છું.’

આટલે સુધી રમત આવી એટલે ધીરે રહીને ન્યાયાધીશ બનેલા કનુએ કહ્યું : ‘આ રીતે જ હલા શેઠ બચાવ કરેલો ને એને ન્યાયાધીશે છોડી મૂકેલો પણ એણે બરાબર ન્યાય નથી કર્યો.’

‘એણે શું કરવું જોઈતું હતું ?’ મનુએ પૂછ્યું.

‘ન્યાયાધીશનું કામ જિંડા ઉતરીને ન્યાય કરવાનું છે. બધા પૂરાવા તપાસવાનું છે તે એણે ન કર્યું. એની ભૂલ આપણી રમતમાં સુધારી લઈશું.’

આટલી વાત કરીને એણે ગળા ગાંધીને કહ્યું : ‘તમારો ઘડો કચેરીમાં રજુ કરો.’ ગળા ગાંધીએ તરત જ ઘડો રજુ કર્યો.

‘આ જ ઘડો તમે અપરાધીના ભોંયરામાં મૂકેલો ?’

‘હા બાપુ !’

‘એમાં તમે કાનુ ભરેલાં હતાં ?’

‘અને એક હજાર મહોરો પણ ભરી હતી.’ ફરિયાદીએ કહ્યું.

‘એ ઘડો પાછો લાવ્યા ત્યારે એમાં કાનુ હતાં ?’

‘હાહ. હાહ પણ છે.’

‘ચોપદાર ! નગરમાંથી મેવાના ચાર આગેવાન વેપારીઓને બોલાવી લાવો.’ ન્યાયાધીશે હુકમ કર્યો.

ચોપદાર તરત જ વેપારીઓને બોલાવી લાવ્યો.

‘તમે મેવાનો મોટા પ્રમાણમાં ન્યાય અપાવ વેપાર કરો છો ?’

‘હા બાપુ !’ વેપારીઓએ જવાબ આપ્યો.

‘આ ઘડામાં કાનુ છે તે જુઓ જોઈએ.’

વેપારીઓએ ઘડામાંનાં કાનુ જોયાં.

‘એ કેટલા વરસનાં જૂનાં છે ?’

‘આ વરસનાં તાબાં કાનુ છે. થોડાંક જૂનાં પણ છે.’

‘તમારી ખાત્રી છે કે એમાં આ વરસનાં કાનુ છે ?’

‘હા બાપુ ! તાબાં કાનુ ને એ ચાંચ વરસનાં જૂનાં કાનુ વચ્ચે ઘણો ફર હોય છે.’

‘પણ આ ઘડામાં ફરિયાદીએ સાત વરસ ઉપર કાળુ ભર્યો હતો. સાત વરસ પછી એમાંનાં કાળુ તાળું શી રીતે થયાં ?’

‘કાળુ એ રીતે તાળું થાય જ નહિ. આ કાળુ તો આ વરસના પાકનાં છે. આ વરસે પાક ઘણો સારો છે. આ બે કાળુ ખાવાથી સમજાઈ જશે કે એક તાળુ કાળુ છે ને બીજુ વરસાનું જૂનું કાળુ છે.’

‘બોલો દલા શેઠ, આ ઘડામાં તાળું કયાંથી આવ્યા ?’

‘મને ખબર નથી બાપુ !’

‘એ નહિ ચાલે. તમે એ ઘડો ઉઘાડીને એમાંની સોના મહોરો કાઢી લીધી ને એને બદલે નવાં કાળુ ભર્યાં એ વાત ખરી છે કે નહિ ?’

‘ના બાપુ !’

‘તમે એક ગુન્હો તો કયો છે. બીજો છે તરખીડીનો કે કગાધનો ગુન્હો કરવો જવા દો. કચેરી તમારાથી લોળવાશે નહિ માટે ગુન્હો કબુલ કરો. ગુન્હો કબુલ કરશે તો સજા હલકી થશે.’

‘બાપુ ! હું ગુન્હો કબુલ કરું છું.’ ખૂબ વિચાર કરીને અપરાધીએ જવાબ આપ્યો. ‘મારી ભૂલ થઈ ગઈ. હું ફરિયાદીને એની સોના મહોરો આપવા તૈયાર છું.’

‘તમે ગુન્હો કબુલ કયો ને ફરિયાદીની સોના મહોરો આપવા તૈયાર થયા તે જોતાં તમને એમાંથી એકી સજા કરવામાં આવે છે. તમારો એકસો સોનામહોરો ફંડ કરવામાં આવે છે. રાજના કાયદા મુજબ તો તમને કેદની સજા કરવી જોઈએ પણ તમારું વર્તન જોઈ એકલો ફંડ કરવામાં આવે છે.’

‘ભગવાન તમારું ભલું કરે !’ ગજો ગાંધી બોલી ઉઠ્યો. ‘તમે મારો બરાબર ન્યાય કયો.’

આ આખીયે રમત રાંત રાયસિંહ સંતાઈને જોઈ. એ જેમ જેમ જોતો ગયો તેમ તેમ કતુ માટે એને માન ઉપજ્યું. ન્યાયાધીશે કરેલી ભૂલ જાણત એ બોલ્યો ને તે પછી જે રીતે એણે વૂકાદો આપ્યો તે જોઈને એ છક થઈ ગયો.

એ છાનોમાનો ત્યાંથી પોતાના મહેલમાં જવા નીકળ્યો.

રમત પુરી થઈ એટલે છોકરાઓ ચેરાયા.

કતુ પણ પોતાને ઘેર ગયો. જતાં જતાં રાજાએ કતુનું ઘર જોઈ લીધું.

રાજાએ બીજે દિવસે ગળા ગાંધીવાળા કળ્યાની તપાસ કરી. જે ન્યાયાધીશે એનો ફેસલો કયો હતો તેને બોલાવ્યો. ને ઘટલી વિગતો પૂછી લીધી. રમતમાં જેમ જોયું હતું તેમ જ બન્યું હતું અને દલા શેઠને એણે નિર્દોષ જાહેર કરીને છાડી મૂક્યો હતો.

રાજાએ ન્યાયાધીશને દરબારમાં હાજર રહેવાનું કહ્યું અને એ જ રીતે દલા શેઠ ને ગળા ગાંધીને પણ બેરવાવ્યા. ગળા ગાંધીને પેલો ઘડો દરબારમાં હાજર કરવાનું ફરમાન થયું.

રાજીએ ચાર આગેવાન ગાંધીજીને પણ દરબારમાં હાજર રહેવા ફરમાવ્યું અને કનુના બાપને કનુને લઈને દરબારમાં આવવા બોલાવ્યું.

દરબારમાં હાજર રહેવાનું ફરમાન આવ્યું તેથી દલા શેઠ ગભરાયો. એને એનું કારણ સમજાયું નહિ.

ગળા ગાંધીને પંજુ નવાઈ લાગી. રાજીને એની ફરિયાદની શી રીતે ખબર પડી તે એને સમજાયું નહિ.

કનુના બાપને અવતરણી થઈ કે રાજી કનુને ક્યાંથી બોળાવે? એમણે કનુને દરબારમાં લઈ આવવાનું આજ્ઞા કરીને સાચી કહેવરાવ્યું હશે !

દરબાર ભરાયો. સૌ વખતસર હાજર થઈ ગયા.

રાજી રાયસિંહ પધાર્યો.

સિંહાસન પર બેઠક લઈને એમણે કનુને બોલાવ્યો ને કહ્યું: ' ગઈ કાલે તમે ગળા છોકરાઓ જે રમત રમતા હતા તેની વાત મારે કાને આવી છે. એ રમતમાં તું ન્યાયાધીશ થયો હતો ને ગળા ગાંધીની ફરિયાદ સાંભળી હતી. હવે હું તને ખરે-ખરે ન્યાયાધીશ બનાવું છું. તું ગળા ગાંધીની ફરિયાદ સાંભળીને એનો ન્યાય કર. '

એ સાંભળીને કનુને ભારે અચરજ થયું. આવું બનશે એવો એને ક્યારેય પણ ખ્યાલ ન હતો. છેક આઘે નગરને એક ખૂણે આવેલા શિવાલયમાં રમેલી રમતની વાત રાજીએ શી રીતે બોલી તે એને સમજાયું નહિ.

પહેલાં તો એ ગભરાયો પણ રાજીએ એનો હાથ પકડીને બાજુમાં ગોઠવેલા એક મજાના નકસીદાર આસન ઉપર એને બેસાડ્યો. એ આસનનો આકાર બંટ-મોગરાના ઘાટનો હતો.

કનુએ પોતાની બેઠક લીધી એટલે રાજીની સૂચનાથી ગળા ગાંધીએ પોતાની ફરિયાદ રજુ કરી.

આ નવો પ્રકાર શો થાય છે તે ગળા દરબારીઓ કુતૂહલથી જોવા લાગ્યા.

ગળા ગાંધીએ પોતાનો પંજુ રજુ કર્યો ને પોતે કઈ રીતે કાગ્યુવાળો ધંડો દલા શેઠની વખારમાં અનામત સખ્યો હતો ને પોતાની સોનામહોરો કઈ રીતે શુભ થઈ હતી તે બોલાવ્યું.

દલા શેઠ પોતાનો બચાવ કર્યો અને ઉમેર્યું કે એના ઉપર ખોટો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને એ રીતે બદનામ થવાથી એની આબરૂ ઘટી હતી એટલે નામદાર ન્યાયાધીશે એને ફરિયાદી પાસેથી એ બાબત ઘટતો બદલો અપાવવો જોઈએ.

' તમે પેટો ધરો લઈ આવ્યા છો ? ' કનુએ ગળા ગાંધીને પૂછ્યું.

' હાજી. આ રહ્યો. ' એમ કહીને ગળા ગાંધીએ ધરો રજુ કર્યો.

' એનું ઢાંકણ ઉઘાટો ને કાગ્યુ બહાર કાઢો. '

ગળા ગાંધીએ ધરાનું મોઢું બાંધેલું હતું તે છોડ્યું ને કાગ્યુ બહાર કાઢ્યાં.

' નગરના ચાર આગેવાન ગાંધીજીને બોલાવે. ' કનુએ ચોપકારને ફરમાવ્યું.

‘ નામદાર ! મારું કામ પુરૂ થાય છે. રમતમાં મેં ગુન્હેગારને સજા કરી હતી પણ અત્રે એ રીતે સજા કરવાનો અધિકાર આપનો છે. ’ કતુએ રાજા રાયસિંહને જણાવ્યું.

‘ રમતમાં શી સજા કરી હતી ? ’ રાજાએ પૂછ્યું.

‘ રમતમાં તો પોતાની વિરૂદ્ધને પૂરાવો બેઠને અપરાધી તરત જ માની ગયો હતો એટલે મેં એકસો સોના મહોરનો એને ઢંડ કર્યો હતો. ’ કતુએ જવાબ આપ્યો.

‘ ઠીક છે. આ અપરાધીએ જરા આનાકાની કરીને એનો ગુન્હો કપુલ કર્યો છે એટલે એને પણ એટલી જ સજા ફરમાવો. ’

‘ એ આપ નામદારના અખત્યારની વાત છે. ’ કતુએ કહ્યું.

‘ ભલે ! દલા થેઠે ગુન્હો કપુલ કર્યો હોવાથી એમનો એકસો સોના મહોરનો ઢંડ કરવામાં આવે છે. ’ રાજાએ ફરમાવ્યું.

દલા થેઠે ઢંડની રકમ ભરી દીધી. ગળા ગાંધીએ કતુને હજારો હજાર દુવા દીધી.

‘ ભેયુંને ન્યાયાધીશ ! ’ રાજાએ ન્યાયાધીશને કહ્યું. ‘ ન્યાય આ રીતે થાય.

તમે વધારે ચોક્કસાઈ કરી હોત તો ખરી વાત જણાઈ આવત. મને આ છોકરો ચાલાક લાગે છે એટલે તમારે હસ્તકનાં કામ એને સોંપા અને એ કંઈ રીતે કરે છે તે જુઓ. ’

‘ ભલે બાપુ ! ’ ન્યાયાધીશે રાજાજીની સૂચના કપુલ કરી.

રાજાજીએ કતુને આ રીતે ન્યાયાધીશ જનાવ્યો.

શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ

ક્ર.

વાદળી

: મોર મોર દસતો રે પેતા ચાંદો—એ લાજ :

હું રંગભરી વાદળી

ઉમંગભરી વાદળી

હલકમલક દાલતી રે

હું રંગભરી વાદળી.

એક પળે કાજળી

બીજીએ સોહામળી

ચેતન રેલાવતી રે

હું રંગભરી વાદળી.

આસતળી આકળી

મદાહું બની મોહળી

મેઘની હું છાકરી રે

હું રંગભરી વાદળી.

શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. રસાધ

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કર્ણારસથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક ભેદભરગોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

વાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેવી ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુએ નકલો ખાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો-પાકું પુસ્તક છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખે

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

આ માસિક વડોદરા-રાવપુરામાં શ્રી લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસમાં અખાલાલ ચિત્રકલાઈ દબરે
ગોળાને માટે છાપી અને તેજ દેખાણેથી પસંદ કર્યું. વડોદરા-૪૨

રમેશ્વર કેવા હશે ?

ખા કે ગોરા ?

સાળા કે કરપા ?

ખા કે ઠીંગણા ?

માર્ચ ૧૯૪૨

આતના બધુ તા લેખક

૧. રસીકલાલ વીણુ

ડી. એ. ૧૭૦૭

રેકર્ડ પર

કહે છે તે વડે સંમતો

શ્રીમતી

કુસુમ શાહ

ડી. એ

૧૭૦૮

વિલાય ઠાકર પાર્ટી

ડી. એ. ૧૭૦૮

અર્થાત્તિક યોદ્ધ

ભાગ ૧-૨

પ્રેમના પાક પડાવો

પ્રેમજન આધાર

નાથ ગોખીનેમાં

એકી અવાજે

વખણાવે

સાંસ્કૃતિક નાટક સમાજના લોકપ્રિય નાટક

ન શી બદા ર

૧. સુમધુર ગીતોની રેકર્ડીંગ સાંભળવા તૈયાર રહો

૧. રતમીલાપ, રેડીઓ સંગીત, રાયસાહેબ

વગેરે ફીલ્મના ગીતોની-રેકર્ડીંગ

કુલ અમુકમાં બહાર પડશે.

ગિત મદત રેકર્ડીંગ માટે અમારા આધારાલય

અમને મળે અથવા લખો:-

ધી મેશનલ આર્મોર્સિયન રેકર્ડ

મેન્ચુર કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેડાજ. સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આ

(G. A.)ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રનો

અભ્યાસ કરવામાં છે:

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

ટેકસ્ટબુક તરીકે મંજુર કરવામાં આવેલ છે:

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ડાહડર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૦

અદ્ભુત પતિલક્ષિ અને નારી ધર્મના

પાલન કરનાર સીતાજીવું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાથુકલાલ નંદલાલ ચોકસી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

શ્રી ગયાજી બાલગાનમાળાનું પુષ્પ ૧૫૧ રૂ

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજી હરિ મનોહર, બી. એચ. એ

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧

શ્રી ગયાજી બાલગાનમાળાનું પુષ્પ ૧૦૬ રૂ

પુ. હ ભગવાનની વાત

લેખક :

અંકુરકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, બી. એ

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

આવેજ લખો:-

લુહાણા મિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

ପ୍ରାଚୀନ ଚଣ୍ଡିକା

ଆଦିତ୍ୟପଣ୍ଡିତ

ପ୍ରଥମ ପାଠ୍ୟ :
ନବମ ଶତାବ୍ଦୀର ଚଳଣ

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଠ୍ୟ :
ନବମ ଶତାବ୍ଦୀର ଚଳଣ

ପ୍ରଥମ :
ଶ୍ରୀ. ଜୟବତୀ ଦେବୀ
ଦ୍ୱିତୀୟ :
ଶ୍ରୀ. ସୁଧାଂଶୁ ବର୍ମା, ଡାକ୍ତର ଶ୍ରୀ. ରମା କାନ୍ତର
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ :
ଶ୍ରୀ. ରମା କାନ୍ତର, ଶ୍ରୀ. ରମା କାନ୍ତର, ଶ୍ରୀ. ରମା କାନ୍ତର

ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୮୦
ଅଫି ୧ ମି

પરમેશ્વર કેના હશે ?

કાળા કે ગોરા ?

રૂપાળા કે કરૂપા ?

લાંબા કે ઠીંગણા ?

ચુન્નાતાના બાથુ તા લેખક

શ્રી. રસીકલાલ વીણુ

ડી. એ. ૬૭૦૭

રેકર્ડ પર

શું કહે છે તે જરૂર સાંભળો

□

હરિભાઈ ઠાકર પાંડે

ડી. એ. ૬૭૦૬

અર્થસિક્ક થોડ

ભાગ ૧-૨

□

આર્યનૈતિક નાટક સમાજના લોકપ્રિય નાટક

ન શી બ દા ર

ના સુમધુર ગીતોની રેકર્ડજ સાંભળવા તૈયાર રહો

ભરતમીલોપ, રેડીઓ સંગીત, રાયસાહેબ

વગેરે ફીલ્મના ગીતોની રેકર્ડજ

હું કે સમુચ્ચમાં બહાર પડશે.

સચિત્ર મફત કટલોક માટે અમારા એધોરાઈઝડ

ફીલ્મને મળે અથવા લખો:—

ધી નેશનલ આર્મોફોન રેકર્ડ

મેન્ચુ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેડાજ. સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

માર્ચ ૧૯૪૨

□

શ્રીમતી

કુસુમ શાહ

ડી. એ

૬૬૦૮

પ્રેમના પાઠ પઢાવો

પ્રેમજનન આધાર

□

નાટ્ય શોખીનોમાં

એકી આવો

વખણાયેલ

ભારતીય મહિલા વિદ્યાર્થીકમાં 'મૃદીત આગ' (G. A.)ની પદવી માટે અમાન્યાસને અભ્યાસ કરવાયાત છે:

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

ટેકરાણુક તરીકે મંજુર કરવામાં આવેલ છે:

લેખક : ચિમનલાલ મનનલાલ ડાહડર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૦

આદ્યુત પતિભક્તિ અને નારી ધર્મના યથા પાલન કરનાર સીતાહતુ જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાણુકલાલ નંદલાલ ચોઠસી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

શ્રી સયાજી બાલજાનભાગાતુ યુગ્ય ૧૫૧ મું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણાજી હરિ મનોહર, ડી. એસ. સી

મૂલ્ય : ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

શ્રી સયાજી બાલજાનભાગાતુ યુગ્ય ૧૦૬ મું

બુદ્ધ ભગવાનની વીર્તા

લેખક :

ચંદ્રસંકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, ડી.

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

આવેજ લખો:—

લુહાણા મિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

પ્રાચીન ગુરુદેવ

શ્રીહિતોપદેશ

૧૪૪ પાના :
નવજરણાલ કાગર

પ્રેમી જાણવેલાન :
નામરસાલ ઇ. પટેલ

પ્રેમી :
શ્રી. ભયવલી રેસાઈ

સહપ્રેમી :
શ્રી. રમા કાકેરા

અંપ્રિલ ૧૯૨
અંક ૨ નો

આવૃત્તિ અને સ્થાપક : શ્રી. ભયકુળ વર્મા, દાદા દિવાન સારંગ, રણાવાડા ગામ

આલવિનોદનું આલમહિત્ય

જાલમો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
આલવિનોદે સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

હાંથી જાતનાં આઈ કાઈ ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કોશી શી બ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

ભારોભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી મઢિયાતાં ખેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક આલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોણેસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુખ્ય]

ગુણસુન્દરી

વંત્રી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

અવસ્થાપક :
નરસિંહરાવ ઠાકર-
લુણામિત્ર પ્રેમ, વડોદરા.

સહવંત્રી :
શ્રી. રમા ઠાકર

પૃ. ૩૮ મું]

એપ્રિલ : ૧૯૪૨

[અંક ૨ નો.

અનુક્રમણિકા

પૂર્ણિમા : શ્રી. બાલકૃષ્ણ મુગઠરામ ઠાકર...	...	...	...	...	...	૪૯
શુક્રવે : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મગનલાલ સાહ	...	...	...	...	...	૫૦
દેવયજ્ઞ : શ્રી. રાન્તા સી. પટેલ...	...	...	...	...	...	૫૧
મુંદર સ્વપ્ન : શ્રી. વિભુષ મહેતા	...	...	...	...	...	૫૨
દક્ષિણી રાણી : શ્રી. " આ "	...	...	...	...	...	૫૩
મુકાક-મુગ્ધ : શ્રી. મીનુ બરોરેજી દેસાઈ	...	...	...	...	...	૫૭
જીવન-બિરાદરી : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મગનજી મોઝી	...	...	...	...	...	૫૮
કલિકા : શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોશી	...	...	...	...	...	૫૯
ભારથા સંસ્કાર : શ્રી. હનુમતિ ધીરજીલાલ દેસાઈ	...	...	...	...	...	૬૪
'છ' ફલાડીને 'તુ' લાવજો : શ્રી. રામમોહનરાય જયવંતરાય	...	...	...	...	...	૬૫
વસંત રંગ : શ્રી. સવિતાલક્ષ્મી બુચ	...	...	...	...	...	૬૬
શોણલાં તેનાં રહે : શ્રી. મરહદ ..	...	...	...	...	...	૬૬
અનુભવિને : શ્રી. જયનંતકુમાર	...	...	...	...	...	૬૬
શ્રી અને પુરુષ : શ્રી. સતિશ મહેતા	...	...	...	...	...	૬૭
ફલડાં : શ્રી. દેવચંદ્ર ર. બુલ્લ ..	...	...	...	...	...	૭૧
વગોદરાની મહિલા સંસ્થાઓ અને તેનાં પ્રેરકબળો :	...	...	...	...	...	૭૨
હયાં બોલો કિરતાર : શ્રી. અમુભાઈ ઠાકર	...	...	...	...	...	૭૬
નોંધપાત્રીને ખાતેશ : શ્રી. હસિતમ્	...	...	...	...	...	૭૯
અક્ષામાર્ગ શ્રી શેવિકા તાડીમ વર્મા...	...	...	...	...	...	૮૧
સ્વીકાર :	...	...	...	...	...	૮૭
આજના સ્ત્રીઓના આદર્શો :	...	...	...	...	...	૮૯
ફલવેણી :	...	...	...	...	...	૯૧
સ્ત્રીજગત :	...	...	...	...	...	૯૪
નોંધ :	...	...	...	...	...	૯૬

— આલંબલાગ —

પૂર્ણિમા : શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત મ. જહ	...	...	...	...	...	૨૫
હીરકણી : શ્રી. નામરદાસ ઇ. પટેલ	...	...	...	...	...	૨૬
રંધા દાતપુવાળી : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મ. જહ	...	...	...	...	...	૨૮
મરહદા : શ્રી. કપિલા દાસર બી. જો.	...	...	...	...	...	૨૯
જ્ઞાનમંથા શ્રી. રતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ દલાલ	...	...	...	...	...	૩૦
કોના નરસિંહે ? : શ્રી. નામરદાસ ઇ. પટેલ	...	...	...	...	...	૩૧

ચાલિક લગભગ : દિન માટે રૂ. ૪-૮-૦ : વિદેશ માટે શીર્ષીય દશ ; છુટકે નકલ દશ આના

ખાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સસ્તું સચિત્ર
ખાળકે અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩૦-છુટક નકલ રૂ. ૦૧, હિંદ બહાર રૂ. ૪૧. બમી: રૂ. ૬૦
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને ખાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક છપામવાળી
દળદાર બેટ ચોપડી તદ્દન મફત બેટ મળે છે. લવાજમ દપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની બેટ “હસપની નીતિકથાઓ ૧” છે.

“ખાલજીવન”નું સાહિત્ય :

‘ખાલજીવન’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : ખાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ બેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાના + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨

ખાલજીવન કાર્યાલય—ખાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની સુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

સાક્ષાત્તથી અત્યાર સુધીના સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અનોકું પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ પ્રેસ, યાવર પાસે, વડોદરા.

પુસ્તક ૩૮૫

એપ્રિલ : ૧૯૪૨

અંક ૨ નો

પુણિમા

રૂમઝુમ કરતી, અમમન ભરતી,
તારામંડળ મધ્યે ફરતી,
ઉજવલ રૂડાં પ્રકાશ કરતી,
ધવલ વસન ધારી રહ્યાળી
પુણિમા આવી—

જલદે સંતાકુકડી રમતી,
નૃત્ય કરી તારા મન ગમતી,
ઉરોમિ ઉછળાટે મધુ રચતી,
નવલાં ગીતો મનહર ગાતી
પુણિમા આવી—

મંદ હાસ્યને ઝરમર ઝરતી,
જન મનમાં નવરંગો ભરતી,
કિરણ બાલ ભૂ દટે કુદવતી,
અમલ અભિલાષે સુખદાયી
પુણિમા આવી—

ઝૂકવો

[ગીત]

ઝૂકવો જંગે
ચેતન રંગે
આશ ઉમંગે
ઝૂકવો જંગે !

સ્વતંત્રતાના સુર ઝળઝળાવી,
હેયે હેયે ગીત ઝળઝળાવી,
સત્ય શસ્ત્ર લઈ અભંગે,
ઝૂકવો જંગે !

ક્રોધ કુચુપ ને ધર્મ્યા ત્યાગી
ભાવૃત્તના ભાવ જગાવી
પ્રેમે રનેહના સંગે સંગે,
ઝૂકવો જંગે !

સિંધુ ગેળી રાગે ગાતો
પ્રચંડ ઉછળે અંઝાવાતો
ધૈર્ય-અદ્ધા ધરી અંગે
ઝૂકવો જંગે !

x x x

દેશે દિવ્ય દિપક દમકે,
જ્યોતો ઝોની જગમાં ઝમકે,
આનંદો હવે નવલા રંગે,
ઝૂકવો જંગે !
ચેતન રંગે
આશ ઉમંગે
ઝૂકવો જંગે.

પરજેથી બહેનોનું બાળ્ય શું ?

સુખી જીંદગીમાં પુષ્ટિકારક દેહે પુષ્ટ પુત્રી કે પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ એ જ સદ્બાળ્ય ! બ્યારે સૌભાગ્યવંતીની સંતાનધૃષ્ટા સંતુષ્ટ થાય છે ત્યારે સ્ત્રીને અનહદ અને અનરો આનંદ થાય છે. પણ.....

બહેનો પ્રસવકાળનો સમય વિતાવ્યા બાદ પોતાના દેહની કાળજી રાખવા પ્રત્યે ખૂબ જ બેદરકાર રહે છે. આથી જ તેમનાં શરીર નબળાં અને નિરંતર શીઘ્ર રહે છે. પ્રસવકાળ પહેલાં પણ દેહની ખૂબ જ કાળજી રાખવાની જરૂર છે.

સુવાવડી સ્ત્રી ઉપર તાત્કાલિક કામનો બોલો નહિ નાખતાં ધરની વડીલ સ્ત્રીઓએ તેની ઉપર દયા રાખવી જોઈએ. પ્રસવકાળ પહેલાં અને પછી સાસુ-નણ્ણાએ સુવાવડીની દયા ખાઈ, દાખ અને બીક ઓછી કરી તેને રાહત આપવી એ એમની મહાન ફરજ છે.

આવી બાળતને એક નજીવો પ્રશ્ન ન ગણતાં પ્રસવકાળને વિતાવ્યા બાદ ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક દેહની સંભાળ લેવી. જેથી પોતે તંદુરસ્ત રહી શકે છે. અને સંતાનને પોતાના પુષ્ટિપૂર્ણ ધાવણુદ્વારા તંદુરસ્ત બનાવી શકે છે.

મારી સદ્બાગી બહેનોને પ્રસવકાળને વિતાવ્યા બાદ પોતાના દેહની સંભાળ લઈ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ સંતાનને પુષ્ટ તરવ મળ્યા કરે તે માટે કાળજી રાખવા આમ્રહ કહે છું...
દેહ અને ધાવણુ પુષ્ટ કેવી રીતે બને !

પુષ્ટિકારક તત્વોના સેવનથી તો તેને માટે મારી બાણુમાં એવો એક બહેલો પ્રયોગ દર્શાવું છું. જેના સેવનથી કેટલીય બહેનો

ઉપયોગ કરી પોતાની અને પોતાના સંતાન-રત્નની પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરશે.

પ્રસુતાબ્દેન સવા મહીના પછી પવિત્ર મણાય છે. છતાં પણ તેના અંગની પ્રસુતા નાજૂદ યદ્ય નથી હોતી. સવા મહીના પછી તેના દેહમાં કોઈ પણ જાતનો રોગ રહેતો નથી. પણ તેણીને બાળક ધાવણું હોવાથી તેના દેહની દુર્બળતા દૂર કરવા પંદર દિવસ સુધી પૌષ્ટિક ખોરાક આપવાની જરૂર રહે છે. જેને લોકો 'કાટલા'ના લાકડું કહે છે. પણ આપણે શિષ્ટ રાષ્ટ્રોમાં એને "સૌભાગ્ય પુષ્ટિપાક" કહી શકીએ.

કેટલીય બહેનો જુદા જુદા પદાર્થો નોખ્યા હોવાથી "ધાવણું નથી" એમ કહીને એને ખાતી નથી, એટલે બે ત્રણ દિવસ ખાધને પચાડું મૂકે છે. એટલે વડીલો "નજર લાગી છે" એમ બોલીને બેઢમ ધાલે છે. પણ ખરી રીતે એમ હોણું નથી. પણ કોઈપણ જાતના નિયમ ચિનાની ચીજો એમાં નાખી હોવાથી એ ખાવામાં ભારે લાગે છે. કેટલીક વખત પ્રમાણ વચરના પુષ્ટિપાકને લીધે બહેનોને તાવ આવે છે, ઝાઝા થઈ જાય છે અને બાળક માંડુ પડે છે.

આ વસ્તુસ્થિતિનો ખ્યાલ કરી સવા મહીના પછી લાકડું તરીકે આપવાનો પાક નીચે પ્રમાણેનો છે. તે ખવડાવવાથી પ્રસુતાના ધાવણુને વધારી શરીરના લોહીની પુષ્ટિ કરી બાળકને તંદુરસ્તી આપે છે.

"ધાવણુનો યુંદર તોલા ૨૦, સુંઠ તોલા ૧૦, સુકું કોપકું તોલા ૧, બદામ તોલા ૧૦, ખસખસ તોલા ૨૫, અળખો તોલા ૧૫, સુવા તોલા ૨૫,

વલીયારી તોલો ૧૧, તજ તોલો ૧૧, મઠોડા તોલો ૧), બપુજી તોલો ૦૧, ઇલાયતી તોલો ૧, આદન તોલો ૨૧, સતાવળ તોલો ૨૧, ચોપચીની તોલો ૨૧, બળદાણા તોલો ૧૧, વાવડોંગ તોલો ૧૧, ચીમોડ તોલો ૫, મેથી તોલો ૫, સાકર શેર ૧૧, ઘી શેર ૨૧, તથા ચાંદીના વરખ તોલો ૦૧, ”

પ્રથમ ગુંદરને ઘીમાં તળી લેવો. તળ્યા બાદ ફૂલી જાય એટલે ઠંડો થવા દઇ ખાંડી નાખવો. મેથીને કાચી સેકી જુદી ખાંડવી. ચીમોડ એમને એમ જુદી ખાંડવી. કોપરાને ખમણી નાંખવું, બદામને ગરમ પાણીથી પલાળી, ઘોષ ફેતરાં કાઢી નાંખી ખાંડી રાખવી. દરેકને ચાખવી, કડવી ન હોય તે ધ્યાનમાં રાખવું.

ખસખસ આખી જુદી રાખવી. એ સિવાયની બીજી ચીજોને ખંડાવી દવાલે ચળાવી નાંખવી.

પ્રથમ લેહાની કઠાઈમાં ઘી મુકવું તે ગરમ થાય એટલે અંદર ગોળ નાંખવો. ગોળ ઘી ઉપર તરવા લાગે એટલે નીચે ઉતારી તેમાં ખાંડેલી સાકર નાખવી અને ત્યારપછી વારાફરતી બધી ચીજો નાંખવી. ઉપરથી આખી ખસખસ નાંખી બધું એકાચાર કરી હાથથી મસળીને દરેક દશ તોલાના લાડુ વાળવા. આ લાડુમાં જેની ધમ્પા હોય તે ઘઉંનો એક શેર લોટ નાંખી શકે છે. પરંતુ તે નાખતા પહેલાં ઘીમાં સારી રીતે સાંતળી લેવું. અને એ

સાંતળવામાં ઉપર લખેલ પ્રમાણમાં બતાવ્યું છે તેથી જુદું લેવું.

ઉપર પ્રમાણેના “ સૌભાગ્ય પુષ્ટિપાક ”ના લાડુ બનાવી સુવાવડીને સવા મહીનો પૂરો ક્યો બાદ સવારમાં દાલણ-પાણી-સ્નાનાદિ કરાવી સૌથી પ્રથમ ખવડાવવો. દશ તોલાનો એક લાડુ એક ટકે ધણો છે, પાચનશક્તિ સારી હોય છતાં પણ વધુ ખાવાનો લોભ ન કરવો.

નળણ પાચનશક્તિવાળી બહેનોએ અડધો કે પોણો લાડુ ધીમે ધીમે ચાવીને ખાવો. ઇચ્છા થાય તો સવા મહીના પછી દૂધ લઇ શકાય છે. પરંતુ એક તો બીલકુલ લેવી જ નહિ, તેથી મંદગ્નિ થશે અને સ્તનડું ધાવણુ થઈશે.

આ પાકથી ધાવણુ તથા દેહ સુધરે છે. મગબંને શાન્તિ થાય છે અને નિદ્રા નિરાંતે આવે છે. શરીરશક્તિમાં વધારો થાય છે. માટે મારી દરેક સદ્ભાગી પ્રસૂતાબહેનને આ પાકનો ઉપયોગ કરવા મારી ખાસ ભલામણ છે. આવી રીતે.....

સૌભાગ્ય પુષ્ટિપાક વડે દેહધર્મની સફળતા પ્રાપ્ત થાય છે.

મારી સદ્ભાગી પ્રસૂતા બહેનો !

આજથી જ શરૂ કરજો તમારો મહાન દેહધર્મ !

આનો ઉપયોગ અને સેવન એજ

સૌભાગ્ય પુષ્ટિપાકથી સફળ દેહધર્મ ! !

❦

સુંદર સ્વપ્ન

:: મંદાહાન્તા ::

આશાધેરા રત્નિક ઉવર્મા સોણજી એક મહેરે !
વાગે બંસી, શરદવિકસી કેડે મીઠી બપોરે !
ધીરે ધીરે વહત સરિતા વેગથી આ મહાની !
પ્રીયસ્નેહે વિજનબડકે અંતરે શાન્તિ ધારી !
ગાઠ' ગીતા નવિનરસથી બાંધતા ફલવેણી-
ભૂલી ભૂતા સ્મરણ દુઃખના ખીલવું આશ વેલી.

શ્રી. વિષ્ણુ મહેતા

ખરેખર તે ઉન્નત યોગેશ્વો આધરીશમેન પશ્ચિમ ઘાટના ઘીય જંગલોમાંની એક યુક્ષામાં જન્મને રહ્યો હતો. તેણે તે નાની છોકરીને જંગલી જનનવરોથી બચાવી શી રીતે ઉછેરીને મોટી કરી તે એક બેદ બરેલી જિના હતી. પણ તેણે તે છોકરીને ઉછેરી એ ચોક્કસ; અને પછી તેને પોતાની સાથે પણ ફેરવાવા લાગ્યો.

તેઓની ત્યાં રહેતાં હોવાની અથવા આનુયાયીના જંગલી લોકોમાં ફેલાઈ. લોકો બહેમી હોઈ તેમનાથી બહુ ખીંટા હતા. તે રાતા લાંબા વાળ તથા ધુંધોવાળી દાઢી અને અક્યક્તિ જૂરી આંખોવાળા માણસને તથા તેની બહુ જ કાળા વાળ અને અને કાળી આંખો વાળી છોકરીને દેવ અથવા તો દાનવ માનતા હતા. તે લોકો તેમને બહુ બોલાવતા નહીં, પરંતુ એક દીવસ તે માણસે રીંછથી સખત ધવાયેલા એક જુવાનને જોયો અને તેને પોતાની યુક્ષામાં લઈ આવી મગ્ગપટ્ટા કપાં અને નેના ધા રજાવી દીધા.

તે સખતથી તે જંગલના લોકો તેઓના ગાદ મિત્ર થઈ પડ્યા. તે દેવ તથા તેની નાની પુત્રી માટે નાની મોટી બેટની વસ્તુઓ લઈને ત્યાં આવવા લાગ્યા, અને તેમની સ્ત્રીઓએ પણ તેની પુત્રી તારાને સ્ત્રીઓની રહેણી કરણી તથા રીતમાત સમજાવવા માંડી. પણ તે છોકરી તો તેમાંનું કંઈ ધ્યાન ઉપર લેતી જ નહીં. તે એક કુશળ શિકારો થઈ પડી અને બાણ તથા ગોદણથી નિઃશ્વાન તાકવામાં ધણી પ્રવીણ બની ગઈ. તે ઉપરાંત તેણીએ તેના બાપના નેટકું જ દવાસી રોગો મટાડવાનું કામ પણ શીખી લીધું.

x x x

તે લોકો રહેતાં હતાં ને યુક્ષાની ગ્રામી-માંથી બહાર નગર કરતાં દેખાતા એક મગ્ગપટ્ટ પડાડીકિન્નમાં પીંદારા લોકોની

એક ટોળી રહેતી. તે લોકો પણ પોતાનાં ગાદાં તથા ધવાયેલાં માણસોને યુક્ષામાં સાર-વાર માટે લાવવા લાગ્યાં. તે લોકોના પૂજારી (ધર્મ ગુરુ) સાથે તે આધરીશમેનને મિત્રાચારીનો-સંબંધ બંધાયો, અને તેની પાસેથી તે છોકરો ઘોડેસ્વારી તેમજ તલવાર બાજો તથા હાથનો બરાબર ઉપયોગ કરવાનું શીખી ગઈ. જ્યારે તેણે ટકરીઓમાં ઘોડેસ્વાર થઈ હાથમાં બાજો કે તલવાર રાખી પોતાના કાળા છુટા વાળ ફરફરાવતી પૂરપાટ ઢોડે જ વતી ત્યારે તેણી એક મુલકુશળ રાણીના જેવી જ લાગતી હતી.

તારાની ઉંમર સોળ વર્ષની થઈ ત્યારે ટોળીપણ દીવસ માંદા ન પડેલા તેના બાપને સખત સરદી થઈ આવી અને પરિણામે તે યુગ્મરી ગયો. આ બનાવથી તે છોકરી નાસીપાસ થઈ ગઈ, પરંતુ આનુયાયી તેણીના ઝાળખીતાંઓ તેની મદદે આવ્યાં, અને કિલ્લાનો જુદ પૂજારી પણ નેણીને સાંત્વન તથા સલાહ આપવા આવી પહોંચ્યો.

બેટી-તે બોલ્યો-તારા બાપ એક અંગ્રેજ યુરોપીયન હતો. સમુદ્રપાર રહેતાં તેનાં સગાંઓ મોટાં જગીરદાર અને પ્રણાં જ પૈસાદાર છે. બે, તારા બાપે અને આ પત્ની આપેલા છે, જે તો બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. મારી તો તને એવી સલાહ છે કે તું આ પત્ની લઈને મુંગલમાં અંગ્રેજ લોકોને મળીને તેમની મદદની માગણી કર. હું તારી સાથે આવીશ અને તેમ કરવામાં પૈસા તથા કપડાં લતાં વગેરે જેની જરૂર પડશે તે હું તને આપીશ. પણ તારાએ તેમ કરવાની ચોખ્ખી ના પાડી, અને તેણે દહતાપૂર્વક કહ્યું કે આ મારું ઘર છે અને હું અહીં જ રહીશ. આ વચનો તેણીએ એટલી મક્કમતાથી ઉચ્ચાર્યાં, કે તે જુદ પૂજારીએ તે બાળકમાં તેણીને વધારે સમજાવવાનું માંડી વાળ્યું. પરંતુ જ્યારે તેણે

તે છોડરીના સરીર તરફ નાતર કરી ત્યારે તેની આંખમાં ધણી જ ગમગીની દેખાઈ. કારણ તારા દવે એક સુંદર અને બરાબર સરીરવાળી સ્ત્રી બની મજા હતી. તેની જાતીય આકર્ષકતા-જેની સામે ધણી જ ઘોઝા મળ્યો તે જ સફરો-ને લીધે જ તેના જીવનમાં ધણી ખાડોકરા આવશે. આજ સુધી તેણીના જાણમાં મનાએલી ફેની સમિતને લીધે તેણીનું રક્ષણ થયું હતું પણ દવે બચિખનું શું ?

તે જૂઠા પૂતળી પિયાર કરીને બોલ્યો-વાર, જો તારા આંતરે જ નિમ્મલ દોષ તે પડી. ઘું કાંઈ પણ માસ્ટી રાખ્યા વિના મારી સાથે માત્ર. હું તને રહેવા મારે અન્ય જગ્યા આપીશ અને ત્યાં ઘું મારી દેખરેખ નીચે ખુશીથી રહી શકશ.

તે છોડરીએ આ વાત ઘડત જણાવી લીધી. પરંતુ ત્યાં જઈને રવા બાદ, બહુ ના પાડવા છતાં પણ તેણી મોઢાનું જખ્તર પહેરીને પોંદરા લોહીની રોજીમાં જોડાઈ મજા, અને તેણી તે પૂતળીને બહુ બચાવ્યો. તેણે વિચાર કર્યો. આનાથી બીજું વધારે ખરાબ શું થઈ શકે ? તે લોહી બપોરે દત્તા અને તેણી જુદાજુદા મારામારી નિર્ણય અને નિશાળાબદ્ધી છોડી મળતા દેખ્યો. તારા તરફ પેલાનામાંના એક જેની નહીં પણ એક સ્ત્રીના જેની વર્તણૂક રાખશે.

વિશ્વાસમાં બીજી સ્ત્રીએ રહેલી હતી. તેમણે પણ પૂતળીની વિનંતીથી તારાને દર્શાવ્યો. મુકોને ધરમમ તરફ દોરવા પ્રયત્ન કરી લેવા: પણ આ વાત તેણીએ પિયારી માડી, કારણ જો કે દિલ્લી ગરમ આપેલવાથી તેણી જાતની પ્રિય બની મજા હતી. પરંતુ ને પાતનું તેણીને પેતાને જાન થયું નહોતું.

જ્યારે જાન થશે ત્યારે શું થશે ? ખરેખર તે આરથાએ મેલ અને તે ફિયાએ કરી નહોતું. અનુભવેલું એવું સખત ટાલન

મોઢાનું... અને તે બીજા કિંદના પોઈ પણ ફોજરી કિંદનાને મારે પ્રથમ સાધન કરેલા એવું હતું.

એક રાત્રે, પોંદરા લોહીનો સરદાર, પેતાનો આવેશ વધારે વખત રોડો ન શકવાથી, પધારીમાંથી યુવયુષ ઉભો થયો, અને કિંદનાને જો બામમાં તારા સ્ત્રી હતી ત્યાં ગયેલ તેણી ખુશી ચાંદનીમાં બરનિંદામાં પડી હતી, અને તેણીએ એરિસા પાળવા સફર કપડાથી તેણીના સરીરનાં બેનાકર અંગે, તથા બીજા હંચા નીચા અવવોની આકર્ષકતામાં વધારો થશે દત્તે. જમ લઈ તે નીચે નાખે અને તેણે તારાની છાતી ઉપર દાઢ મુકશે.

વિશાળ પ્રાણીની માત્ર, તેના રક્ષકથી તેણી સમગ્ર જાતી ઉડી અને એકદમ સચેત થઈ ગઈ. તેની કામાનુર આંખો તેણીના તરફ તારી રહી હતી. તેમણે શું થયેલું સ્ત્રીત્વ જાતી ઉડ્યું. અને આતી પોતા જાતની મેંદરથી મળી મર્જ કરી મારીને તેણી એકદમ ઉભી થઈ ગઈ, અને શું થાય છે તે જાણી કાઢવા તે પહેલાં તે તે સરદારને જમવામાં ઉચકોને મળી રાંધ ઉપરથી નીચે અમગા પાડ્યેલ પડી તેણે બીજા જ્યાં મળ્યોને બોલાવ્યાં અને શું જાતી મળ્યું તે હતું.

આપણા સરદારને-તેણે અને જે કરવા પ્રયત્ન કર્યો તેના જલવામાં-મેં મારી નાંખ્યો છે, અને તેની જગ્યા હું લેવા માગું છું. હું તમારી રાણી થઈશ. અને તમાગાઓ પોઈ પણ જો મારી તરફ રાણી સિવાય બીજા દક્ષિણી જોડે તે બચાવીવા લેને પુરી પડશે.

* * *

તારાની સરદારી નીચે પોંદરા લોહીની જરૂરિયાત મારી. કારણ જો કે તે વખતે તેણીને ખબર નહોતી કે પણ તેણીના માનુ દેખાઈ જતું એમ જાતી પડે તરફથી લાગત

વૃત્તિ વારસામાં મળી હતી. તેણીના આઈરીશ બાપ દાદાઓમાં ઘણા પ્રખ્યાત લકૃષ્ણ થઈ ગયા હતા, જેમના મજબૂત ધસારો અને હિંમતનો મરાઠા થોડાઓની પરંપરાના બહાદુરી ખડતલપણું અને આલાકોનો સંયોગ થયો હતો.

પરંતુ અગત્યની જેવી વાત તો એ હતી કે, તેણી પોતાને માટે મુલક છૂટી શકી હોત, પણ તારાએ તેમ કરવાની ના પાડી. તેણી મોજથી વડેમાર્ગે શહેરો તથા ગાંધી ઉપર તુટી પડતી, અને લૂંટફાટ કરી બાળા મુકીને પાછી ફરી આવતી. ક્રિસાઓમાં તેણી ઓમિતાની ધસી જતી ખમ્મનો છુટી લેતી અને તેના સરદારને ચેતવા રહેવાનો પાઠ બહુવારે પાછી વળી જતી. તેણીને પરાક્રમ પસંદ હતું... સાહસ અને નિરંકુશ જીંદગી... નહીં કે જવાબદારી.

એક દિવસ તેણીને બાતમી મળી કે પુત્ર તરફનો એક ધનવાન જગીરદાર તેનાથી થોડે દૂર રહેતા તેના વેપારી બાંધને ત્યાં, હિંદુ લોકોને નવા વર્ષમાં લાઇ જતી દીવાળી-દીપોત્સવી ઉજવવા જતો હતો. આ સિકાર તેણીને પકડવા જેવો લાગ્યો, અને તેથી તારાએ હુકીસર છાપો મારવાને લક્કર એક બાળુ છુપાવી બીજી બાળુથી જગીરદારના રસાવાનાં માણસોને રોક્કી રાખવા માગ નામનો ધસારો કર્યો. પરંતુ તેણીના માણસો એક નિમકેદરામ માણસ હતો જેણે તેણીએ કોઈ સુન્દા બદલ શિક્ષા કરી હતી તેણે જાને જગીરદારને આ છુપો બેદ જગુવા દીધો.

પરિણામે જે ઝપાઝપી થઈ તે ઘણી જ ભયંકર હતી. તારાની મુખ્ય અને નામનો ધસારો કરનારી એમ બે દુકડીઓ છુટી પાડી દેવાનો તે જગીરદારનો પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયો અને તેણીની સરદારી તથા તેણીની તલવારથી જગીરદારનાં માણસોની થતી કતલ બોધને ઉરફેરાવવાં

તેણીનાં માણસો, એટલી બહાદુરીથી લડ્યાં કે તેણી શત્રુઓની વચમાંથી પોતાનો રસ્તો કાપ કાઢવામાં લગભગ ફોતેલમંદ થતી લાગી; અને તે જગીરદાર પોતાના એક સુન્દા જુવાન સરદારને તેના માણસો સાથે, તારાએ આલાકીથી પાડેલા બંગાણ આગળ ન મોકલ આપ્યો હોત તો તે ખરેખર ડન્કર્કના જેવી લગાઈ થઈ જત.

નવાં આવેલાં માણસોના ઝગુની ધસારાથી તારાનાં ચાકેલાં માણસો પાછાં હાંકવા લાગ્યાં, અને તેમની આસપાસ જગીરદારનાં માણસો ફરી વળ્યાં, જેના પરિણામે તારા શિત્રાથ તેણીનાં બધાં માણસો કપાઈ ગયાં, પોતાનાં વધારા માણસોના મુઠાંની વચમાં, હાથમાં તલવાર પકડી, લાઇના ઝગુનથી આગ વરસાવતી તેણીની આંખો ચારે તરફ ફેરવતી અને પડકાર કરતી ને હિંમી રહી, જેથી થોડીવાર સુધી તો કોઈ પણ માણસ તેણીની તલવાર પહોંચે તેટલે નજીક જઈ શક્યું જ નહીં.

આખરે તે જુવાન સરદાર પોતાની તલવાર ખેંચી તેણીની સામે આવીને, ઉભો, અને સમજાવવા લાગ્યો—કુમારી તારાં થા.

તારાએ ફાક લાઇને હિંમતભરે જવાબ આપ્યો—હું કદી તારાં નહીં થાઉં, તેણી પોતાની તલવાર ઉઘી કરીને તેના તરફ ધસી અને તેની સાથે લડવા લાગી, અને આ એક ખરેખર યાદગાર યુદ્ધ થયું. લોહીવાળા ઘાસ ઉપરથી સરકતાં લપસતાં તથા બાળુબાળુ પડેલાં મહાંઓના હગલા ઉપરથી આમ તેમ કુલ્તાં તેઓની તલવારો સામસામી અથડાવા લાગી અને તેમાંથી આગના તણુબા ઉડવા લાગ્યા. તારા તે સરદાર કરતાં તલવારબાજીમાં જરા વધારે કુશળ હતી, પણ આ સરસાઈની સામે બીજી વધારે મુશીબત એ હતી કે તેણી લડીલડીને ચાપી ગયેલી હતી, જ્યારે તે સરદાર લગભગ તારાં જ હતો.

તેણીની સહનશીલતા ખુટવા માંડી, અને એકાએક તેણી હાલ અને તકવાર ફેંકી દઇ ધુટણીઆમર બેસી ગઇ અને રડી પડી. આ નાટકી ફેરફારથી તે સરદાર આભો બની ગયો. અને તેણીની સામે ડોળા ફાડીને બેઠ રહ્યો. તેટલામાં તેનો એક વૃદ્ધ સીપાઇ ઝાંગળ આવ્યો અને તેના સરદારના ખભા ઉપર હાથ મુકીને બોલ્યો. ખેલ ખતમ થયો છે. તેણીમાંના લડવઇઓ મરી ગયો અને સ્ત્રીત્વ જાગૃત થયું છે. આવો પ્રકાર મેં પહેલાં જોયેલો છે, માટે જાઓ અને તેણીને બેઠી કરો. ચાલો આપણે તેને જાગીરદાર પાસે લઇ જઈએ.

પોતાની તકવાર આન કરીને તે સરદાર તેણીની પાસે ગયો, પણ જેવા તે એકાદ ડગલું જુર રહ્યો કે તુરત તેણી ફરંગ મારીને ઉભી થઇ ગઇ, સરદારને પછાડી નાંખી તે તેના ઉપર ચડી થેડી, અને પોતાની કટાર હાથમાં પકડી તેને મારવા માટે ઉગામી.

તેણી ક્રોધથી બધુકી ઉઠી—તામે થા—હું તામે થાઉં.....

પોતાની કે પોતાની બીક રાખ્યા સિવાય તે સરદારની પોતાની તરફ એકાદરો તાકી રહેલી આંખો સાથે તેણીએ પોતાની નજર મેળવી. તેણીના હાથમાંથી કટાર સરી પડી, તેણી ઉભી થઇ, હાથ બેઠી માથું નમતી ઉભી રહી અને ધ્રુજતે અવાજે બોલી—

હું તામે થાઉં છું—હુકમ કર અને હું પાળીશ. તે સરદાર ઉભો થઈને બોલ્યો—ત્યારે

તને—મારી ન નાંખવી પડી તેથી હું ખુશ થયો છું—મને ઘણો આનંદ થાય છે, વાલ, અમરો જાગીરદાર આપણી રાહ જુએ છે, એમ કહીને તેણીને જાગીરદાર પાસે લઇ ગયો.

ઘોળી દાઢીવાળા પોતાના મોઢા ઉપરની નજીની આંખોથી તેણીના તરફ તાકીને જોતો જોતો તે વૃદ્ધ જાગીરદાર બોલ્યો—ત્યારે તે પ્રખ્યાત તારા, દક્ષિણી રાણી તું જ કે !—હું હજી તો બહુ નાની છે, અને તો પણ... રસ્તાની બાજુ ઉપરના ઝાડના ઢુંઢા ઉપર બેઠેલો હતો ત્યાંથી તે એકદમ ઉભો થઇ ગયો, અને બોલી ઉઠ્યો—છોકરી મને કહે કે તું કાણ છું ? તારો બાપ કાણ હતો ?—તું તે એક ક્રાંતા માથાવાળો અંગ્રેજ હતો ?

વાંચકો ! તમારી અટકળ ખરી છે. તે જાગીરદાર, તે જ પાંચદળરી મરાઠા સરદાર હતો જેને સારી કામગીરી માટે વીસ હજારની ટુકડી સોંપવામાં આવી હતી, અને તારા, તેની ધણી વખતથી યુમ થયેલી, અને આખે-હજ તેણીની માના જેવા જ સ્વેરાવાળી તેની દીકરી હતી.

તે વર્ષે તેમણે ઠેવી સરસ દિવાળી ઉજવી. ...ઠેલી રાશની-ઠેલી આતસબાજી-ઠેલી જાશતો અને ઠેલો આનંદ...અને ત્યાર પછી વિશાખ માસની જગનસરામાં તારા અને સરદારનાં લગ્નની ઠેવી ધામધુમ...*

● ઠા. પી. તા. ૨ ૧૧-૪૨ ખાંના ત્રીસોઠની ચાર્લ ઉપરથી અનુવાદ.

મુકતક - યુગ્મ

કેમે ચૂકું ?

: અંજની :

જુદ જુદ નાદે વહેતા રસથી
જે કલ્પનાની ધૂન ચડે છે
અમર તે કવિતાની નિશાંતિ

કેમ હું ચૂકું ?

સૂકાઈ જાજો !

: અંજની :

કવિતામાં જે વિલસ કહ્યે
અનિલવતા ખસ જોમાં ઝડપે
તેવાં કવિનાં કાવ્ય ઝરણાં

સૂકાઈ જાજો !

જીવન—ખિરાદરી

આજ નાગે છે જીવન ખિરાદરી
પ્રણયવેલ પાંગરી,
નાગે છે જીવન ખિરાદરી—

હેયે હેયાની ફૂલ ગૂંથણી ગૂંથાણી,
મન મનના નામ્યા મેળ;
ઉર ઉરથી ઉભરાતી અમૃતની,
રંગ ભરી રસ રેલ.
લેહલાવ વિસરી,
નાગે છે જીવન ખિરાદરી—

શશિને મળી રસ ચાંદની, મધૂરીને,
સાંપડયો મનમાન્યો મોર;
સરખે સરખાં સ્નેહ સાંટળે સંકળાણાં,
સંધાવા દિલડાના દોર.
પ્રેમાળ પગલાં ભરી.
નાગે છે જીવન ખિરાદરી—

સાથે રહી રાખૂ ઉત્કર્ષ સાધવા,
દેશ ધનાવવા આગાદ;
હોતે હીંડાળલે હીંચવા સંનેહલે,
ભારતને કરવા આઝાદ.
વહે સોહાંગ નિર્ઝરી,
નાગે છે જીવન ખિરાદરી—

કલિકા ખીલતી કળાં હતી !

ગમનલાલે તેને ઇન્દર આટલે સુધી બહુવાની હતી; રસોઈ, શીવણ, ભરત, હાથો-નિયમ-સતાર વાદન વગેરે ચાલુ જમાનાની જરૂરીઆતો-માં તે પ્રવીણ હતી; સાધકક ક્ષ પર બેસતાં, તેમજ તરતાં પણ તેને આવડતું હતું.

કોલેજમાં જતી હોવાથી ટેનિસ, બેડમિન્ટન, પિંગપોંગ વગેરે વિદેશી રમતોમાં પણ તે નિપુણ હતી-! આંખ, નાક નોકદાર હતાં; મધ્યમ કાઠિયું ચીર, લાંબો નાગતી ફેણ જેવો ચોદસો બધુંય અનુકૂળ હતું; અને ઉપરથી વરદક્ષિણાની ભારે રકમ આપવાની ગમનલાલની પણ સંપૂર્ણ તૈયારી હતી-તેમ છતાં માત્ર સહજ સ્વામવર્ણના કારણે તેની પસંદગી માટે ન્યાં ત્યાંથી ના ની ના જ આવતી હતી.

કલિકા માટે સારું વરધર શોધવાને આખ ઓછામાં ઓછા બે વરસથી ગમનલાલ પમ દોડ કરી રહ્યો હતો ! અને એના જેવા સાધન સંપન્ન માણસને પોતાની છોકરી સારે ટકાણે પડે એવી ઇચ્છા હોય એ પણ સ્વાભાવિક હતું ! છોકરીને વિદાહ કરતી વખતે છોકરા શું ભણ્યો છે, શું કમાય છે, ધરમાં કેણું કેણું માણસો છે, પોતાને શોખનું કુળધર છે કે નહિ, જન્માશુર મળતા આવે છે કે કેમ-એ બધી તપાસ બીનચૂક લોભ કરે છે અને તે મુજબ ગમનલાલ પોતાને શોખનું કુળધર બોલા જતો કે કલિકાનો સ્વામવર્ણ વચમાં આડો આવી ઉભો રહેતો !

હવે જરા પૈસા ટકાની બાબત જવા દેતાં ગમનલાલને સારું ધર મળવામાં કાંઈ વાંધો આવે એમ ન હતું. પણ ત્યાં આગળ તેની પત્ની ચંદ્રિકા આડે આવતી હતી !

કલિકા

લેખક :

કા. બાળકૃષ્ણ ભેશી

“ આને એક બીજા સ્થળની ભાળ મળી છે. સાં-ભળ્યું કે ? ” એ પ્રમાણે ગમનલાલે શરૂઆત કરતાં જ “ એમ કે ? તે કયું ? ” એમ મુદ્દગથી ચંદ્રિકા પૂછી નાખતી અને પછી ગમનલાલ કપાળે કરચલીઓ ચડાવી કહેતો “ પણ પૈસાની બાબ-

તમાં જરા ધર હતરતું છે ! છતાં હું કહું છું કે પૈસા નથી તેથી શું થયું ? ”

બસ, ગમનલાલને આટલું બોલતાં જ વાર કે ચંદ્રિકા ફરફી ઉઠતી “ ત્યા-રે ? એકની એક છોકરીને તે તમને આટલી ભારે પડે છે ? ને આખ પણ મારી કાઢી હજી તો નાની છે-શા ઉતાવળ છે ?—ધીમે ધીમે શોધી કઢાશે ? ”

પછી બિચારો ગમનલાલ શું કરે ?

પરંતુ યજ્ઞમોહનદાસ શેઠ વાળી બાબતમાં નિરાશા મળ્યા પછી તેને લાગ્યું કે “ કોઈક સારો ગરીબ પણ શુશિક્ષિત યુવક ગોંધી કાઢવો. ને તેને જ વગવડીત્રાથી ક્યાંક સર-કારી ઓફિસ કચેરીમાં ગોઠવી આપી બેટા પાર કરી દેવો. અને પૈસાનો જ પ્રશ્ન વિચારતાં હોય તો કલિકા માટે મેં જે માયાપૂજી એકઠી કરી છે તેજ જમાવને આપી દઈશું એટલે બાંજરગડ મરી — ! ”

આખરે બને તેટલા ઉપોય થોડા તેણે ચંદ્રિકાને પોતાના મતમાં મેળવી લીધી.

(૨)

પરંતુ અચાનક એક નવીન ઘટના ઉભી થઈ. બીજો જ દિવસે ગમનલાલ પાસે વિજયરાય નામે એક બી. એ. યુગેયો નવયુવક તેના એક બાલમિત્ર પદ્મકાંતની બધામણ લઈ નોકરી મેળવવા આવ્યો. પદ્મકાંતે પત્રમાં જણાવ્યું હતું કે—

“ ભાઈ ગમન, આ પત્ર લઈ આવનાર વિજયરાય મારા ખાસ અંગત રનેહીતો છેકરો છે, ઘણા હોંશિયાર અને લાયક છે; માટે ગમે તેમ કરી તેને ક્યાંક સરકારી એકિસમાં ગોઠવી આવજો; એક ગરીબ છેકરને ઠેકાણે પાડવાથી તારું કલ્યાણ થશે; આશા છે કે મારી આ આગ્રહ બરો વિવર્તિતે પું જરૂર માન આપીશ. ”

છેવટે નાની કલિકાને ખભે બેસાડી પોતે રમાડતો તે યાદ દેખાવતાં તેણે લખ્યું હતું કે “ હવે તો કલિ મોટી ચર્ધ હશે-પણ તેના લગનનો કંસાર ખવડાવવાનું મને જૂલતો નહિ ! ”

ગમનભાણે પત્ર વાંચી નીચે મૂક્યો ; અને ધ્રુવકે તરફ બરાબર નીરખીને જોયું,

વિજય સત્તાવીસ અઢાવીસ વર્ષનો દેખાવડો યુવાન હતો. તેની મુખમુદાપરથી તે ઘણા બાહોશ હશે એમ જોનારને લાગ્યા વિના ન રહે !

ખસ ખસાસ ! ગમનભાણે ગોણેસો ટકાનો કામ ઉકલી ગયું એવા વિચારથી એક છટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

“ હાં, તમે ચહા તો શું છો ને ? ” ગમનભાણે અચાનક પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ હ, પણ અંત્યારે શું જરૂર છે ? હું ચહા પીને જ આવ્યો છું. ” વિજયને આ પ્રારંભી આદર સંતકારથી ગુંગળાઈ જવા જેવું થયું.

“ પણ શું છો ખરા ને ? ખસ, એટલા જ સવાલનો જવાબ આપોને ! ” ગમનભાણે આ વખતે વિજયખર્ચો સ્વરે પૂછ્યું અને તેના તાનમાં જ ખૂબ મોટેથી હસી પડ્યો.

“ હા-હા ! ” વિજયે ટૂંકમાં જ ઉત્તર આપ્યો કે તુંત કલિકાને, ચહા લઈ આવવાનું

કરમાવ પહોંચ્યું. અને તે મુજબ તે ચહા તથા નાસ્તાની વાનીઓ લઈ આવી.

“ વાહ, તમે ઉતર્યો છો ક્યાં ? ” ગમનલાલની પ્રશ્નમાળાનો મજુદો આગળ વધ્યો; પરંતુ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં વિજય ક્ષણભર ધુંચવાયો.

“ હ, હું મારા એક મિત્રની રમ પર ઉતર્યો છું. ” કાંઈ પણ જવાબ આપવો જ જોઈએ તે માટે વિજયે ખુલાસો કર્યો.

“ આ-મિત્રની રમ પર જ ને ? ત્યારે તમે એમ કરો-અત્યારે અહીં જ જમી લો, અને પછી તમારા સામાન રામા પાસે મંગાવી લઈએ. ”

“ પણ—” વિજય ધુંચવાતો બોલ્યો.

“ પણ શું ?—ખુદ ચરમાળ લાગે છે ખરું ? ” એમ કહી પોતાના વિનોદી સ્વભાવ પર તે પાછો ખડખડાટ હસી પડ્યો.

“ એમ નહિ, પણ તેણે લોજમાં એક ગરટનું કાઠી રાખ્યું છે ” વિજયે કચવાતાં કચવાતાં કહ્યું.

“ જરા દોને મારા ભાઈ, તમ લોકાને લોજનો શા એવો મોહ લાગ્યો છે ? ” એમ કહેતાં ગમનભાણે ધરમાં, ખંખર આપી દીધી કે વિજયભાઈ આપણે ત્યાં જ જમવાના છે !

આ વખતે વિજય ખીલકુલ ના ઇલાજ થયો !.

(૩)

પરંતુ જણે જણે તેને આશ્ચર્યની વાત તો એ લાગતી હતી કે ગમનલાલ મારી આટલી બધી આગતા સ્વાગત કેમ કરતો હશે ?

જમતી વખતે પીરસવાની કામગીરી કલિકાને જ સોંપવામાં આવી હતી. વિજય ચૂંચો ચૂંચો જમવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો; પણ ગમનલાલ તેને એવો જ જમવા દે

એમ હતું ?—તેની વાચાળ છબી યદ્ય યદ્ય મહા,
તે કે વાર્તાવાપનો વિષય કલિકાના ગુણાનુ-
વાદનો જ હતો ! તેણે વચમાં પૂછ્યું, “ કેમ
વિનુભાઈ, અમારી કલિકા રમોઈ પસંદ
આવીને ? ” તે પછી કલિકા વધુ ચાલક
છે, હો કે વિનુભાઈ—છત્પાદિ વાતોથી તે
જલતે જ તેનાં વખાણ કરવા મંડી પડ્યો.
નિચારો વિનય રો ઉતર આપે ? માત્ર
કલિકાથી બોલ્યા વિના નહિ રહેવાયું ?
“ હવે, આ શું બાપા ? આટલી બધી મને
ઠાપરે સાની ચડાવી દો છો ? ”

પૂનઃ મનનસાક્ષના દોડ ખૂલ્યા “ ને
વિનુભાઈ, તમને રેનિસની પ્રિક્ટિસ છે ?
મૂંઝી રીધી ? મારી કલિકા પણ રીધેજ્યાં
રેનિસની ચેમ્પીઅન છે હો ? ”

વિનયને દલે આ પ્રશ્નો તેમના બોમ્બ-
મારનો સામનો કરવાનું, કંઈક કંઈક થા
પડ્યું છતાં “ એમ ? સાચો ? એમો હો ? ”
એવા ગવણ માંડ્યા સંજોના જોરે તેણે જેમ
તેમ બોમ્બ સમયના દરજ્જા સામે બાંધ બાંધી !

તે પછી વિનયને નોકરી મારે જાત્રા
દિવસ રાત્રી જોઈ બેમી રહેતું ન પડ્યું,
મનનસાક્ષ એટલી ચીનટ અને કાળજીથી તેના
મારે ખટખટ કરી કે વિનયને પણ તે એક
મેરોડી ઠાપડો જ થઈ પડ્યો ! પરંતુ પોતે
એમના બાલમિત્રનો બાલમજીવને કહ્યો આખો
વેતવાનું આ પરિણામ હતો એમ સમજી તેણે
જેમ તેમ મનનું સમાધાન કર્યું.

વિનયને નોકરી મારે મગવા જવાનું હતું
તે દિવસે “ મનનસાક્ષ તેને પોતાની માદીમાં
બેસાડી લઈ ગયો. પોતે જલને તે સાહેબને
મળ્યો, અને પોતેના રૂબીઆના પગાર પર
નીમજોડ કર્યો. કુલમ તેણે જલને જ વિનયના
દાવમાં લાવી મૂક્યો !

“ આપનો મારાપર મજો ઉપકાર થયો ”
વિનયે કુલમનાં કંઈકાં કહ્યું.

“ એંહ, એમાં ઉપકાર સાનો ? પોતાના
માણસનું કામ કરવામાં કંઈક પાડ છે ? ”

અને મનનસાક્ષે આ વાક્ય રૂઢિનું અર્થ-
પૂર્ણ રીતે ઉચ્ચાર્યું હતું !

“ વાર, ત્યારે તમે દલે અમારે ત્યાં જ
રહેશો ને ? ”

“ ના, ના, મારે કરો બાઈ સાહેબ !
આપને નાહક શા મારે ત્રાસ ? અહીં જ
એક બે રૂમનો બેઠક રોડી કાઠી હું રહેવાનો
હું. ” વિનયે આ વખતે અદ્યથી પણ
મનમથલે કર્યું.

“ પણ તમે અહીં એકલા જ રહેવાના
છો ને ? ”

“ જા હા. ”

“ તો પછી બે રૂમના બેઠક વગી શું
કરવા જોઈએ ? ”

“ દમજો તો ? એકપો છું, પણ
અવિનયના કુટુંબ સાથે રહેતું જ પડી ને ? ”
વિનયે દસનાં દસનાં જણાવ્યું.

“ વાર, વાર, યાત્રાસ ! અવિનયની
તેવારી કરી રાખવામાં પણ તમે જાદુ કુટુંબ
જણાવો છો. ” એમ કહી મનનસાક્ષ ખડ-
ખાટ દરેયો અને પહેલી જ વાર વિનયે
પણ તેમાં પોતાના દારબનો મુર પૂર્વો.

“ વાર, પણ સ્વતંત્ર રહે તો પણ
અમારે ત્યાં તમારે રહેજો આવતું હો. ”
મનનસાક્ષે છેલ્લો પામો નાખ્યો.

અને વિનયે આનંદથી સંમતિપૂર્વક
કાઠી મૂકાવ્યું.

(૪)

સમય જતાં વિનય અને મનનસાક્ષ વચ્ચે
સંપૂર્ણ પરસ્પર મદમી મહત્ત્વ અને આશ્ર દો
અન્યથા એ થઈ કે વિનય અને કલિકાનો
પરિચય વધતું તેમના વચ્ચે મુઠથી વાર્તાવાપ
જણ થઈ થઈ ગયો !

કેટલાક દિવસ બાદ તે બંનેએ રેનિસ રમવા માંડ્યું. કોઈક દિવસ ગમનલાલ એકિ-સમાંથી આવ્યા પછી તેનાં દીવાનખાનામાં વિજય અને કલિકાને વાતોયે વળગેલાં જોવામાં આવતાં, અને પોતાની નવી યોજના કસોટીમાં નીવડવા માટે ગમનલાલને પારાવાર આનંદ થતો.

બસ ખલાસ ! વિજયને નોકરીમાં દાખલ થયે એ જ માસ થયા હતા એટલી વારમાં કલિકા, સાથે તેને સુદર પરિચય થઈ ગયો; પણ વિજયના હૃદયની વાત તે મુગ્ધ કલિકાને સમજતી ન હતી; અને સ્પષ્ટ પૂછી ખુલાસો કરવાની તેની જીગર ચાલતી ન હતી.

આખરે યોગાયોગ આવતાં તેને વિજય આગળ એ સંબંધી વાત કાઢવાની તક મળી.

એક દિવસ વિજય અને કલિકા વચ્ચે લગ્નના વિષય પર વાર્તાલાપ શરૂ થયો. વાદ-વિવાદ પ્રુથ જોરજોર ચાલતો હતો; એટલામાં ગમનલાલે દીવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. પોતે આવવાથી બંનેના મોંએ તાણું વસાઈ ગયેલું જોતાં ગમનલાલે વિવેચન ચાલુ રાખવાનો આગ્રહ કર્યો. તેણે કહ્યું, ‘આટલો ભારે વાદવિવાદ ક્યા વિષય પર ચાલતો હતો તે મને તો જણાવો.’

પરંતુ એમાંથી કોઈ બોલ્યું નહિ; આથી ગમનલાલે પોતે જ શરૂઆત કરી ! “કોઈ સામાજિક કે રાજકીય વિષય પર ચર્ચા હતી કે શું ?”

“ના, ના, કાંઈ ખાસ વિષય નહિ !” કલિકા કંઈક શરમાઈને બોલી “જુની લગ્ન પ્રથા સંબંધે એમની ને મારો વચ્ચે જરા મતભેદ પડ્યો છે.”

લગ્નની આખતમાં ઉભય વાદવિવાદ કરતાં હતાં એ સાંભળી ગમનલાલનું હૃદય આનંદથી નાગી ઉઠ્યું.

“વાર, તો પછી તમારો કેવો મત છે ? વિનુભાઈ” ગમનલાલે તટસ્થપણે પૂછ્યું.

“કાંઈ ખાસ નહિ સાહેબ, એ તો સહેજ એમના લગ્ન પરથી જ વાત નીકળી હતી. હું કહેતો હતો કે પરણવા ઇચ્છતાં છોકરાઓએ બાજુ સ્વરૂપ પર આટલું બધું ધ્યાન શરૂ માટે આપણું જોઈએ એ જ હું સમજી શકતો નથી; અને એમનું કહેવું એમ છે કે ગમે તેમ પણ છોકરીના રૂપ પર જ આજકાલ વિશેષ ધ્યાન અપાય છે !”

ગમનલાલ એ ત્રણ મિનિટ સ્તબ્ધ બેસી રહ્યો. અને પછી અચાનક બોલી ઉઠ્યો. “એની વાત એવી છે કે વિનુભાઈ કે કલિકાનું કહેવું બંને અંશે સાચું છે. બંને કહેવાને કે મને પોતાને જ એવો અનુભવ થયો છે. ધારો કે તમે એક પરણનાર ઉમેદવાર છો; ને એક દાખલા તરીકે કલિકા સાથે પરણવાનું તમને પૂછવામાં આવે તો શું તમે તેમ કરવા તૈયાર થાવ ખરા ?”

ગમનલાલે પ્રશ્ન તો પૂછ્યો પણ તેના જવાબ કેવો મળશે તેની તેના મનમાં ભારે ગડબાંધ થવી હતી.

“આત્યારે મારો જ દાખલો લીધો તો કહું છું તેથી માહું ન લગાડશો.”

“ના, ના એમાં માહું શેનું ? રવાના-વિક વાતમાં ?” ગમનલાલ વચમાં જ બોલી ઉઠ્યો. “કે મારા જેવા લુવકને આ લગ્નમાં સંમતિ આપવામાં કાંઈ જ અડચણ ન હોય !”

વિજયે પોતાના આગ્રહ વાક્યની પૂર્તિ કરતાં પોતાનો અંગત વિચાર જણાવ્યો.

(૫)

ગમનલાલને જે જવાબ સાંભળવાની ઇચ્છા હતી; પણ જે જવાબ મળશે કે નહિ તે બાબત તેના મનમાં ઠસપસુ હતું તે જ

જવાબ સાંભળવા પાંચેક મિનિટ મુધી ગમનસાલ સમાધિ અવસ્થામાં જ પડી ગયો !

પરંતુ કલિકા તો સંવાદનું જુદું જ વક્ષ્ય વળેલું જોતાં ચઢા લઈ આવવાના બદાને ત્યાંથી ક્યારની પસાર થઈ ગઈ હતી.

અને તે ચઢા લઈ આવતાંજ તેમનો વાતૌલાપ બંધ પડેલો; પણ તે દિવસથી ગમનસાલના મનને તો અપૂર્વ શાંતિ વળી ગઈ હતી. તેણે તત્કાળ પોતાની પત્ની ચંદ્રિકાને બધી ચોજના કહી સંજભાગી અને આવતે મહિનેજ લગ્ન ઉઠેલી નાખવાનો ઉભય દંપતીએ નિશ્ચય પણ કરી દીધો:

મુઝ કલિકાને પણ આ વાતચીત બારણાં ઓથે સાંભળતાં આનંદ થયા વિના રહે ખરે ? પરંતુ વિજય સાથે આ બાગત રીતસર વાતચીત થવી જોઈએ એવા પિયારથી ગમનસાલે આ પ્રસંગ બન્યા પછી બરાબર આઠમે દિવસે પોતાના સાં એક ભોજન-પાટી ગાંઠવી.

આગલા દિવસે વિજય ગમનસાલને ત્યાં ગયો તે વખતે તેને અગાઉથીજ દીવાનખાનામાં હાજર રહેલો જોઈ બારે નવાઈ ઉપજી.

“આવો વિજયભાઈ !” ગમનસાલે બાપબીલું સ્વાગત કર્યું.

“ઓહો, આજ કોઈ આપ ઓફિસ-માંથી જલ્દી આવી ગયા લાગે છે ?”

“એટલે ! હું જલ્દી થેર ન આવી શકું એમ ?” કહેતાં ગમનસાલે અટકાવ કર્યું.

વિજય પણ મન મોકલું દસી.

“હાં જુઓ વિજયભાઈ,—” ગમનસાલે કોઈ વાદ અન્યું હોય એમ બતાવતાં કહ્યું.

“કાંતે આપણે ત્યાં પાટી છે—એટલે તમારે બરાબર અગીયાર વાગે અહીં જમવા આવી જવાનું !”

“પણ પાટી શી બાગતની—તે તો કૃપા

કરી કહેશે ?” વિજયે આશ્ચર્યચકિત થઈ પૂછ્યું.

“ઓહ, પાટી માટે કોઈ કારણની જરૂર પડે છે ? તે કારણજ નોંધણું હોય તો કહું—કાંતે આપણી કલિકાના વિવાહની વાત કરવાની છે એમજ માનો ને ?”

અને આ વાક્ય પર ગમનસાલ અને વિજય બંને ખૂબ હસ્યા. પરંતુ ગમનસાલ પોતે ટેવા શિકાર પકડવામાં કાંચે તેના આનંદમાં હતા—જ્યારે વિજય નિખાલસ બાવથી હસતો હતો. તેણે કાંઈપણ આનાકાની કર્યા વિના નિમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો.

(૬)

બીજે દિવસે પાટી બારે કાંઠાકથી ઉજવાઈ. ઓફિસમંડળને પણ નિમંત્રણ હતું—અને સૌ કોઈ કલિકાના વિવાહ થી માટે ગમનસાલને અભિનંદન આપતા હતા !

કલિકાને તો સખીઓની કામચકરીઓ સામે ટકી રહેવું જ બારે થઈ પડ્યું હતું—અગીયાર વાગ્યા. ગમનસાલ હજી વિજય કેમ આવ્યો નહિ તેનો વિચાર કરતો હતો એટલામાં એક અદારેક વરસતી ધુવતી હાથમાં ભેડી-ફેળાની છત્રી લઈ બારણાં આગળ આવી ઉભી રહી.

“ગમનસાલભાઈ અહીંમાં જ રહે છે કે ?” ધુવતીએ એટલે ઉભેલા નોકરને પૂછ્યું.

એટલામાં કલિકાએ આગળ આવી પૂછ્યું,

“કોનું કામ છે ?”

“કલિકાબેન આપનું જ નામ કે ?”

“હા, આવોને બેન ? શું કામ હતું ?

કોનું કામ હતું ? તમારું નામ શું ?”

“મારું નામ શોભના—જરા એમનો સંદેશો કહેવા આવી હતી.”

“એમનો—એટલે કોનો ?”

“ હાં, આપના બાપાજીની ખટપટ અને મહેરબાનીથી જ એમને પોણોસો રૂપીઆના પગારની જગ્યા મળી—”

“ એટલે ? ” કલિકા ગભરાટમાં બોલી ઉઠી “ તમે વિજુભાઈનાં પત્ની ? ”

“ હા બેન, ” શોભનાએ લજ્જાથી નીચું મોં કરી જવાબ દીધો.

“ હાં તે શું સંદેશો કહેવાનો હતો ? ” કલિકાનો અવાજ હવે ધોધરો મયો હતો !

“ ખીજું કંઈ નહિ, એ તો કાલે રાત્રેજ અમારા મામાજી ખીમાર હોવાનો તાર આવ્યો તેથી એમને મેલમાં એમદાવાદ જવું પડ્યું—

એટલે “ આજ મારાથી પાર્ટીમાં નહિ આવી શકાય ” એવો સંદેશો કહેવાનું મને કહી ગયા હતા.

હવે ત્યારે તકલીફ માફ કરજો—હું રજા લઉં ? ”

એટલું કહેતાં શોભના વંદન કરી બંગલાનાં પગથીઆં ઉતરી સરીઆમ રસ્તા પર આવી ગઈ.

ગમનલાલ, ચંદ્રિકા અને કલિકા એ અત્રિપુટીનાં મોં તે વખતે છાજ પડાવવા જેવાં બની ગયાં !

અને પાર્ટી નીરસતામાં જ ખલાસ થઈ !

મીથ્યા સંસાર

: : રામ—ભીમપલાસી : તાલ—દિવ્ય : :

[લય—વિષ્ણુ રે વિષ્ણુ (૨) રાલરને મધો વિષ્ણુ રે નીળ.]—

ભુલ રે ભુલ (૨) મીથ્યા સંસાર આ ભુલ રે ભુલ.

માનવ અમર નથી કાયા કે માયા,

કાયા હશે તો માયા પડેછાયા;

સ્નેહ માયા સ્થંભાય (૨) કાળ છાનો લપાય (૨)

આતમની દોર તૂટે રૂદન સંભળાય.....

ભુલ રે ભુલ (૨) મીથ્યા સંસાર આ ભુલ રે ભુલ.

માયાવી મોહ પાશે બધાયો જીવડો,

ગાહાંતિમીર ઠળ્યાં કયાં ? છે એ દીવડો ?

મોહ વાસના તબાય (૨) દિવ્ય શક્તિને બળાય (૨)

આતમની જ્યોતે સત્ પથે પળાય.....

ભુલ રે ભુલ (૨) મીથ્યા સંસાર આ ભુલ રે ભુલ.

સૌ. હયુમતિ ધોરજલાલ દેસાઈ

‘છ’ ફહાડીને ‘તું’ લાવજો....

લેખક : શ્રી. રામભોલનરાય જસવંતરાય

‘છ’ ફહાડીને ‘તું’ લાવજો, ઓ રાયછ !

‘છ’ ફહાડીને ‘તું’ આજળે;

‘ફી’ ધાલીને ‘ગળે’ આજળે, ઓ રાયછ !

‘ફી’ ધાલીને ‘ગળે’ લાવજો: ‘છ’ ફહાડીને ૧

અસારે સ’સાર’ બાવે ન અંમને,

‘સમ’ભય, કમથી નભાવીએ, ઓ રાયછ !

‘શી’ ‘શી’ને ‘લાકડ’ ને ‘કણુ’માં સમાવીએ,

‘રા’માં ને ‘ખંડ’માં વધારીએ, ઓ રાયછ ! ‘છ’ ફહાડીને ૨

‘છી’ને ખસોડળે, ‘બર’છી શે લઈએ ?

‘ફી’ આસે, ના ક્યેમ કહીએ, ઓ રાયછ !

‘વેમી’ શા ઠાળે ? ‘દ’ને ધારા મધ્ય એ,

‘ચોરી’ લાવો, ‘ક’ મિજાવીને, ઓ રાયછ ! ‘છ’ ફહાડીને ૩

લાબ્યા ગા’ડું ? જમ્યાં નથી એવું કંઈએ,

‘લા’ લાવો, ‘ગા’ને વિસારીએ, ઓ રાયછ !

‘પૂરી’ મૂડોને, ખાચ નહિ ખૂચ એમને,

‘લાઈ’ લગાવો ‘મ’ વધારીને, ઓ રાયછ ! ‘છ’ ફહાડીને ૪

યારો પ્ર’ભાત’, શાને રસળાને રંભીએ ?

મૂડા ‘પ્ર’વીણ, ઉન્હો જમીએ, ઓ રાયછ !

‘હ’ને હાવજો, ‘ક’તું જ કામ છે,

ફહાડો ‘હટી’, હવે ટાઈમ છે; ઓ રાયછ ! ‘છ’ ફહાડીને ૫

[સહજ સમભૂતી : આ “ વિનોદી-પદ ”ની પદેશી પંક્તિ મદારા સ્વચ્છંદ્ય મિત્ર, પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર, શ્રી શિવભાઈ બાપુભાઈ દૂરગળે પાણું વર્ષો ઉપર રચી દેતી. કેટલાક સમય ઉપર ‘ગુણસુન્દરી’માં પ્રકટ થયેલ “ મોદક મહિમા ” અને “ લાવો બગિચા, ” એ મદારા વિનોદ-પદોની સાથે જ આ પણ રચાયેલ હતું.

૧ ‘રાયછ’ (રાજ) માંથી ‘છ’ ઉપાડી લઈ, તેને બાંહે ‘તું’ મૂકો: અર્થાત્ રાયછુ આપો.
‘અથે’માં ‘ફી’ ઉમેરો: મલેફી (બગિચા.)

૨ ‘સ’સાર’માંથી ‘સ’ લઈને ‘ક’ મૂકો: ક’સાર.
‘લાકડ’ અને ‘કણુ’માં ‘શી’ ઉમેરો: લાકડશી, કણુશી.

૩ ‘બરછી’માંથી ‘છી’ ખસોડી ‘ફી’ મૂકો: બરફી.
‘વેમી’ની મધ્યમાં ‘દ’ વધારો: વેડમી (વણવોળ.)
‘ચોરી’ની આગળ ‘ક’ ઉમેરો: કચોરી.

૪ ‘ગાડું’માંથી ‘ગા’ લઈને ‘લા’ મૂકો: લાડું.
‘લાવ’માં ‘મ’ વધારો: મલાઈ.

૫ ‘પ્રભાત’માંથી ‘પ્ર’ ઉપાડી લો: ભાત.
‘દડી’માંથી ‘દ’ ખસોડીને ‘ક’ મૂકો: કડી.]

[' હસુંબલા કીધાં વાહોલિયા '—એ રાગ]

અરતાં પછોં પુરાણુ જાગે કું'પણે તમામ
મીઠું મલકે વસન્ત
રંગ-રાગ થાતાં સન્માનમાં !

રંગીલાં ફુલ સહુ નાચે ઉમંગમાં,
વલતો રસિક મંદ વાયુયે તાનમાં
હૈયાં એ સૌનાં શીઝાય !
રંગ-રાગ.

સરખી સાહેલડી ગુ'જે રસગોઠડી
મીઠા દહુકાર માંહી પેલાં કોયલડી
વૈભવ આનંદપવ' આજ !
રંગ-રાગ.

સૌ, સવિતાલક્ષ્મી યુય

૨૬

સોણલાં તેનાં રહે

ઝીણી ઝખૂકતી આશા શી દીવડી
જંજાને વાયરે જુઝાય
સોણલાં તેનાં રહે.

ખાંડી ઊગીને ધીજ બાહુલ એ આભમાં
ઝખડી ઝખડીને ઉડી ભય
સોણલાં તેનાં રહે.

રણને પગથાર દોષ ફરેલું ફૂલડું
પમરાવું પોહી ભય
સોણલાં તેનાં રહે.

પહેલું પ્રભાત પ્રીત પ્રેસેલા પ્રાણુનું
હાં રે નિશામાં ઢળી ભય
સોણલાં તેનાં રહે.

મી, સરોદ

૧

પૂકું અનુભવિને, સ્નેહે રહો છે. રાચી,
એ સ્નેહનાં મુધામૃત, પ્રીતે કદી પીધાં છે.

૨

સેવિ મહાત આશા, રાચો રસીક સ્વખે,
મીઠાં મધુર એ સ્વખે, જીવનમહી ફાયાં છે.

૩

મીઠાં મણો મુધામૃત, કરતાં ઘણી પ્રશંસા,
કો'દી તમે એ મીઠાં, અમૃત પીણું પીધાં છે.

૪

લાગ્યાં મધુર એ રાહો, કુયાં કદી જીવન ભર,
ગુરતા હૃદય તણી ત્યાં, કો'એ સ્ફર કરી છે.

૫

માનો તમે તમારું, જીવન સહું સમરો,
જેણે ગમે તમારું, તેણે પ્રમા કરી છે.

૬

રડતાં તમે સદાયે, હૈયું કદી ન હસવું;
તેણે એ અશ્રુ નિરખી, કો'દી પ્રીતે હ્રુણ્યાં છે.

૭

અર્ધું જીવન અને સહું, જગની પ્રમા કરી નહીં
જેને વધા રહ્યા છે, તેણે વધા કરી છે.

૮

જીવંત સ્વર્ગ ધરવા, સેવી તમે મહેન્દ્રા,
સ્વામી હૃદય તણી ત્યાં, સહાનુભૂતી મળી છે.

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

લેખક : શ્રી સતિશ મહેતા

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેષતાઃ ।
 યત્રતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તદ્રાફલાઃ ક્રિયાઃ ॥
 વિશીલઃ કામવૃત્તૌ યા ગુણૈર્થા પરિઘર્જિતઃ ।
 ઉપચર્યઃ ક્ષિયા સાખ્યા સતતં દેષપરયતિઃ ॥

પુરુષ અને સ્ત્રીના દરમિયાન બહુ મુશ્કેલીઓ પ્રશ્નો વિષે મનુસ્મૃતિએ ધણું ધણું કહ્યું છે. પણ તેમાં ઉપરના એ સ્ત્રીઓમાં તેણે બધાનો ઉપસંહાર કરીને સંક્ષેપ્તમાં વસ્તુસ્થિતી બતાવી છે—જે સ્ત્રીની ધરતે. ઇતિહાસના કમ પ્રમાણે ચક્રનો જે ભાગ નીચે હોય છે તે કાલક્રમે ઉપર આવવાનોજ, અને તેટલીજ ચોક્કસતાથી જે ભાગ ઉપર છે તે નીચે જવાનોજ.

આપણે ત્યાં સ્ત્રીઓનું જે સ્થાન હતું તેમાંથી તેમને ઘ્રષ્ટ કરવામાં આવી અને તેમનું સ્થાન ઉત્તરોત્તર નીચુંજ જતું ગયું. પરિણામે આજે તેઓ ઉપર આવવાને મથે છે. ખરી રીતે એમાં મથવાની જરૂરજ નથી એવો નૈસર્ગિકજ છે.

કેટલાક વિચારહીન મનુષ્યો, સ્ત્રીઓનાં સ્થાનની ચર્ચા કરતી વખતે શાસ્ત્રોનાં, મનુસ્મૃતિનાં વચનો રજુ કરે છે અને તેમાં, વૈષ્ણ, શુદ્ધ, પશુ વિ. જાતીઓ સાથે સ્ત્રીઓનું વર્ગીકરણ થયેલું છે એમ બતાવે છે અને શાસ્ત્રની આજ્ઞા ચીધે છે કે સ્ત્રીને શુદ્ધ સમાન ગણવી. શાસ્ત્રો જે વાસ્તવીક રીતે આમ કહેતાં હોત તો તે શાસ્ત્રોના જેવું હંમેશાં સ્થાન પામતજ નહિ. બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રીને સમાજને શિખરે સ્થાપ્યા. એટલે ક્ષત્રીને બાળે સમાજની શારીરિક અને બ્રાહ્મણને બાળે સમાજની આધ્યાત્મિક રક્ષાની દરજ્જા મુકાઇ. બ્રાહ્મણ,

શુદ્ધને વેદાધ્યયનનો અધિકાર અને ન આપે. પણ શુદ્ધની પણ આધ્યાત્મિક ઉન્નતી તો તેણે સાધવીજ રહી. શુદ્ધનું જે આધ્યાત્મિક પતન થાય તો તેને માટે બ્રાહ્મણજ જવાબદાર ગણાય. બ્રાહ્મણ માટે શુદ્ધ અસ્પર્શ ગણી શકાય. તે એટલાજ માટે કે શુદ્ધનાં વાતાવરણમાં બ્રાહ્મણનું બ્રાહ્મણત્વ નષ્ટ ન થાય. શુદ્ધને હંમેશાં લાવવો એ તો બ્રાહ્મણની દરજ્જા છે. જે ધાખનાં કાળ ભોગવી રહી છે તેને રાખસુકત કરવો. પોતાની બરાબર બનાવવો એ એનું નીત્ય કર્મ છે. અને શુદ્ધ અને બ્રાહ્મણ વચ્ચેનો સંબંધ તેજ શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રી અને પુરુષનો કહ્યો છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ સંસાર ચલાવે ત્યારે કામની વેંચણી તો થવી જ જોઇએ ને ? સ્ત્રીને તેના શરીરના બાંધાને લીધે; કહો કે પછી જમે તે કારણસર ધરતું કામ સોંપાયું. જે આપણે પુછીએ કે પુરુષને કેમ ન સોંપાયું ? તો એટલું જ વિચારવાનું કે જે પુરુષને સોંપાયું હોત તોપણ એજ પ્રશ્ન ભવિષ્ય ઉદાવતે કે સ્ત્રીને કેમ ન સોંપાયું ? કોઇપણ સ્થાપિત સંસ્થાનો વિરોધ એ તો પ્રાણીમાત્ર માટે તે સ્વર્ગીક છે. હવે સ્ત્રીને ધરતું કામ સોંપ્યું એટલે કુદરતી રીતે જ તેના બધા જ સમય તેમાં જવાનો. તેને બીજા કાંઈ કરવાની કે જાન પ્રાપ્તી કરવાની કુરસદ યોગી જ મળવાની. તે વખતે પુરુષો જા વાગે યોશીસે

ન્હોતા ચાલ્યા જતા કે જોયો પછી ડાહીનો ઘોડો છુટો થઇ ગયો. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા હોવાથી કુદરતી રીતે જ, કદાચ પુરુષની ક્ષમ્બા વિરૂદ્ધ પણ સ્ત્રીઓની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ જોઇએ તેટલી ન થઇ. જે સાનુકુળ સંયોગો પ્રાપ્ત કરી શકી તે સ્ત્રીઓ તો કેટલાક દાખલાઓમાં પુરુષો કરતાં પણ વધારે પ્રતાપવાન થઇ. આ સમયના પુરુષ પર દોષ સુકવો હોય તો એટલો મૂઢી શકાય કે તેણે સ્ત્રી ઉન્નતી માટે સમાજ વ્યવસ્થા બદલી નહિ કે તેને માટે ખાસ ક્ષંધ પ્રપ્ત કર્યો નહિ. પણ તે વખતના સમાજનો વિચાર કરીએ તો એટલી બધી સૌમ્યતા, ગંભીરતા, અને નિષ્કાલસપણું હતું. એમ લાગશે કે તેવે વખતે, આ પ્રશ્ન સ્ત્રી કે પુરુષ પોમાંથી કોણને પણ કદી સુધો જ નહિ હોય, વળી પોતાનું જે કર્તવ્ય છે તે કરવું એનાથી બીજા કોયે ધમ મોટા હોઇ શકે.

માટે જે શાસ્ત્રોક્તિઓ છે તેમાં તો ભાવાર્થ એટલો જ છે કે સમાજમાં થયેલી કામની વહેંચણીને પરિણામે, ક્ષમ્બા કે અનિચ્છાએ પણ સ્ત્રીઓ, શારીરિક અને આધ્યાત્મિક અને જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ પણ સરેરાસ જોતાં પુરુષોથી ઉતરતી પંક્તીની છે. માટે પુરુષોએ હંમેશા આ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ, અને સ્ત્રીઓનું શારીરિક અને આધ્યાત્મિક રક્ષણ કરવું જોઇએ. તેમજ જેને અવ્યાસ નથી અને પરિણામે અધિકાર નથી તે શાસ્ત્રોનો જ્ઞાનદાથી ગ્રંથોનો અર્થનો અનર્થ ન કરે તે તપાસવાનું છે. આ સ્ત્રીને પણ શીખવવું એ વિચાર ન રપ્પતા પામ્યો નહોતો. માટે સ્ત્રીઓ તેનો દુરુપયોગ ન કરે તેમ જોવાનો નિદેશ હતો. કારણ કે આને પણ અંગ્રેજીમાં કહીએ છીએ કે *little learning is a dangerous thing*. શાસ્ત્રો કરનારાં જ્ઞાનતા હશે તેના કરતાં સમાજે આનો ધીમે ધીમે જુદો અર્થ કરવા માંડ્યો.

અને ધીમે ધીમે સ્ત્રીઓનો એ માર્ગ તો બાણે રૂંધાઇ જ ગયો. અને આમ યવાથી સમાજમાં તેમનું સ્થાન જે હતું તેનાથી ગીણુ બની જવા લાગ્યું. શાસ્ત્રકારોનાં એ મધુર સ્વપ્નાં-કે સ્ત્રી અને પુરુષ એક બીજાને દેવરૂપ માનીને પરસ્પર પૂજે અને સંપૂર્ણ સહકારથી એક બીજાને સોંપાયલી ફરજો અદા કરે-તે અલોપ થઇ ગયાં અને બાણે કે પુરુષને સ્ત્રી પર આધીપત્ય મળ્યું. અને સત્તાનો દોર તો બાણીતો જ છે. મળેલી સત્તાની ખુમારીએ તેને સ્ત્રીને વધારે ને વધારે સહજમાં સપડાવવા માંડી.

આ કાળ હવે પુરો થવા આવ્યો છે અને સ્ત્રીઓ અને પુરુષો પણ સ્ત્રીઓનું સ્થાન શું હોવું જોઇએ. તેની વીચારણામાં વેતરણમાં પડ્યા છે.

જે પ્રમાણે શાસ્ત્રકારોએ ધારણું તેનાથી તદ્દન ઉલટી જ રીતે તેમની ઉક્તિઓનો ઉપયોગ થયો તેજ પ્રકારે હવે સ્ત્રીઓ તેમનાં કક્ષિત અધનમાંથી છુટવાને માટે જે પ્રયાસો કરે છે તે પણ કદાચ એટલુંજ અણધાર્યું પરિણામ લાવશે.

આને સ્ત્રીઓ હજી માગે છે. કાયદાની દૃષ્ટિએ જે હક્કો, જોઇતા હોય તે મેળવા જોઇએ. કાયદામાંથી પુરુષ અને સ્ત્રી એવા બેદ નીકળી જવો જોઇએ. (અલખત પછી ખુનના મુકદ્દમામાં ન્યાયાધીશને કહેવું કે આ સ્ત્રી છે માટે સંગ કરતા પહેલાં વિચાર કરવો એ ફરજિયાત છે.) પણ આજની સ્ત્રીઓ તો આના કરતાં ઘણું વિશેષ માંગે છે. સમાજની ચક્કીમાં સપડાયેલી સ્ત્રી તેમાંથી છુટવા માંગે છે. જેમ એક ઓરડામાં બીથાડી પુરી હોય તો તે બહાર નીકળવાનું પુષ્કળ ક્ષેત્ર મારશે. પણ પરિણામે તે ચાકી જ જશે. તે તો કળયો કામ લે અને લાંબ આવે છટકી જાય તો જ બને. બળ તેમાં કામ ન

લાગે. ને જ પ્રમાણે આગતી સ્ત્રીના દરજ્જાની લગણ પ્રધાનપદે ખુમારી ઉપર નીર્ભર છે. મનાળી અને પુણ્યના તીરસ્કાર ઉપર નમે છે. ત્યાં લગી આ દષ્ટિઓં, આ કાર્યપદ્ધતી જશે નહિ ત્યાં સુધી પેલી ખીસાડીની માફક બધાં કાંઈ નકામું છે. કારણ કે તેને હોના પંજામાંથી છુટવું છે ? હોની બરોબરી કરવી છે ? અને તેની સાથે બાથ બીડે જ શું એ અર્થ સરસે.

શ્રીએને પોતાનું સ્થાન ઉન્નત કરવું છે. આ તો પણ જ બ્યાજબી અને વખાણવા લાયક છે. પણ કપભાંગે તેની સાથે એક ખીજે ખ્યાલ પણ ભણે અભાવે પોષાય છે. અને ને એ કે પુણ્યને તીચે પાડવો. આપણું શ્રેય સાધવું એ ખ્યાલ નથી, સારું છે. પણ પારકાનું અશ્રેય કરવું એનાથી કેઈ દીવસ આપણું ખર્ચ શ્રેય નહિ સધાય.

નાના બાળકને કહ્યું હોય કે આ વસ્તુને ત્યારે અડકવું નહિ, તો જરૂર ને પડેલામાં પડેલી તો તેને અડકશે. નેરે કહ્યું હોય કે જો આ ધરની બહાર ન જતો, તો જરૂર ને લાભ મળે છટકી જ જવાનો. ને જ પ્રમાણે અત્યાર સુધી સમાજે શ્રીએને ધરમાં સ્થાન આપ્યું છે, એટલે એમને બહારનો મોડ થયો છે. એમને લાગે છે કે ધરમાં પરત્વૃતા છે. બહાર સ્વતંત્રતા છે. એમને લાગે છે કે પુણ્ય સ્વચ્છદે વિહાર કરે છે અને તેઓ તો કાંઈ કરી શકતાં નથી. જેમ ઉપર કહેલાં છાંડાંને ધરમાંથી ખસારે ફેંકી ગયા પછી સામગ્રી ખાંડી કે, બહાર તો ઉશ્કું જોખમકારક છે. માડી મોઝામાં આવી જવાનો સંભવ છે. માથ, કુતરા, વિ. થી સંભાળવાનું છે. બીજાં છાંડાંઓ મરફતી કરે કે સ્ત્રીએ તેનાથી જાણવતું છે. વિ. ત્યારે તેને આવી ખાતી થશે ત્યારે તેને લાગશે કે ધર ને બહારમાં ખાસ કાંઈ તફાવત છે જ નહિ. ધરમાં કાંઈ મા બાપના કહેવા

પ્રમાણે ચાલવાનું છે તો સુરક્ષીતપણું છે, અને અને બહાર સ્વચ્છદે વિહારવાનું છે, તો અનેક ચીજોથી સંભાળવાનું છે. આ જ પ્રમાણે શ્રીએને પણ અત્યારે જે વધારે મોડ છે ધર બહાર નીકળવાનો એ આરોગ્યપ્રકાર જશે. પુણ્યની બરોબરી હું કરું અને વળી તેનાથી થડી પણ તર્ક એવા ખ્યાલો આજે કદાચ હશે પણ એક વખત બહાર નીકળ્યા પછી માથમ પડશે કે પુણ્યને કેટલું સંભાળવાનું હોય છે. કેટલું સહન કરવાનું હોય છે. કેટલી જવાબદારીઓ સાચવવાની હોય છે. ધરમાં સામુ તજ્જનાં મેલ્યાંટણાં સંભળવાં અકારાં લાગતાં હશે તો, પુણ્યને તો કમલે અને પગલે એ ધા ઝીલવા પડે છે. પણ આ તો બહુ અનુભવે સમજાશે અને જે લોકો બહાર પડ્યા છે તેમને એ સમજાવું પણ છે. માત્ર જે કેટલાંક માટીઓ અને કમોટીઓ, એસોસીએશનો પરજ છવે છે. તેઓ ને શ્રીએને આ રસ્તે દોરવાનો પ્રયત્ન કરતાં હોય તો તે આશામાંથી મુલામાં પડ્યા જેવું જ છે. ને શ્રીએને બહાર પડીને પછી પોતાની જાંઘની લગત લડી પડે છે. તેમના અનુભવો પુછો. માડી-મોઝામાં ફરવાનું હોય. ધણીની કે બાપની જગ્યા કરેલી મુડી પર જવવાનું હોય અને પછી બહેનો તમારા હક્ક નમે સમજે. તમારા બ્યાજબી અધિકારો માગવાનો તમને હક્ક છે. " વિ. કહેનારાંઓ શ્રીએનો અને સમાજની દોઢ કરે છે. તેઓજ પગે સાથે ધરજુ વિમુ દશાવવા મથે છે.

પણ પુણ્યને એમાં શું કામ કાંઈ પડી દેતી જોઈએ. જેને પોતાની મેલે દુલના કરવાની સક્તિ અધારમાં કંઠાઈ ગઈ છે, તેને જે કરવું હોય તે કરવા દોની. કુર સભા તો એની મેલેજ બહાર આવશે અને પુણ્યો તે માર્ગ રૂખવાની નુર્ખતા કરે છે, મારે શ્રીએને તે માર્ગે જવાની આતુરતા વધે છે.

તો શા માટે એ માર્ગ રૂંધેલા. અનુભવના
જેવા બીજો કોઈ શિક્ષક નથી. અનુભવ થવા
દે. જીવન આપું એક પ્રયોગજ છે ને !
અને સમાજ પણ એક વિશાળ પ્રયોગશાળા
છે. જેને તેજાબના સ્વાદનો ખબર નથી તે
બસે તેનો સ્વાદ ચાખવાનો પ્રયોગ કરે. પછી
એ સ્વાદ કદી નહિ ભુલાય. અને આખરે
પણ જીવનમાં આપણે પ્રયોગોથી-અનુભવોથી
અને ડોક્ટરીથી જી જીવો છીએ કેની !
તો પછી આટલી બધી ચરસાચરસી શેને માટે
છે ? એક બીજો પ્રશ્ન એ છે કે સ્ત્રીઓ
બધારે બહાર પડશે ત્યારે ઘરનું સંભાળ કાર્ય
કોને સુવ્રત કરવાનું છે ? અમે આટલો વખત
ઘરના ઘસાણોના કામો, હવે પુરૂષનો વારો.
સારું. જે કોઈ પણ પુરૂષને તમે કહેશો કે
કાલથી તેણે નોકરી થધી છોડીને ઘરનું કામ-
કાજ કરવાનું છે તો તે તમારો ઉપહારજી માનશે
(આપણે હવે *harisrooratio* ધરની વાતજ
નથી કરતા કે જેમને જીવન સમાજ. એ શું
છે તે કદી સ્વસ્થ રીતે સમજાવું જ નથી.) પણ
સ્ત્રીઓ બધાર પડવા સાથે કમાઈ કરવાને પણ
તૈયાર છે કે ? જો ના કહે તો તો તો એમનો
આખો કેસજ ઉઠી જાય છે. કારણ કે જે
પુરૂષની બરોબરી કરીને બહાર જોજ કરવી
હોય અને ઘરનો ભાર પુરૂષ પર નાંખવો હોય
તો. પછી પુરૂષને પાછું. “ તમે કમાવા
નૈટલો તો કાંઈ ઉઘમ કરજોજ. એમ નજ
કહેવાય. પુરૂષોની જીંદગીમાંથી નૈટલી જોજ
છે તેટલીજ બરી લેવી અને પત્થરો તેના
નશીબમાં રહેવા દેવા એ બહુ દેખીતી રીતે
સ્વાર્થ છે. બધી સ્ત્રીઓ એ રસ્તે નહિ આવે.
આવે તો તેઓ સ્ત્રીઓ નથી રાક્ષસીઓ છે.
બીજાનાં દુઃખો જવાબદારીઓ, સહનશીલતા
એના ઉપર આપણાં સુખનો વહેણ બાંધેલા
એ આસુરી છે, પાશવી છે. તેમ કોઈ સુશુદ્ધી
નજ ધડે. અને ત્યારે તો સ્ત્રીઓએ કમાણી
પણ કરવાજ માંગી પડશે એ કાંઈ પારસીમાં

કહેવાય છે. તેમ કાંઈ “ કુદ્દીમાંનો જોર
નથી કે ટપ્પ લીધો ને ડપ્પ ખાધો ” અને
જે કમાણી કરવાજ એ માંગે તો તેમાં પુરૂષ
કદી વધી નહીં ઉઠાવે એ વાત સાથે દરેક
પુરૂષ એકમત થશે.

પણ અત્યારે તો મુદ્દો એમ છે કે સ્ત્રીઓ
જે સહેલાઈથી મળે તો શોકું થઈ કમાય,
બાકીનું હંમેશ મુજબ પુરૂષ કમાય અને આ
પ્રમાણે આપણી આવક વધી ગઈ એટલે ઘેર
નોકર સખીને ધરતી છોકરાંની વ્યવસ્થા થશે.
જે લોકો ઘરમાં પુરો વખત ન રહી શકતાં
હોય તેમનું ઘર અને તેમની વ્યવસ્થા નોકરોને
સોંપવાથી શી થાય છે ? શરમને મારે કોઈ
પોતાની અભિપ્રાય પણ નહિ કહે. શૂદ્રજીવન
એવા એક એક બીચારો શબ્દ છે. તેનું શું ?
પશ્ચિમે ઘણે અંશે શૂદ્રજીવનને ફગાવી દીધું
છે. તેથીજ તેઓમાં અસંતોષ, અસહીષ્ણતા,
અને એવા બીજાં આસુરીશુભો સારા-પ્રમા-
ણમાં જોવામાં આવે છે. શૂદ્રજીવન માણસોને
સૌમ્ય સહનશીલ, નૈસર્ગિક, બાંધછોડના
સ્વભાવવાળા બનાવે છે. ધરને માત્ર એક
નીત્ય કર્મ કરવાનાં સ્થળ તરીકેજ વાપરવાથી
આ શૂદ્રજીવન સંતાઈ જાય છે. અને સ્વાદ
તો જેણે ચાખ્યો હોય તેજ જાણે. નોકરો
તમારાં છોકરાં સાચવશે. શું એ ખ્યાલ
પણ કમકમાટી બરેલો નથી ? પશ્ચિમમાં અત્રે
પશ્ચિમનું વાંદર અનુકરણ કરનારા આપણો
સમાજના સિતારાઓમાં પણ ઘણી વખતે
બાપ અને બેટા વચ્ચે જરા પણ સામ્ય ન હોય
એવું આપણે ઘણીવાર જોયું છે. નોકરની
પાસે ઉછરેલા છોકરાંઓ નોકરના જ આચાર
વિચારનાં આદોલનો ઝીંસે અને તેજ દીશમાં
જાય. આપણો પાસે ઉછરેલી છોકરીઓ મને
તેટલું ઉચ્ચ શિક્ષણ પામે પણ સહુથી વધારે
impressible ઉંમરમાં જે આપણા શુભો
subconsciously પ્રદૂષણ કર્યા હોય તે

ન જ નય. કેટલાકમાં તો બહુ દેખાઈતી રીતે આ મુણ્ડનું પ્રાધાન્ય તરી આવે છે. આપણું શારીરિક, આધ્યાત્મિક, માનસિક અને આર્થિક પતન શરમભરેલી હદે પહોંચ્યું છે. તો શું હજી પણ આપણે આ વસ્તુનો મોડ નહિ ઊડીએ. હમણાંના સ્ત્રીઓ, પુરો તેમના સાંકડા વિચારો, તેવાં જ શરીરો, તેવી જ ઔદાર્યની દ્રારિદ્રતા બેઠા તેનાં આંખમાંથી આંસુ પણ પડે. શું એનો વિચાર કરીને પણ આપણે સ્ત્રીઓ અને પુરો નહિં સમજી શકીએ કે, દેશને ખાતર, સમાજને ખાતર, આપણા પર જેમની જવાબદારી છે તેમને ખાતર પણ આપણે શું એકબીજાની સંમતીથી, સરસાઈની વિચાર પણ ક્યાં વગર એક આદર્શ મૂકીને રચીએ અને જીવીએ, વિચાર કરીએ કે નિર્દોષ ભવિષ્યની પ્રજાએ,

આપણે બરેસે તેમનાં ભાવી મુક્યાં છે. તેમને જો દેવો, એ મુકેલા વિશ્વાસનો ઘાત કરવો, જેને અંતે સુખ નથી એવા એક પ્રયોગ કરવાના કાંકાને ખાતર, આપણું અને ભવિષ્યનું નશીબ ધુળધાણી ટરીશું ?

સી સી કર્મ કરે જાય છે, તે આપણે નથી કરતા, તે તો એ અગમ્ય શક્તિ જ કરાવે છે. ને પુરુષનું કાર્ય છે તે હજાર પુરુષ પાસે કરાવે છે. ને સ્ત્રીનું કાર્ય છે તે હજાર સ્ત્રી પાસે કરાવે છે, એ હજાર પ્રેરીત સદીકર્મનું ઉક્તિધન શાને ? ગીતા પણ કહે છે,

સ્વે સ્વે કર્મેણ્યભિસ સંસિદ્ધિલભતે નરઃ ।

અને વળી

એવાત્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્મત્તિસ્વ-
નુષ્ટિતાત્ ।

પુલડાં

૧ : ૨૫—લ્યો લ્યો કુલડાં ગરીબી આવતાં ::

લ્યો લ્યો કુલડાં ચમેલી વેલનાં,

ચોલનાં કુલડાં સોહાય જો.

લ્યો લ્યો કુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૧

પ્રકુલ કુલડાં જાગમાંથી આપ્યા,

સૌરભ આનંદે છવાય જો.

લ્યો લ્યો કુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૨

ચોલીતાં કુલડાં ચોલીતી વેલડી,

ચોલાનાં રૂપ અંકાય જો.

લ્યો લ્યો કુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૩

ચોલીતાં કુલડાં સુગંધ ભરેલા,

મધુ સુવાસ ફેલાય જો.

લ્યો લ્યો કુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૪

લીકુડી વેલડી માળીએ વાવી,

નિર્મળા નીરથી પોવાય જો.

લ્યો લ્યો કુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૫

દિયંબ-૨. છુદ

તો શા માટે એ માર્ગ રૂંધેલા. અનુભવના જેવા બીજો કેાષ શિક્ષક નથી. અનુભવ થવા દો. જીવન આપું એક પ્રયોગજ છે ને ! અને સમાજ પણ એક વિશાળ પ્રયોગશાળા છે. જેને તેજ્યમના સ્વાદનો ખખર નથી તે બલે તેનો સ્વાદ ચાખવાનો પ્રયેગ કરે. પછી એ સ્વાદ કદી નહિ ભુલાય. અને આખરે પણ જીવનમાં આપણે પ્રયોગોથી-અનુભવોથી અને ઠોકરોથીજ શીખીએ છીએ કેની ! તો પછી આટલી બધી ચરસાચરસી શેને માટે છે ? એક બીજે પ્રશ્ન એ છે કે સ્ત્રીઓ ત્યારે બહાર પડશે ત્યારે ધરતું સંભાળ કામ કોને સુપ્રત કરવાનું છે ? અમે આટલો વખત ધરના ધસડખોરા કર્યા, હવે પુરુષનો વારો. સાહે. જે કોષ પણ પુરુષને તમે કહેશો કે કાલથી નોંકરી ધધા છોડીને ધરતું કામ-કાજ કરવાનું તો તે તમારો ઉપકારજ માનશે (આપણે હવે aristocratic ધરની વાતજ નથી કરતા કે જેમને જીવન સમાજ એ શું છે તે કદી સલા રીતે સમજાવુંજ નથી.) પણ સ્ત્રીઓ બહાર પડ્યા સાથે કમાણ કરવાને પણ તૈયાર છે કે ? જે ના કહે તો તો તો એમનો આખો કેસજ ઉડી જાય છે. કારણ કે જે પુરુષની બરોબરી કરીને બહાર મેળ કરવી હોય અને ધરનેા બાર પુરુષ પર નાંખેા હોય તો. પછી પુરુષને પાછું. “ તમે કમાવા નેટલો તો કાંઈ ઉલ્લમ કરજોજ. એમ નજ કહેવાય. પુરુષોની જીંદગીમાંથી નેટલી મેળ છે તેટલીજ બરી લેવી અને પત્યરો તેના નશીબમાં રહેવા દેવા એ બહુ દેખીતી રીતે સ્વાર્થ છે. બધી સ્ત્રીઓ એ રસ્તે નહિ આવે. આવે તો તેઓ સ્ત્રીઓ નથી રાક્ષસીઓ છે. બીજાનાં દુઃખો જવાબદારીઓ, સહનશીલતા એના ઉપર આપણાં સુખનો વહેણ બાંધેલા એ આસુરી છે, પાશવી છે. તેમ કોષ સુષુપ્તી નજ ઇચ્છે. અને ત્યારે તો સ્ત્રીઓએ કમાણી પણ કરવાજ મોડવી પડશે એ કાંઈ પારસીમાં

કહેવાય છે. તેમ કાંઈ “ કુલ્લીમની ગોર નથી કે ટપ્પ લીધા ને ડપ્પ ખાધો ” અને જે કમાણી કરવાજ એ માંગે તો તેમાં પુરુષ કદી-વધી નહીં ઉઠાવે એ વાત સાથે દરેક પુરુષ એકમત થશે.

પણ અત્યારેતો મુદ્દો એમ છે કે સ્ત્રીઓ જે સહેલાઈથી મળે તો થોડું ઘણું કમાય, બાકીનું હંમેશ મુજબ પુરુષ કમાય અને આ પ્રમાણે આપણી આવક વધી ગઈ એટલે ઘેર નોકર રાખીને ધરની છોકરાંની વ્યવસ્થા થશે. જે લોકો ધરમાં પુરો વખત ન રહી શકતાં હોય તેમનું ઘર અને તેમની વ્યવસ્થા નોકરને સોંપવાથી શી થાય છે ? શરમને મારે કોષ પોતાનો અભિપ્રાય પણ નહિ કહે. શૂદ્રજીવન એવો એક એક બીચારો રાજ છે. તેનું શું ? પશ્ચિમે ઘણે અંશે શૂદ્રજીવનને દગાવી દીધું છે. તેથીજ તેઓમાં અસંતોષ, અસહીષ્ણુતા, અને એવા બીજા આસુરીયુષો સારા પ્રમાણમાં બેત્રામાં આવે છે. શૂદ્રજીવન માણસોને સૌમ્ય સહનશીલ, નૈસર્ગિક, બાંધછોડના સ્વભાવવાળા બનાવે છે. ધરને માત્ર એક નીત્ય કર્મ કરવાનાં સ્થળ તરીકેજ વાપરવાથી આ શૂદ્રજીવન સંતાપ જાય છે. અને સ્વાદ તો જેણે ચાખ્યો હોય તેજ જાણે. નોકરો તમારાં છોકરાં સાચવશે. શું એ ખ્યાલ પણ કમકમાડી બરેલો નથી ? પશ્ચિમમાં અને પશ્ચિમનું વાંદર અનુકરણ કરનારા આપણો સમાજના સિતારાઓમાં પણ ઘણી વખતે બાપ અને બેટા વચ્ચે જરા પણ સામ્ય ન હોય એવું આપણે પ્રણીતાર બેયું છે. નોકરની પાસે ઉઠેલા છોકરાંઓ નોકરના જ આચાર વિચારનાં આદેશનો કીકે અને તેજ દીશમાં જાય. આવાઓ પાસે ઉઠેલી છોકરીઓ ગમે તેટલું ઉચ્ચ શિક્ષણ પામે પણ સહુથી વધારે impressive ઉંમરમાં જે આવાના શુણે subconsciously ગ્રહણ કર્યા હોય તે

ન જ જાય. કેટલાકમાં તો બહુ દેખાઈતી રીતે આ શુશ્રુણુ પ્રાધાન્ય તરી આવે છે. આપણું શારીરિક, આધ્યાત્મિક, માનસિક અને આર્થિક પતન શરમભરેલી દહે પડેલું છે. તો શું હજી પણ આપણે આ વસ્તુનો મોહ નહિ છોડીએ. હમણાંના સ્ત્રીઓ, પુરુષો તેમના સંકુલ વિચારો, તેવાં જ શરીરો, તેવી જ જોડાઈની શ્રાવ્યતા વેળે તેનાં આંખમાંથી આંસુ પણ પડે. શું એનો વિચાર કરીને પણ આપણે સ્ત્રીઓ અને પુરુષો નહિં સમજી શકીએ કે, દેશને ખાતર, સમાજને ખાતર, આપણા પર જેમની જવાબદારી છે તેમને ખાતર પણ આપણે શું એકબીજાની સમજીશી, સરસાઈના વિચાર પણ કયો વગર એક આદર્શ શુદ્ધત્વન રચાવીએ અને છીએ. વિચાર કરીએ કે નિર્દોષ ભવિષ્યની પ્રત્યક્ષ,

આપણે બરાસે તેમનાં ભાવી મુશ્કેલી છે. તેમને દેશ દેવે, એ મુશ્કેલી વિશ્વાસનો ઘાત કરવો, જેને આંતરે સુખ નથી એવા એક પ્રયોગ કરવાના ફાંકાને ખાતર, આપણું અને ભવિષ્યનું નક્કીન ધુળધાણી કરીશું ?

સૌ સૌ કર્મ કરે જાય છે. તે આપણે નથી કરતા, તે તો એ અગમ્ય સંકિત જ કરાવે છે. જે પુરુષનું કાર્ય છે તે ધ્યેય પુરુષ પાસે કરાવે છે. જે સ્ત્રીનું કાર્ય છે તે ધ્યેય સ્ત્રી પાસે કરાવે છે. એ ધ્યેય પ્રેરિત સૃષ્ટીકર્મનું ઉત્કર્ષન રાત્રે ? ગીતા પણ કહે છે.

સ્વે દ્યૈર્કર્મઽવ્યભિરસ સંતિદિલમતેનરઃ ।

અને વળી

એવાત્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્મસ્ત્ય-

મુચિતાત્ ।

ફુલડાં

૧ : ૧૫-૧૬ : ૧૭ : ૧૮ : ૧૯ : ૨૦ : ૨૧ : ૨૨ : ૨૩ : ૨૪ : ૨૫ : ૨૬ : ૨૭ : ૨૮ : ૨૯ : ૩૦ :

દ્યૈો દ્યૈો ફુલડાં ચમેલી વેલનાં,
ઠાલરનાં ફુલડાં સોહાય ને.

દ્યૈો દ્યૈો ફુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૧

પ્રકુલ ફુલડાં બાગમાંથી આપ્યા,
સૌરભ આનંદે ધવાય ને.

દ્યૈો દ્યૈો ફુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૨

ચોલીતાં ફુલડાં ચોલીતી વેલડી,
ચોભાનાં રૂપ આકાશ ને.

દ્યૈો દ્યૈો ફુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૩

ચોલીતાં ફુલડાં મુગધ બરેલા,
મધુ સુનાસ ફેલાય ને.

દ્યૈો દ્યૈો ફુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૪

લીકુડી વેલડી માળીએ વાવી,
નિર્મળા નીરથી પોષાય ને.

દ્યૈો દ્યૈો ફુલડાં ચમેલી વેલનાં.

૫

પ્રેમ-દ્ર ૧. જુદ

વડોદરાની મહિલા સંસ્થાઓ અને તેનાં પ્રેરક બળો

અત્યાર મુખી વડોદરાની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ વિષે બહુજ ઓછી માહિતી બહાર આવી છે. પરંતુ સરકારી પ્રકાશન ખાતાના અસ્તિત્વમાં આવ્યા પછી રાજ્યની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને લગતી માહિતીઓ અવારનવાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે વડોદરાની મહિલા પ્રગતિને ૫૫૧ શીર્ષક એક પત્રિકા પ્રકટ થઇ છે. તેમાંથી વડોદરાની સ્ત્રી સંસ્થાઓને લગતાં આ પરિચય લેખ અહીં આપ્યો છે.

૬ વે આપણે એ જોઈએ, કે વડોદરામાં મહિલાઓની મુખ્ય સંસ્થાઓ કય છે અને તેની પ્રવૃત્તિઓ કય દિશામાં ઝોક લઇ રહેલી છે. આ તરફ જોતાં ૨૫૫૮ દેખાઈ આવે છે કે નારી શિક્ષણમાં થયેલી પ્રગતિના ફક્ત ૨૫૩૫ મહિલા સમાજ પોતાના હક્ક, અધિકાર તેમજ પોતાની જવાબદારીઓ પ્રત્યે પણ જાગૃત થતા જાય છે, અને તે નિદાન વડોદરામાં તો તે એવી સારી કક્ષાએ પહોંચ્યો છે કે જોતાં ધડો યુગ્મરાત સમસ્તે લેવા યોગ્ય છે. પાઠશુ અને અમરેલીનાં મહિલા મંડળો મહિલાઓના ઉત્કર્ષ માટેની પોતાની પ્રવૃત્તિઓ માટે જાણીતાં છે. તેને હસ્તક શિક્ષણ વગેરે સામે છે, અને બીજી ૫૫૫ નાનાવિધ ઉપકાર પ્રવૃત્તિઓ તેમના તરફથી અતિમાન રહે છે. ઉપરાંત વડોદરા શહેરના મહિલા સમાજની પ્રવૃત્તિશીલ સંસ્થાઓ તો ખૂબ જ ખેંચે તેવી છે. તેના સારાંશ નીચે મુજબ પટાવી રાકાય. આ સંસ્થાઓની હાલકત ૧૯૪૦-૪૧ ની છે, તેની ૫૫૫ નોંધ પહેલેથી લઇ લઇએ.

પ્રવૃત્તિઓ સંસ્થાનું સ્વરૂપ લે છે. કારણ પ્રવૃત્તિને જીવનું હોય તો તેજે જંધારણુ સ્વનું જ જોઈએ. એટલે આ પ્રવૃત્તિનું નિષ્પણુ સ્ત્રી સંસ્થાઓના અવલોકનનું સ્વરૂપ પામણુ કરે એ સદગ છે.

વડોદરા રાજ્યની સ્ત્રી શક્તિનો વિકાસ અને તેની જાગૃતિ રજ. મહારાજા શ્રીમંત સર સવાજીરાવના શ્રુમ પ્રવાસોને આભારી છે એટલું તો પ્રારંભમાં જ કહેવું જોઈએ.

૧. શ્રી. ચીમનાખાઇ સ્ત્રી અને

ખાળાસંસ્કણુ સંસ્થા

વડોદરામાં સ્ત્રી હિતકારક પ્રવૃત્તિનો આરંભ આજથી બત્રીસ વર્ષ ઉપર થયો હતો, જ્યારે દેશમાં અન્યત્ર તે ક્ષેત્રમાં બાજે જ અંતુપ્રવેશ થવા પામ્યો હશે. સને ૧૯૦૮ માં વડોદરા શહેરમાં પ્રથમ શ્રી. ચીમનાખાઇ મેટર્નીટી રીલીફ સમિતિની સ્થાપના થઇ હતી. આ સમિતિ ગરીબ સ્ત્રીઓને પ્રસૂતિ સમયે પેસા, કપડાં વગેરેની મદદ આપવાનું કાર્ય કરતી રહી છે અને તેનું કાર્ય આજ સુધી ચાલુ છે. તે પછી ટૂંક સમયમાં જ અર્થોત્ત સને ૧૯૧૧ માં સેનીટરી એસોશિએશનની વડોદરામાં સ્થાપના થઇ હતી. આ સંસ્થાનું કાર્ય સ્ત્રીઓને શારીરિક ઉન્નતિ બાબતમાં જ્ઞાન આપવાનું હતું અને તે કાર્યને અંગે જુદા જુદા મહોલ્લાઓમાં સભા ભરીને અને ઘેર ઘેર ફરીને તપાસ કરી નર્સ તથા મિશ્નરી દ્વારા જોડેતોને સમજુતી આપવામાં આવતી હતી. સને ૧૯૧૭ માં વડોદરા શહેરમાં મોટા પ્રમાણમાં ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ટ્રાઈ નીકળેલો ત્યારે શહેરનાં નાગરિક જોડેતોએ એક સ્ત્રી સમિતિ સ્થાપી હતી અને

તે મારફત આ રોગનાં દર્દીઓની સારવારનું કામ કરવામાં આવતું હતું. ઉપરાંત એ રોગની અટકાયત માટેના ઉપાયો પણ લેવામાં આવ્યા હતા. સ્પીકિટપ્રવૃત્તિ આ કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી સને ૧૯૨૧ માં આ સંસ્થાઓની પ્રવૃત્તિઓને એકત્ર કરીને શહેરમાં એક સંસ્થા રચાવી તેનું નામ 'શ્રી. મહારાણી ચીમનબાઈ સ્ત્રી અને બાળસંરક્ષણ સંસ્થા' રાખવામાં આવ્યું હતું. સંસ્થાના બંધારણની રૂઢિએ મહારાણી સાહેબ તેનાં ડાનર-દાતા-તરીકે માનદ મુરબ્બી-ઓનરરી-પેટ્રન-છે અને ના. દિવાન સાહેબ સર વી. ડી. કૃષ્ણભાયારી તેના પ્રમુખ છે. તેડી કૃષ્ણભાયારી સંસ્થાના બંધારણ પ્રમાણે રૂપિયા એક હજાર આપીને તેનાં પેટ્રન થયાં છે. સંસ્થાનો વહીવટ મસાવવા એક વ્યવસ્થાપક મંડળ રચાયેલું છે, જેના માનદ મંત્રી શ્રીમતિ સરલાબહેન ન્યેતિન્દ મહેતા છે. સરલાબહેન આપણા યુગરાતનાં પ્રથમ સ્ત્રીપ્રેમ્યુએટ અને બહુલીનાં સમાજસેવિકા સી. શારદાબહેનનાં પુત્રી થાય. આમ સમાજસેવા તેમને વારસામાં જ મળી કહેવાય.

આ બાળસંરક્ષણ સંસ્થામાં એક બાલુ-ડોક્ટર અને ચાર દાયણો કામ માટે રોક્યાં છે. તેની કુખ્ય કચેરી શહેરના મધ્ય. બાગે માંડવી પાસે આવેલી છે. તે સિવાય શહેરમાં જુદા જુદા જગ્યામાં મળીને ચાર 'એબી કલીનિક સેન્ટર' - બાળસંરક્ષણ કેન્દ્રો રાખેલાં છે. આ કેન્દ્રો સુખાકારી અખવેશિકા દેવ્ય-વીઝીટર-મિડવાઈની દેખરેખ નીચે ચાલે છે. આવાડિયામાં જે વખત સંસ્થાનાં બાલુ-ડોક્ટર આ કેન્દ્રોમાં તપાસવા જાય છે. સંસ્થાની કચેરી અને તેનાં કેન્દ્રોમાં સગર્ભો સંબાળ-સગર્ભો સ્ત્રીઓની શારીરિક તપાસનું કાર્ય થાય છે. ઉપરાંત સંસ્થાની ચાર અખવેશિકા તથા દાયણો પોતાને સોંપાયેલા શહેરના જગ્યામાં ઘેર ઘેર ફરી સગર્ભો સ્ત્રીઓની તપાસ કરી

તેમને સજાહ સૂચના આપે છે, એટલું જ નહિ પણ જરૂર પ્રમાણે તેમને વૈદ્યકીય તપાસ માટે સંસ્થાનાં બાલુ-ડોક્ટર પાસે તેડી લાવે છે. આ કેન્દ્રોમાં જે વરસની અંદરનાં બાળ-કોની સંબાળ તથા સારવારને લગતી સજાહ અને સૂચના આપવાનું કાર્ય થાય છે. સંસ્થાની દાયણો શહેરમાં ખાનગી દાયણો હસ્તક થયેલા પ્રસૂતિના ઇસો પણ જુએ છે. સંસ્થા મારફત જે વરસની અંદરનાં ગરીબ બાળકોને જરૂર હોય તો મફત દૂધ પણ પુરું પાડવામાં આવે છે વળી ગરીબ માતાઓને પ્રસૂતિ દરમ્યાન ખોરાક, ઘી અનાજ વગેરેની મદદ અપાય છે.

સંસ્થાની અખવેશિકા મિડવાઈઝ મફત પ્રસૂતિ કરાવવા પણ જાય છે. સંસ્થા તરફથી વખતોવખત દર વરસે જે વરસની અંદરનાં બાળકોનાં બાળસજાહ-એબી વીક-તથા આરોગ્ય પ્રદર્શનો પણ બરવામાં આવે છે અને શહેરમાં સિનેમા સ્ક્રાઈફ અને થિયેટરો ખતાવી આરોગ્ય પ્રચારનાં બાયણો મહોરને મહોરને ડોક્ટરો પાસે કરાવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત શહેરની સ્વચ્છતા સચવાય તે માટે સંસ્થા તરફથી વખતોવખત શહેરમાં 'સેનીટરી રાઉન્ડ' જુદા જુદા સ્થાનોમાં લેવાય છે

આ સંસ્થાનું રૂપિયા એક લાખ ઉપરંતનું ખડોળ છે અને શ્રીમંત સરકાર અને શહેર સુધરાહ મળી દર વર્ષે તેને રૂપિયા ચાર હજાર ખર્ચમાં મદદના આપે છે.

આ સંસ્થાના સતત પ્રચારથી જે લોકો સરકારી દવાખાનાને જગેનાં પ્રસૂતિશુદોમાં જતાં ગંજરાતાં કે અચકાતાં અને જતાં નહિ તે દલે એટલા મોટા પ્રમાણમાં તેનો લાભ લે છે કે શહેરમાં જે પ્રસૂતિઓ થાય છે તેમાં ૬૦ ટકા ઉપરાંત પ્રસૂતિશુદોમાં થાય છે. પરિણામે પ્રસૂતા મરણપ્રમાણ હજાર ૧૪ હતું તે દલે દર હજાર પ્રસૂતિએ પાંચનું થયું છે.

વિદ્યાપતમાં પ્રસારામરણુનું પ્રમાણુ હળવે વણથી સાતનું છે, એટલે વિદ્યાપતની લગોલગ વડોદરાની તંદુરસ્તીને પહોંચાડવામાં આ સંસ્થાનો સારો ફાળો છે એમ કહી શકાય.

૨. શ્રી. ચીમનાબાઇ શ્રી ઉદ્યોગાલય

શ્રીમંત માતૃશ્રી મહારાણી ચીમનાબાઇ બાપકવાડ સાહેબના પ્રયાસથી સને ૧૯૧૫ માં વડોદરા શહેરમાં મરીમ અને મધ્યમ વર્ગની બહેનોને ગૃહઉદ્યોગ શીખવવાના ઉદ્દેશથી શ્રી. ચીમનાબાઇ શ્રી ઉદ્યોગાલય નામની સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી હતી. વડોદરા મહિલામંડળ નામની સંસ્થા તેનું શ્રીમતિ કાશીબેન બાઇલાલ પટેલ તથા શ્રીમતિ દીપકબા દીક્ષિત હસ્તે સંચાલન થતું હતું, તેનું પણ આવી સંસ્થાઓમાં સંમિશ્રણ થઇ ગયું હતું.

ઉદારતા ના. મહારાણ સાહેબે કે. શ્રીમંત મહારાણ સર સપાટરાવ હીરક મહોત્સવ પ્રસંગે સને ૧૯૩૬ માં આ સંસ્થા માટે મકાન બાંધવા રૂપિયા ત્રીસ હજારની રકમ ભેટ આપી, જેમાં તેટલી જ રકમ શ્રીમંત સરકારે ઉમેરી હતી. સંસ્થામાં શહેરની ૩૦૦ ઉપરાંત બહેનો દરરોજ ગૃહઉદ્યોગનું શિક્ષણ લે છે. આ સંસ્થાએ શહેરમાં એક શાળા વાઢી જીલ્લા માટે રાખેલી છે, જેનાં પ્રમુખ લેડી કૃષ્ણાચારી છે.

આ સંસ્થામાં આવતી બહેનોને ભરત-ગૂરણ, શીવણ, માલીયાની બનાવટ, કાપડ જ.પકામ, ટાઇપરાઇટીંગ, પાપડ, અથાણું અને પુસ્તકબાંધણી ઇત્યાદિ કામે શિખવવામાં આવે છે.

સંસ્થા દ્વારા જે ઉદ્યોગોમાં જે બહેન શીખીને પ્રવીણ થાય તે બહેનને તેણે કરેલા કામનું મહેનતાણું અપાય છે. સંસ્થાની માલિકીનું મકાન છે. તે ઉપરાંત તેની પાસે રૂપિયા ૧૬,૦૦૦નું કાપડી બંડોળ છે. શ્રીમંત સરકાર તેને દર માસે રૂપિયા ૧૦૦ મદદ આપે છે.

૩. શ્રી. ચીમનાબાઇ શ્રીસમાજ

સને ૧૯૧૫ માં શ્રી. ચીમનાબાઇ શ્રી-સમાજની સ્થાપના થઇ. સંદર્ભુ સમાજની સ્થાપનામાં શ્રીમતિ શારદાબહેન મહેતાએ સારો રસ લઇને તેની પ્રગતિ માટે પ્રયત્ન કર્યો હતો. લેડી ધનવંતાબહેન મહેતા એ સમાજનાં વાઇસ પેટ્રન છે. નામદાર લેડી કૃષ્ણાચારી પણ સમાજમાં અને સમાજની બધી પ્રવૃત્તિઓમાં સારો રસ લે છે. થોડાક વખત પહેલાં જ સમાજે પોતાનો રીપ્પ મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો.

આ સમાજનો ઉદ્દેશ બહેનોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાનો, ઓઝોએ એક ખીળ સાથે હળીમળી, નાનામોટાના ભેદ તથા અરસપરસ ઓળખ અધારવાનો, સમાજમાં જરૂરીયાતવાળી બહેનોની સેવા કરવાની બાવના ખીલવવાનો તથા બહેનો ગૃહઉદ્યોગ, શીવણ, શૂંથણ વગેરે શીખે તેનો પ્રબંધ અને પ્રચાર કરવાનો છે. તે ઉપરાંત પુસ્તકો તથા માસિકો વાંચી બીજા બહેનોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો, રમતગમત, ગરબા વગેરે મનોરંજક કાર્યક્રમ શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓને ખીલવવા માટે ચોળવા અને સમૂહબળ કેળવી સમૂહમાં કામ કરવાની ટેવ પાડવાની બાવના કેળવવી એ પણ તેના ઉદ્દેશો છે.

સમાજનાં છેલ્લાં પ્રમુખ શ્રીમતિ સમ-જુળા ગોવિંદભાઇ દેસાઇ હતાં. હાલમાં શ્રીમતિ અવંતિકાબહેન આચાર્ય છે. શ્રીમતિ જયવતી-બહેન દેસાઇ સંસ્થાના માનદ મંત્રી છે.

સમાજમાં ૩૧ આજીવન સભાસદ અને ૨૫૦ ઉપરાંત થાણુ વાર્ષિક સભાસદો છે. આ સમાજ લેડિપકારક નિબંધ અન્વયે સરકારમાં મોંઘાબંધી-રજીસ્ટર થયેલી સંસ્થા છે. આ સંસ્થાની બહેનો દર રવિવારે બુધબીલી બાગમાં સાંજે ભેગી થાય છે. તેને હવે પોતાની

મહિલાના મકાનની જરૂર છે. સમાજનું કંઈ આશરે રૂપિયા દસ હજાર છે.

૪. શ્રી. ભગિનીસમાજ

સને ૧૯૧૧ માં વડોદરા શહેરની મહારાષ્ટ્રીય બહેનોએ બેમાં મળી શ્રીભગિનીસમાજ નામની સંસ્થા સ્થાપી હતી. આ સમાજનાં નીચે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિઓ થાય છે:—

જે સભ્યને અમુક વિષય સરસ આવડતો હોય તે બીજા સભ્યને હુલિયા હોય તો શીખવે. આ ગોઠવણને પરિણામે ભગિનીસમાજની બહેનો અરસપરસ એકબીજાને બાપા, શીવણ, ગુણણ, ચિત્રકામ, સંગીત વગેરે શીખવે છે. સમાજની બહેનો બેમાં મળી સામાજિક વિષયોની ચર્ચા કરે છે. વળી ઘણી વખત સારા સારા વક્તાઓને પણ બાવણ આપવા બેઠાવવામાં આવે છે.

આ સંસ્થા દર વરસે કક્ષાપ્રદર્શન બરે છે, મુશ્કેલીમાં આવી પડેલાંને મદદ કરે છે, હુલિયા પ્રગ્નના શારીરિક તથા માનસિક વિકાસમાં સુધારો કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

૫. કન્યા આરોગ્યમંદિર

આ સંસ્થાની કન્યાઓને વ્યાયામની તાલીમ અપાય છે. આ 'મંદિર'ની સ્થાપના સને ૧૯૧૫ માં સ્ત્રી. શંકરરાવ માધવરાવનાં પત્ની અને તેમનાં સ્ત્રીમિત્રોની પ્રેરણાથી થવા પામી હતી. લગભગ ૪૦૦ ઉપરાંત કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓ તેના લાભ લે છે. આ સંસ્થામાં કન્યાઓને વ્યાયામમાં ફીલ, લાડી, પટા, બાલા, કુસ્તી વગેરેનું જ્ઞાન અપાય છે.

૬. અખિલ હિંદ મહિલામંડળ—

વડોદરાની શાખા

અખિલ હિંદ મહિલામંડળની વડોદરાની શાખા વડોદરામાં સ્થપાયેલી છે. તેનો હેતુ કેળવણી અને સમાજસુધારાનો છે. આ મંડ-

ળનું કાર્ય જુદી જુદી સમિતિનું દ્વારા થાય છે. મંડળની બહેનો મેટ્રિક સેન્ટર્સની રજાછોડા સાથે શહેરના જુદા જુદા મહાદ્વારમાં આરોગ્ય-પ્રચારનાં બાવણો કરે છે અને બહેનો માટે ઓલ-સિલ્કણવર્ગો ચલાવે છે. આ મંડળ તરફથી વડોદરા શહેરમાં કોલેજમાં બહુતી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે એક છાત્રાલય ચલાવવામાં આવે છે.

૭. સ્ત્રી કેળવણીમંડળ

વડોદરા રાજ્યના લોકોપકારક નિયંત્રક અન્વયે સ્ત્રી કેળવણીમંડળ ૧૯૨૨ થયેનું છે. આ મંડળ તરફથી શ્રી. મહારાણી ચીમનાબાઈ મહિલા પાઠશાળા (પ્રચલિત નામ પ્રમાણે કવે કોલેજ) ચલાવવામાં આવે છે. એ કોલેજમાંથી ઉત્તીર્ણ થયેલી બહેનોએ સામાજિક કાર્યના ક્ષેત્રમાં સારી પ્રગતિ કીધી છે. આ પાઠશાળા શરૂઆતમાં શ્રીમંત સરકારની મદદથી ચાલી શકતી પણ હવે જાહેર પ્રગ્નની મદદથી ચાલે છે. મંડળનો બધો પહિવટ વ્યવસ્થાપકમંડળ ચલાવે છે.

૮. સારસ્વત ભગિનીસમાજ

સારસ્વત ભગિનીસમાજની સ્થાપના સને ૧૯૩૩ માં થઈ હતી. સમાજના તમામ સભાસદો સમાજના કાર્યમાં સારો રસ લે છે. આ સંસ્થાનું કાર્યક્ષેત્ર સામાજિક પ્રવૃત્તિનું છે. સમાજની બહેનો જીમખાનાની રમતો, ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનો વગેરેમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લે છે. તેના ૪૦ સભાસદો છે. સમાજની ખીલવણી શ્રીમંત સરકારની ઉદાર મદદને આભારી છે.

૯. આર્યકન્યા મહાવિદ્યાલય

આ સંસ્થા સને ૧૯૨૬ માં કુટ ૧૦ કુમારિકાઓથી શરૂ કરવામાં આવી હતી. આ સંસ્થાની પોતાની હુનિવર્સિટી છે. તેનો

મુખ્ય ઉદ્દેશ કુમારિકાઓને ૧૬ વર્ષની વય સુધી ગૃહકાર્ય સાથે શિક્ષણ આપવાનો છે. જૂના વખતની ગુરુગૃહ પદ્ધતિએ આ સંસ્થાનું કાર્ય ચાલે છે. કુમારિકાઓને હિંદી, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી અને ગુજરાતી શીખવામાં આવે છે. ઉપરાંત સંગીત, ચિત્રકામ, ભરત, ગુચણ, ઘરમથુ વિજ્ઞાન વગેરે શીખવાય છે. સાથે સાથે શારીરિક શિક્ષણ પ્રત્યે પણ ધ્યાન અપાય છે. ભાષા, લાડી, લેજમ, ખંજર, કુસ્તી, તલ્લવાર, ધનુર્વિદ્યા તથા યોગનાં આસનો, પ્રાણાયામ અને ધોડેરપારી તેમજ તરનાં પણ ત્યાં શીખવવામાં આવે છે.

અભ્યાસક્રમ સંસ્થાની યુનિવર્સિટીના સ્નાતક થયા માટે શરૂ થી તેર વરસનો છે.

હાલમાં ત્યાં કન્યાઓની સંખ્યા ૨૦૦ ઉપરાંત છે, સંસ્થામાં રહેતી કન્યાઓ પાસે માસિક રૂ. ૩૫૫૫ ચૌદ અર્થ પેટ લેવાય છે, ગરીબીના કારણે લગભગ ૪૫ કન્યાઓને મફત અને ૫૦ નેટલીને અર્ધી રીતે લઈને ગળેલી છે.

૧૦. મહિલા કીડામંડળ

વ્યાયામશાળા મારફત મધ્યમ વર્ગમાં દેશી રમતનો શોખ પોષાય તે માટે અને તે તરફ ભાવના જાગે તે માટે પ્રયત્ન કરવા લેડીઝ સ્પોર્ટ્સ નામની સંસ્થા પ્રથમ સ્થાપાઈ હતી, પરંતુ પાછળથી સને ૧૯૭૭ માં મહિલા કીડામંડળ નામે રૂપાંતર થયું. હાલમાં આ મંડળમાં ૧૦૫ સભાસદો રોજ સુરસાગર તળાવ પર આવેલી સ્ત્રી અધ્યાપન પાઠશાળામાં સાંજે મળે છે. તેની એક શાખા વણીકરની પાળામાં ખેલેલી છે. આ મંડળની જહેનો ઝેટ બોક્સ, ડ્રો બેલ, ટેનિસ, બેટમીન્ટ ઇત્યાદિ જેવી રમતો રમે છે અને હિંદુવિજ્ય જીમ-ખાનાની રમતોની હરિશ્ચંદ્રમાં ભાગ લે છે. વક્સમાં બેટલ્સવાર તેઓ બહાર ગામની

મુસાફરીએ પણ જાય છે. ઉપરાંત આ સંસ્થા એક ફરેટ પુરતકાલય ચલાવી જ્ઞાનપ્રચાર પણ કરે છે.

૧૧. શ્રી ચીમનાબાઈ વિહાર કલ્પ

શ્રી ચીમનાબાઈ વિહાર કલ્પ ૩૦ વર્ષ પહેલાં શ્રીમંત મહારાણી ચીમનાબાઈ સાહેબ-સહાયથી શરૂ થઈ હતી. શ્રીમંત રાજકુટુંબની જહેનો, મોટા અમલદારોની સ્ત્રીઓ અને સરદાર આસામદારોની સ્ત્રીઓ પણ આ કલ્પનાં સભ્યો છે. આ સંસ્થાનાં સભાસદો અડવાડિયામાં બે વાર સાપ્તઞ્ચનિક ખગીયામાં દીલ્હી પોલીસીયન આગળ ભેગાં થાય છે અને ત્યાં તેઓ ટેનિસ, બેડમીન્ટન અને એવી બીજી અનેક રમતો રમે છે.

૧૨. શિવાજી મંડળ

સને ૧૯૩૦માં મિસિસ રમાબાઈ કીનીઓ ૩૫ સભાસદોથી આ મંડળનો આરંભ કર્યો હતો. મંડળનો ઉદ્દેશ હાઈસ્કૂલ અને કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓમાં વ્યાયામનો શોખ કેળવવો અને ટીમોમાં-સમૂહમાં-રમતાં શીખવવું, એ છે. આજે આ મંડળમાં ૨૫૦ સભાસદો છે. શહેરની ઘણી વિદ્યાર્થીનીઓ આ સંસ્થાનો લાભ લે છે.

હિંદુવિજ્ય જીમખાના તરફથી દર વરસે ગોઠવાતી રમતોની હરિશ્ચંદ્રમાં આ મંડળના સભાસદો ટીમ તરીકે લાભ લે છે. સંસ્થાના સભાસદ થવાનું લખાજમ નથી.

૧૩. શ્રી જ્યોતિ વ્યાયામ મંડળ

સને ૧૯૩૫ માં ૧૧ છોકરીઓથી જ્યોતિ વ્યાયામ મંડળ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. મંડળનો ઉદ્દેશ શાસ્ત્રીય રીતે વ્યાયામનું શિક્ષણ કન્યાઓને આપવું અને દેશી પરદેશી રમતોનો શોખ કેળવવો એ છે.

વરસમાં બે વાર “ જ્યોતિ ” મેળાનીયું

સંસ્થા પ્રસિદ્ધ કરે છે, જેમાં કન્યાઓ પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો દર્શાવતા લેખો લખે છે. પ્રવાસે ગોઠવીને કન્યાઓને નજીકનાં ગામડાંમાં લઈ જવાનો પ્રયત્ન પણ આ સંસ્થા કરે છે. વરસમાં ચાર વખત મંડળ તરફથી જાહેર સમારંભો યાચ છે. તેમાં વક્રત્વ દરિદ્રાર્થ, નિર્જન દરિદ્રાઈ અને વાર્તાલાપની દરિદ્રાઈઓ ગોઠવાય છે. મંડળનું કાર્ય શ્રીમતિ કુમુદજીને હાથરને હસ્તક કુશળતાથી ચાલે છે.

૧૪. શ્રી. મહારાણી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલ

સને ૧૯૦૭ માં શ્રી. મહારાણી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલની સ્થાપના થઈ હતી. તેને મુંબઈ યુનીવર્સિટીમાં રજીસ્ટર કરવામાં આવી છે. ત્યાં ૫૦૦ ઉપરાંત કન્યાઓ અંગ્રેજી કેળવણી લે છે. હાલમાં મિસ ખેડકર પ્રિન્સિપાલ તરીકે કામ કરે છે. સને ૧૯૨૨ માં આ શિક્ષણ સંસ્થાને ઈન્ડિયન લીમેન્સ યુનીવર્સિટી સાથે પણ રજીસ્ટર કરવામાં આવી હતી જેથી તેમાં ભણતી કન્યાઓમાંથી જોને કવે કોલેજનો અભ્યાસક્રમ લઈ તેની પરિક્ષામાં બેસવું હોય તે બેસી શકે છે આ વિદ્યાર્થિની શિક્ષણ ઉપરાંત સંગીત, કલા, ભરતશાસ્ત્ર, શૃંગાર અને બગીચાનું કામ પણ કુરસદે શીખવાય છે, જેથી સમુદાયમાં કામ કરવાની બાતના બાળાઓમાં કેળવાય છે. છાત્રાલય પણ ૧૯૨૫થી શરૂ થયું છે.

૧૫. શ્રી. જરબાઈ પેસ્તાનજી શિક્ષણવર્ગ

પારસી કુટુંબની સ્ત્રીઓ તથા કન્યાઓને શીવણકામ શીખવવાના ઉદ્દેશથી લગભગ ત્રણ વરસથી વડોદરામાં શ્રી. જરબાઈ પેસ્તાનજી શીવણવર્ગની સ્થાપના થઈ છે. આ વર્ગ માટે રોક પેસ્તાનજી કંદાકટરે દેણગી આપેલી છે. આ વર્ગમાં શાખાને તૈયાર થયેલી બહેનો પોતાના ઘરનું શીવણકામ કરે છે અને તે ઉપરાંત બહારનું શીવણકામ પણ મેળવી

તેમાંથી કમાણી કરી શકે છે. દર વર્ષે આ વર્ગની બહેનોના શીવણકામનું પ્રદર્શન બરવામાં આવે છે.

૧૬. શ્રી અત્યજ મહિલા મંડળ

વડોદરા શહેરની સુશિક્ષિત અત્યજ બહેનોએ શ્રીમતિ સરલા બહેન મહેતાના પ્રમુખપણાની અત્યજ મહિલા મંડળના સમાસદ થવાનું વાર્ષિક લવાનમ ફક્ત ચાર આના છે. શ્રીમતિ લક્ષ્મીબહેન આચાર્ય મંડળના મંત્રી છે. આ મંડળને ઉદ્દેશ અત્યજ બહેનોમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરવો અને મોટી ઉંમરની બહેનોને લખતાં વાંચતાં શીખવવું છે.

૧૭. બલલીમ મેળા-કન્યા વિભાગ

સને ૧૯૨૮ માં વડોદરામાં બલપુરી યુનીવર્સ કલ્પ તરફથી બલલીમ મેળાનો સ્ત્રી વિભાગ સ્થાપવામાં આવ્યો છે. આ સંસ્થાને ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓને સંગીતનું શિક્ષણ આપવાનો અને ખોટી લાજ ધરમ છોડાવી તેમને નિડર બનાવવાનો છે. આ કાર્યને વેગવંતું બનાવવા માટે જાહેર સભાઓમાં કન્યાઓના સંવાદ, ગરબા, રમતો વગેરેનો કાર્યક્રમ યોજવામાં આવે છે. દર વરસે ગણપતિ ઉત્સવમાં સંસ્થાની વાર્ષિક પ્રવૃત્તિ જનતા સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થાની બહેનોને શારીરિક શિક્ષણ પણ અપાય છે.

૧૮. રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજ

આ સંસ્થા નવી સ્થપાયેલી છતાં સંગીત કાર્ય કરે છે. સ્ત્રીઓમાં રાષ્ટ્ર ભાવનાનો પ્રચાર, હિંદના શિક્ષણવર્ગો, હાથકારીગરીઓ ઇ. રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ તેમાં ચાલે છે.

૧૯. રાજમહેલરોડ સ્ત્રી સમાજ

આ સંસ્થા શ્રીમતિ નર્મદાબેન મોતીલાલ દેસાઈના સંચાલનને આધારી છે અને સ્ત્રી-

ઓની અનેકદેશીય પ્રવૃત્તિ તથા પ્રગતિમાં તે સારો ફાળો આપી રહેલ છે.

વારંવાર વડોદરા શહેરની ઉપર જળુાવેલી તમામ સ્ત્રીહિતવર્ધક સંસ્થાઓના સહકારથી અને શ્રીમંત સરકારની મદદથી મોટા પાયા પર સ્ત્રી હુન્નર ઉદ્યોગ પ્રદર્શનો અને બાલ સંમેલનો ભરાય છે,

વડોદરાની વિસ્તૃત અને સર્વતોમુખી મહિલા-પ્રવૃત્તિઓનો ખ્યાલ આ દ્રેંકા પરિ-ચયથી સુન્દરાતને આવી શકશે. પ્રતિ વર્ષ વડોદરામાં સ્ત્રી હુન્નરતિના ક્ષેત્રમાં અનેક સમારંભો તથા અન્ય પ્રવૃત્તિઓ થાય છે અને

રાજ્ય તરફથી લાખો રૂપિયાને ખર્ચે સ્ત્રી-હિતકારક સંસ્થાઓ તેમજ યોજનાઓનું સંચાલન થાય છે, તેનો તો નિર્દેશ સરખો આ દ્રેંકા વૃત્તાંતમાં લંબાણના બચને લીધે થઈ શકશે નથી અને કેટલીક મુખ્ય જાહેર સંસ્થાઓનો ઉલ્લેખ કરીને જ સંતોષ માનવો પડ્યો છે. પરંતુ આ સંક્ષિપ્ત અવલોકન પણ જો મૂર્ખરાતનાં અન્ય સ્થળોમાં વસતી મહિલાઓમાં વડોદરાની વનિતાઓના વિરાજ કાર્યક્ષેત્ર પરત્વે કુતુહલ જગાડીને તેમને પણ પ્રોત્સાહની પ્રગતિ અર્થે વડોદરાના રહે પ્રવૃત્ત થવાની વૃત્તિ સ્ફુરવશે તો આ લખ્યું અવસ્ય સાર્ય થશે.

કયાં જોળે કિરતાર

મનવા કયાં જોળે કિરતાર !

સહુની સાથે તે વસનાર.

દેવળ કુંભાર જોળી થાકેલા,

ત્યા ગી ને અંધારા પ

મનમંદિરમાં જુએ જંડીનાં,

ધરી અચળ વિચાર.

શીઠ પ્રયત્નો કરે નકામાં ઉપાડ મનનાં દાર—

તન તંજુર, ને નેહ ન ખલીયે

દિવ્ય સૂરો રણકાર.

પરમ ભક્તિ ફુલહાર વડે પુ,

મ ન મોહ ન રાજુમાર.

પ્રહ્લાદ સંભળાય હૃદયમાં,

અરે અરે કિરતાર.

મનવા કયાં જોળે કિરતાર !

શ્રી. અંબુલાલ ઠાકુર,

એમણે દેવસમરણુ પણ ક્યું અને પછી બહાર નીકળ્યા. એમની ભાવના સાચી થા ખોટી બોધને કાષ્ઠપણ વિચારક નવાઈ પામે જ ! આણું તો બે કે ધણે સ્થળે દૃષ્ટિગ્રાચર થાય છે. અને આવા ઘણા મનુષ્યો નવ્વાણું હળાર નવસે ને નવ્વાણું ન્હાવણું-અવગાહન આદરે છતાં આપણો જ્ઞાની કવિ અમો કહે છે તેમ 'પરધર જેવા જ' રહે છે એ વાત પણ સત્ય છે !

પછી અમે સુત્રસિદ્ધ કાશીવિશ્વનાથના મંદિરમાં ગયા. રસ્તાની આબુબાણુ ઘાટ છોડતાં ઘુરતજ બિહુડોનાં દીનકુખો દેખાપ છે. મંદિરમાં જવાનો માર્ગ ઠીક ઠીક લાંબો છતાં ખૂબ જ સાંકડો છે. યાત્રાળુઓ અને અન્યજનોની બીડ એટલી બધી જામેલી જ રહે છે કે એ માર્ગ પૂરો કરતાં તો નાકે ડમ આવી જાય છે ! મંદિરની એ ગલીની બન્ને બાજુએ કાપડ-બંગડીઓ-રમકડાં-વાસણો હતાદિથી ભરચક દુકાનો દીવાડીનાં પગલાં હજુ તાજાંજ હોવાથી ઝગઝગાટ મારતી હતી-દુકાનોમાંથી જણસો ખરીદવાને લગભગ પ્રત્યેક દુકાન આગળ ટોળે વળીને લેવડ વ્યવહાર કરતાં કુટુંબો પાછાં આ માનવ સમુદાયની ગિરહીને વધુ વિષમ અને તંગ બનાવી મૂકે છે ! બિખારીઓ, કુલતી છાબ-ડીવાળાંઓ, વગેરેના કલબલાટમાં યાત્રાળુસંઘો અને અન્યભાવિકોના શૌરબકાર વાતાવરણને વધુ સંકુલ અને ચિત્રવિચિત્ર બનાવી મૂકી છે ! કાકા કાકેલકરનું 'હિમાલયના પ્રવાસ' માંનું વારાણસીનું વર્ણન મને યાદ આવ્યું ! મને પણ 'સડેલાં બીલીપત્રની ગંધ' તો આવી ! પૂજની સામગ્રીઓ લઈને અખોટીઓ અગર સુસ્ત્રમ્બ ધોતીઓ ખેરીને ચરોરને સકારતા સકારતા માર્ગ શોધી લેતા ભાવિકોને, લૂલાં-લંગડાં દયામણી આંખો અને શીશ્કાં મેં લઈ ખેડેલાં બિખારી-બિખારણો-સાધુ-

સાધ્વીઓને બેતાવેંત જ હિન્દની બેઠાલીને સવેગ દોડરા જેવું જ ચાલતા પંડાઓનાં અલમસ્ત શરીરનો મીઠો અને સુવાળો (!) સ્પર્શ બેતો-અનુભવતો હું આમ જઈ રહ્યો ત્યાં તો એક કુલવાળાએ હસતે ચહેરે હસ્ત-સંપુટ બનાવીને 'ચે લિગ્યે !' કહીને એક બલગોડાનો હાર મારા કંઠે નાંખી દીધો ! હું પહેલા તો ગભરાયો ! પરંતુ સદ્ભાગ્યે કુલમાળધી મારા કંઠને વિશ્રુપિત કરનાર કુલવાળો જ લાગ્યો ! મેં પણ સ્વસ્થતા મેળવી કહ્યું, "આપકા આભાર ! બહોત અચ્છી માસા હે ! ! " આબુબાણુના બે દુકાનદારો તથા પ્રવાસીઓ હસી પડ્યા ! પણ મેં તો મેં નિર્દોષ અને ગંભીર જ રાખ્યું ! કહેવાની જરૂર છે કે એ હારનાં તો મારે દામ આપવાનાં હતાં એ સાંભળી એ હાર મેં એમને કંઠે જ નાંખીને ચાલતી પકડી !

મંદિરના આંગણમાં રૂપિયા જડેલા છે- મંદિર એટલે ઉપર કહેલું 'વિશ્વનાથનું' જ મંદિર, હિન્દુભરમાંથી શ્રદ્ધા પ્રેમો, થોડે વળતાં વિવિધ રંગી અને વિવિધ ભાષા બોલતાં નર-નારો અને કુટુંબ મંડળોથી મંદિરના પુણેપુણી ઉભરાતાં નગરે પડ્યા. મદ્રાસીઓ, બંગાળીઓ, દક્ષણીઓ, હિન્દુસ્તાનીઓ, ગુજરાતીઓ, પંજાબીઓ વગેરેનો આવો અનેકરંગી માનવ મેળો જોઈ આપણને વારાણસીકાકા સાહેબના શબ્દમાં કહ્યું તો 'અમરાપુરી વારાણસી' -આપણી સંસ્કૃતિનું, આપણી ભાવનાઓનું અને આપણા રક્તમાં સંચારિત આદર્શોનું એક પરમકેન્દ્ર લાગે જ ! હિન્દુભરનાં બધા વર્ણના નર-નારીઓ અહીં હોંસમેરે એકત્રિત થાય, દર્શનાતુર બની મંદિરના આથુએ અલ્હમાં ઉમંગલયોં કિસ્કોલ કરે. અને આરતીના ભવ્ય મનોહર દસ્યને હૃદયમાં બિતારીને કૃતકૃલ થાય-એ આણું

દશ્ય જ આપણને ગોરવથી ભરી દે તેવું નથી ! મંદિરના સુવર્ણધુમ્પટા ઝગારા મારતા આકર્ષણ દેશાવે છે અને ચોમેરે બકિતભાવ અને ધન્યતાની મિશ્રસાગણી ઉછળતી જ હોય છે ! મંદિરની અગારીમાં જઈને અમે સામે પડેલી ઔરંગઝેબ બાદશાહે લઈ લીધેલી મસ્જિદ બોધ-પહેલાં વિશ્વનાથની મૂર્તિનો સ્થાપના ત્યાં હતી એમ સાંભળ્યું. વચ્ચે જ્ઞાનવાપી છે. મુસ્લીમોના આક્રમણ પ્રસંગે વિશ્વનાથની મૂર્તિ આ જ્ઞાનવાપીમાં ફેરવી પડેલી (આપણા તો દેવ પણ આવા જ !) અને આ પ્રમાણે બ્રહ્મરૂપથી મુક્ત રહી હતી એવી દંતકથા છે !

વિશ્વનાથજીની મૂર્તિ જે ખંડમાં છે તેની આજુબાજુની ભીંતોની ઓખમાં આરસની જુદા જુદા ભગવાનોની સુંદર આરસમૂર્તિઓ સ્થાપેલી છે. ઇતિહાસમાં જેમ ઘણાને કોઈ એક પ્રખર તેજસ્વી વ્યક્તિના આકર્ષણમાં

તણાઈ જઈને આજુબાજુમાં જ વિલસતી રહેજ ન જાંખી છતાં સુંદર એવી વિમૂર્તિઓ બેવાની દરકાર નથી હોતી તેમ અહિં પણ આવી સુંદર મૂર્તિઓ બધાની ઉપેક્ષા જ સહન કરતી હોય તેમ મને લાગ્યું ! વિશ્વનાથની મૂર્તિ—હીંગ એક ખુણામાં છે, એવું કારણ ઐતિહાસિક દ્રશ્ય કે વ્યવહારિક ? મૂર્તિની આસનપીઠિકા સોનાની છે, મૂર્તિને આરતીકાળે જાડું જ કલામય શણગારથી આકર્ષક બનાવવામાં આવે છે. ગંગાજીનાં પવિત્ર નિર્મળાં નીરના કુંભો ઉપર કુંભો અને દૂધના તો દેગડાઓ ઉપર દેગડાઓ મૂર્તિના અભિષેક અર્થે વપરાય છે, અતરનો કળશીઓ પણ ચઢાવાય છે. બાદ આજુબાજુ ઊતરાતી આગુર આંખોને હર્ષમસ્ત કરી દે તેવું ચન્દનદોષન થાય છે બાદ ઉમાપતિના મસ્તકે કુલની વેણીઓની જડા ખૂબ જ આકર્ષક અને મનોહર લાગે એવી હશે રચ-

બચ્ચાંઓને અખટ કોવત અને આરોગ્યતા આપનારી
કેડી પદાર્થોથી નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતપૃથ્વ્ય ઓપધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગંઠી

(૨૪૨૮૬)

હઈથી રીખાતાં હજારો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.

કો. ઠળી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પોષેજ જુદું.

શ્રીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક એરલુ ઘી

કો. રતલ ૧ ના ઠળાના ૩. ૨.

દવામાં વાપરવા માટે ચોક્કસ મધ

કો. રતલ ૧ ના ૩૧. ૧.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગંઠી ડીપો, આંખાચોક, લાવનગર.

સુંબઈમાં મહેતા આયુર્વેદક શર્માસી., સી. પી. ટેન્કરાડ, લાડની વાડી,

સુંબઈ ૪.

વામાં આવે છે ! આખી આરતીની ક્રિયા મને કમાની દૃષ્ટિએ ગમી ગઇ ! એકબીજાની અર્ધા અંગક્ષતાઓ ઢાંકતી ગૂંચરાતણ અને મદ્રાસી નાર, અને આખી ક્રિયાની કવિતામય સુંદરતા જોઇ જોઇને એકબીજાની સાચું મળતાપણું રિમત કરતી બંગાળી લલના અને મહારાષ્ટ્રીય સ્ત્રીઓ મેં જોઇ. એકબીજાને સ્વપ્ને પણ નહિ જોએલા—નહિ જોળખતા પુરુષોને પણ પરસ્પરના હાથોમાં હાથ મેળવી દર્શનાર્થે તકપાપડ બનેલા પણ મેં નિહાળ્યા : અને મને શુભ કે આત્મી જ એકતા આપણે આઝાદી પ્રાપ્તિમાં કેમ નથી કરતા ?

આ બધું ઉત્તમ છે, આવશ્યક પણ હશે પરંતુ રાષ્ટ્ર અધારે ક્યાં છે અને કેવી હાલતમાં છે એનું જ્ઞાન આમ થોડેથોડ રોજ વળતાં પ્રજાજનોને હોય એમ મને તો ન જ લાગ્યું ! સ્ત્રીઓ પવિત્ર લેખાતી રેશમી સાડીઓમાં જ લગભગ ચોગેર કરતી દેખાઈ ! પુરુષો પણ બોસ્ટ્રોનાં કે પછી મીલનાં કડક ઇસ્ત્રીવાળાં ખમીસ અને બીણાં પાતળાં ઘોલીઆમાં દેખાયા ! આપણે તો શુદ્ધાત્મ છીએ, આપણા મુખે હૂંડો છે, આપણા હાથે બીમસેની તાળાંઓ છે, આપણા પગો તસુ પણ ચસે એમ નથી, આપણા ઉપર તકપારોનાં ચળકતાં છતાં વિનાશક શુભરો છે—પણ એ જાણું આપણને જાણે કંઈ વિસાતમાં જ નથી ! ! આપણા લાડીલા સેવકો અને નેતાઓ કંઈની બીજીઓમાં સેકાય છે પણ આપણે ? એ બધું તો માત્ર આપણે આભાસરૂપ જ માની જોડા છીએ ! ! જગતમાં જાણે વિશ્વનાથના મંદિર સિવાય બીજું કંઈ છે જ નહિ ! ! આપણો ધર્મ શુભંત રાખવાને બદલે એનાં સમ્પ્રદાનોં આપાં પ્રદર્શનો જોઇને ગ્લાનિ ઉપજે છે—કારણ કે મને તો આપણા દૃષ્ટાન્તા વિરાટ શંકરનો પરાક્રમશીલ આત્મા આવાં સ્થળોમાંથી કીડી ગયો જ લાગે છે ! ક્યાં છે એ પિના-

કીની નિશ્ચયાત્મકતા ? ક્યાં છે એ શિવની સંસારી સાધુતા ? ક્યાં છે એ નીલકંઠનો પીરરસભરો અને રૌદ્રતામય ચહેરો ? ક્યાં એમની અચલ વૈરાગ્યવૃત્તિ ? અરે, ક્યાં છે એવા સેવાના સંન્યાસ અને તપસમૃદ્ધ સંકલ્પો ? આત્મી પૂજાઓ ગમે તેટલી મોહક છતાં મને તો એ નિરૂપયોગી અને દંભી જ લાગી ! આપણો ધર્મ જો આ જ હોય, આપણા ધર્મના મહાન ગ્રંથોનાં બહુજ મૂલ્યવાન સુભાષિતો અને સૂત્રો જો - માત્ર વિચાર-વાણીનાં વમળોમાં જ શુચવાયા કરવાનાં હોય—તો મહેતર છે કે આપણો ધર્મ સદાની વિદાય જ હો ! આવો પૂજાપાતો વેલવ જોઇને હું તો આંબોજ ચઢ ગયો ! આપણને આ બધું કરવાનો હક્ક હોવો જોઇએ પણ એ ક્યારે ? આપણી વ્હાલસોજ મા મરણચિહ્નને પ્રઠી હોય—સારવાર કરતી થોડીએક વ્યક્તિઓ - ઉપર પણ દમન થતાં હોય ત્યારે આપણા ધરને શોભાવવા પાછળ, ધરના ઝડખાઓ ઝાકમઝાક કરી દેવા પાછળ અને કુસોના ગજરાઓ અને સુખડના પુંજોમાં સ્થાપચ્યા રહીએ એમાં કેવળ શરમ નથી, પાપ જરૂર પાપ પણ છે જ ! વાસ્તવિકતાના આટલા સ્પષ્ટ દર્શન તરફ ઉપેક્ષા સેવવી અને આંખ મીંચામણાં કરીને જીવે જવું એ પરાધીન પ્રજા માટે જોણું શરમાવનારું કહેવાય ? ખરું જોતાં તો બળ્યતાના સ્વરૂપ જેવા શંકર મહાદેવનાં દર્શન કરવાનો અધિકાર નિષ્ક્રિય અને કુસંપન્નર પ્રજા માટે નથી ! ગંગા મૈથાના પવિત્ર પ્રપાદમાં પડીને આનંદ કરવાની આપણામાં લાખકાત નથી !

—હજો—પણ આ બધા વિચારોના બેસબંધ વહેણમાં મારું મગજ તણાતું હતું ત્યાં તો આરતી સમાપ્તિ પામી ! હવે તો ' ધાળના ચાળ ' વિશ્વનાથજીની મૂર્તિ સમક્ષ ધરવા લાગું છતાં આઠાણો હું જોતો રહ્યો ! મંદિરમાં

વિશ્વનાથજીનાં દર્શન યાત્રાળુઓને સુગમ કરી આપવા માટે આ પંડાજીઓ હોય છે ! બળવાન પંડાજીઓ બીજા પંડાજીઓને ધક્કેથી દબાવે પણ જોતાની સાથે આવેલા કુટુંબોને દર્શનનું પુણ્ય જલદી જલદી લરી લેવાની તક આપવામાં ધન્ય થતા હતા (!) તે જોઈને મને ટાંકે (!) વગી ! કાકા સાહેબે એમના 'હિમાલયનો પ્રવાસ' નામના મંથમાં આ પંડા-સંસ્થા આપણા દેશને કઈ રીતે પ્રમાણિક મદદ કરી શકે તેમ છે, પરંતુમાં જોખમીઆરપે મળતા અને નવીન આવનારને જોવા-કરવામાં સગવડો કરી આવનારા ટોમસ કુકને, દલાસો કરતાં પણ આવી આ પંડા સંસ્થાઓમાં કેવા સારા તત્વો રહેલાં છે તે તેમણે દર્શાવ્યું છે પણ કાકાસાહેબે એમને માટે 'વરતા ઝુંડ' જેવા શબ્દપ્રયોગ પણ કર્યો છે. ધક્કામુક્કીમાં, પંડા-પડીમાં અને ધાંધલધોંધાટમાં દેવાઈને પાવરધા બની ગયેલા આ પંડાજીઓ આપણી આર્થિક પરિસ્થિતિ માપીને જ પ્રયત્નો કરે છે ! કેટલાક પંડાજીઓ તો અતિશયોક્તિની સરહદ ઉપર પગ માડ્યા વગર પણ કહ્યું તો કેટલીકવાર હદ ઓળંગી જાય એવી ધાંધલ પણ કરે છે ! આપણાં મોટામોટાં અને શ્રેષ્ઠ મણાતાં મંદિરોમાં પણ શું આવી વ્યવસ્થા ? ખેસુમાર ગિરદીને વ્યવસ્થામય સુંદર નિયમનમાં મુકવી શું અશક્ય છે ? કે પછી જેમ દુર્ગ-ધ મારતી, કુલ-પાંદડાં મ-ધાવું પાણી વગેરેથી અસ્વચ્છ બનતી નગ્યા વિશેષ, અને ધોંધાટ ધક્કામુક્કી અને અવ્યવસ્થા વધુ, અંધારું અને સંકડાસ વિશેષ તેમ તેમ મંદિરની શ્રેષ્ઠતાની સીમાયે હિચ્ચતર ?

બાદ અમે અન્નપૂર્ણાદેવીની પ્રતિમાનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાં બીજી ઘણી મૂર્તિઓ છે. કાશીમાં મંદિરોનો તો રાણડો જ છે ! 'નર્મદાનાં કંકર એટલા બધા શંકર' એવી

રીત 'કાશીમાં એટલા ગોખ એટલાં બધાં મંદિર' એમ કહીએ તો ન ચાહે ?

સાંજે અમે ગંગાના પ્રવાહ ઉપર સવાર મતી નાવમાં સફર કરી ! અમારી નાવને તો અગાસી પણ હતી ! ગંગાના વિસ્ફુટ શાન્ત પટમાં સમીસાંજની આલસાદ લહરીઓથી આલિંગાતી અમારી નૌકાએ કિનારો છોડ્યો અને કાશીની સૌન્દર્ય છળી જોવાની સુભગ તક અમને મળી ! અર્ધવર્તુલાકાર ભાગી-રથોના તીર ઉપર 'અદમ્યમલિકા' કરતી કીડીવારાંની જેમ જભરાતી આત્મીયાન ધમારતો દષ્ટિમાં રમી રહે છે-બધી એકસામટી, નાની સરખી નયનતારલીઓને ગભરાવી દેતી હોય તેમ એકબીજાને અથડાતી ઊંચી-નીચી ડોક કરી લલચાવવા લાગી ! પણ અમારી નૌકા તો અનુભવકરેલ એટલે ડાહીઅ ચાલે અમને કહેતી લાગી કે—“ જુઓ ! અધીરા ના થશો ! જેમ જેમ હું ચાલીશ તેમ તેમ બધું દેખાશે ! ” અમે પણ ચોડીવારમાં સ્થિર ચિત્ત બનીને બધું જોવા માંડ્યા ! દરબંગા, ઉદેપુટ, હોદ્કર મહારાગન, માછસોર આદિનાં રાજજીવનો જોયાં ! કેદારઘાટ, મણિકર્ણિકા ઘાટ, અને નવો બંધાએશો એક ઘાટ વગેરે જોયાં.

તા. ૩-૧૨-૪૦

બીજે દિવસે જ્યોરે અમે બૌદ્ધ-દેવળ 'મૂલગંધ કુટિર વિહાર' જોવા ગયા. બના-રસધી સાતેક માધ્યમ દૂર આવેલું સારનાથ તે આ જ સ્થળે ! સારનાથમાં જગતના એક મહાન દિવ્ય પુરુષ ગૌતમચુદે નિર્વાણનો ઉપદેશ પ્રથમ કરેલો ! 'મૂલગંધ કુટિરવિહાર' તો નવું બંધાએશું દેવળ છે. અહિં એક જગ્યાની ચિત્રકારે આલેખેલાં બીંતચિત્રો ઘણાં બાવવાડી, લલિત અને સુચક છે. બૌદ્ધ જીવનના વિવિધ episodes પ્રસંગોનો આ

રમણીય બોધક છબીઓ પ્રવાસીના હૃદયમાં બોદના આદર્શો માટે માત્ર ઉપગમ્ય છે. બોદનો જન્મ, બોદનો શુદ્ધતાગ, બોદની તપ-સમાધિ બોદની વડુ મનુષ્યશ્રુઓના ચિકારી હ્રમલાઓ વચ્ચેની અચલ સત્ત્વિકતા, બોદજીવનના ચતુષ્કારિક પ્રસંગો, બોદનું દેહનિર્વાણ, વગેરે ચિત્રો, આકર્ષક રંગોમાં આત્મેષાનાં છે. ગિરકાર જાપાન દેશના હોવા છતાં આખી ચિત્રાવલિની પાત્રચરિત્રિ હિન્દી ધરતીને વફાદાર એની દબે ખડી કરી શક્યા છે ! દેવળમાંની સ્વચ્છતા, શુદ્ધતા, શાન્તિ અને વ્યવસ્થા સુંદર હતાં. ગિરહી ઝાઝી હોય તોયે મૂર્તિ પર પડાપડી થાય એવું મૂર્તિનું સ્થાન જ નથી ! આપણે આમાંથી શું શીખી શકીએ ! બાદ ઐતિહાસિક અને મૂળનું સ્મરણ સાચવતો ' ધમેખરતુષ ' પ્રાચીનતાના વાધા એટલીને જોબો હતો ત્યાં ગયા. મુસ્લીમોનાં ધાડાઓએ અહિં પણ આવી તે ધર્મના મુદ્દાસેમેને ખંડિત કર્યા છે એમ સાથે આવેલ જોખીયાએ જણાવ્યું !

પછીથી અમે ' બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી ' ની મુલાકાતે ગયા. વારાણસીની આ વિદ્યાપીઠ ખૂબ સુંદર કાર્ય કરી રહી હોય એની સુવાસ ખૂબ આપેલી છે. સર રાધા-કૃષ્ણન, પંડિત માલવીઆજી, ડૉ. આનંદ-શંકર કૃપ જેવાં ઉત્તમ નરરત્નો આ વિદ્યાપીઠમાં એકનિષ્ઠ સેવા રેડી રહેલ છે. તેઓ લાખોના ખર્ચે એક ભવ્ય દેવશુદ્ધ બાંધવાના પ્રયત્નોમાં છે, તેથી તે માટે મુકરર ચએક્ષી જગ્યા પણ નેહ.

ત્યાંથી સીધા અમે ' ખારતમાતા મંદિર ' જોવા ગયા. નામ ઉપરથી લામ્ય કે ભારત-માતાને દેવી કદીને એકાદ મૂર્તિ સ્થાપી હશે ! બનારસનાં મંદિરોનાં બીજાંઓના સરકરમાં એક શુદ્ધ ગણવેશવાળી આકૃતિ

હશે ! પરન્તુ મંદિરમાં પ્રવેશ્યો અને મારું હૃદય હાંપોગ્ગિત બની ગયું ! મને લાગ્યું કે આપણું સાચું મંદિર થવાનાં વધુમાં વધુ ચિન્હોવાળું તો આ મંદિર જ છે ! લગભગ અષ્ટપણી વ્યાયામશાળાઓ જેવી આંતરિક બાંધણી ખરી ! આપણી વ્યાયામશાળાઓમાં પણે સ્થળે કુસ્તી મટેનો આપણો વચ્ચે ચોરસ-આકાર અને આંગુળાંગુળી દીવાલો ઉપર ચરીસાઓ અને છબીઓ હોય છે. અહિં પણ વચ્ચે મોટી ચોરસ જોડી જગ્યામાં આપણા દેશનો બહુજ પરિશ્રમે કોતરેલો આકર્ષક નકશો છે, સફેદ પત્થરના બનાવેલા લાગતા આ બહુજ નમૂનેદાર નકશામાં હુંગરા ઉપસી આવતા દેખાય છે, વહેતી નદીઓ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે, જંગલની ઝાડીઓ- પણ બતાવાય છે, અને સપાટ પ્રદેશો પણ બતાવાયા છે કલાકના કલાક નેહએ તો પણ ! હવે ચાલો જઈએ ! ' એગ કહીને હાંવાનું મન જ ન થાય ! આંગુળાંગુ ચારે દીવાલો ઉપર વૈદીક-સમયના-મહાભારત કાળના-ખિન્દુશાર, અશોક, શિવાજી આદિના સમયના પણ નકશાઓ ચીતરેલા છે. પરાંધીન ભારતનો કાળોમશ નકશો આપણને સરમથી કાળમીઠા પત્થર જેવા કાળા બનાવતો રડી રહ્યો જ લાગે ! ખગોળના નકશાઓ પણ છે. હું બહુ વિગતવાર આ બધાનો અભ્યાસ ન કરી શક્યો એની મને દીલગીરી થઈ આવે છે પણ અમારે બધાંને તો ' જાતો જાતો નવ રુચિઃ ' જેવો ધાટ હતો અને તેમાં પાછા ' રાત થોડી ને વેશ ઝાઝા ' કાઢવાના હતા ! આ મંદિર અને તેની પાછળની હિન્દુ કલ્પનાને ચીતરનાં અભિવર્દન કરતો કરતો હું બધાં જોડે ધેર ગયો !

ગંગા-યમુનાના ફળદ્રુપ પ્રદેશપટ્ટામાં આ-ઝગારીઓના જળાંક બની ગયેલા હિન્દુ-ઓના પવિત્ર અને ઐતિહાસિક વિસ્તારમાં

અને ઘીચ વસ્તીથી હિમાચલ રહેલા આ પ્રદેશમાં
અમે એ મુખ્ય નગરો-અંકલાખાદ અને બનારસ-
પ્રયાગ અને વારાણસી જોયાં !

બનારસમાં છુટાં બરેલી એકએકરી ટપી
જાય એવી બારીક મુલામમ અને આકર્ષક
રેશમી સાડીઓનો વેપાર મુખ્ય છે. અનેક
શ્રીમંત કુટુંબોની કોથીઓ આવી કુકનોમાં
આવીને હળવી ફૂસ અને છે. હિન્દુસ્તાનની
કળાની રહી સહી પ્રગટિ સમી આ સાડીઓ
ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. રૂપેરી અને સોનેરી જરીકામ
પણ બનારસમાં સારું થાય છે. જર્મન-

સિસ્વરનાં વાસણો, ઉપરી આવતી હાવવાળાં
દેવ-દેવીઓનાં અને અન્ય પિત્તળનાં રમકડાં
અને વાસણો, લાખનાં રંગબેરંગી રમકડાંઓ
વગેરે પણ બનારસની કુકનોમાં દેરદેર નજરે
પડે છે !

ટૂંકમાં, ઉત્તર હિન્દુસ્તાનની મારી આ
ટૂંકી સફરમાં મેં જીવનનાં ઘણાં ઘણાં મહત્વનાં
સારાં-નરસાં સ્મરણો બરી લીધાં છે-અને
ઉત્તર ભારતની યાત્રાએ જનારે આ એ નગરોની
યાત્રા તો ન જ ચૂકવી જોઇએ એમ પણ હું
માનું છું. (સંપૂર્ણ)

૪૪

—સ્ત્રીઓના—

મદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડા. ડા. ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. ડા. ડા.
મુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

અબ્રામામાં સ્ત્રી સેવિકા તાલીમ વર્ગ

“હિંદમાં સામાજિક કાર્યનું મહત્વ જેમ જેમ વધતું જાય છે તેમ તેમ કેળવણી સામાજિક કાર્યકરોની જરૂરિયાત પણ વધુ સાક્ષી જાય છે. ખાસ કરીને આજે એ જરૂરિયાત તાલીમની બની છે: હિંદને બદલવો તેમજ અંદરનો બંધ ઢારી રહ્યો છે, એવે અવસરે તાલીમજનક કાર્યકરો હોય તો તેઓ પ્રગતિ દરેક રીતે મદદરૂપ નીવડે. ”

મયા માસમાં સ્ત્રી-કાર્યકરો માટે પોતાના એકી તાલીમ છાવણી ખુલ્લી મૂકતાં થીમતિ હંસાબહેન મહેતાએ આ ઉદ્દેશ્યે કાઢ્યા હતા.

થીમતિ હંસાબહેને જણાવ્યું: “આજ સુધી સમાજસેવાનું કાર્ય થોડાક પૈસાપાન અને સમય ફાજલ પાડી શકે તેવા માણસોજ કરતા આવ્યા છે. સુખી ઘરની બહેનો પૃથ્વી પરવા પોતાના કમનસીબ બાહુઓ પર થોડીક કૃપા વરસાવવા આ કામ હાથ ધરતી. આવા પ્રયાસોનો ઉદ્દેશ તો જો કે શુભ હતો પણ એવું ધાધુ” પરિણામ જણાધું નહિ કારણ કે વ્યવસ્થિત પ્રયાસનો અભાવ હતો અને સામાજિક પ્રતિભો તોડ કાઢવા મથનારાઓ એના પ્રકારથી અચાન હતા.”

“જે જે રાષ્ટ્રોમાં સામાજિક કાર્યને વ્યવસ્થિત રીતે આગળ ધપાવવામાં આવે છે તે તે રાષ્ટ્રોએ હવે સ્વીકાયું છે કે શિક્ષકને જેમ તેના કામની તાલીમ આપવી જરૂરી છે તેમ સમાજ સેવકને પણ તાલીમ આપવી જોઈએ. સમાજ-સેવકોને તાલીમ આપવાના ઉદ્દેશથી મુંબઈમાં તાતા સ્કૂલ સ્થાપવામાં આવી હતી. કમનસીબે, આ શાળા સંદેશમાં આવેલી હોવાથી ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં કામ કરવાની ઈચ્છા સેવનારાઓની જરૂરિયાતો એથી ન સંતોષાય એ સ્વાભાવિક છે. સ્ત્રીઓની જરૂરિયાતો અને સમયોદોષ્યાત્વમાં રાખીને ખોલવામાં આવતું આજનું કેન્દ્ર

આમ આવકારદાયક બને છે. તેની સફળતાથી અખિલ ભારતીય મહિલા પરિવહની કારકીર્દી વધુ ઉજવણ બનશે.

“કેન્દ્રમાં માત્ર ત્રણ મહિના સુધીજ તાલીમ અપાશે એટલે અભ્યાસક્રમનું ઘણું વધુ હોય એ સમજી શકાય તેવી વાત છે. તેનો અભ્યાસક્રમ બરચક છે અને આવી તાલીમનો ઉદ્દેશ કરવાના કાર્ય માટે પૂરતી તાલીમ આપવાનો હોદ્દાને ત્રણ માસનો સમય એછો ન પડે એવી આપણે આશા રાખીએ.

“સંતોષની વાત છે કે તાલીમ-વર્ગના સંયોજકો જુદા જુદા વિષયો પર પ્રવચનો આપવા માટે હિંદબરની નામાંકિત વ્યક્તિઓની સેવા મેળવી શક્યાં છે. તેમના પ્રવચનો ઉપરાંત આવા માણસો સાથેના સત્સંગ પણ ખોધપ્રદ હોય છે. સંચાલકોએ જે જડપથી અને જે સફળતાથી આ કામ પાર પાડ્યું છે તે બદલ હું તેમને ધન્યવાદ આપું છું.”

અબ્રામાના આ તાલીમ વર્ગોની સફળતા ઇચ્છતા અનેક સંદેશોએ પણ સંચાલકોને મળ્યા છે. પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ જણાવે છે: “આપણી હિન્દી મહિલાઓમાં કેવી જાતની શક્તિઓ ભરી છે અને આપણા દેશ માટે શું આશ્ચર્યહીન આપી શકે છે એ વસ્તુ ઉપર જ આપણા ભાવિનો આધાર અવલંબેલો છે એમ મને લાગે છે. આજના દોડાકડીના સમયમાં સ્ત્રીઓની વજણ, આપણા ભાવિનું નાજવું એક યા બીજી તરફ નમોવી દેવાની તાકાત ધરાવે છે.

“આપણી સ્ત્રીઓ નિરાધાર છે, નિર્જન છે, નાચુક છે તેમને બીજાના રક્ષણની જરૂર પડે છે એવી રીતે વિચાર કરવાની આપણને ટેવ પડી ગઈ છે. ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓ નિર્જન નહીં પણ શક્તિશાળી છે.”

મદદમાં ગાંધીજીએ પણ આ તાલીમ વર્ગને પોતાના આસીર્વાદ પાઠવ્યા છે.

સ્વીકાર

ભરત મિલાપ દિવસના ગાયનોની રેકૉર્ડ નં. M. P. ૬૩૨ થી ૬૩૭ દરેકની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

હજી હમણાં જ જાણે સ્થપાઈ છે અને એના સ્થાપના દિનની હજી તો યાદદાસ્ત જિજ્ઞાસુ તાજી જોવી છે છતાં જો રાષ્ટ્રીય પ્રામોદિન રેકૉર્ડ કંપનીએ અસાધારણ પ્રગતિ સાધી છે તે થી નેશનલ પ્રામોદિન રેકૉર્ડ મેન્યુસ્ક્રિપ્ટ્સ કં. લિ. ની હમણાં હમણાંની પ્રગતિ જોઈ ખૂબ જ આશ્ચર્ય મુગ્ધ થઈ જવાપ છે.

વખતો વખત જનતાને કહ્યું પ્રિય હોવા સાથે સંગીતનો આદર આપ્રાવે તેવી સંખ્યાબંધ શિષ્ટ સંગીતકારોનો સ્વરલાભ આ કંપનીએ જનતાને આપવા માંડ્યો છે. એવો જ લાભ હમણાં જ, એ કંપનીએ દિલ્હરમાં બહુતી થયેલી “ભરત મિલાપ” દિવસનાં મનોરમ, આદરણીય તેમજ ભાવ તરબોળ કરે તેવાં કહ્યું મધુર ગાયનોની ૬ રેકૉર્ડોની સુંદર એટ જનતાને ચરણે ધરી છે.

આ દિવસના સંગીત નિર્માતા શ્રી. શંકર-રાવ વ્યાસનો સંગીતપ્રિય જનતાને ભાગ્યે જ કરાવવો પડે તેમ છે. એમના જ સંગીત નિર્ધારન હેતુ આ ગાયનો આપણને મળે છે.

મૂળે જ રામાયણ કાવ્ય બદિત અને બાવના પ્રધાન છે. તેમાં તેનાં ગાયનોમાં શાસ્ત્રીય અને મધુર સંગીતની મિલાવટ થાય પછી એ સંગીતનું કહેવું જ શું! એકવાર એ દિવસનાં ગાયનો સાંભળ્યા પછી આપણને તે વારંવાર ગાવાનું મન થઈ આવે છે અને ફરી ફરીને સાંભળવા આપણે લલચાઈએ એ સ્વાભાવિક છે. આપણી એ ગિરજાસા તપ્તિ જ્યારે પહોં

ધમ્મીએ ત્યારે પામી શકીએ તેવી સવલત યંગ ઇન્ડિયાની આ રેકૉર્ડો આપણને પૂરી પાડે છે. એ ભાવ તરબોળ અને સંગીત નિયમન કરાવનારાં ગાયનો યંગ ઇન્ડિયા રેકૉર્ડ આપણને આપવા હમેશને માટે હાજર છે. એ માટે આ “ભરત મિલાપ” ગાયનોની ૬ રેકૉર્ડોનો સેટ વસાવી જ લેવો જોઈએ.

આ રેકૉર્ડો સાંભળતી વખતે દિવસમાં જોમેલાં દરેક તાદરશ આપણી નજર સામે આવી ખડાં થાય છે અને જાણે ભવ્ય ભૂત-કાળની એ સ્મૃતિમાં જ આપણે વસતા હોઈએ તેવો ભાસ થઈ આવે છે.

આથી જ અમે એ દરેક ગાયનો અદ્ભુત પરિચય આપવાનો મોડ છોડી શકતા નથી.

(૧) “જુગ જુગ જીવોરે” રાજ-કુમાર ભરતના જન્મદિન ઉત્સવનું સમૃદ્ધગાન જાણે ગાનારાં પાત્રો સાથે આપણે ગાવા લાગી જઈએ તેવું છે. સાથે જ તે ખૂબ જ કહ્યું પ્રિય છે.

(૨) “રાની કીસિદ્યા કહે લલમ ન હુલાવો” પુરોહિતમ ભગવાન રામચંદ્રના પ્રાતઃસ્નાન સમયનું. આ “સોદરગીત” સાંભળનારમાં વાત્સલ્યની કોઈ અજબ બાવના જન્માવે છે.

(૩) “ઝનન ઝનન પાજ રહી હૈ” મહારાજ રામચંદ્રના રાજ્યાભિષેક-કળે અયોધ્યાનગરીમાં જે મહાન ઉત્સવ ઉજવવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે તેના ભવ્ય મૃગારનો પરિચય આપણું આ સમૃદ્ધ ગાન જાણે કોઈ સ્વર્ગીય આનંદની મોજ સંખાડે છે.

(૪) “કલ હોંજે રાજ રામ” ઉપરના જ ગાયનના અનુસંધાનમાં જાણે જાણે વિશેષ આનંદ આપવાને આ ગાન સર્ગપુત્ર હોય તેમ શ્રી રામના રાજ્યતિલકથી આપું અયોધ્યા નગર જે આનંદના મહા-સાગરનાં મોઝાં પર જાણે ઝુલા લાઇ રહ્યાં હોય તેવું વાતાવરણ જમાવી દે છે. સાથે જ, ગાતાં ગાતાં એ મોઢે જ થઇ જાય છે અને વારંવાર ગાયા કરવાનું દિલ થઇ આવે છે.

(૫) “આથે રઘુવીર આથે ગંગાતીર” મહાદેવ પુરુષોત્તમ શ્રીરામના મહાભિનિષ્ક્રમણ પછી શૃંગવેર પુર જઇ પહોંચતાં શુકરાજ નિષાદની ભગવાન રામના સ્વાગત સમયનું આ સરળ મનોહર ગીત ખરેખર, ઉમંગ, ઉત્સાહ અને ઉત્સાહથી ભરપૂર છે. સાથે જ, આ ગીત આપણા ગ્રામ ગીતનો આદર્શ નમૂનો છે.

(૬) “પહેલે પાંચ પખાઈ” આ એના સાંભળનારને ભક્તિ બિભોર બનાવી શકે તેવું છે. શ્રીરામનાં ચરણ પખાળવા માટે હોડી હાંકનાર કેવળ કેવી હઠ લે છે અને પરાક્ષ રીતે પોતાની એ મનોકામના કેવી પાર પાડે છે તેવું હૃદયગમ દૃષ્ટાંત પૂરું પાડે છે.

(૭) “પોંવરી દીન્દી પ્રભુ નહીં આથે” આ ભજન, બ્રાહ્મવિરહથી તપી રહેલા ભરતશ્રી તન્મયતાનું સુંદર પ્રતીક પૂરું પાડે છે.

(૮) “હોઠા હોઠા હે ભરત” ચૌદ વર્ષનો વનવાસ ભોગવી શ્રીરામ સીતાસહિત પાછા પધારે છે તે વખતે લાઇ ભાઇના પુનર્મિલનનું આંખોમાંથી આંસુ ખેરવી નાંખે

તેવું ભાવના પ્રધાન શ્રીરામનું ઉદ્દેશોદ્યોત છે. સાથે જ, આવા ભાઇના આદર્શો આપણે ત્યાં હોય તો સંસાર સ્વર્ગપુત્ર જ બની જાય એ ભાવના પ્રધાન ગાયન અત્યંત મનોહર છે.

(૯) “બન ચલે રામ રઘુવીર” જાણે સાક્ષાત્ કરણાએ અવતાર ધારણ કર્યો હોય તેવું હૃદય હચમચાવી નાખે તેવું આ કરણ ગાન શ્રીરામના વન પ્રયાણ વખતનો હૃદય ભેદક અવાજ આપણા કાનને ભેદી જાય છે. કેમ જાણે સાક્ષાત્ કરણા જ આપણા કાનમાં આ કથા કહી રહી હોય તેમ લાગે છે.

(૧૦) “બતાદો રામ ગયે કિસ ઘોર” બ્રાહ્મવિરહી ભરતશ્રી રામચંદ્રશ્રીને શોધવા નીકળ્યા છે; જે પણ સામે મળે છે તેને શ્રીરામની બાળપૂછે છે. અને જો મળે તો પાછા લઇ જવાની તમજામાં ગરકાવ થઇ ગયા છે. એ વિરહાકુલ વિશ્રુતિનું હૃદય દર્શન આ રેકડું આપે છે.

(૧૧) “શ્રી રામચંદ્ર કૃપાલુ ભજન” નું શ્રી વ્રજસીદાસજીનું ધર ધર ગવાતું ભજન આંખો મીંચીને જાણે સાંભળ્યા ન કરીએ તેવી હળે અને સંગીતની સંપૂર્ણ સંગવદ સહિત અત્યંત મનોમુગ્ધકારી છે. અને એની બીજી બાજુએ રામાયણની યોગાઇઓ પણ સાંભળવા મળે તેમ છે.

સાથે જ, “ભરત મિલાપ” દ્વિમનાં ૧૨ ગાયનોની ૬ રેકડોના આ સેટ ગુજરાત બધે દિલ્લેભરનાં ઘરઘરમાં વસાવવા જેવો છે અને આખાલ વૃદ્ધ સૌએ ચિત્તશાંતિ મેળવવા માટે હરવખત સાંભળવા જેવો છે.

આજની સ્ત્રીઓના આદર્શો

વડોદરામાં સ્ત્રી. કસ્ટુબાબા વિકાસ મંદિરના વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે પ્રાસંગિક વિવેચન કરતાં રા. યુનિસાલ પી સાહે આજની સ્ત્રીઓ શું મંગે છે તે નીચેના શબ્દોમાં જણાવ્યું હતું.

* અમે પુરોની નથી થવા માંગતી દેવીઓ ને નથી થવા માગતી તેમની યુવામીઓ કે દાસીઓ. અમે થવા માંગીએ છીએ તેમની સહધર્મચારણીઓ, ખમે ખબા મેળવી બવિધ્યની મુશ્કેલીઓ દહાવવા માંગીએ છીએ, અને એ કરીને અમારા ને પુરોના જીવનને પ્રેમ, અને રેનેહની દેરીઓથી બાંધવા માંગીએ છીએ.

* હિંદવાસીઓ ગરીબ તો છે, તેમાં મધ્યમ વર્ગની ગરીબાઈ તો કારણ છે. આજે તે વર્ગને પોતાની ભારતીય સંસ્કૃતિમાં જીવતાં, સ્વામિભાની જીવન પીતાવતા. સ્વતંત્ર જીવન શુભરતા, સાદાઈથી રહેતાં મુશ્કેલી પડે છે. તે છતાં આજે દેખાય ખાતર અને શોભા ખાતર ખોટાં ખર્ચ કરતા અમે અચકાતા નથી. આજે અમે તે ખર્ચો અટકાવવા માંગીએ છીએ.

* આજની સમ્પત્તા સીખવાડી રહી છે જાત મહેનતને અભાવ. જાતમહેનત કરનાર ઉપર તીવ્રરકાર અને દયાની લાગણી, આ સમ્પત્તા (!) અમે તોડવા માંગીએ છીએ. અમારા ઘરો આરોગ્યમય, સ્વચ્છ અને સુંદર રાખવામાં જાતમહેનત કરતાં અમે અભિમાન લેવા માંગીએ છીએ. અમે સાદાઈથી જીવવા માંગીએ છીએ. બીજાઓના ઉપર જીવન વિતાવવા-ખીજાઓની મજૂરી વગર અપંગ જનનારાઓની અમે દયા ખાઈએ તેવું ઇચ્છીએ છીએ.

૭

* અમે એકલવાયા જીવનમાં માનનારા નથી. અમેને અવિભક્ત કુટુંબ ઉપર કંટાળો નથી, પણ એ જુના વખતની કહેવાતી સાસુ નણ્ણીઓ અને નેઠાણીઓ અમારી પાસે તાબેદારો કરાવા માંગતી હોય એ અમારે નથી જોઈતું. અમે રહેવા માંગીએ છીએ. એક જ ઘરમાં પણ જુદા વિચારો હોવા છતાં અમારી જુદી જુદી શક્તિઓ અને સહકાર આપીને અમારું તે ઘર ઉત્તમ બનાવવા માંગીએ છીએ. અમે એ ઘરમાં રહેવા માંગીએ છીએ. પુત્રીઓની પેઠે બવિધના જીવન માટે અમારામાં શક્તિ અને કોમેડીયત આવવા માટેની તૈયારીઓ માટે અમારું બવિધનું ઘર અવશ્યક શક્તિ છતાં મમતાથી ભરેલું કરવા માંગીએ છીએ. આ રીતે પોતાના ગણીને એ કુટુંબનો વિકાસ કરવા માંગીએ છીએ.

* અમે સીતામાતા બનવા નથી માંગતા. અમે એમેઝોન નથી બનવા માંગતા. અમે બનવા માંગીએ છીએ આધુનિક સ્ત્રીઓ. હિંચ અને પવિત્ર જીવન ગાળવા ઇચ્છા છતાં અમારી કોઈ એન સંજોગોવસાત નીચ પડી હોય કે કોઈ પાડી હોય તો તેને લાત મારવામાં, તેને કુવા તળાવ પુરાવવામાં કે પરધર્મમાં નાશી જાય એમ ડરવા માંગતા નથી પણ એ એનોના હાથ ઝાલી તેના આત્મા ઉપર પડેલા ઉઝરડાઓને

મરાઠી; ઉંચા જીવન ઉપર લાવવા અને
 યુજનવા સર્વ તકા મળે એવા સમાજ કરવા
 ઇચ્છીએ છીએ. અમારા જીવનનો નડતા
 કાયદાઓ સુધારવા માંગીએ છીએ. અમેને
 પાઠનારી સામોજિક રીતો કે ધર્મની
 ધેસલાઓનો નાશ કરવા માંગીએ છીએ
 અમારું જીવન પરતંત્ર અને એશિયાળું
 ગાળતા જરૂર પડે તે વખતે ધંધાઓ
 શીખી આર્થિક મુશ્કેલી દુર કરવા
 માંગીએ છીએ પણ વધારેમાં એ કરવા
 માંગીએ છીએ કે આજે પુરુષ જાતની
 જે માન્યતા ભરાઈ છે કે અમેને
 કદાચ મિલકતની માલિકી મળે તો પણ
 તેનો સરસ વહીવટ કરતાં નહીં આવડે તે
 મિલકત ગમે તેમ વેચી નાંખીશું તે માન્યતા
 કઢાવવા શક્તિ મેળવવા માંગીએ છીએ.

અમે લલિત કલાના પુનરી છીએ. અમારા
 ઘરમાં લાક્ષીત્યકળાના ચોક્કા પુરવા માંગીએ
 છીએ. અમે અમારી લાગણીઓનો વિકાસ
 જરૂર કરીશું. પણ અમે એવા લાગણીમયી
 થવા નથી માગતા કે અમારી એ લાગણી-
 ઓનો ખીજાઓ ખોટા લાભ લે અને
 અમેને મુશ્કામીમાં હડસેલી મેરે અને
 અમારે ભવિષ્યનું નખોદ વાળે.

અમે માનીએ છીએ કે ત્યાં સુધી હિંદ
 સ્વતંત્ર નહીં થાય ત્યાં સુધી અમારી સર્વ
 દીશાની પ્રગતિ બની શકશે નહિ આજે
 અમારા ભાઈઓ, અમારા પત્નીઓ અને
 અમારા વડીલો આ સ્વતંત્રતા મેળવવા
 માટે નાના મોટા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે.
 અને તે પ્રયત્નોની નિષ્ફળતા અથવા
 સંપૂર્ણ ફેલોનો અભાવ તેના કારણમાં
 અમેને મળે છે. અમે તેથી માનીએ છીએ
 કે સ્વરાજ મેળવવામાં જે જે રચનાત્મક
 કાર્યક્રમને સફળતા કરવાની જરૂર નેટલી

તેમની છે તેટલી જ અમારી છે. અને
 તેથી અમે તે જરૂર બેળવવા માંગીએ
 છીએ. અમે ગ્રામોદ્યોગ, ખાદી સ્વદેશી,
 આરોગ્યતા, રાષ્ટ્રભાષા, શારીરિક શક્તિ,
 આર્થિક સમાનતા, સર્વ કામ અને ધર્મ,
 મુક્તિમાં બંધુત્વ તથા દારૂ અને બીજી
 કહેવોનો પ્રતિબંધના કામો અમે કરવા
 માંગીએ છીએ એટલું જ નહિ પણ ન્યારે
 અમારા કુટુંબીઓ ત્યાગની ભાવનાથી
 સહન કરવા આગળ આવશે ત્યારે અમે
 તેમને અમારી ચીંતામાંથી જ મુક્ત કરીશું.
 એટલું જ નહિ પણ એ ત્યાગ જંદરીઆત-
 નો છે એમ માની તેઓ તે કરી શકે તેવા
 ઉત્સાહ આપીશું. એટલું જ નહિ પણ
 જે જે વખતે અમારી પણ જરૂર પડશે તે
 વખતે દેશની આઝાદી માટે દુઃખો ભોગવવા
 અને જીવન ફના કરવા તૈયાર થઈશું.

* અમે નિર્બળ અને બીકળુ ગણાઈએ છીએ.
 અમારા રક્ષણનો ભાર પુરુષ વર્ગને માથે
 છે એટલું જ નહિ અમારા એ સ્વભાવથી
 પુરુષ વર્ગને સગવડમાં મુકી તેમની શક્તિ-
 ઓનો વિકાસ થતાં અટકાવીએ છીએ.
 અમે એ બીકળુ સ્વભાવ કાઢી નાંખી-
 અમારા રક્ષણનો ભાર ઉપાડવા શક્તિમાન
 થવા માંગીએ છીએ.

* અમે ભવિષ્યની પ્રજાની શિક્ષિકાઓ
 છીએ. અમારા હાથે કુલેલાં પારણામાંથી
 જ શિવાજી પ્રતાપ, તિલક અને ગાંધીજી
 પાક્યાના છે. તેથી અમે તેમની માતા
 થઈને તેઓ આરિયવાન સાચા અમારી,
 ખડતલ દેશપ્રેમી અને વીરત્વથી ભરેલ
 બનાવવા માંગીએ છીએ.

આ રહ્યા અમારા આદર્શો—આ રહ્યા
 અમારા સ્વપ્નાં અને આ રહી અમારી
 ભવિષ્યની ઇચ્છાઓ !

[૧] શુદ્ધસ્થાન

અખંડ કુમારિકા રહેવાની ઇચ્છા સેવનારી અને સારું સેવાકાર્ય કરતી એક બહેને યોગ્ય સાથી મળતાં તેની જોડે વિવાહ કરી લેવા છે. પણ તેના તે બળાષા કરે છે અને પોતાને નીચે પડેલી માને છે. મેં અને લખીને આ વિચારમાં રહેલી બૂઠને દૂર તો કરી છે. પણ હું નહીં છું કે આવી બીજી પણ પછી બહેનો છે. આથી એને મેં ને લખ્યું છે તેમના વિચાર અહીં પણ નહીં તો તે લાભશાળી થશે.

કોઈ બહેન અખંડ કુમારિકા રહી રાકે તો તે જરૂર સારું છે. પણ એવું લાગેમાંથી કોઈક ન કરી રાકે. વિવાહ કરેલા સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, અને તેમાં કોઈ શરમાવા જેવું નથી. જ્યાં એટલે પતન માનવાની મન પર ખરાબ અસર પડે છે, અને પછા પછી બેઠું તે પ્રયત્નનો વિષય બને છે, અને તે પ્રયત્ન નિષ્ફળ પણ થાય. આથી વધારે સારું તો એ છે કે વિવાહનેયે ધર્મ સમજવો અને તેમાં સંબંધનું પાલન કરવું. શુદ્ધસ્થાન પણ ચાર આશ્રમે પેટી એક છે, અને બીજા પ્રણેતા આધાર તેના ઉપર ન છે. પણ આગ્રહાત વિવાહ લોગવિવાહનું સાધન બન્યા છે, અને તેથી તેનાં પરિણામો પણ વિપરીત આવ્યાં છે. વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ નામ માત્ર રહ્યા છે, અને બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પણ નહિ રહેવા ન થઈ ગયો છે.

આ અને આવી સર્વ બહેનોના ધર્મ તો એ છે કે શુદ્ધસ્થાનને પણ ધર્મ સમજીને બેઠીવ કરવું અને તેને પ્રશ્નચર્ચાથી પણ વધારે સુધોષિત કરવું. એમ કરવાથી તેમની સેવાશક્તિ

ધણી વધી જશે. સેવાશક્તિવાળી બહેન સેવાભાવી સાથીને ન પસંદ કરશે, અને બહેનોની એકત્રિત શક્તિથી દેશને લાભ ન થશે.

સાધનાશુ રીતે બહેનોને માનુષ્યધર્મની કેળવણી મળતી નથી. પણ શુદ્ધસ્થાનને ધર્મ છે, તો માનુષ્યન તો ધર્મ છે ન. એ ધર્મ કહ્યું છે, તે માટે કંપતીને સંયમ રાખીને પ્રત્યેકાદન કરવાનું છે. ગર્ભધારણથી માંડીને માતાએ શું કરવું એકમે તે તેણે નહીં પડે છે. ન સ્ત્રી દેશને તેમજ સ્ત્રી, નિરોગ અને સુશિક્ષિત સંસ્થાને આપે છે તે પણ સેવા ન કરે છે ત્યારે તેનાં બાળકો મોટાં થશે ત્યારે તે પણ સેવા માટે ન તૈયાર થશે. આથી જેના હૃદયમાં અખંડિત સેવાશાવના છે તે હરેક નિયતિમાં સેવા ન કરશે, અને ને વસ્તુમાં સેવાધર્મનું પાલન નહિ હોય તેવું આશરું નહિ કરે.

(‘દરિદ્રાસેવક’માંથી)

આંધીજી

[૨] દરિદ્રા નેહરુનું વેશવાળ

બહેન દરિદ્રા નેહરુના શ્રી. કિરોડ ગાંધી સાથે થયેલા નેસવાળને પરિણામે મારી પાડે પુષ્કળ કામગીરી આવ્યા છે. કેટલાક ક્રોધ અને માલોસી બેઠેલા છે, અને કેટલાકમાં ફક્તીઓને પ્રવલ છે. એક પણ કામગીરી શ્રી. કિરોડ ગાંધીની બંધનિગત લાયકાત વિષે ફરિયાદ નથી. એમની દરિદ્રાએ એમનો એક માત્ર અપરાધ એ છે કે તે પારસી છે. લખા-માટે ધણી કે ધણિયાણી ધર્માન્તર કરે તે સામે હથેરામાં મેં મારો સખ વિરોધ બતાવ્યો છે, અને આવ્યો છે. ધર્મને મદદમાં આવે ત્યારે લગભગની મૂર્ખ દેવાય ‘એવું’

ઉપરજી નથી. આ વિવાહમાં ધર્માન્તરનો કંઈ પ્રત્યેક નથી. બાહ્ય ફિરોજને ધણી વર્ષોથી નેહરુ કુટુંબ સાથે સ્વજન જેવો સંબંધ છે. શ્રીમતિ કાળા નેહરુની ગાંધી દરમ્યાન તેમણે એમની શુદ્ધતા કરી હતી. તેમને એ પુત્ર સમાન હતા. યુરોપની ફિરોજની માંદગીમાં તેમની એને ધણી મદદ થઈ હતી. આમાંથી તેમની વચ્ચે મિત્રતા બંધાઈ. એ મિત્રતા સંયમયુક્ત હતી. એમાંથી પરસ્પર આકર્ષણ થયું. પણ પં. જવાહરલાલની સંમતિ અને આશીર્વાદ વિના બેમાંથી એકેય પરસ્પરનો વિચાર સેવ્યો નહિ. જ્યારે જ્યારે લાલજીની ખાતરી થઈ કે આ આકર્ષણની પાછળ કંઈક પછુ છે ત્યારે જ તેમણે સંમતિ આપી. નેહરુ કુટુંબ સાથેના મારો સંબંધ કેવો ખાદ છે તે પ્રભુ જાણે છે. જે બંને જોડે વાતો કરી લીધી. આ વેશવાળને સંમતિ ન આપવામાં ફરજત થાત. જેમ જેમ સમય જશે તેમ તેમ આવાં લગ્નો વધતાં જશે, અને તેથી સમાજને ફાયદો જ થશે. હાલ તો આપણે પરસ્પર સહિષ્ણુતાની ભૂમિકામાંથી પડોંચ્યા નથી. પણ જ્યારે સહિષ્ણુતા વધીને સર્વધર્મસમાવાયમાં પરિણમશે ત્યારે આવા વિવાહો આવકારપાત્ર મનાશે. સમાજની નવરંગનામાં જે ધર્મ સંકુચિત રહેશે અને બુદ્ધિની કસોટીએ નહિ ચડે તે ટકી શકવાનો નથી. કારણકે તે નવરંગનામાં દરેક વસ્તુની કિંમત જીદી રીતે અંકારો. માણસના ચારિત્રથી એની કિંમત થશે. ધન, પદ્ધતિ કે કુળથી નહિ. મારી કલ્પનાનો હિંદુધર્મ એક સંકુચિત સંપ્રદાય માત્ર નથી. એ તો એક મહાન અને વાહુ વિકાસ છે, અને તે કાળના બેસેલો જ સનાતન છે. તેમાં જરૂરપૂર્ક, મૂંઝા, ખિરત, મહંમદ, નાનક અને બીજાં ધણા નિર્દેશ કરી શકાય એવા ધર્મસ્થાપકોના ઉપદેશો સમાવેશ થાય છે, એની વ્યાખ્યા આ મુજબ છે:

એમ નહિ બને તો તેનો નાશ થશે. પરંતુ લેખકો તેમને અંત જાણ ન લાગવા માટે ક્ષમા કરે. તેમને પોતાનો ગુસ્સો છોડી આ વિવાહને આશીર્વાદ આપવા આમંત્રણ. તેમના કાગળોમાં અજ્ઞાન, અસહિષ્ણુતા અને અશુભો રહેલાં છે એક ભત્તની એવી અસ્પૃશ્યતાની ભાવના છે, જેને ચોક્કસ નામ આપવું કઠણ છે, પણ તેથી જ તે કથંકર છે.

(હરિજનબંધુમાંથી.)

[૩] જમનાલાલજી અને સીસમાજી

“ મહિલાશ્રમની બહેનો તો જમનાલાલજીની વિશેષપણે જાણી છે. એ જાણ તેઓ શી રીતે ફેડરો ? ક્રિયાશીલ આંસુ વહેવડાવીને તો નહિ જ. સેવા જ એમનું ઉત્તમ રમારક છે. આત્મા તો અમર છે. શરીર જ મરે છે. પણ જમનાલાલજીની જેમ દરેક જણ મનુષ્યોનાં હૃદયમાં અમર થતો નથી. મહિલાશ્રમની વિદ્યાર્થિનીઓ અને કાર્યકર્તાઓએ પોતાની સર્વ કર્તવ્યશક્તિ વધારીને એક આદર્શ નમર બનાવવા પાછળ વાપરવી જોઈએ. એને સાફ કરો, એની નિરક્ષરતા દૂર કરો, એમાં ખાદીનો સંદેશ ફેલાવો, અસ્પૃશ્યતા દૂર કરો, અને એની મહિલાઓની સેવા કરો. વળી તમે સી ગોસેવા સંઘનાં સભ્ય પણ થઈ શકો, અને તેના સભ્યો વધારવામાં મદદ કરી શકો. એના પ્રતિજ્ઞા બહુ કઠક નથી, અને જે તમને ગોમાતા વહાલી હોય તો તમે તેના પર હેસિયી સહી કરશો. હૃદય પણ કમ મહત્વનું નહિ, તે હૃદય છે. તમારે દરેકે હૃદય સિર્જી શીખવાનું શરૂ કરી દેવું જોઈએ. એઓ હિંદી અને હૃદય બંને બાજુના હશે તેઓ જ તેના સુંદર મિશ્રણથી થયેલી મારી કલ્પના મુજબની હિંદુસ્તાની લાખા કાળાન્તરે નિર્માણ કરી શકશે. એ આપણી રાષ્ટ્રમાથા બનશે.

વિદ્વદ્ધિ: સર્વિન: સદ્વિર્નિવમદ્વેવતિમિતિ: ।

હરિતેનામ્વત્તાતો યો ધર્મસ્તે નિષોધન ॥

કરી દો, અને ત્યારે વિશાળ જીવનમાં પ્રવેશ કરો ત્યારે તેને તમારા બખ્તર રૂપે ધારણ કરો. તમારામાંથી પણ ખરી વિવાહ કરો. એ સ્વાભાવિક છે, અને જમનાલાલજી લગ્નો મોડાવાનું કામ પણ સારી પેઠે કરતા, તેથી હું તેમને વિનોદમાં 'રાહીલાલ' કહેતો. મણી બાળાઓ પોતાની કમનસીબ બહેનોની સેવા કરવા માટે શણખુશથી અવિવાહિત રહે એવી તેમને મારા એવી જ પ્રબળ ઇચ્છા હતી. પણ તેવી સ્ત્રીઓ વિરલ જ હોય છે. પેલું તોયે હું તમારી પાસે સેવાની આશા તો સખીરા જ, અને પરભૂને તમે જ બનશો, એટલે ચારમણી સેવા આપવી નોંધશે. કોઆઈ નહિ, પણ સાચી રીતે આચરાતો શરદેશશ્રમ ધણી બાળતોમાં બજાવ્યું કરતાં વધારે કષ્ટો છે.

જમનાલાલજી વિરલ પુરુષ હતા. એ સેવાએ જ જન્મેલા હતા, અને તે સેવા સંકુચિત સ્વભાવ રહેવા માટે સમર્થિની નહોતી. તે કાંઈ પણ અર્થે કિંદ્રે કરતા નહિ. એમની ખંત આશ્ચર્યકારક હતી. એ ગાયત્રી તે દૃષ્ટિથી તો ગાયત્રી પણ બલે સંભાળ લેવાતું તેમણે સારું કયું હતાં. આવી એમની તત્ત્વમયતા હતી. એમની ઈચ્છા મુજબ તેઓ કામ કરતા કરતા જ મથા. એમની દરેક વાતનું દરેક જાણ અનુસરણ ન કરી શકે, પણ જેમણે વમારે માટે આશુ બધું કયું તેમને માટે તેમને ખરેખર પ્રેમ અને આદર હોય તો વમારે તેમના જીવનમાંથી કોણમાં એણે એક પાક તો શીખવેા નેહએ જ. સીતના જે હૃદય આદર્ય તેમણે તમારી આમન મૂક્યા છે તેને

સિદ્ધ કરવા માટે સૌ પરિશ્રમ કરો અને તદ્દયે વમારું જીવન સુખી કરો. ”

('હરિનન'માંથી)

અમૃતકુવંરે

[૪] સ્ત્રીઓ

પ્ર—આજે શહેરોની સ્ત્રીઓને બખાલકારના જનથી બચવા ગામડાંમાં જવાની સલાહ આપી છે. પણ આપને એમ નથી લાગતું કે ગામડાંમાંથી કેટલીકે બહાદુર બનીને એ જાણેા સામનો કરવો નેહએ સ્ત્રીઓને તો હંમેશાં હેરાનમતીથી દુર ને દુર રાખવામાં આવે તો તેઓ બહાદુર કે સ્વાશ્રયી ન બની શકે. એક પણ બહેન શરાતનથી મોતની ભેટ કદે તો સ્ત્રીઓના કાયને મદદ ન થાય ? આજે તો બધું આપણી ઠાક-રીઓને તેમનાં માળાવ પાછા પડદામાં હડસેલી દે એવો ભય દેખાય છે.

ઉ—એક જમની શહેરોમાં જીવે હોય તેમણે જમે તે કોણે ત્યાં રહેવું જ નેહએ ને સંકટ પડયે તેના સામનો કરવો નેહએ સાદસ એકવાને ખાતર જ કોઈ કંઈ ન કરે. સ્ત્રીઓ ગામડાંમાં જયો ત્યાં પડદો નહીં રહે. આ ઇશ્વરે તણ કીધેલો પુરુષીશી નાનકડો દડો, જેને જે દુકડીએ પોતાના પૂરા નેરથી ત્રાટ મારી રહો છે, તે દડા પર સર્વ કામ જ કરવાનું હશે ને હજારે બચસુખ રિશ્તિ નહીં જ હોય.

ગાંધીજી

શુદ્ધ, વસાણાવાળું અને સૌગંધભર્યું

બ્રાહ્મી તેલ

કિંમત અડધીયાના આર આના, માટી બાદલીના સવારૂપિયો

આવું મોખખું બ્રાહ્મી તેલ તેમને બાળે જ મળશે.

* શરદા 'ના તંત્રી અમારું જ બ્રાહ્મી તેલ વાપરે છે. રાજવીઓ, રાજસાથીઓ, રાજકન્યાઓ એ સહુને અમારું આ બ્રાહ્મી તેલ વાપરવાની ખાસ બલામણુ છે.

સમસુદીન ઈસ્માઈલજી, ગંડાગઢ, વડોદરા

રાજકુમારી અમૃતકુંવરના શુભ હરતે
સુરત જીલ્લાના અજામા ખાતે ચનાર તાલીમ
વર્ગની ઉદ્ઘાટન કીધા થશે. મુસ્લીમ બેનો આમાં
રસ લે માટે દસ બેનો પુરતું, સ્કોલર શીષ
રાખી છે.

શ્રીમતિ મહેતાની નાયકુના પ્રમુખપદે
લખનોમાં " સોનાએ ભોરોની પરિષદ બરાઈ
હતી, આના અહેવાલનો મોરો પરિષદે ખુબ
મહત્વ આપ્યું છે આ પરિષદે હિન્દીઓનું પ્રતિ-
નિધિ મંડળ મોરો મોકલવાનું ઠરાવ્યું હતું.
રશિયામાં આ ઠરાવ ખુબ સત્કાર પામ્યો છે.
પંડિત નવાહરમાલ નહેરુ પ્રતિનિધિ મંડળનું
પ્રમુખ પદ હશે કે કેમ તે પ્રશ્ન રશિયામાં
ચર્ચાઈ રહ્યો છે.

શ્રી. હંસાબેન મહેતાના પ્રમુખપદે મુખ-
ધમાં સીમાની ગંભીર સભા બરાઈ હતી.
મુંબઈના " ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાએ " સોલજ-
રોની અસહ્ય વર્તનને મળકમાં ઉઠાવતો એક
પત્ર લખ્યો હતો. તેની સાથે આ સભામાં શ્રી
ગંગાબેન વિરોધ દર્શક ઠરાવ મુક્યો હતો બીજા
ધણાં બેનોએ ટોચ આપ્યો હતો શ્રી. મુદલા
બેનો આજી પ્રસન્નબેનો. સામને કરના સમ્મત
ક્યું હતું.

પંડિત મદનમોહન માલવીયાજીના
પતિ દેવલોક પામ્યા છે.

સ્વ. જીવદેવભાઈ મફતલાલ કન્યા-
વિદ્યાલય નાગાવની ઉદ્ઘાટન કીધા સરદાર
વલ્લભભાઈના શુભ હરતે થઈ હતી.

શ્રી. ગુણવંતબેન ધીયાબે સુરત મ્યુની.
માંથી શાળાનું આપ્યું છે.

લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ મુંબઈ:
તેમની ઉંઘાં પખોસ વપની રોવાની મદ

કરીને મુંબઈની ગુજરાતી હિંદુ સી મંડળ
જમિની સંમાજ તથા બીજી સત્ત્વોસ સંસ્થાઓ
લક્ષ્મી સન્માન સમારંભ ઉજવાયો હતો અને
તેમને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

અ. હિ. મ. પરિષદની અમદાવાદ
શાખાના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. સવિતાબેન ત્રિવેદી
જાહેરા છે. ડૉ. મીસ મેડોસ જપપ્રમુખ તરીકે
અને મીસ શારીજ કલાવીના મંત્રી તરીકે અને
મીસીસ નર્મદા વખારીઆ ઉપાધ્યક્ષ તરીકે
નિર્માયા છે.

વડોદરાની અ. હિં. મ. પરિષદની
શાખાના પ્રમુખ ક. સુરભી પંડિત, મીસીસ
તીલક સ્ટેન્ડીંગ કમીટી મેમ્બર મીસીસ વાકનીસ
મંત્રી અને મીસીસ ભટ્ટે ઉપાધ્યક્ષ તરીકે
નિર્માયા છે.

ગોરખપુરના યુવરાગનીના પ્રમુખપદે
ત્યાંની આર્થિકન્યા વિલાવબેનો વાર્ષિક ઉત્સવ
થયો હતો.

શ્રી. ઇન્દિરા નહેરુનું લગ્ન શ્રી. કીશક
જાંધા સાથે થઈ ગયું છે. કન્યા હિંદુ તથા વર
પારસી છે બંને સંસ્કારી છે. વરકન્યાને
અસિનંદન.

ચીતાઈ મેશમો રૂમાલની ભેટ : શ્રીમતિ
મહેતાની નાયકુને મેડમ ચાંચ-કાઈ રોકે આપી છે.

આજામામાં શ્રી કાર્યકર તાલીમ
જાવણીનું ઉદ્ઘાટન શ્રીમતિ હંસાબેન મહેતાના
હરતે થયું છે.

શ્રી. કારીબાઈ ઇન્દુભાઈ નેશીને
માનપત્ર આપવાનો મેળાવડો થયો હતો.

મેળાવડાનું પ્રમુખ સ્થાન ડો. જોડાલાલ વનમા-
ળીદાસ વેશરને આપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી
હારીબાઈ ભુવેશ્વર મ્યુનિ. સેન્ટ્રલ કન્યાશાળાના
મુખ્ય શિક્ષક તરીકે હતા તે નિવૃત્ત થયા બદલ
આ સમારોહ યોજવામાં આવ્યો હતો.

૬. સુમનબહેન ખાંડવાળાને એકેષ વધેકે
સંયત્ના મોનદ મંત્રી તરીકે કરેલી સેવા બદલ
માનપત્ર આપવાનો મેળાવડો મુંબઈમાં સેન્ટ્રલ
રોડ પર આવેલા કમુબાઈ હાઈસ્કૂલમાં સખવામાં
આવ્યો હતો.

શ્રીઓને નિર્ભય થવા માટે અખિલ
હિંદ મહિલા પરિષદની અમદાવાદ શાખામાં
સરદાર વલ્લભભાઈએ સ્ત્રીઓની સમક્ષ બાજણ
ક્યું હતું.

મોક્ષી નામની સ્ત્રી : મુંબઈમાં ફોફોન્ડ
રોડ પર રહેતી હતી. આ બાઈ કરકરી સ્ત્રીસરે
પાસેથી લરકરી બાતમી લેતા પકડાઈ છે તેને
નખીન ઉપર પછી ઠોડી નખી.

શ્રી. સુશીલા પંડિત : પ્રમુખ: વડોદરા
અ. હિં. મહિલા મંડળ, તેઓ કલોલ મુકામે
અમાં ત્યાં સ્ત્રીઓની નહેર સભા બરી તેઓનું
સાથે સન્માન ક્યું હતું.

શ્રી. વનલીલા ખાલુભાઈદેસાઈની સરદારી
ત્રીએ અમદાવાદમાં એકીસપ્તીજની, બુલાભાઈ
કાલોનીમાં સ્ત્રીઓ શોધી કરે છે.

આજી સાલમાં ચાર લાખ રૂપિયાની ખાદીનું
ઉત્પાદન થશે.

મુંબઈમાં : ૧લી પાછી એક મલેશી મેન્સુ-
એટ કાયરથ સ્ત્રીએ એક પતિ અને ત્રણ સંતાન-
વાળા નેન પુરુષ નેડે લગ્ન કર્યા છે.

શ્રી ૦ નચવતીબહેન દેસાઈ કાયમ માટે
વડોદરા ઠાકરાં હોવાથી ગઈ તા. ૨૬મીએ
વડોદરાની તમામ સ્ત્રી સરેથાઓ વચ્ચે બેગો
વિદાયમાનનો મેળાવડો હોડી કમ્પ્યુઆરીબરના
પ્રમુખપદે યોજવામાં આવ્યો હતો.

તૈયાર છે—આજેજ મંગાવો....

જુદા જુદા
કવિજ્ઞાનાં
પુરૂર બાલગીતે નો
સંગ્રહ

ફૂલવાડી

પ્રકાશક :

હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ જુડ.

ધણા વખતથી તમે જેની રાહ ભેતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચુકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ઠાકોર

આજેજ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ

હુહાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

ગાંધી

યુદ્ધ અને કોંગ્રેસ :

વિશ્વ યુદ્ધ તિવ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરતું બન્યું છે. પૂર્વમાં નવાન એક પછી એક કાંધપણ જોખમ વગર બ્રીટન હોંગકાંટના સામ્રાજ્યો છતવતું લગ્ય છે. ત્રણ મહીનાના ટુંકા સમયમાં 'મલાયા, સીંગાપુર બ્રહ્મદેશ, નવા, સુમાત્રા, ફીલીપાઇન્સ અને ઉત્તર એસ્ટ્રેલિયાના બાગે તેને કબજે કર્યા. આટલા ટુંકા સમયમાં આટલા બધા દુર દુરના દેશો કાબૂ હોયે આટલી સહેલાઈથી છતાં દોષ એમ બધામાં નથી. બ્રીટન નિષ્ક્રીય નેચા કરે છે અને ન્હાના ઠાકરાં પાના રમે ત્યારે સારા પાના રાખી મૂકી છેલ્લે હારી નય એવો કણુ દેખાવ કરે છે. આટલું મોટું સમૃદ્ધ સામ્રાજ્ય, ૧૯૧૮નું વિજયી બ્રીટન આમ નિષ્ક્રીય, નિરાસાનનક રિયલિટી પહોંચે એ સ્વપ્ન લાગે છે. સમય

બલવાન છે. મહાસારત્ત્વ અનુન ચાહ આવે છે. શું બ્રીટનના સામ્રાજ્યની ઉપલી ધરીએ ચલુલી હશે ? હઠાઈમાં સામને કરવાનું હજી એના શરતીર સેનાપતિઓને સુચનું નથી પણ ને સાધનેનો નાશ કરવાની હુદ્દિ સૂઝે છે-રખેને દરમન તેનો કબજે લેવાની શક્તિમાન થાય. આ નિરાસાનનક રિયલિટીથી વિજય મળે ખરો ? કોંગ્રેસની નીતિ બ્રીટન પ્રત્યે નિષ્ક્રીય છે. બ્રીટન હિન્દને માટિ, કાંધ કરવા વાત્પર હોય તેમ જણાવું નથી. પાર્લામેન્ટમાં નિવેદનો ન થયા કરે છે પણ સર રોડેકાઈ ક્રીષ્ન હિન્દ આવી કોંગ્રેસ મુસ્લીમ લીગ, હિન્દ મહાસમાને મનાવી લેવા પ્રયત્ન કરે છે. શું આપવાના છે તે કહેવા નથી પણ સંતોષકારક પરિણામની આશા તેઓ સેવે છે. હજી મંત્રણા ચાલે છે. એટલે આ વિષે કાંઈવખો રાહસ્ય તેમ નથી.

ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર જાણીતા થયેલા સક્રાંતકવિ

નરસિંહ મહેતા

લેખક : જયગુપ્તરાય વિ. પુરપોત્તમરાય, જોશીપુરા, એમ. એ.

નરસિંહ મહેતાના જીવન તથા કવનના પ્રસંગોને સરળતાથી રજૂ કરતો આ ગ્રંથ ખાસ વાંચવા લાયક છે.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૫-૦

લખો : લુહાણામિત્ર પ્રેસ. વડોદરા.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વ : નાગરસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૧૨ : અંક ૪

પ્રસ્તક ૧૨

એપ્રિલ : ૧૯૪૨

પૂર્ણિમા

આલે રૂપલા તેજ રાખાય;
કે ઉગી પૂર્ણિમા રે લોલ !

જગતે રૂપેરી સાળ રાખાય;
કે સોલે પૂર્ણિમા રે લોલ !

રમજમ અંતરનો અમકારે;
કે ઉગી પૂર્ણિમા રે લોલ !

મુખડે તેજ તણે અમકારે;
કે સોલે પૂર્ણિમા રે લોલ !

રમજમ રમજમ રસ ગવાય;
કે ઉગી પૂર્ણિમા રે લોલ !

પગલે પગલે અરે શુલાલ;
કે સોલે પૂર્ણિમા રે લોલ !

તારા દિવસ સમ સોહાય;
કે ઉગી પૂર્ણિમા રે લોલ !

જગતે અમૃત ઘટ રાખાય;
કે સોલે પૂર્ણિમા રે લોલ !

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મ. જાડ

હીરકણી

એક હતો ભરવાડ.

અને એક હતી ભરવાડણી.

એમને ત્રણ બાળક હતાં, ત્રણે ઉપર માળાપતું ભારે હેત. એમાં તો સૌથી નાનો દીકરો તો ભારે લાડકો. એના કાલાધેલા બોલથી ભરવાડ ને ભરવાડણી રાજ રાજ થઈ જતાં.

ડુંગર ઉપર શિવાજી મહારાજનો રાયગઢનો કિલ્લો હતો ને તંબોરીમાં ભરવાડ ને ભરવાડણી રહેતાં હતાં.

ભરવાડ કે ભરવાડણી રોજ કિલ્લામાં જાય, ઘરાકને દૂધ પહોંચાડે ને જોઈતું કરતું લઈ વેળાસર ઘર લેગાં થાય.

એક દહાડો સાંજની વેળાએ ભરવાડણી દૂધ દેવા ગઈ, ભરવાડે એને બંને તેટલી વહેલી પાછી આવવા કહ્યું.

‘દૂધ દઈને આ આવી.’ ભરવાડણી બોલી.

ભરવાડણી ઘરાકોને દૂધ આપ્યું. પોતાને લેવાનું હતું તે બજારમાંથી લીધું ને ઘરનો રસ્તો લીધો.

પણ રસ્તામાં હરિકથા હતી. હરદાસ એવી સરસ રીતે કથા કરતા હતા કે ભારે મેદની જામી હતી. ભરવાડણીને યશું કે લાવને જરાક વાર બિલી રહું.

એ બિલી. એને રસ પડ્યો.

હરદાસની કથા કરવાની ઢબ એવી મજાની હતી કે જરા વાર બિલી રહ્યા પછી ભરવાડણીના પગ જ ન ઉપડ્યા.

રાયગઢમાં એવો નિયમ હતો કે દહાડો આથમે એટલે દરવાજા બંધ થઈ જાય, તે સવાર પડે ત્યારે ઉઘડે. કિલ્લો એવે ઠેકાણે પાંધેલો કે ચારે તરફ ખાઈ અને ગીચ જંગલ. દરવાજા સિવાય બીજો કોઈ ઠેકાણેથી ઉતરાય જ નહિ.

ભરવાડણી ભાન ભૂટી. કથા પૂરી થઈ ત્યારે દહાડો આથમી ગયો હતો ને દરવાજા બંધ થઈ ગયા હતા.

એ તો દોડી. એક દરવાજેથી બીજે દરવાજે ગઇ. દરવાજોને વિનવ્યા, કાલાવાલા કર્યા. પણ એ તો હુકમના તાબેદાર. કોઇએ દરવાજો ઉઘાડ્યો નહિ.

હવે શું કરવું ? એને એનો નાનકો યાદ આવ્યો. એના વિના એ રડારાજ કરતો હશે, એનું મોઢું એની નજર સામે તરવા લાગ્યું.

એ કોટ ઉપર ચઢીને ચારે તરફ જોવા લાગી.

એકે ઠેકાણું એવું ન જણાયું કે જ્યાંથી એ ઊતરી શકે. હવે શું થાય ? રાત આખીએ અહીં રહે તો નાનકો રડી મરે.

એણે એક ખાનુ ગીચ ઝાડી જોઇ. ઊંડુ તો ખૂબ હતું. પણ એ એક જ ખાનુ ઉતરવા જેવી લાગી.

એ કોટ ઉપર ચઢી. પોતાના શરીરની આનુબાનુ સાડી વીંટી લીધી ને નળવીને નીચે લટકી.

પગ ટેકાય એવું તો હતું જ નહિ. એણે સરકવા માંડ્યું. થોડે સુધી સરકી શકી. પછી તો એનું શરીર ગળડવા લાગ્યું. ગળડતી ગળડતી નીચેની ઝાડીમાં પડી. સારું નસીબે જાણું ન વાગ્યું. શરીર ઠેકઠેકાણે છોલાયું હતું પણ એની એને દરકાર નહોતી.

એ ઊઠીને ઢોડવા લાગી.

પોતાને ઘેર પહોંચી. નેસ આગળ ભરવાડ રાહ જોઇને બેસેલો હતો. એના હાથમાં નાનકો હતો.

ભરવાડણે નાનકોને લીધો ને છાતી સરસો આપ્યો. એને ધવરાવ્યો ને રમાડ્યો.

‘પણ તું અત્યારે શી રીતે આવી ?’ ભરવાડે પૂછ્યું.

ભરવાડણે બધી વાત માંડીને કહી.

ધીરે ધીરે ભરવાડણની વાત ચારે તરફ થવા લાગી.

પહેરેગીરાએ એને કોટ ઉપરથી કૂદી પડતાં જોઇ હતી. એમણે તો એની જીવતા રહેવાની આશા ધોડી હતી.

ધીરે ધીરે શિવાજી મહારાજના બહુવામાં આ વાત આવી. એમણે ભરવાડણને બોલાવી આ વાતની ખાતરી કરી.

પોતાનાં બાળકો પ્રત્યેના ભરવાડણના વહાલથી તેઓ ઘણા રાંછ થયાં ને એને શિરપાવ આપ્યો.

ભરવાડણ જે ઠેકાણેથી સરકી હતી તે ઠેકાણે એમણે એક પુરજ બંધાવ્યો ને એતું નામ ભરવાડણના નામ ઉપરથી 'હીરકણી પુરજ' પાડ્યું.

આજે હીરકણી નથી પણ હીરકણી પુરજ ભરો છે.

રાયગઢનો કિલ્લો લેવા લાગ્યો ત્યારે એ પુરજ ભેળે ને હીરકણીને યાદ કર્યો.

શ્રી. નાગરદાસ ધ. પટેલ

રાધા દાતણવાળી

મારી શરીરે રોજ એ આવે રે, રાધા દાતણવાળી !
 હ્યો ! હ્યો ! દાતણીયાં શોર મળવે રે, રાધા દાતણવાળી !
 એના ટુકડાથી પોળ બધી ગાળે રે, રાધા દાતણવાળી !
 હ્યો હ્યો દાતણ શો શો એનો ગાળે રે, રાધા દાતણવાળી !
 એ તો ગામડેથી ધૂમતી આવી રે, રાધા દાતણવાળી !
 લીલાં વલીયારી દાતણ લાવી રે, રાધા દાતણવાળી !
 એની ગાદમાં છે બાળક નાતું રે, રાધા દાતણવાળી !
 ફરે 'મા ! મા !' ને રહેતું ન છાતું રે, રાધા દાતણવાળી !
 એતું ગામડું છે શહેરથી છેડું રે, રાધા દાતણવાળી !
 પુરે વળગ્યું છે દુકાળ મોટું રે, રાધા દાતણવાળી !
 ફરે મહેનત મજૂરી રાત દાંડી રે, રાધા દાતણવાળી !
 ઘેર વાટ જીવે છે એની માટી રે, રાધા દાતણવાળી !
 સમી સાંજે તે ઘરે એ બાયે રે, રાધા દાતણવાળી !
 તાંછ હાથ ને રોટલો આપે રે, રાધા દાતણવાળી !
 એને મહોંડેથી સાંભળી છે કહાણી રે, રાધા દાતણવાળી !
 હજી સાંભળે છે રોજ એની વાણી રે, રાધા દાતણવાળી !

છ વાગે કે ગરૂડા ઊઠે. ઘરમાં ઝાડુ કાઢે. ઝાપટ મારે. પછી ધીરે રહીને ચઢા કરે. ચઢા કરી બહાર શેઠ-શેઠાણી પાસે મૂકી આવે. પછી સંઘવાની અરધીપરધી તૈયારી કરે.

ગરૂડા નવ વરસની છોકરી છે. જે ગામમાં રહે છે તે ગામથી એની ભાષા તદ્દન બૂઢી. જરા વાત કરવી હોય તો એ હાથચાળાથી હાથ હલાવી વાતો કરે.

- ટુંકો ચણિયો અને લાંબો કબજો પહેરે. ચણિયામાંથી એના કાળાકાળા પગ દેખાય. વાળ પથ્થુ સારા જાયે નહિ. એક મેલો દોરો લઈ બધા બાંધી લે. માળાના નળ પર વાસણ માંજવા જાય કે સૌ ઘાટીઓ ગિચારીને સતાવે. એની વાસણ માંજવાની વારી છેલ્લી આવે. એને બોલતાં આવડે નહિ એટલે બોલે તો શું જ ?

વાસણ માંજી પરવારે કે ઊભી રહે. એને કામ થોડું એટલે જલદી પરવારે. પણ પરવારીને કરે શું ? બધા મોટા મોટા. વાત કરવી હોય તો એના જેવું નવ વરસનું કોણ હોય ? નવ વરસનું હોય તો પણ શું બોલે ? એ બોલે એક ભાષા ને બીજું બોલે બીજી ભાષા !

કોઈક વાર તો પાટોસીના બાળકને લાયકી લાવે ને એને રમાડે. નહિ તો જોટાંજોટાં બારણાં ઠોકી આવે. જેવું બારણું ઠોકે તે એના પર ગુસ્સો કરે. એની શેઠાણી જાણે તો એને ધમકાવે.

કરે શું ? દિવસ લાંબો ને કામ ઓછું. ઘરમાં રસોઈ કરે ને વખત વધે. વાસણ માંજે, કપડાં ધુએ તો પણ વખત ખૂટે નહિ.

નહિ વાંચતાં આવડે કે નહિ લખતાં આવડે.

માળાપે કાંઈ શીખવ્યું નહોતું. સારાં માણસ બેઈ ઘરકામ કરવા પરગામ મોકલી આપી. બાલું પીલું, ને નહિ જેવો પગાર.

પોતાની શેઠાણી પર ગરૂડા બહુ જ પ્રેમ રાખતી. શેઠાણી બહાર જાય ત્યારે કોઈક વાર લઈ જાય. પણ રોજ તો ક્યાંથી જવાય ? ઘર-કોણ સાચવે ?

એકલી પડતી એટલે જરા નીચે ઊતરતી. નહિ તો બારણું બંધ કરી બેસી રહેતી, અને કંઈ કામ કરી કરતી.

કોઈ ઘેર મળવા આવે તે એને ગમતું. પણ રોજ કોણ મળવા આવે ? જરા નહિ ગમે કે પાંડોશીને કહી આવે: 'તમને બાઈ બોલાવે છે !' 'જોડું જોડું' કહી આવે એટલે એને શેઠાણી ફટકાવે ! બિચારી તદ્દન એકલી. નહિ કોઈ પૂછે કે બોલાવે. એ લાલી ને એનું કામ લાલું. કેની સાથે વાત કરે ? જરા જરામાં હસી પડે કે રડી પડે. સુંઝવણ થાય તો પણ ક્યાં જાય ? કેને કહે ? મા' દૂર-બાપ દૂર. નહિ સગું ને નહિ વડાલું.

નવ વરસની નાની ગરૂડા. આમ ને આમ દિવસો ગાળતી. શું કરે બિચારી ?

પછી ધીરેધીરે એનું તોફાન વધ્યું. જરા બેધ્યાન થઈ મન રમતમાં પડે ને દૂધ ઉલરાઈ જાય. દૂધ ઉલરાઈ જાય તો કહેવાય કેમ ? કહે તો શેઠાણી શરસો કરે. પણ દૂધ બોણું થાય કે તરત બળર પડી આવે એનીચે ભાગી જાય. પણ ક્યાં ભાગે ? ક્યાં સુંબઈ ને ક્યાં મદ્રાસ. જતાં જ ક્યાંથી આવડે ? ટીકીટ કેમ કઢાવે ? ચાર પાંચ કલાકે થાકી રડી પાછી આવે એટલે નાસી જવા માટે બમણો માર ખાય.

પછી માબાપ સંભારીને રહે. મનમાં ને મનમાં એમને ખૂબ ગાળો દે. એમણે જ એને આમ હડસેલી મૂકી ને ?

પણ માબાપ પણ બિચારાં શું કરે ? પોતાને જ ખાવાં નહિ તો છાકરીને ક્યાં ખવડાવે કે લુગડાં કરે ? માટે જ આમ પરદેશમાં અલગથા લોકોમાં નોકરી કરવા મોકલવી પડે ને ?

શ્રી. કપિલા કાકોર, બી. એ.

જ્ઞાનગંગા

પ્રાચીન ગ્રંથોમાં 'કોબી' ને પવિત્ર વસ્તુ માનવામાં આવતી અને કોઈમાં ઇશ્વરના સોગનને બદલે 'કોબી' ના સોગન ખવડાવવામાં આવતા.

* * *
માણુસના શરીર પર ૩,૫૦,૦૦૦ જેટલા વાળ હોય છે, જેમાંથી માથાના વાળ ૧,૧૦,૦૦૦ જેટલા હોય છે.

* * *
ફુનિઆબરના છાપખાનાઓ દરસાલ બે લાખ કરતાં વધુ પુસ્તકો છાપે છે.

* * *
અત્યાર સુધીમાં 'ખટાકા' બાબતમાં ૫૦૦ અને નેપોલીયન બાબતમાં ૭૦૦૦ પુસ્તકો લખાયાં છે.

શ્રી. રતિલાલ ત્રિવેદી સંસ્કૃત

કોના નસીબે ?

ઘણા બહુના વખતની વાત છે.

મારા દાદાએ મને એ કહેલી.

એમણે એ ખની ત્યારે સાંભળેલી.

નાનું સરખું નગર હતું. એની બાજુમાં થઈ ને એક સુંદર નદી વહેતી હતી.

નગરથી એકાદ કોશ દૂર નદી કિનારે મહાદેવનું એક પૂરાણું દેરું હતું. દેરું અને એની આજુબાજુની વિશાળ જગા ને ઝાડોની ઘટા બે ઘડી બેસવાનું મન થાય એવાં હતાં. એનો દેખાવ ભારે રળિયામણું હતો.

અવારનવાર ત્યાં નગરનો કોટવાળ, ન્યાયાધીશ, શાળાનો આચાર્ય નગરથોડ વગેરે ફરવા જતા.

ઉનાળાના દહાડા હોય, માથે ધામ તડકો પડતો હોય, સાંજનો પહોર થાય ત્યારે કેમકેવાળ વગેરે દસખાર જણ દેરા સુધી જાય. ત્યાં બેસે ને મોટેથી પાછા ફરે.

એવી રીતે એક વખત એ દસેક જણ ફરવા ગયેલા. એવામાં વાહળાં ચઢી આવ્યાં, ભેરથી પવન પુકાવા લાગ્યો અને ઝંઝાવાતની શરૂઆત થઈ.

પેલા દસે જણા દેરામાં વિસામે લેવા બેઠા.

ભયંકર તોફાન સાથે વરસાદની ઝડીઓ પડવા લાગી અને વીજળીઓના કડાકા કાન ફાડી તાબે એવી ગર્જના સાથે થવા લાગ્યા.

તોફાનનું ભેર એમણું થાય એટલે જઈએ એમ કરીને પેલા દસે જણ વાતો કરતા દેરામાં બેસી રહ્યા.

પણ તોફાન તો વધ્યું. ભયંકર કડાકા કરતી વીજળીઓ આંખને આંજી દેતી પડવા લાગી. દેરાની ઉપર પણ વીજળી પડતી લાગી. સૌના મનમાં થઈ ગયું કે જરૂર દેરા ઉપર વીજળી પડશે અને આપણાં સૌ ચે વરસે આવે પૂરાં થઈ જશે. પણ વીજળી બાજુમાં પડી ને ખાડો પડ્યો.

ખીજવાર, ત્રીજવાર ને ચોથીવાર પણ એ જ રીતે વીજળી પડી.

‘માનો ન માંનો પણ આપણામાંથી આવે એકાદનું મોત નહીં છે. એને લીધે જ આ વીજળી પડે છે પણ આપણે બધા છીએ તેથી એ બાજુમાં ખસી જાય છે.’ એક જણે કહ્યું.

‘પણુ જો મોત નક્કી હશે તો એકને પાપે આપું વહાણુ ડુબશે. આખરે વીજળી દેરા પર પડશે ને આપણે બધાંયે દુખાઈ મરીશું.’ બીજાએ જણાવ્યું.

‘તો એનો પણ ઉપાય છે.’ ન્યાયાધીશે કહ્યું.

‘કહી નાખોને.’ કોટવાળે આગ્રહ કર્યો.

‘આ સામે પીપળાનું ઝાડ છે. આપણામાંનો દરેક જણુ દેરામાંથી બહાર જઈ એ પીપળાના યડને હાથ લગાડે. જરાવાર ઊભો રહે ને પાછો દેરામાં આવી જાય.’

‘ખરી વાત છે. જેતું મોત નક્કી હશે તેના ઉપર વીજળી પડશે.’

ભલે, સૌથી પહેલો કોણુ જાય છે ?

‘હું જાઉં’ કહીને કોટવાળ ગયો.

પીપળાને હાથ લગાડીને એ ઊભો ને થોડી વારે દેરામાં પાછો આવ્યો.

એમ એક પછી એક નવ જણુ જઈ આવ્યા.

છેલ્લો રહ્યો શાળાનો આચાર્ય.

સૌને ને એને પણ એમ જ લાગ્યું કે એને માથે મોત ભરે છે.

અંઝાવાત ઉઘ્ર બન્યો. પીપળાના ઝાડને હાથ લગાડવાને બદલે આંખો મીંચીને આચાર્યે નગર તરફ દોડવા માંડ્યું. એ દોડયે જ ગયો. અંઝાવાતની એણે પરવા ન કરી.

પેલા નવે જણુ એને જતો જોઈ રહ્યા.

એકાઠ ખેતરવા ગયો એ હશે ત્યાં તો ગગનભેદી અવાજ સાથે પેલા દેરા પર વીજળી પડી. એક લયંકર અવાજ થયો ને આપું ‘યે દેરું કડકડ અવાજ કરતું પડી ગયું.’

પેલા નવ જણુ એની નીચે દુખાઈને મરણ પામ્યા.

ફાટી આંખે આચાર્યે એ જોયું.

એતું નક્ષીળ જોર કરતું હતું ત્યાં સુધી દહેરા પર વીજળી પડતી ન હતી. એ જ એને દૂર ખસેડી ગયું ને નવ જણુ ઉપર મૃત્યુનો પંજો પડ્યો.

વિધિની ગતિ અકુળ છે !

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની ચાસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ સમૃદ્ધરતી

વીર શૃંગાર અને કુશારસથી ભરપૂર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમન
તથા અનેક ભેદબાદોથી બાંધુક

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

ધાને

परमार धारावर्षादेव.

ભા.ગ. ૧-૨

જેની પ્રજા પ્રજા આર્થિકસંચાલનના નજરના નકલો અપામ મન મન છે

અને ગાંધીજીના આગ્રહના કારણે નવેસર આપી રહ્યા છે.

મેઠુ વળત વાંચેરી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મળતી નહીં ગમે.

५०० पातालो दण्डात् पयो पाद् पुद्गला मूत्र

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

५५ :

સુષાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ. વડોદરા.

હી રાં બાં ઈ નું

હલકબહુ મીડિંગ

આર્થિક નાટક સમાજના
લોકપ્રિય નાટક

ન. સી બ. દા. ર

ના ગાયનોમાં સંગીતનું
સુમધુર વાતાવરણ જમાવી
લેય છે

સાંભળો :

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્ઝ

ડી. એ. { પ્રીતમજી અમારા છે
૬૭૬૯ { જરા આધાર્યો લોચન
ડી. એ. { અક નાત પૂરું દિલની
૬૭૪૦ { સાલખાએ મોકલી-
વેળી શુભાખની.

નવાનો લાડીલો નટ
મા. અશરફખાન
એમ. એમ. ૭૨૧૫

યાં કળા કલ્પના થાકે
હાથો ઉઠમય ખાનું ખુસે

નરસીખદાર નનાએ ગાંધી
રજુ કરે છે.

એપ્રિલ

૧૯૪૨

ખદાર પડી
ચૂકેલ છે.

પોર્ટ તાકીદે મોંઘાવો:—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ્ઝ

મેન્યુ. કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેડાજ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'શુદ્ધિત આંગ્રા' (G. A.)ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરજીયાત છે:

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

ટેક્સબુક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવેલ છે:

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ટાંકર

મુદ્રણ : રા. ૧-૬-૦૦ પોર્ટલેઝ : ૦-૧-૦

અદ્ભુત પતિબદ્ધિ અને નારી ધર્મના યથાર્થ પાલન કરનાર સીતાંજીનું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાથુકલાલ નંદલાલ શાસ્ત્રી

મુદ્રણ : ૦-૬-૦૦ પોર્ટલેઝ : ૦-૧-૦

શ્રી સયાજી બાલરામભાણાનું પુણ્ય ૧૫૧ હું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજી હરિ મનોહર, બી. એસ. સી

મુદ્રણ : ૦-૬-૦૦ પોર્ટલેઝ : ૦-૧-૦

શ્રી સયાજી બાલરામભાણાનું પુણ્ય ૧૦૬ ૨

પુ. હ. લિંગવાનની વીતા

લેખક : અંકરકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, બી.

મુદ્રણ : ૦-૬-૦૦ પોર્ટલેઝ : ૦-૧-૦

આવેજ લખો:—

હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

ગુણગુરુર પોળે આહિતોપદેશ

અનુભવ
સરસ્વતી દેવી

પ્રો. અનુભવ
સરસ્વતી દેવી

શ્રી. અનુભવ દેવી

શ્રી. અનુભવ દેવી

અનુભવ દેવી, અનુભવ દેવી, અનુભવ દેવી

કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વઢીલ, બેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉતરવાનું ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

નાયમંદીર પોહળ, વડોદરા

સુખી અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાશુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
જેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ'ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિવેલીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયલેદક બનાવો રજુ કરતી

પ્રેમ-સૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણી

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતાપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવીકાવા વગેરે
લેલભરેથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાવેલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦.

લખો:- મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ખાસ સંગ્રહ કરવા લાયક પુસ્તકો

બલદક બકા દેવકા ભા. ૧-૨	૬-૮	ફળઝાડનો ખગોચો	૧-૨
રાજ્યોગી માને પરમાર ધારાવર્ણવ ભા. ૧-૨	૮-૦	છોકાનું જીવન	૦-૪
મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૮	કરોળાઓનાં કાવત્રાં	૦-૬
રાષ્ટ્રીય કેશિસનો ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩	૧૨-૦	મનુષ્ય ભ્રમણ	૦-૧૨
વિશ્વભારતી અથવા દિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર	૧-૦	કેનેડાનું જવાબદાર રાજતંત્ર	૧-૮
અગ્નેદ સંહિતા ભા. ૧	૨-૦	લઈમિજીનેની ઉત્કર્ષિત	૧-૪
" " ૨	૨-૦	જેળવણી	૧-૮
" " ૩	૨-૦	સીતા	૦-૬
" " ૪	૨-૪	શુદ્ધ ભગવાનની વાતો	૦-૬
" " ૫	૨-૦	મેગેરથોનીસના સમયનું દિન્દ	૦-૮
જીવાનીની ચાવી	૧-૮	પ્રકાશ	૦-૬
વેપારની ચાવી	૧-૧૨	ઈર્સોંગના સમયનું દિન્દ	૧-૧૦
આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪	મીલની મુલાકાત	૦-૬
કળા વિષે પ્રવચનો	૦-૭	પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨
નેફસનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦	દિન્દની સફર નીકળેલા વઢાણવટીઓ	૦-૧૧
વક્તવ્ય	૧-૦	વેપારની ચાવી	૧-૧૨
મદિપતરામ	૧-૧	મદમદ બેગડો	૦-૬
નર્સિંહ મહેતા	૦-૧૧	સૂર્ય નર્મરકાર	૦-૮
પરિવર્તનનાદ	૦-૧૦	પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬
ઈંગ્લેન્ડ અને દિંદુસ્તાન	૦-૧૫	આપણા મહારાજા	૦-૬
દિંદુસ્તાનના લોકો	૦-૧૧	ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર	૧-૬
જગતની રાજનીતિ અને દિંદ	૦-૮	વિદ્યુત	૧-૦
આર્યોનું આદિ નિવાસસ્થાન	૦-૬	વિદ્યાનના વિધાઓ	૧-૧૨
સ્થાનીક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ	૦-૬	દિંદુસ્તાનમાંના જુદા જુદા ચક્ર	૦-૧૨
સામાજિક સુખરૂપતા	૦-૧૧	પ્રાણીઓનાં મુલામુલ લક્ષણો તથા વય વિદ્યાન	૦-૧૦
સરેવરના જીવો	૦-૧૩	વાયેલાઓનું મુજરાત	૦-૬
તરનાનાં કળા	૦-૭	ભાષાવિદ્યાન પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
ગર્ભવિદ્યા	૦-૧૨	માડું જીવન અને કાર્યક્ષેત્ર	૦-૧૨-૦
નોકા બજા	૦-૧૧	પર્યટનની વાતો ભા. ૧	૦-૮-૦
સૂર્ય	૦-૧૨	" " ભા. ૨	૦-૮-૦
ધનવિદ્યા	૦-૧૧	રડોઓ અને ટેલીવિઝન	૦-૮-૦
ખેતીના ઉપદ્રવો	૦-૧૪	કુલવાડી	૦-૪-૦

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

બાલજીવન

ગુજરાતી બાળાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સરતું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩૦-છુટક નકલ રૂ. ૦૧, હિંદ બહાર રૂ. ૪૧. બર્મા: રૂ. ૩૫.
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક છપામવાળી
દળદાર બેટ ચોપડી તદ્દન મફત બેટ મળે છે. લવાજમ દ્વારા ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની બેટ “ધસપની નીતિકથાઓ ૧” છે.

“બાલજીવન”નું સાહિત્ય :

‘બાલજીવન’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ બેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાના + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨,
બાલજીવન કાર્યાલય—બાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

શરૂઆતથી અત્યાર સુધીના સાચો ઇતિહાસ રજૂ કરતું અનોકલ પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ (કિંમત રૂ. ૧૧)

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ પ્રેસ, ઘાવર પાસે, વડોદરા.

જાલવિનોદનું જાલમાહિત્ય

જાલની માટે સવોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
જાલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

હાંથી જાતનાં આટલું કાર્ડ ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કંકો શી ખ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

જાલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરો છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

જાલવિનોદ માળા

બારેબાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં ખેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક જાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોષણસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સુવિખત મંગલો.

જાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાહ [મુંબઈ]

પુસ્તક ૩૮૩

મે : ૧૯૪૨

અંક ૩ બી

ભારતવર્ષ

પ્રભુને પ્યારે, રસકસ ક્યારે, જળહળતો ધ્રુવતારે છે,
 દોટિ દોટિ અમૃતધારાએ, ફેરાતો કૂવારે છે;
 ઉંચા નીચા, ગરીબ તવંગર, સવે'નો સહિયારે છે,
 જશવંતો જગમાં અણુમોલો,
 ભારતવર્ષ અમારો છે.

ફળ ફૂલે હ્રુમહ્રુમતો સુંદર, દિવ્ય બગીચો સારો છે,
 ઉન્નત ન્યાં આચાર વિચારો, વિભળ સકળ વ્યવહારો છે;
 સદા અનોખા ન્યાં અવનિર્મા, સંસ્કૃતિ ને સંસ્કારો છે,
 જશવંતો જગમાં અણુમોલો,
 ભારતવર્ષ અમારો છે.

કૃપાસિન્ધુ છે, દીનજન્ધુ છે, પ્રસિદ્ધ પર ઉપકારો છે,
 ભાંગ્યાનો ભેડ, ભૂખ્યાનો ભયો પૂર્યો ભંડારો છે;
 ત્રણે ભુવનમાં ન્યારો, એનો સહાય જયજયકારો છે,
 જશવંતો જગમાં અણુમોલો,
 ભારતવર્ષ અમારો છે.

રાધા-કૃષ્ણ

: : અભિનય ગીત : :

રાધા—

શ્યામ સ્વરૂપ એ કપટી કા'ના
મારગડો કાં ફેકે રે
આધા જા મને અડતો ના
મુજ સામુ શુ' નિરખે રે

: સાખી :

હું છું ગોરી રાધિકા તું છે શ્યામલ કા'ન
તુજને અડતાં તાલે રંગે રંગવિધાન
તારે સ્પર્શે શ્યામ જાતું હું છોટો કા'ના છોટો રે
મારો મારગ છોડી કા'ના તારા મારગ લેજો જા—શ્યામ

: સાખી :

કાળી તારી ખાંસરી કાળાં તારાં વેળ
કાળી તારી કામળી રસભર કાળાં નેળ
તારાં નયણાં ફેરવી લેને કાળી છાયા પડતી રે
મારે પાંચે જાવા રેને છલા કોળી મેલી રે—શ્યામ

: સાખી :

યમુના જળ છે શ્યામને નજ વાદળ ધનશ્યામ
કાળજ કાળી રાતડી નિરખું ના એ આશ
કપટ ભયું એ શ્યામલ રંગે નિરખું નહિં હું કોને રે
શ્યામ સ્વરૂપ એ કપટી કા'ના મારગડો કાં ફેકે રે
ગોરી રાધા રાણી શાને આવડી રીસ તમારી રે
મારો વાંકે વરથો શુ' હોયે શ્યામ હું તે ભુલ મારી રે—ગોરી

: સાખી :

કાળજ અંજન અંજનતાં કાળા કેશ કલાપ
કાળી નેત્ર તણી કીકી કસ્તુરી બીન્દી લાલ
જોડી રીસ અઢાવો રાધા પછી તે ક્યાં મુખી નભરો રે
ગોરી રાધા રાણી શાને આવડી રીસ તમારી રે

: સાખી :

મારે સ્પર્શે થાય તું શ્યામ કહે છે આજુ
તુજને અડતાં થાડું હું સ્વેત નક્કી નિર્ધાર
ફરીને પાછી મુજને અડતાં થાય તું ગોરી રાધે રે
શ્યામલ રંગ વિના કદી ચાલે શ્યામ વિના નહિં ચાલે રે
આવો રાધા આવો આપણું રસભર રંગે રમીયે રે

સૌ મુવાસિની કૃદ્ધીનચંદ મજમુદાર

૧૫૬—

ન્યારે દુનિયા રસાતળ જતી હતી

લેખક : વકીલ માણેકલાલ જોષીલાલ દવે

મહેશ્વર મહાદેવના યોગાનમાં આજે બ્રહ્મણે પંચ બ્રહ્મ યજુ હવું. કપાળમાં ત્રિપુડ, ગળે રૂદ્રાક્ષની માળા અને ગોળમટોળ મુખાકૃતિવાળા અનેક બ્રહ્મણોની દેવાલયમાં સવારથી અવરજવર વધી હતી. આજના પંચે બ્રહ્મણવાડામાં મોટા નાના સર્વેને અજળ કુતુહલ ઉત્પન્ન કર્યું હતું.

પંચની માનવમેદનીથી યોગાન ચિકાર હતું. દરેક જાણુ પેતાના રોળામાં હાસ્યવિનોદ કરતા હતા. એવામાં ન્યાતપટેલ પ્રજુરામ પંડ્યા અને ન્યાતગોર શંકર શુકલ આવી પહોંચ્યા એટલે પ્રજુરામ પંડ્યાની પાવડીઓના અવાજ સિવાય સર્વે ત્ર વાતાવરણુ સ્તબ્ધ હતું.

પટેલ પંચમાં એકાં એટલે આજુબાજુ તેમના હંમેશના સાગરીતો, નપુરુષકર પાંક, જ્યેષ્ઠકર જાની, દલપત દવે વિગેરે ગોઠવાયા. હંમેશની ટેવ મુજબ તેમને પેતાની કેડ અને પગની આસપાસ કસીને ખેસ બાંધ્યા. અને તમાકુનો માવો ખાવાની સરચાત કરી.

સમસ્ત પંચ આતુરતાથી ન્યાતપટેલ તરફ જોઈ રહ્યું. એવામાં તેમનો છુકંદ સ્વર સાંભળાયો: “ બાળ્યો, દુનિયા રસાતળ જાય તેવા જનાવ જાન્યો છે. કહેતાં પણ કાળજી કંપી હો છે કે, આપણી ન્યાતની વિધવા સવિતાને હરામના હમેજ રજા હતા. હરામના હમેજ તો રજા પણ પાછી આશ્રમમાં જઈ છોડકર જણી આવી અને એ છોડકર લઈને તેનું પરાક્રમ છતુ કરવા ગઈ કાલે આપણા ગામમાં પાછી આવી.

આપણે બ્રહ્મણનો અવતાર અને તેમાં આવું અધમ અચરણુ બહાર પડી જાય તો

પછી લોહા ચારે ને ચોટે ગમે તેવી વાતો કરે તેમાં શી નવાઈ ? ”

“ યજ્ઞમાનોમાં હવે આપણે શા આદર-ભાવ રહેશે ? ” પ્રદલાદ પુરાણીએ કહ્યું.

“ જ્યાં સુધી બાઈ અને બાળક ગામમાં હશે, ત્યાં સુધી હંયા મોઢે આપણા કોઈયે બોલી શકાશે નહીં. અરે ભગવાન, આવું જોવા અમને શીદ શવતા રાખ્યા ? ” દલપત દવેએ બળાપો કહ્યો.

“ ફરીથી તેનો જીનો કારબાર રાહ કરી બ્રહ્મણવાડે જગાડે તે જીદું. ” પચાસ વર્ષની પાકટ વયે પણ નદટાઈથી હસતાં હસતાં જ્યેષ્ઠકર જાનીએ કહ્યું. આ સાંભળી પંચમાં ચારે બાજુએ ડેટલાક લોહાએ ગંભીરતા દૂર કરી મનદાવે તેમ કોલાહલ કર્યો.

ફરીથી પટેલનો અવાજ સાંભળાયો: “ હવે સચિતા સજીથી શું કરશું તે વિચારવા આપણે ભેગા થવા છીએ. ”

“ કાઢી મુકો, કાઢી મુકો, તેને ગામ બહાર હાંકી મુકો. ” એવા ચારે બાજુથી અવાજો આવ્યા.

“ બોલાવો, એ રાંડ સવડીને તો બોલાવો ! ન્યાતના સમજાવે સમજાવે જતી રહે તો કીક છે, ” જ્યેષ્ઠકર જાનીએ કહ્યું.

ચોટીકવારે ન્યારે ન્યાતગોર શંકર શુકલ, પટેલની સુચના અનુસાર નર્મદા કાંઠાની મહદથી, સવિતાને મહામુશીબતે પંચ તરફ ઘસડી લાવતો હતો; ત્યારે કંઈણા અને કોબની મૂર્તિસમી સવિતા અને તેના બેએક આસના રડતા બાળક તરફ તમામની આંખો મંડાણી.

સુવાવડની ફિક્કાસ તેના મુખ ઉપરથી ઓસરી નહોતી. ઉમટી સુવાનીનો અમલ હોવા છતાં તેનું શરીર ચાક, ભૂખ અને તિરસ્કારથી ફીણુ થયેલ હતું. તેને સમજાવીને નર્મદા કાઢી પંચ તરફ ખેંચી લાવતાં હતાં.

બાહ્યોના બહતવના કાળા ફલકે, ગામ લોકોની નિંદાનું મુર્ચ્છિત સ્વરૂપ અને શાસ્ત્રોથી નિબેધ કરેલ વ્યભિચારના સાક્ષાત્ પ્રતીક ત્રણે પંચના બૂદ્ધિવાની આંખો ફાટી. સવિતા ભય, ક્ષોભ અને તિરસ્કારથી તરફડતી એક બાજુ ઉભી હતી અને પંચના મહારથોઓ તેના વર્તનને વખોડી કાઢનારી ગર્જનાઓ કરતા હતા.

ન્યાત પટેલ પ્રભુરામ પંડ્યાએ નર્મદાકાઢી સામું જોયું અને સ્થેન ટોળમાં કહ્યું: “તમે પાડોશમાં હોવા છતાં આવો પ્રસંગ કેમ આવવા દીધો ?”

આ સવાલથી જમાનાના ખાલેજ નર્મદા ડોશીની આંખોમાં ચમક આવી. બાળવિધવા તરીકે આખી જીંદગી વ્યતીત કરેલ હોવાથી તે ફરેકની લોકપ્રતા પારખી શકતાં હતાં અને ગમે તેવાને વખત આવે ટોણો મારી દેવાની પણ શક્તિ હતાં. તેમને ધીરથી કહ્યું: પ્રભુરામભાઈ, મોટા ઘરના છોકરા અવારનવાર આવળ કરે તે મારું રાંડીરાંડ ડોશીનું શાના માને ? આજકાલનાં છોકરાં કેના કલામાં છે તે તમે ક્યાં નથી જાણતા ? લ્યોને, આપના ભાનુભાઈ, છે તમારા કલામાં ?” કેટલાકની આંખો પટેલના ભગીજ ભાનુશંકરે ઉપર મંડાણી; પરંતુ હંમેશનો ઉજ્જ્વલ ભાનુ નીચી ડોક સાંભળીજ રહ્યો હતો. પંડ્યાના શરીરે કેપારી વફૂટી. તેમને વાત વધવા નહીં દેતાં સવિતા તરફ ગર્જના કરી, “બાઈ, કુકર્મ કરી તું જીવતી રહી અને છોકરું લઈને તું ગામમાં પાછી આવી તેમાં નર્મદાઈની તો હદ થઈ ગઈ છે. તારું બાવિ બગાડ્યા પછી

ન્યાતજાતના લોકોને પણ બદનામ કરવામાં કેમ બાકી રાખ્યું નથી; માટે ચોવીસ કલાકમાં આ ગામ છોડી તારે ચાલ્યા જવું તેવો ન્યાતનો ફરાવ છે.”

“હું ક્યાં જઈ ? મને માર કરો. મને અપનાવો.” સવિતાએ કાળજીના કટકા થઈ બધા એવા કશુ શબ્દોમાં વિનંતિ કરી.

“જહાંનમમાં જ, કુવો તળાવ પુર કે ગમે ત્યાં જતી રહો. આ ગામમાં કે તેની આસપાસ તારો પડછાયો પણ ન જોઈએ.” શંકરગોરે નાટકો કર્યો.

સવિતા હતાશ થઈ નીચે બેસી ગઈ અને છાતીફાટ રડી પડી. રડતાં રડતાં એણે પટેલની પાડોશમાં બેઠેલા તેમના ભગીજ ભાનુ તરફ દ્રષ્ટી નાંખીને કહ્યું: “આ પ્રસંગ માટે મારી નાનમ અને નિરાધારવસ્થાનો લાભ લેનાર જવાબદાર છે; છતાં મને આટલી વખત ફરજુજર કરો.”

ભાનુશંકરની મુખમુદ્રા શેવાઈ ગઈ. સવિતાની દૃષ્ટિ જીરવી નહીં શકવાથી તે નીચે જોઈ રહ્યો અને સરેવાકાને સવિતાના આગળના શબ્દો સાંભળવા આગુર બન્યો. એવામાં ચાર બાજુથી અવાજો આવ્યા; “નામ દે, નામ દે, નામ દે !”

એકવાર આવા અવાજો આવ્યા છતાં સવિતાના મુખમાંથી તે નામ બહાર આવી શક્યું નહીં. ફક્ત એણે રડતા બાળકની સુરત જનાવીને કહ્યું: “મારા માટે આ નિર્દોષ બાળકને સજ્જ ન કરો પ્રભુની ખાતર મને ગામના એક ખૂણે પડી રહેવા દો.”

“નામ દે, નામ દે !” તેવા અવાજો ફરીને એક બાજુથી આવ્યા.

“અચરહાર, કેમકે ઓટી રીતે બદનામ કરવા નામ દીધું છે તો ? આવી જટકેજ સ્ત્રી આવા પ્રસંગે ગમે તેવા આખરહારનું નામ

આપે; તેથી તેનું કંઈજ માની શકાય નહીં.”
ન્યાતપટેલનો સત્તાવાહી સ્વર ગર્જી ઉઠ્યો.

“ નર બ્રમર છે. પુરુષનો પગ કદાચ
લપસે પણ ખરો; પરંતુ સાચવવાની જવાબ-
દારી તો જીને શીર છે. ” હાવકાશથી
જેશંકર જનનીએ કહ્યું,

એવામાં એક બાળુએ બેઠેલો અને
ગાંધીજીના આશ્રમમાં થોડો વખત રહી
આવેલો નરહરી ભટ્ટ ઉભો થયો અને પટેલને
નમન કરીને બોલ્યો: “ આ કૃત્ય માટે
બાળને ફસાવીને અધોગતિ કરનાર પુરુષ
વિશેષ જવાબદાર છે; તેથી તેનો તપાસ થવો
જોઈએ. ”

“ આવી તપાસ પંચથી થઈ શકે નહીં. ”
ન્યાતપટેલે નિર્ણય આપ્યો.

નયુશંકર: “ આશ્રમમાંથી આ બવાડો
ગામમાં લાવવામાં તેનો જ. હાથ હોવાનું
જાણાય છે.. ”

શંકર મુકલ: “ ટેડા સાથે સંપર્કિત
બોજન કરવાનો સંગીન પુરાવો છે; તો તેનો
પણ નિકાલ કરી તેને ન્યાત બદાર મૂકો, ”

હસપત દવે: “ નાના મોઢિ મોઢી પંચાત્ય
કરે છે; તેથી એજ લાગેલો છે. ”

અત્યાર સુધી હરિરામ પંડ્યા ખૂણામાં
બેઠા બેઠા માળા ફેરવતા હતા તે એકદમ
જિભા થયા અને લાકડાના ટેકાથી પંચમાં
આવીને તટ્ટકયા.

“ હરિરામ પંડ્યાના બાણેજને ન્યાત
બદાર મુકવાની કેની તાકાત છે ? આંખે
અસીજવાન થયો એટલે પરમેા પટલાઈ કુટે
છે; નહીં તો ન્યાતની પટલાઈ તો મારા
આપની છે, કેના ઘરમાં શું કહેવણુ છે તે
મારાથી છાનું નથી. તમામનું મારી છબે
નાશું છે. ”

પંચનો જજરો કોલાહલ મચ્યો. નરહરિને
તેના કુટુંબીઓ બાળુ ઉપર લઈ ગયા અને

તેના વેઢીયાવેડા મૂકી દઈ પારકી તકરાર
ઘરમાં નહીં ધામવાની શિખામણ આપવા
લાગ્યા. કુનેહબાગ પ્રભુરામ પંડ્યાએ સવિતાને
નર્મદા કાકી સાથે ઘેર મોકલી દીધી
અને પોતાના પિત્રાઈ કાકા હરિરામ
પંડ્યાને પોતાની પાસે બેસાડીને ધીરથી
કનમાં કહ્યું: “ કાકા, નરહરિતમારો બાણેજ
છે અને મારો નથી ? છોકરાને રહેજ દય-
ગ્રાવા દેખાવ કરવો પડે; પરંતુ તમારે તેની
ચિંતા કરવાની હોય નહીં. ”

કોલાહલ શાંત થતાં ન્યાતપટેલે કહ્યું:
“ હવે સવિતાની બાળતમાં શી તજ્જીજ
કરવાની છે તે સુધનો નીકાલ કરવાનો છે. ”

“ સવિતાના વડાના પિત્રાઈ-રામશંકર
અને સોમનાથ દીલા છે, તેનું જ આ
પરિથામ છે તેમનો કાકા કાલીદાસ બહુ
જજરો છે, આવો જ પ્રસંગ કાલીદાસની
કાકી બાળતનો જન્મેા હતો, પરંતુ તે વાત
ન્યાતસુધી આવવા દીધી નહોતી અને શું
કયું. તેથી ગામમાં કોઈને ખજર પણ પડવા
દીધી નહોતી. કેમ જેશંકર, તમને તો એ
વાતની ખજર હરો ? ” નયુશંકરે વાત ઉપાડી.

“ હા, હા, હું તો એની તમામ વાત
જાણું છું. તેની કાકી કંકુને તે કેકાણે તો
પાડી આવ્યો અને ઉલટા ચારસો પાંચસો
ઉપજની આવ્યો. ક્યાં એ શીશંગે વાધ અને
આ મૂવા મેંઢાનાં બકરાં ? ” જેશંકર
જનનીએ તમાકુનો ખાંચો મોંઢામાં નાંખીને કહ્યું.

“ હવે, પાછલી વાતો ઉધાડવામાં મજ
નથી; નહિ તો તમારા યડાની વાતો અમારાથી
કંઈ છાની નથી. ” રામશંકરે વીલાઈને કહ્યું.

“ રામશંકર, શું કામ મિજન મુમાવે
છે ? સવિતાની બાળત લઈ લે તારી અને
સોમનાથની કેટલાં એટલે પત્યું. સવિતાના
ધણીની બેજણુ હજારની મિલકતના દહાદાર
પણ તમે જ છો. ” હસપત દવેએ કયું.

“ તમારી પાત્રણ આપી ન્યાત છે. ગાંધીમાં સૌ કાંઈનો સાથ છે. બેદિકરથી કામ પાર પાડે અને મામલો શાંત થયે પ્રજુરામભાઈતા હાથે મિલકતની વ્યવસ્થા થશે. પંચમાં જો રુંદ આપવું ઘટે તો આપજો ” શંકરજીએ મિલકતની વ્યવસ્થા પટેલના હસ્તક રહે તેવી સૂચના કરી.

‘ जेन्ना हिवसनी गळेवन्न्यां सपितानो
पग आभर्मांशी नळि कडो तो न्यातने तमारा
थश भायल वियार करवो “उशे.”

“ પ્રભુરામ પંડ્યાએ ન્યાતના નામથી
છેવટની વાત કહી અને તેમના સાગરીતાએ
તે વાત વધાવી લીધી.

“ હરૂ હરૂ મહાદેવ ’ના વાપનાદ વચ્ચે
પંચ વેશ્યાં.

બીજા દિવસની રાત્રિના પ્રથમ પ્રદર્શમાં, જે ઝંગધારી પુરણેની વચમાં, નાના બાળકની કોટિ વળગાડી એક બાઈ દોરની માફક ધસડતી હતી. ચાત્રતાં ચાત્રતાં તેના પગ નિરુત્સાહથી અટકી પડતાં, તેની આંખોમાં આંસુનાં પૂર જીભરાઈ આવતાં અને શ્વાસોશ્વાસના બદલે હૃદયની બીતરમાંથી હિન્દા નિશ્વાસો નીકળી પડતાં.

ત્રીજા દિવસની સવારે ન્યાતના લોકોએ
જાણ્યું કે ન્યાતનું કલંક દૂર થયું હતું.

બહેન

∴ " અપ્રવચ ! સન્દેશા કહેને શ્યામને " - એ ઠાળ : :

બહેની ત્હારા શુભુગાનને હું ગાઉં શું ?
 તુજ સમ જગમાં ખીનું કે ન દયાશુ ને !
 સમજે તું વીરાનાં ઉરનાં દુઃખડાં
 બહેની ત્હારે દિલ હરદમ માયાશુ ને !

સંકટ સમયે ધીરજ આપે જ્ઞાલથી .
 સાચા મિત્ર સમી તું જળમોઝાર ને !
 સુખમાં સાથ વસી તેમાં વૃદ્ધિ કરે
 દુઃખમાં પંથ નવલ કો દાખવનાર ને !

મૂર્તિમંત દયા સ્વરગેથી કિતરી
સાથે હું તો કલ્પનાથી છે પાર ને !
વિશ્વ સદનની ભગિનીઓનાં ચર્ણુમાં
વીર ઝુકાવે નિજ શિર વારંવાર ને !

શ્રી. મીતુ ખરનેરજી દેસાઈ

લોચન

લેખક : શ્રી. બાળકૃષ્ણ ભેષી

ચંદ્રકાંત બાવનાપ્રધાન સુવક હતો. રમણીય કોમુદી ઉત્સવની પ્રથમ રાત્રિએ તેણે એની નવેદા પત્ની લોચનને જે જે વાતો કરી હતી તેથી તે મુગ્ધ આલિંગી જુદી જ જામણામાં બટકાઈ હતી. “મારા પતિ શ્રીમંત છે, વિદ્વાન છે, તેમને માસિક પગાર બરપૂર મળે છે અને મને ઉંચામાં ઉંચા સુખવૈભવમાં રાખવા ઉત્સુક છે—એ મીઠી મધુર કલ્પનાથી તેણે અંતઃકરણ ઉછળાવે દર્પ !

એક આવાડીઆના પતિ સહવાસ પછી લોચનનો લાક્ષણિક સંભાવ ધીમે ધીમે નાચુક થતો ગયો; અને તે હોમનથી ચંદ્રકાંત સાથે ખુલ્લા હૃદયે વાતોલાપ કરવા લાગી.

શુદ્ધિ ને સુખદાયક ભાષા, હૃદયને આલ્લા-દક મંદ મધુર હારથ ધ્વજાદિ બાજતોથી ચંદ્રકાંતને પણ પોતાના વૈભવનો ગર્વ થવા લાગ્યો ! એના ભાગ્યમાં આટલી સુંદર, મિલનસાર, ચાત્રાક અને રસિક હૃદયની પત્ની મળવાની છે એમ જે છેલ્લા બેયાર માસ પહેલાં એને કાંઈએ કહ્યું હોત તો એ તેને પાગલ જ ગણી કાઢત ! પણ આજે ? આજે કલ્પનામાં પણ નહિ આવેલું સુખ તે અનુભવતો હતો !

એક દિવસ લોચન ધણી લાડથી બોલી, “બાબુ, ભાઈસા’બ, તમે અહીંથી ઓફિસમાં જાઓ છો એટલે મારો તો અહીં કેમ ક્યો વખત જતો નથી !—બીજકૂલ એન જ પડતું નથી !”

“એટલે હું ઘર આગળ જ તારી પાસે આપો દિવસ બેસી રહું એમ તારું કહેવું છે ?”

“ત્યારે ? એવું અવગળ્યું બોલી જાઉં એવી કાંઈ હું ગાંડી છું ? ને ધારો કે હું ગાંડી હોત તો...”

‘તો શું ?’

“તો તમારા જેવા આટલા હરેમ ગણા માણસ અને પસંદ કરત ખરા કે ?”

“ત્યારે મારે શું કરવું ?—એમ તારું કહેવું છે, લોચન ?”

“ચીકાર તો નહિ ને ?”

“ચીકાઉ ? ને તે તારા પર ? એ કદિ પણ જને ખરું લોચન ?”

“ન ચીકાઓ તેની તો મને ખાતી જ છે ! ત્યારે પૂછું ને ?”

“હા, હા !” એટલું કહી ચંદ્રકાંત બારે ઉત્સુકતાથી તેના સાથું જોડ રહ્યો.

“મનેને—તમારી સાથે ધણીવાર વાતો કરવાનું મન થાય છે”—અને સવારના દસ વાગ્યાથી સાંજના પાંચ વાગ્યા સુધી તમે ઓફિસમાં જાઓ ત્યારે એમ કે જે ઘરમાં એક ટેન્ડરિંગ લીધો હોય તો બહુ મજા આવેને ? અહીંથી હું તમારી સાથે ઓફિસમાં વાતો કરી શકું; જીવને એટલી શાંતિ તો વળશે, અને આ એકલવાસનો ત્રાસ ધણે અંશે ઓછો થઈ જશે ?”

(૨)

લોચનની માગણીનો ચંદ્રકાંત તાત્કાલિક તો સ્વીકાર કયો; પણ તેના અંતરમાં બારે કંઈ ઉપન્યુ. ટેલીફોન એટલે મહિને વીસ પચીસ રૂપીઆના ખર્ચની એક બીનજરૂરી કલમ હતી ! વળી ટેલીફોનની સ્થાપના એટલે આ માસિક ખર્ચ ઉપરાંત નિંદાન પચાસ સાઠ રૂપીઆનો પ્રારંભી ખર્ચ કરવો પડે ! પણ ચંદ્રકાંત નિરુપાય હતો ! ‘લોચન આગળ શરૂઆતના રમણીય સહવાસ વખતે મેં વિના કારણ મારી મોટાઈનાં બાળકાં

કૂંદલાં તેના જ કારણે આ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો હતો એનો તેને આગાહ ખ્યાલ આવી ગયો.

શ્રીમંતાઇ અને મુખવૈભવથી વાતો કરવી સહેલી છે પણ પૈસા એકઠા કરી શ્રીમંત બનવું એ ભારે મુશ્કેલ હોય છે ?

ચંદ્રકાંતને મુંબાઇ જેવા શહેરમાં મળતા માસિક પંચાશી રૂપિયામાં તેનું માંડ માંડ પૂરું થતું હતું, પણ તેમાંથી વીસ પચીસ રૂપિયા ટેલીફોનમાં ખર્ચીય તો તો કમખ-ખતીજ આવે ?

આથી તેણે લોચનની માગણી મોંઝો કબૂત્ર કરવા છતાં ટેલીફોન લેવાનું કામ ટપ્પે ચડાવ્યું હતું ! પરંતુ લોચનને શાનો જાંપ વળે ? દરરોજ ઓફિસમાં તે પતિને ટેલિફોનવાળી વાત વાદ દેવડાવતી અને ઓફિસમાંથી તે પાછો આવતાં પૂછતી “ ટેલીફોન ગોઠવવા કંપનીમાં જોડાર આપ્યો કે ? ”

તે ચંદ્રકાંત થેલું મોં કરી કહેતો “ હા વાર, આજે તો જૂલી જ ગયો ? ”

“ તમે તો ખરા છો, રોજ ને રોજ જૂલી જઓ છો ? કે પછી જાણી જોઇને મને બનાવો છો ? હશે, પણ હવે હું તમને ફરીથી ફોન સંબંધી વાત જ નહિ કરું ? ”

(૩)

તે પછી કેટલાક દિવસ બાદ-એકવાર ચંદ્રકાંત ઓફિસમાં એના ટાઇપ રાઇટરનો ખટખટારો કરતો હતો ત્યાં પટાવાળાએ આવીને કહ્યું “ બાબુસાબ, આપકા ફોન પર કોલઆયા. ”

“ મેરા ? ”

“ હાં જી, હજુર. ”

“ કહાંસે ? ”

“ કોઇ ઓરત સાંબ બોલ રહે છે ? ”

“ ઓરત સાંબ ?-અચ્છા આતા હું. ”

હિંદુસ્તાની પટાવાળાને એટલું. રહી ચંદ્રકાંત ટાઇપ કરેલા કાગળ તેવો જ બાકી રહેવા છં ફોન તરફ ગયો.

“ એલાવ, એલાવ, કોણ છે ? ” તણે રીસીવર હાથમાં લઇ કાને ધરતાં પૂછ્યું.

“ એ તો હું આપની ? ”

“ કોણ ? ”

“ લોચન-નહું આપની લોચન બોલું છું ? ”

“ ક્યાંથી ? ”

“ આપણા ઘરના ટેલીફોન પરથી. ”

“ શું ?-આપણા ઘરનો ટેલીફોન ?-તે કોણ લાવ્યું ? ”

“ હું—” લોચને ગર્વથી ઉત્તર દીધો.

“ તારા પછાની રકમમાંથી પૈસા ખર્ચ્યા બાદે છે ? ” ચંદ્રકાંતે કિચિત્ હસીને પૂછ્યું.

“ હાં ? પછાના પૈસા ખર્ચવા પડે એવી હું કાંઇ જોછી જ ગરીબ માણસની સ્ત્રી છું ? લોચન સુખી મામાપની દીકરી છે ને દેસાઇ કુટુંબની પુત્રવધૂ છે તે તમે જૂલી ગયા ખરું ? ”

“ અરે હા, પણ એ ઐતિહાસિક ગૌરવનાં નાહક શું કામ ખખખાળા મારે છે ? પૈસા ક્યાંથી લાવી તે કહેને ? ” ટેલીફોનમાં પણ ચંદ્રકાંતનો અવાજ ત્રાસી ઉઠ્યો લાગ્યો.

“ અં-તમે ગયા પછી કેની, મેં તમારી દુકં બોલી જોઇ-તે ડાબી બાજુના બુથમાં શું હતું-કહેા જોઇએ ? ”

“ તે પૈસા લાપરી નાખ્યા ? અરરર ! એ તો હિંદુસ્તાન કેઓપરેટીવ કંપનીમાં મારા વીમાનું પ્રીમિયમ ભરવાને રાખી મૂકેલા પંચાવન રૂપિયા બાર વ્યાના હતા ! ”

“ તે વીમાનું પ્રીમિયમ ગમે તેમ ભરવો ને-તમારે પૈસાની શી ખોટ છે ? ”

ચંદ્રકાંતે એક નીસાસો નાખી રીસીવર નીચે મૂક્યું. એની પોતાની મૂર્ખતાનું જ આ પરિણામ હતું એ તે ક્યારનો સમજી ગયો હતો ! “ છૂં છૂં, ગમે તેમ કરી આ ટેલીફોનનું તોફાન તો ઘરમાંથી કાઢવું જ જોઇએ. ” તે બખડયો, અને શબ્દ હલ્કે પાછું ટાઇપ કરવાનું શરૂ કર્યું.

(૪)

સાંજે ચંદ્રકાંત ઘેર આગ્યો તે વખતે લોચને તેનું પ્રસન્ન વદને સ્વાગત કયું. તેણે પથ્થુ તેની સાથે હસવા રમવામાં કાંઈ કસર રાખી નહિ. તે દિવસ તેઓએ ખૂબ જ મજામાં ગાળ્યો.

બીજા દિવસે રવિવાર હતો. સવારમાં ઉઠતાં જ નાહી ઘોંઘ ગઢા પાણી પરવારનાં ચંદ્રકાંતે કહ્યું “ આજે મારા એક મિત્રને ત્યાં મારે જમવાનું છે એટલે તારા પૂરતી જ રસોઈ કરી જમી લેજો. ”

અને નવેક વાગે, ચંદ્રકાંત કપડાં પહેસી ઘેરથી નીકળ્યો.

લોચને રસોઈ કરી વેળાસર જમી લીધું, અને ટપાલમાં આવેલા સ્ત્રી શક્તિમાં તાજી છપાગલી ‘ મૃગાક્ષી ’ નવલિકા વાંચવા લાગી. એટલામાં ટેલીફોનની ધંદડી વાંગી. વાંચવાનું પડ્યું મૂકી લોચને રિસીવર કાઢે ધડું. “ હા. શૌગઢાણુનો બાવ ચાર આના ઉત્તરો આજ-થીમાં તેજ છે. ખરીદ કરું ને ? ” એમ કોઈ રમણસામ શૈઠ પૂછતા હતા.

લોચન ચમકીને બોલી “ તમે ખૂલથી કોઈક બીજા જ કેકાણે બોલો છો ? આ તો નંબર ૩૦૭૨૩ છે. ”

“ ઓ-સોરિ ” એટલો ઉત્તર મળતાં ફોન બંધ થયો.

લોચને તે અધૂરી નવલિકા પાછી વાંચવા માંડી-પણ ટેલીફોનનો પાછો ફરીથી કોલ આવ્યો !

“ એ-લાવ, એ-લાવ ! કોણ ? ક્યાંથી બોલો છો ? ”

“ અરે રામ રામ, અચાજ પરથી જોળખાણુ ન પડ્યું ? હું સુનંદા. ”

“ સુનંદા ?-તે કોણ ?-” લોચને કંઈક કંટાળાને પૂછ્યું.

“ અરે તારી, હું સુનંદા કાકેર, અલિ મંદુ, જે આજ મારા બાપ આવ્યા છે તે બાપે સરસ વેડગી બતાવવાનો પ્રોત્સાહ રાખ્યો છે-તું જરૂર આવજો-જરાબર સાકા પાંચ વાગે. અમે તારી રાહ જોઈશું. ”

લોચને “ તમે નંબર બૂલો છો બેન ! ” કહી રીસીવર પછાડીને મૂક્યું.

બધો બપોરનો વખત આવા જુદા જુદા સંદેશ અને સંવાદની ડાચાકૂટમાં જતાં તેનો જીવ ચકળાઈ ગયો. ટેલીફોન લેવાની અવળા શુદ્ધિ ક્યાં મને સૂઝી ?-એમ તેને યદ્ય ગયું. અને ચંદ્રકાંત સાંજે ઘેર આવતાં જ તે કકળા ઉઠી ‘ બાપસા’બ, કાલે ને કાલે આ ટેલી-ફોનનું કનેકશન કાઢી નંખાવો ? ”

ચંદ્રકાંત કાચકું હસ્યો. તેણે કહ્યું “ માંડી છું ? હમણાં જ ટેલીફોન લીધો છે ને તુર્ત ને તુર્ત કાઢી નંખાવીએ તો આપણી આર્થિક સ્થિતિ માટે લોકો પહેમારો નહિ ? ”

“ પણ ત્યાં માનસિક શાંતિનું કયુંબર ચડું હોય ત્યાં લોકનિંદા કે બહારની ટાપડીપને શું ઓઠે કે પાથરે ? ”

લોચનને અનુભવે ડાહી બનાવી, બેતાં ચંદ્રકાંત મૂઝમાં હસ્યો.

આખરે લોચનના અત્યાગ્રહને પણ શબ્દ ચંદ્રકાંતે ટેલીફોન કંપનીમાં બીજા મહિનેથી કનેકશન બંધ કરવાની નોટીસ આપી દીધી !

પરંતુ તે રવિવારના દિવસે જુદા જુદા અચાજ કાઢી ટેલીફોન પર લોચનને સતાવનાર જુદી બીજી કોઈ નહિ પણ ચળરાક ચંદ્રકાંત જ હતો તે બિચારી અણુધ યુવતીને શી અંજાર પડે ?

છતાં તે પછી લોચનનો સંસાર યોગ્ય બીજે ચડી ગયો !

નો...ક...રી

રમણ'ણ' એ યુવાન મનડ' આશાથી - હલકાણ';
 નહોણ' ગમણ' વિધાત્રીને એ મુખક' કંઈ મલકાણ'.
 આવ્યાં દુઃખડાં સંપીને
 હવે એ રહે ન જંપીને.....૧

માતા ગઈ ને પિતા ગયા લક્ષ્મી પણ સાથે ચાલી;
 એક દિવસ રથમાં ફરતો ને કૈંક મજાઓ મહાલી,
 મુખનો પુરો થયો આરો
 હવે આવ્યો દુઃખનો વારો.....૨

પાસ થએલો બી. એ. માં પણ નોકરી માટે ફરતો;
 આંશ ફેરા ખુબ હરે એકેકેય રસ્તો નવ જડતો.
 પત્નિ રોજ મગજ ખાયે-
 'ક્યાંય નોકરીએ નવ જાયે'.....૩

રાત્રિ વિતી પ્રભાત થાતાં સુરજ ફિરણાં ફુટ;
 સાથે યુવાનનાં મનડામાં આશા અંકર ફુટ.
 આલે નોકરીએ ચડવું
 નહિ તો વિણ મોતે મરવું.....૪

બી. એ. પાસ થયો પણ તેણ' ધ્યાન ન બીજે જાયે;
 નોકરી, નોકરી, નોકરી, કરતાં કરી શકે નવ કાંચે.
 નોકરી આજ-કાલ મળશે
 દુઃખડાં કાયમનાં રળશે.....૫

વર્ષ ગયું, એ વર્ષ ગયાં; ને દાણા ઘરમાં ખુટયા,
 પવિ દાપ નરીબને ટૂંતી 'હાય ! નરીબ અમ કુટયા'
 બી. એ. પાસ થએલાની
 કરણ બની ગઈ છંદગાની.....૬

બેઠાડીના ભોગ બનીને યુવાન મન વિચારે;
 માર્ગ એક છે, આપઘાતનો નિશ્ચય કયો બિચારે.
 અંતે આપઘાત કરતો
 ડીઘી છાડીને મરતો.....૭

રાત્રિના શાંત વાતાવરણ-
માં, દૂર દૂરથી વહી
જતી સરિતાના પ્રવાહના
ધ્વનીથી અને કોઇક કોઇક
વખતે ધડીયાળના વાગતા
ટકોરાથી, એ અપૂર્વ શાંતીનો
ભંગ થતો, ત્યારે 'સારીયે
સૃષ્ટિ નિર્દોષીના ખોળે મસ્તક
સુકી, દીવસના થયેસ પરિશ્રમને
વિસારવામાં લીન હતી, ત્યારે

એ દુઃખી જીવાત્માએ પોતાના બાવિ
જીવનના વિચાર વમળે ચઢી, એકમેકની
સમિધે અશ્રુઓની ચોધાર વર્ષાવતાં બેઠાં હતાં.
પુર્ણીમાના પ્રકાશીન ચંદ્રને નિદાળી, દીપકને
કુતુહલતા નગી, અને તેણે પોતાની પ્રિય
ચંદ્રીકાને ઉદેશી કહ્યું.

આજની રાત્રિ આપણુ ઉમયના જીવનની
એક અસંખ્ય સ્ફાણરૂપ છે, પરંતુ વળે વર્ષોની
તપશ્ચયોનું ફળ બાવિએ કેવું ધર્યું હશે !

દીપક, એ વિચારો હવે છોડ, જો પેલી
ચંદ્રીકા, નમ્રમાં ઉગી છે તેને, અને હું તારી
સમીપની ચંદ્રીકાને સરખાવ બેઠો છું.

દેવી, એમાં સરખામણીની આવશ્યકતા જ
ક્યાં છે. ચંદ્રીકા ખરેખર તારા નામને જૂથણ-
રૂપ તારામાં એ શિતળતા છે, તારી એ
શિતળ છાયા એજ મારા જીવનનો એક
વિસામો છે.

અને દીપક, તારા તેજમાં એ ગુણ અને
ગોલકતા સમાયજાં છે, કે અનેક જીવાત્માઓ
તારામાં મુગ્ધ જની પોતાના પ્રાણ સમર્પે છે.
હતાં તારા હૃદયમાં તેના પ્રત્યે, રહેજ પશુ
દ્વાબિની નગર નથી થતી, તો પછી જોજો
મારી શિતળ છાયામાં વિસામો લેતાં રખે તું
મારી એ શિતળતાના રથને ઉખેલતા પ્રેરતો.

પ્રિયે, મારી એ ઉખેલતાને જુઓ પીંગળાની
દે તેવી તારી શિતળના છે, સૃષ્ટીની સનાતન

પ્રભુતા

લેખક :

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

સંત્યતા, અને વિશુ કલાની
જેમ, તું સદાયે પુર્ણીમાની
ચંદ્રીકા બની પ્રકાશી રહે,
અને તારા આ દીપકને તારી
શિતળતાની છાયામાં વિરમવા
દે, તો કેટલું સાફ ?

પરંતુ એ વિશુની ઘટ-
માણીકાની જેમ, પુર્ણીમાની
ચંદ્રીકા બની સંપુર્ણ શિતળતા
સુખી ઉપર પ્રસારતી, પુર્ણી-

માના બીજા દીનથી દીનપ્રતિદીન ક્ષિણ થઈ
અ તે પુર્ણ અદ્યય થાકે તો ?

તો તો તારો આ દીપક અણુ જીવનનો
જુગલ જન્ય, મારી ચંદ્રીકાને ક્ષિણ થતી
નિદાળવાને પશુ તેવું હૃદય કંટુજ ન જ દેર.
હજારો જીવાત્મા જેના રૂપમાં આકર્ષીત અ તે
પોતાનાં દેહનાં બક્ષીદાન આપે છે, તે દીપક
તારી શિતળ છાયાના અભાવે પોતાનું તેજ,
આસારી, સદા માટે છુટ જશે.

પરંતુ દીપક, તે આગળનો તો ખ્યાલ જ
ન કર્યો, પુર્ણીમાએ પુર્ણપણે પ્રકાશી, બીજા
દીનથી ક્ષિણ થતી હું ચંદ્રીકા અભાસના
દીવસે પુર્ણપણે અદ્યય થઈ, અદ્યયતાના
શોકમાં એક દીન નિર્ગમન કરી, બીજા દીન-
સથી પુનઃ પ્રકાશવાની શરૂઆત કરી. ક્રમે ક્રમે
વિકાસીશ અને પુનઃ પુર્ણીમાની રાત્રીએ સંપુર્ણ
પ્રકાશીશ, મારી શિતળ અમિ જગતપર રેલાવીશ
અને તું જો તારી ચંદ્રીકાને ક્ષિણ થતાં જોતાં
જુગલ જર્જર, તો તને પુનઃ કેણું પ્રકટાવશે ?

બાલકી, ચંદ્રીકા, આપણે તો બહુ જ
તક વિતકે ઉપર ઉઠાં ઉતરી ગયાં. જાણે કે,
ખરેખર હું જગલજનો દીપક, અને તું પુર્ણી-
માની ચંદ્રીકા હોઈએ તેમ.

ખરેખર દીપક, આપણું જીવન એ જ
ગતિનું છે, વિશુની ઘટમાળમાં આપણે દીપક
અને ચંદ્રીકા જ છીએ, તું મહારી શિતળ

છાયામાં રહેવા ઉત્સુક છે, અને હું તારી જળદળતી જ્યોતમાં મુગ્ધ છું, પરંતુ વિધિના ખેલ કંઈ ન્યારા જ છે. ન તો હું તને એ મદારી શિતળ છાયા અર્પી શકીશ, કે ન તો હું તારી જળદળતી જ્યોતમાં મુગ્ધ જાની જીવનભર રાખી શકીશ.

પ્રિયે, એ સર્વનું મુળ કોણ ? એ દોષ કોને આપ્યો ?

દિપક, જે પ્રાચુ પુછે તો, નહિ તારો, કે નહીં મારો, એ દોષ આભારો છે, કેવળ, સમાજનાં બંધનોને, અને વધુમાં એ પુરાણીક પ્રજ્ઞાસીકાને પળગી રહેનાર વડીલોને, અને આપણાં દિન કિસ્મતને.

ખરેખર, દેવી, બાળને તો દોષ દેવો જ ઘટે છે, જે તેની હજી આમ જીવનભર તમસતાં જ રાખવાની હતી, તો પછી આપણા મિત્રનેનો કુમેળ શા માટે સાંધ્યો ?

પ્રિયે, એમાં પણ વિધીની કંઈક અજ્ઞ સંકેતના અને પુર્વનાં આપણાં કૃણાનું બંધ દશે, ધમ્મર ને કંઈ કરે છે તેમાં કંઈક ને કંઈક હેતુ સમાપ્તો જ દોષ છે. અને તે સર્વદા સારા માટે જ દોષ છે.

બસે તું તેમ માને પરંતુ મને એમાં કેવળ પ્રયુની નિર્દયતા જ માણે છે, મને આ સર્વમાં કંઈ જ સમજ પડતી નથી, ધમ્મરની આ બેડી રમતમાં શું રસ રસ સમાવડું દશે ? તેને મન તે રમત સમજે છે, પરંતુ આપણા જીવનનો તેને ક્યાં ખ્યાલ છે, શું ખબર કે આ તેની માવારી રમતનું આપણા માટે કેવું પરિણામ નિવડશે ?

દીપક, મારા દીપક, આમ અર્ધીશા યામા, ધમ્મરને દોષીત ન કર. તેનો તો આપણે મદદ ઉપકાર માનવાનો છે, કે તેણે તારું અને મારું મિત્રન સાંધ્યું, અને એટલું જ નહીં પણ, ઉભય હૃદયમાં એક પવિત્ર રેનેદની આનંદ જગતી.

પરંતુ, એ આતશ શુભાવવાનો છે કંઈ આરો ? જેણે આતશ સળગાવી, તેણે ખ્યાલ ક્યો છે, કે સળગતા આત્માઓ કઈ શિતળતામાં શાંતી અનુભવશે ?

વહાલા, છોડ હવે એ કશું વાતો, અને વિચારો તને ખબર છે, કે આવતી કાલની સંધ્યા આયમશે અને તારો ચંદ્રીકા પરાયી થશે.

હા, ચંદ્રીકા, અને તે જ વિચારો મ્હને ડુભતી રહ્યા-છે, અને તેથી ધમ્મર પ્રત્યે મેં મારો રોષ દાવ્યો, પરંતુ હું ભુલ્યો બસે તું પરાયી થશે, તારા ઉપર મારે સ્વામીત્વ મેળતી માલકી હજી સ્થાપીત નથી કરવાનો, પરંતુ ચંદ્રીકા, તું સદાય પુર્ણાંમાની ચંદ્રીકાની જેમ પ્રકાશી રહી, તારા જીવનમાં અમી રેલાવજે, અને એ અમરત્વના પાક જગતને પકાવજે, તને પ્રકાશીત બનેલી મારી અમી નેચ નજરે હું નિહાળીશ, અને તારી એ શિતળ છાયા મારા જીવનમાં શાંતીનાં પુર પૂરશે.

બસે હું પ્રકાશીત રહી અને શિતળતા વહાણું, પરંતુ મારી શિતળતાની છાયામાં વિસાઓ લેવાનો તને કઈ રીતે હજી છે ? મારી શિતળતામાં વિરાગજે. અને મહાકથે, મારા ભાવિ પતિશાળ, કે જેને મારા સંપૂર્ણ ઉપમેળ કરવાનો તક, વડીલો અને સમાજનાં બંધનો સ્વાધીન કરશે. અને તે બંધનાધીન થતાં એક આર્થ રમણી પોતાનું સર્વસ્વ પોતાના સ્વામીને અર્પણ કરી ચુકે, એ ધર્મથી મારું શિષ્ય સાચવવાના કારણે, દીપક તારો મારા ઉપર લેસ માત્ર પણ હજી નહીં રહે.

દેવિ, તું ખરેખર દેવી જ છે, એક આર્થ રમણીને હાજતા વિચારો ખરેખર મનનનીય છે. હું તને તારા જીવનમાં જરાપણ પતીત યોગેત્રી નેવા નથી હજીતો, તારે વસ્તનીક રીતે પતિ પરાયણ બનવું પડે, તારી એ પવિત્ર નેમમાં સંકળના હજી,

અશ્રુથી ભર્યા અને ગદગદીત કરે બોલ્યો, કે, આપણી ખબર રાખનાર, જેણે આ સંબંધ બેડ્યો છે તેજ છે. આપણો સંબંધ બેડનાર જ તે પાર ઉતારશે.

ભણે પણ તું મારા લગ્નમાં તો ભાગ લઈશ ને ? પરંતુ બેઠે તે પ્રસંગે આમ તારું હૈયું હળવું ન થઈ જાય, નહિ તો આપણા પવિત્ર સંબંધને સમાજ અને દુનીયા તાણતના વાદની જેમ ગમે તેમ ચીતરી મારશે, વધારામાં મારે કદાચ મારા ભાવિ પતીરાજ તરફથી પણ સોસવાનો પ્રસંગ આવે માટે સંભાળજે.

દેવી, તું એ માટે જરા પણ ગભરાઈશ નહીં, એવું કંઈજ નહીં થવા દઉં, કદાચ એ વખતે મારી હાજરી તને ન જણાય તો માનજે કે તારો દીપક ધરના કોઈક ખુણામાં ડાનાં અશ્રુઓ સારતો બેઠો હશે.

પરંતુ તેમ કરવાથી તું શયદો, નાહક તું મારી ચિંતામાં તારું શરીર ખરાબ કરીશ, તે કરતાં હવે તું આપણા સંબંધનો સર્વ ભાર ધ્રુવરને શીર મુકી દે, તેને જે કરવું હશે તે કરજે.

ભણે તેમ કરીશ, હું જાઉં છું, લગ્ન મંડપમાં યોગ્ય સમયે આવી હાજર થઈશ, દેવી પ્રણામ, સામેથી ચંદ્રિકાએ પણ મરતક નમાવી, લગ્ન અને અસ્પષ્ટ ઉચ્ચાર પ્રણામ કર્યા.

* * *

કંઈક સમયને અંતે, દીપક પોતાની મરણની છેલ્લી ઘડીએ ગણી રહ્યો હતો, દુનીયામાં તેના આત્માને રોકે તેવું કોઈ પણ આકર્ષણ નહોતું, તેના ખીજાના પાસે કંઈક સગાં સંબંધી આવતાં અને જતાં, પરંતુ દરેકને બે હાથે તે વંદન કર્યા શિવાય અન્ય કંઈ જ પ્રત્યુત્તર મળતો નહોતો, દુનીયાની માયાવી હવાની કેટલીએ લહરીએ તેના જીવનમાં આવી ચુકી હતી, પરંતુ તેના હૃદય

ઉપર કંઈ જ અસર નહોતી થઈ, કદા તેની એક ચંદ્રિકાએ જ તેના હૃદય સામ્રાજ્યમાં અધિષ્ઠ રથાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, જીવનની છેલ્લી ક્ષણોમાં તેનો આત્મા કુભાવા લાગ્યો, તેના મિત્રો, કોકટર સુરેશ તથા અન્ય ખીજા આપ્ત રેનેહીએનો સમુદ્ધ તેના ખીજાનાને વિંટળી બેઠેલા હતા દીપક એ ખરેખર દીપકજ હતો, તેના મિત્ર વર્ગમાં તે એટલેજ માનીતો હતો. હરકોઈ મિત્રની પ્રસંગોપાત બોધતાં સેવા તે વખતોવખત બંધવતો, તે એક સાક્ષર પણ હતો, પોતાની જીવન વિતકો તે કાવ્ય અને લેખોમાં ઉતારી બહાર પાડતો અને તે સર્વ ઉપયોગીજ સાહિત્ય બની જનતાના અને વાંચકોના મન ઉપર સારી અને ધારી અસર ઉપજાવતાં. દીપકનો આત્મા સુઝાવા લાગ્યો, પરંતુ કોઈજ તે કળી ન શક્યું. ડો. સુરેશને એમ લાગ્યું કે દીપક કંઈક ધ્રુવે છે અને તેનો આત્મા સુઝાય છે, એમ લાગતાં તેણે ખીજા મિત્રોને દૂર કર્યા, અને તેણે દીપકને પુછ્યું, ભાઈ તું કેમ સુઝાય છે. તારી જે ધ્રુવ હોય તે જણાવ. હું મારા બનતા પ્રયત્ને તે પુરી કરીશ. દીપકને સુરેશમાં વિશ્વાસ હતો, તેણે સુરેશને કહ્યું.

ભાઈ કંઈક વર્ષો પિતી ગયાં, મારા જીવનમાં પુર્ણિમા આવી હતી, અને તે પુર્ણિમાની ચંદ્રિકા વિકાસીને મારા જીવનમાં ચિતળતાનાં પુર પુરી ગઈ, આજ પણ પુર્ણિમાનો દીવસ છે, મારી ઈચ્છા છે કે, જીવનના છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ સુધી ચંદ્રિકાને નિહાળું અને તેની ચિતળ છાયામાંજ મારો આત્મા છોડી પરશોક ગમન કરું.

દીપક, તારા કહેવામાં હું કંઈજ સમજી શકતો નથી પુર્ણિમાની ચંદ્રિકાને ઉગવાને તો હજી વાર છે, તે તો રાત્રે પ્રકાશશે અને તું અત્યારથીજ આવી મુશ્કેલીમાં પડેલો છે.

બાઈ મારી ચંદ્રીકા હરવખતે પ્રકાશીતજ છે, તું મારો અંગત સ્નેહી છે, તો મારો એક પત્ર, અમરગંજમાં આવેલા સદીકુંજ અંગણમાં તેને પહોંચાડી આવવા તરફી લેરો, તો હું તારો ઉપકારી થઈશ.

અરે એ શું બોલ્યો, દીપક, ઉપકાર જેવી વસ્તુ નથી, તે તારા જીવનમાં કંઈ ઓછી સેવાઓ નથી કરી, હાર હું મનેજ તે કામ ખાતરીશ.

દીપકે, લચડતા દાઢે એક નાના કામળનો દુકડો દાખમાં લઈ તે ઉપર લખ્યું. "દીપક દુઃખ છે, અંતીમ દુઃખ મીલનની છે, આની પુરી કરજે." એમ તારો દીપકના સ્નેહ લ્યોળી.

પત્ર લઈ કે. સુરેશ જીતેજ પહોંચ્યો. અંગણની બદારના બાગમાં એક આધેડ વયની બાઈ બેઠેલી હતી, તેને તેણે પુછ્યું, અંગણમાં કોણ છે? બાઈએ જવાબ આપ્યો કે, બાઈ સાહેબ પુત્રમાં છે, આપને મક્કવું દોષ તો લઈ જઈ.

હા હું તેમનેજ મક્કવા માયું છું, એમ સુરેશ જણાવતાં, બાઈ તેને અંદર અંગણમાં લઈ ગઈ, બે ત્રણ રૂમ વડાન્યા બાદ, તેણે પુત્રનો ખંડ સુરેશને બતાવ્યો, તેમાં સુરેશ પ્રવેશ કર્યો, તો ત્યાં ચંદ્રીકા એકલીજ હતી. અને દેવને નેવેજ ધરાવતી હતી, સુરેશ ઉભોજ રહ્યો, બાદ ચંદ્રીકાની નજર તેના ઉપર પડતાં, તે સાંપડું નાને બોલી, કે શું તમારે મારે કંઈ કામ છે? સુરેશ બીજી કોઈ ઉત્તર નહીં આપતાં પણ તેના સમો ધપો પણ દાઢમાં લઈ વાંચનાંગ ચંદ્રીકા બેઠુંજ સ્ત્રીનીમાં દેવની સામે સુરેશ દીપકને ઉઠેરી બોલતી દોષ તેમ બોલવા લાગી, દીપક તું ન જુલમજ, તારા વિના નહીં જીવનના મુશ્કેલ થશે, વિગેરે કથાંત કરવા

લાગી અને પોતાના ગળામાંના સોનાનાં આંછોડાને લટકતા શોકેટવું દાંડણ બોલી તેમાંની દીપકની પ્રતીમાને પોતાની આંખે લગાડી તેના તરફ જોતાં બોલી, 'દીપક તારી જ્યોત ચીરકાજ જલતી રહે, એમ હવે છું.' " વિગેરે કથાંત કરવા લાગી.

સુરેશ આ બધું જોઈ આશ્ચર્યમંત્ર બન્યો હતો, તેણે પુનઃ કહ્યું, આપ આવો છો, કે હું જઈ? દીપક રાત જોતો હતો.

ચંદ્રીકાને સુરેશ ઉમેલો છે, એ ખ્યાલ જ નહોતો. તેણે સુરેશને કહ્યું હું તમારી સાથે જ આવું છું, એમ કહી ચંદ્રીકા, જેને તે સ્ત્રીનીમાં જ ઉઠીને બદાવળી બનેલી બદાર આવી, અને બદાર બેઠેલી બાઈને કહ્યું, કે, હું મક્કવું જ આવું છું. એમ કહી સુરેશની સાથે અંગણની બદાર આવી, સુરેશની જ વિરોધીમાં બેસા બન્ને દીપકના ત્યાં આવી પહોંચ્યાં.

દીપકના બીજાનાવાળા કામમાં પ્રવેશનાં જ, ચંદ્રીકા, દોડી અને સુરેશ દીપકના પગને પકડી લઈ, પગમાં માથું નાંખી દઈ, રડવા લાગી, દીપકનું હૃદય પણ થયું જ બરાબર આન્યું. દીપક બીજાનામાંથી મદાપ્રમત્તે ઉભો થયો, અને ચંદ્રીકાના માથે દાઢ ફેરવતા કંદેરા લાગ્યો.

દેવી, રડવાનો કંઈ જ અર્થ નથી, જીવન અને મરણ એ સુધીનો કામ છે, એમાં વળી શોક, અને કથાંત શા માટે કરે છે.

દીપક, તું મારા જીવનની જગદગની જ્યોત છે, તું જીવતાં મારે સર્વત્ર અંધકાર જ થશે, મને પણ તારી સાથે જ જોવા જા.

દેવી, શાંત થા, તને ખબર છે, મારો પ્રાણપિત્ર ક્યારેયે જીવતાં મર્યા દેતા, પરંતુ તને જીવનની અંતીમ પત્રે નિરાશવાની જણા

સાથે ટકી રહેલ છે, તું મળતાં હવે આ કાણુ બંધુર શરીર ત્યજતાં આત્માને ચાંતી રહેશે. તારા દીપકને સુખેથી પુજવા દે, તે જતાં દક્ષત ગૃહમંદીરમાં જ અધકાર વ્યાપશે, પરંતુ ચંદ્રીકા જતાં સારીયે સૂકીમાં અધકાર થશે, માટે તું તારું કર્તવ્ય પાલન કર.

શિવ...મારું કર્તવ્ય હવે શું રહ્યું, હું કંઈજ તારા માટે કરી ન શકી શું આપણા રનેહનું આજ અંતિમ પરિણામ છે. કે ત્હે અને મ્હે આ બધાં, શુદ્ધ જીવન ગુણધર્મ, અને તું પરચોક ગમન કરતાં, મારે આ નર્કગારમાં જ સડવાનું રહેશે.

દેવી...આમ હતાશ કેમ બને છે ? આપણા આદરેલા પ્રમુદ પ્રેમયજ્ઞની પૂર્ણાહુતી, જીવનબલ્લીથી થાય છે, તારા વિશેષે ઝરતાં મૃત્યુ સમીપે આજ આવી પહોંચ્યો છું, તારું નામ સ્મરતાં સ્મરતાં એક તારાજ ૨૮થુમાં હું દેહધી આત્મા છોડીશ એ મારા યજ્ઞની અપૂર્ણતા નથી, હું શરીર છોડીશ પરંતુ મારા આત્મા તો તારા આત્માને જ અતોજ રહેશે પ્રેમયજ્ઞની પૂર્ણાહુતી આત્માના બલીદાનથી થતાંજ દળની પ્રાપ્તિ થશે. મારા આત્મા તારા આત્માની રાહ જોતોજ રહેશે અને તે આવતાં આપણુ બંનેના આત્માઓ એક સહ રહી મોક્ષને વરશે, હું જાઉં છું, ચંદ્રીકા તારા ખોળામાં મારું માથું સુકવા દે, મારી છેલ્લી પળોમાં પણુ મને તારી શીતજતા પામવા દે, એમ કહેતાં દીપકે પોતાનું માથું ચંદ્રીકાના ખોળામાં ઢાળી દીધું અને ચંદ્રીકા તરફ ટગર ટગર જોતો અરપષ્ટ રીતે બોલ્યો, દેવી વહેલી થજો તારી રાહ જોતો રહીશ, આપણે પ્રભુત્વને પામીશું, એમ કહેતાંજ દીપકની આંખો બંધ થવા લાગી, ચંદ્રીકા ગદગદીત કરે બોલી મારા જીવન દીપક, હું પણુ પ્રતિજ્ઞા કરું છું, કે તને આવી

સત્વર મળીશ, હે હૃદયર, મારો દીપક જીવનભર મારી શીતજ ખાંચ માટે તૈયાર્યો રહ્યો છે, અને અંતે દેહ છોડી જાય છે. તું હવે મારા અને તેના પ્રાણના મીઠનમાં વધુ વિશેષ ન પડાવીશ, એમ પિતૃનું હું.

ચંદ્રીકાના છેલ્લા શબ્દો કણુ ગાયર થતાં જ દીપકની આંખો ખીણાઈ ગઈ, અને તેનો પ્રાણુ હડી ગયો.

દીપકના મૃતદેહને ખોળામાં જ રાખી ચંદ્રીકા ક્રુસકે ક્રુસકે રડવા લાગી.

ધારા, તું કર્યા ગયો, હું પણુ તારી સાથે જ આવું છું, આપણુ બંને પ્રીત પ્રવાસી હતાં, જીવન સાથી ન બન્યાં તો મરણ સાથી બની પ્રજ્ઞતા પામીએ, એમ કહી તેણે દીપકના મૃતદેહના ઓઠ ઉપર એક દીર્ઘ સુખન કહ્યું. અને બોલી હડી. હાથ, હવે તૃપ્તિ થઈ, જોને ફુનીયાં અમૃત કહે છે, તે મેં આજ પીધું. અને મારા દીપકને પણુ પાંચું. બન્ને અમો મૃત્યુ પામીએ પણુ, અમો એ અમૃત પાનથી, અમર છીએ. અમારું રથાન આ હાંબીક ફુનીયામાં નથી, પ્રજ્ઞવમાં છે, અમારો માર્ગ હવે પ્રુક્ષો છે, હું જાઉં છું. મારા દીપકના આત્મા સાથે, અમે અમારા કદમો માંડીએ છીએ, એ અમર પ્રજ્ઞતામાં.

એમ કહેતાં જ ચંદ્રીકા હળી પડી, સુરેશ અને ખીજ દીપકના મીત્રો દીગમુદ જ બની ગયા હતા સુરેશે ચંદ્રીકાના દેહને તપાસ્યો તો તેનો પ્રાણુ પણુ ચાલ્યો ગયો હતો.

* * *

ચંદ્રીકાના પતિ, મેંકર દીનાનાથને ડો. સુરેશ દ્વારા આ તમામ હકીકતની ખબર પડી મેંકર દીનાનાથ પણુ આધુનીક જમાનાનો સુવક હતો, તેને ખરેખર આ બંને પ્રેમીઓ માટે માનની લાગણી ઉત્પન્ન

યષ, તેણે બન્ને માટે મૃત દેહોની એક જ નનામી (કાઠડી) તૈયાર કરાવી, ધણી જ માનથી અને દાઢથી રમસાન ચાત્રા કાઢી. બન્નેના દેહને સુખડ કાઠમાં પોતાના સ્વદસ્તે અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો, ગરીબોને તેમજ અન્યક્ષેત્રોમાં પુણ્યદાન કર્યું.

દીપક અને ચંદ્રીકાના મૃતદેહને અગ્નિ સંસ્કાર કરેલા સ્થળની નજીકમાં અનેક ઘરો

રોપાબ્યાં, કે જેથી ત્યાં જતાં આવતાં લોકોને શાન્તિ મળે, અને તૃપ્ત લોકો માટે પાણીની પરબની પણ વ્યવસ્થા કરી, અને તેજ સ્થળે એક શીશારથંબ તૈયાર કરાવી, તે ઉપર “ચંદ્રીકા, ” અને “દીપક ”ની આકૃતિઓનું મોતર કામ કરાવી, તે નીચે “ અમરતત્વ...પ્રભુતા ” એ પ્રમાણે ચઢેલા મોતરાવી, બન્નેના નામને આ જગમાં પણ અમર બનાવ્યું.

બહાલાંને

: : બહાલા વિરાળે મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ : :

બહાલાં ! આનંદે સદા બહાલમે રે લોલ,
હૈયે હો હપના લંડાર ને:

બહાલાં ! આનંદે....

હોમે ન હુઃખ હંખ પંડમાં રે લોલ,
મુખની હો અમૃત ધાર ને:

બહાલાં ! આનંદે....

સાયને ચીલે હમેશ ચાલમે રે લોલ,
બોલમે નિરંતર સાય ને:

બહાલાં ! આનંદે....

હીરા મણિને લેમે મૂલવી રે લોલ,
અંતે છે કાય તે કાય ને:

બહાલાં ! આનંદે....

કરમે સુદૃઢ બહાલાં ! બહાલથી રે લોલ,
સાધમે ઉન્નતિ રાજ ને:

બહાલાં ! આનંદે....

તરમે તારીને અન્ય ભાંડુડો રે લોલ,
માણમે મધુર મીઠી મોજ ને:

બહાલાં ! આનંદે....

ધી. મુગતા મંજનજ સાગ્રી

સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન :: :: ::

લેખક : શાહ ગોવિંદલાલ હમનલાલ

સમાજ સ્ત્રી પુરુષના સમાગમથી બનેલો છે. સ્ત્રી પુરુષનું અડધું અંગ છે. પણ સમાજમાં પ્રવૃત્ત કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે હિતવાદક છે. સ્ત્રી એ સમાજનો દીપક છે. જેમ ચંદ્ર વગરની રાત્રી તેમ સ્ત્રી વગરનો સમાજ.

ત્યારથી સમાજની ઉત્પત્તિ થઈ છે ત્યારથી સ્ત્રીઓએ પોતાના હક્કો માટે માંગણીઓ કરી છે. પણ સમાજને તેઓની કાંઈ પરવા નથી. કારણ કે તેમને મન સ્ત્રી એ પુરુષથી હમણી કોટીનું જીવન જનવર છે.

હિંદુ સમાજમાં સ્ત્રી એટલે નોકરસી, તેની કદર ઠાહતે હોય નહિ. સૂર્ય જાગે અને આયને પણ સ્ત્રીનું ઘરકામ પુરું થાય નહિ. તેનું જીવન એક કુવામાંના દેડકા જેવું હોય છે. સ્ત્રીને વિચાર કરવા માટે સ્થાન નથી, વાત કરવા માટે વિસાએ નથી. તે હંમેશાં પોતાની આશાઓ અને ગિંતાઓથી બળીને ખાક થાય છે. સ્ત્રીને મન પતિ એ દેવ છે; પણ પતિને મન સ્ત્રી એ વેચાતી આણેલી એક દારી છે.

સ્ત્રી એ સંસાર તારિણી છે, જગદંબાનો અવતાર છે. તેના પ્રિયાર અને આચાર ઉપર બ્રહ્માંડનો આધાર છે.

સમાજને સુધારવા હોય તો સ્ત્રીઓને જોઇતા હક્કો અને લાભદાયક કેળવણી મળે. એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઇએ. કારણ કે સમાજની ઉન્નતિનો આધાર સ્ત્રીઓના વર્તન અને આચાર ઉપર છે. “ એક સારી માતા સો શિક્ષક બરાબર છે. ” સ્ત્રી એ રત્નનો

બંકાર છે. કારણ કે તેણે શુરવીરો, વિકાતો, તથા સાક્ષરોને જન્મ આપ્યા છે. (૧) અભિમન્યુ માતા સુભદ્રાના પેટમાં છ ઠોઠા શિષ્યો હતા. (૨) ધ્રુવે ૨૬ માટે વનવાસ ભોગવ્યો હતો. (૩) હરિશ્ચંદ્ર સત્ય માટે અંત્યજરતે ત્યાં વેચાયો હતો. (૪) શિવાજી માતાના શિક્ષણથી ડગમગતી મરાઠી સલ્તનતમાંથી મરાઠી રાજ્ય સ્થાપી શક્યો હતો, (૫) હાલમાં મહાત્મા ગાંધી પણ હિંસાના જમાનામાં સત્ય અને અહિંસાના શસ્ત્ર વડે પોતાની બાંગ પુકારી રહ્યા છે. સત્ય અને અહિંસામાં હિંદનો વિજય થશે. એ બધાને જન્મ આપનાર માતાઓ હતી.

“ જનની જન જાણે તો જાણે વાંકો શુર, નહિ તો રહેને વાંજણી મત સુભાવીય નર. ”

હાલમાં ઘણા લોકો સમજતા થયા છે અને તેમની દૃષ્ટી સમાજ તરફ એવાઇ છે તેથી હાલમાં સમાજ સુધરવા લાગ્યો છે. સ્ત્રીઓને પોતાના હક્કો થોડા મળ્યા છે. એ બતાવે છે કે સમાજમાં સુધારાનો વાયુ વાયો છે. તેથી દેશની આઝાદીનાં સ્વપ્નાં સેવવાં એ યોગ્ય છે.

જ્યાં સુધી સમાજમાં સ્ત્રીઓને યોગ્ય એવા હક્કો મળશે નહિ ત્યાં સુધી સમાજ સુધરશે નહિ અને દેશની આઝાદીનાં સ્વપ્નાં ફળીજીત થશે નહિ. માટે જેમ અને તેમ સ્ત્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપો અને સમાજમાં તેમનું યોગ્ય સ્થાન રાખો દેશની આઝાદીનો આધાર સમાજ ઉપર છે.

લેખક : શ્રી. નચેશ મુનશી

એ એક સુંદર સંવાર હતી. ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસતો હતો. ઉગતા રવિનાં કિરણો એ વસુંધરાની સુંદરતામાં વધારો કર્યો. રમીકાન્તના હળહળતા સાત્રાન્તનો નાદ મેઘધનુષના ટંકારથી થયો. ટંકારના તનમનાટથી પણ પક્ષીઓમાં આનંદનો ઉદ્ધો ઉછળી રહ્યો.

કુંવળ કરતી કોકિલા-નાચતા મધુરો-ધાન્ય ધરતી ઘેનુકોઓ-વસુંધરાને ખોળે આનંદ લટતી. દેવી વસુંધરા પણ લીલી રતનઝડીત સુંદર સાડી સંજી સૌંદર્યના દિપમાસથી દિપિ ઉઠતી પોતાના સુંદર સ્વપ્નને સુખમાં જોઈને પણ પોતાનું મુખ મલકાવતી.

હું મારા આંગણમાં ઉભો હતો. કુદરતની કળાકૃતિએ ‘મને આકર્ષ્યો-પણ પક્ષીઓના નિર્દોષ આનંદમાં ભાગ લેવા હું પણ કુદી પડ્યો-દોડ્યો-અને કુદરતમય થઈ ગયો. ખુબ રમ્યો-શાક્યો-આરામ લેવા લીલા વૃક્ષ નીચે આસરો લીધો.

એક અપરિચિત અવાજ કાને પડ્યો. કાંઈ સમેજ નહિ પડી. પરંતુ એ સ્વર-એ મીઠું સંગીત મેં સાંભળ્યા-ક્યું.”

*

એક પોપટ અને ગેના ઉડતા. ઉડતા આવી ઝાડ પર બેઠા. અંદર અંદર વાતો કરવા માંડી.

“ પોપટ સાંભળે છે ! કેવું સુંદર બોલે છે ! ” મેનાએ કહ્યું.

પોપટ પોતાનો પડ્યો પાડી પ્રતિ ઉત્તર આપતાં કહ્યું :

“ કોઈ અનુભવો ધનની લાગે છે. ” થોડે ગયો—

“ એ સાંભળે છે ? ” તેતરે કાકાકોઆને કહ્યું.

શું ? પ્રશ્ન કર્યો.

“ ને કોઈ કેવું મધુર મધુર બોલે છે ? તને એવું બોલતાં આવડે છે ? ”

કાકાકોઆએ કલામય કળા સાથે કહ્યું “ હૈ ? બોલ્યું બોલ્યું, એમાં શું મીઠાશ છે ? ”

આશુના આંખની ડાળેથી કાપલ ટહુકી. પરંતુ એ ટહુકાર પેલા અવાજ આગળ ઉડી ગયો. એણે તો સતત મધુર સ્વરે ગાવાનું ક્યું. કાપલ એ ઝાડ પરથી બીજા ઝાડ પર ઉડી ગઈ. ઠણ્ઠરને માળામાંથી બોલાવી પુછ્યું :

“ આ કોણ ગાય છે ? ”

“ અને ખબર નથી. ”

“ ને સાંભળ. ”

“ હા, ગાય છે તો સુંદર. એ કોણ હશે ? ”

“ કોઈ અનુભવ લાગે છે. ”

મધુરાન પોતાની પ્રિયતા સાથે એજ અવાજની દિશા તરફ નજર રહ્યો.

દેશરાણી બોલ્યાં “ પ્રિયે આ આપનો હરિષ કોણ છે ? ”

મધુરાને આતં નાદ કરતાં કહ્યું, “ શું મારો હરિષ ? ”

કલાપિએ કળા સાથે કેકાર્ય કરી પોતાની મદતા જાહેર કરી-પણ તેની અસર પેલા સંગીત પર થઈ નહિ.

જેતજેતામાં બધાં પક્ષીઓ આસપાસથી ઉડાઉડ કરતાં એક ઝાડ પર ભેગાં થઈ ગયાં.

ધુવડરાજ સખાપતિ થયા.

કોકિલાએ કલામય કૃતીમાં કહ્યું, ‘આપણા આ રુમણિય સ્થાનમાં આવા અનુભવાને શા માટે આવવા દેવા જોઈએ ? એને અહિંથી દૂર કરવોજ જોઈએ. ”

કાકાકૌઆએ ટેકા આપ્યો. સર્વમતે દરાવ મંજુર થયો.

All for one and one for all
ના સિદ્ધાન્ત સાથે બધા એ ઝાડ પર આવ્યા.
‘ એ તું કોણ છે. ’ ધ્રુવડરાજે ગૌરવ-
ભરી ગર્જના કરી.

“ ક્યાંથી આવે છે. ” કાકિલાએ કુમળા
કટાક્ષ કરી.

તે શાન્ત રહ્યું. એને સમજ નહિ પડી
કે આ શું છે. એ તો આવડું મોટું ટાણ
જોઈ ગબરાઈ ગયું.

“ જા અદિથી આપ્તું જા. ” કાકા-
કૌઆએ હુકમ કર્યો.

એને કાંઈ સમજ નહિ પડી. ફરી ગાવાનું
સર કર્યું.

અણધાર્યો-સામટો બધાએ ભેગા થઈ
એના પર હુમલો કર્યો. ઘાયલ થઈ તે બિચાર
ઝાડ પરથી નીચે પડ્યું.

હું તરતજ દોડ્યો-હાથમાં લઈ લીધું. એ
એક સુંદર નાનું છુલછુલ હતું.

ઘાયલ થયેલા નાના છુલછુલને હાથમાં
લઈ હું મારા ઘર તરફ વળ્યો. પાણી છાંટી
એને શાન્તવન આપ્યું.

હું મારા આંગણમાં ઉભો હતો. ત્યાં
એક બાઈને હાંફલી ફાંફલી મારી તરફ
આવતી જોઈ.

મને સમજ નહિ પડી કે શા માટે એ
મારા તરફ આ દશામાં આવે છે.

આવતાની સાથેજ એણે મને પ્રસ્ન કર્યો:

“ બાઈ, મારું છુલછુલ તમે જોયું છે? ”
આજ ત્રણ દિવસથી ઉડી ગયું છે.

મેં મારા હાથ છુલ્લા કર્યા. એકદમ
જાણ્યો મારા હાથમાંથી છુલછુલ લઈ લીધું.
હાતી સાથે દાખ્યું.

હર્ષનાં બે બિન્દુ ગાલ પર સરી પડ્યાં.

• એક અમોઘ કાવ્યના આધારે.

વાંસળી વાગે છે

બંસી વાગે ને, ગાપીઆ બાગે છે,

ઉર ઉઠે મીઠા રણકાર...વાંસળી વાગે છે.

ઉર ઘબકે, આંખડલી ચમકે છે,

હૈયાં હરખે સુણી રહુકાર...વાંસળી વાગે છે.

શરદ પુનમ, રાતડલી ગાળે છે,

અણ અણમાં બંસી રહુકાર...વાંસળી વાગે છે.

ગાપી નાચે, આવાળીયા નાચે છે,

નાચે નટવર નંદ કિશોર...વાંસળી વાગે છે.

નાચે સંસાર ને, નાચ્યું ધ્રુવઝાંડ છે,

નાચે દશ દિશ દીગપાળ...વાંસળી વાગે છે.

ફલ ન ગમે એવો માણસ
દેશી ખરો ? ખરાખ
ગણાતાં માણસો.
અસરકારી માણસો સધળાં-
ફલને ચઢાય છે.

રાત્રિની મધુર શાંતિમાં
પૃથ્વીનો રસ સુસાય છે, અને
પ્રભાતમાં ઉપાદેવી પૂર્વના
સૂર્યોદયને જોયે છે તે પહેલાં
તો નાનાં પુષ્પો સ્મિત કરતી
કળાઓ વિકસારી પ્રકુલ

યષ્ઠ ઉઠે છે, ખીલેલાં પુષ્પોમાં માનવને પૂર્ણતા
પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થયેલી જણાય છે, તેથી તો
દેશીય તે તેને ચઢાતો નહિ હોય ? જીવન
એટલે અપૂર્ણતા, જીવન એટલે ધમપછાડ,
અશાંતિ; અપરિમેય આદર્શ અને અપૂર્ણ
સિદ્ધિનું કશું દ્રવ્ય. રાત્ર પ્રભાતમાં ઉદ્ભૂતાં
માનવને યોગે પ્રુષ્પ પેડે જીવનની પરમ ન્યોતિ
પ્રત્યે પ્રકુલતાથી વિકાસ કરી રહ્યો છે તેવું
ભાવે જ લાગે છે. પરંતુ તેની આજીવ્યાજી
આ રહ્યું એક પુષ્પ:-શાંત અને મૃદુ; સ્મિત
કરતું અને ઉત્સાહક; સાહસિક વૃદ્ધિ
ઉત્તરોત્તર વિકાસ તથા ક્રમાગત પૂર્ણતા
પ્રાપ્ત કરતું માનવને લાગે છે ? અહા માર
અંતર આ પુષ્પની પેડે કોઈ દિવ્ય ન્યોત
પ્રત્યે ઉઘડે તો ? પુષ્પ પેડે જ શાંત, મૃદુ,
અપ્રયત્ન આનંદભર્યો વિકાસ સધાય અને
અંતે જીવનની કોઈ અપૂર્વ સાર્યકતા પ્રાપ્ત
યાય તો કેવું સારું ?

એક નાનું નજીવું સરખું ફૂલ પણ કેટલું
ગહન-રહસ્યમય બની જાય છે. તેનો વિચાર
આપણને વિરમય પમાડે છે, પ્રથમ બીજ,
તેમાંથી અંકુર, અને તેમાંથી છોડ, કળા, તથા
પુષ્પ, અને તેને અંજો ફુલ, આખો કમ-
વિકાસનો મહાન વિશ્વનિયમ પુષ્પ રૂપી
નાની સરખી ઘટનામાં સમાઈ રહેલો છે,
બીજ જડ દેખાય છે ? જાણે અજાણના-

ફલ

લેખક :
સો. લીલા જોષી

અવચેતનના અંધકારમાં હુલ્લ
પડેલું સૌંદર્ય. પુષ્પના વિકા-
સનો યથાર્થ ખ્યાલ લાવવા
પ્રયત્ન કરીશું તો આપણને
આશ્ચર્ય થયા વિના રહેશે નહિ.
એક નાનું શું ફુલ ખીલે તેને
માટે કેટકેટલી સામગ્રીનો,
સંવેગોનો અને સાતુકૃણતાનો
સંભાર ભેગો થવો જોઈએ
એ કદી વિચાર્યું છે ? પૃથ્વી,
પાણી, તેજ અને વાયુનાં

તત્ત્વો ચોક્કસ પ્રમાણમાં એકત્ર થઈને
કાર્ય કરે તો ફૂલનો વિકાસ શક્ય બને.
જમીન, વરસાદ, સૂર્યનું તેજ અને હવા એ
સર્વેનો અપૂર્વ મેળ જામે ત્યારે ફૂલ ખીલે.
આખા વિશ્વમાં સંવાદનો જે મહાન નિયમ
કાર્ય કરી રહેલો છે, તેનું સંગીત આપણે
પુષ્પના વિકાસમાં સાંભળી શકીએ છીએ
અને ત્યાર પછી ધારીએ તો કોઈપણ વસ્તુના
ત્રેવળ બહારના દેખાવથી છેતરાતાં પણ આપણે
સહેલાઈથી અટકી શકીએ.

ડૉ. જગદીશચંદ્ર બોસે સિદ્ધ કર્યું છે કે
છોડમાં પ્રવાહી જીવનરસની ગતિનું કારણ
તેનામાં રહેલી જીવનશક્તિ છે. છોડનું હૃદય
ધમકે છે, તે પાંદડા વડે શ્વાસોચ્છવાસની
ક્રીયા કરે છે, તથા સૂર્યના તેજનું પૃથક્કરણ
કરી, તેમાંથી ઇન્દ્ર ધનુષ્યના જેટલા રંગના
ફોલેને પ્રગટાવે છે, તથા પાંદડામાં લીલા
રંગને જીવનપ્રદ સંચય કરે છે.

જેને છોડવાઓ અને વૃક્ષો સજીવ નહિ
લાગ્યા હોય એવો માનવી મને લાગે છે કે
બાળ્યેજ હશે, પુષ્પો સ્મિત કરે છે, તેઓ
અભિમાનથી કોઈકવાર ગૌરવથી ડોક ઉઠા
કરે છે. નમ્રતાથી લગી રહે છે, મધુરતાં બધાં
દ્રવે છે, આનંદથી હોંચે છે. ગ્લાનિથી સુકાય
છે. શોકથી કરમાય છે, અને જીવન શક્તિ
જતાં ખરી પડે છે !

કુલડે માફ મનડું હતું

: : આવો કામલ બા કુંજે સાહેલડી-એ હાળ. : :

કુલડાના બાગમાં ગઈતી સાહેલડી,
કુલડે માફ મનડું હતું;
એવા તે કુલડાના પ્રેમે સાહેલડી,
માફ જીવન કુરબાન કર્યું...૧

સુંદર મજાના કુલડાને જોતાં,
જીવન માફ નજરે તર્યું;
એવા કુલ સાથ વહાલ કરતાં,
કુલડે માફ મનડું હતું...૨

સુંદર મજાની પાંખડીઓ તેની,
ઉગતી ઉધા સમ ખીલી;
જીવનનાં પડ આંખે તર્યાં તેની,
નાની સરખી કળી ખીલી...૩

માવા છે રાસડા મીઠાં કુલડાના,
આલો સહિયર ગાઠએ સહુ;
એવા તે મીઠા સોણલે કુલડાના,
જીવન ખાઈ ખાઈ લાગ્યું બહુ...૪

રહેજે રહેજે મીઠાં કુલડાં સાહેલડી,
તમે તો જીવન ખુલ્લું કર્યું;
એવાં તે કુલડાંને જોતાં સાહેલડી,
માફ મન હિંચોળે ચઢ્યું...૫

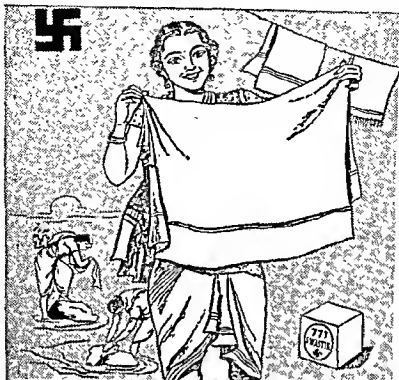
રાજ્યશુક્ર શ્રી. લાલશંકર વિશ્વનાથ

૨૪

ઝંઝાવાત

સાચર જીવન વિષમ ઝંઝાવાત થાતાં,
ડગચો ન લેશ નહિં કો' દિ' હો રીસાતાં.
એનેહલ સુકાની પ્રિય જવાંથી મળ્યા છે;
દાંખત્ય પ્રિત જ્યોતે પ્રભુની દયા છે.

શ્રી જગલત જ્યોત

ધોવાનું મહેતું બન્યું!

તમારા કપડા સાથે પીસાનો પણ બચાવ કરો. સ્વસ્તિક ૭૭૭ ધોવાનો સાબુ વાપરો એનાથી કપડાં વધુ સફેદ અને ચીકળા થાય છે. સ્વસ્તિક ૭૭૭ સાબુની એક જ ગોટી ખીલ કોઈ પણ સાબુઓ કરતાં બધાં કપડાં ધુએ છે. આ સાબુ તમારા કપડાને ખીલકુલ હાનિકારક નથી. ગોટી, ચીરસા અને જોડામાં બધે વેચાય છે.

સ્વસ્તિક ૭૭૭ સાબુ

સ્વસ્તિક આઈલ મિલ્સ, લિમિટેડ, મુંબઈ ૧૫

ચુસ્તતાની ડીરક્ટીવિયુટર્સ : ગ્રેસર્સ મગનલાઇ પ્રેપ્રાઇટેડ એન્ડ કં. વડોદરા અને કલોલ

અલી ઉર્મિલા, બોલ તો ખરી ? તું કેમ શાન્ત થઇ ગઇ ? તારી મસ્કરી કરવાની ટેવ ક્યાં જતી રહી ? અસારથી ગંભીર થવાનું શીખી લીધું ? હવે તો ચાર મહિના બાકી છે, ત્યારે સાજન આવશે ?

“ ચાલ સુશીલા-તને આવી બધી વાતો ક્યાંથી મુઝે છે ? તું ઘેર ઘેર આ વિગત પર વાતચીત કર્યા કરે છે. જા, તને નહીં બોલું ” કે નહીં મળું ! ”

“ હવે શાની મળે. બીજાને મલવાની તૈયારી છે ના ! સાજનનો આગળ સખીને ઢાલ્યું પૂછે ! જ્યારે મળતી હતી ત્યારે મળતી. હવે બીજી વાત છે. સાહે, સાચું કહે, તેમના વિષે કંઈ વિચારે છે ? ”

ઉર્મિલાએ કહ્યું-ચુપ ! તારી જીભ તો ચાલ્યાજ કરે છે. અહીં શા માટે મારી પાછળ પડી છે ?

આ પ્રકારે વિનોદમાં સખીઓના દિવસો પણ સમાન પસાર થવા લાગ્યા. પણ સંસારથી દુર એકાન્ત જીવનમાં એક એક દાણ ઉર્મિલા માટે યુગ સમાન પસાર થતી હતી. તે મગ્ન હતી કોઇના મધુચિન્તનમાં ! જૂલી હતી-કરૂણાઓના ગહન વનમાં ! દિવસ જતો તો રાત નહીં. રાત જતી તો દિવસ નહીં. તે વીચારતી હું તેમની સાથે હળીમળીને રહીશ. જે કંઈ કહેશે તે કરીશ. અગર માઈ કહ્યું નહિ માને તો ચીડાઈ જઇશ. છુપા મનાવીશ. પ્રથમ મિલનરાત્રિએ તેમના ગળાનો હાર થઇ જઇશ. એક એક દાણ એક એક યુગ સમાન પસાર થતી હતી. દુઃખશ્વેત શય્યા પર જળ-વિહીન માછલી માફક તે વ્યાકુળ હતી. પાસાં બદલવામાં રાત પસાર થઇ જતી.

(૨)

અહીં સુશીલાના હૃદયમાં કંઈ જુદીજ સૃષ્ટિ રચાતી હતી. તે સાંભળી સુક્યો હતો કે તે બણેલી ગણેલી છે. સુંદર છે. તેને પોતાની સાથે રાખશે. આ હૃદયની રાણીથી કદી નહીં ચિડાય.

“ વાહ, સુશીલ, મોટા છુપા રસ્તમ નીકળ્યા. મારાથી છુપાવવા ગયા હતા. વૈશાખ સુદ ૩ ની રાત્રી વાત છે, રાજનગરમાં ! ત્યાં ઘેરથી આવેલો કામળ ! સાથે લઇ જઈશ ને ? ” ઇંદરવલમાં રમેશે ગાલ પર ધીમેથી બે લાપેટા મારતાં કહ્યું.

હવે શું થાય ? હોયજના છોકરાઓએ મસ્કરીઓ કરવી શરૂ કરી. ડાઈ કહેલું-કહો સાહેબ; મોટા સિદ્ધાન્તવાદી હતા ને ! આપે તો સરસ્વતીને પોતાની પત્ની વરણ કરી હતી ને ! આ શું થયું ? ”

સુશીલ-શું તે સરસ્વતી નથી ! કહી વાત ટાળતો હતો, પણ છુટવા ક્યાંથી મળે ? ઇંદરવલમાં બે ચાર છોકરાઓ ભેગા થઇ સુશીલની બહુ મસ્કરીઓ કરતા. એટલે સુધી કે વાત પ્રેરેસરના કાન સુધી પહોંચી ગઇ. પ્રેરેસરે પણ બણાવતાં બણાવતાં કહ્યું ‘ હવે તો મિરંડા ’ તું કેરેક્ટર તમેને બહુ જલદી ચાલ રહી જશે.

સુશીલાનું લગ્ન થઇ ગયું. સુદાગ રાતનો વખત થયો. તારાઓની શીતળ છાયામાં પોતાના નાના જીવનપંથે તે પોતાની સંજિની પાસે પહોંચ્યો. પોતાની પત્નીને આત્મસમર્પણ કર્યું. બંનેએ ધીમે ધીમે પોતાનું કિશોર હૃદયનું રહસ્ય એકબીજાને વિશ્વાસપૂર્વક સોંપ્યું. આ એક ટુંકીશી રાતમાં

સાસરિઆમાં સાસુ-સસરા તેને બહુ માનતાં હતાં. સાસરિઆમાં તે ચોપડીઓ વાંચતી પેલા તોફાનીની. એક દિવસ તેને એક ચોપડીમાંથી એક પત્ર મળ્યો. તેના પર મોટા મોટા અક્ષરે સંપાદકનું સરનામું લખેલું હતું. સંજીવન છપાવવા માટે મોકલેલો હશે પણ કંઈક કારણસર રોકાઈ ગયો હશે. પત્ર જોતતાં તેને તેમાંથી એક ફોટો મળ્યો, માનસ મુકતાઓની માળા તેને પહેરાવવા લાગી, કેમકે તે તેની વિરપરિચિત મૂર્તિ હતી.

કવિતાનું પહેલું ચરણ વાંચ્યું. અરે અધમ રૂઢિ બંધન ! તેને તે દિવસની વાત યાદ આવી. મનમાં અંદરને અંદર સો સો જ્યાલા મુખી સળગવા લાગ્યા. તે નિષ્કંપ, નિર્વોક બેસી રહી. હકી નહીં

હાલી નહીં, ડાલી નહીં. તેના આંતરિક હાહાકારે-શરવત મૌન વાણીમાં, નિશ્વાસની ભાષામાં અનંત આકાશને કહ્યું-હે અનંત આકાશ, હું તમારી છાયામાં છું. તે દિવસે તમે નીરવ નિર્દોષમાં કવિની વાણીને પોતાની હૃદયમાં સ્થાન દીધું હતું. તમે મોટા છો, મહાન છો, બતાવો મારો કવિ ક્યાં ગયો ? ક્યાં ગયો એ ગાયક ને પરાઈ પીડને સમજતો હતો ? ક્યાં ગયો તે જોછે થોડા દિવસ માટે જીવન સંગીત-મય કરી દીધું ? ક્યાં ગયો તે ને મારા આનંદ ઉલ્લાસનું કારણ હતું ?

તે નિષ્કંપ, નિર્વોક બેસી રહી, હકી નહીં કે હાલી નહીં ! *

* હાલીના આધારે.

—સ્ત્રીઓના—

મ્હર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

હાથીલાનાં ડાપ

અકસીર છે. કિં. રીશી એકનો રૂ. ૧) તથા રીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડિ. ડા. ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ડો. ડા.,
સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક બતની હેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

વિતાવવાની વાત છે. સુધરેલા વિચારના ધણાં માખાપો પોતાની પુત્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપે છે છતાં તેમાંથી ધણાં જ વિપરીત પરિણામો આવે છે. આ માટે તો વડિલો જવાબદાર નહોતાને ? એમણે તો સ્વતંત્રતા આપીને ? પણ એમણે એ સ્વતંત્રતા કેવી આપી તેનો કાષ્ટએ વિચાર કર્યો ? તે આગળ વધવાને માટે આપી હતી, નહિ કે અધઃપતનને માટે. આવી સ્વતંત્રતા કે ને અધોગતિની ગતીમાં યુવાન યુવતિઓને ગળાડે છે તેના પર જો દાખ મૂકાય તો જ કદાચ ગત ઇતિહાસમાં સ્મર્યેલ આદર્શ સન્મારીઓ ફરી ડિંદના નવા ઇતિહાસમાં સ્મર્યેલ ખરી. ત્યારે યુવતિઓએ આગળ વધવા માટે શું કરવું ?

પ્રથમ તો તે યુવતિઓએ, જીવનપટ પર વિહાર કરતાં પોતાની આંખો ખુલ્લી રાખવી. મીઠી જ્યાનથી કંઈ રેતા હાલના યુવાનને પૂરેપૂરો પીછાનવો. તેના પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકતા પૂર્વે તેની પરીક્ષા કરવી. તેના અપ-કુ ડેડ, વસ્ત્રોથી અંગાઈ જીવનની બરગાદી ન કરવી. કારણ કે હાલના યુવાનો ફક્ત આકર્ષણને ખાતર રોજબરોજ દેશનેગલ વસ્ત્રો-જો કે પોસાતાં ન હોય તો પણ-પહેરે છે. અમે પોતે એક આનંદાન અને ધનિક નખીરા છીએ એમ બતાવવાનો ડોળ કરે છે. યુવતિઓને તે અંધારામાં રાખી પોતાનું ધાબું પાર પાડે છે. જ્યારે પરપોટા ફુટે છે ત્યારે સ્વયં વાત બહાર આવે છે. અને ત્યારે જ યુવતિને પોતાની બૂલ મુમજાય છે. પરંતુ તેના જીવનપટ હાગેલ કત્રંગની કાલિમા મરતાં પણ નથી જુસાતી. જ્યારે તેની સાથે વિદાર કરી ચુકેલ યુવાન જો ફરીથી કંઈ નવા લેગાસમાં નાંચે જ રીતે કંઈ નયિનતા કરી બતાવે તો આપણો હાલનો કહેવાતો સુધરેલ સમાજ પણ તેને અપનાવી લે છે. “ જુવ

તો થાગ ” એમ કહી તેનાં એવારણાં લે છે. જ્યારે તેજ સમાજમાં ઉછરેલ અને તેજ સમાજમાં માણુ પુરવાવાળી યુવતિને સમાજ તિરસ્કારે છે. “ તે આંધળી હતી કે તેણે તેને ન એળખ્યો ? ” એક જણ વદશે. જ્યારે બીજું તેના અનુસંધાનમાં કહેશે કે “ બાબુ બામડા માણસ જોડે તે સંજ્ઞા રખાતો હશે ” ત્યારે ત્રીજું વધુ હર્ષિત થઈ કહેશે કે “ મુળથીજ પેલો વડિલો હતો ત્યાં વાત જ શી કરવી ? ” આમ તો એક પછી એક સમાજના સ્તંભ રૂપ જનો ઉત્યારશે. તેઓ યાકશે ત્યારે જીવનને આરે આવી ઉભેલી વૃદ્ધાઓને તે રોપશે. તેઓ ભેગાં મળશે. વિચયની ચર્ચાઓ કરશે. કંઈપણને બળે તેને વધુ સતેજ કરી નાની વાતની મોટી વાત બનાવશે. અમુક તેમના ટપાક્ષી બનશે. અમુક એમના શબ્દોને ઉપાડી ઘર ઘર નાંખનાર બનશે. આમ એમની પુદ્ધ કચેરી ગમશે. યુવાન-યુવતિઓનો સામનો કરશે અને સોએ રૂપ ટકા તેમનો વિજય થશે. એક મહાનગરી રીતે તો નહીં જ પરંતુ આડ-કતરા માર્ગો ચઢણ કરી. ફરજિયાત યુવાન-યુવતિઓના વડીલોના હાનને ભંભેરી લાકડે માંકડુ વળગાડી તેમના જીવનને વેડફાતા જોવામાં તેમને આનંદ થશે. જો કે ખરેખર હાલના પ્રગતિકારક જમાનામાં તેઓ એક મોટા અડચણ રૂપ થઈ પડ્યા છે છતાં તેમને સર્વ વસ્તુથી સાવધાન રહેવાની ફર્જ પાડનાર હાલના યુવક યુવતિઓ કંઈ ઉતરે તેવા નથી. તેઓ તો આના કરતાં પણ વધુ સંકુચિત માનસના છે અને તેથીજ કોષપણ સજારીના સારા કાર્યને વેગ મળતો નથી. નિર્દોષતાના વાતાવરણમાં એક યુવાન અને યુવતિનો મિલાપ થાય તો બીજા યુવાન યુવતિઓ તેમના પર ખોટા આરોપો મૂકી બન્નેનાં મન વધુ બગાડે છે. નિર્મળ હૃદયમાં વાસનાનાં વડેણુ જગાડે છે. અને આખરે તેઓ અધઃ-

પનનને આરે આવી પડે છે. આતુ' પરિણામ આવતાં પૂર્વે જો તે યુવાન અગર તો યુવતિ બન્નેનાં હૃદયને તપાસે, બન્નેના સંબંધને પિછાની પચાવે તો સત્ય બહાર આવે અને અસત્ય છૂપાય.

યુવાન એક જગાએ ખરાબ માલમ પડ્યો એટલે સર્વત્ર તે એવોજ છે એ માનવું સુખાંછબયું છે. દરેકને હૃદય તો આપેલું છે. અને દરેક હૃદયને પીછાનનારની શોધમાં ફરે છે. જ્યારે તે મળે છે ત્યારે તે બદલાય છે. એવા તો ઘણા દાખલા મળશે કે જેમાં યુવાનને સુધારાને માર્ગે વાળવામાં યુવતિઓ કારણભૂત બની છે. માટે કોઈપણ સમયના પૂર્વમંદને લીધે તે આવે છે કે તેવો છે એ માનવું જૂઠું બરેલું છે. જો યુવતિ તેજ ખરાબ યુવકને બોલાવી તેની સાથે સીધી રીતે તેનાજ સ્વભાવને અનુકૂળ વાર્તાલાપ કરે તો કું' નથી માનતો કે એના મનમાં પડેજાનો પૂર્વમંદ કાપમનો રહે.

આતીજ જાતની માન્યતા યુવાનોમાં પણ બરાબ મળે છે. મર્યાદિત ઇરાદા ઇચ્છવાની અભિપ્રાયો રોપતી અને હિમ્મત આદરોને પોષતી કોઈ યુવતિ તેમની સાથે સંબંધ ન રાખે તો તેને માટે મઠીયમાં મઠીય વાતો કરીને તેને હાલકી પાડવા તૈયાર થાય છે. પણ તેવા યુવાનોને સમજવાની જરૂર છે કે કોઈની પણ મઠીય વાત કરતા પૂર્વે પોતાની જાતને તપાસવી જોઈએ. પોતે મદંત હોય તો જગતને ધમ્મનો બોધ આપવા મોઝ્ય છે. જો પોતે પાખંડી હોય તો કંઈજ સખવા જેવું નથી હોતું. પોતાના પાપો છૂપાવવાને માટે કોઈ નિર્દોષિકાના ઇચ્છનને ઝેર જનાવવું એ હાલના યુવાનોને માટે શોભારહદ નથી. સંસાર ચક્રના ગાઝામાં બન્નેને જોડાવાનું છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ પર જ જગતના બાંધિનો આધાર રહેવો છે. જો યુવાવરવાના મુદ્દલું કાલમાં યુવાન યુવતિઓ પોતાના માનસને આરા સંકુચિત કરી નાંખશે તો તેમનું માફ

આમળ વધવું મુશ્કેલ છે. તેમના આધાર રૂપ દેહની સ્વંતંત્રતાનાં સ્વપ્નાં પણ દૂર છે. તેમના જ અન્વેષ્ય સદકારથી કાર્ય આગળ વધશે. તે બન્ને જણે સમજવાની જરૂર છે કે તેઓ જ નવી દુનિયાના અર્ગ્ગ છે. યુવતિઓ યુવાનોના દોષો વૃદ્ધાઓની આંખે અને યુવાનો યુવતિઓના સાચા ખોટા દોષો સમાજની આંખે જોવાનું મુશ્કેલ એમાં જ મળે છે, નહીં તેમ હાથે કરીને પગ પર કુદાડી મારવા જેવું બનશે.

યુવતિને હાલકી પાડવા મથતા યુવાનોએ તો ખાસ સમજવાની જરૂર છે કે આજની યુવતિ આવતી કાલની માતા બનશે. તેનાં જ સંતાનો આવતી કાલનું ભારત સર્જશે. જો તેમની માતાના કાંઈ કંઈની કાલિમા લાગશે તો પછી પુત્રો પર કોણ બરાબો રાખશે માટે બંને યુવાનો અંદર અંદર દહા મરકરીઓ કરે, બંને ગાંડી ઘેઘી વાતો કરી આનંદ પામે પણ એક નિર્દોષ અજાણના ઇચ્છનને તો જરૂર એજ ન જ લગાડે, બંને એનામાં દોષ હોય, બંને તે આડે માર્ગે જતી દોષ તો પણ યુવાને તે તરફ પાન ન આપવું. તેને રીધે માર્ગે સાવવાનો જો બને તો યત્ન કરવો અગર તો તેને માર્ગે તેને જવા દેવી એનાથી પણ કદાચ સરજા સર્જન થાય પણ ખરું. યુવતિએ પણ એમજ કરવું. યુવકની કાળી બાજુ ન જોતાં જે થોડી પણ ધોળી બાજુ હોય તે જોવી. તેમથી તેને તપાસવો. ધણેા રાપો થશે. બન્નેજણ જો એકબીજાની કાળી બાજુ જોવી મુશ્કેલ હઈ સહેલ બાજુ પર દષ્ટિ કરશે તો તેમને ધણું જાણવાનું મળશે. એટલું જ નહિ પણ જગતને તેમનો સદકાર, તેમના યુક્તો, આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડશે, અને બન્નેની કાળી બાજુઓ દલી જતાં બન્નેનું કાર્ય સરજા બનશે. બન્ને પ્રગતિના જમાનામાં ગ્રામ્ય મથ બનશે. પણ હાલના યુવાન અને યુવતિઓ આતુ' સમજે તો ને !

અમેરીકાનું અદ્ભુત બાળક છરાડ ડેરો

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ અંબ. પ્રટેલ, ડી. પી. એચ.

અમેરીકાના સંયુક્ત રાજ્યોના ઈન્ડીયાના રેટ્ટના ગેરી નામના ગામમાં તી-૪ થી ઓગસ્ટ ૧૯૩૨ ના રોજ આ બાળકનો જન્મ, ડેરો નામના એક સાધારણ કુટુંબમાં થયો છે. બાળક છરાડ ઘણા કમનસીબ સંધાગોમાં જન્મ્યો હતો. તેના જન્મ અગાઉ થોડા વખતમાં તેના પિતા. જેસક ડેરોએ પોતાની બધી મીલકત ધંધામાં શુભાવી દીધી હતી. છરાડના જન્મ પછી ચારજ મહિનામાં તેની માતા મગજના સોજના રોમથી મરણ પામી હતી. આવા કારણોને લઈને બાળક છરાડની સંભાળ તેની કઈ બેસી નામની બાઈ રાખે છે. બાળક છરાડનો પિતા એક આનંદી, અછલવાળો અને આપકર્મી માણસ છે. છતાં સંધાગવશાત તેને પોતાના જુદા પિતાના નાના ધરમાં પોતાના ત્રણ પુત્રો અને એક પુત્રીને લઈને રહેવા જવાની ફરજ પડી છે. આ બધું બેતાંદિલુ માન્યતા પ્રમાણે બાલક છરાડ એક અપશકનીયાળ અને કમનસીબ બાળક જ ગણાય છતાં છરાડની અદ્ભુત માનસ શક્તિ અને હોશીયારીને લીધે આખા અમેરીકામાં ડેરો કુટુંબ પ્રખ્યાત થયું છે.

બાળક છરાડની અદ્ભુત શક્તિનો પહેલો પરચો તેની બે જ વર્ષની ઉંમરે બેસીને દેખાયો. છરાડની બીજી વર્ષ બાંહેને દિવસે તેનું મન બહેલાવવા ખાતર, તેની કંઈએ છરાડનો મોટા ભાગ જે શાળામાં અભ્યાસ કરતો હતો તેનું પક્ષી વિજ્ઞાન વિષેનું પુસ્તક વાંચીને સમજાવવા માંડ્યું અને પુસ્તકના બધા ચિત્રો બાળક છરાડને બતાવ્યાં. બાળક છરાડે તેની કંઈએ જે કાંઈ વાંચ્યું તે એક

પીઠ ઉમરના મનુષ્યની માફક એક પ્લાનથી સાંભળ્યું, તેણીએ બતાવેલાં ચિત્રો બારીકાઈથી જોયાં. તેની કંઈએ પુસ્તક પુરું વાંચી સંભળાવ્યું ત્યાર પછી કુટુંબ ખાતર, બાળક છરાડને પુછ્યું કે તું આમાંથી કાંઈ સમજ્યો કે નહિ ? તેના જવાબમાં બાળક છરાડે. તેની કંઈએ અજબબી વચ્ચે, પુસ્તકમાં વર્ણવેલા બધા પક્ષીઓનું વર્ણન બરાબર ચોક્કસ રીતે આપ્યું, એટલુંજ નહિ પરંતુ દરેક પક્ષીનો રંગ, તેની ખાસીયત, તેનો ફેશ, તેની ટેવો વગેરેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરી બતાવ્યું. છરાડની કંઈએ આ ઉપરથી આ બાળકની અદ્ભુત શક્તિનો કાંઈક ખ્યાલ આવ્યો અને પોતાની ખાતરી કરવા ખાતર તેણે બાળક છરાડની પાસે પતંગીયા, જંતુઓ, મછલી અને બીજાં પ્રાણીઓના વર્ણનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં. આ વાંચનમાં બાળક છરાડે ઘણોજ રસ લીધો અને આ પુસ્તકો તેને વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા પછી તેણે પોતાની કંઈ સમજ આ બધા પુસ્તકોનો સાર અથવા ઈતિ સુધી જરા પણ ભુલ કર્યા વગર અને ઘણીજ સહેલાઈથી અને સરલ રીતે કંઈ સંભળાવ્યો. તેની કંઈએ આ પુસ્તકોમાંથી જે જે સવાલો પૂછ્યા તેનો તેણે સો એ સો ટકા ખરો જવાબ આપ્યો. આ પછી તેની કંઈએ બાળક છરાડ સમક્ષ હુસ્તર શાસ્ત્ર, જૂગોળ અને ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચ્યાં તે બધાનો સાર તેને કંઈસય થઈ ગયો. બાળક છરાડ સમજાવવામાં કોઈના પ્રશ્નોની રેકર્ડ જેવું જણાયું. તેના મગજ પર જે જ્ઞાનનો પ્રકાર પડે તેની ખરી છાયા પડી જતી. અત્રે જણાવવું ખાસ જરૂરી છે કે આ બધું જ્ઞાન બાળક છરાડે

એ થી ત્રણ વર્ષની ઉંમરમાં જ સંપાદન કર્યું અને તે પણ બીજાનું મોઝેલું કે વાચેલું સાંભળીને, કારણ કે તેને લખતાં કે વાંચતા તે આવડતું ન હતું.

અમેરીકન પત્રકારોને આ બાળકની આવી અદ્ભુત શક્તિની ખબર પડી અને બાળક હરાડના દરેક પત્રોમાં ફોટા છપાયા અને તેની શક્તિનાં મુશ્કેલીગ્રસ્ત અર્થો આવી રીતે બાળક હરાડ ફક્ત ૨૪ કલાકમાંજ આખા અમેરીકામાં પ્રસિદ્ધી પામ્યો. આ બધી ખ્યાલિત બાળક હરાડે ફક્ત ચારજ વર્ષની ઉંમરમાં સંપાદન કરી અને ચાર વર્ષ સુધી તેણે વાંચવાની કે લખવાની પણ શરૂઆત કરી હતી નહિ.

બાળક હરાડ મુખ્યત્વે કરીને વનસ્પતિ જન્મ બોરાક તે છે પણ થોડાક માંસાહાર પણ કરે છે. તેના મુખ્ય બોરાક હુધ, રેટલી, મુકાંફળ, લીલાંફળનો રસ, માખણ અને માંસ છે. બાળક હરાડને નિર્જીવ રમકડાં જરા પણ ગમતાં નથી. તેના રમકડાં છત્તાં પ્રાણીઓ છે. તેના ખાસ મિત્રો, તેના કુતરો, સોનેરી સાહસી, કરચણો, કાચબો અને મગરનું નાનું બચ્ચું છે. પોતાના માછળેત ઉપર બાળક હરાડ જોડાઈ હેત રાખે છે તેટલુંજ તે આ પ્રાણીઓ ઉપર ગમે છે અને તે બધાં હરાડના સુવાના બોરાકમાંજ સુવે છે.

બાળક હરાડ અત્યારે તેની આઠ વર્ષની ઉંમરે અમેરીકાના શિકાગો શહેરની પ્રખ્યાત બ્રેડવેસ રહેઠાણમાં પાંચમા ધોરણમાં અભ્યાસ કરે છે. પરંતુ તે જ્યારે પાંચમા ધોરણમાં ગયો ત્યારે તેની શાળાના મુખ્ય શિક્ષકે તેને છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા ધોરણના વિદ્યા થીએને જે સવાસ પૂછવામાં આવે તેવા સવાલો પૂછ્યા. તે બધાના જવાબો તે વર્ગના પહેલા નંબરના વિદ્યાર્થીઓ જેવા જવાબ આપે તેવાજ સત્તાપકારક જવાબો તેણે

આપ્યા ! બાળક હરાડનું જ્ઞાન આટલું વધારે પડતું હોય છેતાં તેના પિતાએ અને તેની શાળાના મુખ્ય અધ્યાપકે હરાડની તંદુરસ્તી ન બચે અને તે અલ્પાયુ ન બને તેટલા ખાતર તેને વધારે હિંચા વર્ગમાં નથી ચડાવ્યો. હરાડની માનસશક્તિ આટલી અદ્ભુત હોવા છતાં તેને ગણિતની વિષય જરા પણ અમતો નથી અને બોડીમાં તે ઘણીવાર ભૂલો કરે છે. તેણે તેની આઠ વર્ષની વયની અંદર અમાઉ બજાવેલા પુરતકો ઉપરાંત અમેરીકાનો ઇતિહાસ રોમ અને ગ્રીસના પુરાણિક ઇતિહાસ શેક્ષપીયરના કેટલાંક નાટકો, અને વિજ્ઞાનના પુરતકો તેણે સમજીને વાંચ્યા છે. આ ઉપરાંત તે આ બધા વિષયોની ચર્ચા તે વિષયના નિષ્ણાત માણસો સાથે કરી શકે છે, તેટલું જ નહિ પણ તે પોતાનો અભિપ્રાય પણ નિરૂપી રીતે અને પોઠ મનુષ્યની માફક આપી શકે છે !

અમેરીકાની ડાહ્યપણ અજબપીતો ઉપયોગ ત્યાંની રેડીયો કંપની કર્યા બચર રહે નહિ. બાળક હરાડની અદ્ભુત શક્તિનો ઉપયોગ કરવા રેડીયો કંપનીની પડાપડી થઈ. અમેરીકામાં સંખ્યાબંધ રેડીયો સ્ટેશનો છે. આ બધાં સ્ટેશનો પરથી દર અઠવાડીયે એક દિવસ અમુક ભારે "કવીંગ ફીડસ" નામનું પ્રોગ્રામ ફક્ત બાળકો સારે રાખવામાં આવે છે. આ પ્રોગ્રામમાં જ્યાર વર્ષની અંદરના બાળકોને બાળ સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને ધર્મ વગેરે વિષયોના સવાલો પૂછવામાં આવે છે, અને જેમના જવાબ ખરા હોય તેમને ભારે ધનામે આપવામાં આવે છે. ઉપરાંત બાળકોનાં બાપણો, સંગીત, વાર્તા, સંવાદ વગેરે પણ યોગ્યવામાં આવે છે અને સૌથી સાદાં કાર્ય કરનારને અંદકો અને રોકડ ધનામ આપવામાં આવે છે, બાળક હરાડ, આમાંના ઘણાં ધનામે અને અંદકો છતાં - ભય છે,

બાળ છરાડનું જ્ઞાન પાકટ ઉમરના અને અભ્યાસ નિપુણ પ્રોફેસરોને પણ અજાણા પાડે તેટલું વિશાળ છે. છરાડના જ્ઞાનની કસોટી કરવા તેને રેડીઓ ઉપર એક પ્રખર પક્ષીશાસ્ત્રીએ સવાલ પૂછ્યો કે “એપ્ટેરીકસ” શું છે ? બાળક છરાડે મીઝેથી જવાબ આપ્યો કે “શું” આપે એપ્ટેરીકસ શું છે તે પૂછ્યું તો ભણા હું તમને કહું ને એપ્ટેરીકસ તે મારી સમજ મુજબ એક તદ્દન નાની પાંખોવાળું, પુંછડી વગરનું પક્ષી છે, તેના વાસ ન્યુઝીલેન્ડ દેશમાં છે અને આ પક્ષીઓની સંખ્યા દિવસે દિવસે નાશુદ થતી જાય છે. “ સવાલ કરનાર પક્ષી વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રીએ આ વિષયનું પુસ્તક ઉઘાડી બેઠું તો બાળક છરાડનો જવાબ અક્ષરશઃ સત્ય હતો ! બાળક છરાડની અસાધારણ વિદ્વતા ખાતર શિક્ષણ શહેરની એકેડેમી-આઈ-સાઈન્સના તેને આજીવન સભાસદ બનાવવામાં આવ્યો છે. ગયે વર્ષે બાળક છરાડને અમેરીકાના પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટની પત્નિ તરફથી અમેરીકાના રાજચૂક બહાદુર હાઉસમાં આવવા આમંત્રણ મળ્યું હતું અને ત્યાં જઈ તેણે અમેરીકાના બાળકો તરફથી એક સોનાની ચાવી, મીસસ રૂઝવેલ્ટ મારફતે મી. રૂઝવેલ્ટને, તેમણે કરેલા દેશહિતના કાર્યોની કદરની નિરાની તરીકે બેટ આપી છે.

બાળક છરાડને જે કોઈ પણ અઠવાડિયે અમેરીકાના રેડીયો રેશન પર બોલવા દેવામાં ન આવે તો અમેરીકન બાળકો હાહાકાર મચાવી મુકે છે અને રેડીયો કંપની ઉપર હાજરે પત્રો આવે છે અને આખરે રેડીયો કંપનીને બાળક છરાડને રેડીયો પર બોલવા દેવાની ફરજ પડે છે. બાળક છરાડને હસ્તે લોકહિત અને મરીબોને મદદ કરવા માટેનાં ફંડો બોલવામાં આવે છે. ઘણા ખરા અમેરીકન લેખકો બાળક છરાડને પોતાના નવા પુસ્તકોની નકલો મફત મોકલે છે. છરાડને

આટલું જ્ઞાન મળવા છતાં તેનામાં જરા પણ અભિમાન કે અહંકાર નથી. તે ઉમરમાં બાળક પણ ઠરેલ મનનો અને બાળક જેવો નિર્દોષ છે. પક્ષી પ્રાણી અને મનુષ્ય જાતિ માટે તેને અનહદ પ્રેમ છે. તેના મોઢાબાહ્યો પક્ષીઓનો શિકાર કરે તે તેને જરાપણ ગમતું નથી. એક વખત તો તેણે તેના ભાઈની બંદુક પણ આ કારણસર બગાડી નાંખી હતી ! તેના પિતાએ એક વખત તેને પોતાના જીવનના જીતકાળનો ઇતિહાસ કહ્યો અને તેને જણાવ્યું કે ૧૯૧૪ ના મહાન વિગ્રહમાં તે ક્રાન્સમાં લડવા ગયો હતો. બાળક છરાડ આથી હતાશ થયો અને દીલગીરીપૂર્વક તેણે તેના પિતાને કહ્યું કે હું હંધુ છું કે તમે ત્યાં જઈ એક પણ માણસને ગોળાથી દાર નહિ જ કર્યો હોય !

છરાડમાં આંદલી નાની ઉમરમાં આંદલી અદ્ભુત શક્તિ ક્યાંથી આવી તેની શોધ અનેક શાસ્ત્રીઓ અને ડોક્ટરો કરે છે પણ તેમનો કોઈ પત્રો લાગતો નથી. બાળક છરાડના માતા પિતા સાધારણ બુદ્ધિવાળા અને આજુ બજેલા હતા. તેમના કુટુંબમાં પૂર્વે કોઈ મહાન વિદ્વાન જન્મ્યો હતો નહિ. બાળક છરાડનો શરીરનો ધાટ અને સ્વધર્મા અવયવો બીજા બાળકને મળતાજ છે. તેનું માયું પણ બહુ મોટું નથી. તેના શરીરમાં ન્તારે કોઈ ખાસ વિશેષતા નથી તો પછી તેનામાં આવી અદ્ભુત અને અનોડ જ્ઞાન શક્તિ ક્યાંથી આવી તે કોણે કોઈ ઉકેલી શકતું નથી. આર્થ સિદ્ધાંત મુજબ એમ માની શકાય કે બાળક છરાડ પૂર્વ જન્મમાં કોઈ મહાન સંસ્કારી અને વિદ્વાન મનુષ્ય હોવા બોધ્યો.

બાળક છરાડને સત્તેજાનાં સારાં ચિત્રો બોવાં ગમે છે પરંતુ સત્તેજાનાં ચિત્રોમાં એકદર તરીકે ઉતરવા માટે તેને ધૂણા છે, છરાડના

અદ્ભુત શક્તિને લીધે તેને અનેક સીનેમા કંપનીઓ તરફથી સીનેમાના ચિત્રો બનાવવામાં ભાગ લેવા આમંત્રણો મળ્યાં છે અને ઘણીજ મોટી રકમની લાકડો અપાઈ છે પણ તેણે તે બધી આગણીઓનો અસ્વિકાર કર્યો છે, બાળક છરાડના જીવનનો મુદ્રાલેખ ક્ષમા અને સહનશીલતા છે. અગાઉ 'વર્ચુઅલ ક્રેલા કવીઝ કીડસના પ્રોગ્રામમાં તેને એક વખત પૂછવામાં આવ્યું કે તારો નવા વર્ષ માટેનો શુભ નિશ્ચય શું છે ત્યારે તેણે બેઝ શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો કે " ક્ષમા અને સહનશીલતા. "

બાળક છરાડ • રેડીયો ઉપર અથવા અન્ય સમાચારોમાં હજારો મનુષ્યોને રડાવી અથવા હસાવી શકે છે.

અમેરીકામાં દર વર્ષે એક દીવસ " માતાનો દીવસ " (Mothers Day) તરીકે ઉજવાય છે. આ દીવસે બાળક છરાડને રેડીયો ઉપર આ વિષય ઉપર બોલવાનું આમંત્રણ મળ્યું ત્યારે તેણે નીચેના કાવ્યમય શબ્દો બોલી હજારો માણસોને રડાવ્યા હતાં:—

મૃત્યુ વશ થઈ છે, જોકે મારી મમતાણુ માતા,
અને મરજ સારે છે માતાની-મારી દયાણુ કષ્ટા;
જગત ત્યજી જ્યારે, જઈશ સ્વર્ગે,
છત્તીશ જોવા-મુજ પ્રિય જનનીને-
દેવાંથી તેના, ધવલ વસ્ત્રોમાં ! *

• પ્રખ્યાત અમેરીકન માસિકોને આધારે આ લેખ લખનારમાં આવેલ છે.

કનૈયો

ધેનુ ચરાવતો પહાડો ગજાવતો
મધુરી જંસરીના નાદ સુણાવતો
જંસરી બજાવે કનૈયો.

ગોપીઓ દોડાવતો નર્તન નચાવતો
ઉરમાં આનંદ પૂર રેલાવતો
જંસરી બજાવે કનૈયો.

મથુરા નગરીમાં માયા મિલાવતો
બાળી રાય સિંહાસન ચોલાવતો
જંસરી બજાવે કનૈયો.

ગીતા સુણાવતો શૂર ચઢાવતો
સુદર્શન ચક્ર હસ્તમાં ધરાવતો
જંસરી બજાવે કનૈયો.

શ્રી. મણીલાલ કસ્તુરચંદ શાહ

ભિખારી

દુઃખી જગનો જન કે. આવે,
વિપદા સાથે દરિદ્ર લાવે;
સદાય એને સર્વ સતાવે,
હેયું બળવું દુઃખના ધાવે
આવે એ તો કો'ક ભિખારી
જાણે જગનો એક ભિખારી...૧

દીન પૂરે એ સૌને યાચે
કે નવ એવું જીવન વાંચે
મનમાં એનાં મૃત્યુ નાચે
ભૂખ ભુતાવળ ઉદરે રાચે
એથી દેતો સાદ ભિખારી
જગને એ ખડવાદ ભિખારી...૨

કુટુંબ કબિલા શાનાં એને ?
વાડી વજ્રા શાનાં એને ?
સુખી જીવનીયાં શાનાં એને ?
સુખી મરણીયાં શાનાં એને ?

જગનો દુઃખી દાસ ભિખારી
જીવનભર નિશ્વાસ ભિખારી...૩

માર્ગે ભુલ્યો એ જીવની વાટે
જતી જીવનની ધીમી માટે
જીવન એનાં જીવવાં સાટે
શાંતિ ક્યાં છે જીવન ધાટે ?
સાચો સુખ કિનાર ભિખારી
દરિદ્ર ઉર પોકાર ભિખારી...૪

શાંતિ એને હોય નિરાશા ?
ખાવા પુરતી એને આશા
કરુણારંગી એની ભાષા
દિલનાં દેવળ એણે વાસ્યા
ખાવા ધાવે કાળ ભિખારી
અંતર અગ્નિ જાળ ભિખારી...૫

મુડકું એવું માર્ગે રખડે
માનવતા છે બળતી લટકે
તેથી એને નવ કે. અડકે
દેખી સૌનાં કાળજ થડકે
સૌને છે સ્ત્રંદોચ ભિખારી
માનવતાનો ટોચ ભિખારી...૬

શાને કાળે રાતો મૂખાં ?
આંખ વિના શું જોતો મૂખાં ?
વિંમત શાને જોતો મૂખાં ?
તું છે એક પનોતો મૂખાં.
ભરતો ધીમાં પાય ભિખારી
અશુ શાં છલકાય ભિખારી...૭

શ્રીમંતોનાં સુખ સુહૃયાંતા
ખરચાં કે લખણું સુહૃયાંતા
અદળક કે ભંડાર સુહૃયાંતા
સુખી જનનાં સાંપ સુહૃયાંતા
માંગે એ અવતાર ભિખારી
જીવનનો એકર ભિખારી...૮

સહુ દે. એને હોંકર ચાડે
દુઃખમાં એને દુઃખ વધારે
જીવે એ જગદીશ સહારે
જાણે ધરતી ભારે મારે
તું ધરતીનો ભાર ભિખારી
જગનો મુંગો માર ભિખારી...૯

જામ મદિ એ ન્યાં ત્યાં ભટકે
ભીષ્મજાનું જીવન ખટકે
આત્મ કપાધો એકજ ભટકે
બળતી જીવન-જ્યોતિ અટકે
તેજહીન તું જ્યોત ભિખારી
માનવમાં તું ત્રિત ભિખારી...૧૦

સર્વ મરેલાં વચ રમશાને
લેહભાવે ભુલાય રમશાને
જનજલુ કેરી નેમ રમશાને
સુવો ના તું કેમ રમશાને ?
તાડે તેમાં સ્થાન ભિખારી
તુજને જગ રમશાન ભિખારી...૧૧

શ્રી. અંબુલાઈ ઠાકુર

તમને અઠવાડીએ વાળ ઘોવા માટે નિયમો-
 હોને, આ એક બાંધવા જેવી સૂચના છે !

ટામકો ક્રીમીનટ ઓઇલ શેમ્પૂની
 એક શીશી ખરીદો (જેની કિંમત
 ઓછીજ છે, આજેજ લઇ આવો.)

તમારા વાળને પલાળો.

શેમ્પૂ સારા પ્રમાણમાં લગાડો.
 પુષ્કળ શીશુ થાય તેવી રીતે તેને
 વાળમાં ઘસો. પછી ચોકળા પાણીથી
 વાળને ધોઇ સૂકવી નાંખો.

કાંસરી અને પેશર લઇ વાળને, ઝીણા
 અને પછી આમર્શનનક પરિધાન જુઓ.

ટામકો ક્રીમીનટ ઓઇલ શેમ્પૂ તમારા
 વાળને મુલાયમ મજબૂત અને
 ચળકતા રાખે છે. હમેશાં તે વાપરો.
 બધી સારી દુકાને મળે છે.

ટામકો ક્રીમીનટ ઓઇલ શેમ્પૂ

ટામકો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ

ચા. બો. પરદ, મુંબઈ.

બનાવનાર— ધી તાતા ઓઈલ મીલ્સ લુમ્. લી. તાતાપુરમ અને મુંબઈ

બાળક જન્મ

[ફેબ્રુઆરી અંકના પાન ૪૭૩ થી ચાલુ]

હવે દુનિયામાં એક નવીન જીવો જન્મ થાય છે, જન્મ થયા અગાઉ માતાની જવાબદારી આગળ જણાવ્યું. તે પ્રમાણે ઘણી જ છે તો પણ જન્મ થયા પછી માતાની બેઝકારીતું પરિણામ માતાને પ્રત્યક્ષ જોગવવું પડે છે એટલે સગર્ભાવસ્થા કરતાં વધારે કાળજી કુદરતી રીતે જ માતાને થાય અને આજ સુધીમાં લીધેલાં ગાનમાં કેટલી તુટીઓ છે તે પણ બાળકના જન્મ પછી જ માતાને અનુભવ થાય છે.

બાળકના જન્મ પછીની સાદુસુધી તથા વ્યવસ્થાનું કામ નર્સ કે દાપણું હોય છે એટલે તે બાબત વધારે કહેવાનું નથી તોપણ જો દાપણું હાથે કામ લેવાનું હોય તો તેમાં ધરનાં માણસોએ થોડી કાળજી રાખવાની જરૂર છે અને તે એ કે જન્મતાં વારને તરત જ બાળકની આંખની કાળજી પહેલી રાખવી જોઈએ અને તેને માટે એક સ્વચ્છ વાસણમાં ગરમ પાણી લઈને તેમાં એક ચપટી બોરોક પાઉડર નાખવો અને વિલાયતી કે હોય તો તે અથવા સફેદ ઝીણું સ્વચ્છ કપડું લઈને ગરમ પાણીથી બાળકની આંખો ધોવડાવવી જોઈએ. કારણ કે માતાને ગંરમી અથવા બીજે કોઈ વ્યાધિ હોય તો તેની રસી બાળકની આંખને લાગવાથી ઘણું નુકશાન થાય છે અને એનું ફળ બાળકને આંખી જીંદગી જોગવવું પડે છે માટે સૌથી પહેલી બાળકની આંખો સાફ કરાવી નાખવી. બીજી સ્વચ્છતા નાળને માટે રાખવાની છે અને દાણ

પોતાના હંમેશના રીવાજ મુજબ ન જોવાનું કામ આપણું છે, આપણી દે પ્રમાણે નાળને દોરો બાંધીને ગળામાં દેવામાં આવે છે. એ રીત બરાબર કારણ કે કોઈવાર બાળકનો હાથ બરાવાથી ખેંચાય છે અને તેથી કુંટી છે અગર સોજો ચઢી આવે છે માટે. નવડાવ્યા પછી નાળને સફેદ ઝીણાં વીંટાળીને પેટ પર પાટો બંધાવવો દરરોજ નવડાવતી વખતે તેનાં પર રાખવું. નાળ ઘણું ખરું ચારથી છ ઈં ખરી જાય છે ત્યારે પણ ઘણી ર રાખવી. આપણા જુના વખતમાં નાળ ગયા પછી તેના પર પુગમાં વપરાતું દાળવાનો રીવાજ હતો પણ હવે તે જ અખીલ મળતું નથી તેમજ બોરોક પાઉડરોગ સામાન્ય થઈ ગયો છે બોરોક પાઉડર દાખવો મહેનતું. અડાયાંની રાખ કપડાથી આળીને દા રીવાજ છે તેથી પણ આસ નુકશાન હોય એમ જાણવામાં આવ્યું નથી.

બાળકના બોરોક માટે આપણામાં રીવાજ છે કે બાળકને જન્મ થયા નવડાવીને તરત જ ગળાસુથી પીવડા પણ તરત જ આપવાની જરૂર જન્મ્યા પછી નવડાવીને હુંફ વળે એવાં બાળકને વીંટાળીને બે ત્રણ કલાક જ સુવા દેવું. અને પછી જ્યારે જાગે ત્યારે પાણીમાં થોડાં મધનાં ટીપાં અથવા જોળ ન

આપવું. હમણાં હમણાં ગ્લુકોઝ પાવાનો પ્રચાર વધારે થયો છે પણ એ વસ્તુ મધ્યમ વર્ગને તથા ગરીબ વર્ગને ખર્ચાળ વસ્તુ થઈ પડે છે માટે બાળકને ગોળ અથવા મધ આપવું એમ વધારે ફાયદાકારક છે કારણ કે ગોળમાં પેટ સાફ લાવવાનો તથા શક્તિ આપવાનો ગુણ છે અને મધ તો સર્વ વનસ્પતીનો અર્ક જ છે તેથી તે પણ ગુણકારી છે, એકદુ ગરમ પાણી પણ બે બે કલાકે માતાને દુધ આવતાં સુધી આપવામાં આવે તો તે પણ એક ખોરાકની ગરમ સાર છે અને બાળકનાં આંતરડાં સાફ ધોવાઈ જાય છે.

પ્રસુતી થયા પછી માતા પણ એક સારી ઉંઘ લઈને એટલે પાંચ કે છ કલાક પછી છાતીને ગરમ પાણીથી સાફ ધોઈને બાળકને આપવું જો કે ત્રણ દિવસ પહેલાં બરાબર દુધ આવતું નથી પણ એનાથી બે ત્રણ ફાયદા થાય છે તેમાં એક તો એ કે માતાનું પ્રથમનું દુધ ઘણું ગુણકારી હોય છે અને બાળકનાં આંતરડાંમાંથી મેઝ કાઢી નાખવાનો ગુણ તેમાં હોય છે. બીજું ત્રીજા દિવસ સુધી બાળકને દુધ ન પીવા દેવાથી છાતીમાં દુધનો બરાવો એકઠો થવાથી માતાને તાવ આવવાનો સંભવ રહે છે. તેમજ બાળક સ્તેષ્ઠાક્રિય સુસ્તી રાકતું નથી. ત્રીજું એ કે ખાલી સુસવાથી અંદરની નસો ખુલ્લી થાય છે તેમજ ગર્ભાશયને સંતોષાવામાં કુદરતી મદદ મળે છે. ત્રીજા દિવસ પછી બાળકને નિયમિત કલાકે દુધ આપવાની ટેવ પાડવી. જો કે શરૂઆતમાં થોડી મુશ્કેલીઓ પડે છે પણ ધીરે ધીરે ટેવ પાડવાથી નિયમિતપણા પર આવી જશે પહેલા મહીનામાં દર બેબે કલાકે આપવું અને પછી ત્રણ કલાકે એમ ધીરે ધીરે વખત લંબાવતાં જવો. રાત્રે દસ વાગ્યા પછી આપવું નહીં. શરૂઆતના મહીનામાં બહુ રડે તો રાત્રે

ત્રણેક વાગે આપવું પણ બનાં સુધી અને ત્યાં સુધી દુધનો નિયમ તોડવો નહીં. ગરમ પાણી આપવાથી પણ બાળક રોતું રહી જશે.

બાળકને બંને બાજુએથી દુધ આપવાની ટેવ પાડવી. ઘણાં બાળકોને એક જ બાજુથી પીવાની ટેવ હોય છે પણ તેથી તૃપ્તિ થતી નથી એટલે વારંવાર માથાં ફેરવે છે માટે મનને શાન્ત રાખીને બંને બાજુથી નીરાંતે પીવડાવવું. એકજ બાજુથી દુધ પીવાથી બાળકના શરીરના વિકાસમાં ખામી આવે છે અને બરાબર ખીલી નીકળતું નથી. આપણાં અનુભવી જુદો પહેલીવાર પ્રસુતી થનારી બહેનને ટાકતાં કે “ એક બાજુમાં અનાજ હોય છે અને બીજી બાજુમાં પાણી હોય છે માટે બંને બાજુથી પાત્રો ” એ તો જો હોય તે ખરું પણ કુદરતની ડેટલીક કરામતોથી આપણે હજી અંગણ છીએ. પણ હવે ડેક-ટરો પણ કહે છે કે બંને બાજુથી, જ દુધ આપવું એટલે એમાં કાંઈ સત્ય હશે તો ખરું જ.

પ્રસુતીની માવજત—હવે પ્રસુતી થનારી બહેનને સાફ સુરી કપી પછી સ્વચ્છ કપડાં બદલાવી નાખવાં અને ગરમ ચ્હા કે ફેરી જે અનુકૂળ લાગે તે આંખોને શાન્તિથી સુવા દેવી અને એક લાંબી ઉંઘ કાઢવા દેવી. કારણ કે ઉંઘ લેવાથી લાગેલો શ્રમ દૂર થઈ જશે. અને તબીબીયત પાછી તાજ થઈ જશે. સારવાર કરતી વખતે એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે પ્રસુતી પછી સોડી જો વધારે પ્રમાણમાં મળું હોય તો ખાટલાના પગ તરફના પાયા નીચે આંકડી છટ મુકીને પગ તરફથી ઉચું રાખવું અને જો સાધારણ પ્રમાણના કરતાં આંકડું મળું હોય એમ લાગે તો માથા તરફના પાયાની નીચે આંકડી છટ મુકીને માથાનો ભાગ ઉચો રાખવો.

ખોરાકને માટે કહેવાનું કે થોડાં વરસ પહેલાં (મહેનતુ વર્ગ સિવાય) એવી માન્યતા

હતી કે ત્રણ દિવસ સુધી નકર ખોરાક આપતાં નહોતાં પણ હવે એ માન્યતામાં ફેરફાર થયો છે અને હવે તો હોસ્પિટલોમાં પણ જો તબીબેત તંદુરસ્ત હોય તો થોડા કલાક પછી ખોરાક આપવામાં આવે છે. સાદો ને હલકો ખોરાક લેવાથી શરીરમાં પાછી શક્તી અને નવું લોહી આવે છે. માટે જલુ દીવાળી ખોરાક અથવા મિષ્ટાન્ન ન લેતાં સાદો ને હલકો ખોરાક થોડો થોડો લેવામાં વધી નથી. ખોરાકને માટે ચોક્કસ ધોરણ નક્કી કરવું જરા અગવડભર્યું છે, કારણ કે જોને જો ખોરાક લેવાની હમ્મેશની ટેવ હોય છે તેને તેજ માફક આવે છે. સાધારણ રીતે તેમાં જ્યાં જ તત્વો આવી જ્યાં જોઈએ. સુવાવડી બહેનોની તબીબેત બગડે છે તેવું મૂખ્ય કારણ તો ખોરાક માટેનો બહેમ છે અને તેમાં શાકભાજીને માટે તો એટલો બહેમ જરાઈ થયો છે કે ભાગ્યે જ ગજુતરી શાકો સુવાવડીને આપવામાં આવે છે. તેમાં ફેટલોક વર્ગ તો એવો છે કે બાળક ન્યાં સુધી માતાનું દુધ પીવું હોય ત્યાં સુધી લીલોત્રી શાકભાજી બીલકુલ ખાતાં નથી. આને લીધે માતાની તથા બાળકની બન્નેની તબીબેત બગડે છે તેઓનું માનવું એવું છે કે લીલોત્રી ખાઈએ તો લીલા ઝાડ ચાપ પણ તેથી ઉલટું તાજાં શાક ભાજી ન ખાવાથી અને એકલું અનાજ જ ખાવાથી પાચન શક્તી બગડે છે અને લોહી સાફ થતું નથી. માટે બહેનો દવાઓ પીયાં કરે પણ ખોરાકમાં સુધારો ન કરે તો સુવાવડમાં અશક્ત અને ફિક્કી બની જાય છે. ફેટલોક વર્ગ દસ દિવસ સુધી મીઠું બીલકુલ ખાવા દેતો નથી એ પણ ઘણી જૂલ છે. મીઠું એ પણ ઘણી અગત્યની વસ્તુ છે માટે તે આપવાને વધી નથી. શાકભાજી તથા મીઠું ખાધા વગર એકલો શરીર કે પુરી પચી શકે નહીં માટે તાજાં શાકભાજી તથા રોટલી કે રોટલા સાથે ખોરાકના ચોથા ભાગનો શરિ

લીધો હોય તો નડવાને બદલે ઉત્તરી શક્તી આવે છે એમ અનુભવથી જાણ્યું છે. બીજો દિવસે દીવેલનો એક હલકો ગુલ્લાય લઈ લેવો અને ત્યાર પછી પહત સરનો હલકો ખોરાક ખાવો શરૂ કરવો. આમ કર્યાથી તબીબેતમાં બગાડો થશે નહીં.

હવે એસડ વેસડને માટે પણ ચોક્કસ ધોરણ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે કારણ કે દરેક ગાય વાર નહીં પણ દરેક ગાતીવાર જુદી જુદી જાતનાં એસડ ખાવાનો રીવાજ છે. આમાં સુવા, મેથી, બોળ, અસાળાઓ, એ સર્વ માન્ય છે તેમજ પીપળા મૂળ મુંઠ એ પણ લગભગ દેશી દવામાં શ્રદ્ધા રાખનારાઓ આપે છે જ.

પ્રસુતી પછી સુવા અને મેથી એ ધણી જ ઉપયોગી ઔષધ છે. એનાથી ગર્ભસ્થાનના વીકારો સાફ થઈને ચોખ્ખી રીતે પાછું સ્થાપાયા માંડે છે અને એ તો કાઠકરો પણ કહે છે જ, માટે સુવા તથા મેથી સરખે બાગે લઈને અડધો શેર પાણીમાં રાત્રે પલાળી મુકવાં અને સવારે તેને ઉકળાવે થોડું પાણી બળી જાય પછી ગાળીને અંદર મધ અને રહેજ લી નાખીને આપવાં. બોળ, અસાળાઓ ગોળમાં વીંટીને ગળાવવો અને તેમાં ૪૨ સ્કાફ પાણી ન પીતાં થોડું મધ અને પાણી સાથે ઉકાળીને તેમાં રહેજ મીઠું નાખવું અને તે પાણીથી ઉપલાં વસાણાં ગળી જવાં. મધ એ પ્રસુતી પછી ઘણું જ ઉપયોગી છે. એણું થયેલું લોહી મધથી પાછું આવે છે, શરૂઆતના થોડા દીવસો જદામ પીસ્તાં વીગેરે ખાવાં નહીં પણ ધીરે ધીરે થોડું થોડું લેતાં જવાની ટેવ પડતી. ગળપણને માટે બનતા સુધી ખાંડ કરતાં ગોળનો જ ઉપયોગ વધારે કરવો જોઈએ; આપણાં શરીરનાં બધારણ ને અનુસરીને ચોખ્ખો ખોરાક તથા આપણાં

વૃદ્ધીએ સુચવેલી ઔષધિઓ સમજાપૂર્વક ચોક્કસ રીતે લેવામાં આવશે તો વિલાયતી દવાઓ પીવાની જરૂર રહેશે નહીં. આપણે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણાં વડીલો આવી ઘરગણુ દવાઓથી જ સુવાવડ સુધને રાતાંભાતાં અને સશક્ત હતાં અને આજે આપણે અસંખ્ય પેટ'ટ દવાઓ અને ખર્ચાળ ઉપચારો કરતાં પણ અશક્ત અને માદલાં જેવાં યુધ્ધ ગયાં છીએ. માટે વિચારે પડી ગએલાં પ્રસૂતી વખતનાં ઔષધોને પાછાં અપનાવી લેવાં જોઈએ. તથા આપણું આરોગ્ય શાથી અટકું બધું ઓછું થઈ ગયું છે કે તેને માટે વિચાર કરવો જોઈએ. અંગ્રેજી દવાઓ ખોટી છે એમ કહેવાતો આશય નથી પણ જેમ જેમ દવાનો પ્રચાર વધતો જાય છે તેમ તેમ શરીર વધારે ને વધારે નબળાં થતાં જાય છે એ માટે જીવન પદ્ધતિ ધરતા દેશના સાથે પાછી ચા કરવી જોઈએ કે જેથી આપણાં શરીર ફરીથી હતાં તેવાં સશક્ત બને.

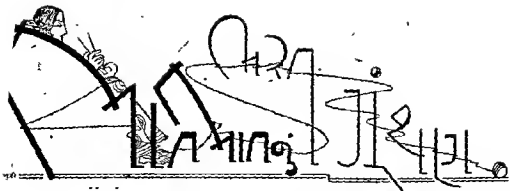
પ્રસૂતી પછીના થોડા દિવસો પસાર થયા પછી વસાણાં નાખીને, તૈયાર કરેલા પાકો ખવડાવવાનો રિવાજ હતો અને કેટલેક અંશે હજી પણ એ પાકોમાં કાળા મૂસળી, આસન, સાલમ વીગેરે અસંખ્ય ઘીએ આવે છે અને તે જો માદકસર બતાવાય અને પ્રકૃતિને અનુકૂળ રીતે ખવાય તો આપણા દેશનાં હવા પાણી તથા આપણાં શરીરનાં બંધારણને ધણાં માદક આવે છે અને હાલમાં જે બહેનો એક કે બે સુવાવડો જતાં જ અશક્ત અને નબળાં થઈ જાય છે તેમણે વિચાર કરવો જોઈએ કે આગલાં વખતમાં દસ પાર સુવાવડો મલા છતાં શરીરને બાંધો કાયમ રહેતો હતો અને પચાસ વર્ષની યુવાન બહેનોના કરતાં તેઓનાં શરીર મજબૂત હતાં તેવું કારણ શું ?

તેનું કારણ એજ કે તે વખતે કુદરતી કસરતો એવી મેળાઈ થયાં કરતી હતી અને તેને લીધે શરીર કસાતું હતું તેમજ શિયાળામાં વસાણાં નાખીને મેથી વગેરેના પાકો ખાવાને રિવાજ હતો તેમજ સુવાવડ વખતે નિયમ પ્રમાણે વસાણાં તથા ઔષધો અચૂક રીતે લેતાં હતાં કે જેથી ગએલી શક્તિ ધીરે ધીરે પાછી આવતી હતી. કદાચ કોઈ સુવાવડને પ્રસંગે ડોકટરને બોલાવવો પડે તો તેને મંભીર પ્રસંગ મનાતો હતો. સુવાવડ વખતે ડોકટરની દવા પીવાય એ ખ્યાલ અસલ લાગતો હતો.

પ્રસૂતા પછી આગળ લખ્યા પ્રમાણે વસાણાંએ લેવામાં આવે તો ખાસ જુલાખ લેવાની જરૂર રહેતી નથી તે છતાં જે પેટમાં કોઈ પણ ખાર કે બગાડ જેવું લાગે તો તરત દીવેલનો જુલાખ લઈ લેવો.

પંદરેક દિવસ થયા પછી થોડું થોડું ફરવા ફરવાની ટેવ રાખવી કે જેથી ખોરાક પચી જાય. પવનની ખેંચી બારીબારણાં બંધ રાખવાં નહીં. શરીરને સીધો પવન ન લાગે એટલુંજ ધ્યાન રાખવું. ખુલ્લી હવા એ પણ પ્રસૂતીને માટે એક ખોરાક જ છે. આપણે જોઈએ છીએ કે દવાખાનામાં સુવાવડી બહેનો ઘરના કરતાં વધારે તાજી જેવી દેખાય છે તેવું કારણ પણ ત્યાંની ખુલ્લી હવા અને સ્વચ્છતાજ છે. એકલો સારો ખોરાક ખાવાથી જ શક્તિ નથી આવતી. સાથે સાથે સ્વચ્છ હવાની પણ જરૂર છે. આપણા દેશી રિવાજ પ્રમાણે તેજ ચોળાને નહાવું એ પણ સારું છે. તેજ ચોળાવાથી નસો છુટી અને મજબૂત થાય છે. છવટમાં એટલુંજ કહેવાવું કે સુવાવડમાં સુધરેલું શરીર આખી જીંદગી સુધી જવાય દે છે.

સી. શાન્તા મહેતા

સૌ. લીલાવતી પરલ

નાના આગળનો કોટ

કોટ ગુંથવામાં બેઠતી વસ્તુઓ—
૪ ઓંસ બેન. ૨ બટન. નવ નંબરના સોધા.

કોટનો પાછળનો ભાગ—સોધા ઉપર
૬૦ ટાંકા લાઇ નીચે પ્રમાણે રીઝાઇન કરવી:—
૧ લી લાઇન—૨ ઉંધા * ૬ સાદા, ૪
ઉંધા, * આ નિશાનીથી ફરી ગુંથો. છેલ્લા
આઠ ટાંકા ૬ સાદા ૨ ઉંધા એમ ગુંથવા.
૨ જી લાઇન—૨ સાદા, * ૬ ઉંધા, ૪
સાદા, * આ નિશાનીથી ફરી ગુંથવું. છેલ્લા
આઠ ટાંકા ૬ ઉંધા, ૨ સાદા એમ ગુંથવું.
આ પ્રમાણે કામ ૬ ઈંચ ગુંથાય ત્યાં સુધી
૧ લી અને ૨ જી લાઇન ગુંથવી. હવે ઉપરના
કોટા માટે નીચે પ્રમાણે ટાંકા ઘટાડવા. ૧ લી
લાઇન—૨ ટાંકા બેગા ગુંથવા, * ૬ સાદા,
૨ બેગા ગુંથવા બે વખત. * ફરીથી ગુંથવું.
છેલ્લા આઠ ૬ સાદા, ૨ ટાંકા બેગા ગુંથવા.
(૭૨ ટાંકા). ૬ લાઇનો સાદી ગુંથવી. પછી
એક સાદી અને એક ઉંધી એમ ૮ લાઇનો
ગુંથવી.

ઘાંચનો ઘાટ—પહેલી બે લાઇનોની
શરૂઆતમાં ૩ ટાંકા બંધ કરવા. અને પછીની
ચાર લાઇનોની શરૂઆતમાં બે બે ટાંકા બંધ
કરવા. (૫૮ ટાંકા.) હવે એક લાઇન સાદી

અને એક ઉંધી એમ ૨૦ ઈંચ ગુંથવું. ટાંકા
બંધ કરવા.

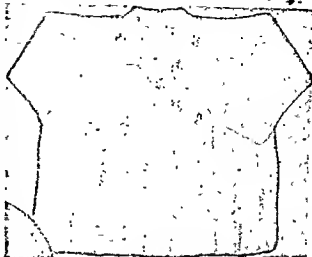
કોટનો આગળનો જમણો ભાગ—
સોધા ઉપર ૭૪ ટાંકા લાઇ નીચે પ્રમાણે
રીઝાઇન ગુંથવી:—૧ લી લાઇન—૧૨ સાદા,
* ૪ ઉંધા, ૬ સાદા, * આ નિશાનીથી ફરી
ગુંથવું. છેલ્લા બે ટાંકા ઉંધા. ૨ જી લાઇન—
૨ સાદા, * ૬ ઉંધા, ૪ સાદા, * છેલ્લા
ચાર ટાંકા ૬ ઉંધા અને ૬ સાદા એમ
ગુંથવું. આ બે લાઇનો કામ શરૂઆતથી ૬
ઈંચ ગુંથાય ત્યાં સુધી ગુંથવી. હવે ઉપરના
કોટા માટે નીચે પ્રમાણે ટાંકા ઘટાડવા:—
૧ લી લાઇન (શરૂઆત છતી આગળથી કરવી).
* ૧૨ સાદા, * ૨ ટાંકા બેગા ગુંથવા, બે
વખત, ૬ સાદા, * છેલ્લા બે ટાંકા બેગા
ગુંથવા. (૬૧ ટાંકા). ૩ લાઇનો સાદી
ગુંથવી. હવેની લાઇનમાં ગાજ * નીચે પ્રમાણે
ગુંથવા. ૬ સાદા, બે ટાંકા બંધ કરવા, ૨૪
સાદા, ૨ ટાંકા બંધ કરવા. પછી આખી
લાઇન ગુંથી જવી. પછીની લાઇનમાં ન્યાં બે
ટાંકા બંધ થવી હોય ત્યાં આગળ બે ટાંકા
ઉપાડી લેવા. પછી ૪ લાઇનો સાદી ગુંથવી.
હવે આગળની પડીના. બધા ટાંકા સાદા ગુંથવા

અને પરી તરફ ૨૦ લાઇનો મુધી એકેક ટાંકા ઘટાડવો. સાથે સાથે પાછળના ભાગ પ્રમાણે આગળના ભાગમાં પણ બાંધવો ઘાટ કરવો.

બાંધવો ઘાટ — ૧ લાઇનની શરૂઆતમાં એ ટાંકા બંધ કરી લાઇન પુરી કરવી. પછી આખી લાઇન મુધી જતી. * આ નિશાનીથી કરી ચાર વખત મુંથવું. હવે બાંધતી કિનાર સીધી મુંથવી ટાંકા ઘટાડ્યા વગર આગળની પરીના ૨૦ ટાંકા ઘટાડી રહી પછી પહેલાંની મારફતે પણ એકેક લાઇનની આંતરે ટાંકા ઘટાડવો. પરી વગર ૨૨ ટાંકા રહે ત્યાં મુધી મુંથવું. * પાછળના ભાગ કરતાં આગળના ભાગમાં ચાર લાઇન વધારે મુંથવી. બધા ટાંકા બંધ કરવા.

કોટનો આગળનો ડાબો ભાગ — કોટનો ડાબો ભાગ જમણા ભાગ પ્રમાણે જ કરવાનો. ફક્ત ગાજ નહીં કરવાના.

બાંધો — (બંને સંદર્ખાં) સોયા ઉપર ૩૬ ટાંકા લેવા અને ૧૦ લાઇનો સાદી મુંથવી. પછી એક લાઇન સાદી અને એક લાઇન ઉંધી એમ ૬ લાઇનો મુંથવી. સોયા ઉપર

૫૪ ટાંકા થાય ત્યાં મુધી દરેક ચોથી લાઇને બંને આગુ એકેક ટાંકા વધારવો. પછી ત્રણ લાઇનો ટાંકા વધાર્યા વગર મુંથવી. હવે દરેક લાઇનની બંને આગુ એકેક ટાંકા ઘટાડવો. ૩૦ ટાંકા રહે એટલે બધા ટાંકા બંધ કરવા.

હવે આગળ પાછળના ભાગના ખભા સાંધી લેવા. અને પછી બાંધો જોડી, દેવી. અને પછી ડીઝાઇનમાં બતાવ્યા પ્રમાણે નાના નાના પુલ અને પાંદડાં લેઝી-ડેઝી ટાંકામાં બરવાં. બટન પણ ચોટાડી દેવાં.

વિનાશ

[ચિખરિલી]

પ્રભાતે પ્રકુદ્યુ, સ્મિતમુખજ એ સ્રોત વહતું,
સમુદ્ધાસે હાસે મધમધ પમરયું પુલ વૃક્ષે;
વસંતે વિકસ્યું નવજીવન સીચ્યું ભિમિ ઉરે.
ત્યાં તો સંધ્યા સ્પર્શી, ત્યજ સકદ સૌ અસ્તજ્ઞ થયું.

મહે પાપાચારે વિકસતું અહા શું જીવન આ !
પ્રચંડભિમિમાં એ તૃણવત થઈને શું ન તણાશે ?
દયાના, પ્રીતિના, હૃદયથી ઝરે રસઝરણાં—
ભલે તે ખેંચાયે, પ્રલય ધમસાણે મરણનાં.

પુસ્તકાલય મંડળ દ્વારા પ્રાપ્ત

સ્વર્ગોનું દોહન—સંપાદક અને પ્રકાશક: વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ; પ્રાપ્તિસ્થાન: પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા મૂલ્ય રૂ. દોહ.

આ અવની પર ન સ્વર્ગોનો ખ્યાલ આપી જતાર સ્વર્ગસ્થ પદિયારે સ્વર્ગનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકાથી ભાગ્યેજ કોઈ વાચનરસ ધરાવતી ગુજરાતી બહેન અનુભવ 'હરો. સ્વર્ગસ્થ પદિયારે, આ પુસ્તકોમાં આ જગતમાં જ, સુકૃત્યો અને સદા-ચારે તેમજ દક્ષિતજનો પર દયા દાખવવામાં આવે તો, સ્વર્ગ જ વસેલું છે, એમ સ્પષ્ટ કરી આપ્યું છે. તેમણે જે પુસ્તકોમાં આપેલા સરળ છતાં અસરકારક વિવિધ દાખલાઓ વાંચનારના મગજમાં સોંસરા લાવરી નવ્ય તેવા આપેલા છે.

જે ન સ્વર્ગોનાં ૧૮ પુસ્તકોમાંથી આ પુસ્તકના સંપાદક ચૂંટીનીણીને પસંદ કરી આ પુસ્તકમાં આપ્યા છે.

ચોટું પછું વાંચી શકતી બહેનો પણ આ પુસ્તક વાંચી તેમાંનાં દંડતાંથી ભલિની પ્રેરણા મેળવે તેવાં હતાં છે. ૮૦૦ જેટલી પૃષ્ઠ સંખ્યા ધરાવતા આ પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂ. દોહ ખરેખર અસ્પર્શ લેખાય. દરેક ગુજરાતી વાચનરસ ધરાવતી બહેન આ પુસ્તક પોતાને ત્યાં વસાવે.

કુમારનાં સ્ત્રી રતનો—લેખક: શ્રી. ઇન્દુલાલ કનેયાલાલ યાજ્ઞિક, પ્રકાશક: પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. રાવપુરા, વડોદરા. મૂલ્ય રૂ. ૮-૦

ગુજરાતના બહુશ્રીતા કાર્યકર્તા અને પ્રખર લેખક શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક ૧૯૨૬ માં આ પુસ્તક લખેલું. ત્યાર પછી તેની બીજી આવૃત્તિ ૧૯૨૮ માં પ્રકટ થયેલી; પરંતુ ત્યાર પછી કેટલાંક વર્ષોથી તે મળતી બંધ થયેલી. એ પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિ ઉપરોક્ત મંડળે પ્રસિદ્ધ કરી છે

પુસ્તકમાં લેખકે ગુજરાતી સમાજમાંનાં કેટલાંક સ્ત્રીપાત્રોનાં પ્રેરણાત્મક રેખાચિત્રો આપ્યાં છે. આદર્શ ગુજરાતીને ઇબ્તલાં આ ૬ રેખાચિત્રો ખાસ વાંચવા જેવાં છે. ૧૬ વર્ષ પર લખાયેલાં આ રેખાચિત્રોનું વાતાવરણ આજે પણ લગભગ સરખું જ છે. આજે પણ ભણે આપણી આત્મની સમાજ સ્થિતિનાં પાત્રોનાં જ કેમ ભણે એ રેખાંકનો દોરણાં હોય તેવાં લાગે છે.

આ પુસ્તક સ્ત્રી સમાજના પ્રશ્નો અંગે બિન્ન બિન્ન વિચારસરણી ધરાવતાં સીએ એફ. વાર ફરી વાંચી જવા જેવાં છે.

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું એકીકરણ—સંપાદક: શ્રી. ઉમેદભાઈ મોતીલાલ પટેલ, પ્રકાશક: અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઈ કઠ્ઠર, લુદાણા મિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

આ પુસ્તકમાં સંપાદકે ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સ્ત્રી, શણેશ કરનાર વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સ્થાપનાના ઇતિહાસથી લઈને જે પ્રવૃત્તિના આજ પર્વતના વિકાસની ક્રમબદ્ધ રૂપરેખા દર્શાવી છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ કામ કરનારને જે પુસ્તક એક આશીર્વાદ રૂપ પડે તેવું છે. કેમ કે તેમાં પુસ્તકોના વર્ગીકરણની પદ્ધતિ, અંધપાલની ફરતે, પુસ્તકાલય સંચાલન અંગેની શીઘ્રાવટભરી માહિતી અને સામાન્ય ધારાધોરણો પણ આપ્યાં છે.

આ પુસ્તક પુસ્તકાલયોના અંધપાલોને તો ઉપયોગી નીવડશે જ, તે ઉપરાંત ગુજરાતી સાહિત્યમાં રસ ધરાવનાર સૌ કોઈને પણ કેટલેક દરજ્જે ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. કેમકે તેમાં ગુજરાતી સાહિત્યનું વિદ્યગાવલોકન આપી ગુજરાતની પુસ્તક પ્રકાશક સંસ્થાઓ અને હાલ મળતાં સારાં ૨૦૦૦ પુસ્તકોની એક યાદી પણ આપી છે. જેમાંથી પોતાને જોઈતાં પુસ્તકોની તે પસંદગી કરી શકે.

પ્રેરણા ભર્યા પ્રકાશનો

૨૧. મોતીભાઈ અમીન : છવન અને કાચું—સંપાદક: શ્રી. પુરુષોત્તમ હનગણ શાહ, પ્રકાશક: ૨૧. મો. ન અમીન સમારક સમિતિ, આણંદ. પ્રાપ્તિસ્થાન: પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, લિ. રાવપુરા, વડોદરા. મૂલ્ય રૂ. અડી.

વડોદરા શાળાની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિશ્વસમાં ૨૧. મોતીભાઈ અમીનનો ફાળો ખાસ નોંધપાત્ર છે. એમણે સરકારી અમલદાર તરીકે એ ખાતામાં રહી સેવામાં એ પ્રવૃત્તિમાં જે કામ કર્યું છે તે ચિરંમરણીય રહેશે.

સંપાદક આ પુસ્તકમાં એમના છવન અને કાચુંનું દિવસનું કરાણું છે. નાનપણથી જ શ્રેષ્ઠ નાયક કેવા પ્રમાણિક હતા અને શિક્ષણ એમનો પ્રિય વિષય થઈ પડ્યો હતો અને તે કામ કરવા કરતાં તેઓ અંત પર્વત છબા જેના સંખ્યાબંધ છવનપ્રસંગો આ પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે. ઉમરા માણસોનાં છવનચરિત્રો વાંચવાથી મળતી તમામ પ્રેરણા આ પુસ્તકમાંથી અવરજ મળી આવે તેમ છે. શુભશાલી વાંચી નવનુસાર સી ફાઈ આ પુસ્તક એકવાર અવરજ વાંચી જશે અને તેમાંથી કંઈક પણ પ્રેરણા જરૂર મેળવશે.

“ ૫ . ... ૨ ”

પરિમલ—મુલ્ય રૂ. બે, સત્તરક રમણીકલાલ નયચંદ્રભાઈ દલાલ, પ્રકાશક શર્મા મેથરલ કાર્યાલય અમદાવાદ, પરિચયકાર પ્રોફેસર અનુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલ વડોદરા. પરિમલના જે ખાસ પાઠ્ય છે. પહેલા ખંડમાં કવિએ પાતાની જ કલ્પના વડે રચેલા કાવ્યો છે અને મોટા જાગે પ્રેમ અને પ્રવૃત્તિનાં છે જ્યારે બીજા ભાગમાં મોટા ભાગે અંગ્રેજી કાવ્યોના અનુવાદો છે. પરિમલની બધી કવિતા ગ્રંથ છે, અંગ્રેજી કાવ્યોનું તે ભાષાન્તર કર્યું છે તે કેવળ ભાષાન્તર નથી પણ રૂપાન્તર જોઈ શકાય છે. પ્રો. અનુરભાઈએ પરિમલનો ઝીણવટથી પરિચય કરાવી વાંચકને સમજતા કરી આપી છે.

ગોળી—કેળક અવિનાશ બ્યાસ. જાનમજીની માફક ગરખાનું સ્વરસન નથી આપ્યું છતાં છન્દોબન રેડડ દ્વારા બોલ છન્દોઆ ફેરીઓ ઉપર સ્વર પ્રસિદ્ધી સારા પ્રમાણમાં થઈ છે. કુલ સત્તર મરખા છે અને બધા જ ચારાકારાયક છે અને તેમાંના ફેરવાક નેહ આપણા શુદ્ધછવનમાં અને નિત્ય છવનમાં લાયક પડે છે, મરખાના સુંદર ઢાળ, રાખની મીઠાશ અને સારી ભાષાથી સીને માવાનું નાણું અમલિ મન લાયક એવા છે.

તૈયાર છે—આજેજ મગાવો....

જુદા જુદા કવિઓનાં સુંદર ખાસગીતોનો સંગ્રહ

ફૂલવાડી

પ્રકાશક : જુહાપ્રમિત પ્રેસ, વડોદરા. મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ જુદું.

અમદાવાદનાં પુસ્તકાલયોમાંથી મેળવવાની હશે.

[૧] લક્ષ્મીનો પ્રશ્ન : માવિત્રો અને સંતતિ

“મારો ગઘ કાલનો તાર વાંગી તમને ભારે આપાત લાગ્યો હશે તેથી હું કિશ્કીર છું. પણ કેટલાક પ્રશ્નગે માળાધોની સામે પણ ડાકરાંએ થવાની યજી આ દુનિયામાં આવે છે ને ગઘ કાલની તેવી યજી મારે માટે સનંદ હશે એમ લાગે છે. મારો વિવાહ તમે સુરત ગોઠવેશ તે પણ મારી મરજી વિરૂદ્ધ મેં કેટલી વાર ના પાડી છતાં તમે મારા અંતરની વિરૂદ્ધ બંધને પગલું બંધું. પિતાજી ! મારે કરભે મારા આ પગલા માટે પણ મારે આ સિવાય બીજો આરો ન હતો. સુરતનાં લગ્ન કરવા કરતાં તે ગમે આપણાં કરવે કે સાંધી થવું પ્રધારે પસંદ પડત. પણ મારા પિતાજીને તેવી બદનાયી આપાવવા કરતાં મેં ગઘ કાલે મને અનુકૂળ પરે તે રીતે લગ્ન કરી દીધાં છે.

પિતાએ સુરતની એક શ્રીમંત ચેટીયાં કામ કરવા અને ચાર સંવાનો સાથેના એક વિધુર સાથે પોતાના વિવાહ ગોઠવતાં અને અનેક કાલાવાલા છતાં એ રદ ન કરતાં કોઠાની એક વલ્લિક કુમારિકા ગપુકાન્તાએ ઉપર મુજબનો પત્ર પોતાના પિતા અમાચંદ દેવચંદને લખીને વાલોડના એક યુવક શ્રી ચીમનાલાલ જૂળચંદ સાથે પોતાનાં લગ્ન કરી દીધાં હોવાની બીજા બદાર આપી છે.

બાળલગ્નો આપણામાં ન્યાં સુધી પ્રચલિત હતાં ત્યાં સુધી તે માવિત્રો પોતાની પસંદગી અનુસાર લગ્નોનાં કોઠકાં ગોઠવવામાં કુવચુખત્વાર

સમાં હતાં, કારણ અલ્પવયનાં જે માતર-પ્રાણીઓમાં પોતાના ભાવિ હિતાહિતનો વિચાર કરવા જેટલી બુદ્ધિ પણ ખીસી હોવાનો અનુભવ રહેતો, પરંતુ એજ માવિત્રો બાળલગ્નના અનિષ્ટથી દૂર રહ્યા છતાં, અને પોતાની સંતતિના બૌદ્ધિક વિકાસની આવશ્યકતા સ્વીકાર્યા છતાં સાચે આધ્યાત્મિક વિકાસ ભેડાએલો છે. એવી લગ્ન જેવી બાળલગ્નમાં પોતાની જે પુનાજી કુવચુખત્વારી કેમ નહિ છોડતાં હોય એ સવાલ થાય છે. અલ્પજ્ઞ, સંતાનોના પ્રમુખમાં સંસારનો અનુભવ એમને વિશેષ હોય છે, એમનું કદ્યાલુ થવું એવાની પણ તેમની ઇચ્છા પ્રબળ હોય છે, પરંતુ તેઓ એક જ વસ્તુ ભૂલી જાય છે કે એમની માન્યતાઓની પાયાક દૃઢ વિચારસરણી આજે અસ્ત થાવી જાય છે.

લગ્નને દેવાધીન માની લઇને, મનોહો અને સરકારભેદ નેહી લઇને, સંસારી ધોસરી લાઇલાએ વલા કરવાની વાત આજના જનજનમાં માત્ર હાંસીપાત્ર જ ગણાય. જન-જનરીએ એવાં લગ્નોની બેઠી કાઢને જે નાખવા પ્રમાસ કરતો એ નર્વો અસાધાર. કહી સકાય.

વરિલો એટલું કરી રાકે; પોતાની સંતતિ આ લગ્ન જેવી મંજીર બાળલગ્નમાં વિચારોની આપ કરીને ચોગ્ય સિખામણ આપી રાકે, નર લાગતાં એમની પસંદગીમાં પોતાની હિંમત પડતાં બચ રચાનો તરફ ધરાવે કરી એમ વાંચી પણ રાકે; પરંતુ પોતાની ઇચ્છાતા મુલમ બનાવીને સંતતિનું દિત તેઓ માગે જ સાધી રાકે છે, એટલું જ નહિ મન અનુસાર

નિરાધ વડે ધણીવાર સંતતિમાં એવો પ્રત્યાઘાત નીપળવે છે કે પોતાની હઠ અને ધૃષ્ટતાને લઈને ધણીવાર વડિલોને પણ અકલ્પ્ય એવું પોતાનું અહિત તેઓ આઢરી બેસે છે.

હોટરીની દીકરીને જેવાં એક બીજા સાથે ખરીદી લીધેલાં કે માંબી લીધેલાં વસ્ત્રોથી સંસાર સમાધાનપૂર્વક આશવાની પણ આશા ત્યાં બાળ્યે રહે છે ત્યાં પછી આધ્યાત્મિક ભૂમિકાની સપાટી એવાં ભેડાંઓને અલ્પજ્ઞ ન રહે એમાં નવાઈ નથી. લોકો મોટે ભાગે સુખ અને સમાધાનનું કારણ પૈસામાં જ આશરે છે, અને વિધુરોની બાબતમાં તો ખાસ.

વિધુર કુળવાન હોવાને કારણે ચા તે માતાદીણાં સંતાનોની ક્યાથી પ્રેરાઈને પોતાની પુત્રી તેને સમર્પણ કરવાનાં કોડ બાળ્યે મોઢ માલિત્રોને ભરે છે. માત્ર પૈસા જ એ કોડ જગાડી આપે છે, અને એ કોડ એક વખત નવચા તે પછી શરિઓ અને ચઢો પણ આપમેળે એવાં લગ્નોને અનુકૂળ બની નય છે !

શિશુરોને લગ્નમાં ક્યાં વિધિ ખાસ આવશ્યક છે હોમ, સપ્તપદી કે કન્યાદાન એ વિષયે આજે અનેક પ્રકારની ચર્ચાઓ કરી રહ્યા છે, પણ નવાઈની વાત એ છે કે એ તમામ વિધિઓ જેની પાસે મોજ છે એવી વસ્ત્રપૂતી સંમતિની આવશ્યકતાને જ એ ચર્ચાઓમાં સદંતર અજાણ હોય છે. અને એ અજાણ છતાં મધેલા આજના લગ્નાડબરને તામશેષ બતાવી દે તો પણ નવાઈ નહિ. ઊકરાઓને આ બાબતમાં હજી ચોડી સ્વતંત્રતા આપવામાં આવે છે, પરંતુ ઊકરાઓની બાબતમાં ભેદએ તો સુશિક્ષિતોમાં પણ માત્ર અપવાદ તરીકે જ ઊકરાને એવા સ્વતંત્રચર્ચા સદ્માય પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી આશક્ષિતોની તો ક્યાં વાત કરવી ? ઊકરાઓની પણ સુખિ છે, અંતઃકરણ છે એ વાત જ નહિ માલિત્રો વિચરી નય છે,

અને એનું પરિણામ પછી ઉપર જણાવ્યું છે એવા ઉદાહરણ સિવાય બાળ્યે બીજું કંઈ

આવે છે. પરંતુ આવાં ઉદાહરણોથી માલિત્રો ચોડાતા જ અથવા મુગ પુત્રીઓ આનંદિત બની બેઠા જ રહે એ આવકારદાયક તો નથી. એક બીજાને અતિકમણના અધિકારો ગણતી આવી દીવાલ કુત્રી કરી દેવાને બદલે આવા વિચારો શબ્દોને સમાન સપાટીએ સ્વસ્થ વિકાસ સાધીને સમાજની દીન અવસ્થા દૂર કરવાના પ્રયાસો બંને પક્ષે થવા ધટે છે.

(“ પ્રબલધ્વ ” તા. ૨૮-૧૨-૪૧ માંથી)

[૨] સ્ત્રી અને પુરૂષના કાર્યવિભાગ

નામપુર મુકામે જરાએકા ત્યાંની સેવાસદન સંસ્થાના સ્નેહસંમેલનના પ્રમુખપદેથી સંમેલનના અધ્યક્ષ સી. કમળાબાઈ બંબાવાળાએ સ્ત્રીઓના હિતપ્રત્યે સંબંધે એક મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. કે. રમાબાઈ રાનડેએ સ્થાપિત કરેલી એ સંસ્થા સ્ત્રીઓનો શૈક્ષણિક વિકાસ સાધી રહી છે એટલું જ નહિ પણ મરીબ અને અસહાય સ્ત્રીઓને મંદ શિક્ષણ પણ આપી રહી છે.

શ્રીઃ સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપીને સ્વાયત્ત બની કરવાની તથા ઊકરાઓને શુદ્ધિથી તથા માતા તરીકેના દુષ્ટતામાં અસિક કાર્યક્ષમ બનવાની તાલિમ આપવાની એમણે દર્શાવેલી જરૂરીઆત સાથે બાળ્યે બે મત ઢોઢ રાકે. પરંતુ સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેની પાત્રતા જુદી જુદી હોય બંનેના કાર્ય-પ્રદેશો જુદા જુદા રહ્યા હોવાની એમની હિમાયત સાથે બાળ્યે સર્વથા સંમત થઈ શકાય. ગણિતનાં પાઠ્ય પુસ્તકોમાં આપતા એક પુરૂષને એક કામ કરતાં આવશે વખત લાગે તો એટલા જ વખતમાં એ કામ પૂર્ણ કરવા કેટલી સ્ત્રીએ ભેદએ એ પ્રકારના સ્ત્રીઓને પુરૂષો કરતાં ઓછી શક્તિશાળી બતાવતા દાખવાઓ ભેગો જ એમનો એ વિષયક ચુકિતરાદ બની નય છે. સ્ત્રી અને પુરૂષની બૌદ્ધિક પાત્રતા વિષય હોવાનું સાબિત થઈ શકવું મુશ્કેલ છે.

એક તો હજી આપણા સમાજમાં સ્ત્રીની કાર્યક્ષમતા વિષે ભેદએ એટલો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન

યથા નથી. બીજું એ કાર્યકક્ષાને અવકાશ આપતાં હોયથી સ્ત્રીઓને મોટા ભાગ હજી દૂર જ રહેલા છે. એવી પરિસ્થિતિમાં સ્ત્રીઓને તક આપ્યા વિના જ પુરુષોએ પ્રચલિત કરેલા સંદેહ આગળ ધરવો એ ભાગ્યેજ કાર્યસાધક ગણાય.

ભૂતકાળની અવસ્થામાંથી મુક્ત થઈને ભાવિતા પ્રગટિપદે પગલાની અનેક સક્રિયતાઓના સંધિ-સ્નેહને આજની સ્ત્રી જ્યારે આવી લાગી છે ત્યારે તેને ભૂતકાળ તરફ હઠરોલવાનો કોઈ પણ પ્રયાસ સ્ત્રી દ્રોહ તરીકે ખપી નથી તે નવાહ નહિ. લિંગભેદે કરી અધિકાર રહ્યો હોવાનું આજના વિચારકો જ નહિ પણ સદીઓ પહેલાંના ઐક ચિંતક પ્યેટા પણ કહી ચયા છે. તેના કહેવા પ્રમાણે, 'અમની પહેલણી સ્ત્રી કે પુરુષ તરીકેની નહિ પણ શુદ્ધિ અને સક્રિય અનુસાર નિર્માણ થવી જોઈએ. કોઈ સ્ત્રી સમજારણમાં લાયકતા ધરાવતી જણાય તો શાસનતંત્રમાં તેને સ્થાન મળવું જોઈએ; કોઈ પુરુષ માત્ર વાચન ઉઠકવાની લાયકતા ધરાવતો હોય તો તેને ચલતંત્રમાં સ્થાન આપવું જોઈએ'

(“પ્રત્યક્ષ” માંથી)

[૩] એક છતાં બીજી

અ.—એક વૈશ્ય બાઈ એડવોકેટ થયેલા છે. બહેર કામેમાં ખાસ કરીને નિદાર્થીઓમાં ભાગ લે છે. તે પોતાની પત્નીને ફોસલાવી પડોદરા લઈ નીચ છે. ત્યાં થોડા મહિના જુદી ઓરડા લઈને રહે છે. સમજાવી પડાવી એક કામગીર ઉપર સહી કરાવે છે, અને પછી કોર્ટમાં જઈ દયાદેહી લે છે. પછી તરત જ આગળથી કરાવી રાખેલી એક બીજી બાઈ જોડે લગ્ન કરી નાંખે છે. બચ્ચા-વમાં કહે છે કે, 'આવી સહેલાઈથી ફોસલાઈ જનારી અને ખતી જનારી સ્ત્રી સાચે જ શી રીતે સુખી થઈ ?' આ કૃત્યને આપ કેવું જોઈ છે ?

એની બાબતમાં સમાજનું કંઈવે શું ? તરછે-કાયથી બાઈએ શું કરવું ?

જા.—એડવોકેટને શોભે એવું કામ તે મનદૂર. વકીલે ન કયું કહેવાય. પોતાની જ સ્ત્રીને ફોસલાવવાનું દૂષિત કામ કરવાને બદલે તેને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે શિક્ષણ આપી તૈયાર કરવાનું નિર્દોષ કામ તે કરી શક્યા હોત. પતિની નજમમાં તે એમ તે પત્ની ફોસાઈ જશે ને ફોસાવામાં અભિમાન માનશે. એટલે પોતાની પત્નીને ભોળવીને દયાદેહી કરાવતાં મનદૂર એડવોકેટ સરખાવું જોઈતું હતું.

આજકાલ વિવાહની અવગણના ઠીક પ્રમાણમાં થતી જોવામાં આવે છે. સમાજનાં પાપક બંધનને દીવાં કરવાં રાહેવું અપર્યાય છે, પણ તે એટલું જ ધાતક છે. વ્યક્તિઓને એ બંધે ન જાણાય, પણ ઉપર તે એમાં સમાજને તુકતાન જ થાય છે. બંધારણમાત્ર બંધન છે. કોઈ સમાજ બંધારણ વિના બાંધી શકાય નહિ. તેથી મનદૂર એડવોકેટના કાર્યનો બખાવ કોઈ રીતે સંભવતો નથી.

ત્યજેલી પત્નીને તે પ્રથમ સલાહ એ આપું કે તેણે કોઈ સેવાકાર્યની અંદર અંકુશ નહીં પોતે પરણી હતી તે વાતને જ ભૂલી જવી. જે એ સેવાકાર્ય જાણતી ન હોય તો તેને સાચું તેણે શાખીને લાયક બનવું જોઈએ. જે એ પોતાના મનને જાણી ન શકે, પુરુષસંગ વિના ન નહીં રાકે, તો તેણે નવો ને લાયક સાથી શોધવો જોઈએ. એવો સાથી જટ નથી મળી શકતો. તેથી પ્રથમથી સંતોષ વાળવો ને વિશ્વાસ રાખવો કે શુભ પ્રવલ ફળ્યા વિના નહીં રહે.

સમાજે આવા બનાવોમાં શું કરવું એ પણ વિચારવું પડે છે. મારી માન્યતા છે કે સમાજે આવી વ્યક્તિને ન્યાય કરવો જોઈએ. કેવી રીતે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. તે તે કસને તપાસીને જ નિર્ણય કરાય. સમાજ આવા દોષીને ઉપર અગ્નિ પાટા નથી બાંધી શકતો.

(“હરિનનંદ” તા. ૫ મી એપ્રિલ, ૧૯૪૨ માંથી)

સુરત : મ્યુનિ. મૂલબંદી તરફથી રમત-ખમતો, સાચિયા, બરત-ચૂંથણની દરિયાઈમાં વિચર્યા યનાર સાળાઓને કપ અને પ્રમાણ પત્રો આપવાનો મેળાપરો માછ મહેસુલી પ્રધાન શ્રી. મોદાજીભાઈના પ્રમુખપદે ચેલચેલ હતો. બોડના પ્રમુખ શ્રી. ચંદ્રવદન સાહે તેમજ પ્રમુખશ્રીએ પ્રાસંગિક પ્રવચનો કર્યા હતાં.

સુબંધ : સુબંધી હિંદુ સ્ત્રી મંડળના આયોજા હેઠળ રો. કેપ્ટન વજીરે 'દવાઈ હુમલા વખતે સાવચેતી' એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

મુબંધ : મુબંધી પરિસ્થિતિ અંગે ઉજાણવાત કામનાં સ્ત્રી બાળકો સહેર છોડી નાં છ ત્યારે ત્યાંની મ્યુની. હેલ્થ ડીપાર્ટમેન્ટમાં કામ કરતી દરિજન સ્ત્રીઓએ ચેતાનાં બાળકો સહિત એક પ્રકારનું સરક્ષણ આપવાની ત્યાંના મ્યુની. અધિકારીઓ સમક્ષ માગણી કરી છે.

અગ્રામ : બીમતિ હંસા મહેતાએ મહિલા કાર્યકર તાલીમ 'વર્ગ' ખુલ્લો મૂક્યો. તેમણે નજાન્યુ' કે જે રોડોમાં સામાજિક સેવાનું

કાર્ય પદ્ધતિસર ચાલે છે ત્યાં શિક્ષકની માફક જ કાર્યકરોને પણ તાલીમ આપવાની જરૂરીઆતનો સ્વીકાર થયો છે. અખિત હિંદ મહિલા પરિષદે આ કેમ બોલીને ચેતાની યશકલ્પીમાં એક પીછાનો વધારો કર્યો છે.

અમદાવાદ : એલીસબીજ રેટરન સામે ભૂલામાઈ કોલોનીમાં છેલા બે માસથી રાત્રે નિશ્ચીત ચોક્કસ કામ થાય છે અને તેમાં સ્ત્રી-ઓનો પણ સંપૂર્ણ સહકાર હોય કોલોનીની તમામ સ્ત્રીઓએ વનડીલાઈડેન બાહુલાઈની સરકારી નીચે રવાના રાતના ૬ થી ૧૨ ચોક્કસ કરવાનું નક્કી થયું છે. એલીસબીજ ત્રિસદારમાં ચોક્કસો આ પ્રથમ દાખલો છે.

આણંદ : રો. કુકના દવાખાનામાં બે નસી રેટરથી દાગી મરી ગઈ છે.

રાજકોટ : કુમારી ઉપા ઉચ્ચવાસકર ન્યાસ રામૂભાયાની છેલ્લી પ્રાર્થનિક પરિક્ષામાં હિંદુસ્તાનમરના ૬૫૭ વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રથમ ઉત્તીર્ણ થયાં છે.

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો સુંદર સંગ્રહ
ચંદ્રશંકર બટ્ટે દ્વારા સંચાલિત બાળસાહિત્યના નવા પુસ્તકો
ચંચતંત્રની વાતો ભાગ ૧-૨
મૂલ્ય દરેક બાળના આના આઠ
લખો-હુદાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

દરેક ઘરમાં તથા લાયબ્રેરીમાં રાખવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો
માદિયની સૃષ્ટિમાં એક અમૂલ્ય પુસ્તકનો વંધારો. જેની લાંબા વખતથી પ્રગમમાં ખોટ હતી તે.

મુગ્ધ સંહિતા

નું ગુજરાતી ભાષાંતર

અનુવાદક: રા. માતીલાલ રવિશંકર ઘોડા, ખી. એ. એલ.એલ. ખી.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા માટે લખનારું હોયજ નહીં, દરેક ઘરની લાયબ્રેરીમાં આ પુસ્તક હોવું જોઈએ. આવી પુસ્તકો જેની લાયબ્રેરીમાં ન હોય તે લાયબ્રેરી નહીં પણ ખાલી શોભાનું મંદિરચાનન કહેવાય.

આ ગ્રંથ સામજીકાર્ય કરેલ લાખના આગરે તૈયાર કરેલો છે. તે કુલ આઠ અષ્ટક ૧૧ લાગમાં વહેંચાયેલો છે.

૧ લા તથા ખીજા અષ્ટકના બે લાગ તૈયાર હોય તે દરેક લાગના ૪૦૦ પૃષ્ઠ અને પાકું પૂકું હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૨. દરેકના.

ક્ર ક્ર ક્ર

ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર જાણીતા ધ્યેષ્ઠા ભક્તકવિ

નરસિંહ મહેતા

લેખક : જયમુખરાય વિ. પુરુષોત્તમરાય, જોશીપુરા, એમ. એ.

નરસિંહ મહેતાના જીવન તથા કવનના પ્રસંગોને સરળતાથી રજુ કરતો આ ગ્રંથ ખાસ વાંચવા લાયક છે.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૨૫-૦

ક્ર ક્ર ક્ર

ધણા વખતથી તમે જેની રાહ જોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ જાહેર પડી ચુકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

કવિવર રવિદ્રનાથ ઠાગોર

આ જે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ

હુદાબામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તન્ત્રી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૧૨ : અંક ૫

પુસ્તક ૧૨

મે : ૧૯૪૨

પ્રાર્થના

હે દયાળુ જગદાધાર;
તારો મહિમા અપરંપાર.
સર્વ જગતનો તું છે ઇશ;
હે દુનિયા રક્ષક જગદીશ.
તું છે પૂર્ણ દયાનું ધામ;
- કરુણામય છે તારું નામ.
સધળો ઇશ્વર તારો વાસ;
સૂર્ય-ચંદ્રમાં કરે પ્રકાશ.
નદીઓ માંહે વહેતું નીર;
મંદ મંદ વાયે છે સમીર.
વૃક્ષોની છે શીતળ છાંય;
છે સુધળો તારો મહિમાય.

વાડીનો મોર

વાડીએ આવ્યો રૂપાળો મોર :

કે રૂમઝૂમ નાચતો રે લોલ ।

લાવ્યો લાવ્યો સાથે રાણી ઢેલ :

કે થનગત કુદતો રે લોલ ।

મોરલા પિંછડે આટલા રંગ :

કે કોણે પૂરીયા રે લોલ ।

પૂર્યા પૂર્યા સરજનહારે રંગ :

કે નથી અધુરીયા રે લોલ ।

મોરલા આવી રૂપાળી આંચ :

કે કલગી ઝૂલે બરી રે લોલ ।

લીલા, લાલ, ગુલાબી રંગ :

કે મિલાવટ શી કરી રે લોલ ।

મોરલા ધન્ય । ધન્ય । તારું બાગ્ય :

કે સરસ્વતી બેસતાં રે લોલ ।

જગમાં સોહંતુ તારું અંગ :

કે સહુ જન પૂજતાં રે લોલ ।

કાન્તાગૌરી ચંદ્રકાન્ત બદ્ધ

સીદીભાઈને સીદકાં વહાલાં !

બાદશાહ સલામતને ખૂદાએ સૌ વાતની મહેર કરી હતી. ખોટ હતી એક જ વાતની, એમને એક પણ શાહબદો ન હતો.

બાદશાહ ફરવા ગયા હતા. એમની ગાડી નીચે એક નાનું બાળક આવી જતું રહી ગયું. એની મા હાંફળી ફાંફળી દોડી ને બાળકને ઉપાડી લઈને છાતીએ દબાવી દીધું.

બાદશાહે એ જોયું. ગાડી ઉભી રાખીને બાળકની માતાને નવાળું.

બાદશાહ મહેલમાં પાછા ફર્યા.

એમના મનમાં બાળકને રમાડવાની ઇચ્છા ભળી. એમણે પોતાના માનીતા સીદીને બોલાવ્યો.

‘ ગરીબ પરવર ’ કહેતો સીદી નૂમાન હાજર થયો.

‘ મારે એક બાળક જોઈએ. ’ બાદશાહે કહ્યું. ‘ શહેરમાંથી કોઈ સુંદર બાળક લઈ આવ. મારે એને રમાડવું છે. ’

સીદી નૂમાન બાદશાહને કુરનીશ બળવીને ઉપડ્યો.

એણે અનેક બાળકો જોયાં. ગરીબનાં ને તાલેવંતનાં, સરદારનાં ને અમીરનાં, વેપારીનાં ને કારીગરનાં જે જે મળ્યાં તે તે બાળકો જોયાં.

એને કોઈનો રંગ ન ગમ્યો તો કોઈનું રૂપ ન ગમ્યું. કોઈનું નાક નાનું લાગ્યું તો કોઈની આંખ મોટી લાગી.

એની નજરમાં ઉતરે એવું એક પણ બાળક ન જડ્યું.

શાદીને એ ઘેર આવ્યો.

એનો નાનો દીકરો કિલકિલાટ કરતો સામે આવ્યો. એ એની આંખમાં વસી ગયો. સૌ વાતે એ એને રૂંડા રૂંપાળો લાગ્યો.

એનો કાળો રંગ કે વાંકડિયા વાળ અથવા પહોળા દબાયેલા નાકમાં એને જરાયે કુરૂપતા ન દેખાઈ. એને મનથી તો રૂપરૂપનો કટકો હતો. સુંદરતાનો નમૂનો હતો.

એણે બાદશાહ પાસે પોતાના દીકરાને લઈ જવાનું નક્કી કર્યું.

વહાલથી એણે દીકરાને ઉંચક્યો ને દોડ્યો બાદશાહ પાસે.

‘ ગરીબ પરવર ! આપે મંગાવેલું સુંદર બાળક લઈ આવ્યો છું. ’

એમ કહીને એણે પોતાના દીકરાને બાદશાહ પાસે રજુ કર્યો.

કાળા અબનૂસ જેવા બાળકને જોઈને બાદશાહને નવાઈ લાગી. સીદી નૂમાનની પસંદગી જોઈ એ અજબ થયા. એમણે પૂછ્યું :

‘ બધે તપાસ કરી ? ’

‘હા, ગરીબ પરવર ! એકકે એના જેવું મને ન લાગ્યું.’ સીદી નૂમાને જવાબ આપ્યો.

‘ભલે, હવે એને લઈ જવ.’ બાદશાહે કહ્યું.

‘જેવી નામદારની આજ્ઞા.’ કહીને સીદી નૂમાન પોતાના દીકરાને લઈ ગયો.

એના ગયા પછી બાદશાહે સલામત પેટ પકડીને હસ્યા. એમને ખાતરી થઈ ચૂકી કે પોતાના દીકરા જેવું રૂપાણું મા બાપને બીજું કોઈ નથી જણાતું. એ હિસાબે જ સીદી નૂમાનને એનો કાળો કદરૂપો દીકરો પણ રૂપરૂંદર લાગતો હતો.

સીદીલાઈને સીદકાં વહાલાં !

શ્રી. નામરહાસ ઇ. પટેલ

卐

તમારી ભાષા નથી ?

અમેરિકા નામે એક દેશ છે. દરિયા પારનો એ દેશ. એ દેશમાં એક આપણો હિંદીભાઈ રહે. એ ભાઈ હતો યુવાન અને ભણેલો-ગણેલો. ત્યાંના અમેરિકન કુટુંબમાં એ રહેતો હતો.

એ અમેરિકન કુટુંબમાં એક તમારા જેવો નાનકડો બાળક હતો. એને આપણી ભાષાના અક્ષરો જોવાની ઇચ્છા થઈ.

એક દિવસ પેલા યુવાનની ટપાલ હિંદમાંથી ત્યાં ગઈ. પેલા બાળકને હરખ તો આજે માતો નથી. એને થયું, “હાથ, હવે હિંદીઓની લિપિ અને ભાષા જોવાની મળશે.”

‘એ તરત જ પેલા યુવાન પાસે ગયો, અને કહેવા લાગ્યો, “ભાઈ, તમને પાંધો ન હોય તો તમારો પત્ર મને જોવા દેશો ?”

યુવાને ‘હા’ કહીને પત્ર આપ્યો.

પણ પેલા બાળકને તો ગિયારાને એ પણ જોઈને નવાઈ લાગી. એ બોલી બેઠ્યો, “આ પત્ર તો અમારી ભાષામાં જ લખેલો છે ! તમારી પોતાની કોઈ ભાષા નથી ?”

યુવાન કહે, “અમારી ભાષા તો છે.”

“ત્યારે તમારા લોકોને તમારી માતૃભાષા પર પ્રેમ નથી કે શું ?” પેલા બાળકે વધારે આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું.

યુવાન-વિદ્વાન ગિયારો બાળકના આ બોલ સાંભળીને શરમાઈ ગયો. કારણ એની પોતાની ભાષા તો જૂનામાં જૂની અને સર્વોચ્ચ છે. પણ બીજી ભાષા તરફનો ખોટો મોહ તેમને તેમ કરતાં અટકાવે છે !

બોલો ત્યારે, તમે કયી ભાષા વાપરશો ?

શ્રી. ઉમિયાશંકર ઠાકર

વિજ્ઞાન વિનોદ

૧. ત્રણ ચાદરો ગરમ કે ત્રણ ચાદરો જેટલી જાડી એક ચાદર ગરમ ?

ચાદરો પોતે તો ગરમ નથી પણ તેમની વચ્ચે જે હવાનાં પડ રહે છે તે મુખ્ય પાઠ ભજવે છે. હવા એ બહુજ ધીમી ગરમી વાહક છે. ચાદરોની વચ્ચે જેટલી વધારે હવા રહેલી હોય છે એટલું હવાનું જાડું પડ હોય છે અને તે આપણા શરીરનો ઠંડીથી બચાવ કરે છે. આ રીતે ત્રણ ચાદરોથી હવાનાં ત્રણ પડ બને છે. જો એક ચાદર ત્રણ ચાદરો જેટલી જાડી હોય તોપણ હવાનું પડ તો એક જ બંધાય છે એટલે પ્રમાણમાં તેથી ઠંડી વધારે લાગે છે. આ કારણથી આપણે શિયાળામાં ઓઠવાની રત્નઘં અથવા ધાબળી નીચે ચાદરની સોડ ઘાલીએ છીએ. એમ કરવાથી રત્નઘંને ચાદરની વચ્ચે હવાનું વધારાનું પડ બંધાય છે ને ચાદરની ગરમીને બહાર જવા ન દેખે એ શરીરને હુંફ આપે છે. એકલી રત્નઘં કે ધાબળી એટલી હુંફ નથી આપી શકતી એનું કારણ આ ઉપરથી સમજી શકાયે.

*

૨. લાહી એ શી વસ્તુ છે ?

કાગળ અથવા ખીલું કાંઈ ચોટાડવાનું હોય છે ત્યારે આપણે શુંદર વાપરીએ છે અથવા લાહી કે સરેશનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. સરેશ મોટે ભાગે ચોપડીઓ બાંધનાર જ વાપરે છે પણ શુંદર અને લાહી તો ગમે તે વાપરી શકે છે. લાહી બનાવવાને માટે આપણે ઘઉંના લોટને પાણીમાં ઓગાળીને કપડાથી માળી લઇએ છીએ. એ ગાળેલું પાણી સફેદ અને પાતળું હોય છે. આ પાણીને જો ઠરવા દઈશું તો નીચે સફેદ પારીકે રજકણોનો થર દેખાશે. આ સફેદ પદાર્થને સ્ટાર્ચ અથવા કાંજી કહેવામાં આવે છે. આ સફેદ પાણીને આપણે ઉકાળીએ છીએ એટલે તે ધીરે ધીરે જાડું તથા ચીકણું થતું જાય છે. અને છેવટે લાહી તૈયાર થાય છે. સ્ટાર્ચને પાણી સાથે ઉકાળવાથી તેનાં રજકણો ફાટીને એક જાતનો શુંદર તૈયાર થાય છે. આ પદાર્થ ચીકણો હોઈ સાદા શુંદર કરતાં સાચું કામ આપે છે. શુંદરના પ્રમાણમાં લાહી ઘણી જ સસ્તી બને છે એટલે તેનો બહોળો ઉપયોગ છે. લાહીને તાજીજ વાપરવી જોઈએ પણ જો તેને બેચાર દિવસ રાખવી હોય તો તેમાં મોરચુથુ અથવા 'કેપર સફેદ' નાખવું જોઈએ. લાહી ઉકાળતી વખતે એ નાખવામાં આવે છે. મોરચુથુ નાખવાથી લાહી ગંધાઈ ઉઠતી નથી તેમજ તેમાં જીવાત પડતી નથી ને ચાર છ દિવસ રહી શકે છે.

*

૩. કાચ શાનો બને છે ?

કાચ એ રેતીમાંથી બને છે. રેતીને સોડા અને ચાક સાથે મેળવવામાં આવે છે અને પછી તેને ખાસ બનાવટના માટીના વાસણમાં ભરી તેને જ માટે બનાવેલી

ભટ્ટીમાં મૂકવામાં આવે છે. આ માટીનાં વાસણ એવાં હોય છે કે એમને લાલચોળ તપાવવામાં આવે તો પણ પીગળી જતાં નથી. એ ભટ્ટીની ગરમી સહન કરી શકે એવાં હોય છે. રેતી, સોડા અને ચાક એ ત્રણે પદાર્થો લાલચોળ ગરમ થાય છે ત્યારે પીગળે છે અને એક ખીજ સાથે મળી જાય છે અને પાણી જેવો પ્રવાહી રસ બને છે. આ રસ તે આપણો સાદો કાચ. કાચમાંથી પહેલાં તો અમુક ચીજો જ બનતી હતી પણ હવે તેનો ખડુ ગોળો ઉપયોગ થાય છે. તેનો ઘર બાંધવામાં પણ ઉપયોગ થાય છે. આવું એક મકાન લંડનમાં છે અને તેને ક્રીસ્ટલ પેલેસ કહે છે. આ મકાનના ઓરડાઓ ઘણા વિશાળ છે. તેમાં અડધો અડધ રેતી હોવા છતાં પણ એ પડતું નથી અને હંભુ ઉભું છે. આવું એક આખું કાચનું બનાવેલું મંદિર હિંદુસ્તાનમાં છે અને તે ઇંદોરમાં આવેલું છે. સર હુકમચંદે બનાવરાવેલું 'શીશ મહેલ'નું કાચનું મંદિર ઇંદોર જાય તો જરૂર જ જોજો. એ જૈન મંદિર જોવા જેવું છે.

*

૪. ન લાગે તેવો કાચ હોય છે ખરો ?

કાચની બનાવટમાં ખીજ ગમે તે ચીજ વાપરીએ પણ રેતી સિવાય થાલી જ ન શકે. કાચની બનાવટ માટે રેતી એ ખૂબ જરૂરીયાતની વસ્તુ છે. એકદમ શુદ્ધ રેતી મેળવવી અને તેને ઓગાળવી એ ખડુ મુશ્કેલ છે. આવી શુદ્ધ રેતી મેળવીને ઓગાળવાનું કામ આજથી લગભગ પચીસ વરસ ઉપર જ શોધી કાઢવામાં આવ્યું છે. એવી શુદ્ધ ઓગાળેલી રેતી અથવા ક્વાર્ટ્ઝમાંથી બનાવેલી કોઈપણ વસ્તુ કાચની બનાવેલી વસ્તુ કરતાં ઘણી મજબુત હોય છે. તેને એકદમ લાલચોળ તપાવીને ઠંડા પાણીમાં ઓગાળી કોઈ પદ્ધતિ જાતનું નુકસાન થતું નથી. આ રીતે ક્વાર્ટ્ઝમાંથી બનાવેલી ચીજો ઘણી જ મોંઘી પડે છે કારણ કે ક્વાર્ટ્ઝને વિજળીની બનાવેલી ખાસ ભટ્ટીમાં ઓગાળવો પડે છે અને આ ભટ્ટીમાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં વિજળીક શક્તિ વપરાય છે. ગઈ લડાઈમાં અમેરિકામાં એક નવી જાતનો કાચ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. એને 'પાયરેક્સ' કહે છે. અને આ કાચને ૩૬૨° F સુધી ગરમ કરવામાં આવ્યો હતો અને તરત જ બરફના ઠંડા પાણીમાં ઓગાળવામાં આવ્યો હતો છતાં તેમાં કોઈ પણ જાતની તિરાડ પડી ન હતી તેમજ નુકસાન થયું ન હતું.

'નવી નવાઈઓ' ખંડ પહેલાના પાન ૧૧ ઉપર 'આર્મસેટ' કાચની એક ઇંચ જાડી પ્લેટ ઉપર એક હાથી ઉભો છે એવું ચિત્ર છે. એ કાચ ૧૫ અંશના ખૂણા જેટલો વળી શકે છે છતાં ભાગતો નથી તેમજ ૪૮૦° F જેટલી આકરી ગરમી પણ એ સહન કરી શકે છે.

*

૫. ઘન પ્રવાહી: કાચ પ્રવાહી છે ?

કાચ એ ખીજ ચીજોની માફક ઘન વસ્તુ નથી પણ પ્રવાહી છે છતાં આપણે

કાચની જે ચીજો જોઈએ છીએ તે ઘન પ્રવાહી છે. કાચને તૈયાર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે પાણી જેવો પ્રવાહી હોય છે. પાણીને ઠંડું કરવામાં આવે છે ત્યારે તેની ગરમી જોાછી થતી જાય છે છતાં તે પ્રવાહી રહે છે અને ઊર અંશ સુધી પ્રવાહી રહે છે. ઊર અંશ એ ' ફ્રીઝિંગ પોઇન્ટ ' છે ને ત્યાં સુધી પાણી પ્રવાહી રહે છે. એ કરતાં ગરમી થટે તો પાણીનો ગરફ થવા લાગે છે ને શુન્ય અંશ ઉપર જતાં પાણી ઠરી જઈને તેનો નક્કર બરફ બની જાય છે.

જોગાળેલા પ્રવાહી કાચમાં આ રીતે ફેરફાર થતો નથી. તે જેમ જેમ ઠંડો થતો જાય છે તેમ તેમ ધીમે ધીમે જાડો થતો જાય છે. ગરમીનું પ્રમાણ ૨૧૬૨° F હોય ત્યારે તે એકદમ પ્રવાહી હોય છે. એ ઘટીને ૧૮૩૨° F થતાં તે ઘણો નરમ થાય છે અને એને જેમ વાળવો હોય તેમ વાળી શકાય છે. તે ધીરે ધીરે ઠામર જેવો જાડો થાય છે અને પછી સખત બને છે તેમજ આપણે જોઈએ છીએ તેવો કાચ બને છે. કાચ કેટલા અંશની ગરમીએ પીગળે અથવા નક્કર બને છે એ શોધી કાઢવું તદ્દન અશક્ય છે. તેથી જ પહેલી નજરે ઘણું જ બેહદ લાગે એવું ' ઘન પ્રવાહી ' નામ કાચને આપવામાં આવ્યું છે. કાચ આ રીતે ખીરા જેવો ' ઘન પ્રવાહી ' ન હોત તો આપણે જે જાત જાતના અને જાત જાતના આકારનાં કાચનાં વાસણો જોઈએ છીએ તે બની શક્યાં ન હોત. એની આ રીતે ધીરે ધીરે ઠંડા પડવાની ખાસિયતને લીધે જ વિવિધ પ્રકારનાં એનાં વાસણો તથા વસ્તુઓ બનાવી શકાય છે.

*

૬. ફની માફક કાચને કાંતી અને વણી શકાય કે ?

*

ફને પીંછાને તેની પુણીઓ બનાવી શકાય છે અને તે કાંતીને એના સુતરનાં કપડાં વણી શકાય છે તેવી રીતે કાચનાં કપડાં પણ તૈયાર કરી શકાય છે. એમ કરવા માટે સૌથી પહેલાં જોખો કાચ તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ કાચને ફરીથી જોગાળીને તેના રસને પુવારા જેવા બહુજ બારીક કાણુંવાળા ચંત્રમાંથી પુકવામાં આવે છે. આ રીતે જેટલા કાણાં હોય તેટલા બહુજ બારીક તાર નીકળે છે. આ તાર ઉપર ઘણી જ પ્રકારીત રેશમી નાળંવામાં આવે છે કે જેથી ચંત્ર ઉપર કામ કરનાર કારીગર તાર જોઈ શકે. આ તારને સુતરની અથવા રેશમની માફક કોકડાં ઉપર વીંટાળવામાં આવે છે. તે પછી આ કોકડાં ચંત્ર પર ગોઠવવામાં આવે છે. આવાં બે અથવા ચાર કોકડાંના તાર ભેગા કરી તેને સુતરની માફક વજ આપી તેના દોરા અથવા સુતર તૈયાર કરે છે. તે પછી આ દોરાનો તાણો કરી શાળમાં ગોઠવવામાં આવે છે અને તેવું ચળકતું, સુવાળુ અને સુદાયમ કપડું વણાય છે. આ વણાટ કામ લગભગ સુતરના વણાટકામ જેવું જ હોય છે. આ કપડાંમાંથી બીજી ઘણી ચીજો બને છે. આ કપડાં જેવા રંગનાં જોઈએ તેવા રંગનાં તૈયાર કરી શકાય છે. અલગત કિંમતમાં તે મોંઘા હોય એ જેખીતું છે.

*

૭. કાચ સ્થિતિસ્થાપક છે ?

એક કાચનો લખોટો હોય અને તેને લાકડાના ટેબલ પર રાખેલા કાગળ ઉપર એક કુટ હોયો પકડી રાખો. આ કાગળ ઉપર છાપવાની કાળી શાહી લઈ વચ્ચે ઘસો. હવે લખોટાને આ કાળા કરેલા ભાગ પર પડવા દો. ન્યારે તે પાછો-ઉછળે ત્યારે તેને બ્લોટીંગ પેપર ઉપર ઝીલી લેયો, હવે લખોટાને તપાસો. એ લગભગ અડધાઅડધ કાળો થયેલો દેખાશે. આથી સાબીત થાય છે કે ન્યારે તે નીચે પડ્યો ત્યારે તેનો નીચેનો ગોળ ભાગ ક્ષણિકવાર માટે સપાટ થઈ ગયેલો. ન્યારે તે પાછો ઉંચે ઉછળ્યો ત્યારે તેણે પાછો પોતાનો અસલ ગોળાકાર ધારણ કરી લીધો. આ રીતે જે કોઈ પણ પદાર્થ પોતાનો આકાર બદલે અને પાછો અસલ રૂપમાં આવી જાય તે પદાર્થ સ્થિતિસ્થાપક કહેવાય.

*

૮. પિત્તળ કયી ધાતુ છે ?

સામાન્ય રીતે આપણાં ઘરોમાં પિત્તળનાં વાસણુ વપરાય છે પણ પિત્તળ એ કયી ધાતુ છે એ આપણે જાણતા હોતા નથી. દોઝાંડ, તાંબુ કલાઈ વિગેરે મૂળ ધાતુઓ છે અને તે જમીનમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે. પિત્તળ જમીનમાંથી નીકળતું નથી કારણ કે તે મૂળ ધાતુ નથી. ત્યારે એ શું છે ? પિત્તળ એ બે મૂળ ધાતુના મિશ્રણથી બને છે. બે ધાતુઓ તે તાંબુ અને જસત છે. આમાં તાંબાનું પ્રમાણ ઓછામાં ઓછું, ફક્ત અડધું હોય છે અથવા વધારેમાં વધારે બે ભાગનું હોય છે. ચોખ્ખુ તાંબુ બહુ જલદીથી કટાઈ જાય છે ન્યારે પિત્તળ બહુ ધીરે કટાય છે. પિત્તળનો રંગ સાધારણ પીળો હોય છે પણ જેમ જેમ તાંબાનું પ્રમાણ ઓછું થતું જાય છે તેમ તેમ તેનો રંગ ફીક્કો પડતો જાય છે અને આખરે સફેદ થઈ જાય છે.

*

૯. પિત્તળનાં વાસણુને કલાઈ કરવામાં આવે છે ?

આપણે જોયું તેમ પિત્તળ એ શુદ્ધ ધાતુ નથી પણ મિશ્ર ધાતુ છે. શુદ્ધ તાંબા ઉપર તેજળની અને મીઠાની રસાયનિક ક્રિયા બહુ જલદી થાય છે એટલે કે તાંબુ તરત જ કટાવા માંડે છે. પિત્તળમાં પણ તાંબુ અને જસત રહેલાં છે પણ પિત્તળ ચોખા તાંબા કરતાં ઘણું ધીરેથી કટાય છે. આપણા ખોરાકમાં આપણે હમેશાં મીઠું વાપરીએ છીએ તેમજ આપણી શાક ભાણમાં પણ વત્તા ઓછા પ્રમાણમાં તેજળ રહેલો હોય છે. આ બેઠની તાંબા ઉપર જલદી અસર થાય છે અને પિત્તળનાં વાસણુ કટાવા માંડે છે. આ કાટ તુકસાન કરતાં છે. આ બેઠ દ્રવ્યોની કલાઈ ઉપર નહિ ભેળી જ અથવા ગિલકુલ અસર થતી નથી તેથી જ પિત્તળનાં વાસણુને કલાઈ કરાવવામાં આવે છે. આ રીતે કલાઈતું પાંતળુ પડ ચઢવાથી પિત્તળનાં વાસણુ કટાતાં નથી. પિત્તળનાં વાસણુને કલાઈ કરાવીને જ વાપરવાં જોઈએ.

શ્રી. પુરુષોત્તમ વ. પટેલ

આધુનિક-દ્રાવંતીની અસંલગ્ન ઐતિહાસિક વસ્તુ રજૂ કરતી

વીર શૃંગાર અને કશ્મીરસથી ભરપૂર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેલસરમોથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

માને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખસાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર ચોથો પાકું પુસ્તક છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખા :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

જનતામાં લાગણી પ્રધાન
જની ચૂકેલ
વંદેમાતરમના લેખ

એ કહેનારી

મેં ૧૯૪૨

ઉપડી ગઈ મેં

રતિકુમાર વ્યાસ

ડી. એ. ૬૭૬૫

ડી. એ. ૬૭૬૭

રેકર્ડ ૫૨

૫૨

યંગઈન્ડીયા

ના મંચાલકો રચુ કરે છે.

સ્વ. કવિ વિહારીના
બે કાવ્યો
ત્યાં ત્યાં સુધવેલે
ધર પાદ્યું
અને

ચંદુ, દરે, રમણ પાર્થી

અંતરને કે કે પેરે

ડી. એ. ૬૭૬૨

ઉભાથું

ચોકર બેસાઈ

સંભળાવે છે.

બા. ૧-૨

કલકત્તાની કોપલ

જી શીખદાર

રતનબાઈ

નાટકના ગાયનોની

ગણેશ પીકચરનાના

રેકર્ડ ૪

સામાજિક ચિત્ર

અને

રેડીઓ સોંગર

સ્ત્રી રતમિલાપ

ના ગાયનોની રેકર્ડ ૪

ફિલમના ગાયનોની

છ. પા. ૧૦૫૪ થી ૧૦૫૪

રેકર્ડ ૪ તમેઓ દ્વય

ચાર રેકર્ડ ૪ના સેટ પર

નથી સાંભળી ?

કંઠના હીરામાણિક મૂલવે છે

આઈર તાજીદે નોંધાવે:-

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

—મેન્ચુ ૦ કપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેરોજ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આ
(G. A.)ની પદવી માટે સમાજશા
અભ્યાસમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે ચાલુ

ભારતીય સમ

ટેક્સબુક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવેલ

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ડોશર

મુલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટલ :

* * *

અદ્ભુત પતિભક્તિ અને નારી ધર્મના

પાલન કરનાર સીતાજીવન જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાનુકલાલે નંદલાલ ચોક્સી

મુલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટલ : ૦-૬-૦

* * *

શ્રી સયાજી બાલગાનમાળાનું પુલ્ક ૧૫૧

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજી હરિ મનોહર, બી. એલ. સેક્ટર

મુલ્ય : ૦-૮-૦

પોસ્ટલ :

* * *

શ્રી સયાજી બાલગાનમાળાનું પુલ્ક ૧૦૬

બુદ્ધ ભગવાનની વાતો

લેખક :

ચંદ્રશંકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મુર્તિ

મુલ્ય : ૦-૧-૦

પોસ્ટલ :

આલેખ લખો:-

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

પાણીનું ગરમી અને આહિતોપદેશ

વિષયકાર્યકર :
 નરસિંહભાઈ રાવ

પ્રેમી, જાણવમાન :
 નામચલામ ડા. પટેલ

પ્રેસ :
 શ્રી. જયવંતી પ્રેસ

મદદગારી
 શ્રી. રમા હાટેલ

આવૃત્તિની અને સંસ્કાર : શ્રી. જયપ્રભુ વર્મા, વાર જિવાલ સાર્ટેન, દુબૈ/રાજી સત્ય

કાકિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વડીલ, બેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાહસી,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કુખણ નિવાસ હિન્દુ લોજ

સુરભ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

મુખ્ય અને કાકિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
તેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કુખણનિવાસ' ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિશોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયભેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

વાને

મહારાય સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાનો કાવાડાવા વગેરે
ભેદભરમોટી ભરપૂર, પ્રભામાં ખુબ વખણાયેલી મુંઢર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખા:— મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ખાસ સંગ્રહ કરવા લાયક પુસ્તકો

અસહ્ય બા. દેવડા ભા. ૧-૨	૧-૮	શળાકાંતો બગીચો	૧-૨
રાજમોત્રા થાને પરમાર ધારાવધોરવ		કેડવાનું જીવન	૦-૪
ભા. ૧-૨	૮-૦	કરોળીઆનાં કાવત્રાં	૦-૬
મન્દાત્મા ગ્રામીણનું જીવન	૪-૦	મનુષ્ય બમણું	૦-૧૨
રાષ્ટ્રકેમિસનો ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩	૧૧-૦	કેનોડાનું જીવાનદાર રાજતંત્ર	૧-૮
વિવેચનારતી અથવા હિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર	૧-૦	કલિભાગ્યનેની કલકાંતિ	૧-૪
ત્રયેદ સંદિપ્ત ભા. ૧	૨-૦	કેળવણી	૧-૮
" " ૨	૨-૦	સીતા	૦-૬
" " ૩	૨-૦	જુદા ભગવાનની વાતો	૦-૬
" " ૪	૨-૪	મેગરધોનીસના સમયનું હિન્દ	૦-૮
" " ૫	૨-૦	પ્રકાશ	૦-૬
જુવાનીની ચાવી	૧-૮	કર્ત્તીમતા સમયનું હિન્દ	૧-૧૦
વેપારની ચાવી	૧-૧૨	ખીસની મુશાકાત	૦-૬
આપણું ગ્રામીન રાજતંત્ર	૧-૪	ગ્રામીન પૂર્વ	૦-૧૨
કળા વિશે પ્રવચનો	૦-૭	હિન્દની સફર નીકળેલા વહાણુવરીઓ	૦-૧૧
નોંધનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦	વેપારની ચાવી	૧-૧૨
વર્ણક	૧-૦	મહમદ બેગો	૦-૬
મહાપતરામ	૧-૧	સર્વ નર્મરકાર	૦-૮
નરસિંહ મહેનો	૦-૧૧	પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬
પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦	આપણા મહારાજા	૦-૬
ઈસ્લામ અને હિંદુસ્તાન	૦-૧૪	ભારતીય સમાજકામ	૧-૬
હિંદુસ્તાનના લોકો	૦-૧૧	વિગુપ્ત	૧-૦
જગતની રાજનીતિ અને હિંદ	૦-૮	વિચારના વિધાઓ	૧-૧૨
આર્યોનું આદિ નિવાસસ્થાન	૦-૬	હિંદુસ્તાનમાંના જુદા જુદા કાં	૦-૧૨
રચાતીક સ્વચાલની સંરચાઓ	૦-૬	પ્રાણીઓનાં શુભાશુભ સંસર્ગો	૦-૧૦
સાંભાળકે સુખરૂપતા	૦-૧૧	તથા વ્યવિચાર	૦-૧૦
સરોવરના જીવો	૦-૧૩	વાર્ષિકાઓનું શુભરાત	૦-૬
તરવાના કળા	૦-૭	ભાષાવિચાર પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
મર્જાવિદ્યા	૦-૧૨	માટું જીવન અને કાર્યક્રમ	૧-૧૨-૦
નોકા બળ	૦-૧૧	પચતંત્રની વાતો ભા. ૧	૦-૮-૦
સર્વ	૦-૧૨	" " ભા. ૨	૦-૮-૦
ધનવિદ્યા	૦-૧૧	રેલીઓ અને રેલીવિદ્યા	૦-૮-૦
ખેતીના ઉપદેશ	૦-૧૪	કુલવાડી	૦-૪-૦

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

બાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી મસ્તું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લપાળમ : વાર્ષિક : રૂ. ૩૦-છુટક નકલ રૂ. ૧૦. હિંદ બહાર રૂ. ૪૦. બર્મા : રૂ.
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક, જાણવાળી
દળદાર ભેટ ચોપડી તથા મફત ભેટ મળે છે. લપાળમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ “ પ્રસપ્તની નીતિકથાઓ ૧ ” છે.

“ બાલજીવન ”નું સાહિત્ય :

‘ બાલજીવન ’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન હરિશ્ચંદ્ર વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨
બાલજીવન કાર્યાલય—બાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

રાષ્ટ્રગાતથી અત્યાર સુધીના સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અલોક પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ (કિંમત રૂ. ૧૧)

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને હિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવર-પાસે, વડોદરા.

ગુણ સુન્દરી

૦ત્રી :
શ્રી. જયજીતી દેસાઈ

અવસ્થાપક :
નવચરણાલ કોશર
શ્રદ્ધાભિમિત પ્રેમ, વડોદરા.

સહૃદયી :
શ્રી. રમા કાંકર

પૃ. ૩૮ મું]

સ્થાન : ૧૮૪૨

[અંક ૪ થી]

અનુક્રમણિકા

કુળવધૂરે : શ્રી. નવચરણાલ સી. સાદ ...	...	...	...	...	...	૧૫૧
સમાજની સીતારમ્મ : શ્રી. દેવાવત સોની ...	...	...	...	...	...	૧૫૨
રત્નકાર : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત જ. મજમુદાર ...	...	...	...	...	...	૧૫૩
કોની મનોરમતા, કાષ્ઠોત્તર અને શિશુ : શ્રી. સંસારસાધી ...	...	...	...	...	...	૧૫૪
વિયાસના : શ્રી. હમુમતી શીરજીવાલ ...	...	...	...	...	...	૧૫૫
નવોદાતાં સ્વપ્નો : શ્રી. રસજીવ ...	...	...	...	...	...	૧૫૬
તજ્જ અવસ્થાઓ : શ્રી. મધુસૂદન પુ. નની ...	...	...	...	...	...	૧૫૭
સૌન્દર્યની શોધમાં : શ્રી. બાળકૃષ્ણ ભેરડી ...	...	...	...	...	...	૧૫૮
સ્વપ્ન લાલસા : શ્રી. ડો. મોહનલાલ જ. પાઠક ...	...	...	...	...	...	૧૫૯
પામિની રમેશ : શ્રી. જયન્તીમાર ભટ્ટ ...	...	...	...	...	...	૧૬૦
પતિતાની પુત્રી : શ્રી. રાજકંથ ...	...	...	...	...	...	૧૬૧
કાં ? શ્રી. માનુ યાદ ...	...	...	...	...	...	૧૬૨
ચિત્રા : અનુવાદ : શ્રી. મહેન્દ્રમાર મોતીલાલ દેસાઈ બી. એ. ...	...	...	...	...	...	૧૬૩
વિવિધ વિષયો : શ્રી. આ. ...	...	...	...	...	...	૧૬૪
અખળા કે મજળા : શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા ...	...	...	...	...	...	૧૬૫
શારીરિક-સ્વાસ્થ્ય : શ્રી. રામ મહેતા ...	...	...	...	...	...	૧૬૬
ફૂલવેણી : ...	...	...	...	...	...	૧૬૭
સૌજન્ય : ...	...	...	...	...	...	૧૬૮
નોંધ : ...	...	...	...	...	...	૧૬૯

— આલેખિકા —

આઈ-બહેન : શ્રી. દેવાવત સોની ...	...	...	...	...	...	૪૧
દશમો રાજકુમાર : શ્રી. સચિન્દ્ર મોહા ...	...	...	...	...	...	૪૨
વાંસલગી : શ્રી. રત્નલાલ શીરજીવાલ પંડ્યા ...	...	...	...	...	...	૪૩
સ્મૃતિ : શ્રી. માનુસાહે પુ. પંડ્યા ...	...	...	...	...	...	૪૪
માધુ મોહી : શ્રી. દેવાવત સોની ...	...	...	...	...	...	૪૫
દેવતા : શ્રીમતી હેમકુમાર જ. પંડ્યા ...	...	...	...	...	...	૪૬

વાર્ષિક લગાજ : દિવસ મારે રૂ. ૪-૮-૦ : ત્રિવિધ મારે રૂ. ૪-૮-૦ : પુસ્તક મારે રૂ. ૪-૮-૦ આના.

બાલવિનોદનું બાલમાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો અને
બાલવિનોદ સવાનો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા બા

હિન્દી બાલનાં આઈ કાર્ટ હપર પાંચ રંગનાં છાપેલી
પુસ્તકો ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કો શી બ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

બાલવિનોદ શ્રાવણી

બે રંગનાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો.

બાલવિનોદ માળા

સાશાંસાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં પેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો.

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

શુભશતના બહુતા દેખડાએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, ફસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોષુસો પુસ્તકો.

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સંચિપન મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

પુસ્તાક ૩૮મું

જુન : ૧૯૪૨

અંક ૪ થી

કુળવધૂને!

(૧)

વડીલ-સુશ્રુષાએ ના થાકે,
ને અહિત, સ્વપ્નેયે ન તાકે,
બાવવિહીનતા છે, તેઓની-
તહોયે તુજ કરમે,
કુળવધૂ ! તહોયે તુજ કરમે.

(૨)

નણ્ણીથી કરી અતડી, ના રહે,
ભગિની સમ છે, એ ન વિસારે,
થાડી, ચૂગલી બ્યથા તેની છે;
તહોયે, તુજ કરમે,
કુળવધૂ ! તહોયે, તુજ કરમે.

(૪)

પ્રભુ કરતાં, વધુ સ્વામી સંભળે,
ભયો ભયો, પ્રેમ હૃદયે રાખે,
દાસી, સમ ગણના તેની છે,-
તહોયે, તુજ કરમે,
કુળવધૂ ! તહોયે, તુજ કરમે.

(૩)

પૂજ્ય, માત સમ, સામ્ય બાણે,
ચડતા બોલોને અનુસરે;
અસત્ય કદૂ વેણા છે તેના-
તહોયે, તુજ કરમે,
કુળવધૂ ! તહોયે, તુજ કરમે.

(૫)

તું કે કદર ના હિંદુ સમાજે,
દાર હરાયું, વહુ છે બાણે,
નિર્દય, સાસરિયા સંગે છે-
તહોયે, તુજ કરમે,
કુળવધૂ ! પીલવું તુજ કરમે.

સમાજની લીતરમાં

***

અંધારી રજની શિશિર ઋતુની કાતિલ કંઠી તણી,
ખોસીને છૂરી કે'ડમાં ઘડીકમાં આકાશને આવરે.
બતો'તો મુજ મિત્રને હું મળવા, કદ્ય વિકલ્પો મહિં,
રમતું'તું મુજ ઉર; અહ રૂદનના ક્યાંથી વિલાપો સરે ?

“ જો ખ્યારા મુજ નાથ કેમ બાઓ દાસી-હું-ને છોડીને,
મૃત્યુ દે દે ઈશ કાં દીલ કરે ? બાકી રહ્યું શું હવે ? ”
જોઈ દૃષ્ય બની ગયો ગળગળો રૂમો ભરાણો ગળે,
સ્વપ્ના ઘોર સમુદ્ર અતિ દરશ-ને જોઈ શક્યો ના ખરે !

બાળા એક અનાથ ચર્ચ વહવતી અશ્રુ તણી ધારને,
“ શું છે બાઈ, રહેછ કેમ અતિશે ? ” બાળા ત્યહીં તો વહે:-
“ ગધુ ! સાંભળ કાળજની વિતકો માંદા હતા મુજ પતિ,
સ્નેહિ તો કે'કે હતાં મુખમુહિ આજે ગયાં સૌ ખસી.

છેલ્લાં દિવસ દશ થયાં ઉધરસે ઘેરી લીધા એમને,
દોડી ડોક્ટર પાસ હું નજીકના, બોલાવવા, ખલાવરી.
જાણી સ્થિતિ અમારી ડોક્ટર વધા: ‘હું કામમાં હું’ અતિ.’
કાલીને મુજને ગહાર પછીથી ખૂળે હસ્યા એ સુખી.

આવી જ્યાં ઘર આંગણે અહા સ્વામી ગયા'તા મરી—”

બોલી એ ન શકી વધુ મુજ કને મૂરછો મહિં તે પડી.

આવ્યા કે'ક તરંગ સાંભળી કયા ભાળા તણા હુઃખની,
મરતાં કે'ક હશે દવા ન મળતાં આંહિ સમાજે કુડા.

શ્રી. દેવાયત સોની

કે... કે પછી મુખ સાથે જ રૂદન કરી રહ્યું હતું ?

શંકાશીલ રેખાએ બારે હૈયે મુખ જિયું ક્યું અને પોપચાં જરા બળપૂર્વક ઉઘાડ્યાં. પણ એમ કરતાં કરતાં જ તેની ધીરજ ખૂટી ગઈ. જાત પર તે વધુ સંયમ ન રાખી શકી. વેદનાના ધોધમાર પ્રવાહ સાથે તે અપકર વહેણ વચ્ચે સપડાઈ ગઈ. રેખાની આંખમાં નાનાં ચોટી જેમ ચળકતાં એ અશ્રુબિન્દુ જણાયાં, તેને એકાએક ધૂરકું આવી ગયું. ચંચળ જણાતાં અશ્રુબિન્દુ ગાલ પરથી સરી જઈને પાસેના મેજ પર પડ્યાં. રેખા કુબ્ધ ચિત્તે એક અશ્રુબિન્દુ તરફ જોઈ રહી.

સામે રેખાતા આપના માફક તે ચળકાટ મારતું હતું 'ખરું', પણ આપનાની જેમ તે રેખાનું પ્રતિબિંબ પાઠી શકતું ન હતું—ને રેખાને પોતાનું પ્રતિબિંબ તેમાં ફરીયા જેવું પણ ન હતું. અંતરની ઇચ્છાનું એ પ્રતીક બની રહે એની જ રેખા ઝંખના કરી રહી હતી. એની એ ઝંખના અક્ષણ તો ન જ હતી.

વેદનાના બારથી તરફડતા હૃદયનું એ અશ્રુબિન્દુ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ સ્વરૂપ હતું. પણ આટલી બધી વેદના આ એકાએક કંઠાંથી જોડી નીકળી હતી ?

જવાબ શોધવા રેખાએ એ અશ્રુબિન્દુ તરફ નખો સ્થિર કર્યો. ઉપાડા બારણાંથી આવતી પવનસહરીની અસરે અશ્રુબિન્દુ જેરથી હાલવા લાગ્યું ને પ્રસરી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યું. ગભરાટમાં ને ગભરાટમાં રેખાના અંતરે એક મોટા પડેલા કંઠો, 'ના, ના. એમ ન કરીશ હજી વાર છે'

ફરીથી જ્યારે રેખાએ એ અશ્રુબિન્દુ તરફ જોયું ત્યારે તે સ્થિર હતું. જરા બારી-કીપૂર્વક જોતાં રેખાને લાગ્યું કે એક નવાજ ચહેરાએ એ અશ્રુબિન્દુમાં કેાઈ અગમ્ય રસ્તે પ્રવેશ કર્યો હતો. માણસનું આણું પ્રતિબિંબ

અશક્ય હતું છતાં રેખા આ ચહેરાને બૂલી શકે એમ ન હતું. એ ચહેરો હતો અનિલનો. આજ સુધી મૂંગા ભાવોએ પૂંખ્યો હતો એ કલ્પનામૂર્તિ અનિલ એ અશ્રુબિન્દુમાં પેસીને જણે તેવું હૃદયમંથન નિહાળી રહ્યો હોય એવી રેખાને ભ્રમણા ચઈ આવી.

પણ એ અશ્રુબિન્દુ વારંવાર હાલતું હતું. શા માટે ? અનિલ શા માટે આટલો અસ્થિર જણાતો હતો ? પોતાની પ્રાણુપ્રારી સખી સરયુ તરફ તે ખેંચાતો હતો કે પછી રેખાના પિતાના કલ્પિત તિરસ્કારને લીધે તે કંપતો હતો ?

ના, એ વાત તો અશક્ય જ હતી. બિહારીલાલ અનિલને તિરસ્કારતા ન હતા એટલું જ નહિ પરંતુ તેને માટે તેમને સારો અભિપ્રાય હતો. રેખાના વિવાહની વાત કરવા તે ઉપર/આબ્યા હતા હારે રેખાએ હિંમત-પૂર્વક અનિલ માટેનો તેનો પક્ષપાત જાહેર કર્યો હતો છતાં તે ચિદાયા ન હતી; તેનું કારણ પણ તેમનો અનિલ ઉપરનો પ્રેમ એ જ હતું. અનિલ સંબંધી રેખાએ વાત કરી ત્યારે બિહારીલાલ સમભાવપૂર્વક બોલ્યા હતા: 'એટા, અનિલ સાથેના વિવાહનું બની શક્યું હોત તો તારા પિતાએ ક્યારનોય એ સંબંધે બાંધી લીધો હતો. પણ રેખા, રે...ખા, ' બોલતાં તેમનો કંઠ ધ્રુજતો હતો. ' એનું લગન તારી બહેનપણી, સરયુ સાથે નક્કી થઈ ગયું છે. ' ત્યારે અશ્રુબિન્દુ પાછળ રહેલો અનિલનો ચહેરો હાલતો હતો તે શું એનું સરયુ તરફનું ખેંચાણ બતાવતો ન હતો ? રેખા વિચારવા લાગી.

વળી પાછા તેને પિતાજી સાંભળી આબ્યા-વિવાહ સંબંધી વાતચીત કરવા આબ્યા હતા ત્યારે બિહારીલાલે જોકતાં જોકતાં અનિલને બૂલી જવા રેખાને શિખામણ આપી હતી, અને પોતાની જ ચાતીના જગદીશ નામના

પુત્ર સાથે લગ્નસંબંધ જાંબા તે માટે સંભવિત આપવા તેને સમજતી હતી.

“ અનિલ ! અનિલ અને સરયુતું લગ્ન ! ” એ એક જ વિચાર રેખાને હૃદય-ભર્યો કરવા બસ હતો. આજ સુધી રચેલી સ્વપ્નચિત્રિ નષ્ટ થતી જોઈ તેનું દેહું બેસી જવા લાગ્યું. વેદનાનો બોલો એટલો બારે હતો કે જગતીશ સાથેનો સંબંધ નાશવાની રેખા દિશ્વત કરી શકી નહિ. જિંદગીનાં પગલાંનો અત્યાજ સંબંધાતો બધ થયો ત્યારે રેખા બેઠાન થઈને જમીન પર પડી હતી. જમી ત્યારે સામેના આપનામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈને તે રતબ્ધ બની ગઈ. મુખ પરનાં આંસુ બૂતકાગની બૂલ રૂપે પથરાયા અંજાર કરતાં હતાં કે બાપી લગ્ન છૂપાની નિષ્કળતા વ્યક્ત કરતાં હતાં કે રેખાને મૂંઝવેનો પ્રશ્ન થયો. જોત પર લટકાવેલું પડિયાળ સાંતિથી બાપામાં જવાબ આપી રહ્યું હતું. “ કદ, કદ-કદ, કદ. ”

*

રેખાની બધી જાણ હતી કે તે અનિલ સાથે લગ્ન કરે પણ સરયુ સાથેના તેના લગ્ન સંબંધની વાત પિતાજીને મુખે સાંભળ્યા પછી આ જાણ તેજે અંતરના છેડે ઊંડાણમાં રાખી રાખી. જગતીશ સાથે લગ્ન કરી જરા પડેલું છૂપો અસંતોષ તેના મનને પલ્લવ કરતો.

“ રેખા, તને શું થાય છે ? દરરોજ આમ જીવાન તો મારે બેસી રહે છે. ” એ વિવેકે સાંજે જગતીશ પૂછ્યું.

મલામતેને ત્યાર કરતી સ્વપ્નચિત્રિ જગતીશ સાથે લગ્ન થઈને તુડી પડી હતી. આ સ્વપ્નચિત્રિને નાશ તે દલને મુખે રાખી રીતે જોઈ લો કે મેહરખાદી અને જાજ-ખમીયાનાં સ્વપ્ન જગતીશ તે આપના જામેજ આતા રાખી શાખ. જગતીશ સાથેના લગ્નસંબંધ તેની એકની એક માનસચિત્રિ

પણ હૃદયમાં પડી હતી. રેખા નિરાશામાં ઊંઘી જતી અને તેની આંખમાંથી એક અશ્રુજિન્દુ ટપકી પડતું.

પણ જગતીશના પ્રણય-વિદ્યુત હૃદયનો વિચાર કરતી ત્યારે અંતરમાં ઊપાએલા અસંતોષ માટે તે સરખાતી અને તેને પોતાની ગત પર અત્યંત તિરસ્કાર આતી જતો.

તાજેતરમાં જ લગ્ન થયાં હતાં એટલે અંતરની વ્યથા બૂલતી મુશ્કેલ હતી. રેખાને અચાનક માતાની મમતા અને પિતાનું વાલસલ્ય થાક આતી જતાં. ધણીવાર એની કંપનામૂર્તિ અનિલ એની સામે દસતો આતીને ઊભો રહેતો. રેખા એને દૂર કરવા થયું મંચન કરતી પરંતુ એ હવત મૂર્તિનું આકર્ષણ એટલું જાણ હતું કે એને ‘ છૂપા-સાચી ’ તરીકે યુમાવા બસ રેખાની એક નિઃસ્વાસ નાખી દેતો.

જગતીશ તેનું આ કુખ જોઈ વિચારમાં પડી જતો પણ ‘ માતપિતા વાક આપતાં એણું આપતું દરી ! એમ માની તે મન મનાવતો. કુખની છાયા તેજે સ્તન રહેતી જોઈ ત્યારે તે વહેમાણે ‘ માનપિતાનું સંરમ-રજ આટલું ચિરંજીવ ન દોષ. ’ તે મન સાથે જાણ્યો. ને એક દિવસ તો જોઈને પૂછ્યું, ‘ રેખા તને શું થાય છે ? દરરોજ આમ હાસ ટા મારે બેસી રહે છે ? ’

પ્રશ્ન સાંભળીને રેખાને મમરામળ થવા લાગી. એ મમરાજ જગતીશ ન પડી જાય એની જાણ રાખીને તેજે દસનાં દસનાં કહ્યું, “ મમરી કરો યો કે શું ? ફૂં વળી ક્યાં ઉઘાસ રહું છું ? ”

“ અંતરની વ્યથા કેતરિતમ કૂંડી રહી રાખી નથી, રેખા ! જાણી આતી છે ત્યારથી તારાં મુખ પર નિરાશી પેરી છાયા સ્તન છરાએવી રેખા છે. દસનાને પ્રશ્ન થોડા છતાં પણ અજે પરાજે દસની થોડા

એમ લાગ્યા કરે છે. રેખા, એવું તે ક્યું કુઝ છે કે ને તું કહી શકતી નથી અને આમ મૂઝે મોઢે સહન કર્યો કરે છે ? ” જગદીશે તેના હાથ પોતાના હાથમાં લીધા.

“ મારી સાથે લગ્ન કરીને તો તું પરતાતી નથી ને ? એમ હોય તો તને સ્વાનંત વર્તવાની છૂટ આપું છું. પણ આમ રહતી ભેસી રહે એ મારાથી નથી જોવાતું. ”

રેખા શો જવાબ દે ? જગદીશના પ્રેમી હૃદયની સ્પષ્ટ વાણી સાંભળીને તે મનસા ચાચા, કર્મણા તેને વરી ન હતી એ વસ્તુ તેને સાક્ષવા લાગી. એક બાજુ જગદીશ હૃદય-સમર્પણ કરતો હતો ત્યારે બીજી બાજુથી પોતે તેને નિષ્કુરપણે હસી કાઢતી હતી ! રેખાની આંખમાંથી દસદસ અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

“ જગદીશ, મને માફ કરો. મારી ભૂલ થઈ. ”

“ રેખા, રેખા ! ” ઓદિસમાંથી આવતાં વેંત જ જગદીશ ઉલ્લાસભર થરમાં પેડો. દરેક જ કરતાં આજે જગદીશ વહેલો આવ્યો હતો. રેખા જમીન પર બેસીને વાળ ઢોળતી હતી.

“ આજ કાંઈ આટલા વહેલા ? ” વાળ ઢોળવાનું કામ અધૂરું રાખતાં રેખા સરિમત વધને બોલી.

“ રેખા ! જસ, આજ તો આપણો વટ પડી ગયો. ” બોલતાં બોલતાં જગદીશના ચહેરા પર લપંની લાગણી તરવરી બેઠી.

આજે અચાનક શા માટે ‘ વટ ’ પડી ગયો હશે તે રેખાને ન સમજાયું. બીજીને તેણે જગદીશે ઉતારેલો ઠોટ હાથમાં લીધો અને તે ખીંટીએ બેરવતાં પૂછ્યું :

“ કેમ શું થયું ? ચાનો વટ પડી ગયો ? ”

“ થવાનું શું હતું ? ” આનંદથી ચનનતા જગદીશે આગળ આવીને રેખાનો હાથ પકડી લીધો, “ રેખા, કાલે અમારા સાહેબને ત્યાં ગરબાનો કાર્યક્રમ છે. ”

“ આપણા ગુજરાતમાં પુરૂષો પણ ગરબા ગાય છે, નહિ ? ” જગદીશ આજે ઉલ્લાસમાં હતો એટલે રેખાએ હળવી મજાક શરૂ કરી.

જગદીશે રેખાને નંદા વંધુ નંજક બેંચી.

“ રેખા, તું આવી મજાક કરતી રહે તો મારું જીવન ધન્ય થઈ જાય, વાહ, ચાલ. બોલ જોઈએ શા માટે, સાહેબને ત્યાં ગરબા રાખ્યા હશે ? ”

“ સાહેબનો રમૂજી સ્વભાવ ધીરે ધીરે બહાર આવતો હશે. ”

જવાબ સાંભળીને જગદીશ હસી પડ્યો. રેખાએ પણ પાછળથી હસી દીધું.

“ રેખા, આ આમ જાણપત્રિકા જોઈ ? ” ખિરસામાંથી એક રંગીન પત્રાકું કાઢીને જગદીશે તે રેખા સામે ધકુલું. “ ધણા આ મેળવવા કાંઈ મારતા હતા. પણ અમારા સાહેબને તું જોળજે છે ને ? માણસ જોળખવામાં એમનો પહેલો નંબર. એમણે જાતે જ આ પત્રિકા આપી. સાહેબ સાથે આપણે વળી ક્યારે સહબોજન કરવાનાં હતાં ? ”

“ ત્યારે તો ધન્ય થઈ ગયાં આપણે ! ”

“ તારે મરકરી કરવી હોય તો કર, રેખા ! પણ જો એક બીજી વાત કહું. કાલે જરા ‘ અપ-ટુ-ડેટ ’ થઈને જવું પડશે. તું સાફ ગાંધ રાહે છે એ વાત હું સાહેબને કહી આવ્યો છું એટલે..... ”

“ મારે ગરબા વખતે ગાણું પડશે એમજ ને ? તમારા ઉત્સાહની માત્રા પણ બઝા, ખરી વધી ગઈને ? ” રેખા કવચિત ગાતી ખરી પરંતુ જાહેરમાં કોઈ દિવસ

ગાએલું નહિ એટલે ગરબામાં ગાવાની સૂચના સાંભળાને તે સંકેતવાતી હતી.

“રેખા, એ ગમે તે કહે. તારે ગાવું તો પડશે જ. જો, તારી પાસે સારાં સારાં કુગડાં છે ને ?”

“હા, તેવું શું ?”

“અંગ પરદાપી નીકળે એવાં ધરેણી છે!”

“હાથ પરની બે સોનાની બંગડી છે. પણ એ તો ચાલશે.”

“ચાલશે એમ નહિ. તારે એવો પોશાક પહેરીને જવું જોઈએ કે જેનાર તો ઘડીબર આશ્ચર્યમૂક જ બની જાય.”

આ વાક્ય રેખાની મૃતપ્રાપ્ત કલ્પનાચિત્ર ખડી કરવા બસ હતું. તેની પાસે સારાં સારાં કુગડાં હતાં, હાથ પરની બંગડીઓ હતી, કાનનાં કુંડળાં હતાં, અંગોડા ખરે એક સુશોભીત વેણી હતી. એક ગળું કંઈ ખાલી ખાલી જણાવું હતું.

એ ઊછુપ પૂરી શકાય ખરી ? તેને સરસ માદ આવી. એકવાર મિત્રબાનીને પ્રસંગે સરસુએ એવો સરસ એક રત્નહાર પહેર્યો હતો કે સર્વત્ર એની જ પ્રશંસા થતી હતી. એ રત્નહાર મારી પાસે હોય તો ?

વિચાર આવતાં રેખા હર્ષવેલી બની ગઈ.

“મારી બહેનપણી પાસે એક સુંદર રત્નહાર છે. તે પહેરવા ખરે માગી લાડું ?”

જવાબમાં જગદીશે પચીસ રૂપિયાની નોટો રેખાના હાથમાં ચૂકી દીધી. “તારે કરવું હોય તે કર. પણ આપણે તો ‘અપ કુ-ડેટ’ બનીને જ જવું જોઈએ. જેવો તેવો પણ હું સાહેબના હાથ નીચેનો કારકુન !”

જોક્તી લમામ વસ્તુઓ પાસે હતી એટલે રેખાએ અંગ આત્મસંતોષ સાથે સત્ત્વ થવા માંડ્યું. નવાં ચળકતાં વસ્ત્રો પહેર્યાં. માં સુગંધીદાર તેજ નાખ્યું. મોં પર જરા

‘રનો’ ચોપડી લીધી. અંગોડે વેણી ચૂકી. હાથ પર રીરટ-વોચ અને બંગડી ચઢાવી લીધાં. કાને કુંડળ લગાવ્યાં.

સામેના આપનામાં પ્રતિબિંબ જોતી જાય અને રેખા સત્ત્વ થતી જાય. ખુરસી પર બેસીને રેખાનું દેહ-સૌન્દર્ય નિહાળતા જગદીશને લાગ્યું કે તેના ધરમાં સાક્ષાત રંભા-દેવી જ પધાર્યાં છે. વસ્ત્રપરિધાન કરતાં જાત જાતનાં કલાત્મક અભિનય કરતી રેખા જગદીશને મોહમરેલી એક સજ્જ પૂતળી જેવી લાગી.

રેખાનું ધ્યાન શણગાર સજ્જામાં રોકાયેલું હતું. બધી વસ્તુ પહેરી લીધી. એક રત્નહાર-પાસેના ટેબલ પર પડ્યો પડ્યો અજબ જાદુ કરતો રત્નહાર-ખાડી હતો. ધક્કતા હૈમે રેખાએ એ હાર ઉપાડ્યો. અંગનાંથી રપર્ષ કરતાં કરતાં તો સમસ્ત શરીરમાંથી એક આછી ઝણઝણાટી પસાર થઈ ગઈ. રેખાએ એક રમ્ય કંપારી અનુભવી. તેણે પ્રજ્વલે હાથે હાર ઉપાડ્યો ને ધીમે ધીમે હાથ ઊંચા કર્યા. ગળા પાસે હાથ આવતાં તેણે મૂખ નીચું ક્યું-રત્નહારને એક જ્વાલમય ચૂમી લીધો.

જગદીશને આ જોઈ હસવું આપ્યું.

“વાહ, મારી રંભા !” સામે ઊભેલી રેખા ભલભલા ઝલિમુનીઓને ચળાવે એવી હતી ત્યાં બિચારા જગદીશનું શું ગળું ?

“જુઓ, પાણું...” રેખાના પ્રતિબિંબે જગદીશને કંપકા આપ્યો.

“ચાલ ભાઈ ! ચાલ. ઉતાવળ કર.” જગદીશે ઉતાવળ કરવા માંડી.

લીધાં લાલ મોતીથી ચળકતો હાર રેખાએ ગળામાં પહેરી લીધો. આત્મસંતોષનું એક ગૌરવમયું શિખર કરીને તે પાછી વળા અને જગદીશ સામે જોઈને કહ્યું, “ચાલો, કયા-રનાં ઉતાવળ કરો છો તે !”

“રેખા, હું મહારાણી બની જાય તો

આ સેવકનો બાવ પૂછે ખરી ? ” પાસે
આવી રેખાનો હાથ પકડી લેતાં જગદીશ પૂછ્યું.

“ તોબાહ ! બાપસા’બ, તમે પુરુષ-
લોકથી. ” રેખાએ હસીને એક મીઠો ઠપકો
આપ્યો.

ગોડાગાડીમાં બેસી બન્ને સાહેબના બંગલા
પાસે આવ્યાં. નવાં વસ્ત્રો અને અમૂલ્ય રત્ન-
હારથી સજ્જ થયેલી રેખા ખીજી સ્ત્રીઓ
કરતાં જુદી જ તરી આવતી હતી, નહિતો
વસ્ત્રો શોભી રહેલાં ચંદ્રની જેમ તેવું સૌંદર્ય
સોળે કળાએ ખીલી નીકળ્યું હતું. લોહચૂંબક
તરફ ખેંચાતી સોયની માફક બધાનાં નયનો
વળાવળાને રેખા તરફ ખેંચાતાં હતાં. રમેરોમ
ચેતનાના કુવારા ઉરાડતી આ સૌન્દર્યમૂર્તિ
ધીબર દરેકના હૃદયમાં રમી રહેતી.

ત્યાં તો સ્ત્રીઓએ ભેગાં થઇને ગરબો
શરૂ કર્યો. ખુદ સાહેબના અને ખીજી બધી
સ્ત્રીઓના આગ્રહથી રેખાએજ ગાયું શરૂ કર્યું :

“ આવો રખારણુ હો,
મારે નેસલડે. ”

વયમાં વિજળાનો ગોળો હતો અને તેની
આબુખાણું સ્ત્રીઓ ગોળાકાર ગોઠવાઇ ગઇ
હતી. વિજળીની ખતીનો પ્રકાશ કિંમતી
લુગડાં પર પડતો ત્યારે તેમાંથી તેટલો જ
પ્રકાશ પાછો ફેંકતો. રેખા પાસે કિંમતી
વસ્ત્રો હતાં, શરીર પર જોઇએ તેવું ઘરણું
હતું અને અધૂરામાં પૂરું પેલો રત્નહાર તેની
ઠોકમાં ચળકતો હતો એટલી તેની આબુખાણું
ચારે તરફ પ્રકાશ, પ્રકાશ થઇ રહી હતો.

કોઈ અદ્ય હિત્સાહથી ત્રેરાઇ હોય એમ
ગરબા ગાતાં ગાતાં રેખા ઝડપથી નિશ્ચિત
કરેલાં કુંડાળામાં ફરી રહી હતી. કુશળ નટ-
રાજને શરમાવે તેવા વેગથી એના અંગ
પ્રત્યંગતું હલનચલન થઇ રહ્યું હતું. ચીતના
બાવને અનુરૂપ મુખ પરની રેખાઓ બદલાતી
હતી. મંત્રમુગ્ધ બનીને પ્રેક્ષકવર્ગ એ અનિનય

નિહાળી રહી હતો. રેખાના ચીતના સ્વરો
હવામાં ચોમેર ગૂંજતા હતા :

“ આવો રખારણુ હો,
મારે નેસલડે. ”

ઠેકેકાણેથી ‘ વાહ, વાહ ’ના પોકારો
જિહવા લાગ્યા. રેખા વધુ ખીલતી ગઈ. શક્ય
એટલા માધુર્યથી તેણે એક પછી એક ગરબા
ઉપાડવા માંડ્યા. પ્રેક્ષકો તરફથી વળી પાછા
આનંદના અવાજ આવવા લાગ્યા, રેખા વધુ
જોરથી એ નિશ્ચિત કુંડાળામાં ફરવા લાગી.
પણ ચાર પાંચ ગરબા પછી તે થાકી ગઈ.
કુંડાળામાંથી તે ધીરે રહીને બહાર નીકળી
ગઈ. દૂર જોયેલા જગદીશ તેની પાસે આવી
પહોંચ્યો.

“ રેખા, પછે ચાલ. પુરતી પર બેસી
જા. થાકી ગઈ હોઈશ. ”

ત્યાં એકાં એકાં બન્ને ગરબાનૃત્ય નિહાળવા
લાગ્યાં. આમંત્રિત મૃદુરથેના આગ્રહથી રેખાને
ફરીથી ગાવા ઉત્કૃષ્ટ પડ્યું. પણ એક ગરબો
ગાઇને તે પોતાના રથાને આવીને બેસી ગઈ.
અડધા કલાક પછી ગાયનવાદનનો કાર્યક્રમ
પૂરો થયો એટલે સહભોગનનો કાર્યક્રમ શરૂ
થયો. એનાથી પરવામાં નહોતો એટલે થોડો વખત
ગરબાં મારવામાં ગયો. પુત્રજન્મ બદલ સાહે-
બને અનિનંદન અપાયાં. આખરે એક પછી
એક બહાર જવા લાગ્યાં. જગદીશ પણ
રજા લીધો.

“ રેખા, ચાલો જઈશું ! ”

“ હં. ચાલો. ”

બન્ને રસ્તા પર આવ્યાં.

“ રેખા, જીભી રહે. કોઇ ગાડીવાળો
હોય તો તપાસ કરે. ”

“ રહેવા દો ને, ધીમે ધીમે ચાલતાં
પહોંચી જઈશું. ”

“ આટલી તો થાકી ગઇ છે, ” ગરબા
ગાતાં ઝડપથી ફરતી રેખા કેટલી થાકી ગઈ

હતી તે જગદીશ સારી પેઠે જાણતો હતો,
“ હવે ચાલી શકીશ ક્યાંથી ? ”

રેખાને અધારમાં બિભી રાખીને તે
આમળ ગયો અને ઘોડીવારમાં જ ઘોડાગાડી
સાથે પાછો આવ્યો. રેખા ગાડીમાં બેઠી.

“ આજ તો તે કમાય કરી, ” તે
ગાડીમાં બેઠી એટલે જગદીશ બોલ્યો, “ ખુદ
સાહેબ પશુ તારાં વખાણુ કરતા હતા. ”

“ જીવ, જીવ હવે. આમ શું બોલતા
હશે ? ” કૃત્રિમ રોષ સહિત રેખા બોલી.

“ તું એને મરકરી ધારે છે ? ”

“ ત્યારે બીજું શું ? ”

ધીમે ધીમે બન્ને વાતચીતમાં તણીન
થવા લાગ્યાં. એકધારી ચાલી રહેલી ગાડીના
અવાજમાં એમના શબ્દો આછા ને આછા
સંભળાતા ગયા. આસપાસના અધકાર પર
વિજય મેળવ્યાનો આનંદ અનુભવતો ગાડીવાન
મસ્ત બનીને બજનિયાં લલકારતો હતો. સૌ
પોતપોતાના કાર્યમાં મસ્ત હતાં: જગદીશ-
રેખા વાતો કરવામાં, ગાડીવાન બજનિયાં
લલકારવામાં અને ઘોડો દોડવામાં. પણ
કુદરતી આ એકતાનતા સહન ન શક શકી.
રસ્તામાં ખાડો આવતાં ઘોડો સહેજમાં પડતાં
બચી ગયો. જગદીશ ત્રાસી લીધી ન હોત તો
રેખા બિધડી ગએલા બારણામાં યધને જમીન
પર ગપડી પડત. બજનિયાં ગાતો ગાડીવાન
અકસ્માત જેવું લાગતાં ચોકી ગયો. જમરાખને
તેણે લગામ હાથમાં ખેંચી. ઘોડો બિબો રહ્યો.

“ સાહેબ ! આપને વાગ્યું નથી ને ? ”
તેણે મમરાટબધો ચહેરો જગદીશને પૂછ્યું.

“ ના રે ના. તું તારે ચલાવને. ”
ઘોડા વખત પાછી ગાડી બિબી રહી.
જગદીશ પૈસા ચૂકવ્યા અને રેખા સરથે
બિતરીને ઘરમાં પેડો.

“ આજ કામદેવની રતિ પણ ચરમણ ગઈ,
રેખા ! ” બોરડામાં આવતાં જગદીશ બોલ્યો.

“ તમે ૫ શું આમ મરકરી કરે છો ? ”
રેખાએ તેને પ્રેમભર્યો પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

અચાનક તેની નજર સામે પડેલા અરીસા
તરફ ગઈ. જોને બધા આટલું વખાણુતા હતા
તે, પોતાનું સૌન્દર્ય જોવાની ઇચ્છા તે કાંઈમાં
ન રાખી શકી. દોડીને તે અરીસા સામે બિબી
રહી અને પોતાના પ્રતિબિંબ તરફ આકર્ષતા
ભર્યો નયનો ડેરવ્યાં. પણ પ્રતિબિંબ જોતાં જ
તે આંખી બની ગઈ. તેની આંખો ખેંચાવા
લાગી. મગજ ભમી જવા માંડ્યું. આખા
ચહેરા પર પ્રસ્વેદ જામી ગયો. કંઠ કાટી
જવા લાગ્યો. મહામહેનતે તે બોલી શકી.

“ જ... ગ... હી... ર... લ... હી... ર
ખો... વા... પો... સ... ર... કુ... ને રો...
જ... વા... બ દ... ધ... રી ? ”

*

બહુ તપાસ કરી પણ રત્નહારનો પત્તો
ન લાગ્યો. પોલીસમાં ખબર આપી, બોળ-
ખીતાએને પૂછી જોયું, પણ પરિણામ શૂન્ય.
મગનહરે જગદીશ ઘરમાં પેડો.

“ રેખા, મને એક જ ઉપાય જડે છે.
મરતી વખતે પિતાજી એકાદ હજાર રૂપિયા
મૂકતા ગયા છે. ને એકાદ હજાર આ દરકારીના
વેચતાં મળી જાય. બીજા એક હજાર સર્ગા-
વહાલાં પાસેથી માગી લાવીએ તો ત્રણ
હજારમાં ખોવાયો તેવો જ એક રત્નહાર મળે
જેમ છે. એક ગ્રેવેરીને કહી મૂક્યું છે. ત્રણ
હજારમાં દાર આપવા એ તૈયાર છે. પણ
દારમાં બિલકુલ ફેર નથી-ખોવાયો હતો તેના
જેવોજ છે. એકવાર જોઈશ એટલે તને પણ
આ વાતની ખાતરી થશે.

“ પણ એ હજાર રૂપિયા પાછા વળાશે
ખસ ? ” પતિનો આત્મચોગ જોઈ ચકિત
થએલી રેખા કૂચતે કહે બોલી.

“ દિમ્ભત રાખીશ તો સધળું દેવું વાળી
દેવાશે, ” એક પુરૂષને છાત્રે એવી રીતે
જગદીશ તેને શાન્તવન આપતો હતો. “ ધર્યું

ફરનીચર ઓછું કરવું પડશે. નોકરચાકરને રળ આપવી પડશે. કરકસરથી ધર ચલાવવું પડશે. આટલી તૈયારી હોય તો પાંચ વર્ષમાં દેવું વાળી દેવાશે. ”

જવાબ સાંભળીને રેખા રડી પડી. “ જગદીશ, હું તમારે લાપક નથી. ”

હપ્તે હપ્તે કરતાં જગદીશ પાંચ વર્ષમાં સઘળું દેવું ચૂકવી દીધું. રેખા એવી કરકસરથી ગૃહસંસાર ચલાવવા માંડી કે તે જોઈને ખુદ જગદીશને પણ આશ્ચર્ય થવા લાગ્યું. કપડાં-લત્તાંની શોખીન રેખા આવી સાદાઈથી રહી શકતી હશે એ વાતનો તેને રત્નને પણ ખ્યાલ ન હતો.

“ હું ધારતો હતો કે આ સાદાઈખ્યાં વાતાવરણમાં તું ગોધાઈ જઈશ રેખા ! ” એક દિવસ જગદીશે હસતાં હસતાં કહ્યું.

“ પ્રથમ મને એમજ લાગતું. પણ હવે તો એનાથી એવી રેવાઈ ગઈ છું કે અહિંથી છૂટા થવાનું મન જ નથી થતું. ”

—આમ બન્નેના દિવસો સુખમાં પસાર થતા હતા. એક દિવસ રેખાએ સરયુને જોઈ. એને બોલાવવી કે નહિ એ પ્રશ્ન તેને ધડીબર મૂંઝવી રહ્યો.

પોતાના એકનો એક પ્રેમી અનિલને ઝૂંટવી જતાર આ સરયુ ! પણ હવે અનિલ માટે રેખાને પહેલાં જેવી લાગણી ન હતી,

સરયુ ! નાનપણની આ સરયુ, ભલે એ અનિલને ઝૂંટવી ગઈ. રેખાને માટેનો એનો પ્રેમ હજી પહેલાં જેવો જ હશે ને ! નહિતર

વગર આનાકાનીએ કિંમતી રત્નહાર આપે ખરી ! રત્નહાર બોવાયાની ખચર પડી હોત તો એ કદાચ નવો હાર લેત જ નહિ !

સરયુ ! હા, મારી બાળપણની સખી સરયુ !

અચપણ માદ આવતાં જ સરયુ માટેનો પ્રેમ વધી ગયો અને રેખાએ દૂર જતી સરયુને બૂમ પાડી : “ સરયુ ! સરયુ ! ”

જૂમ સાંભળી સરયુ ઊભી રહી.

“ ઓ-હો ! ડાણ, બહેન રેખા ! આટલા દિવસથી ક્યાં હતી ? મોં પર કેટલો બધો ફેરફાર થઈ ગયો છે ? હું તો તને ઓળખી પણ ન શકી. ”

રેખા તેને તેડીને ઘેર આવી વાતવાતમાં હાર બોવાયાની વાત રેખાથી અજાણતાં જ કહી દેવાઈ. નવો હાર ખરીદીને આવ્યો હતો તે વાત સાંભળતાં જ સરયુ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ.

“ ગાંડી રે ગાંડી, ” જરાવાર રહીને તે ખડખડાટ હસી પડી, “ બોવાયો એ હાર તો બનાવડી હતો. એની કિંમત પૂરા સો રૂપિયા પણ નહિ હોય. કાલે આવીને તારા સાચો હાર લાઈ જાવો. ”

રેખાની આંખમાંથી હમીજી વહેવાં લાગ્યાં. તેણે પાસે બેઠેલી સરયુના હાથ પકડી લીધા.

“ સરયુ ! સરયુ, તું બહેન કેટલી બલી છે ? ” x

* રેખા સાહિત્ય સમાર ગાયન્દ-મોપાંસાની વિશ્વલિખ્યાત નવલિકા ‘ The Necklaco ’ નું ઘટિત ગુજરાતી રૂપાંતર—

ફાયદો શું ?

શિક્ષક : આજ રમણ, ઉમેા યા, બોલ અમેએ હિંદ જીત્યું તેથી શો ફાયદો થશે ?

રમણ : સાહેબ, બે ઇતિહાસ ગ્રાંથના પડયા.

—કનૈયાલાલ બાધલાલ સંઘવી

સ્ત્રીની મનોરચના, કાર્યક્ષેત્ર અને શિક્ષણ

લેખક : સંસારશાસ્ત્રી

સ્ત્રી એ પોતાનાં કાર્યક્ષેત્ર કે મનોરચનાને અનુકૂળ શિક્ષણ મેળવે એની સામે ઠાકોતે બાંધે વાંધો હોઈ શકે. વાંધો ત્યાં આવે કે એ કાર્યક્ષેત્રની કે મનોરચનાની વિશિષ્ટ ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે. એવી સંસ્થાઓમાં આજે સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, જે સ્ત્રીને એક સ્ત્રી તરીકે બાંધે જ પથ ગણી શકાય. સ્ત્રીઓ માટે જુદાં જ વિદ્યાલયો રાખવા તરફ હજુ બહુ ધ્યાન 'એચાલુ' નથી, પરંતુ હાલના વિદ્યાલયોમાં શિક્ષણ મેળવીને સુશીલને જાહેર મેળવાખંદાર બની જતી સ્ત્રીઓનો પરિચય તો અત્યારે પણ યદુ રહ્યો છે. આજે સ્ત્રીઓને અપાત્ર શિક્ષણ જેમ સ્ત્રીઓના પુરૂષીકરણમાં પરિણમે છે તેમ સિનેમા ને કથાસાહિત્ય જેવાં સાધનો એને અનેક બંધોનો ભોગ બનાવે છે. મોટે ભાગે અહોંતી સ્ત્રીઓના કરતાં પશ્ચિમની સ્ત્રીઓનું જીવન આદર્શ હોવાનો જ એ ભ્રમ હોય છે. પરંતુ સાહિત્ય, રાજકારણ કે વિજ્ઞાન વગેરેના ક્ષેત્રમાં માદામ ક્યારી પત્ર બંધ, કુપસકાયા કે મિસીસ વેબ જેવી કેટલી સ્ત્રીપ્રતિમાઓ પશ્ચિમે પણ પેદા કરી ! યુરોપ અમેરિકામાં પુરૂષ પ્રમાણે જ સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાની સારચાત્રને લગભગ એક સૈદ્ધાંત ચલાવવામાં આવ્યો હોઈ, પ્રયોગની નગરે એટલો સમય કંઈ એછો ન લેખાય. મતદાન અને સમાસદના હક્કો મેળવીને પણ પશ્ચિમની સ્ત્રીઓએ કાંઈ વિધાયક સ્વરૂપની કામગીરી કરી બતાવી હોય એમ નથી જણાતું. ઉત્તર એ શિક્ષણ સાંસારિક સખ વિકસાવવાને બદલે આપત્તિ ઉભી કરી રહ્યું છે, જેના દુષ્પરિણામનાં ચિહ્નો અહીં પણ જણાવા માંડ્યા છે.

“અર્થપ્રાપ્તિને પ્રાધાન્ય મળતાં અમેરિકામાં જે પરિણામ આપ્યું છે તે એ કે, સેંકડે જીવ સ્ત્રીઓ શુદ્ધકૃત્યોની બાબતમાં નાકાપક નીવડા છે. એમાંની ૬૦ ટકા જેટલી વયોમયોદ્ધા વયની જવાને દીધે વિવાહ માટેની યોગ્યતા ગુમાવી બેઠી છે. હજનસરેયા અસ્થિર બની છે, વ્યભિચાર પ્રચલિત થયો છે, સ્વેચ્છાચારને કારણે અવિવાહિત માતાઓની સંખ્યા પણ વધવા લાગી છે.”

એકલા બોરટન શહેરમાં જ અવિવાહિત માતાઓ માટે પાંચ પ્રસૂતિશુદ્ધો ચાલે છે. ત્યાંના સમાજશાસ્ત્રીઓને તો હવે ચિંતા પેદા છે કે લગ્નો કરતાં પણ છૂટાછેડા વધી જશે કે શું ?

સ્ત્રીની વિવાહક્ષમતાનો વિચાર શિક્ષણ દરમ્યાન બાંધે કરવામાં આવે છે. સામાન્યતઃ ૧૬ થી ૨૦ ની વય સુધી સ્ત્રીની વિવાહક્ષમતા સેંકડે ૬૦ ટકા હોય છે અને જેમ જેમ વય વધતી જાય છે તેમ તેમ એ ઘટતી જાય છે. લોકડે માંકડું વળગાડ્યું એવો એનો અર્થ નથી. સ્ત્રીને પોતાની પસંદગી માટેની સંધિ બંને આપવામાં આવે, પણ આ ભૌતિક સત્ત્વની ઉપેક્ષા થતી યોગ્ય નથી.

પશ્ચિમના દેશો જે વિપરીત અસર સ્ત્રી કરતાં નથી અચકાતા એ સ્ત્રીકરતાં આપણે પણ ન અચકાવું જોઈએ કે અત્યારનો શિક્ષણનો પ્રમથ સ્ત્રીઓનું પુરૂષીકરણ અને પુરૂષોનું સ્ત્રીકરણ કરવામાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

“એક હાકથી ચેદાન મન્દવવાને બદલે આજનો વિદ્યાર્થી સ્ત્રી જેવું અજ્ઞાતચિત્ત અને સ્વચ્છ માઈન્ડ માગી રહ્યો છે ત્યારે વિદ્યાર્થીનીઓને પુરૂષોનાં ક્રેમમાં પેશાદબ્દી કરી પોતાની બહોળીને સ્ત્રીકાર કરાવવા છે.”

સ્ત્રીઓનું પુરૂષીકરણ થતાં તેમનામાં સમર્થિંગી સંભોગની જાતીય વિકૃતિ પેદા થાય છે. વળી પ્રૌઢ વયે વિવાહમાં જોડાનાર સ્ત્રીની સંતતિ ભાગ્યે જ ઉછરે છે એ કેથેરિન ડેવિસે જાતે એકઠા કરેલા આંકડા દર્શાવે છે. વિવાહ-ક્ષમતા અને લગ્ન વચ્ચેના ગાળા જેમ લાંબો તેમ તેથી થતી પ્રજા અશક્ત અને કમતાકાત જન્મે છે.

સ્ત્રી અને પુરૂષનાં કાર્યક્ષેત્ર ભિન્ન છે. મનોરચના ભિન્ન છે. માનવજાતના સાતત્યને અનુલક્ષીને જ એ ભિન્નતા નિર્માણ થઈ છે. છતાં આજની શિક્ષિત સ્ત્રીને ગૃહકુલ્યો, સંતાનો કે કુટુંબનું ક્ષેત્ર સંકુચિત લાગે છે અને એનું પરિણામ ત્રિવિધ અધોગતિમાં જ આવે છે.

પ્રથમ જોતાં સ્ત્રીનું સારું માનસિક સામર્થ્ય એક નૈસર્ગિક જવાબદારીની પૂર્તિમાં જ કેન્દ્રિત હોય છે, અને એ સામર્થ્ય એ જવાબદારીની શારીરિક પૂર્વ-તૈયારીમાં જ ખરચાતું રહે છે. એનો ઇતરત્ર ઉપયોગ ભાગ્યે જ થઈ શકે છે. જગતના કૃતિહાસમાં કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનું કર્તૃત્વ અતિમર્યાદિત શા માટે નજરે પડે છે તેનું પણ એજ કારણ છે: પુરૂષ જહ્નુક્ષેત્રવ્યાપી બની શકે છે, કારણ સ્ત્રીની પેઠે તેનું શારીરિક અને માનસિક સામર્થ્ય એકજ વિશિષ્ટ દિશા તરફ વળેલું નથી હોતું. જ્યારે સ્ત્રીઓની જાળતમાં તો એક માનસસાસ્ત્રી કહે છે તેમ

“ Her libido is less diffusive for the same reason that it is more intensely absorbed in connection with her primal instincts of sex. ”

સ્ત્રી પોતાની નૈસર્ગિક જવાબદારી ટાળી શકે તેમ નથી. વાસનાપૂર્તિ એ પ્રાણીજીવનનું એક આવશ્યક અંગ છે. એ દેહધર્મ સ્ત્રીથી ટાળી શકાય તેમ નથી. એ ટાળી જવાનો

કવચિત ભાર થાય છે પણ તકે મળતાં એવો ઉપલો મારે છે કે તેનાં પરિણામ અભવંકર આવે છે. ‘ The Riddle o Woman ’ નામના ગ્રંથમાં ડૉ. ટેન જોમ લખે છે,

“ She may, individually forego the privilege or evade her ordeal by willfully flouting the command of “ barbarous ” nature, but she cannot rebuild her mechanism to suit her fancy or her misguided judgment. ”

ડૉ. ટેન, જોમ જ નહિ પરંતુ ડૉ. મેરી સ્ટોપ્સ પણ પોતાના ‘ Married Love ’ માં જણાવે છે કે,

“ વાજબી કરતાં અધિક સમય સુધી સ્ત્રી અવિવાહિત રહે તો તેને જુદા જુદા પ્રકારના માનસિક અને શારીરિક રોગ થવા પામે છે. ”

ડૉ. ટોમસ, ડૉ. સ્ટેનલે હોલ, ડૉ. માસ્ટન ડૉ. એવિનસન, ડૉ. આર. ટી. ફ્રાન્ક વગેરેનો પણ અનુભવસિદ્ધ અભિપ્રાય એ છે કે, સ્ત્રી શક્તિ અવાંતર કાર્યમાં ખર્ચાવા માંડે તો પોતાની નૈસર્ગિક જવાબદારી પાર પાડવાનું સામર્થ્ય તેનામાં રહેતું નથી. વિવાહમર્યાદા વીસ વરસથી જેમ આગળ ઠેલાય તેમ તેમ સ્ત્રીનાં પ્રજોત્પાદનક્ષમતા અને અપત્યપોષણ પર કાપ પડતો જાય છે.

સ્ત્રી એ માનવવંશની માતા છે, શાશ્વત માતા છે. એનું લૈંગિક જીવન પુરૂષની પેઠે આનંદની એક ફાળુ માત્ર નથી, તેનું સર્વસ્વ છે. એટલે એની મનોરચનાના અનુરોધ પ્રમાણે જ એનું શિક્ષણ અને કાર્યક્ષેત્ર યોગ્ય નોંધએ, અને એક સમાજસાસ્ત્રીના કહેવ મુજબ એ કાર્યક્ષેત્રમાં આ છ જે અંગોનો પરિપોષ થવો નોંધએ; ૧ આર્થિક, ૨ આસ્થા

ત્રિક, ૩ શૈક્ષણિક, ૪ સંસ્કૃત, ૫ ઉત્પાદક,
૬ પ્રેમસંવર્ધક.

“ત્રીની આજની અધોગતિ શિક્ષણદ્વારા થઈ રહેલા તેના પુરવીકરણ (maternalization) ને આભારી છે, અને પુરવની શુદ્ધ-મગીરીને બદલે પેસાની શુદ્ધમગીરી એના વધુ ને વધુ વિનિષાદ કરી રહેલ છે.”

સ્ત્રી પરતંત્ર કે પુરવની ઔશિયાળા ન રહેતી જોઈએ એ વાતથી અસંમત થનાર કોઈ મૂર્ખા જ હોઈ શકે, પણ એ સ્વતંત્રતા

કેવા પ્રકારની હોતી જોઈએ એ દર્શાવતા હો. તેનન જોમના આ અભિપ્રાયથી અસંમત થનાર શાસ્ત્રીય નજરે કદાચ એથી પણ મોટો મૂર્ખા હશે કે,

“Emancipation, if it means anything at all, means freedom, not from woman's sex personality, but freedom to develop her specific biologic background to the fullest advantage in the interest of social progress.”

હૈયાસૂના

:: રાગ—સારંગ : તાલ—હૌથ ::

[લય : મેઘલો માને ને માધવ નામે]

સુનાં મંદિર સુની લાગે રાતલડી, સોણલે બરી મારી નીંદરડી,
પળમાં ચમકતી પળમાં જણુકતી, સોણલે બરી મારી નીંદરડી,
પંખેડ પળલર ઘોને પાંખલડી, જડી આકારો બમું સોધતી,
જળ વીણ મીન સમી વ્યાકુળ લામિની, જેતી જ્ઞાણા ત્હારી વાદલડી. સુનાં
આંખેા હીમાળો રીતળતા વ્યાપી, પ્રજળી લડકે વીરહીર્ણુ. સખી,
છેલ દઈ કાંત થયા વ્યાસ સાહેલડી વેરણુ જની મારી સોકલડી. સુનાં
સમીર મુગધે જાણ્યું આવી વસંતડી, રસીયા વિના હું તો એકલડી,
ફાગ જેલી બાંજે રસીયાં રસરંજયી, અશ્રુએ બાંજે મારી ચુંકલડી. સુનાં
પપૈયા પુકારે પીયુ દહુકે કોયલડી, કાળજડું વધે દહુકારે સખી,
અમકે અપળા ઘન ગાળે વરેં મેઘજી, અધરાતે હૈં હું તો એકલડી. સુનાં
શરદની ચંદ્રિકા રીતળ મધુરી, નાંવ્યા સંદેશ કાંઈ સાહેલડી,
ખુંબે એ ચાંદની-ને ખુંબે રાતલડી, જુરી મઈ' હું તો એકલડી. સુનાં
આંગણે રંગાળી પુરે સ્નેહલ સુંદરી, દીપમાળા જ્યોત જબડી રહી,
ઉત્સવ દીપોત્સવીનો નીરખી હું જાગરી, નાંવલીયા તૈયાસૂના સખી. સુનાં

સૌ. હસુમતી ધીરજલાલ

નવોઢાનાં સ્વપ્ને

[એક રસભરી ભાવના]

ઉલ્લાસ ભર્યો ઊપાકાળે-

રમ્ય ફૂલવેણી તો એ ક્યારનીયે

ગૂંથી રાખી છે તેને-

ઓ નાથ ! આપ મને ક્યારે પહેરાવશો ?

નમતી બપોરે,

નિર્જન સરિતા કિનારા સહામે બિભેલા

વડલાની ડાળે-

હિંચકા ગંધાવી

ઓ નાથ ! આપ મને ક્યારે બુલાવશો ?

નાનપણની ઢેલણીયે

મીઠી સંધ્યાકાળોએ

શેરીની સખીઓ સાથે તો વાતો કરીને

થાકી પથ-

ઓ નાથ ! આપની મીઠી વાણીના

નાદ ક્યારે સંભળાવશો ?

પૂણિમાની રાતે-

પૃથ્વીને ત્રેમપિથલ પાતા

રસરાગની માફક

ઓ નાથ ! આપ મને સ્નેહપિથલ

ક્યારે પીવડાવશો ?

તે દિવસ તો આપ કહેતા

હતા કે : " મહારા ઊરમંદિરમાં

મેં ત્હને ત્રેમની પ્રતિમા તરીકે

સ્થાપી છે. "

આજે એજ પ્રતિમા પૂજારીના દર્શન

કાળે ઘેલી બની છે !

તો કહેને ઓ નાથ ! દર્શનઘેલી

પ્રતિમાને આપનાં દર્શન ક્યારે

કરાવશો ?

શ્રી. રસબદ્ધ

ત્રણ અવસ્થાઓ

[દુવ વિદ્યંબિત]

હિમ-સૂર્ય થતાં કમળો તણી

અધ-ખિલે કળાયો સરમાં સદા

નકી પિછાનતી એ પતિ-ભાવિનો

મુખ પિયુ પ્રતિ એ કરતી હસે;

ત્યમ ભવે ખિલતી સદુ બાલિકા

પતિ ભવિષ્યતશે નિરખી અને

મન મહી મલકાતી ફરે સદા

ધરતી આરા નવિન ભવિષ્યની. ૧

રવિ બને જગની કલગી સમે

કમળ સૌ ખિલતાં પિયુ પામીને

રચિક મંદ અનિલ વહાવતાં

રિમત થકી મુખ એ મલકાવતાં;

જગતમાં ફરતી સદુ ધૌવન!

કમળ જેમ હસે પતિ પામીને

જીવન સ્વર્ગ સમાન કરે અને

હિમ અપ્સર મિલાવી, સુખે રહે. ૨

તરણિ આશમવા જ્યમ વિચરે

કમળ દુઃખિત અંતરમાં થતાં

સરળ આશ પ્રમારત છાડીને

વિલપ જ્ય પિયુ વિચરી જતાં;

રુચિરતા સદુ છાડી યુવાનીની

તરુણી રથાવિર પાતી જતી, અને

પતિ વિનાશ થતાં કરમાઇ ને

કમળ-મુખ સમી બનીને રહે. ૩

શ્રી. મધુસદન પુ. વાતી

સા પંકાળનો વખત હતો. અંધારું ચવા આગું હતું છતાં મુંબાઈની ચોપાડી જ્વંત લાગતી હતી ! પશ્ચિમ તરફ સમુદ્રની સપાટી પર પાણીનાં મોર્ગની શોભા ઊછળી રહી હતી, પણ યોગેન્દ્રનું ધ્યાન તેના પર ન હતું, પરંતુ જે કાંઈ સૌન્દર્યના નમૂના આમતેમ જણાતા હતા તેનું જ તે અવલોકન કરવામાં સદૃશીન બન્યો હતો. અને તે દરમ્યાન તેને લાગ્યું કે સારીયે માનવજાતિ સૌન્દર્ય-વિદ્યાથી-કુરુપતાથીજ ભરેલી છે !

પરંતુ આ સત્ય સમજવા છતાં તેને મનમાં ખેદ મયો નહિ ! કારણ કે તે મનમાં જ બખડતો હતો કે “બસ મને તો ન્યોત્સના જેવી લાવણ્યવાળી જીવનસાથી મળી જ છે ! ખરેખર, સૌન્દર્યની દરીદ્રાઈમાં ન્યોત્સનાનો નંબર પહેલા નંબરની પણ ઉપર આવે એમ છે !”

આમ તેનું મન ન્યોત્સનાની આશુખ્યાજી ધૂમણું હતું તેમ છતાં તેની સૌન્દર્યશોધક આંખો તો ચોપાટી પર ફરતા ચહેરાઓ બારીકાઈથી જોયાજ કરતી હતી !

થોડીવારે યોગેન્દ્ર ખેડો હતો ત્યાંથી કેટલેક હોટેલ અંદરુબ નેવા ચહેરાવાળી એક યુવતી આવીને બેઠી. યોગેન્દ્રની નજર તે તરફ ગઈ અને તેવીજ રિયર ચાઈ ગઈ !

યુવતીનું વય વીસ બાવીસ વરસનું એટલે ન્યોત્સનાના જેટલું જ હશે ! તેના શરીરનો બાધો ન્યોત્સનાના જેવોજ મનમોહક હતો પણ તેનું નાક ન્યોત્સનાના નાક કરતાં વધારે સીધું-મીઠું સ્થાપત્યમાં જેવામાં આવતી મૂર્તિઓની પદ્ધતિનું હતું-તેની આંખો એક તેજસ્વી હતી તેના વાળ સોનેરી દલકાળી

વધારે આકર્ષક લાગતા હતા ! એહા ! એ કોણ સુંદરી. હશે ? ” યોગેન્દ્ર વિચારમૂઠ બની ગયો.

તે અચાંત યુવતીને જોઈ અને તે ન્યોત્સના કરતાં વધારે સુંદર છે એમ જાણી યોગેન્દ્રના મનમાં ભારે બળબળાટ ઊઠ્યો ! કારણ કે મુંબાઈની પહેલા નંબરની સુંદર યુવતીને ચોતાની જીવનસાથી તરીકે પસંદ કરવાની તેણે બે વરસ પર પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, અમત્ય, યોગ સાધારણ માણસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હોત તો તે મૂર્ખામીજ ગણાત ! પણ દસ દબારની વાર્ષિક આવકનો એકનો એક માલીક બી. એ. સુધી બોલેસો-હોંશિયાર તરીકે પંકાપતો એવો યોગેન્દ્ર જે આવી પ્રતિજ્ઞા લે તો તે તદ્દન અયોગ્ય હતું એમ એકાએક માનવામાં ન આવે !

ધણા દિવસ સૌન્દર્યની શોધ કૃષી પછી તેણે ન્યોત્સનાને પસંદ કરી હતી ! અને થોડાજ દિવસમાં એ પસંદગીનું પ્રેમમાં રૂપાંતર થતાં ઉભય લગ્નમંચીથી જોડાવાનાં હતાં. પણ આજે ચોપાટી પર ન્યોત્સના કરતાં પણ વધારે સૌન્દર્યવાળી યુવતી જોતાંજ તેની સામે પ્રગ્ન ઉભો થયો કે “મારી સહ-ચારિત્રી થવાને યોગ્ય ન્યોત્સના કે આ અજ્ઞાત સુંદરી ?”

તેનું એક મન કહેતું હતું કે ન્યોત્સના સાથે છેલ્લા છ માસથી ટું ગાઠ પરિચયમાં આંખો છું. તારા મનના વિચારોનો તેને ખ્યાલ આવી ગયો છે અને તારા પ્રત્યે તેને પ્રેમ પણ છે-તેની નજરમાં જ આ બધી લાગણીઓ ચોક્કસ દેખાઈ આવે છે તમે અને કેટલીયે વાર સાથે બેસી ચિનેમા જોયો છે !

ચાંદનીમાં વિહાર કર્યો છે ! આટલું - બધું થયા પછી હવે તેનો ત્યાગ કરી આ અજ્ઞાત સુંદરીની પાછળ પાગલ બનવું એ કાંઈ માણસાઈનું લક્ષણ ન કહેવાય ”

પણ પહેલા નંબરની વસ્તુ મળતી હોવા છતાં બીજા નંબરની વસ્તુ લેવી એ યોગેન્દ્ર નેવા ગર્ભશ્રીમંત રસિક યુવકને ‘રૂએ ખરું’ ? પોતાને મનપસંદ નાનીસરખી વસ્તુ પણ તે ધણી ઈચ્છા પ્રકારની અને ફાંવે તેટલી કીમત આપી ખરીદતો ! સૌથી ઈચ્છા જાતની અને શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવો એ તેની અત્યાર સુધીની પરંપરા હતી; બદલે તેના બ્યકિતલની એક વિશિષ્ટતા હતી અને તેથીજ આજ પોતે પસંદ કરેલી ન્યોતરનાના કરતાં વધારે મુદ્દર યુવતી જોયા પછી ન્યોતરનાની પસંદગીને વળગી રહેવું એ તેના બીજા મનને અપમાન જોવું લાગ્યું !

એ મનના આ ઝગઝગાતો ભારે રસીખેચ ચાલી. આખરે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે ન્યોતરના કરતાં આ અજ્ઞાત યુવતીજ મારા માટે વધારે લાયક છે-પણ તેની સાથે પરિચયમાં કેવી રીતે આવવું ?

(૨)

અને ખરેખર ! કોઈક અપરિચિત યુવતીના પરિચયમાં આવવું એ વાસ્તવિક રીતે મુશ્કેલ તો ખરુંજ, પણ યોગેન્દ્ર પૂરો માત્રપ્રાણી પણ ખરો ! આ પરિચય માટે તેને ઝાઝી તકલીફ ન પડી; અગર વધુ દિવસ ગાઢ પણ જોતી ન પડી !

એક દિવસ તે પોતાના જિગરજન દોસ્ત શિશિરને ત્યાં ગયો. તો ત્યાંજ એ અજ્ઞાત યુવતી તેની નજરે પડી. યોગેન્દ્રને પ્રથમ તો આશ્ચર્ય ઉપન્યું, પણ પછી ચઢા લેતી વખતે શિશિરે તેની ઝોળખાણુ આપતાં કહ્યું, “ એ મારી માથાની છોકરી પ્રવીણા છે; હમણાં ન્યુનિયર માટે અહીં આવી છે, ”

આમ આકસ્મિક રીતે તેના ઝોળખાણુનો યોગાયોગ આવવાથી યોગેન્દ્રને અપૂર્વ આનંદ થયો; અને આવી તક હવે તે ઝોડીજીન મુમાવે એમ હતું ? તેણે સહઆતથીજ એવો મોરચો માંડ્યો હતો કે એક અઠવાડીઆમાં તો ગઢ સર કરી નંખાશે એવી તેની ખાત્રી થઈ ગઈ.

પરંતુ એક દિવસ પ્રવીણા સાથે સિનેમા જોઈ આવી તેને ઘેર પહોંચાડી પાછો આવ્યો ત્યારે તેની સામે એક મહાન વિકટ પ્રશ્ન આવી ઉભો રહ્યો : “ હવે મારે ન્યોતરનાના મનથી આપોઆપ ઉતરી જવા માટે શું કરવું ? તેની સાથે છેલ્લા છ માસથી હું એટલા પ્રેમ-ભાવથી રહ્યો છું કે હવે પછી હું ફાંવે તેવું તોછડું વર્તન બતાવું તોપણ તેથી ન્યોતરના તેનો અવજો અર્થ કરી જ ન શકે ! તેને છોડી પ્રવીણાનો સ્વીકાર કરવો હોય તો એવી જ કાંઈ ચાતખાણુ મોઢવીને ન્યોતરનાના મનમાં મારા માટે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર હતી ! પણ તેનો શો ઉપાય કરવો ?—”

યોગેન્દ્રે ઘણો ઘણો વિચાર કર્યો. આખરે તેને એક યુક્તિ સૂઝી આવી. તેને ખખર હતી કે ન્યોતરનાના પિતા વિજયરાય આવતા અઠવાડિયામાં વડોદરથી પોતાની પુત્રીને મળવા આવવાના છે. આજસુધી તેણે તેમને કદિ જોયા જ ન હતા-માત્ર ખાંડના કારખાનાના તે ડાયરેક્ટર છે અને વર્ણાશ્રમ સ્વરાજ સંઘના સુન્દરત કાઠીઆવાડની સાખાના પ્રમુખ છે એટલી જ માહિતી તેણે સાંભળી-વાંચીને મેળવી હતી ! એ વિજયરાયનો મત સ્વાભાવિક રીતે પ્રતિકૂળ થાય એવું વર્તન કરાય તો તે પોતાની છોકરીને આ યોગેન્દ્રના મોઢમાંથી પાછી ખેંચે એવી તેની ખાત્રી હતી. એના મોંમાંથી અસહ્ય નવીન મતવાદી ભાવાસાંભળી છુટ્ટો સહેલાઈથી ધુમરાઈ જશે અને પછી તો આપણા પાસા પોખાર જ છે !-એ વિચારથી યોગેન્દ્રને ખૂબ જ આનંદ થયો.

તે મુજબ બીજો દિવસે તે ખાસ ન્યોત્સનાને ત્યાં ગયો અને વિજયરાય ચોક્કસ ક્યારે ને ક્યારે તેનામાં આવવાના હતા તેની તેણે ચોક્કસ માહિતી મેળવી લીધી, વળી વિજયરાયને સહેલાઈથી ઓળખી શકાય તેટલા માટે તેણે તેમનો એક ફોટો પણ તાગી લીધો. યોગેન્દ્રના હેતુ માટે તો ન્યોત્સનાને કોઈ જાણતી શંકા જ ન હતી-શંકા આવવાનો સંભવ પણ ન હતો !

તે પછીના એક અઢવાડિયામાં યોગેન્દ્રે પ્રવીણા સાથે વિશેષ પરિચય કરી લીધો. એ કારણે તેને ધાર્યો કરતાં બહુ સહેલું થઈ પડ્યું. કેમકે ખુદ પ્રવીણા પણ તેના પ્રત્યે આકર્ષિત હતી ! તેને તેના સહવાસ બહુજ ગમી ગયો હતોજ.

(૩)

બી. બી. સી. આઈની શોકલ ટ્રેન સુરત સ્ટેશને થોભી તે વખતે યોગેન્દ્ર ત્યાં ખાસ ઉભો હતો. તે આગલા દિવસેજ સુરત આવ્યો હતો કેમકે એને ખબર હતી કે આજ ટ્રેનમાં ન્યોત્સનાના પિતા વિજયરાય મુખ્યાલ આવવાના હતા. ગાડીની વચલી એક ખારીએ કેડું કાઢતા વિજયરાયને તેણે જોયા. તેણે તેમને ઘૂર્તજ ઓળખી કાઢ્યા કેમકે તેના ખીસામાં તેમનો ફોટો હતો ! યોગેન્દ્ર ઘૂર્તજ તે કબામાં ચડ્યો અને વિજયરાયની સામેના બાંકડા પર બેસતાંવારનેજ સીગારેટ સળગાવી; તેણે વિજયરાય તરફ અને તેની આંખબાંજુના ખીજા ઉતાડ્યો તરફ 'ખાનપૂર્વક' જોયું ! વિજયરાયે માથે કાપરચશ્મા સુરતી પાપડી પહેરી હતી; નહિ ચરમાં હતાં અને ખભે ઉપરણો હતો. જગમાં કોઢાપુરી જોડા અને ખીસામાં સોનાના અછોડાવાળું ધડીઆળ હતું. તાજ જન્મશૂભિના ચંકે પર તેમની નજર વખતોવખત ફરતી હતી. 'પણ ખરે' ખ્યાન તો પોતાના તરફજ હતું એમ સમજતાં યોગેન્દ્રને વાર ન લાગી !

૩

વિજયરાયની નજરમાં તેમનીજ વયનો પણ સદૃશ આધુનિક પોશાકવાળો એક બીજો શહેર્ય પાનપટી લગાવતો હતો. આંખુના બાંકડા પર ત્રણ ચદતા ઉવરતી વયની સ્વર-પવાન યુવતીઓ બેઠી હતી; પણ યોગેન્દ્રની નજરમાં તો પહેલા નંબરની સુંદરી તેની પ્રવીણાજ હતી ! તેને આ યુવતીઓતું '૨૫ મમ્મુ' છતાં અસાધારણ તો નજ લાગ્યું ! પરંતુ એ યુવતીઓના દેખતાં હું સહેલાઈથી શોધર જોવા લેવાનો કેવા સરસ પાટ' મળ-વીસ એ ખ્યાલથીજ તેને આનંદ થયો ! 'હું શોધર છું' એમ વિજયરાયને લાગશે કે સ્વાભાવિક રીતે તે ન્યોત્સનાને માફ' નામ મૂકી દેવાની ફરજ પાડશે અને એ રીતે બીનહરકતે માફ અને પ્રવીણાતું ચોકડું બેસી જશે-એવી તેની કલ્પના અને યોજના હતી !

" જરૂર કાંડીની પેટી છે કે ? " તેની પાછળ બેઠેલા યુવાનો પૈકી એકજણે યોગેન્દ્રને પૂછ્યું.

તેની માગણી પ્રમાણે પેટી આપતાં યોગેન્દ્રે મિરિફલપણે હસતાં, હસતાં કહ્યું. " હા, આપણી નજરમાં પણ ત્રણ સ્વદેશી આગપેટીઓ છે, પણ તેનો ઉપયોગ બીડી સીગારેટ સળગાવવામાં નહિ પણ નવયુવાનોનાં જીવનમાં આગ લગાવવામાં જ કરવાનો છે ! "

પેલી ત્રણ યુવતીઓએ મોટી મોટી આંખે યોગેન્દ્રના સામું જોયું. વિજયરાયના ચહેરા પરના ખાવેલી યોગેન્દ્રે પરીક્ષા કરી તો તે તેને અત્યુક્ત જ લાગી. પરંતુ તે અસર ઝોર મળજીત અતાવવાની તેને જરૂર જણાઈ !

પોતાના હાથમાંતું ' આરામ ' હલાવી પવન ખાતાં ખાતાં તે બજાડ્યો. ' કેટલો સખત તોપ પડે છે ! શરીરે ધમધમતી આગ જ વરસી રહી છે. હુંય " કરતાં તેણે આંખો મીંચી પોતાના પગ વિજયરાય તરફ

લંબાવ્યા. પણ તે જ વખતે વિજયરાયે પોતાના પગ હેઠ્યા લઈ લેતાં યોગેન્દ્રના ખૂટનેા ધક્કો તેની નજીક બેઠેલા ગૃહસ્થને લાગ્યો. આવી ભૂલ થયેલી જાણવા છતાં તેણે “માફ કરજો”, એવું તેવું કાંઈ કહ્યું નહિ. આથી તે ગૃહસ્થથી ખોટા વિના ન રહેવાયું.

“તમે મિસ્ટર ફટખોલના જખરા બેલાકુ લાગે છે ?”

“નહિ રે સાહેબ, હું તો નગ્ન સંધનો સખ્ય છું.”

તે ગૃહસ્થ પેલી યુવતીઓ અને વિજય-રાય સૌ ચકિત નજરે યોગેન્દ્ર સામુ જોવા લાગ્યાં. તેમને વધારે ચીડવવાને યોગેન્દ્રે ધુનઃ કહ્યું “ઐત્સે જ મને લાગે છે કે ગરમીના વખતમાં તો નિંદાન ટ્રેનમાં ખુલ્લા શરીરે સુસાદરી કરવાની છૂટ હોવી જોઈએ !”

ત્યારમાઢ પેલા પાનપટ્ટીવાળા ગૃહસ્થે તેની સામે ઝાઝી વાતનીત કરવી દુસ્તલ થારી નહિ. છતાં સેન્ટ્રલ સ્ટેશન આવતા સુધી યોગેન્દ્રની જીભ કાંઈ સખણી રહી નહિ તેની વાતમાં ટાપસી પૂરવાને પાછળ બેઠેલું “યુવક મંડળ હતું જ.” તેમની બેકામ નિરંકુશ વાતોથી વિજયરાય વગેરે આજીવ્યાજીવના હિતાર્થે વ્યકળાઈ ગયા હોવાની યોગેન્દ્રને ખાત્રી થઈ ગઈ-તેમાં પણ વર્ણુશ્રમ સ્વરાજ સંધ, પાંચડી મંડળ, શુદ્ધ સમાજ-એ સૌની તેઓએ મનમાની મનક કરેલી હોવાથી વિજયરાયના મનમાં તો ઝાંઝાજાળ વ્યાપી ગઈ હશે એ વાતની તેને શંકા જ રહી નહિ !

(૪)

ધારેલો હેતુ સફળ થવાની ખાત્રી યતાં યોગેન્દ્ર સેન્ટ્રલ સ્ટેશને ટ્રેન થોભતાં જ સ્ટેશન દાર નીકળી સીમેા પ્રવીણના ધર તરફ જવા નીકળ્યો. ‘આને પ્રવીણા આગળ ખુલ્લો પ્રેમ

દર્શવી લગ્નની માગણી કરવી’-હત્યાદિ મીઠી કલ્પનાઓના થોડા દોડાવતો તે ચાલ્યો જતો હતો-અને એ તંદ્રાવસ્થામાં જ તેણે પ્રવીણના બંગલામાં પ્રવેશ કર્યો.

“કોણ ? તમે કે ? આઠો કયાંથી ? શું કામ હતું ? કોને મળવું હતું ?” આ કોર અવાજમાં થયેલા પ્રશ્નોના મોંઝમારાથી યોગેન્દ્રે હિંમતુ જોયું તો ટ્રેનમાં પાનપટ્ટી જમાવતા ગૃહસ્થ અને તેની પાછળ પેલી ત્રણ યુવતીઓ દેખાઈ—

“હુ..હું, હું તો પ્રવીણ પાસે આવ્યો હતો. છે ?”

“પણ હું પ્રવીણનો પિતા જ ખુદ કહું છું ને કે તમારા જેવા બોદર આઠમી માટે મારાં દારે ખુલ્લાં નથી ! માટે આવ્યા તે રસ્તે જ ગૂપચૂપ ચાલ્યા જઓ, નહિ તો બેવા પાસે—”

પણ આગળના શબ્દો સાંભળવા યોગેન્દ્ર ત્યાં હિલો રાતો રહે ?

શરીરે પરસેવાથી પાણી પાણી થઈ જતો યોગેન્દ્ર પોતાને ઘેર આવી પહોંચ્યો. ‘કરવા ગયો કાંઈ ને થઈ ગયું’ કાંઈ-શીરાની, જોળ પાપડી થઈ ગઈ-એ વિચારથી તે બહુ પરતાવા લાગ્યો. પ્રવીણના પિતા પેલા પાનપટ્ટીવાળા ગૃહસ્થ હતા અને પ્રવીણની જ બહેનો તે પેલી ત્રણ યુવતીઓ હતી એ તેને જો પ્રથમથી જ ખખર પડી હોત—તો ?—પણ—

પોતાના આ શોકાંત જીવન નાટકમાં જ્યોત્સના પણ ગઈ અને પ્રવીણા, પણ મઈ એ ખ્યાનમાં આવતાં યોગેન્દ્ર ખીલકુલ હતાશ ખની ગયો.

આવી નિરાશામરી મનોદશામાં જ તે ઘેર આવ્યો અને આંખો મીચીને બેવજ કલાક ખીજાનામાં પડી રહ્યો ને હજી પણ

તેની જ દશામાં કેટલોક વખત રહેત પણ
ઠીક મળવા આવ્યું છે એમ નોકરે ખબર
આપતાં તેને ના ઈલાજે ઉર્જુ પડ્યું.

આંખો ચોગતાં તે અંદરથી બહાર
આવ્યો. લીલાખાનામાં આવતાં જ તેને
વિજયરાણી-સ્ત્રીત્વનાના પિનાતો પરિચિત
મૂનિ જણાઈ !

તેને લાગ્યું કે 'અદીથી દમખાં જ
સટકી મળે'. આજે સવારે દેનમાં જે
યુદ્ધરથની મેં આટલી ઠંડી વાન કરી હતી
તેજ યુદ્ધરથ ગંભીર ચહેરાથી અત્યારે ખાસ
મારે પેર આવે છે-તે મારી મુક્તિ જમાવવાને
મારે દસે !-એવેલામાં પધારો મેં એવેલામાં."
વિજયરાણે પોને જ યદ્યપ્ત કરી. 'હું
તમારો અદી કપાસો રાત નેતો બેઠો
હતો. આવો આવજો ચોડવાર અદી
આમણમાં વાતગીત કરીએ મતે તમારી
જળી દડકીત મારી સ્ત્રીત્વનાએ જળાણી
છે અને તે મારે જ હું ખાસ અદી
આમણે છું ! તમારો હોરો પણ તેઓએ મને
પોદારે મોઝમો દતો તેથી સૂરત મેં અને તમે
દેનમાં મડપા તેજ વખતે મેં તમને જોગખી
કાપા દતો ! પણ મેં તમારી માથે કાઢ
પણ વાતગીત કરી નહિ. માથ તમે જે કાઢ
મેં પતા દતો તે હું જુદું ખાનગરું સામગ્ર્ય
કરતો દતો."

પરંતુ તેણે મેં પડતી મંદીરનામાં કાઢ
પણ હોરાર ન જળાણમાં દતે 'જુદી મારે
પાંખો ખંભરમે. 'એવી મેં એવેલી ખાસ
મળે તેજે નાનું મેં કરી કહ્યું. "મારે કરતે
અત્યારે, મારાથી કાંઈ વધુ પડ્યું મેં નાનું
દેવ તો !—"

'જાગ્યું ને તમારું મેં જુદું સાનું

પણ તે મને તો બહુ જ ગમ્યું. આવના
કુવાનો જે કાંઈ બોલે છે તેમાં બન્ને યોદ્ધા
વાદિયાતપણું દેખાતું દશે-તો પણ તેમાં
ઉચ્ચ સુધારક વિચાર તો જરૂર તરી
આવે છે હું પોને ને કે વખીશ્રમ સ્વરાજ
સંધતો નેતા છું તો પણ તમને જળાવવાને
કાંઈ દરકત નથી કે મને સાચા લીધથી
તમારા જેવા કુવાનોના વિચારોજ પસંદ છે.
દને બપોરની દિલ્લે, ધોરજની દિલ્લે
મારે આ જુદી દખતો પોતાક પડેરવો પડે
છે અને જુદા વિચારના મેં મેંતો તરીકે
કરવું પડે છે-એ જુદી વાન પણ નેતું મારજ
વલ્લો છે ! તેના લીધે મારા મંદામાં મને
શપ્તો થાય છે ! ખાસ મને તમારી ખેસાડી
દિલ્લે પિનાતો સ્વમાત્ર, રપજ વડાપણું
અતે આમણ પડતા વિચારો એ સર્વ પણું
મળી મળું છે. મારી સ્ત્રીત્વનાની પસંદગી
આટલી સંપૂર્ણ હતી એવો મને ખ્યાલ ન
દતો. 'અહા, દવે જટપટ કપડાં પડેરી લઈ
આજે તાં ચડા મારે આવો. હું તેજવા
ખાસ આવ્યો છું. સ્ત્રીત્વના કપાસની રાત
મેં જા કરતી દતો. "

મેં એવેલામાં સાનું કે પોને પરંતુના સિખર
પડતી જતે નીચે પાપો-પણ સ્ત્રીત્વની છાંદ
પર નહિ-જાતના દમલા પર-વાત પર જલ
કરતી સામેતો મુદ્દેસ પડતી ટાઈ બેઠી
મને જાંખનાં તેજે અરીસામાં પેતાના મેં
સાનું નેતું તો મેં જોઈ અરિમત આનંદનું
મરિમત તેના પર વિગતનું જળાણ. પાછળ
જળી મુખમુગથી વિજયરાણ ઉભા દતો !

અને એ જાલિ સત્તરી-જાતનાં દિવ્ય
દર્શન રરવાને સ્વર્ગના દેવનાઓ પડપડા
કાંઈ જળાણ !

ડો. રમણુલાલ ઘણાજ આનંદી અને વાતોડીયા સ્વભાવનાં માણસ સર્જન (શસ્ત્રવૈદ્ય). આજકાલ તેમને જરા નેટલી પણ કુરસદ મળતી નહિ. કુર કુરનાં દરદીઓ વહાડકાષ કરાવવા માટે આવતાં. કાલે લગભગ ત્રણ ચાર મહિને ડોક્ટર કલ-જમાં દેખાયા. કેરમ રમવા બેઠા ત્યાં તો તેકું આવ્યું ! મોટરના અકસ્માતમાં મર્યું ચાર માણસો ધાપલ થયાં હતાં.

હાલ મારા હાથમાં સોંપી ડો. રમણુલાલ ઉભા થઇ ગયા.

તે દિવસે ડો. સાહેબ ચાલી ગયા તે લગભગ બે મહિને આજે ફરીથી કલજમાં દેખાયા. આજે કુરસદ મળી હશે એમ અમને લાગ્યું.

કેરમ બોર્ડ હમણાજ ખાલી થયું હતું. “ચાલો ડોક્ટર ! એક એમ રમી લઇએ !” મેં કહ્યું.

એટલામાં તો એક ટાંગો આવી દરવાજા આગળ ઉભો રહ્યો. ટાંગામાંથી એક માણસ લંગડાતો લંગડાતો લાકડીના ટેકાએ મહા-મહેનતે નીચે ઉતર્યો. તેનો દેખાવ દયા ઉપજાવે એવો હતો. તેના જમણા પગ કાપી નાખેલા હતા. ડાબો હાથ કોણી આગળથી કાપી નાખેલો હતો ! તેણે ડોક્ટર રમણુલાલ માટે પૂજ્યું. એટલામાં તો ડોક્ટર તેની પાસે પહોંચી ગયા.

“કેમ જયભાર, હવે ઠીક છે ને ? હવે તમે મુંબઈ જઈ પૌલેલ કંપનીમાંથી બન્યાપટ્ટી પગ મૂકાવી આવો. અને હવેથી જરા સંભાળીને કામ કરો !” ડોક્ટરના શબ્દોમાં દયા, પ્રેમ, સહાનુભૂતિ અને મીઠાસ દેખાઇ આવતાં હતાં.

“ડોક્ટર સાહેબ, તમેજ મને જણાવ્યો છે. નવી જાંઘળી આપી છે. તમારો તો નેટલો આમાર માવું એટલો બોલોજ ! સાહેબ,

જીવન

લેખક : ડો.

હવે હું મરિ ઘેર જાઉં છું.” મહાપુરુષોલીએ તેણે એકહાથે પ્રણામ કર્યો. ટાંગામાં બેઠક લીધી. ટાંગો સ્ટેશન તરફ ચાલવા લાગ્યો.

“ડોક્ટર ! આ કમનશીબ કોણ ?” મેં પૂછ્યું.

“કમનશીબ...તેનેજ પૂછવું હતું ને ?” ડોક્ટર હસતાં હસતાં બોલ્યા.

“ખરી વાત કહું ડોક્ટર સાહેબ ?” અમારામાંનાં એક જીવાન સરકારી અમલદાર બોલી ઉઠ્યા. “એ માણસને આવા દુઃખ સાથે અપંગ હાલતમાં જીવતો રાખવા કરતાં બંદુકની ગોળીથી હાર મારી દુઃખ સુકા કરવો બેઠક છે !”

“કેમ વાર ?” ડોક્ટરે પૂછ્યું. તે જરા અંબાર દેખાયા.

“એવી રીતે જીવવાનો કાંઈ અર્થ ખરો ? તે કરતાં તો મરવું બહુ !”

“હા, હા ! એ તો જીવાન લોકો બોલે છે.” ડોક્ટર ધીમેથી બોલ્યા. “જેના ઉપર આવો પ્રસંગ આવી પડે છે, તેને તો એવી રીયતિમાં પણ જીવવું ગમે છે. એ મારો અનુભવ છે.”

“અરેરે ! ખીચારો આખી જાંઘળી માટે અપંગ થયો. ન પુરા હાથ કે ન પુરા પગ !” મને તે માણસ માટે રહી રહીને દયા ઉત્પન્ન થતી હતી. “એ કોણ હતો ?”

લાલસા

મોહનલાલ જી. ૫૩૬

" એક દિવસ પહેલાં મારે કસ્ટમમાંથી એકાએક ચાલી જવું પડ્યું હતું. તે તમને યાદ છે ? આ જ દરેક મારે હું ગયો હતો. આ બાદ પરજીવા મારે મોટરમાં બેસીને બીજો ગામ જતા હતા. સગાં-હાથાંઓને રેલગાડી મારફતે રવાના કર્યા હતાં. અને આ વરસાબ તેનો ખાપ, કાઠા અને મોટર ક્રાફ્ટર પરની મોટરમાં નીકળ્યા હતા. ક્રાફ્ટરને બાજુમાં બેસાડી આ જગ્યામાં પોતે મોટર મથાવતા હતા, ખાપ અને કાઠા પાછળ બેસાડતા. સાત આઠ માઈલ ઉપર ગાડી એક જગ્યા સાથે અથડાઈ બધાં જ બીજાંમાં ગઈ પડ્યાં !

પાછળ આવતાં એક મોટર ખટારના ક્રાફ્ટરે તેમને જોયા. બેચાર માણસો એકઠાં કરી તેણે આ મોટરને મોટર નીચેથી બેઠી કાઢ્યા. તેમાંનાં બે મરી ગયેલાં હતાં. બે મરવાની તૈયારી કરતાં હતાં. આ બધાંને મોટર ખટારમાં નાંખી તે અડીં સહ આવ્યો. બેમાન 'જમખીઓને મારી દોસ્તી'માં રાખત કર્યાં. અને ખજર મળતાં જ હું તરત જ દોસ્તિપત્રમાં ગયો એ તો તમે જાણો છો. હવે કિંવા કરવા સિવાય આ માણસો બન્ને એમ ન હોવાથી મેં તમને જ આપરેશનની તૈયારી કરી. ડોસાના બંને દાથ કાપી નાંખવા પડ્યા. તેનાં ખમાનાં દાડકાનાં ચૂરેચૂરા થઈ

ગયા હતા. અને આ જગ્યામાંથી એક દાથ અને એક પગ કાપી નાંખવો પડ્યો. ડોસો તો રાતે જ રામશરણ થઈ ગયો.

" આ છેકરો બીજો દિવસે બાનમાં આવ્યો. અને આને બરાબર બે મહિને તે દોસ્તિપત્રમાંથી બહાર પડ્યો. અકસ્માત થયો. લગ્ન અટક્યાં, ખાપ મરી ગયો, કાઠા મરી ગયો, ક્રાફ્ટર પણ છલ્યો નહિ. આ બધી વાતોનું આ માણસને ઘણું જ દુઃખ થયું. અને સૌથી વધુ દુઃખ તો પોતે અપંગ બન્યો તે થયું. પણ આટલું બધું દુઃખ પડવા છતાં તેણે મરવાની કહી પણ ઈચ્છા વ્યક્ત કરી નથી. અવધા માટે તે ટળવળતો હતો અને છેવટે તે છડી ગયો. અવધા માટે તેને સંતોષ થયો. "

" જગ્યામાં રોક પાસે ચીકાર નાણું છે. એટલે તેને અવધાની છુટા થઈ હશે. હું જો હોત તો ઝેર ખાધો મરી જાત. અને હું જો ડોક્ટર હોત તો કાઠાને ખજર ન પડે તેમ તેની અંદરનો અંત આવડો હોત. " એવા જુગત અમતકાર ફરીથી બોલ્યા.

" દેશાઈ સાહેબ, માણસ પૈસા માટે અવધો નથી ! અવધામાં તેને મળ આવે છે. અવધાનો તેને શોખ થાય છે. લોકો તેને અવધ સાલસા કહે છે. અવધાચકિત કહે છે. મરીજ પણ શીમંત જેટલો જ છેવટની પડી સુંધી મૃત્યુ સામે જાય બીડે છે. " ડોક્ટર બોલ્યા.

" એ વાત મારા માનવામાં આવતી નથી. "

" તમને અનુભવ નથી અને તમે આંખ ઉઘાડીને જોતા નથી. વિચાર કરવાની તમને ઊંચડ નથી ! હું કહું છું તે અનુભવની વાત છે. શીમંત હોય કે મરીજ, ઘરડો હોય કે જુવાન, સારો હોય કે મરો; જાણે જ અવધું ગમે છે, ' હવે તો મોત આવે તો

સારું ' એમ વારંવાર બોતનાર મૃત્યુ નજીક આવતાં જ ' એક પણ થોભી ના. ' એમ તે મૃત્યુને કહે છે. અને આ ' પણ ' કહી પણ પૂરી થતી નથી. સમજ્યા ? હજુ વરસ પહેલાંની વાત છે —"

" અરે, જ્યાં દોને ડોક્ટર ! એક બે એમ રમી લખ્યો ! ! " એક મિત્ર થોભી ઉઠ્યા.

" નહિ, નહિ ! નો એમ, નો એમ, ડોક્ટર તમે શું કહેતા હતા ? " બધા જ ડોક્ટરની વાત સાંભળવાને ઉત્સુક બન્યા હતા. કસબના બધા જ સભ્યો ડોક્ટરની ફરતે ફરી બન્યા.

ડોક્ટર રમણલાલે પોતાના અનુભવની વાત કહેવા માંડી.

" લગભગ ત્રીસ વરસ પહેલાંની આ વાત છે. તે વખતે હું કોલેજમાં જણુતો હતો. કોલીઆપાડાનાં એક નાનકડા જંગીરદારના કુમાર કોલેજમાં મારા દોસ્ત બન્યા હતા. આ કુમાર તે જમીનાના જણુતા કોકેટર હતા. બધા તેને " રાજુ "ના નામથી ઓળખતા. " રાજુ સાહેબ બે ત્રણ વરસ જ ક્રિકેટનાં મેદાનમાં ચમકી ગયા. એક વેકેશનમાં રાજુ સાહેબ અમને તેનાં જંગીરીનાં ગામે લઈ ગયા. અમે બધા દોસ્તો આ તરફ જંગીરદારને રાજુનાં લાડકા નામથી જ બોલાવતા.

" જંગીરીનાં ગામ નજીક ગીચ જંગલ હતું. અને રાજુ જંગલે શિકારી-બધાહુર શિકારી જ કહેને ! રાજુને ગામ ગયા પછી ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત અમારો મૂકામ ગીચ જંગલમાં હતો. અમે પણ ખૂબ શિકાર ખેંચ્યા. છેવટે એક મોટા વાઘનો શિકાર કરી અમે પાછા ફર્યા.

કહે છે કે દારૂની માફક શિકારનો પણ ફેર ચડે છે. અને એ વાત ખોટી પણ નથી. બધા જ નવજુવાન અને તેમાં પણ શિકારનો

કાર્યક્રમ ફતેહમંદ પાર પડેતો ! એટલે અમારા આનંદનું તો પૂછવું જ શું ! રાજુ લહેરથી મોટર ચલાવતો હતો. રાજુની બાજુમાં હું બેઠો હતો. બીજા ત્રણ દોસ્તો પાછળ બેઠા હતા.

મોટર સપાટે ને ઝપાટે આગળ વધતી હતી. હજી જંગીરીનું ગામ આઈદર માથે દૂર હતું. રસ્તામાં એક નાનું ગામડું આવ્યું. આ ગામના પાદરે અઠવાડિયાનો બનતો બરાએલો હતો. હજારો ખેડૂતો ખરીદી કરવા ઉતરી પડ્યા હતા. રસ્તાની બંને બાજુએ બીજા માંમનારા બીખારીઓની એક લાંબી ઠાર હતી હતી. આપણા દેશમાં ગમે ત્યાં જંગલ બીખારી જરૂર મળી આવવાના. તેમાં પણ ખાસ કરીને જંગલનાં કે મેળાનાં સ્થળોમાં તો આ માંમનારાઓની ગીરદી બને છે. દૂરથી અમારી મોટર બેતાંજ બીખારીઓને આનંદ થયો.

રાજુને કે અમને બીખારીની તી પડી હતી ! અમે કાંઈ બોલાવ ત્યાં મોટર ઉભી રાખી દાન ધર્મ કરવાના હતા ! રાજુએ મોટરનું હોર્ન બેરથી વગાડ્યા માંડ્યું. આટલી ગીરદી હોવા છતાં મોટરનો વેગ ધીમો પાડ્યો નહિ.

" અરેરેરે.....મરી ગયો !..... કરરરરર અક્ક " રાજુએ એક દબાવી મોટર ઉભી રાખી. નેટલી ઝડપથી તે મોટર ચલાવતો હતો તેટલીજ ઝડપથી તેણે મોટર ઉભી રાખી દીધી.

એક હુલો, પાંગળો બીખારી રસ્તે ઓળંગતો હતો. તેના હાથપગનાં આંગળાં ખરી મથેલાં હતાં. એટલે તે બરાબર ચાઈ ચકતો નહિ. તેની ઝડપ તે કેટલી ! તો પણ તેને લાગ્યું, કે મોટર આવે તે પહેલાં ફરતો ઓળંગી જઈશ ! " કેમ સાચા ! જરૂર મોળંગો હતો ! માથાપને પૂડે

નીકળ્યો છે કે ! ” રાણાએ એક દિવાલતાં ગુરસાથી કહ્યું.

જરા માટે બીખારી બચા ગયો. રાણાનો મોટરનું પૈડું અને તે બીખારી વચ્ચે નહિ જ્યુન અંતર હતું. અને રાણા નીચે ઉતર્યા. રાણા તો બીખારી ઉપર લાકડાંના ઘડ ગયો. અને તો લાકડું કે રાણા આ બીખારીને હમણાં હમણાં કાચોને કાચો ખાઈ જાયે !

અરે, પણ તે બીખારી ખાયાને તો શું, અડકવાને પણ લાકડું ન હતો. તેનાં શરીર ઉપર હાથ તો શું, અમારી લાકડી અડકાવવા પણ અમે તૈયાર ન હતા. અમે તેનાથી દૂર હરી ગયા. તેના નાકની જગ્યાએ ફક્ત બે ઠાણાં દેખાતાં હતાં. હાથપગનાં અંગળાનો તો પતીજ ન હતો. આખું શરીર સડી મથેલું. જોનારને તેને જોઈનેજ ચીક આવે, એવા હદરૂપો તેના દેખાવ હતા. મોટર તેનાં શરીર ઉપરથી ચાલી જશે, એમ લાગતાંજ તે બનતી ઝડપે આંધો નીકળી ગયો હતો ! સામે આવેલા મૃત્યુના હાથમાંથી છૂટવા માટે તેણે બધી શક્તિનો સામરો ઉપયોગ કર્યો હતો.

“ મરવાનો કેવો સરસ મોઝા હતો. પણ આ મરખતે હજી જીવવાની હોંશ છે ! ” મોટરમાં બેસતાં બેસતાં હું બોલ્યો.

“ જો તો ખરો ! ઘરડો થયો છે. નથી હાથ કે નથી પગ. નથી કાન કે નથી નાક ! આ જગતમાં જીવીને પણ એ શું કરવાનો છે ? ”

“ અને વળી રક્તપીત જેવા અસાધ્ય દરદનો મોગ જાહેરો ! ”

“ અરે પછી બીખારી દેખાવ છે. પૈસાની લાકડે જીવતો હોય એમ પણ લાગતું નથી. તદ્દન મુશ્કેલીસ હાલત છે. ”

“ અને છતાં કેવો ઝપાટાથી ખસી ગયો. ”

“ ખરેખર, આ માણસને જંદુકની ગોળા મારી હાર કરેલા જોઈએ. તો જ તે

આ બચકર દુઃખમાંથી મુક્ત થશે. અને આપણી નજર સામે આવે જોવા ન ગમે એવો કંદરૂપો દેખાવ ફરીથી દેખાશે નહિ. ” રાણા ગુરસાથી બોલ્યો. બોલતાં બોલતાં તેણે પોતાની ખંદુક બધાર કાઢી અને ખીશમાંથી એક કારતુસ કાઢી ખંદુકમાં ભર્યો.

પહેલાં તો રાણા શું કરવા માગે છે, તે મારાથી સમજાઈ નહિ. એકાએક મારા ધ્યાનમાં વાત આવી ગઈ ! તે જોવા ખંદુક લઈ નિશાન તાકવા ગયો કે “ રાણા... રાણા, ખબરદાર ! ” મેં મોટરમાંથી કૂદકો મારી તેના હાથમાંની ખંદુક ઝૂંટવી લીધી. રાણાની આંખ ઉપર સિકારીની આંખનું ઘેન હતું. જાનવરનો સિકાર કરતાં કરતાં તેને આજે માણસનો સિકાર કરવાનું મન થઈ આવ્યું !

“ રાણા, વાધનો સિકાર થાય ! આ તો ખૂન છોડાવ. આ કાંઈ મોગલાઈનો જમાનો નથી. ખૂન-પોલીસ-તપાસ-મોર્ટ-ફાંસી- ” હું ઝડપથી બોલી ગયો. મારું મન ઠેકાણે નહતું. એક ક્ષણમાં તો કેવો બચકર બન્યાવ જતી ખત ! રાણા ગપચૂપ મોટરમાં બેસી ગયો, હું મોટર હાંકવા બેઠો.

જમીનીના ગામે પહોંચ્યા પછી અમે જરા ચાંત થયા. અમારો વચ્ચે ઘણો વાદવિવાદ થયો. બધાનું કહેવું એક જ હતું. “ તે અપંગ થીતીઆ બીખારીએ જીવ બચાવ્યો, તેના કરતાં તે મોટર નીચે છુંદાઈને મરી ગયો હોત તો કીક ધાત ! ”

રાણા બોલ્યો. “ હું જો રાગ હોઈ ને મારા હાથમાં જો સત્તા હોય, તો આ બધા જ રક્તપીતીઆઓને ગોળાથી હાર મારવાનો કાપડો અમલમાં આણું, એ લોકોની જગતને કાંઈ જરૂર છે ? એ લોકોને પોતાને પણ જીવીને કાંઈ કાપડો છે ખરો કે ? નાહકનાં બીચારાં હાડમાર થાય છે. ”

અમે બધાએ તે વખતે ગદ્દા પચીશી વટાવી નહતી.

ત્યારપછી તો ઘણું વરસ પસાર થઇ ગયાં. હું ડોક્ટર થયો. વિલાયત જઈ આવ્યો. એક દિવસ એકાએક રાણા મારા 'કન્સલ્ટિંગ ફમ' પર આવ્યો. ખબર અંતર પૂછ્યા પછી હું તેને દરદીને તથાસવાના ઝારકામાં લઇ ગયો. રાણાએ આંખો ઉપર બાંધેલા પાટા છોડ્યો. વધારે કંઈ નહતું. ફક્ત આંખોના પાછલા ભાગમાં લાલ રંગનું એક પ્રીકું ચાકું હતું. "ડોક્ટર, આ શું છે ?" ફક્ત એટલા જ શબ્દો રાણા જેમ તેમ બોલી શક્યો.

રાણાને જોતાંજ મને શિકારની વાત યાદ આવી ગઇ, પેલા બીખારીનું ચિત્ત મારી નજર સામે ખડું થઈ ગયું અને "હું જો રાજ હોઉં તો" એ શબ્દો મારા મગજમાં ધ્રુમવા લાગ્યા. તેની આંખો ઉપરનું ચાકું જોતાંજ મને વહેમ લાગ્યો. મેં બરાબર તપાસ કરી. મારો ખાતી થઇ. રક્તપીતનું તે પ્રાથમિક સ્તિહ હતું. "રાણા, મકરામ્લશ નહિ ! કાળજી કરવાની જરૂર નથી સારું થઇ જશે !" મેં તેને ધીરજ આપી કહ્યું, "હમણું તો આ તેલ લગાડો, પછીથી હું ઇન્ડેકશનસ આપીશ."

દવા શરૂ થઇ. પણ...પણ ધીમે ધીમે રોગ વધતો ગયો. હવે આંખોને બદલે હાથને પાટો બાંધવો પડતો. રોગ તો દિવસે દિવસે વધતોજ ચાલ્યો. આ દરમિયાન કાંઈ અસાધ્ય નથી. પણ કષ્ટસાધ્ય તો છે. કેટલાક દરદીઓમાં ગમે તે ઉપાય કરવા છતાં અડધી વધતું જાય છે. રાણા આવો દરદીઓમાંનો એક હતો. સુંબઝના નામકિત દાકતરોની સલાહ લીધી. પાણી માફક પૈસા ખર્ચાયા. જાહેર ખબરથી લેખાઇ જડીબુટીઓ પણ મંગાવી.

દોરાધાગા પણ ઠરાવ્યા. દરદ સાડું કરવા પાછળ આંખો બગીરી ફના કરી. પણ કાપેલો ચર્મો નહિ !

આ પ્રમાણે દુઃખી થતાં તેણે પાંચ છ વરસ વીતાડ્યાં. લાખપતીનો કોડીપતી બન્યો. હવે તો ફક્ત રાતેજ તે ધરમાંથી બહાર નીકળતો. નાક, કાન, આંખ બધાજ અવધેલ સડી ગયાં હતાં. હજી પણ તે તો ખાતીથી માનતો કે "ડો. રમણલાલ મારા બાળભેદી છે. માંદે દરદ જરૂર સારું કરશે." મને પણ ધણીજ દવા આવતી તેનાં સુખી દિવસોમાં અમે તેના પૈસાથી ખુબ મેજ ભોગવી હતી. એટલે તેના પડતીના દિવસોમાં હું મારાથી બનતી મેંદ કરવાનું ચુક્યો નહિ. રાતે જ્યારે તે મારી પાસે આવતો ત્યારે હું તેની સાથે મીઠાસાથી વાત કરતો. અને ધીરજ તો શું આપું, માંદે કપાળ ! આખું શરીરનું સડી ગયું હતું ! હું તેને કહેતો "ભાઈ, ધર્મવંતું નામ લે, પ્રભુનું સ્મરણ કરે સૌ સારો વાનાં થશે."

એક દિવસ તે મારી પાસે થોડા પૈસા મારવા આવ્યો હતો. રાતના લગભગ સાઠ નવનો સમય હતો. હું તેના હાથમાં નોટ મૂકી બહાર જવાની તૈયારી કરતો હતો. એટલામાં કોઈએ ધંટરી વગાડી. મેં દરવાજો ઉઘાડ્યો. હૃદયરોગથી પીડિતો એક દરદી આવ્યો હતો. તેને ધણીજ વેદના થતી હતી. શળા એવી તો સખત મારતી હતી કે તેનાથી બેસી કે સૂઈ પણ શકાઈ ન હતું. અમે એ દરદને "એન્જીના પેક્ટોરિસ" એટલે "હૃદયશળ"ના નામથી ઓળખીએ છીએ.

દુઃખના ત્રાસથી કંઠાએલો તે દરદી બોલી કહ્યો "ડોક્ટર, થટ મી. મને બંકુથી દાર કરો ! આ દુઃખ હવે સહન થઈ નથી." મેં તુરંત જ તેને એક દવા સુંધારી.

પણ તેટલામાં એક બીજો બનાવ બની ગયો. “ડોક્ટર, ઘટ મી.” એ શબ્દો સાંભળતાં જ રાણાની આંખ સામે બીજા-રીતું ચિત્ર ખડું થયું હતો. “નહિ, નહિ ! ડોક્ટર મને મારશે નહિ. મારે મરવું નથી. હું જીવવા માગું છું. ડૉન્ટ ઘટ મી. ડોક્ટર મને મારશે નહિ. ખરેખર, મારશે નહિ. મને યોગ દિવસ જીવવા દે.” બોલતાં બોલતાં રાણા નીચે તુટી પડ્યો. તેનું હૃદય બંધ પડી ગયું. તે મરી ગયો.

મારી આંખ સામે એક માણસ મોતના મૂખમાંથી બહાર આવ્યો. અને બીજાની ધ્રુષ્ટિ ન હોવા છતાં મૃત્યુએ તેને પોતાની દાઢમાં દબાવી દીધો. રાણાની આખરી વ્યવસ્થા મારે જ કરવી પડી.

તે દિવસથી એક વાત મારા મનમાં ચોક્કસ ફસી ગઈ છે કે, યીમંત કે ગરીબ નાના કે મોટા, માંદા કે સાજા ગમે તે કેમ ન હોય પણ જીવવાની ધ્રુષ્ટિ બંધાને સરખી જ હોય છે. મરવાનું કાંઈને ગમતું નથી.

“હું મરવા તૈયાર છું.” એમ કહેનારા ટોંગો છે. મૃત્યુ નજીક આવતાં જ તેને એકાદ બે પણ મારે ચોખી જવાનું કહેનારા છે. અને આ એકાદ બે પણ કદી પણ પૂરી થતી જ નથી. આ “જીવન લાલસા” છે. “જીવનાસક્તિ” છે.

આત્મહત્યા, એ ગાંડપણની સ્થિતિ છે. દુઃખથી માણસ ઘેરો બની જાય છે. જાણીને કે સમજીને માણસ કદી પણ આત્મહત્યા કરતો નથી. ક્ષણિક ઘેસછાનું એ પરિણામ હોય છે.

“સમજ્યા કે દેશાઈ સાહેબ ? પેલો લંગડો જરુમાઈ, પેલો રાગીષ્ટ પીત્તીઓ બીજારી, રાણા, હું, તમે બધા એક જ માળાના મણી છીએ. બધાનાં જીવનનું રહસ્ય એક જ છે. બધાને જ જીવવું છે. અને એજ જીવનાસક્તિ ? એ જ જીવન લાલસા ! સમજ્યા ?”

કલ્પમાં નિઃસ્તબ્ધતાનું વાતાવરણ ફેલાયું હતું.

લગીની સ્નેહ

મારી લગીની મેં ગણી, ગત જન્મના પ્રાણત્યથી, રીઝયું હૃદય અતી અદ્યમાં, પવિત્ર લગીની સ્નેહથી. બહુ દીન આશામાં ફર્યો, એ નયન તૃપ્તી શોધવા, હોતે હૃદય નમતું સદા, એ શુદ્ધ સ્નેહી યાદમાં. નલ મંડપે જોતો રહ્યો, શું એ હતો તારો અરે; મીટ મોડતાં પણ ના લહ્યો, અશ્રુ વહ્યાં આખર ખરે. નાચે હૃદય રસ હેલીએ, જે લગીની બની બ્રાતા કહે. ક્ષીતીજથી નીરખું સદા, દીલ, નયન ને તૃપ્તી મળે.

શ્રી. જયન્તકુમાર લાદે

પતિતાની પુત્રી

લેખક : શ્રી. "રાજકુમાર"

આ સોની અમાવાસ્યા આઠ પ્રહર દૂર હતી - આજે તો હતી કાળની ચતુર્દશી. આજમાં રાક્ષસ જેવાં વાદળો ફરતાં હતાં, કેમ જાણે દૈત્યો દાનવો સાથે મુદ્દે ચડવાના ના હોય. રાત્રીના અંધકારની ભયંકરતા બચપ્રદ બાસતી હતી જૂત ગ્રેતોના બાસ સમી નગરી પર અંધકાર છવાયો હતો, જગત પર પિનાશના કાળા પડછાયા પથરાયા હતા, બેગણીનું 'ખપ્પર છલકાતું' હતું, વિમળના માનવસંહારથી પણ લગ્ન નહોતાં મંડાયાં વિનાશનાં તાંડવ આખીવર્તની યોગબ્રૂમ પર. પણ દૂરથી સંભળાતા હતા વિમલ-સંહારના સાદ, કાળભરવ ધ્વજિતો હતો માનવીનાં માયા-ઓનો ઢગ, તેની કંઠમાળા વધારવા !

જેથી કાળના પડછંદાથી ચેતી મુંબાઝ નગરીના સાગર તીરના દીવાઓ પ્રજ્વળે પ્રકાશે ન પ્રકાશતાં ઢગમગિયા પ્રકાશતા હતા. પ્રજ્વળે પ્રકાશિત દીવાઓ પણ નગરીને મૃત્યુતાંડવમાંથી સંતાણા હતી જુરખાઓમાં, કે ન આવે તેમના પ્રકાશે વિનાસક હવાઈ જહાજો !

કાળી ચૌદસની ભયંકર લાગતી રાત્રીના બીજા પ્રહરે એક યુવાન ખેડો હતો સાગર નિહાળતો.

ધોર રાત્રીની ભયંકરતામાં વધારો કરતા હતા સાગરના ધુધવાટ, કેમ જાણે પ્રલયનાં તાંડવ માંડવા ધ્વજિતા ન હોય છતાં યુવાન બેઠો હતો સાગર નિહાળતો, જાણે રમશાનમાં ગ્રેતયોનીને સાધતો અધોરી !

એ ન હતો અધોરી, પણ હતો ગ્રેમ-વિયોગી યોગી, રમશાનને દૂંદનારો ન હતો, પણ પોતાની ગ્રેમ-વિયોગયુને રમરતો આત્મા હતો. તેને સાંભળવા હતા આકાશની અશ્વરી ગયબી મહનતામાંથી તેની પ્રિયાના નાદ. પણ જેથી

મહનતાના પાર પંખાય તેમ ન હતા. ન સંભળાયા મૃત-પ્રિયાના નાદ. હતાશ થયો, વિચારવા લાગ્યોઃ ગૈબીની મુદ્દામાં હશે, કે ગૈબના કોતરમાં હશે પ્રિયા ! બહાના સદેશ સંભળાયા કે, છે તેની પ્રિયા ગૈબની મહનતાના નાદ બહામાં !

ગૈબી મહનતાનો તાગ વિચારવા આવનાર વિયોગી હૃદયનો યુવાન જાહેરો, ગૈબની મહનતાના વિચારો કરતો ન સમજાણી તેને એ ગૈબની મહનતા.

ધોર અંધારી રાત્રીમાં બે ડગ ભયોં ત્યાં રોડિયમ તરફથી મોટર આવતી દેખાઈ. મોટર થંભી. કોઈ સ્ત્રીનો આત્મનાદ સંભળાયો. સાથેસાથ આકંઠ કરતી અબજાને ગુરસાથી સંબોધતો પુરુષનો અવાજ સંભળાયોઃ "ચૂપ ! ગરબડ કરી છે તો બેમાન, કરીશ ક્વેરોફેરોમંથી."

યુવતીનો અવાજ આગ્યો, "કોઈ રીતે મને છોડો. મારે તંમારા સરદાર પાસે નથી જવું !"

પુરુષનો ફરી અવાજ આગ્યો, "હવે તું ક્યાં છટકવાની છો ! જાનો મરવું છે કે ક્વેરોફેરોમં સંધાવું ?... ચૂપકોઈથી બેઠી રહે તો મોટર અલાવવાનું કહું. બેલ... જવાબ દે... ચાલ જલદી કર."

આ રકમક ચાલતી હતી ત્યાં રાત્રીના અંધકારના નાદ સાંભળવા આવેલ યુવક છલંગ મારી, મોટર પર ચડ્યો. મોટરના પાછળના ભાગમાં મુઠ્ઠા મુઠ્ઠી શરૂ થઈ. પેલા પુરુષ પાસે રીવાલ્વર હતી તે તેણે અપજતાયાં કાઢી. યુવાન તો હતો કુસ્તીબાજ. તેણે હાથ મરડી રીવાલ્વર નીચે ફેંકાવી. આ બન્યું ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં. શૂઝવિર જ્યાં મદદ આવતો હતો

ત્યાં પેલી અળખાએ પડી ગયેલ રીવોલ્વર ઉપાડી સામે તાંકી. ફાઇવરે મૃત્યુ હાથવેંતમાં જોયું. યુવાને પુરપતે નીચે ખેંચ્યો. જન્ને મુકકા મુકકી કરતા મરીન ફાઇવની દીવાલ પાસે આવ્યા. પેલી યુવતી પણ રીવોલ્વર લઇને જન્ને લડતાની પાછળ જ હતી. પણ મૃંજાતી હતી રીવોલ્વર ફોડતાં, કે વખતે લાગે પોતાને છોડાવનારને ! તે શીખી ન હતી બડકમ બાજી ! ત્યાં તો પેલા, પુરપતી રાડ સંભળાઇ. તે જિડ્યો પવનમાં અને ગજડ્યો દરીઆમાં !

પેલા યુવાન બોલ્યો : “ એક પાપી તો મયો સાગર બોલે પવિત્ર થવા. ચાલ, હવે ખીંગનો વારો.....”

તે ફાઇવર તરફ જવા જાય છે ત્યાં મોટર ઉપડી. ફાઇવર છટક્યો.

x x x

યુવાન યુવતી સામે દરીને બોલ્યો : “ કુમારી, હવે તમે નિર્ભય છે. ક્યાં જવા ધારો છો ? હું પહોંચાડીશ તમારા રથાને. ”

યુવતી બોલી : “ કુમાર, હું તમારા ઉપકારનો બદલો ક્યે દિવસે વાળીશ ! પહોંચાડશો અને કોલેજની હોસ્ટેલમાં ? ”

જન્ને ચાલ્યાં ફોરા શાઉન્ટન તરફ મોટરની શોધમાં. અલબેલી સુબઈ નગરીના સાંઘરકાંડાં હવે નહતા રહ્યા અલબેલા-જન્નૂમતો હતો વિમાનોના બોળાઓનો બધ. ઘોર અંધારી રાત્રીએ જન્ને ચાલ્યાં જતાં હતાં.

યુવાને કહ્યું : “ કોણ દરો અળખાને સંતાપનાર એ નરાધમ ! જાંખી છે કુમારી ? ”

“ કોલેજમાંથી તે નરાધમ અને સંતાપતો પણ હું ન ગણુકારતી, અને કોકરે મારતી તેની સાંચ આશાઓને. ”

“ ક્યા કયાસમા છે કુમારી ! ”

“ એક વાવ. એ. માં છું. ” યુવતીએ કહ્યું, “ અને તમે ! ”

“ બો, એ, પૂરું કર્યા પહેલાં મેં કોલેજ છોડી. ”

“ કેમ પૂરું ન કર્યું ? ” યુવતીએ પૂછ્યું.

“ મારી હૃદય સખીના મૃત્યુ બાદ ન સહન થઇ કોલેજ, અને ન ચોંટ્યું બજારમાં ધ્યાન. ”

મૃત સખીની યાદે યુવાનનાં નયનો બરાબ આવ્યાં. અચ્ચતું એક ખિંદુ પડ્યું. રાત્રીના ઘોર અંધકારમાં ક્યાંથી જોઇ શકે બિચારો યુવતી યુવકના અંધકાર છવાપેલા દેયાનાં નયનોથી બહેતાં અચ્ચતો ! !

અંધકારમાં આવ્યા જતાં હતાં એ જન્ને યુવતીએ મૌન તોડ્યું : “ જાણી શકું તમારું નામ, કુમાર ? તમારા ઉપકારનો બદલો તો હવે જ જોઈ ક્યારે હું વાળી શકીશ ! ”

“ મારું નામ અજીત. પણ તમારું નામ હું જાણી શકું ? ”

“ મારું નામ, ઇન્દિરા. ”

જન્ને આવ્યા જતાં હતાં અંધકારમાંથી અજવારા તરફ. પણ જગું દરો પ્રકાશ તરફ સખી વિયોગી અજીતનું અંધકાર છવાયેલું હૃદય !

ફોરા શાઉન્ટન પહોંચ્યા પેલા ટેક્સીમાં. મોટર ચાલી. ઇન્દિરાને કુમારના મોંમાંથી મદિરાની ગંધ આવી. હૃદય દ્રવી જિહ્વા. વહેમ પડ્યો કે અજીત તેની સખીનો મૃત્યુવિયોગ બૂકવા આરાધતો હતો મદિરાદેવીને !

તેણે પૂછ્યું : “ માફ કરજો કુમાર ! પણ તમે તમારી સખી પાછળ મદિરાને આરાધો છો ? ”

કુમારના મોં પર સ્વામતા પથરાઇ. આંખો બીની થઇ, પ્રિયાને સંભારીને ! ! !

તે બોલ્યો : “ Sans wine, Sans Song, Sans Singer and Sans End ! ”

૧. નદિ મદિરા, નદિ જાન, ન ગાયક, ન કાઠ અંત. (કુમાર અળખા)

ઈન્દિરા બોલી: " પણુ કુમાર ! The kower that once has blown for ever dies ! " ૨

તે બોલ્યો: " I came like water, and like wind I go. " ૩

" પણુ કુમાર..."

તેને રાણીને અજીતે કહ્યું: " કુમારી, Indeed The ideals I have loved so long, Hare done my credit in men's Eye muck wrong, Have drown'd my Honowr in a shallow cup, And sold my reputation for a song. "

કુમારી, આ છે મારો માર્ગ ! "

ઈન્દિરાએ કહ્યું: " કુમાર તમે જ્યાં અર્થે ઉમ્મર અપ્યામને અનુસરો છો. ઉમ્મર અપ્યામ તો તેને ઉચ્ચ પુસ્તરી પ્રેમમાં સંજોધે છે, નહિ કે મદિરા ! "

અજીતે કહ્યું: " નાણું છું, કુમારી, ઉમ્મર અપ્યામનું હથર સમીપ લઈ જવાના વિચારોને પણ નથી મને સાંતન આપતા મારી સખી વિયોગના દુઃખમાં તે ! છેવટના ઉપાયે પ્યાલીના ચરણે ગયો, કુમારી ! "

ઈન્દિરાએ કહ્યું ! " પ્રેમની પ્યાલી પીઓ, કુમાર અને રહો પ્રેમના નશામાં. "

૨. એક વખત ખીલેલું પુષ્પ હમેશ માટે ઢગાઈ જાય છે. (એ. ખ.)

૩. જન્મતમા પાણી માફક આવવાતું, અને પરનતી માફક જવાતું. (એ. ખ.)

૪ પ્રેમ સર્વોત્તમ માનેલા જ્યાં આદર્શોએ મને આખરે દોષ દીધો છે અને માણસ બલ ઉપરનો મારો ઇલજાર અપ્રાપ્ય થયો છે. ઊંઝરી પ્યાલીમાં બધું સ્વમાન રૂબાડી દીધું છે, અને પ્રતિષ્ઠા સાત નારો પામી છે.

" પ્રેમની જ પ્યાલી પીતો હતો, કુમારી ! પણ એ ઢોળી નાખી ભાગ્યના ચક્રે, અને પીતો ક્યો દારૂની પ્યાલી ! " તેણે કહ્યું !

" શું ન મળે, કુમાર, પ્રેમ સંધી પાનારી પ્રેમ સખી ? " તે બોલી.

" હું તો નિરાશવાદી છું, કુમારી ! પણ સિદ્ધ પુરુષ સમાયે જગાડી છે આશા કે મળશે મને પ્રેમની પ્યાલી પાનાર જીવન સખી, મારી મૃત સખીના આત્માના આભાસવાળી ! પણ હું તો નિરાશવાદી થયો છું. કુમારી ! સખીનાં તો સ્વપ્ન જ રહ્યાં છે. "

કોતેજ કન્માને કોતેજ છોડી કુમાર ગયો.

x x x

હવે તો અજીતકુમાર અને ઈન્દિરાના મેળાપ થતા વારે વારે. બન્નેનાં હૈયાં પણ સમીપ આવ્યાં ! કુમાર મૃત સખીનો આત્મા ઈન્દિરામાં નીરખતો. તેનાં હૈયાના સ્પર્શ આવાસને ઈન્દિરાકુમારીએ ઉભાલ્યો હતો. પ્રેમથી મૃત સખીના વિયોગે મદિરા ભક્ત થયેલી કુમાર હવે પીતાં ફક્ત ઈન્દિરાના સ્વહરતે ભરેલી પ્યાલી-જેમ પ્રેમીઓનો પ્રેમી જહાંગીર પીતો તુરજહાન હસ્તે ! શું પ્રેમી અજીતકુમારના ભાગ્યમાં હશે પ્રેમી જહાંગીરના ભાગ્યમાં હવે તેમ અનારકલીના મૃત્યુ પછીની તુરજહાનના જેવું, કે ઈન્દિરા તેને પ્રેમ કરી જાત્ર કરે ને પોષે !

ભારત વર્ષનો આદર્શ જહાંગીર સાહ-ભદો સહીમ હતો. અનારકલી તરફ તેનો પ્રેમ ઢોળાયો. પ્રેમે માઝો મૂકી, સાહભદો અનારકલી મધ બન્યો. પ્રેમ પ્રેમમાં ઢોળાયો. સામ્રાજ્ય પ્રેમી અકબર આદર્શાલથી ન સહન થયો સાહજનંદાનો પ્રેમ પ્રભાવ, તેનું હૃદય ધડકતું સાહજદા સહીમ અને અનારકલીના પ્રેમથી વખતે પ્રેમ બરેલો સહીમ રગદોળે

સાત્રાળ્યને પ્રેમ મસ્તીમાં માની અનાર-
કલીને સહેલે દેનાવી પત્થરની દીવાલમાં.
અનારકલીએ પ્રેમ ખાતર લીધી જીવતી
સમાધિ, અને અમર પ્રેમ પર કળશ ચડાવ્યો !
પ્રેમ પાછળ હૃદયના દુકંડા કરતા, ખૂરતા
સહીમને કોઈ ઓલીઆએ કહ્યું કે મળશે તને
અનારકલીને પ્રેમી આત્મા. વળી વીતે છે,
અને મળે છે તેને મહેરનિસા, અનાર-
કલીના પ્રેમી આત્માસમી ઉગાડે છે સહીમનાં
પ્રેમ કચુતર મહેર, એક સમયે શાહનવો.
નહોતો હતો ત્યારે મહેરને સોંપ્યું કચુતર એક
હડી ગયું. બાળાને છેતરીને નહાને સહીમે
પૂછ્યું, “ કેમ હડી ગયું, મહેર ? ” ત્યારે
તેણે બીજા કચુતરને ઉગાડીને કહ્યું, “ આમ ”
હૃદયે શાહનવા ! ! પછી જહાંગીર બાદશાહ
થયો, અને મહેર મુરજહાન થઈ. બન્ને પ્રેમી
થયાં જુની કચુતરની કહાણીને પ્રસંગે.

x x x

શું તેમ જ થયાં હશે અજીતકુમાર અને
ઈન્દિરા પ્રેમ સાથી ?

એક સ્હાંજ હતી... એક સ્હાંજ હતી !
દરિયાની મીઠી સ્થેર આવતી હતી. કુમાર
અને ઈન્દિરા પ્રેમમય થયાં હતાં. હૃદય હૃદયને
બોળખતાં થયાં હતાં.

કુમારે કહ્યું : “ કુમારી, મારી મૃત
લખીના સાથ તમારામાં હું સાંભળું છું.
વાચી શકું તમારો લગ્ન પ્રેમ ! ”

“ નાતળતનું પૂછી લગનું વિચારો,
કુમાર ! ”

કુમારે કહ્યું : “ પાણી પીધા પછી પર
પૂછ્યું. કુમારી ! ” તે અટક્યો, વળી બોલ્યો :
“ પ્રેમરસ પીધા પછી હૃદયમંદિર પૂછ્યું ! ”

ઈન્દિરાએ કહ્યું : “ પણ કુમાર, હું તો
હું એક આનારીની યુગ્તી. મારો પિતા છે

જગદાતા અરચાને ગણ્યો તમારી ગૃહરાત્રી
તરીકે, એક પુશ્ચીની યુગ્તી ? ”

કુમારે કહ્યું : “ હૃદયે હૃદય સાક્ષી પૂરે
છે, તમારું હૃદય એવું નથી કુમારી ! હશે
કાળના ચક્રે ફસાયેલી તમારી માતાનું કદાચ. ”

“ કુમાર, મારી માતા દેહે માનારી છે.
હવસમૂખ્યા પેસાવાળાને દેહભોગ પણ આપતી
હશે. પણ હૃદય તો તે છે અલગાન માનારી.
કાળચક્રે ફસાણી આ ધંધામાં. ”

કુમારે કહ્યું : “ કુમારી, જણાવશે તમારી
માતાનું સ્થાન, અને નામ ? ”

“ સ્થાન વાલ્કેશ્વર રોડ અને નામ
મંજુળન. મળ હવું નામ મંજુલા. આજીજી
જાતિ, પણ વૈધવ્ય પછી સસરાએ બળાતકાર
ક્યો ધુવાન વિધવા પર કોઈએ તેની ભેર ન
તાણી. વડેલ રોડ કહી ધકેલો. વડેલ ગણુ-
થેલી દીકરીને ન હતો માનુશ્યે આશ્રય. માનારી
મળો. તેનું મળું સાંભળી રાખી; અને બનાવી
અસારની. મંજુળન પુશ્ચી જેવી નથી.
કુમાર, પણ છે પ્રતિષ્ઠિત માનારી છતાં એટલું
જાણ્યો કે મારો કોણ પિતા હશે એ નહીં
નથી. મારું કુનિયામાં આવવાનું નિમીજી
કરનાર મારી માતાના તણ પ્રેમીએ હતું.
આ મારી માતાના ચપ્પો કહું છું, કુમાર ! ”

ચોટીવાર ઈન્દિરા ચાંત રહી. હૃદયની એક
ધીમી હાથ તેને મ્હોંએથી નીકળી. તેની આંખો
પણ બીની થઈ. વળી તે બોલી : “ કુમાર,
મારી માતાએ મને અનાધાત્રમમાં રાખી કે
ન પડે મારામાં તેના જીવનના સંસ્કાર. પછી
તો હું કોલેજમાં આવી. અત્યાર સુધી મેં
મારી માનું મૂઠ પણ નથી દીધું. પણ હવે
માસ પહેલાં તેણે કહી હતી તેની આત્મકથા.
માએ દીકરીને વારસો ન આપ્યો પાપનો !
એ એક જ એની મક્કા માનો, કુમાર ! ”

કુમારે વાત સાંભળી, તેનું હૃદય દ્રવી

જાયું. આંખોમાં પાણી ભરાયાં તે બોલ્યોઃ
 “કુમારી, તમારામાં છે મારી મૃત સમીના
 આત્માની આંખી ! તે જ મારે મન પૂરતું
 છે. મેં તો જાણ્યો તમારા પ્રેમી આત્માને,
 નથી જાણવું મારે બીજું ! મારા હૈયાએ
 અધકારની ધનધોરતા ખૂબ અનુભવી !
 હવે લઈ જ મારા હૈયાને પ્રકાશ તરફ
 કુમારી ! ”

x   x   x

વસંત પંથમીએ અજીતકુમાર અને ઇન્દિરા
 લગ્નથી જોડાયાં. હનમંડપના સમારંભમાં

ઇન્દિરાની માતા આવી-માત. તરીકે નહિ પણ
 એક માનારી તરીકે મંડપીઆઓનાં મન
 મહેલાવવા ! દક્ત હૃદયથી મધ્ય રહેલી
 મંજુમનનાં હૃદયને પીંછાનતાં હતાં કુમાર
 અને ઇન્દિરા.

હનમંડપે હસ્તમેળાપ થયો. વરકન્યા
 સમીપાણીમાં આવ્યાં. કુમારની સાસુ અને
 ઇન્દિરાની માતા, પણ અત્યારે મંજુમન તરીકે
 સહુના હૈયાને હેલે ચડાવતી માનારીએ “શાદી
 મુગારક હો ”નું ગીત લલકાર્યું. કોણે જોઈ
 હશે તેનાં હૃદય અશ્રુપૂર્ણ નયનો ?

કાં ?

: : સોનેટ : :

પુરીલા માન ફોલાયા ખસુર કાં બન્યા પળમાં ?
 અનેરાનંદના આવાજના પડછા દવનિ નહી કાં ?
 શીયાં જોજસ સતત જ્યોતિ બની અધાર માર્યા કાં ?
 તુલસી સિન્ધુ લીપમાળા પુજાઈ કાં જલ્લી નહી જ્યાં ?...૧

કુમંધિત મુખ એ પરિભ્રમ અરે કરમાય પળમાં કાં ?
 મેઠા સરવર ઇલકતા કાં મલિન ખારાસમાં પલટ્યા ?
 તૃપાના આતંરોડાશે સગ્યા કાં ? અંતરાધા શા ?
 ફરી સેવા અડલ અહેશાં ભલા અપકાર એનો કાં ?...૨

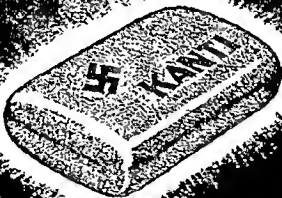
મુવિકર્યા ડાસ્ય કલ્હોલી વીલાયા જોઈ ખીલાયા ?
 પ્રસરતી ગાલની લાલી પલકમાં કાં પલટ ચાલી ?
 ભરણ મીઠા સધન શમણાં જૂલાયા ભાવિની ભમણા,
 મનોહર માપુરી યાદી મજાની કાં વિસારી શે ?...૩

કે ઉત્સાહની ભરતી તણી દુનિયા પડે છે કાં ?
 મને છે કાં ? બધું છે કાં ? સરવ પ્યાદાં પરમ ઈશના...૪

આકર્ષક ચહેરા માટે

કાનિ

ટોઇલેટ સાબુ

જાનપરની ચરખીથી મુક્ત

MS 105

ચુબ્દાલના ડીરટ્રીબ્યુટર્સ : મેસર્સ મગનલાલ પુરપોતમદાસ એન્ડ કો. લ્હોર અને કલોલ

ચિત્રા

કવિવર્ય રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત એકાંકી નાટિકા

અનુવાદક : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, બી. એ.

. [જનન્યુઆરી અંકના પાન. ૩૧૧ થી ૩૧૬]

દ્રષ્ય પાંચમું

પાત્રો : બંને મિત્રો.

દ્રષ્ય છઠું

પાત્રો : અશ્વત્થામા એકલો (અને પછી ચિત્રા)

પ્રસન્ન : મિત્ર ! હવે હું તારી સાથે પલાળી શકું એમ નથી. હું ચાકી ગયો છું. તે પ્રકટાવેલા અગ્નિને હવે જવલત સળગતો દેખાવી રાખવો એ અત્યંત કઠિણ કામ છે. નિદ્રાથી ભારી આંખો ભારે બની છે, મારા કાથમાંથી પંખો સરકી પડે છે, અને ઠંડી રાખ અગ્નિના અમકારોને આવરી દે છે. મારી નિદ્રામાંથી હું ફરી ફરી જાગત થઈ તૈયાર થઈ છું અને માફ જાણું જ બળ વાપરીને એકવાક જતા અંગારાને સચેત કરવા પવન ફૂંકું છું. પણ આમ લાંબો વખત હવે નહીં શકે તેમ નથી.

મદન : મને ખબર છે કે તું એક નાના બાળક જેવો અંચળ છે. પૃથ્વીસાક અને સ્વર્ગસાકની તારી લીલા સદાય અસ્થિર અને અવિરામ છે. ચિરકાળ પર્વત મહાપ્રયત્નથી તું જે ચીજોનું સર્જન કરે છે તે ચીજોને તું એક પળવારમાં, વિના કોઈ વિતાસ કરી નાંખે છે. પણ હવે બહુ બાકી નથી; આપણું આ કાર્ય લગભગ પૂર્ણ થઈ જવા આવ્યું છે, આનંદની પાંખોવાળા દિવસો ઉતાવળા સ્વર્ગ જીડી જાય છે, અને વર્ષ, લગભગ તેના અંતમાં, આનંદ કલ્યાણની કુબકીમાં એમાન બની જાય છે.

અશ્વત્થામા : આજ સવારે મેં જાગીને જોયું તો મારા સ્વપ્ન બંગારમાં અને એક અણુમોલ રત્ન મળી ચૂક્યું હતું, એ રત્નને રાખવાને માટે મારી પાસે કોઈ કંઈક (પિટી) નથી; કોઈ રાજમુશ્કે પણ એવો નથી કે જેના પર એને જાડી શકાય, કોઈ સાક્ષી કે સૂત્ર પણ એને પરાવવા યોગ્ય નથી, અને છતાં ય માફ હૃદય એ રત્નને નાંખી દેવા પૂરવું અધમ નથી. એમને એમ નિરર્થક એ મારા જમણા હાથમાં પડી રહેવાથી, કું મારે ક્ષત્રિય કર્તવ્ય-ધર્મ-કરજ-વિસરી રહ્યો છું.

[ચિત્રા પ્રવેશે છ]

ચિત્રા : આર્ધવીર ! શા વિચારો સેવી રહ્યા છો ?

અશ્વત્થામા : આજે મારું ચિત્ત શિકાર સંબંધી વિચારોમાં નિમજ્જન કરી રહ્યું છે. જો કેવી ધોધમાર મેધધારા વર્ષી રહી છે અને પેલી પર્વતની ટેકરીઓ પર ઉત્તારી ઝીંકી રહી છે ! વાદળોમાંની પતંગોર હાવા જંગમ પ્રદેશ પર ઝડપી રહી છે, અને તરંગપૂર્ણ ચોવન સમુદ્રે એક આરે છલકવું નદી મરણ દિશાકિલાટ કટાક્ષ હાર્ય કરતું, સીમા ઓળંગી કાંકા સુધી ફૂટી આવે છે. આવા વર્ષાના દિવસોમાં અને પાંખે બાંધવો, જંગલી

પશુઓની પાછળ પાછળ મૂગયા માટે ચિત્ર-
કવનમાં જતા. તે સમય આનંદમાં પસાર
થતો. ગરજતા મેઘમાળાના ગંભીર મૃદંગ
નિર્દોષથી અમારાં હૃદયો એકી સાથે નાચી
ઉઠતાં, મથુરોના ટેકારવ વડે વનના પ્રદેશો
પડ્યો પાડતો. વૃષ્ટિના ઝરમર ઝરમર થતા
અવાજ અને નિર્ઝરોના વહનનાદના
કારણે, ખીચારો મૂગતો અમારાં નજીક
આવવાનો મગસનો અવાજ સાંભળી
ચકતો નહિ. વાઘ દીપડાં તો પોતાના પંખની
છાપ વર્ષાની ભૂમિના પંકિત માર્ગે જ
મૂકી જતાં...અમને એમના રહેઠાણનો પતો
આપી જતાં. અમારી મૂગયા ક્રીડા પૂરી થયા
પછી, અમે પાછાં ઘેર જતી વેળા વર્ષાથી
છેલોછલ વહેતા નદી ઝરણાંઓ તરી જવાની
અદસપરસ ચરત કરતા. હાલ એજ વૃત્તિનો
પ્રખળ જુસ્સો મારી અંદર ઉમરી આવ્યો
છે. મને સિકાર એકલા નીકળવાની ઉત્કંઠા છે.

ચિત્રા : હા, પણ હાલ પ્રથમ જે
સિકારની શરૂઆત કરી તમે પાછળ પડ્યા છો
તેને તો પૂછું કરો. શું તમને એમ ખાતરી
દઈ ગઈ છે કે તમે જેની પાછળ પડ્યા છો
તે મનોહર મૂગતી તમારા હસ્તગત દઈ ગઈ
નહિ, હજી નહિ. ન્યારે તે તમને તમારી
નજીકમાં નજીક હોય એમ જણાય છે ત્યારે
તે જંગલી જનવર, સ્વપ્નસમાન, તમને
દામતાલી આપી છટકી જાય છે. આમ જુવો;
પાંગણની પેઢે પેઢે વરસાદ હમરો ચર છોડી
કેવો પવનની પાછળ પડ્યો છે, પણ તે તો
સદાય અન્યથા બની મુકતપણે વચ્ચા કરે છે.
અને પ્રિય પ્રેમસ્વરૂપ ! આપણી રમત પણ
એવીજ છે. વીજવેગી ચંચળ સ્વભાવના
સોન્દર્યના સ્વરૂપની પાછળ લાગી, તમે તમારા
હસ્તમાંથી એકેએક બાજુ તાકી તાકીને મારો
છો, છતાં પણ આ માયાવી મૂગતી તો સદાય
મુક્ત અને અરપટ હોડવા જ કરે છે.

શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ,
બી. એ.

અર્જુન : ખારી ! તારે કોઈ ધર
નથી ! માયાજી હૃદયનાં મનવીઓ જ્યાં તારા
પ્રત્યાગમનની રાહ જોઈ રહ્યાં હોય એવું ધર
તારે નથી ! જે ધર એકવાર તારી મંજુલ
સેનાથી સુમધુર બન્યું હતું, અને આ અર-
ણ્યમાં આવવા ન્યારે તેં તેની ત્યાગ કરેલો
ત્યારે જેનો જીવનપ્રકાશ અસ્ત થવા પામ્યો
હતો...એ ધર !

ચિત્રા : આ સવારો શા માટે ? વિચાર-
શૂન્ય વિલાસના દિવસો શું વહી ગયા ! તમે
તમારી સમસ્યા જે મને જોઈ રહ્યા છો તેથી
વિશેષ દૃઢ કાંઈ નથી. એ હકીકત તમે નથી
જાણતા ? તેથી પર તું અધિક દર્શન મારા
સંબંધમાં મારામાં સમાયેલું નથી. કિશુક
પત્તી (on the tip of a Kiosuka
petal) નોક પર ઝૂમતા ઝડકળ બિન્દુને
કોઈ નામ. ધામ કે ધ્યેય હોતું નથી. કોઈ
પણ પ્રશ્નનો તે પ્રત્યુત્તર આપી ચકતું નથી.
તેમ તમે જેને ચાહો છો તેવું સ્વરૂપ પણ
એક સંપૂર્ણ વૃષાર મોતીના જેવું જ છે.

અર્જુન : શું આ વિશ્વ સાથે તેને કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ કે તેનાં બંધન નથી ! કોઈ રમતિયાળ દેવતાની બેદરકારીભરી લીલાધી, પૃથ્વી પર પાડી નાંખવામાં આવેલું, એક સ્વર્ગીય દુઃકાસમું, શું એ (એક ઝાકળ માત્ર) હોઈ શકે !

ચિત્રા : હા.

અર્જુન : અરે, એથી જ હું મારી પાસેથી સરકી જતી હોય એવું મને સતત લાગ્યા કરે છે. ન તો મારા હૃદયમાં તૃપ્તિ છે, ન મારા મનમાં શાંતિ છે. હજી વધુ નહક આવે, ઓ અગ્રાધ્ય સુંદરી ! નામ, ધર, કુટુંબ કીર્તિ, કુળ ઇત્યાદિના અસંખ્ય બંધનો રતીકારી ભે. મારા હૃદયને સઘળી બાલુઓથી તને સ્પર્શવા દે અને પ્રેમની પ્રશાન્ત નિશ્ચિંત-તાથી તારી સાથે મને જીવવા દે.

ચિત્રા : વાદળાંના વિવિધ રંગો, મોઝાં-ઝોનાં નૃત્ય, પુષ્પોનો પરાગ-એ સૌને ઝાલી રાખવાને આ વ્યર્થ પ્રવાસો શા માટે ?

અર્જુન : મારી પ્રિય મહારાણી ! પ્રેમને નબપુષ્પોથી-રાત્ય તરંગોથી-પ્રશાન્ત કરવાની આશા ન સેવીય, મને એવું કંઈક આપ કે જેને હું વળગેલો મૃત્યુ-કે જે દુઃખ-પર-પરાઓમાંથી પમાર થવા છતાં સહી લઈ, આનંદ કરતાં પણ અમિક આયુષ્યર ટકી શકે.

ચિત્રા : મારા વીર ! હજી તો એક વર્ષ પણ પર્જ નથી થયું ત્યાં તો તમે યાત્રી થે ગયા ! દવે હું સમજ કે પુષ્પોનું આયુષ્ય અત્ય છે તે એક દેવી આશિર્વાદને લીધે છે. આ મારી કાયા શદિ મધ વસન્તના કુસુમોની

સાથે કરમાઈને કચલી, મરી હોત તો તે એક ગૌરવયુક્ત મૃત્યુ આલેખાત. છતાં તેના દિવસો ગણાઈ ચૂક્યા છે, પ્રીતમ, એમાંથી કાંઈ શો ન રાખશો; એનામાંથી નિઃશ્વ-બધો જ મધુ-રસ ચૂસી લેજો, કે પાછળથી તમારું પાયક હૃદય, જેમ પ્રીતમની સન્ધ્યાએ છિન્ન કરમા-યજ્ઞ દલપદ્મવો ધૂળમાં રમદોળાતા હોય ત્યારે તુપાર્ત બ્રમર આમતેમ ક્યાં કરે તેમ, અતૃપ્ત વાસનાઓથી વારંવાર ને વખતે વખતે તેની પાસે પાહું ન આવે.

દશ્ય સાતમું

[હૃદયી રાત]

પાત્રો—મદન, વસંત, ચિત્રા.

મદન : આગની તારી છેલ્લી રાત્રી છે.

વસંત : આવતી કાલે પ્રભાતે આ તાર દેહવાવણ વસંતના અખૂટ સૌન્દર્યનાં ધારમાં બળી જશે. અર્જુનની સુખનરમૃતિમાંથી મુક્ત થએલા તારા અધર પરના. રક્ત રાગરંગ, નવિન અશોકકુષ્મણ્ડાના સુંદર યુગ્મમાં પ્રકટ થશે; અને તારી સૂક્ષ્મ અંગોની ધ્રુવ દેહધુતિ સેંકડો સુવાસિત ભરમાઈન (jask-maiden flowers) પુષ્પોમાં પુનર્જીવન પામશે.

ચિત્રા : ઓ દેવો ! મારી એક અભ્યર્ચના કૃપા કરી રતીકારો. બૃહાતા દીપમ્બરી અતિમ ન્યોતશિખા જેમ, આજ રાત્રિની આખર ઘડીએ પણ મારા સૌન્દર્યને સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રીતિવ્યવસ્થાપૃષ્ઠે અળદળવા દો.

મદન : મન, તારી મનોકામના સિદ્ધ થશે. (ક્રમશઃ)

પ્રમંતર !

બાપા : (માયા ઉપરથી ટોપી લઈ લઈને) ને બધું, હું નોંતિ કહેતો કે બદાર ડોકિયું કરીશ તો ટોપી લઈ જશે. આજ હું પ્રમંતર કે હું એટલે ટોપી પાળી આવી જશે. દવેથી બદાર ડોકિયું નહિ. (પાળી માયા ઉપર ટોપી મુકે છે.)

બધુ : (ટોપી ઝાલીની બદાર નાંખીને) બાપા, દવે કરીથી પ્રમંતર કરોને !

વિવિધ વિષયો

લેખક :
શ્રી. આ.

૧. સાચુનો સાચુ શિવાય ઉપયોગ

૧. કોઈ પણ વસ્તુ હાજી પાડી બનાવવી હોય, ત્યારે ખીજામાં સાચુનું પાણી ચોપડવાથી હાજી ખીજાને ચોંટી ગયા શિવાય, રહેલાઈથી ઉખડી આવે છે.

૨. ફેટામાફની નેગેટીવને સુધારતી વખતે, વાપરવાનો રંગ બ્લે સાચુના પાણીમાં પલાળીને ચોપડવામાં આવે, તો તે નેગેટીવ ઉપર જલ્દી પ્રસરી જાય છે.

૩. સ્કુ તથા ખીજા, સાચુ-ઉપર ધસીને બેસાડવામાં આવે, તો લાકડામાં રહેલાઈથી જાય છે, અને લાકડું ફાટી જતું નથી.

૪. સાચુની હીનો પીનકુચન તરીકે ઉપયોગ કરવાથી ટાંકણી કટાઈ જતી નથી, અને જગા કાગળોમાં તે રહેલાઈથી ખોલી શકાય છે.

૫. શીવવાની સોાળને સાચુ ઉપર ધસીને વાપરવાથી જાડાં ખડખડાં કપડાંમાં તે જલ્દી કાઢી પાડે છે.

૬. ધરમાં વાપરવાના પાણીમાં કેટલો દાર છે તે જોવા માટે, એક શીશીમાં થોડું પાણી ભરી, તેમાં સાચુના પાણીનાં થોડાં ટીપાં નાખીને હલાવી, શીજ કાચમ રહે ત્યાં સુધી તેમ કરવાથી, દારનું પ્રમાણ અંદાજે જાણીય છે.

૭. ગંદવાડવાનું કામ કરતાં પહેલાં દાઢ ઉપર મોઢો સાચુ પસવાથી, કામ પુરું થયા બાદ દાઢ ઉપર લાગેલો મોઢો કચરો જલ્દી સાફ થાય છે.

૮. સાચુનું પાણી કરી જાડનાં પાંદડાં ઉપર છાંટવાથી તે સુકાય છે ત્યારે જાડ ઉપર બરફ પડ્યો હોય તેવો દેખાવ થાય છે.

૯. મોઢામાં પડતા ચીરા, તેને કાચમના સાંધી યકમ ત્યાં સુધી, તે જગ્યાએ સાચુ પસવાથી, તે વધારે મોઢા થતા નથી.

૧૦. ધરમાંની ગેસની નળીમાંથી નીકળી જતા ગેસની જગ્યા શોધી કાઢવા માટે, સાચુનું પાણી આગુઆગુ ચોપડાંથી, ગેસ નીકળી જતો હોય તે જગ્યાએ સાચુનો પરચોટા થાય છે. સળગતી દીવાસળાથી કરવામાં આવતી આવી તપાસના કરતાં, આ રીત ઘણી સહીસલામત છે.

૧૧. દીવાજ લાદી કે આરસ ઉપર લગાડવાના રબરના ચૂસણ ડ્રાએની ધાર ઉપર બીનો સાચુ પસવાથી, તે બરાબર ચોંટી જાય છે, અને તેને ઉખાડ્યા બાદ તેનો ડાઘો જલ્દી નીકળી જાય છે,

૧૨. ટેબલનાં ખાનાં, બારણાં, બારીઓ, સખત યજ્ઞ અ્યાં હોય તે જગ્યાએ બીનો સાચુ પસવાથી તે રહેલાઈથી ઉખાડવાસ યજ્ઞ સરે છે.

૧૩. હાજી પાડવા માટે બનાવવાનો ઘાટ સાચુનો બનાવવાથી તે રહેલાઈથી કેતરો યકાય છે, તથા તેનાથી પાડેલા ખીજામાં હાજી ચોંટી જતો નથી

ચો. સા. જ. ૪૨

૨. સાચુ નહીં પણ સાચુથી સરસ

સાચુનો ઉપયોગ દિવસે દિવસે વધતો જાય છે, અને તેથી થતા ખર્ચમાં બચાવ કરવા માટે તેને જલ્દે દાર્ઝ સોડીયમ ફોસ્ફેટ નામનો પદાર્થ વાપરી શકાય છે. તે સફેદ ખુશના રૂપમાં આવે છે. તે સાચુ કરતાં આડ મળેા સસ્તો છે અને તેને ઠંડા કે ગરમ પાણીમાં ઓગાળીને તેનું પ્રવાહી નીચે મુજબ વાપરી શકાય છે.

૧. પાણીમાં મેગ્નેશિયમ તે હલકું થાય છે, એટલે કે તેમાંના દાર ઓછા થાય છે.

૨. તે ૧ અને ચરબી ચોંટેલા બાગ ઉપર તેનું પાણી ચોપડવાથી તે બન્ને સાચુના

રૂપમાં ફેરવાઈ જઈ, તેને સહેલાઈથી ધોઈ નાંખી શકાય છે.

૩. કાચની અને ચીનાઈની રકાળીઓ, ખાલા, કુંડીઓ વગેરે તેનાથી બરાબર સાફ થાય છે.*

૪. કપડાંને તેના પાણીમાં પલાળી રાખીને ધોવાથી, મેલ કપાઈ જઈ સાફ થાય છે.

૫. મોટરકારના રેડીએટરમાં તેનું પાણી નાંખવાથી તે સાફ થઈ શકે છે.

૬. મોટરકારના એન્જિનમાંથી, તેના પાણીથી તેલ અને ચરબી સાફ થઈ શકે છે.

૭. ખસ; દીવાલ અથવા લાકડા ઉપર લાગેલો રંગ તેના પાણીથી ઉખેડી શકાય છે.

૮. શરીરમાં પડેલા ચીરા અને કાપા ઉપર તેનું પાણી ચોપડવાથી જલદી રૂઝ આવે છે.

૧૦. બોઈલર અથવા હિના પાણીના અંબામાં બાઝતી ચોપડીઓ, તેના પાણીથી પલાળીને ધોવાથી નીકળી જાય છે,

૧૧. ક્ષમાનામાં વપરાતા, હાથ ધોવાના જંતુ નાશક પ્રવાહી તરીકે પણ તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.

ગો. સા. નં. ૪૨

૩. દિલ દરિયાવ દરિયો.

(દરિયા વિશે કેટલીક જાણવા ભેળી વિગતો.)

૧. દરિયાનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૪૬,૨૫૯,૩૦૦ ચોરસ માઈલ છે, તેનું ૬૬ ૩૨૩,૮૦૦,૦૦૦ ધનુષ છે.

૨. નદીઓ અત્યારે ૬૫૦૦ ધન માઈલ પાણી દર વર્ષે દરિયામાં દાખવે છે.

૩. દરિયાના પાણીમાંથી લગભગ દરેક મૂળ પદાર્થ (એલીમેન્ટ) મળી શકે છે.

૪. દરિયાનું પાણી જ્યાં જ્યાંએ લગભગ એક સરખું હોય છે. પરંતુ ઉર્ધ્વગુણ બાગમાં તેમાં ચુનાનું પ્રમાણ વધારે હોય છે, અને જે જ્યાંએ તેનું પાણી વરાળ રૂપે

વધારે પ્રમાણમાં ઉડી જાય છે, ત્યાં પાણી વધારે ખાર હોય છે.

૫. દરિયો અને જમીન અત્યારે જે જે જગ્યાએ છે, તે સ્થિતિમાં જગતની શાં અત્તમાં નહોતાં.

૬. ભરતી પવન અને પાણીનું વહેણ એ ત્રણ શિવાય બીજી કશું. ગૂઢ શક્તિ દરિયામાં રહેલી છે.

૭. ધ્રુવ (પોલ) પ્રદેશમાંથી ઈંડા પ્રાણીનો પ્રવાહ ઉંડાણમાં હંમેશાં વિપ્રવૃત્ત (ક્રકેટર) તરફ, ત્યાં આગળ વરાળ રૂપે ઉડી જઈ ઓછા ધતા પાણીની જગ્યા લેવાને વલ્લા કરે છે. ત્યારે ગરમ પાણીનો પ્રવાહ વિપ્રવૃત્તથી ઉપરના ભાગમાં, ધ્રુવ પ્રદેશ તરફ વહે છે.

૮. દરિયામાં ૧૮૦૦ થી ૨૦૦૦ ફીટ ઉંડે, ગરમીનું પ્રમાણ ૪૦૦ અંશ (સેન્ટીગ્રેડ) હોય છે. જમીનથી સંકળાએલી અને તેથી ધ્રુવ પ્રદેશના પ્રવાહની અસરથી મુક્ત એવી જગ્યાએ ગરમીનું પ્રમાણ વધારે હોય છે: સીધાના તથા ઉનાળાની ગરમીના પ્રમાણમાં ૫ થી ૧૦ અંશનો ફેર હોય છે, અને રરિ ગરમીનું પ્રમાણ ૧૦ અંશ નેટલું નીચું જાય છે.

૯. મોઝાંથી દરિયાનું પાણી આગળ વધતું નથી પણ તેજ જગ્યાએ માત્ર ઉંચું નીચું થાય છે. દરેક ત્રીજું મોઝાં પહેલાં બે મોઝાં કરતાં મોડું હોય છે, અને ત્રીજું મોઝાં બધાના કરતાં મોડું હોય છે. શા માટે, તે કાંઈ જાણતું નથી. મોઝાં બનિ છે ત્યારે પોતાની સાથે ક્યાંએલી ક્ષારો પ્રવાહ લેતું જાય છે,

૧૦. મોઝાં પોતાની સાથે ક્યારે વરે દીનારે ધસડી લાવે છે તેથી કિનારો જાળવાઈ રહે છે. પરંતુ અંદર થોડે છેરે તેનાથી જિલ્લિ ક્રિયા થાય છે. ત્યાંથી ક્યારે વરે દરિયામાં ધસડાઈ જાય છે.

૧૧. આ જગ્યાને મધ્યસ્થ લીટી કહે છે, જેની પાછળ પાણી ઉડું થતું જાય છે, અને તેની આગળ પાણી ઊંછડું થતું જાય છે. બંદરના ડકકાઓ બાંધતી વખતે, આ ખીના ખાસ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

૧૨. પવનની અસર મોજાં ઉપર જણાવે છે. એક જ દિશામાંથી પવન વાતો હોય તો મોજાં મોટાં થતાં જાય છે. ખાસ પાણીનાં મોજાં મીઠા પાણીનાં મોજાં કરતાં વધારે ઉંચાં હોય છે. આજસુધી મોજાંની વધારેમાં વધારે ઉંચાઈ ૬૦ ફીટની તોધાવેલી છે.

૧૩. મોજાં નેટલું ઉંચું હોય છે, તેનાથી પંદર ફુટ લાંબું હોય છે. મોજાંની અસર તેની ઉંચાઈથી ૪૬૫ ગણી ઉંચાઈ

સુધી જણાય છે. ૬૦૦ ફીટની નીચે બંધું શાંત હોય છે.

૧૪. દરિયાની વધારેમાં વધારે ઉંડાઈ ૩૧૦૦૦ ફીટની જણાયેલી છે. તેની તળીયાની જમીન ઉપર તેમાં વસતાં પ્રાણીઓનાં અવશેષો પથરાયેલાં હોય છે.

૧૫. દરીયામાં ભૂરા, લાલ, લીલા એવા રંગ બે રંગી કાઢેલાં હોય છે.

૨૬. કુંકામાં દરિયાને આછા ભૂરા રંગના પાણીનો અપ્પૂટ બંદાર બધા દેશોને ભરડો લઈને પડે તો જગતજગત અજગર અને માછલા તથા પવનનો મહાન ઉત્પાદક કહી શકાય.

(કોન્કરરટ એફ. સી. સી. લેલ.)

—સ્ત્રીઓના—

પ્રકર, લેહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

અકસીર છે. કિં. રીશી એકનો રૂ. ૧) તથા રીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા, સુબેશ નં. ૨, પુના સ્ટીટ.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠજે છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

સું

દરીઓ મંગલ ગીતો ગાઈ રહી હતી. વાળવાળો અવનવા શરોદાથી સર્વનું મન રંજન કરી રહ્યા હતા. સુવક-સુવતિઓ આનંદમાં મહાલતી હતી. એકબાજુ પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો આનંદમાં આવી જઈ હર્ષની છાંયો છાંયી રહ્યા હતા. સર્વ આનંદિત દેખાતું હતું. વરરાજામાં કાંઈ આનંદ અને કાંઈ અભિમાનના શેરડા તરી આવતા હતા. જ્યારે નવવધુ ગમગીન ચહેરે સુષ્ક લાગતી હતી. તેને શું દુઃખ થતું હશે ? લગ્ન જેવા મંગળ પ્રસંગે તેનો ચહેરો કેમ આનંદિત નથી જણાતો ? તેના અંતરમાં કાંઈ વેદના થતી હશે ? તેની ધમ્મજા વિરૂદ્ધ લગ્ન કરવામાં આવ્યું હશે ? તેના ચહેરાનું અવલોકન કરવાનું અને તે ઉપરથી ઉપસ્થિત થતા ઉપરેક્ષત પ્રશ્નો વિશે વિચાર કરવા માટે કાંઈને પણ દુરસદ ન હોય એમ લાગતું હતું.

તેનો પિતા પોતાની કન્યા માટે સાતિનો ધનવાન અને કુળવાન પતિ મળ્યો છે માની આવેલા સગાનોની સારવારમાં ગાંડોવેશે ઘળી ફરતો હતો. માતા પણ પોતાને ધનવાન, કુળવાન અને રૂપાળો કનૈયાલાલ જેવો જમાત્ર મળ્યો તેના હરખમાં ને હરખમાં સુંદર વસ્ત્રાલંકાર શરીરે સજા આનંદના દહાવા લઈ રહી હતી. તેનો બાપ તો નાતું બાળક હતો, માત્ર સુંદર વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી આનંદથી હરવા ફરવા સિવાય બીજું તેને જાનજ ક્યાંથી હોય ? કાકા, કાકી, મામા, મામી, ફાઈફુવા, કાંઈનેય કન્યાનો વિચાર કરવા દુરસદ જણાતી નહિ. જનૈયા અને બીજાં સગાં વહાલાંને તો આમાં લાગે વળગેજ શું ?

નજીકમાં એક ખાદીધારી સુવાન સુપચાપ

બેસી રહી હતો. તેની નજર અચાનક નવ વધુના ચહેરા ઉપર પડી, તેના મનમાં અનેક વિચારો આવ્યા ને સરી ગયા. તે પોતાના મન સાથે ગડમથલ કરવા લાગ્યો. 'માણેક સંસ્કારી છે, કેળવાયેલી છે વળી બાવનાશળી છે છતાં તેનો ચહેરો કેમ તેજહિન અને આનંદરહિત લાગે છે ?' તેણે પોતાના મન સાથે દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો કે 'મારે પહેલાંમાં પહેલી તકે માણેકને પુછી જોવું' અને જો તેને કાંઈ દુઃખ આવી પડતું હોય તો તે દુર કરવા પોતાની જાતને હોમી તેને દુઃખમુક્ત કરવી.

લગ્નવિધિ પુરા થયો. જનૈયા અને વરરાજા વાગતે ગાજતે જાનીવાસે ગયા. માણેકો વેરામાં સૌ જમવાની તૈયારી કરવામાં રાંધામાં બીચારી માણેક કાંઈ બોલ્યા આવ્યા વિના મેડી ઉપર ચઢી એક હિંડોળાખાટમાં પડી. પેસે સુવાન માણેકને શોધતો શોધતો મેડી ઉપર ચડ્યો. "માણેક બહેન હું આપને એક વાત પુછવા આવ્યો છું" બોલતાં તે માણેક પાસે આવ્યો.

"જયંત ! જયંત ! તું અહિ કેમ આવ્યો ? તું મારા દુઃખમાં વધુ દાવાજી સજાગાવવા આવ્યો છે ? કોયેજની વફાવ સત્તામાં લગ્ન ઉપરનાં મારાં બાપંજોં વખતે તું જે વિરોધ કરતો હતો તેજ રીતે આવે મારા લગ્ન ટાળે મારા તે વખતના ઉદ્દગારોની યાદ આપવા આવ્યો ?"

માણેકબહેન જરા શાન્ત થાવ. હું તેમાં કંઈ જ કહેવા કે કરવા આવ્યો નથી, માણેકને બોલતી અટકાવી જયંત શાન્તિ બધી સખ્તોમાં બોલ્યો.

"તો કહે અહિ શા માટે આવ્યો છે ?"

આને હું તારી મિત્ર નથી ? આને હું સહાધ્યાયિની નથી ? આને હું કુમારિકા નથી આને હું કોઇ અન્યની પત્ની બની છું. અન્યની પત્નિ સાથે એકાન્તમાં વાતો કરવા કોઇ પુરુષને હકક. કે અધિકાર હિંદુ સમાજે આપ્યો નથી. આ બધી વસ્તુ સ્થિતિનો તું અગ્નાત છે ? ”

“ એ તમામ વસ્તુ હું જાણું છું પરંતુ બહેન ! જગત મંડપમાં સર્વના ચહેરા આનંદિત લાગતા હતા, ત્યારે આપનો ચહેરા તેજ અને આનંદ વિહોણો જણાતો હતો. હવે. મારાથી તે સહન ન થયું. હવે તકે વિકલે મેં ક્ષી; મને લાગ્યું કે આ લગ્નથી આપની ઉપર કોઇ આફતો આવશે, કોઇક વિકલે વિકલે એવું તમને લાગ્યું હશે. જે આપણે માથે વિકલે વિકલે તે મારા જણવામાં આવે અને હું તેમાં આપને મદદ કરવાનું સુકું તો હું મારો મિત્ર ધર્મ શુભે. છું ! અને તેથી જ આપને કોઈ દુઃખ થયું હોય અગર આવવા સંભવ હોય તો તે મારી જાતના બેગે પણ આપને મદદ કરી આપના દુઃખો દુર કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને જ હું અહિં આવ્યો છું. માટે હવે જ હોય તે જણાવો. મને હવે મિત્ર ન ગણીશો પણ આપનો બાપ ગણ્યો. ”

“ જ્યંત ! જ્યંત આ તું શું બોલી રહ્યો છે ? મારે દુઃખે તારે દુઃખી થવાનું શું કારણ છે ? સમાજનાં સિતમગર બંધનોએ મને કોઈ સ્થિતિમાં મૂકે મારી બાવનાઓ નષ્ટ કરી. દુઃખના દાવાનજમાં હસેલી મેલી છે. માતા પિતાને આ વસ્તુનો વિચાર કરવાની કુરસદ પણ નથી પછી તારે મારે માટે દુઃખી થવાનું શું કારણ છે ? નાહક તું દુઃખી થઈ તારા ઉગતા જીવનને દુઃખો ન બનાવ ! મારી લાગી હું બોમતી લઈશ. ”

“ માણેક ! ગમે તે થશે તો પણ હું ત્યાં સુધી તમારી હકીકત પુરેપુરી નહીં જાણું ત્યાં સુધી અહિંથી જનાર નથી. ”

“ શા માટે બોલી હક કરે છે ? મારી વાત જાણવામાં જરા પણ સાર નથી માટે તું તારો રસ્તો લે તો તારો મોટો ઉપકાર. ”

“ આડી અવળી વાતો જવા દો અને તમારા દુઃખની વાત મને કહી નાખો. મારો નિશ્ચય તો મેં તમને જણાવી દીધો છે એટલે જલ્દી કહી નાખવું એ જ ઉત્તમ છે. ”

“ તારી જીવન નહિ છોડે ખરે ? ”

“ હા. ”

“ તો લે સાંભળ. આને મારાં લગ્ન થયાં, જે પતિદેવને પાને મને હસેનવામાં આવે છે તેમને તો તું બરાબર નહિ જાણખતો હોય. શાનો જાણમે ? તેઓ એક ખાનદાન કુટુંબના નબિરા તરીકે જાણખાય છે. બહુતરમાં માંડ માંડ સાધારણ ગૃહસ્થાતી અને અંગ્રેજીમાં આશ્વામેદાનું જાન ધરાવે છે. સંસ્કારનો તો એમનામાં છોડાય નથી. વળી વ્યસની છે દુરાચારી છે. કહે મારા સૌભાગ્ય રતનમાં હવે કોઈ બાકી રહ્યું ? ”

આવું છે તે તું જાણે છે છતાં તો લગ્ન માટે કેમ વિરોધ દર્શાવ્યો નહિ ?

“ અરે ભાઈ ! મેં તો ઘણું વિરોધ દર્શાવ્યો પરંતુ માતા પિતાની હક આમજ મારાં કોઈ ચાલું નહિ. મારી મરજી વિરૂદ્ધ મને હસેલી દેવામાં આવી. લગ્ન મંચીથી જોડી દેવામાં આવી. અન્યની પત્ની બનાવી દેવામાં આવી. ન તો મારી વેદનાનો કોઈએ વિચાર કયો, ન તો મારા ભાવિ જીવનનો ? ઉત્કટાં માંડોમાંડે કહેવા લાગ્યાં કે એ તો એક જે વખત સાસરે જતી આવતી થશે એટલે બધું બૂલી જશે. આ મૂર્ખ, અજ્ઞાન સમાજના વડીલોને અરે, ચપતાન સિતમ-ગારને હું કઈ રીતે સમજાવું ? મને કોઈ

સત્યું નહિ. મારું માનસ ચગડોળે ચઢ્યું. હું શુભ અવસ્થામાં આવી, વડીલોએ માન્યું છોકરી ઠેકાણે આવી. અને સત્વરે લગ્ન કરી દેવાયાં. હું મુગા મોઢે જે થાય તે સહેતાં સહેતાં અત્યારની સ્થિતિએ પહોંચી છું. હવે એક જ વિચાર કરું છું કે બન્યું તે ખરું પરંતુ આ સ્થિતિમાં રહી આ સમાજના કહેવાતા કુલવાનના કાકાઓને ઠેકાણે લાવી મારા જેવી અનેક બાળાઓનો મારું ગોકળા કરવો. ”

“ માણેક બહેન ! તમારો નિશ્ચય પ્રશંસનિય છે. આ ભાઇની તમોને સંપૂર્ણ સહાય છે, વળી તમારા નિશ્ચયમાં સાદૃશ્યતા આણવા માટે મારી જાતનો શોભ આપવાના હું પ્રયત્નની સાક્ષીએ સોગન લઉં છું. ”

“ પ્રભુ આપણને આ સમાજની બધી બોહીને કાઢી નાખવાને બળ આપે, હવે વખત થયો થયો છે માટે જ્યંત તું તારે રસ્તે જા હું પણ જઈ છું અને તારી પ્રતિમા પ્રમાણે ત્યારે જરૂર જણાય ત્યારે મને સહાય કરજો. હું તને પત્ર લખી બોલાવીશ. ” એમ બોલી માણેક ઉઠી.

બંને જણાં પોતપોતાને રસ્તે પડ્યાં.

આ બનાવને ત્રણ વર્ષ વિતી ગયાં તે દરમિયાન માણેક ચારેક વખત સાસરે જઇ આવી. આ સમય દરમિયાન ખાસ કેમ બનાવ બન્યો ન હતો. જ્યંતે કોકદરની પદ્ધતિ મેળવી માણેકની સાસરી નજીકના એક ગામે પોતાનું દવાખાનું જમાવ્યું હતું. વળી માણેકનો સાસરીમાં એની એટલી બધી છાપ પડી હતી કે નિહાન અદવાડીઆમાં બે વખત વિઝટ માટે તેને ત્યાં આવવું પડતું અને સાથે સાથે માણેકની સંભાળ લેતો.

રાત્રીના બારના ટોકારા પડ્યા. માણેકને પતિ લયડીયાં ખાતો ખાતો આવ્યો અને બારણું ખોલવા તેણે બૂમો પાડવા માંડી. માણેકે

પતિને આ ટેવ બૂલાવવા બારણું ખોલવા વિનંત્ર કર્યો. તે ખૂબ અકળાયો અને માળેનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો. માણેકે બારણું ઉઘાડ્યું. બારણું ઉઘડતાં જ શ્રીમાનનો મીંગસ ખર્યો. સોદીનો પ્રહાર પત્ની ઉપર થઈ ક્યો એક અને ન્યાં બીજી સોદી ઉગામવા બધા બે ત્યાં માણેકે શ્વાણીનું રૂપ ધારણ કરી સોદી પકડી લીધી અને બોલી રાત્રીના બાર વાગ્યા સુધી બહાર બટક્યા કરવું છે શરીરનું બાન નથી છતાં પોતાનો વેસ છુપાવવા અમારો ઉપર સોદીના પ્રહારો કરવા છે તે હું સહન કરી શકીશ નહિ. ”

આ તમાસો જેવા ધરનાં અને પાડોશનાં માણસો ભેગાં થઇ ગયાં. બધાંએ માણેકને દબાવી અને તેના પતિને બીજી રૂમમાં લઈ જઈ સુવાડી દીધી. માણેક પોતાની રૂમમાં જઈને સુઇ ગઇ. પણ તેને નિદ્રા ન આવી. ધરની કેટલીક સ્ત્રીઓ મસમત ભરી વાતો કરતી હતી તે તમામ તેણે સાંભળી.

સવાર થતાં માણેક ઉઠી. નિશ્ચ નિશ્ચ પ્રમાણે પોતાને કામે વળગી. આઠેક વાગ્યાના સુમારે તેના પતિ ઉઠ્યો. માણેક પાણી ભરવા ગયેલી હતી. આ તકનો લાભ લઈ ધરનાં બધાં માણસોએ માણેકને તેના પિતાના ઘેર વળાવવાની અને બદલામાં બીજી વસ્ત્ર લાવવાની મસલત કરી લીધી. સઘળાં જાણી પરવાર્યો એટલે માણેકને જણાવવામાં આવ્યું કે તમારે ચિયર જવાનું છે “ડમણીયું” તૈયાર છે માટે તમે તમારી તૈયારી કરી લ્યો. માણેકે જાણતી હતી એટલે એક શબ્દ બોલ્યા શિવમ તેણે તૈયારી કરી લીધી, અને ઝટ દધને તૈયાર થયેલા ડમણીયામાં બેસી ગઇ. સંભાળીને જાગે. આવળે સર્વની ખબર પુછળે વસે કહી સિંધાચારને વિધિ કોઈના પણ તરફથી ન થયો. ચૂપચાપ માણેક બેઠી ને ડમણીયું ઠંકારાણું. છએક વાગ્યાના સુમારે ડમણીયું માણેકને મુકી પાછું વળ્યું.

તેના અચાનક આગમનથી સર્વને નવાઈ લાગી. તે એક રાજા પશુ બોધ્યા સિવાય અમો ધતિહાસ ગળી ગઈ અને જણાવ્યું કે 'મને ન ગમ્યું' એટલે હું આવી.' માતા પિતાને કહ્યું 'કીક બેન થોડા દિવસ રહો જરા મન હળવું થાય એટલે જજો.'

આ વાત જાણે વખત છાની ન રહી. માણેકનાં સાસરીયાં અન્ય પુત્રવધુની શોધમાં પણ પશુ માણેક અને જમત બંને મિત્રાની જોડી માતિના એકએક ઘેર એવા તો વિશ્વ પ્રચાર કર્યો કે એક પશુ માણસ કન્યા આપવા તૈયાર થયો નહિ.

'સર્વ' કંટાળ્યાં. ઉપરાઉપરી તેમ આવવા

લાભ્યાં પશુ માણેકે હઠ પકડી 'મારા પતિ જાતે તેડવા આવે.' છેવટ કંટાળી તે જાતે તેડવા આવ્યો.

પોતાનું વર્તન સુધારવા માણેકે સોમન સેવરાન્યા અને જરા પશુ અધરીત વર્તન થતાં મિલકતનો અડધો ભાગ આપવો તથા માણેકને ફાવે ત્યાં રહેવું એવો કરાર કરાવી લીધો. માણેક સાસરે ફરી આવી અને પતિને સદ્માર્ગે દોરી યુગ્મ અને શાન્તીમય પોતાનું જીવન વિતાવી રહી છે, નાતિલાઓએ પશુ એક ઉપર બીજા ન આપવાનો કરાર કરી માણેક જેવી દમરો કન્યાઓનાં જીવન ધુળ-ધાણી થતાં અટકાવ્યાં.

દરેક ધરમાં તથા લાયબ્રેરીમાં રાખવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તક

સાહિત્યની સૃષ્ટિમાં એક અમૂલ્ય પુસ્તકનો વધારો. જેની લાભા વખતથી પ્રજામાં જાદ દતી તેજ

ઋગ્વેદ સંહિતા

નું ગુજરાતી ભાષાંતર

અનુવાદક: રા. માતીલાલ સ્વરાજેર યોગા, બી. એ. એલએલ. બી.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા માટે લખવાનું હોવાનું નહીં. દરેક ધરતી લાયબ્રેરીમાં આ પુસ્તક હોવું જોઈએ. આવા પુસ્તકો જેની લાયબ્રેરીમાં ન હોય તે લાયબ્રેરી નહીં પશુ ખાલી શોભાનું સંમદસ્થાનનું કહેવાય.

આ ગ્રંથ સાયણગ્રંથો કરેલ અપ્પના આધારે તૈયાર કરેલો છે. તે કુલ આઠ અષ્ટક ૧૧ ભાગમાં વહેંચાયેલો છે.

૧ લા તથા બીજા અષ્ટકના બે ભાગ તૈયાર હોઈ તે દરેક ભાગનાં ૪૦૦ પૃષ્ઠ અને પાકું પૃષ્ઠ હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૨. દેખા.

લખો : હુદાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

શારીરિક સ્વાસ્થ્ય

[જે આંકના પાન ૧૩૫ થી આશુ]

એક વર્ષનાં બાળકનું આરોગ્ય

બાળક એક વર્ષનું થતા સુધી માતાએ તેની ઘણી જ સંભાળ રાખવાની છે કારણ કે પહેલા વર્ષમાં બાળકની જે ખીલવણી થાય છે અને તંદુરસ્તી સચવાએલી રહે છે તેના પર ભવિષ્યનો આધાર રહે છે.

જન્મ વખતે કદાચ બાળક તંદુરસ્ત હોય પણ પછીની બીન આવડત અને જે કાળજીથી બાળકના હાલકશાલ ચાલુ ગએલા બેવામાં આવે છે તે માતાની અગાનવાની જ આભારી છે.

સૌથી પહેલું બાળકને ખોરાક એટલે માતાનું દુધ પુરતા પ્રમાણમાં મળે છે કે નહીં તેનું ધ્યાન રાખવું અને પંદર પંદર દીવસે વળત કરવું અને જો વળતમાં વધારો ન થતો હોય તો થોડું ઉપરનું દુધ આપવાની જરૂર છે. કારણ કે ઘણીવાર માતાને પુરતું દુધ આવતું હોય પણ તે સત્વ વગરનું હોય તો તેથી પણ બાળકનું વળત વધતું નથી અને અશક્ત રહી જાય છે. માટે આવી વખતે થોડું ઉપરનું દુધ આપવાની જરૂર છે. દુધ આપવામાં ખાસ કાળજી રાખવી પડે છે અને ઉંમર તથા શરીરના બાંધાના પ્રમાણમાં પાણી નાખવાની વધવટ કરવી પડે છે માટે ઉપરનું દુધ આપતી વખતે ડેક્ટરની સલાહ લઈને તેના શરીરના બાંધાના પ્રમાણમાં દુધ તૈયાર કરીને પીવડાવવું.

બાળકને જો નિયમસર અને બાળકોરની પદ્ધતિસર ઉછેરું હશે તો તે વારંવાર મુંઝું થશે નહીં તેમજ દાંત આવતી વખતે વધારે

હેરાન થશે નહીં. માતા થનાર બહેનોએ થોડાં ધરમતુ એસડોની માહિતી રાખવી એ પણ જરૂર છે.

આગલા વખતમાં બહુ પરદેશ જવાનું થઈ નહોતું તથા સંયુક્ત કુટુંબની અથા હતી તેને લીધે ઘરનાં વઢ વડીલો ધરનો છાંયો, પાલો બાળુતાં હતાં તેથી નાનાં બાળકને માટે એક દમ ડેક્ટરને ત્યાં દોઢી જવું પડતું નહોતું. પણ હવે નોકરીને પ્રસંગે બહારગામ રહેવાનું થાય છે તેથી તથા સામાજિક પદ્ધતિને લીધે એ જાતની મદદ બંધ થઇ છે પણ બહેનોએ એટલું તો જાણવું જ જોઈએ કે સ્વચ્છતા ને વ્યવસ્થામાં કેળવણીને લીધે પહેલાંના કરતાં ઘણા સુધારા થયા છે તેમજ યોગ્યતા પણ આગળ વધ્યાં છીએ તેની સાથે થોડું જો ધરમતુ જ્ઞાન મેળવ્યું હશે તો ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. દાખલા તરીકે આગલા વખતમાં નવાં જન્મેલાં બાળકની આંખો આવે અથવા કાન પાકે તો માતાના દુધની સેર આંખમાં નાખતાં હતાં તથા કાનમાં પણ એજ ઉપચાર થતો હશે અને તેથી મટી પણ જતું હતું.

બાળકની ઉંમર વધવા સાથે તેના શારીરિક તથા માનસિક વિકાસ પર ધ્યાન રાખવું. જેનું કે નજી મહીને બાળક ઉંધું પડતાં શીખે છે તેમજ ૭ મહીને બેસતાં શીખે છે એ પ્રમાણે સાધારણ ક્રમ પ્રમાણે બાળકનો વિકાસ ન થાય તો અને અશક્ત જેનું. હાથે તો તરત ડેક્ટરની સલાહ લેવી.

બાળક ઉંધું થતાં શીખે ત્યારથી રમકડાંથી

રમકાની શુદ્ધિ પણ ખીસવા માટે છે અને રમકડાં હાથમાં લેતાં શીખે છે. માટે એ વખતે હલકાં અને તુકરાન ન ચાપ એવાં રમકડાં કે સેલ્યુલોઇડનાં રમકડાં આપવાં. હજી ધણા મોટા બાળકો 'માનવું' એવું છે કે રમકડાં આપવાં એ ખોટાં લાડ છે પણ તેમ નથી, રમકડાંથી જ બાળકની કેળવણીની શરૂઆત થાય છે. રમકડાંના જુદા જુદા આકારોથી તેમજ રંગોથી બાળકના મગજ પર છાપ પડે છે અને એ બાબતમાં જનપાનીસ રમકડાં બાળકને બહુ ઉપયોગી છે કારણ કે તે વજનમાં હલકાં હોય છે તથા સુન્દર અને પાકા રંગનાં હોય છે તેથી તે આપવામાં જોખમ પણ હોતું નથી. તેમજ જુદા જુદા રંગો જોઈને બાળક આનંદી થાય છે.

બાળકનાં કપડાં માટે આપણે પશ્ચિમ તરફથી શીખવાનું છે. કપડાંની બાબતમાં એ લોકો મણાંજ કાળજીવાળાં અને સાવધાન હોય છે. શરૂને અતુસરીને કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ તેમજ કપડાંના રંગ પણ પસંદ કરતાં આવડતું જોઈએ. એ દેશની માન્યતા એવી છે કે આપણાં મકાનની અંદરનો રંગ, આપણાં કપડાંનો રંગ, તથા બાળકનાં કપડાંનો રંગ જેવાં વાપરીએ તે પરથી બાળકનું માનસ બંધાય છે. ઘેરા અને કાળાસની છાયાવાળા રંગો હંમેશા જોવાથી બાળકનો સ્વભાવ ગંભીર અને ઘ્રાસ જેવો થાય છે માટે બાળક નાનું હોય ત્યારે તેને ખુદશા જદામી, મુલાખી વા ખુદશા છાયાવાળા રંગનાં કપડાં પહેરાવવાં કે જેથી બાળકનો સ્વભાવ આનંદી થશે તેમજ સુન્દરતા તથા સ્વચ્છતા તેના જીવનમાં ઓળખાત થઈ જશે.

હવે વિષે લખવાનું કે આપણા ગરમ દેશમાં બાળકને હવા લાગી જાય એવી ખીંક રાખવી નહીં. (શિવાય કે તાવ કે ખાંસી થયાં હોય) જનમધીજ બાળકને થોડું થોડું ખુદશું રાખ-

વાની ટેવ પાડવી જોઈએ. આપણી જુની બાંધણીવાળાં ઘરોમાં બાથરૂમ જુદા બાંધવાનો રીવાજ નહોતો તેથી બાળકને ખુદશા ચોક્કમાંજ નવડાવતાં હતો અને મહેનતુ વર્ગમાં હજી પણ ખુદશા વાડામાં કે ઓટલા પર નવડાવે છે એટલે એ લોકોની છાતી તથા શરીર પતનથી ટેવાઈ જાય છે એટલે એકદમ પતન ત્રાગીને ન્યુમોનિઆ થઈ જતો નથી. આપણા મધ્યમવર્ગમાં પહેલાં એવો રિવાજ હતો કે બારમે દીવસે બેગી ક્યાં વગર જમકું પહેરાવાય નહીં (મહેનતુ વર્ગમાં હજી પણ એ રિવાજ છે) એને લીધે એમ ઘણું કે જનમધીજ ખુદશા રહેવાથી છાતી રીડી થઈ જતી હતી. હવેના જમાનામાં છેક ખુદશું તો રાખવું ન ગમે પણ હંડીના દીવસો શિવાયના દીવસમાં થોડીવાર ખુદશું રાખવું તથા બારીબારણાં બંધ કરીને નવડાવવાની ટેવ પાડવી નહીં. કારણ કે જીંદગીમાં અનેક અકસ્માતના પ્રસંગો તો સહુને આવે છેજ અને એવા દાખલાઓ જોવામાં પણ આવ્યા છે કે આગમાંડીની મુસાફરી અથવા વરસાદ કે હંડીનો ઝપાટો ધણાંજ સંરક્ષણથી ઉઠેરેલાં બાળકોને બહો લાગી જાય છે અને ન્યુમોનિઆનો બપ મળેલો રહે છે. માટે બાળકને જનમધીજ ખુદશું શરીર થોડીવાર રાખવાની ટેવ પાડવી.

શરીરના વિકાસને માટે બાળકને શાન્ત ઉંઘની પણ ઘણી જરૂર છે માટે બાળકને નિયમીત અને લાંબી ઉંઘ લેવાની ટેવ પાડવી. કટોકટી ઉંઘવાની ટેવ પાડવી નહીં. બપોરે સ્વચ્છતાથી નવડારીને તરૂં નાખેલાં દરબ ધોળેલાં હોડવા પાથરવાનાં હોય તે પાથરીને શાન્તિથી ઉંઘારી દેવું એનાથી બાળકને કાવરો થશે તેમજ ખાતાને પણ થોડી રાહત મળશે.

છ કે સાત મહીનાથી બાળકને દાંત આવવા માટે છે અને દાંત આવવાનો પ્રસંગ બાળકને માટે વિષટ મણાય છે. પણ જે

બાળકના પોણલુમાં બરાબર કાળજી રાખી હશે તો બહુ હેરાન થશે નહીં. તાપ આવે કે ઝાડા થાય એવા કાંઈ ઉપદ્રવ થાય તો થોડી કામચલાઉ ધરમતુ દવા આપવી પણ જો કાંઈ અસાધારણ લાગે તો તરત ડોક્ટરની સલાહ લેવી.

બાળકને દાઢ કુટવા માટે ત્યારે દુધ સાથે કાંઈક કઠણ ખોરાક આપવો જોઈએ કારણ કે દાઢ આવે છે ત્યારે આંતરડામાં પણ પાચન થવાને માટે ફેરફાર થાય છે માટે કાંઈ કઠણ વસ્તુ જરા જરા આપવી શરૂ કરવી. આને માટે વિલાયતી, બાળકને માટે ખાસ બનાવવામાં આવતાં બીરફોટા સારાં પડે છે કારણ કે એની બનાવટ જ એવી હોય છે કે રહેલા-ધૂથી ચાવી રાકાય તેમજ પચવામાં પણ હલકાં હોય છે.

બાળક નવ મહીનાનું થાય એટલે ધીમે ધીમે તેને માતાનું દુધ ઓછું કરીને ઉપરનું દુધ વધારે આપવા માડવું અને એક વર્ષનું થતાં સુધીમાં માતાનું દુધ છોડાવી દેવું. કારણ કે એથી વધારે વખત દુધ આપ્યાથી માતાને તથા બાળકને બન્નેને નુકસાન થાય છે.

બીજા વર્ષમાં પણ દાંત આવતા હોય છે માટે બાળકની તળીયેત તેમાં ખાસ કરીને ખોરાકની ઘણી જ સંભાળ રાખવી. કારણ કે આપણાં જોવામાં આવ્યું છે કે પહેલા વર્ષમાં માતાનું દુધ પીતું હોવાથી બહુ નખણું નથી પડી જતું પણ ખરી મુશીબત બીજા વર્ષમાં જ છે માટે બધા દાંત આવી જતા સુધી બાળકની ઘણી જ સંભાળ રાખવી.

શાન્તા મહેતા

તૈયાર છે—આજેજ મગાવો....

ફૂલવાડી

પ્રકાશક :
હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ સુધં.

ક ક

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો સુંદર સંગ્રહ

ચંદ્રશંકર ભટ્ટ કૃત સયાજી ગાળજાનમાળાના નવા પુસ્તકો

પંચતંત્રની વાતો ભાગ ૧-૨.

મૂલ્ય દરેક બાજના આના આઠ

વેપો—હુહાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

[૧] જાપાનનું નારી જીવન

આખા એશીયાને સુધારીને ઉદ્ધારવાની બહારા હાંકવું જાપાન ખુદ પોતાને ધરખાંખે સરીએલુંની ધાતકી શુદ્ધામી પ્રથા નળવી રહ્યું છે. આઠ કરોડ જાપાનની ચાર કરોડ સ્ત્રીઓ સિદ્ધિએ શુદ્ધામ છે; બાકીના પુરુષના મોજસાખ ખાતર ભોખી રાકાય, મારીપીટી રાકાય અને જરૂર પડે ત્યારે વેચી રાકાય એવું પણ છે. જાપાનના ફેસીસ્ટો દરકરી બળથી આ શુદ્ધામી તંત્ર ટકાવી રહ્યા છે. સામાજિક સુધારાનું નામ દેનારને "ભયંકર વિચારવાળો" ગણી કેદખાનામાં હરોલી દેવામાં આવે છે.

"ધરતીની ધૂળ"

"પુરુષ આસમાન નેરવો ઈશ્વર, સ્ત્રી ધરતીની ધૂળ જાગ્યાર" જાપાનની આ લોક-કહેવતનો અમીરથી માંડી ગરીબ સુધી સર્વત્ર એકધારે અમલ ચાલે છે. સામાન્ય રીતે સ્ત્રી ધરતી મોટી ચાકરડી 'અપર સર્વન્ટ' -જણાય છે. બહારનાની હાજરીમાં સ્ત્રી પોતાના પતિને 'માલિક' કહીને બોલાવે છે. સ્ત્રી મિલકત છે. પુરુષ એ મિલકતનો માલિક છે. પતિ પત્નીએ કોઈ પણ પ્રસંગે બહેરમાં સાથે નીકળવાનું બને તો નોકર પેઠે સ્ત્રીએ હંમેશાં પુરુષથી પાંચ ફૂમ પાછળ ચાલવું પડે છે.

પુત્ર્ય પતિ દેવ !

પુરુષને દરેક હક છે કે તે ચાહે તો પોતાની રખાતને પોતાના ધરમાં હાવે. લગ્નથી ભેગાએથી તેની સ્ત્રી આ સાથે રાંધિા ઠહાવી શકે નહિ. હલકું પુત્ર્ય (!) પત્નીનેની દરેક રીતે સખત સાચવવી એ તેનો ધર્મ છે. આ ધર્મથી ચલાવ-માન વધ સ્ત્રી ને હુલ્લેસા માગે તો તે તેને

મળી શકે નહિ. તેમ છતાં ને તે ધર છેડી ચાલી નય તો બરજીવાવળનો કોઈ દાવો તે કરી શકે નહિ. બાપ તેને ધરમાં સંધરે નહિ. પેટીકે શોધવા કાં તો એ મીઠાભાણેકોના ભયંકર ચશોમાં ચૂસાઈ નય, કે પછી વેચાગીરીનો માર્ગ સે. અને ધણી દુઃખનિરાંતે બીજી 'મેટિરી ચાકરડી' હથ આવી સંસારનું ગાહું આગળ ચલાવે.

સ્ત્રીને પતિની મોહકત ધર રજમાન હક નથી. પોતે પેદા કરેલાં બાળકો ધર પણ માતાને કરી અધીકાર નથી. પરણેલી સ્ત્રી પતિરાજની આજ્ઞા સીવાય કોઈ પણ જાતના કાયદેસર ફતવા-વેળ ધર સડી કરી શકતી નથી.

કેળવણીની મનાઈ છે, યુનીવર્સીટીનાં દ્વાર સ્ત્રીઓ સામે બંધ છે.

કારખું શોષણ

સામાજિકથી ય વધારે ભયંકર શુદ્ધામી આયિંક છે.

આખી દુનિયાના જાનરો પર સત્તા માલની ચડાઈ હથ જાપાન જાપાનના મુજીવાદીઓ પોતાની બ્લેન દીકરીઓની સોંપી મજૂરી પર તામડધીના કરે છે. સખી મજૂરી માટે ગરીબી ભેગમે. ગરીબી મારે સોમો પહેલાંની સડી મલેલી મજાત ખેતી પદ્ધતિ સાચવી રાખવી; આ પછાત-પણાના ભોમ જની કંઠાલીઅતમાં સબરતા કરોડો જિંડુતોની કંઠાલીઅત વધુ સતીવ જનાવવા કર, દરા, બ્વાળ, ભાડાં અને ઢગલાખંધ લામાટકા વડે તેમનું સો િ ચુસી જવું; અને છેવટે તેમની પાસે જીવ અને જોખીક સાથે રાખવા માટે પોતાની ચોદ ચોદ અને સોજ સોજ વરસની જીવાન દીકરીઓને જસેા તણસેા ચેનમાં બે કે રાંધિ વરસને પટે સુવર કે રેરામના મીઠાભાણેકોને ત્વાં ચીરેાં મુદાવવી.

હત્તવૈનું વેચાણ

પ્રથમ નવાન સરકારની અગ્રતરી પ્રમાણે ૧૯૩૪ ના પહેલા દેસ માસ દરમ્યાન ૫૫ લાખની (ગુજરાતથી અરબી) વસ્તીવાળા, હત્તવૈના ચાર પ્રાંતોમાં જ ૫૦ હજાર છાકરીઓનાં વેચાણ કે ખરીદો થયાં હતાં.

જેમ જેમ ગરીબી વધતી જાય છે તેમ તેમ સ્ત્રીઓનાં વેચાણ વધતાં જાય છે—આસ કરીને ત્રણ મુખ્ય 'ધંધાઓ'માં (૧) કારખાનાના કામદાર તરીકે, (૨) રખાત અથવા 'ગેઝરા' તરીકે, અને (૩) વેચણ તરીકે.

પાંચ વરસ કોઇ માસેક, જામનગર કે અફસરને ત્યાં 'ગેઝરા' થઇને રહી આવે અને પછી ગીરોખત પુરૂં થતાં થેર પાછી ફરી જામ કરે અને સંસાર માંડે, નવાનના ગુલામ સમાજમાં આ ધંધાના તફાન 'કુદરતી' અને 'રાજ્ય-રાજની' બની ગઈ છે.

૧૯૩૩ માં એક ટોળીએ ખાતેજ પાડો સરકારી લાયસેન્સ ધરાવતા વેચણ-શાલો હા. ૧૯૩૮ ની નવાન-મંજુરોની સરકારી 'ધંધર છુક' ગુજબ નવાનની બધી હસ્તીતાલોમાં થઇ દરરોજ સરેરાશ ૧૦ લાખ ૨૪ હજાર લાયસેન્સ ધરાવતી વેચણો સારવાર માટે શખલ પતી હતી.

વેચણગીરીનો તો નવાન કદાચ આખી ડુનીયામાં મોટામાં મોટા ધંધો ગણાવે છે. નવાને તાણે કરેલા ફોર્મોસા, કોરીઆ, મંજુરીઆ, હત્તર થીન, વગેરે પ્રદેશોમાં સસ્તા નવાની માલ સાથે એથીય સસ્તી સેંઠડો હજારો કુમારીઓ વેચણ તરીકે નિકાસ થાય છે.

કમળત ઓરત

આવી ગુલામગીરીમાં રાજકીય અધીકારીની તો વાતજ ક્યાં રહી ! એક વખત સીમોનું એક પ્રતિનિધિમંડળ મતાધિકારની માગણી કરતી અરજી લઇને સરકાર પાસે ગયું, તો નવાજ મંજુરો કે, " થેર જઇને છાકરાનાં બજોવાટીયાં ધુવો. ઓરત જાતને વળી મત કેવો ને અધિકાર કેવો ? "

પીળા લરકરી ફેસીટાના હાથ આગ-જીતવા પુનથી ખરડાએલા છે. આ હત્યારા હાથ કોઇને

સુધારો કે છઠ્ઠારો એમ માનવાની આ જવકુદી કોઇ ન કરે.

(" જન્મભૂમિ " માંથી)

[૨] સિંધની ખુનામરકી

હુરોની પ્રવૃત્તિને કીધે જે મંલોર પંચિસ્તિનિ સિંધમાં ઉદ્ભવી છે તેનો ધણો એકો ખ્યાલ દરેકને હશે. હુર લોકો પમારોના પીરનાં અનુયાયીઓ છે. આ પીરને સરકારે બીરુદ્દાર ક્યાં છે. ને જ્યાં પીર રહેતા હતા ત્યાંનાં મુંપસા વગેરે બાળો હુરલોકોને વધારે હેરાન કર્યા છે. તેને પચિશ્વાથે તેમણે તાર, ટેલીફોન રેલ્વે વગેરે તુકરાન પહોંચાડ્યું છે ને આ રીતે તેમને સરકારને પડકાર કર્યો છે. છતાં સરકારની આંખ ઉઘડતી નથી. અને તેની સાથે કંઈ પણ સખ પગલાં લઇ શકતી નથી. આથે વખતે કેમિસન સમાસરો તથા કાર્યકરોએ મદદ કરવી જોઈ ને જે ન કરી શકે તો પ્રધાનો રાજ્યમાં આથે ને વધુ શક્તિશાળી પુરોશને તે કાર્ય સોંપે તે વધુ ઇચ્છનીય છે.

પુ. ગાંધીજી આને વિષે સ્પષ્ટ ઉદ્ગાર કરાડે છે કે " કેમિસન સભ્યોએ ધારાસભામાંથી રાજનામાં આપી ફર યકુ. શાન્તિસંઘ સ્થાપને જાયનો સ્થાપ કરી હુરોની વચ્ચે જઇને વચક અને અવજો માર્ગે ચલી ગએલાં પાતાનાં રેશ બેંધુઓને ગુલાની પ્રવૃત્તિમાંથી વાળવા જઈ જોખમ ખેડકુ. પ્રતિનિધિ મંડળ સ્થાપી પીર પચારો બોળખતા હોય તેના માણસોને મળી ધગરાયી આ કાર્યનો ઉકેલ લાવવા જોઈએ.

[૩] શાન્તિનિકેતનને જેટલું આપી તેટલું ઓછું છે

જે કંઠુ ગાંધીજીના મનપર વરસ દિવસથી બોલકેપ હતા તે રણ મુંબઈએ ફેડકુ છે. કીન બંધુ એન્ડકમે સ્વનવાસ ૧૯૪૦ ની પછી ગ્રામીય થયેલા. ને તેમનાં સમારક માટે નહેરુ નિર્મલી થઇ હતી. તેમાં શુરવર્ષે ટાગોર અને પુ. ગાંધીજી

-ભાવનગર રાજ્યે એ. આર. પી. સિસ્ટમ લેવા માટે હાલોને મુખ્ય યોજાવી છે. આમાં મોટી સંખ્યા રાજ્યના અમલદારોની પત્નીઓ અને પુત્રીઓ છે.

-અહ તા. ૨૦ નીચે પ્રખ્યાત નૃત્યકાર ઉચ્ચ-સંકરના બાઇ શ્રી. કામીનીશંકરનાં નૃત્ય વર્ગોની હાજરના ક્રિયા અમદાવાદમાં લેલી વિદ્યાભિનને બંગલે થઇ હતી. તેમાં પ્રમુખ તરીકે વિદ્યાભિને કામીનીશંકરની જોળખાણ આપતાં તેઓને ખાસ કરીને કચકલી નૃત્યોના અભ્યાસી તરીકે જોળખાણ દતા અને જનતા તેમનાં વર્ગોના દાસ લેશે તેની આશા સેવી હતી.

-મયા માસમાં અમદાવાદ વિદ્યાર્થીની મંડળ તરફથી વકરૂંલની રમતમથતની ને ચિત્રની દરીયાઈ યોજાવી હતી.

-એ. આર. પી. રૂઢનાંને માટે અમદાવાદમાં કલિબાગમાં શ્રી મંડળ સ્થપાયું છે અને તેને મંગેનાં બાપજો જુદા જુદા વજાને બોલાવી રાવે છે. તેમાં શકુન્તલા દિવાનજી, સરકારેવી રંગે મુખ્ય કાર્યકર્તા છે. નિર્વાહસંપદમુખી પણ આ રૂઢનાંની ગોઠવણ થઈ ચૂકી છે.

-તા. ૧૨ માં મેએ સાક્ષરવર્ગ રમણલાલ વસં-તલાલ દેસાઈને મુવણું મહોત્સવ વડોદરામાં થાળયો હતો. 'સી છવને' તેમના સનમાનાયે ખાસ અંક બહાર પાડ્યા છે. તેમાં મંત્રી તરીકે શ્રી. ઇન્દુમતીબેન મહેતા P. A. એ કાપ ક્યું હતું.

-મેદામ રોગાઇ વિષે New Review of London કહે છે કે બાવિ સરકારનાં સાચા સર્જક મેદામ રોગાઇ જ બનશે. આજનાં ખુલ-ખાર યુદ્ધના મેતાઓ સામે તેમનો પડકાર છે કે યુદ્ધો આમ લડી ન શકાય પ્રત્યેક બ્યક્તિને સ્વતંત્ર રહેવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે. યુદ્ધો તો કોઇ મદાન બનીવાયે પ્રસંગોએ જ ઉદ્ભવે. નિર્દોષ સ્ત્રી બાળકોને ખિલતાં કુલો ઉપર પ્રદાર કરવામાં સાચો મદદતા કે સ્વતંત્રતા નથી. આજે એ ધોતાને બાળે આવેલાં યુદ્ધને તિરસ્કારે છે થરંદ દેશની આશાની માટે તે પ્રાણપ્રાંથી તેવાર છે. ને પ્રેરણા અર્પે છે.

-અમરકુંવરે યુ. પી. માં બાવણ કરતાં સરકારે તેમને અટકમાં લીધાં છે.

[ખુલલેબૂી : અનુસંધાન પ. ૧૯૧૬]

સદી કરેલી. ગુરુવર્થ તો આજના મયા ને આ કાળના કાંઈ જાણુને સ્મર આંધુ. માત્ર અજા-ગીયાની અંદર પાંચ લાખ રૂપિયાની થેલી મુંબઈએ અર્પી. આને માટે માંધીલ પ્રત્યેજા જનસમાજને આદર એ મોઢું પ્રેરક કારણ હતું. આપરરહે મરણ પામેલા સી. એફ. એનુજ તે ખરેખર મરણ પાડ્યા નથી તે તો હજી છવે છે ને છવે. 'દીનજી' એજ ખવાવે તેમની અમર છે. યુરોપમાં ન-મેટી એ વિશ્વતિએ ધોતાના મદાન આદરો ગુરુવર્થ યોગારને વરજે થયાં અને તેમના અંજત મિત્ર થઈ માત્ર સાન્નિ-નિતનનાં જ નહિ પરંતુ સમસ્ત આરવ વર્ષનાં સાચા બંધુ થઈ અમરતને પામ્યા. અરે ! મરણ પામેલા દીનજી કંઈ જ નથી થઈ ગયા. પણ

જમત એક સાચો મનુષ્યતની બાવના વિહોણું બની રહ્યું. પ્રજા પ્રત્યેની એમની અદાએ છવ-નને દિવાની એકાએક તેમનો પ્રાણપ્રેરક થાઈયા. મયા. આજે માંધીલ એ વિશ્વતિ માટે ઝોળી થઈ નીકળે છે, ને તે સમારક સાન્નિનિતનને માટે જ હોઈ શકે. "જે સરેવાએ કવિવરને પ્રેરણાનું હાત ક્યું" તેણે બહુકામાં કવિવર પાસેથી પ્રેરણા લીધી છે સાન્નિનિતન એ એક કાવ્ય છે. કવિવરનાં પિતાશ્રીની સાન્નિતે સરકારનું પ્રામ સ્થાપવાની કલ્પનામાંથી તેનો ઉદ્ભવ થયેલો છે. કવિવર ભારત વર્ષ માટે સદાકાળને સાર સારી એવી મોટી મુઠી મુઠી મયા છે માટે એ સરેવામાં નેહનું ધન અપાય તેટલું એણું છે, "

ગાંધી

વડોદરા રાજ્યના સામાજિક સુધારા :

વડોદરા રાજ્ય એ પ્રગતિશીલ રાજ્ય ગણાય છે. રાજ્યમાં અનેક સામાજિક સુધારાને લગતા સાસનધારા અસ્તિત્વમાં છે. પરંતુ તેને એકએ તેવા અમલ મળે નથી, એ કેટલેક અંશે દિલ-ગીરીની વાત છે. રાજ્યમાં બાળલગ્ન-પ્રતિબંધક કાયદો છે; એક પત્નીત્વને લગતો ધારો તો તાજેતરમાં જ વડોદરા રાજ્યની ધાસસભાએ પસાર કર્યો છે. છતાં એ ધારાનો અમલ યોગ્ય સ્વરૂપમાં થતો નથી એ શોચનીય બીજા છે.

હકે છે કે, વડોદરા રાજ્યના પીલવાઈ ગામે એક ધનવાન આદિ ઉંમરના ગૃહસ્થ 'લગ્ન' તેર વર્ષની કુમળી બાળા સાથે આજથી ચોરસ વર્ષો પર થઈ ગયું. પરંતુ તાર શ્રી. હંકુમતમાં-મુંબઈમાં રહેતા હતા; આ લગ્ન અટકાવવા મુંબઈની એક સામાજિક સંસ્થાએ પ્રેસિડન્ટની મેજિસ્ટ્રેટનો મનાઈ હુકમ પણ મેળવ્યો હતો. આ મનાઈ હુકમને પણ હકે છે કે, લાગતાવળગતાઓએ અસ્વીકાર કરવાથી તેમના મકાનની બાંતે આદવામાં આવેલો; આટલાં પગલાં લેવાયા છતાં તેની અવગણના કરાઈને એ બાળલગ્ન-વજલગ્ન થઈ ગયું-હજવાઈ ગયું. બાળ-પ્રોત-લગ્ન પડી ગયું.

વડોદરા સરકારના અમલદારોએ ધાયું હોત તો આ બાબતમાં સહકારપૂર્વક આ લગ્ન અટકાવી શકાયું હોત. પરંતુ તેમ બનવા પામ્યું નહોતું. અને એ ધનવાન પ્રોત તેર વર્ષની બાળાના પતિ બની બેઠો.

સંભવ છે કે, બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદામાં કંઈ સુધારાને અવકાશ હોય અને તેનો એ ખારીકોનો લાભ લેવાઈને આ લગ્ન થઈ ગયું હોય આ બાબત ક્રીમંત સરકારે કાયદાની ને

ખારીકો રહી જવા પામી હોય તે તપાસી તેની અપૂર્ણ પૂરી કરી લેવી જરૂરી છે. આવા કાયદાના અમલ માટે જાહેર કાર્યકર્તાઓને પ્રત્યક્ષ પગલાં લેવાની, શ્રી. હંકુમતમાં અપાઈ છે તેવી સત્તા અપાવી જરૂરી છે. આશા છે, ક્રીમંત સરકાર આ બાબત ધટ્ટું કરશે.

* એક પત્નીત્વનો ધારો :

વડોદરા રાજ્ય પારાસભાએ પસાર કરેલો એક પત્નીત્વનો ઠરાવ હવે ધારા સ્વરૂપે બહાર પડ્યો છે અને તેને ક્રીમંત સરકારની મંજૂરી મળી ગઈ હોઈને તે કાયદાઈ સ્વરૂપ પામ્યો છે. આ કાયદાના અમલ માટે ક્રીમંત સરકારને મેં લાર્ડિક મન્યવાદ અર્પણે છોડે.

આ પારામાં અમને એક વસ્તુ લાગે છે અને તે એ કે, ત્યાં સુધી નજીકની બ્રિટિશ હદમાં આવો ધારો નહિ હોય ત્યાં સુધી વડોદરા રાજ્યમાં આ કાયદો નામનોજ રહેશે એવું અમારું નમ્ર સંતવ્ય છે; કારણ કે વડોદરા રાજ્યને વતની સબજ. કારણ સિવાય બ્રિટિશ કે પરાઈદમાં જઈને એક પત્ની હયાત છતાં બીજું લગ્ન કરશે તો તેની મું અસર થવાની છે તે કંઈ સુમળતું નથી. કારણ કે એક પત્ની હયાત છતાં-તેની સારી સંપૂર્ણ સારી સ્થિતિ-મરણ મુજબનું બીજું લગ્ન તે પરાઈદમાં જઈને કરશે તો તેને અટકાવનાર કોઈ નહિ હશે; હા, જ-મુંકત ધારાથી એ નવપરિણિત પત્નીનાં સંતાનો રાજ્યના કાયદેસરના વારસાપણાના હક્કો તરફ ભાગ્યે શકે એટલુંજ; બાકી, એથી, ને હવે હેટપૂર્વક આ ધારાની ચોગ્ગતા થઈ છે તે હોં તો બાગ્યેજ બર આવશે; એવા લગ્નો બાગ્યેજ અટકાવી શકાશે.

કરકસર કરે :

હમણાં હમણાં યુદ્ધની અસરે આપણા દેશ પર ભારે આક્રમણ હતું છે; જનતાએ નહિ ધારેલી તેવી મોંઘવારી આજે મોં શરી અનેકોતો માસ કરવા તેવાર થઈ ગયા છે. આ સંજોગોમાં બહેનો શું કરી શકે ? બહેનો ધારે તો ધણું કરી શકે. આજે કેટલાય ગોરાં કુટુંબોમાં આનાજનો દુર્વ્યય થતો હશે. રોજ રહેતા આનાજમાંથી વારી રહેતું હશે, કેટલેક રથજે એ વારી રાધેલા બાજા ફેંછી પણ દેવાતો હશે. આણું ન થાય તે આજના કપરા કાળમાં સ્ત્રીઓએ ખાસ તકેદારી રાખવી જોઈએ. પુરુષો, તેમની શુદ્ધસંચિત પરમાં કેવી વ્યવસ્થા રાખે છે તે જોવાને દેખાયેલા નથી હોતા. તેઓ તો તેના પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી ધર આણું તેને હવાસે સેપિ છે. આ સંજોગોમાં સ્ત્રીઓ ધારે તો આનાજનો ભારે બચાવ કરી શકે. દરરોજ રહેતા આનાજમાંથી એકેક મૂડી આનાજ જુડું કાઢી લે, તો તેથી જનનારાશિને માટે ખૂટવાતું નથી; અને જમી રહ્યા પછી વારી થયેલું આનાજ બધી જગ્યા આપશે. અથવા સ્ત્રીઓ ધારે તો મણતરી પ્રમાણ રોજ રાધિ તો પણ બચાવ કરી શકશે અને એક માસ ચાલતો આનાજનો જથ્થો સગામાસ અથવા તેથી વધુ વખત ચલાવી શકશે. બહેનો આ બાબતને વિચાર કરે; કયાં કરકસર કરવા જેવી છે તે જોઈ નય અને તેનો તાત્કાલિક અમલ કરે.

શુદ્ધકોચો સજીવન કરે :

આપણે ઉપર આનાજના બચાવની વાત કરી. તેવીજ આર્થિક બચાવની પણ વાત છે. અને તે શુદ્ધકોચીજી સધી શકારો. આજે આપણા શુદ્ધકોચી સર્વતર નાશ પામતો નય છે; અપાણીની મોસમ આવે છે અને બનરમાંથી તેવાર મર્યાં, હજીર અને મસાલા હાથ આવી તેનાં આપણાં કરે છે. એ તેવાર માલ બાગ્યજી મોજો મળે છે; કેટલીકવાર ભેગસેગ અને મિશ્રજી પ્રમાણ એમાં ઠીક હોય છે. એથી તંદુરસ્તી પણ બગડવાનો સંભવ હોય છે. મટકે એમાંથી બચવા માટે સ્ત્રીઓએ પર આગળ જતે અથવા તેમ ન કરી શકે તો માણસ પાસે એવાં

કામો કરાવાં જોઈએ. એથી આપણા શુદ્ધકોચોને ઉત્તેજન મળશે. પોતાનું શરીર તંદુરસ્ત અને એવી મહેનત કરી શકે તેમ હોય તો જાતે જ એ કરી લીધાનું આત્મગૌરવ મેળવી પોતાના શુદ્ધકોચોને સજીવન ચખવાતું અભિમાન હાથ શકે; તેમ ન થઈ શકે તેમ હોય તો માણસ પાસે તે કરાવી લેવું જોઈએ; પણ તે પર આગળ જ-પોતાને જ ધેર થાય એ જરૂર છે. કલ્પના અને ખાંડવાતું પણ એમજ થઈ શકે આજે બહેનોનો મોટો ભાવ રીવણ-વેતરણ પણ જાણતો હોય છે. એ કામ પણ બહેનો જાતે કરે તો ઉપર જણાવ્યું તેમ જાતે તેવાર થવાનું આત્માભિમાન મેળવી પોતાને પેસા બચાવવાનો અને સ્વામ્યનો પાઠ પણ મેળવશે.

*

ધારો અને છુટોના બનાવો :

હમણાં હમણાં છેલ્લા કેટલાક વખતથી યુજ-રાતના અમડાંમાં ધારો અને છુટોના બનાવો બનવા લાગ્યા છે સગાર હોય અને વર્તમાનપત્રોનાં પાનાં પર એક યા બીજા ગામિ અને કેટલીકવાર તો વધુ ગામોમાં એવી થયેલી ધારોના સમાચારો અવારનવાર આવતા જ રહે છે.

આવે વખતે બહેનોએ ખાસ સાવચેતી અને સમયસચ્ચતા રાખવાની જરૂર છે. આ બાબતમાં પેટલાઈ વાણીના નાર માગે પડેલી ધાડ તેમજ કેટલાંક ગામિએ બહેનોની કરવામાં આવેલી સતામણીની વાતો પણ બહાર આવે છે. બહેનો ધારે તો આ બાબતમાં આત્મરક્ષણ અને કુટુંબ રક્ષણ સારી રીતે સાધી શકે આવા વખતે ધરણાં અને દામીનાના દેખાવોનો મોઢ તેમણે સર્વતર ત્વષ્ટ રેવા જોઈએ; 'દમ પ્રસંગે તેમજ હંતર પરપર મળવાના પ્રસંગોએ એવાં અલકાર પ્રદર્શનો તો સર્વતર જ લખવાં જોઈએ. દારણ કે આવા પ્રસંગે ધરણાં અને દામીના જ આત્મરક્ષ નીવડે છે.

વળી આવા વખતમાં મુસાફરીઓ પણ જેમ બને નેમ કમી કરી નાખવી જોઈએ; અને તેમાં પણ સતતી મુસાફરી તો અનિવાર્ય કારણે સિવાય કરવી જ ન જોઈએ.

યુદ્ધ અને કોંગ્રેસ :

કોંગ્રેસની નીતિ યુદ્ધ પરત્વે હેઠલા બેએક અલ્પાક્રિયાથી તદ્દન બદલાઈ ગઈ છે. નાજોપા-લાચાર્ય મોઢાક મતભેદોનાં કારણે કોંગ્રેસથી છૂટા પડ્યા. સર રેડ્ડી શ્રીમંતી મંત્રણા તથા મી. એમરીના બાબલે પૂઠ ગાંધીજીને જે બિંદન પ્રત્યેનો નૈતિક દેશ હતા તે પણ આજે ગુમાવી બેઠા છે. અને પુઠ ગાંધીજી કહે છે કે સત્ય ને અહિંસાના સિદ્ધાંત ઉપર માત્ર ભારતવર્ષનું ભાવિન અવતરણ નથી પરંતુ સારીએ દુનિયાની સંસ્કૃતિનો પાયા આ સિદ્ધાંત પર મણુશે. “પ્રત્યેક અંગ્રેજને” એ લેખમાં તે પૂઠ ગાંધીજી સ્પષ્ટપણે કહે છે કે “ત્યાં સુધી એક પણ અંગ્રેજ હિન્દમાં હશે ત્યાં સુધી એકતા યદ્યનહિંચ રાકે. આશીકાથી મારે તેમનો સંબંધ છે. અને એજ કદર દુરમન છે મારે એ લોકો નય તેજ ઉત્તમ છે. એને લીધેજ બીજા દુરમનો આરે છે. પણ આ પુરાણદુરમનને કાઢીશું” તે બીજા સામે આત્મબળે ઝડપી હિન્દને સ્વતંત્રની માળા આરો-પીશું.” ગાંધીજી એમરીકા યુદ્ધમાં પડ્યું તે ધોગ્ય નથી તેમ માને છે. બાકી રસિવા, ભપાન કે નર્મની બધા એકજ વાદીના મૂળા છે. હિંસાત્મક યુદ્ધમાં તે કાઠજ પ્રબળે સાચ આપી નજ રાકે. એવા નેમનો રક મત છે. આ કડક શબ્દોથી એમ અનુમાન કરી રાકાય કે કદાચ પૂઠ ગાંધીજી ફરીથી તેમની સત્યાગ્રહની મેણે રાખેલી લડત ઉપાડી દેશઝરમાં નવા આંદો-લનો ફેલાવે.

યુદ્ધ અને સાહિત્ય :

આજે જગતસરની અંદર મહાવિધ્વન જગ્યા છે. તેમાંથી કાઠપણુ યુદ્ધ રહી રાકે તેમ નથી. માનવજીવનની એજ એક કણ્ણતા છે કે તેનો સંહાર ઘટર પ્રાણીઓ નથી કરતાં પરંતુ પોતે જ અંદર અંદર લડીને પોતાનો નાશ કરે છે. સંસ્કૃતિને નામે અયલોલો અને રાન્યલોલો વ્યક્તીઓ વખતે વખત પોતાના માનવજંધુ સમાજમાં યુદ્ધ જગાડે છે અને દિસક પ્રાણીઓ કરતાં પણ વધુ અસમતા તરફ ઘટરે છે. એટલે કે માનવ સમસિરે-તો હજી પ્રાણી જ છે. અર્થે પ્રાણી રહેવાનાં જ. વ્યક્તીરે સદ્ગત્તા થતાં માનવ કિંચિત તરફ થઈ છે, એટલી એની સદ્ગતિ

છે; બાકી વસ્તુરિપતિ તો હાથ છે તેવાને તેવાજ રહેવાની અને માનવી લઘ્યા જ કરવાના; હવેરા વર્ષોથી યુદ્ધ ચાલતા આવે છે. “આ યુદ્ધ ઉલ્લ” ન છે અને તે ભાવિ યુદ્ધનું-મૂળ જ-ઉબેદનાર છે; એવી આદર્શવાનો તો વાતો જ રહેવાની એટલે આ વસ્તુરિપતિનો નિર્વાહ કર્યું જ પ્રદા. સાચા. સાહિત્યકારો જે જનસમાજનું હૃદય પાંચનારાં છે અને વ્યક્ત કરનારાં છે. તથા પોતાને યક્ષિતા સદ્ગત્તાનથી દોરાનારા છે. ને તો આ યુદ્ધ પ્રથમને પણ વધાવી લઈને તેનો સદુપયોગ કરી રાકે છે યુદ્ધની અંદર સમાનતા; મંપુતા ને સ્વતંત્રતા જેવા આદર્શગુણો કપાઈ ઠંકાઈ નય છે. પરંતુ યુદ્ધને અતિ શાન્તિ પ્રવર્તતા પુનઃ સજીવન થાય છે. ત્યારે એ યુદ્ધનાં અનિષ્ટોમાંથી પણ સનાતન સત્યો તારવવાની શક્તિ. પ્રત્યેક સાહિત્યકારમાં હોઈ રાકે ખરી. એ અનિષ્ટોમાંથી પણ બીરત્વ, ઔદાર્ય, સામાન્ય માનવ હૃદયની ચ્લુકપા, ત્યાગ વગેરે ઉચ્ચગુણો દેખા દે છે. તેને સાહિત્યમાં શ્રુતી લેવાનું કાર્ય સાહિત્યકારને શીર છે. યુદ્ધકાળ એતો સાહિત્યકારોનો ઉદ્યાન કાળ છે. આજે ભારતને દારે ને યુગધારે. યાંજી યુદ્ધનાં રણુરિંગા ફેંકાય છે, પણ હજી કાઠ નવીન કવિતા નવા સંવેદન ઉઠયા નથી; કે નવો પ્રાણ લગ્મી ઉઠયો નથી. સાચો સાહિત્યકાર જેમ પોતાનાં યુગને બાજક છે નેમ તેના પૂર્વસાહિત્યકારોનો વારસ છે; તદુપરાન્ત અગામી સાહિત્યયુગનો પ્રદર્શક પણ છે. માનવસંસ્કૃતિનાં અર્પક બળતા દીવામાં સાહિત્યકારો નહુ તેજ પૂર્ણ જ કરે છે. પોતાનાં દેશની સંસ્કૃતિને જીવી રાખવાની તથા નેને આગળ ધપાવવાની પ્રત્યેક સાહિત્યકારની ફરજ છે અને તેવી ભરતી-એક સામે ઝડપી તેમાંથી તાગ કાઢી સમાજ આગળ ઉચ્ચ આદર્શો, સનાતન સત્યો તથા આત્માની કિંચિતને પ્રદિપ્ત રાખવાની છે. જીવનને પાંચા: તે દેહની આંખે નહિ પણ આત્માની આંખે. એ રહસ્ય સાહિત્યકારે હંમેસા સમજવું છે. ને યાદ રાખવું છે. સાહિત્ય ને આર્તક આપે તે અધમ વિકારોને ઉકેરનારો સ્વુજ નહિ પણ માનવ જીવનની પ્રગતિ સાધનારો ને નેને પ્રશુભય માર્ગે લઈ જનારો પૂરવમય સુદમ આર્તક હોવો જોઈએ એ વિના ક્યા ત ક્યા નથી ને સાહિત્ય તે સાહિત્ય નથી.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વ : નાગરદાસ ઇ. પટેલ, મલાઈ

પૃષ્ઠ ૧૨ : અંક ૬

પ્રસ્તુત ૧૨

શુન : ૧૯૪૨

ભાઈ-બહેન

બંધુ ને બહેન તણી નેડલી રે લોલ,
રહે એ સંગાયે સદાય ને ...બંધુ

બંધુને વ્હાલી એની બહેનડી રે લોલ,
બહેનીને વ્હાલો એનો ભાઈ ને ...બંધુ

બંધુને નોંધને બહેની હસે રે લોલ,
હૈયામાં આનંદ પ્રસરાય ને ...બંધુ

હસતું નોંધ એ સુખ બહેનનું રે લોલ,
બંધુ તો ગાંડો ગાંડો થાય ને ...બંધુ

આકારો તારલા ટમકતા રે લોલ,
નોંધને હસે બહેન-ભાઈ ને ...બંધુ

બંધુ ને બહેન તણી નેડલી રે લોલ,
અમર રહે એ સદાય ને ...બંધુ

ધી. રવાયત સોની

છૂપો રાજકુંવર

એક હતો છોકરો. તદ્દન નિરાધાર. અનાથાશ્રમમાં રહી ઉછરે. છોકરો દરેક કળામાં પ્રવીણ. ગાયન, વાદન અને નર્તન તે આતોં ત્યારે બધાયને પોતાના ગાયનની અંદર એકચિત્ત કરી દેતો. તેના નાચ પાસે મોટી મોટી નર્તકીઓ પાણી ભરતી. તેના કંઠ પાસે ખૂદ કોયલ પણ બે ઘડી શરમાઈ જતી.

એ ઉમર લાયક થયો. તેને આખી દુનિયાની મુસાફરી કરવાની મરજી થઈ. ખીસામાં એક પાઈ પણ લીધા વિના એ નિકળ્યો.

ગામે ગામ જાય. પોતાના જલસાના કાર્યક્રમ જોઈવે. જે આવે તેમાંથી પોતાનું ગાડુ ગળકાવતો આગળ ચાલે.

જેટલો એ ગાયનમાં ઉસ્તાદ હતો તેટલોજ એ વાત કરવામાં કુશળ હતો. તે એવી મીઠાશથી વાત કરતો કે પોતાના વિષે સામાના હૃદયમાં સજ્જડ છાપ પાડતો ને પોતાનો સ્વાર્થ સાધતો. તેની વાણીમાં કોયલની મીઠાશ હતી, તેના હૃદયમાં નિખાલસતા ને સરળતા હતા.

ફરતાં ફરતાં તે એક મોટા મુંદર નગરમાં આવી પહોંચ્યો. નગરમાં એ વખતે ઢંઢેરો પીટાતો હતો કે જે કોઈ કુંવરીના ને શ્રીમંતો કરશે તેને અડધું રાજ્ય આપવામાં આવશે ને કુંવરીનાં તેની સાથે લગ્ન થશે. ઢાલ ધ્રીળાંગ ધ્રીળાંગ કરતો આખું ગામ ગળવતો હતો.

પેલા છોકરાએ આ સાંભળ્યું. તેને પોતાનાં ગાણા ઉપર વિશ્વાસ હતો. તેના મનમાં શ્રદ્ધા હતી કે ગાણાંથીજ હું કુંવરીનું દિલ જીતી લઈશ. તેણે દુઃખ ભૂલાવી દઈ.

એ તો ગયો કુંવરી પાસે. પોતાના બધા સાધનો સહિત. કુંવરીનો ચહેરો નિસ્તેજ હતો. આંખો જાડી ઉતરી ગઈ હતી. મોઢા ઉપર નહોતો આનંદ કે નહોતું ચેતન.

તેણે તરતજ સારંગી સાથે પોતાનું મીઠું મધુર ગાયન છોડ્યું. અને એ ગાયનના સુરે સુરે કુંવરીનાં મુખ પરથી ગ્વાનિ ને દુઃખ જીડવા લાગ્યાં.

થોડા વખતમાં તો કુંવરી તંદુરસ્ત થતી ગઈ. રાત્રીને આ વાતની જાણ થઈ. રાત્રીએ તો ગામમાં વાવટા ફરકાવ્યા. હાહોળી ઢાલ વગડાવ્યાં. શાળામાં સાકર વહેંચી. હાઈમાં ને હાઈમાં રાત્રી પોતાની કુંવરીને જીવતદાન દેનારને વિચારી ગયો. આ છોકરો તો રાત્રી પાસે ગયો ને કીધું 'રાત્રી, રાત્રી, તમારા વચન મુજબ કુંવરી પરજાવો.'

‘પણ રાજા કાંઈ એમ કુંવરી આપે ? રાજા કહે ‘ચાલ ચાલ લિખારી, કુંવરી કેવી ને વાત કેવી.’

‘ઠાકરો તો ખિન્નયો, એ તો કુંવરી પાસે ગયો. કુંવરી કહે ‘પરણું તો મને જીવતદાન દેનારને જ.’

રાજા કહે ‘એવા તો કંઈક લિખારી ચાલ્યા આવે.’

એટલામાં કુંવરીની નજર પેલા ઠાકરાના ગળા તરફ ગઈ. ગળામાં માદળિયુ હતું.

કુંવરીએ કહ્યું, ‘જુઓ તો ખરા, આ એના ગળામાં માદળિયુ છે. જરા ઉઘાડીને જુઓ તો બધી ખબર....’

રાજાએ તો માદળિયુ ખોલી જોયું. તો રાજાને ખાત્રિ થઈ કે આ તો આપણી પાસેના તગરના રાજાનોજ પુત્ર. કંઈક રાજ્ય-કલેશને લઈને તેને શુભ રીતે અનાધા-શ્રમમાં ઉછેરવામાં આવ્યો હતો.

રાજાને ખરી વાતની ખબર પડી એટલે તેણે તો ધામધુમથી તેની સાથે કુંવરીનાં લગ્ન કર્યો ને અરધું રાજપાટ આપ્યું.

પછી ખાધુ પીધુ ને રાજ કર્યું.

શ્રી. ‘શશિન્’ એના

વાંસલડી

||હક મનહર મધુર રવ શી બળવ કા'ના વાંસલડી.

; ઘનશ્યામ એ શ્યામલ વરણી બળવ કા'ના વાંસલડી.

ગોકુળ વાસી કુંજે કુંજે બળવ કા'ના વાંસલડી.

જાદુ ભરેલી કમલુગારી બળવ કા'ના વાંસલડી.

સાખી :

પશુ પક્ષી ને માનવી સુણતાં છે દઈ કાન;

ઉર હર બંસી નાદથી વિસરી જતા ભાન.

સહુ જીવોના કંઈ હરવા બળવ કા'ના વાંસલડી.

વિશ્વ વિષે સુખ શાન્તિ ભરવા બળવ કા'ના વાંસલડી.

શ્રી. વજ્રલાલ ઝોરીશંકર પંડ્યા

સ્મૃતિ

ગામના એ શેઠ હતા. લક્ષ્મીની એમને ઘેર છેાળો ઉડતી. માતંગો એમની હવેલીએ ડાલતા. સરણાઈઓ એમનું સદન ગળાવતી. એ શેઠને એક પુત્ર હતો.

ઉઘડતા પ્રભાત જેવો

શુભાળી સંધ્યા જેવો

અણુવિકસ્યા શુભાળ જેવો;

શેઠને બહાલો ને ગામનોય બહાલો. નિર્દોષ અને રમતિયાળ; હંસમુખો અને આનંદી; એના હાસ્યે મોતી ઝરતાં, એના બોલે મધ ઝરતું—હુઃખીનાં હુઃખ ભૂલાવતું. એના કિલ્લોલમાં કંઈ છૂપાયું હતું—શેઠને આકર્ષતું ને ગામને ચ આકર્ષતું.

પણ.....

પણ કાળને એ ન ગમ્યું. તેને અદેખાઈ આવી. ફૂલ સમા બાળકને એ લઈ ચાલ્યો—કોઈ અજાણ્ય પ્રદેશમાં.

ગામે આંસુ વહાવ્યાં, શેઠે આંસુની નદીઓ વહાવી. હાસ્ય અને કિલ્લોલનું એ સ્થાન બન્યું—સુતું અને શોકભરપુર, સ્મશાનસમ ખાવા ધાતું અને ઉત્તરવડ વગડા જેવું.

દિવસો જવા લાગ્યા. ગામનો અખમ ફાટતો હતો, શેઠનો અખમ વધતો હતો. ડગલે ને પગલે એમને પુત્ર યાદ આવતો. એક દિવસ એક વિચારે શેઠને ઘેરી લીધા ‘શું કરું કે મોરો બાળક અમર બને, એનો આત્મા શાંતિ પામે, પિતૃશ્રવ સાર્થક થાય ?’

x

x

x

બેપીઓ આબ્યા

પ્રાદાણો આબ્યા,

ચોથાં ને ‘ચોથાં

પંચાંગ ને ટીપણાં લઈ.

શેઠને કહ્યું, ‘પ્રાદાણુ જમાડો, પ્રાદાણુને દાન કરો—એના આત્માને શાંતિ અર્પવા.’

ગરીબો ને શુરણાં આબ્યાં
નાગાં ને ચીંચરેહાલ,
ભૂખ્યાં ને માંદલીયાં
—દુકાળીયાનાં હળ જેવાં.

‘અમારા સાચું જીવ્યો, અમારાં પેટ જીવ્યો, મોઢાં જીવ્યો, કપડાં જીવ્યો, અમને કંઈ આપો, ’ એ તેમનો પ્રધાન સૂર હતો.

x

x

x

શેઠ બેઠા’તા—ચાકયા પાકયા, શું કરવું એ વિચાર કરતા—‘બ્રાહ્મણ ? એને જમાડવાથી શું થશે ? શું હું ઋણમૂકત થઈશ ? ગરીબ ? ગરીબોને આપ્યાથી શું ? મારા આપ્યાથી શું એમનું બધાનું હારિદ્ર ફીટી જવાનું છે ? ’

શેઠ જોલે ચડ્યા’તા—સમુદ્રમાં ડાલતી નાવ જેમ. શું કરવું એની એમને સમજણ પડતી ન હતી. વિચારે એમને વધુ ને વધુ શુંગળાવતા હતા.

એવામાં એક વિચાર આબ્યો—

હું’દર અને સારે

એને ગમે એવો

પિતૃઋણ સાચક કરે એવો.

‘ખીલતી કળી જેવો એ હતો—એ સાચું. એનાં હારથે મોતી ઝરતાં એ ચ સાચું, પણ મારે જેવો એ હતો એવાં જગતમાં ખીલતી કળી જેવાં કેટલાં બાળકો હશે ? કેટલી અણખીલો કળીઓને ખીલ્યા પહેલાં અકાળે કરમાવાનું હશે ? ’

શેઠનું હૃદય ચીરાવું હતું. એના હૃદયમાં કંઈક તમૂલ ઉજું થયું હતું. એનો અહેસા શીઘ્રો પડતો જતો હતો. મોટે સાદે તેણે ખૂમ પાડી, ‘મહેતાજી.’

‘હા.’ કહેતો, હાય ભેડતો મહેતાજી આબ્યો.

“હસ લાખ રૂપીયાની રકમ બહાર કાઢો—જગતને માટે—જગતનાં ખીલનાં કુસુમોને વધુ ખીલવવા માટે, એક આદર્શ બાળગૃહ—બાળમંદિર બંધાવવા માટે, જેમાં જગતનાં પુષ્પો નાતબાત, ઉંચાનીચાના લેહ વગર ખીલે અને સૌરભ ફેલાવે.”

શ્રી. ભાતુરા’કર પુ. પંડ્યા

માધુ ગાંડો

તેને બધાં 'માધુ ગાંડો' કહીનેજ યોલાવતા હતા. માધુ ખરેખર ગાંડો હતા કે કેમ, તે તો કોણ જાણે ! તેને બધાં ગાંડો શા માટે કહેતા હતા તે પણ કહી દઉં.

માધુને માતાપિતા અથવા કોઈ સંબંધી નહોતું. તેના પિતા ગુજરી ગયા ત્યારે માધુ માત્ર દશ વર્ષનોજ હતો. તેના પિતા પાસે રૂા. અઢીસો હતા; તે તેણે માધુ મોટો થશે ત્યારે તેને કામ આવશે એમ ધારીને, હિમચંદ નામના એક શેઠને ત્યાં રાખ્યા હતા. માધુ મોટો થયો ત્યારે તેને ઘણા લોકોએ અઢીસો રૂા. બાબતની વાત કરી. પણ માધુ, શેઠને ત્યાં પૈસા લેવા ગયોજ નહિ તેમ પેલા શેઠની દાનવ ફરી હતી; તેથી તેણે પણ માધુને વગરમાથે પૈસા આપ્યા નહિ; હવે તો માધુ પંદર વર્ષનો થયો હતો. એટલે તે ગમે ત્યાંથી બે પૈસા કમાઈને પોતાનું પુરું કરતો હતો.

માધુને બધાં 'ગાંડો' કહેતા હતા, તેનું એક બીજું પણ કારણ હતું. તેની પાસે બે ચાર આના હોય તો તે રસ્તે જતાં કોઈ ભિખારી મળે તો તેને તે આપી દેતો, બધાં તેને કહેતાં: 'માધુ ! શા માટે તું એ ભિખારીઓને પૈસા આપી દે છે ! તારી પાસેજ રાખને ! તને કામ આવશે.'

માધુ કહેતો: 'મારે પૈસાને શું કરવું છે ? મારે પૈસા જોઈએ ત્યારે મળી રહેશે !'

માધુ ધૂની હતો અને પોતાની ધૂનમાંજ હંમેશા મસ્ત રહેતો. એટલે બધાં તેને કહેતાં હતાં: 'માધુ ગાંડો ! માધુ ગાંડો !'

એક વખત સખ્ત વરસાદ વરસ્યો. નદીમાં ખૂબ પાણી આવ્યું. આખું પુર કેટલાય વર્ગો થયાં આવેલ નહોતું; તેથી અનેક લોકો પુર જોવા જતાં હતાં. હિમચંદ શેઠ પણ પોતાના છ વર્ષના વિનોદ સાથે પુર જોવા ગયા હતા.

નદી બે કાંઠા વચ્ચે ભરપુર ઘુઘવાટ કરતી ચાલી જતી હતી. લોકો તેને કાંઠે આનંદ અને આશ્ચર્ય પામતાં ઉભાં હતાં.

એકાએક, હિમચંદ શેઠના વિનોદને કોઈનો ધક્કો લાગ્યો. અને તે નદીમાં પડ્યો. પડતા વેંતજ તે નદીનાં બહેલુમાં તણાયો.

હિમચંદ શેઠ બેબાકળા બની ગયા અને ખૂબો પાડવા લાગ્યા: 'એ....બચાવો, બચાવો, કોઈ મારા વિનોદને !...અરે કોઈ બચાવો !' નદીને કાંઠે લગભગ સોએક માણસો ઉભા હતા. પણ કોઈએ નદીમાં પડવાની હિંમત કરી નહિ. શેઠના ગલશતને પાર નહોતો: 'કોઈ બચાવો, વિનોદને ! એકહજાર રૂા. આપીશ.' શેઠ પંસાની લાલચ આપી, વિનોદ આગળ ને આગળ તણાતો જતો હતો.

એકાએક ટોળામાંથી એક જણ આગળ આવ્યો; અને તેણે પહેરેલ હુગડેજ નદીમાં ઝંપલાવ્યું. હેમચંદ શેઠની ખાત્રી થઈ કે હવે જરૂર વિનોદ ગયી જશે. સૌ હોકા તે નદીમાં પડનાર તરફ જોઈ રહ્યા. એ કોણ હતું ? ' માધુ ગડો ! '

માધુ નાનો હતો ત્યારથીજ તેને નદી કુવામાં તરવાનો શોખ હતો. ઉંડી વાવમાં ત્યારે કોઈની હિંમત ચાલતી નહિ ત્યારે માધુ તેને તળીએ જઈ ' તાગ ' લઈ આવતો હતો. હેમચંદ શેઠના હલ્તર ફા.ની તેને જરૂર નહોતી; તેને તો વિનોદનો છવ બચાવો હતો.

સૌ તેના તરફ જોઈ રહ્યા. સૌએક કુટ તણાયા પછી તેણે વિનોદને પકડી પાડ્યો. એક હાથે તેણે વિનોદને પકડી રાખી બીજે હાથે તરતાં તરતાં વહેણમાંથી એક કાંકા તરફ માર્ગ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

થોડીવારમાંજ વિનોદસહિત તે કાંઠે સહિસલામત નીકળી ગયો. શેઠના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. હોકા પણ માધુની કુશળતાથી આશ્ચર્ય પામ્યા.

ત્યારપછી બે ચાર દિવસો વિતી ગયા. પણ માધુએ હેમચંદશે પાસે પોતાના ઇનામતી માગણી કરી નહિ. પણ બીજા કોઈકે શેઠને કહ્યું : ' શેઠ, હવે પેલા માધુને તેડું હજાર ફા. નું ઇનામ ક્યારે આપશો ? '

એ કે માધુએ વિનોદનો છવ બચાવવામાં બહુ જોખમ ખેડ્યું હતું. પણ એક હજાર ફા. આપતાં શેઠની ઇચ્છા થતી નહોતી. કારણ કે, એ રકમ કંઈ નાની સુતી નહોતી. પણ ત્યારે બીજા હોકા શેઠને વારંવાર કહેવા લાગ્યા ત્યારે તેને રાશમ આવી અને તેણે માધુને પોતાને ઘેર બોલાવી ફા. અઢીસો આપ્યા. માધુ તે લઈને ખુશી થતો પોતાને ઘેર આવ્યો ગયો.

તમેજ કહો જોઈએ, માધુના પિતાએ માધુ માટે શેઠને ત્યાં રાખેલ અઢીસો ફા. માધુને પાછા અપાવવા માટેજ ઇશ્વરે આ મુક્તિ નહિ કરી હોય ?

ધો. દેવાયત સોની

ક

દોસ્તી

એક નાનું એવું જંગલ હતું. આ જંગલમાં ગામનો ગોવાળ ગાયો ચારવા હંમેશાં આવતો હતો. બધી ગાયો ભુદી ભુદી દિશામાં ચારે ચરતી ને આમતેમ ફર્યા કરતી. ગોવાળ એક બાજુએ બેસી વાંસળી બબબ્યા કરતો.

આ જંગલની વચમાં થઈને એક ગામડાનો રસ્તો જતો હતો. એ રસ્તા નજીક

એક મોટું ઝાડ હતું. અને તેના પર એક પોપટ રહેતો હતો. ગાયોના ધણમાંથી એક ગાય દરરોજ આ ઝાડ નીચે આવીને બેસતી ને નિરાંતે વાગોળતી.

ગાય આવીને બેસતી કે તુરત પોપટભાઈ ઝાડ પરથી નીચે ઉતરી-ગાયના શરીર પર આમતેમ ઊડીને બેસી જતા. આ પ્રમાણે ગાય રોજ રોજ આવી ઝાડ નીચે બેસે ને પોપટભાઈ ગાયની સાથે ગમ્મત કરે.

પછી તેા ગાય પણ દેવાઈ ગયેલી એટલે પોપટભાઈ તેના કાન, શીંગડાં, મોઢા કે પૂછડા પર ઊડાઊડ કરતા બેસે તોપણ તે કંઈ બોલે નહિ. આ રીતે બન્નેને ખૂબ દોસ્તી થઈ ગઈ.

એક દિવસ ગાય બાબુના રસ્તા નજીક ઝાડ પાસે બેઠેલી અને પોપટભાઈ તેની સાથે ગમ્મત કરી રહ્યા હતા. એવામાં એક પટેલ કોઈ વેપારીના ખાંડના કોથળા ગાડામાં લઈને આ રસ્તેથી નીકળ્યા.

પેલી ગાય રસ્તામાં બેઠેલી એટલે તેને ઉઠાડવા પટેલે બે ચાર ખૂંચો પાડી પણ ગાય ત્યાંથી ખસી નહિ. આથી પટેલ ખીંબ્યો અને ગાયને ઘસીને પોતાનું માકું ચલાવી ગયો. આથી ગાયનો વાંસો સહેજ છોલાયો ને ગાય ત્યાંથી ઉડીને દોડવા લાગી.

આ બેઠ પોપટને પટેલ પ્રત્યે ખૂબ રીસ ચડી અને વિચારવા લાગ્યો કે હવે પછી કદી આ પટેલ ગાયને અહીંથી ન ઉઠાડે એવી સુક્તિ કરવી જોઈએ. આમ વિચારી તે છુપી રીતે ગાડામાં બેસી ગયો ને પેલા ખાંડના કોથળા પોતાની આંચ વતી કાતરવા લાગ્યો. થોડીવારમાં ખાંડ તો રસ્તામાં વેરણુછેરણુ થઈ ગઈ.

એવામાં કંઈ અવાજથી પટેલે પાછળ જોયું તો પોપટને કોથળા પર બેઠેલો જોયો ને ખાંડ રસ્તામાં વેરાયેલી ઘણે દૂર સુધી જોવામાં આવી.

આ તુકશાનથી પટેલ તો ખૂબ ક્રોધે ભરાયો અને પોપટની નજર ચુકવી તેને બે હાથ વતી પકડી લીધો. જેવો પોપટ પકડાયો કે તુરત પટેલના હાથમાં બેસથી આંચ મારવા લાગ્યો. પટેલના હાથમાંથી લોહીની ધારા ચાલવા લાગી. આ દુઃખથી પટેલના હાથ છુટી ગયા ને પોપટ નાસી છુટ્યો. જતાં જતાં પોપટ બોલ્યો: 'કેમ ! હવે કદી પણ ગાયને રસ્તામાંથી ઉઠાડીશ ?' પટેલ તો કંઈ પણ બોલ્યા વિના ત્યાંથી ઘર ભેગો થઈ ગયો. અને ત્યાર પછી કોઈ દિવસ આ રસ્તેથી નીકળતો અને પેલી ગાયને રસ્તા નજીક બેઠેલી જોતો ત્યારે માકું તેનાથી દૂર તારવીને ચાંડેયો જતો.

હવે પછી પોપટ અને ગાય રમત ગમત કરી પોતાના દિવસો નીડરપણે વિતાવતાં હતાં. જોયું ને ? આનું નામ સાચી દોસ્તી !

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર રાંગાર અને કર્ણારસથી ભરપૂર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેદભરગોથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

ધાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

અંક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુસ્તક છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂા. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

યંગ ઇન્ડિયા

ધાંચલભાઈની

‘વાવડી ચરકી’

નો હાસ્યરસિક કિસ્સો

ડી. એ. ૧૯૦૩

રેકર્ડ ૫૨

કમલેશ પાર્ઠી

૧૯૧૬ કંદે એ.

સુલોચના વકીલ

ડી. એ. ૧૯૦૪

આશી રસથાંદને

વધાવીએ

મગધભયાં કુસરડાં

કચરાય.

જુન ૧૯૪૨

ગીત કોફીલા

રતનખાઈ

અને

ગીત મંજરી

કૌશલ્યા

ના ગળાના હીરામાલિક

રાયસાહેબ

ચિત્રના ગાયનોની

રેકર્ડ દોરા મૂલવવા

તૈયાર રહો.

રેડીઓ સીંગર

અને

ભરત મિલાપ

કીર્તનકાર કરેમનદાસ

ડી. એ. ૧૯૩૬

જાગો મેરે લાલ

ભગત, મગન પ્યારેલાલ

કીલમના ગાયનોની

રેકર્ડ્સ તમેઓ હજુ

નથી સાંભળી ?

‘રેશન માસ્ટર’ કીલમના ગાયનોની

રેકર્ડ્સ હંક સમયમાં બહાર પડશે.

આઈરે તાજીરે નોંધાવેલા—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ્સ

મેન્યુ ૦ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેગાઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

ભારતીય મહિલાં વિદ્યાપીઠમાં ‘ગૃહીત અ

(G. A.)ની પદવી માટે સમાજશા

સ્ત્રીશાસ્ત્રમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે ગ્રાહ્ય છે

ભારતીય સમાજશા

ટેક્સબુક તરીકે મેંજુર કરવામાં આવેલ

લેખક : ચિત્રનલાલ મગનલાલ રામદર

મુલ્ય : રૂ. ૧-૧-૦

પોસ્ટેજ : ૦

અદ્ભુત પતિલક્ષિત અને નારી ધર્મના

પાલન કરનાર, સીતાજીનું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાનુકલાલ નંદલાલ ચોક્સી

મુલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦

શ્રી સયાજી બાલજાનમાળાનું પુષ્પ ૧૫૧ ક

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજી સરિ મનોહર, બી. એચ. ઈ

મુલ્ય : ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ : ૦

શ્રી સયાજી બાલજાનમાળાનું પુષ્પ ૧૦૬

પુનઃ સિંગવાનની વાતાં

લેખક :

અંદ્રશંકર મ. બટ્ટ તથા ડી. એન મુર્તિ.

મુલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦

આલેખ લખેલા—

લુહાણા મિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

ગાંધીજીના આહિતોપદેશ

અધ્યક્ષશ્રી
નવરંગલાલ કેશર

મંચી આલેખિયાર
નગરરામ ઇ. પટેલ

મંચી :
શ્રી. નરસિંહી દેસાઈ

સંસ્કરણ :
શ્રી. રમણકાંત, બી. ડી.

શ્રી. જનબાઈ દેસાઈ, ઇ. એ.

૧૯૪૭

૧૯૪૭

આવૃત્તિની અને રજા ૧૯૪૭ : શ્રી. નરસિંહજી જમી, દાદા રિંગલ સાહેબ, દુર્ગાવાડા રાજ્ય

લુક્ષ્મીજી
મંદિર પાસે

કાકિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વડીલ, બેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

મુંબઈ અને કાકિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
તેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ' ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયભેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-સૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતાપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાહવા વગેરે
લેદભરભાથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી મુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો:- મેનેજર : હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ખાસ સંગ્રહ કરવા લાયક પુસ્તકો

મહાકવિ બાલ દેવકા ભા. ૧-૨	૬-૮	કળાકાંતો બગીચો	૧-૨
રાજ્યોગી યાત્રે પરમાર ધારાવપોદેવ		કોડનાનું જીવન	૦-૪
ભા. ૧-૨	૮-૦	કરોળીઆનો કાવત્રા	૦-૬
મહાત્મા મીધીજીનું જીવન	૪-૦	મનુષ્ય ભ્રમણ	૦-૧૨
રાષ્ટ્રીય દેશિસનો ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦		કોનાનું જીવાતદાર રાજ્યતંત્ર	૧-૮
વિશ્વભારતી અથવા હિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર ૧-૦		ઉદ્ભવજોની ઉત્કૃષ્ટિ	૧-૪
અગ્નિવેદ સંહિતા ભા. ૧	૨-૦	કળવણી	૧-૮
" " ૨	૨-૦	સીતા	૦-૬
" " ૩	૨-૦	શુદ્ધ ભગવાનની વાતો	૦-૬
" " ૪	૨-૪	મેજેરશીનીસના સમયનું હિન્દ	૦-૮
" " ૫	૨-૪	પ્રકાશ	૦-૬
જીવાનીની ચાવી	૧-૮	પ્રતીજ્ઞા સમયનું હિન્દ	૧-૧૦
વેપારની ચાવી	૧-૧૨	શીલની મુલાકાત	૦-૬
આપણું પ્રાચીન રાજ્યતંત્ર	૧-૪	પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨
કળા વિષે પ્રવચનો	૦-૭	હિન્દની સફર નીકળેલા વહાણવટીઓ	૦-૧૧
નેહસંનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦	વેપારની ચાવી	૧-૧૨
વસ્ત્રભ	૧-૦	મહામદ મેગડો	૦-૬
મહાપતશાસ	૧-૧	સુધા નર્મરકાર	૦-૮
નરસિંહ મહેતા	૦-૧૧	પચાસ પ્રેરક પ્રસંગે	૦-૬
પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦	આપણા મહારાજા	૦-૬
ઉચ્ચ અને હિન્દુસ્તાન	૦-૧૫	ભારતીય સમાજકાવ્ય	૧-૬
હિન્દુસ્તાનના લોકો	૦-૧૦	વિગ્રહ	૧-૦
જગતની રાજનીતિ અને હિન્દ	૦-૮	વિદ્યાનના વિધાપો	૧-૧૨
આયોનું આદિ નવાસરયાન	૦-૬	હિન્દુધર્મના જુદા જુદા સ્તર	૦-૧૨
રચનાત્મક રવરાજ્યની સંરચાઓ	૦-૬	પ્રાણીઓના મુલાકાત લેણે	
સામાજિક સુખરૂપતા	૦-૧૧	તથા વધુ વિદ્યાન	૦-૧૦
સરોવરના જીવો	૦-૧૩	વાયેલાઓનું ગુજરાત	૦-૬
તરવાનો કળા	૦-૭	આપણા પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
મહાવિદ્યા	૦-૧૨	માનું જીવન અને કાર્યક્ષેત્ર	૧-૧૨-૦
નોકા બળ	૦-૧૧	પચાસ પ્રેરક પ્રસંગે	૦-૬-૦
સુધા	૦-૧૨	" " ભા. ૨	૦-૬-૦
ધનવિદ્યા	૦-૧૧	રમીઓ અને ટેલીવિઝન	૦-૬-૦
એતીના ઉપદેશ	૦-૧૪	કુલચારી	૦-૪-૦

લુહાણામિન પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

સ્કુલ, કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ

અવશ્ય લાભ ઉઠાવો

તમારા નામનાં લેટેસ્ટ ટાઈપમાં એકથી ત્રણ લાઇન સુધીનાં
રજરનાં સુંદર મુશોસિત અને ટકાઉ સિક્કા

માત્ર એક માસ સુધી ફક્ત આઠ આનામાં
નીચેનાં ઠેકાણે ખનાવી આપવામાં આવશે.

આ લાભ માત્ર ત્રિધાર્થીભાઈઓ માટે જ છે. બીજા કેાઈએ એના
ઉઠાવવો નહિ. બહારગામ વાળાઓએ ફર આનાની ટીકીટો બીડવી;
તા. ૨૦-૬-૪૨ થી ૨૦-૭-૪૨ સુધી ખનાવી આપવામાં આવશે.
મળે—

મો ડર્ન ફો ટો ઓ કો

રાવપુરા, મુર્ચનારચજીના બાગ સામે, વડોદરા

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

રાષ્ટ્રઆતથી અત્યાર સુધીના સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અલોક પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણ ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવર પાસે, વડોદરા.

ગુણ સુન્દરી

વરી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

અવરવાપક :
નરેવરસાલ કંકર
હુણામિત પ્રેસ. પટોદરા.

સહવરીઓ :
શ્રી. રમા કાકોર
શ્રી. વનબાળા દેસાઈ

પ. ૩૮ મું]

છુલાઈ : ૧૯૪૨

[અંક ૫ મો.

અનુક્રમણિકા

વધો :	શ્રી. દેવકુંવર મ. પંડ્યા...	...	...	...	...	...	૨૦૧
સમાજનાં પાપી :	શ્રી. અંજનીકુમાર સાહ	...	...	...	...	...	૨૦૨
રાણી દુર્ગાવતી :	શ્રી. પ્રાણલાલ શ્રી. દેસાઈ	...	...	...	...	...	૨૦૩
જય જયો સહુ :	શ્રી. સુજા મંગલ સાચી...	...	...	...	...	...	૨૦૬
અમુરિકા :	શ્રી. બાળકુળ જોશી	...	...	...	...	...	૨૦૭
જયનગાન :	શ્રી. પદાકર	...	...	...	...	...	૨૧૧
જાની વાત :	શ્રી. સરસ્વતીચંદ્ર યુજીભાઈ	...	...	...	...	...	૨૧૨
જનવરેમાં જાગતા કીધથી કરાતી અવનવી અંગચેટાઓ :	શ્રી. 'જા'	...	...	...	...	...	૨૧૩
જયનગી કલા :	શ્રી. સમીત મહેતા	...	...	...	...	...	૨૧૫
હું હોત હી તો :	શ્રી. મોહનલાલ પ્રા. પટેલ	...	...	...	...	...	૨૧૬
અનેક :	શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ...	...	...	...	...	...	૨૧૬
અઠાધિ. મ. પરિવહ તરફથી રાફ કરેલા સ્ત્રી કાર્યકર તાલીમકેન્દ્ર (અણાખા)	તથા આઈ.આઈ.સી. સંસ્થાનની ઝાંખી :	શ્રી. રામદાસભેન મહેતા	...	...	...	...	૨૨૦
પટોદરાની વાટિકાઓ :	મખનભાઈ બીજાભાઈ પટેલ, બી. એસ. સી.	...	...	...	...	...	૨૨૪
કોણીલાનાં માન :	શ્રી. જયંતિલાલ મોહનલાલ જોશી	...	...	...	...	...	૨૩૧
જયન કલાણ :	શ્રી. અશુભાઈ કામર	...	...	...	...	...	૨૩૨
શું ?	શ્રી. બાલુ મુજ	...	...	...	...	...	૨૩૨
રંગભરી ચુંદડી :	શ્રી. 'નારદ'...	...	...	...	...	...	૨૩૩
સંતાનોત્પત્તિ અને બાળઉછેર વિષે આપણી અનોદશા ૨ ડો. એ. એચ. પટેલ...		...	...	...	...	...	૨૩૬
ચિન્તા :	શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ	...	...	...	...	...	૨૩૬
ફલવેળી :		...	...	...	...	...	૨૪૨
સૌજન્ય :		...	...	...	...	...	૨૪૫
નોંધ :		...	...	...	...	...	૨૪૭

— બાહ્યવિભાગ —

વનવગડે :	શ્રી. કાન્તાશ્રી ચંદ્રશાન્ત ભટ્ટ	...	...	...	...	...	૪૬
મુખને ધન્યમ :	શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ સાહ	...	...	...	...	...	૫૦
કુસંધ :	શ્રી. રતીલાલ સાંજયંત નાયક	...	...	...	...	...	૫૧
માણની મુકી :	શ્રી. 'પરાસર'	...	...	...	...	...	૫૨
આઠ પેન્સ :	શ્રી. નરદરિપ્રસાદ ભટ્ટ	...	...	...	...	...	૫૫

શાંતિક સલામ : હિન્દ માર્ચ ૨૮ ૪-૮-૦૦ : વિદેશ માર્ચ શીલોમ દસ : છુટકે નકલ દસ આના

આલવિનોદનું આલમોહિત્ય

આલમો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચમી પંદર વરસના બાળકો માટે
આલવિનોદે સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ળા

હવે જાતનાં આર્ટ કાર્ટ હપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પ્રકૃત ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કહો શી ખ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં બેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક આલપુસ્તકમાળા

યુગ્મશતના બહીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, ફસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોશુસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સુચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

પુસ્તક ૩૮મું

જુલાઈ : ૧૯૪૨

અંક ૫ મે

વર્ષા

આવી વર્ષા ને લાવી મેહુલો રે લોલ,
નાચે ગપેયા; બોલે મોર ને;
આવી વર્ષા ને લાવી મેહુલો રે લોલ....

ઝળકે ઝખૂકતી વીજળી રે લોલ,
લાસે છે બ્યોમ ધનધોર ને;
આવી વર્ષા ને લાવી મેહુલો રે લોલ....

ગયો ઉકળાટ અકળાવતો રે લોલ,
માનવીનાં મન હરખાય ને;
આવી વર્ષા ને લાવી મેહુલો રે લોલ....

ધરતી હરિઆળી બહુ લાસતી રે લોલ,
સરિતાઓ નીર છલકાય ને;
આવી વર્ષા ને લાવી મેહુલો રે લોલ....

પાકે અનાજ મન-ભાવનું રે લોલ,
મેહુલો ખૂસ ખૂસ સાથ ને;
આવી વર્ષા ને લાવી મેહુલો રે લોલ....

સા. હેમકુંવર મ. પંડ્યા

સમાજનાં પાપી

:: હપભતિ ::

ઘોમેથી સાણુ સરતો નિશાનો,
શો રયામ રૂઠો ટીપકી ભરેલો;
ઊઘાનથી માતરિશ્વજ ફેરે,
અ'ધાર' થાયે બહુ ગાઢ ત્યાં તો.

સ'દશ આંગ્યો વિધુરાયતો ને,
ધસે નભેથી નભદીવડા શો;
પીયુષ પ્રમી શરમાળ એ તો,
નિશાતણાં મ'જુલ ગાન ગાતો.

ઊભી હતી કન્યકા એક એવી,
અ'બોહસે પુષ્પવેણી અનેરી;
ને હાવભાવે નમણાંજ અ'ગો,
અરાલ નીલાંજુજ જેમ લાસે.

પાસે હતો એક યુવાન એવો,
વિકૃતભાવો વિલસે મુખેથી;
વાંકજ કેસ મધુરી સુવાસે,
સુહાય એ તો રજતાંબરેથી.

પ્રમી બીચારાં કંઈ પ્રેમ ઘલાં,
'પ્રભા' અને સાથ 'પ્રદીપ' શોકે
નત્રાંજુ જ્ઞાતે પંહેતાંજ ધારે,
ઠરેલ પાપી જગનેત્રથી એ.

વીતે ઘટીકા કંઈ એક, એ, તો,
વિદુતની છાળ ઉઠે ઘણીયે;
જીમૂત ત્યાં તો ફરતાં 'જણાતાં',
બીકે ઉપાની ગલરાય ઘેલાં.

સામે ધસે જ્યાં અભ નીર કાળાં,
'પ્રદીપ'ના એ કર બેઉ ઝીલી;
સોદામિનીતો ચમકાર થાતો,
સર્જે અનેરી પલવાર સૃષ્ટિ.

શ્રી. અ'જનીકુમાર શાહ

રાણી દુર્ગાવતી

સંપાદક : શ્રી. પ્રાણલાલ કિરપારામ દેસાઈ

ધર્મ અને કર્તવ્યની વેદી ઉપર પોતાની જાતનું અલિદ્ધાન આપનાર વીરાંગના દુર્ગાવતીની જીવન કથાથી હિન્દુ યુવકો અને યુવતીઓ જોઈએ તેટલાં માહિતગાર નથી; કારણ કે આપણા ઇતિહાસના પાઠ્ય પુસ્તકોમાં રાણી દુર્ગાવતીની જીવનકથાને મહત્વનું સ્થાન આપવામાં આવેલું નથી. એક સમકાલીન લેખકે રાણી દુર્ગાવતીનું નીચે પ્રમાણે રાજ-ચિત્ર આલેખેલું છે.

“રાણી દુર્ગાવતી એક અતિ સુંદર સ્ત્રી હતી. સૌંદર્યની તો તે સાક્ષાત પ્રતિમા હતી એમ કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ જેવું બીજકેલ નથી. એનું સૌંદર્ય અપાર્ણ્ય હતું. તેમાં તો સાક્ષાત પરમાત્માનું તેજ દિગ્દિગ્ધાયર થતું હતું. પવિત્રતામાં તો તેની સરખામણી સતી સીતા અને સાવિત્રી સાથે કરી શકાય એમ છે. જો રાણી હતી-મહારાણી હતી. મહારાણીનું બિરાજ તથા પ્રતિમા તેનામાં પ્રત્યક્ષ નજરે પડતાં હતાં. રાજસિંહાસન ઉપર બેસારે તે બેસતી ત્યારે તે સાક્ષાત લક્ષ્મી કે સરસ્વતીના અવતાર હોય એવો જ સર્વને બાસ થતો હતો. રાજદારી વિષયોમાં તે એટલી જાણી પ્રતીજ્ઞ અને કાર્યદક્ષ હતી કે આપણે તેને ગાણક્યની સાથે સરખાવી શકીએ. તે દેવાનો અવતાર હતી. ગરીબોનાં દુઃખો દુર કરવામાં તેમ પોતાની સમસ્ત પ્રજા પ્રત્યે પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ રાખી તેમને દરેક રીતે સદાય કરવામાં તે નિરંતર મહેતી રહેતી હતી. ચોર, રવાતર અને કર્મચીરતાની તો તે સંજ્ઞ

મૂર્તિ હતી. પોતાના એક હાથમાં લાંબો બાણો અને બીજા હાથમાં વીજળીની માફક ચળકતી કટાર પકડી તે પોતાના સુંદર અને તેજસ્વી ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ રણસેત્રમાં ધુમતી હતી અને સિંહનાદ કરી પોતાના સૈનિકોમાં ચેતન રહેતી હતી ત્યારે તો તે સિંહ ઉપર સવાર થઈ રણે મહેતી કુખેતો સંહાર કરતી સાક્ષાત રણુવંડી દુર્ગા જેવી દેખાતી હતી. તે વખતે તો બેનારને એવો જ બાસ થતો હતો કે દુર્ગા દેવીએ ફરીથી આ પૃથ્વી ઉપર કુખેતો સંહાર કરવા જન્મ લીધો છે.”

દુર્ગાવતી ગોંડ પ્રદેશમાં આવેલા મેદરાજ નગરના ક્ષત્રિય રાજ ચંદનદાસની પુત્રી હતી. ચંદનદાસ બાપરનો ને શીરશાહનો સમકાલીન હતો. દુર્ગાવતીમાં જન્મથી જ પવિત્રતા, તેજસ્વીતા તેમ દરેકપણું માન્ય પડતાં હતાં. રાજકુમારી દુર્ગાવતીનું બાળપણ વીતી ગયું અને તેણે મુગધારસ્થામાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો. એટલે તેના પિતાને તેના લગ્ન માટે ચિંતા થવા લાગી. તેણે સ્વયં-વરની વ્યવસ્થા કરવા માંડી. અને અખિલ હિંદના જાણી-હિન્દુ રાજાઓ અને રાજકુવરોને સ્વયંવરમાં હાજર રહેવાનાં આમંત્રણો મોકલ્યાં. સ્વયંવર મંડપમાં કારમીરથી કન્યા-કુમારી સુધીના તેમ દારકાથી તે જગન્નાથ પુરી સુધીના અનેક હિન્દુ રાજાઓ અને રાજકુવરો આવી પહોંચ્યા અને પોતાને માટે નક્કી કરેલા આસનો ઉપર ગોઠવાઈ ગયા. સ્વયંવરમાં નજીકના પ્રદેશ ગદ મંડલાના

ક્ષત્રિય રાજા દીલીપસિંહને આમંત્રણ નહોતું
કારણ કે રાજા ચંદનદાસ અને દીલીપસિંહ
વચ્ચે પેઢી ધરના અણખનાવો ચાલ્યા કરતા
હતા. રાજપુત્રી દુર્ગાવતીએ રાજા દીલીપ-
સિંહના શીર્ષ, દેશમકિત તથા ધર્મવીરતા
સંબંધી ધણું સાંભળ્યું હતું. એટલું જ
નહિ પણ તેની સૌમ્ય મૂર્તિનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન
પણ તેણે એકવાર કર્યાં હતાં. એક સમયે
રાજા દીલીપસિંહ લાંબી સુસાકરી કરી પોતાને
નગર પાછો ફરતો હતો. રસ્તામાં ચંદનદાસની
રાજધાનીનું નગર મેહરાજ આવતું હતું.
રાજા ચંદનદાસની જાણ બહાર તે અને તેનો
રસાણો નગર બહાર આવેલી રાજા ચંદન-
દાસની વાટિકામાં વિશ્રાંતી લેવા બે ધડી
થોભ્યા હતા. તે વખતે અનાયાસે દુર્ગા-
વતીએ તેના દર્શન કર્યા હતા અને
તેની સાથે થોડી ધણી વાતચીત કરવાનો
અમૂલ્ય લાભ પણ તેને મળ્યો હતો. તે
સમયથી દુર્ગાવતી રાજા દીલીપસિંહ સાથે
પ્રેમમાં પડી હતી. તેણે તો મનથી સંકલ્પ
પણ કરી લીધો હતો કે પરચું તો રાજા
દીલીપસિંહને જ પરણું નહિ તો આ જન્મ
પર્વત કુમારિકા વ્રત પાળું. તે તો દરરોજ
આનંદદાયક કલ્પસૃષ્ટિમાં મદાલ્યા કરતી હતી
કે મારો સ્વયંવર થશે. સ્વયંવર મંડપમાં
હાથમાં વરમાળા લઈ હું હરતી હરતી પ્રવેશ
કરીશ અને મારા પ્રાણેશ્વર દીલીપસિંહના
કંઠમાં વરમાળા પહેરાવીશ. કલ્પનાના સુખની
પ્રત્યક્ષ સિદ્ધિ થવાનો સમય આવ્યો છે તેથી
દુર્ગાવતી હાથમાં વરમાળા લઈ મલકાતી
મલકાતી સ્વયંવર મંડપમાં દાખલ થઈ. તે
ખીચારીને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે
અણખનાવને કારણે તેના પિતાએ રાજા
દીલીપને તો સ્વયંવરમાં આવવાનું આમંત્રણ
સરખુંએ આપ્યું નહોતું.

બધા રાજાઓ અને રાજકુવરો સ્વયંવર

મંડપમાં પોતપોતાના સ્થાન ઉપર ગોઠવાઈ
ગયા હતા અને રાજા ચંદનદાસની આજ્ઞાથી
દુર્ગાવતીએ હાથમાં વરમાળા લઈ સ્વયંવર
મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો. દુર્ગાવતી સ્વયંવર મંડપ-
માં બધે ફરી વળી. બધા રાજાઓ અને રાજ-
કુવરો અતિ આતુરતાથી જોઈ રહ્યા હતા
અને કલ્પના કરી રહ્યા હતા કે સૌંદર્યની
આ સાક્ષાત દેવી કોના ઉપર પ્રસન્ન થશે
અને કોને વરમાળા આરોપશે. સ્વયંવરમાં
કોઈ પણ સ્થળે દુર્ગાવતીએ તેના હૃદયેશ્વર
દીલીપસિંહને દોઢો નહિ એટલે ઉદાસ થઈને
કોઈને પણ વરમાળા પહેરાવ્યા વગર તે
સ્વયંવર મંડપમાંથી ચાલી ગઈ. રાજા ચંદન-
દાસ પહેલાં તો એવું સમજ્યો કે આ બધા
ઠાઠામઠથી અને અનેક રાજાઓ અને રાજ-
કુવરોને જોઈ છાકરી ગજરાઈ ગઈ છે.
તેથી તેણે નોકરાને આજ્ઞા કરી કે “ બહેનને
ફરીથી સ્વયંવર મંડપમાં બોલાવી લાવો.”
એજ પળે સ્વયંવર મંડપના પ્રવેશ દાર
આગળ એક ઘોડેસ્વાર આવી પહોંચ્યો. તે
લાંબી મગલ કાપી ઉતાવળો ઉતાવળો દોડતે
ઘોડે આવ્યો હતો; એ તેના ઘોડાના મહોમાંથી
નીકળતા પ્રીતુના ગોટગોટા ઉપરથી તેમ
આખા શરીર ઉપર દેખાતા પરસેવાના રેલાંઓ
ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડતું હતું. ઘોડા ઉપર
રથી ઉતરી તેણે દુર્ગાવતી સ્વયંવર મંડપમાં
પ્રવેશ કર્યો. આ નવો યુવક કોણ હશે? એને
એવું શું અગત્યનું કામ હશે કે આજ સમયે
આમ દોડતે ઘોડે એ અહીંઆ આવ્યો હશે?
આવા આવા પ્રશ્નો દરેક જણ એકબીજાને
પુછવા લાગ્યા. પિતાની આજ્ઞાને માન આપી
સ્વયંવર મંડપમાં વરમાળા લઈ ફરીથી દાખલ
થયેલી દુર્ગાવતીની દૃષ્ટિએ પણ આ યુવક
પડ્યો. તેણે એ યુવકને એકદમ જોળખી
ઠાઠ્યો. તેના ઉદાસીન ચહેરા ઉપર એકદમ
આનંદ અને ઉત્સાહ છવાઈ રહ્યા. ઉતાવળો

ગણા બરી બીજું કાંઈ પણ સમજી શકે ત્યાર પહેલાં તો દુર્ગાવતીએ આ નવા આવેલા યુવકના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી દીધો. નેકી પોકારનાર ચોપડારો અને બારોડોએ મોટે સહિ જાહેર કહ્યું કે રાજકુંવરી દુર્ગાવતીએ મહા મંડલાના રાજ દીક્ષીપસિંહના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી છે.

પોતાના ગળામાં વરમાળા આરોપાર્ધ કે તરત જ નવા આવેલા યુવક મંડપની બહાર આવ્યો ને જોટલી ત્વરાથી આવ્યો હતો તેટલી જ ત્વરાથી પોતાના ઘોડા ઉપર આરૂઢ થઈ તેણે ઘોડા મારી મુક્યો. શું બન્યું છે તેનો પુરેપુરો ખ્યાલ સ્વયંવર મંડપમાં બેઠેલા રાજાએ અને રાજકુંવરોને આવે ત્યાર પહેલાં તો નવો આવેલો યુવક સર્વની નજર આગળથી અદસ્ય થઈ ગયો. આ રીતે એકાએક બળવાપણ નાટકના દેખાવ ઉપર પડેા પડી ગયો. રાજ ચંદનદાસને બારે વરસ રિયતિનો પુરેપુરો ખ્યાલ આવ્યો ત્યારે તેને ખુબ ક્રોધ ચડ્યો. તેની આંખમાં ખુનસ બરાબ આવ્યું. ક્રોધાવેશમાં તેણે મ્હાનમાંથી તરવાર બહાર કાઢી અને ગુસ્સામાં દુર્ગાવતી સામે જોઈ તે બોલ્યો, “ એ કમબખ્ત છોકરી તેં આ શું કયું ? તને તો હું એક નિર્દોષ બાલિકા સમજતો હતો. તારામાં આટલી બધી નિર્વજ્જતા ક્યારની આવી ? તેં કેના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી છે તેનું તને ખાન છે ? રાજ દિલીપસિંહ તો મારો પેટીપરનો શત્રુ છે તારા પિતાના શત્રુને તારો પતિ બનાવી તેં તો મારી એકાંતે પેટીને કસંકે લગાડ્યું છે. દિલીપને મારી દીકરી આપું તેના કરતાં તો એ કુધારીનો હું શિસ્તેદ કરું તો મારો ક્રોધાગ્ની કાંઈક શાંત પડે. ”

ચોડીવાર શાંતિ ધારણ કર્યા પછી રાજ બોલ્યો, “ એ નાસાયક દીકરી, હું તને

જીવતા રહેવાનો એક પ્રસંગ આપું છું. યશું તે તો ચર્ચા ગયું. કાંટી ઉપાયે હવે તે મિથ્યા થઈ શકે એમ નથી. તું ફરીથી સ્વયંવર મંડપમાં બીજી વરમાળા લઈ પ્રવેશ કર અને ત્યાં બેઠેલા રાજાએ કે રાજકુંવરો પૈકી ગમે તેના ગળામાં વરમાળા પહેરાવ. જો એ તને પત્ની તરીકે સ્વીકારે તો હું તારા લગ્ન તેની સાથે કરવા તૈયાર છું. ” રાજા અને તેની પુત્રી વચ્ચે ચાલી રહેલી આ ઘટના જોઈને આજુબાજુ એકલા થયેલા લોકોના હૃદયમાં પણ ભય બ્યાપી રહ્યો. શું થશે તેની કલ્પનાથી બધા ચરચર ધુન્વા લાગ્યા. આખા સ્વયંવર મંડપનો રંગ બદલાઈ ગયો. આનંદ ને બદલે સર્વત્ર શોક છવાઈ રહ્યો. દુર્ગાવતીએ હિંમત અને શાંતિથી વિવેકપૂર્વક જવાબ દીધો, “ પૂજ્ય પિતાજી, હું દીક્ષીપસિંહ કે આપની આ નવીન આગાહી મારાથી પાલન થઈ શકે એમ નથી. ધર્મશાસ્ત્ર, પતિવ્રત ધર્મ, મારો અંતરઆત્મા તેમ આપણા પ્રચલિત લોકાચાર બધાજ મને કહી રહ્યા છે કે એકવાર એક પુરુષના ગળામાં મેં જોને વરમાળા પહેરાવી તેજ મારો સ્વામી. ખીજા પુરુષના ગળામાં હવે મારાથી કદી પણ વરમાળા પહેરાવી તેને મારો પતિ બનાવી શકાશે નહિ. સતીને તો એકજ પતિ હોય. વીર ક્ષત્રાણી પોતાનો પતિ એકજ વાર પસંદ કરી લે છે. મેં રાજ દીક્ષીપસિંહને મનથી મારો પતિ માની લીધો છે. મેં જાણીજોઈનેજ એમના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી છે. તમે બધે માફ માયું કાપી નાખો, મારા દુકડે દુકડા કરી નાખો પણ હું મારો ક્ષત્રાણીનો ધર્મ કદી સુધીસ નહિ. હવે હું બીજા કોઈના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી તેને મારો પતિ તરીકે સ્વીકારું. એ તો કદી પણ બનવાનું નથી. ”

દુર્ગાવતીના આ હિંમતભરેલા જવાબ

સાંભળીને રાજા ચંદનદાસના મનમાં ઘડીબર
પડેલો ભ્રમ કે દુર્ગાવતીએ ગજરાટમાં નવા
આવેલા યુવકના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી
દીધી છે એ ભ્રમ દુર ચમ્ ગયો. સ્વયંવર
મંડપમાં જાહેરાત કરવામાં આવી કે સખા
બરખાસ્ત કરવામાં આવે છે. એ જાહેરાત
સાંભળી ત્યાં બેઠેલા રાજાઓ અને રાજ-
કુવરો પોતાની જગ્યા ઉપરથી ઉઠ્યા અને
તેમણે પોતપોતાના મુકામ તરફ આવવા
માંડ્યું.

રાજા ચંદનદાસે દુર્ગાવતીને બહુ સમજાવી,
અનેકે જાતની ધમકીઓ આપી પણ તે તો

તેના નિશ્ચયમાં અડગ રહી. છેવટે તેને કેદમાં
પુરવામાં આવી અને પુષ્કળ કષ્ટ આપવામાં
આવ્યું. રાજા દીલીપસિંહ આ બધી ઘટનાઓ
વાંચી રહેતો હતો. તેણે દુતો મારફતે ચંદન-
દાસને સમજાવવા પુષ્કળ પ્રયાસો કર્યા પણ
એ પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા. એટલે તેણે છેવટે
ચંદનદાસની રાજધાની ઉપર યોગ્યિતો છાપો
માર્થો અને દુર્ગાવતીને કેદખાનામાંથી મુક્ત
કરી પોતાની રાજધાનીમાં લઈ આવ્યો. ત્યાં
રાજા દીલીપસિંહ અને દુર્ગાવતીનાં વિધિપૂર્વકે
લગ્ન કરવામાં આવ્યાં.

(અપૂર્ણ)

જાપ જપો સહુ

જાપ જપો સહુ ઠંઠ ઠંઠ ઠંઠ,

બરો ધૂન એ રામ રામ રામ:

જાપ જપો સહુ ઠંઠ ઠંઠ ઠંઠ—

ભારતવર્ષે સહુ મુખિયા હો,

હુખી ન હો કામ કામ કામ કામ:

જાપ જપો સહુ ઠંઠ ઠંઠ ઠંઠ—

સંપ વધો સત્સનેહ વધો ને,

વધો શરીરનાં જોમ જોમ જોમ:

જાપ જપો સહુ ઠંઠ ઠંઠ ઠંઠ—

બનો સદા જગમાં ચડીઆતી,

રહી અમારી ભોમ ભોમ ભોમ:

જાપ જપો સહુ ઠંઠ ઠંઠ ઠંઠ—

સદા પ્રકાશો પૂરણ તેજ,

અહીં સૂરજ ને સોમ સોમ સોમ :

જાપ જપો સહુ ઠંઠ ઠંઠ ઠંઠ—

શ્રી. સુકતા મંબળજી સાંસ્કૃતી

મધુરિકા

લેખક :
શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોશી

યુવતી પોતાના ઘરના દીવાનખાનામાં રાત્રિના આઠેકે વાગ્યાના સુમારે કપડાં-લસાની બેગ ગોઠવવા મગી પડી હતી; નાનો સરખો બોસ્તરો પણ તેણે કાઢકે સફાઈથી બાંધી દીધો એવામાં પાછળથી તેના કાને શબ્દો પડ્યા. “મધુ ત્યારે આટલે સુધી જવાની છું” તો વચમાં સહજ એક દિવસ સુરત રોકાઈ અનુકૂળને મળતી જતે ને ?”

મધુરિકાએ પાછું જોયું તો તેનો બાઈ પુઝરીકે કમરે દાથ દઈ ઉભો હતો.

બાઈએ આ અચાનકે દરેકા સૂચનથી મધુરિકાને હસવું આપ્યું, તેણે આ સૂચન કંઈ પહેલીજ વાર ક્યું ન હતું. પણ તેનો ખુલાસો મધુરિકાએ કદિ કરવા યત્ન કયો ન હતો. સંજોગો જ કાંઈ એવા હતા કે તેને તેમ કરવાનો મોકો જ મળતો ન હતો. તે મનમાં જ હુંચાયા કરતી હતી, પણ બહારથી કંઈ બોલાવું ન હતું. આખરે તે દિવસે તો “મારું ગમે તે થાવ, પણ બાઈની ઇચ્છાને પણ મારે અનુકૂળને મળવું જોઈએ.” એવા બોલસ નિશ્ચય પર તે આવી ગઈ !

રાતની સાડા નવની ટૂંનમાં મધુરિકા આવીને ગોઠવાઈ ગઈ. ટૂંન ઉપડી. રોશન દિશિમયોદાની બહાર થતા સુધી મધુરિકા બહાર ડોકું કાઢીને જોયાજ કરતી હતી. ગાડીએ હવે જરા વળાંક લીધો અને મધુરિકાએ પોતાનું ડોકું અંદર લીધું તો-તે બજારી-“નહિ, નહિ, અને કાંઈ બાસ તો નથી થતો ?” તે વિચારમાં પડી. ખાત્રી કરવા પુનઃ બહાર વાંકાં વળી જોયું. ટૂંન હવે અર્ધ-વર્ણલાકાર લઈ ગઈ હતી, અને છેલ્લા ડગામાં

તેની ઇચ્છિત છતાં અણધારી મૂર્તિનાં દર્શન થયાં !

એક ક્ષણવારમાં જ મધુરિકા પોતાની જગ્યા પર આવીને બેઠી. અચાનકે મુચકુંદ આજ ટૂંનમાં હતો તે જોઈ તેની અભયગીનો પાર રહી નહિ ! બહારે તેના મનને આશ્ચર્યનો કાંઈકે આઘાત જ લાગ્યો ! તે વિચારતરંગોમાં ઘસડાઈ “એ અહીં આવ્યા જ શું કરવા હશે ? મોલેજમાં રળ્યો પડે ચાર પાંચ દિવસ થઈ ગયા હતા અને રળ પડતાં જ તે ઉપડી જવાના હતા; પણ હું આજે જ અહીંથી નીકળવાની છું” તેની તેમને ખબર કયાંથી હોય ? બાઈ તો ગમે તેમ કરીને તે આજે નીકળવાનું માંડી જ વાળત ! એમનો સ્વભાવ જ એવો છે ! અને વળી અમે બંને એક જ ટૂંનમાં ઉપડી ગયાં એવી મોલેજ સંઘલને ખબર પડી જાય તો-” મધુરિકાને આ વિચારોથી એક કુંપળ અને બીજું દસવા જેવું થયું !

અચાનક તે જાનમાં આવી. તેણે ડગામાં ચોરની નજરે આમતેમ જોયું. તેમાંની બેએક સ્ત્રીઓ તેના તરફ જોતી હતી ! “મને એકલી એકલી હસતી જોઈ એઓને મારા માટે શો વિચાર આવ્યો હશે !” એ કલ્પના મનમાં આવતાં જ મધુરિકા ખસી-આશ્ચર્ય પડી ગઈ. પરંતુ તુરંત જ તેના ખ્યાનમાં આવ્યું કે એ સ્ત્રીઓનું તેના એકલા હસવા પર લક્ષ ન હતું-પણ તેઓ તેના ચહેરા તરફ જોવા કરતી હશે. ના, ના, તેના આધુનિક છેલ્લી ડગના પોશાક તરફ જોતી હશે !” તે બારીમાંથી બહાર જોવા લાગી. બહાર

ત્યાં ત્યાં લીધું છમ ઘાસ છવાયલું હતું. વચમાં વચમાં વરસાદના પાણીથી ખાળોચિયાં ભરાયાં હતાં ! ચંદ્રનાં શીતળ કિરણોથી આજુબાજુનાં વાતાવરણ શીત શીતળ બની ગયું હતું ! આવા સુખી સૌન્દર્યનું નિરીક્ષણ કરતાં બીજું રોશન ક્યારે આવ્યું તેની મધુરિકાને ખબર પણ પડી નહિ !

(૨)

“ હવે, મધુરિકા, ત્યારે તમે આ જ ટ્રેનમાં છો એમ ? મને લાગ્યું કે તમે કાલ પરમ નીકળવાનાં હશે ? ટ્રિપમાં જવાની તો હજી વાર છે ને ? ” ટ્રેન પ્લેટફોર્મ પર થોભતાં જ ક્ષણવાર પછી મુચકુંદે આંટો ખારતાં ખારીએ ઉભેલી મધુરિકાને પૂછ્યું.

“ હા, પણ હું જાણી જોઇને થોડી વહેલી નીકળ્યાં. એમ થયું કે એક દિવસ સુરત રહીને જાઉં, આવતાં પછી વખત નહિ મળે ! ” મધુરિકાએ આણું રિમત કરતાં કહ્યું.

“ Good, Good ! કેમ જરા ચઢા દેશો ? નહિ તો આવોને મારા ડબ્બામાં જ ! હું નવસારી ઉતરી જવાનો છું. પછી ગમે તો પાછાં અહીં આવતાં રહેજો. ”

મધુરિકાને આશ્ચર્યનો ઓર આઘાત લાગ્યો. “ શું આ મુચકુંદે જોયે છે ? ” તેણે તે વાતમાં સંમતિ આપી; અને જેમ બિસ્તરો લઇ તે મુચકુંદવાળા ડબ્બામાં જઇ બેઠી.

“ ત્યારે અત્યારે તમે સુરત જશો ? તમે પણ ખૂબ જ લહેરી જાણ્યો છો ! ત્યાં ક્યાં ઉતરશો ? રોશનપર કાંઈ લેવા આવવાનું છે કે ? ” મુચકુંદે ઉપરાછાપરી પ્રશ્નોનો બોમ્બમારો ચલાવ્યો.

મધુરિકાને આ વિષય બીજકુલ ન ગમ્યો. તે સાવ એવેન બની ગઇ. પણ પોતાની અસ્વસ્થતા તેના જાણવામાં ન આવી જાય તે માટે તેણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો. વાતનો વિષય

બદલી, પૂછેલા પ્રશ્નોના જેમ તેમ લોચા વાળા મધુરિકાએ બીજી ઘણી વાતો કરી. પણ નવસારી નજીક આવવા લાગ્યું હતું; ને મુચકુંદે ઉતરવાનો પણ વખત થયો હતો— તે સાથે જ મધુરિકાની દાંથી રાખેલી અસ્વસ્થતા ઓર વધવા લાગી. તેની પાસે હવે વાતોનો ભંડાર પણ ખૂટી ગયો ! મુચકુંદની પ્રશ્નપરંપરાના. તે ગમે તેમ ઉઠાડી ઉતર આવવા લાગી, અને બિચારો મુચકુંદ એકસો પણ ક્યાં સુધી બોલ્યા કરે ? થોડીકવાર ઉભય સ્તબ્ધ રહ્યાં; અને તે સ્તબ્ધતા મધુરિકાના ધ્યાનમાં આવતાં વાતાવરણ ચાલુ કરવાના હેતુથી તે બોલી “ ગમે વખતે હું સુરત ગઈ હતીને ત્યારે આ જ ટ્રેન નીચે એક ડોશી આવી જઇ કચકાઈ મરી હતી. ”

“ અરરર, તેના માટે તમે આટલી વાર સુધી વિચારમાં ગરકાવ થઇ ગયાં હતાં. ? જરીબ બિચારી ડોશી ! કેવી આફત ! ”

મધુરિકા બની ગઇ ! આવી અહર વાત જોડવવાની મૂર્ખતા માટે તે પસ્તાઇ; ને ઉભય ખૂબ હસ્યાં. એટલામાં નવસારી રોશન આવ્યું. મુચકુંદ એની બેગ લઇ નીચે ઉતર્યો. સાથે મધુરિકા પણ એનો સરંગમ લઇ ઉતરી; અને મુચકુંદે વિદાયગીરી આપી તે પાછી પોતાના અસલ ડબ્બામાં આવી ગઇ.

(૩)

ટ્રેન ઉપડી અને સહજ આડાં થવાને મધુરિકાએ બીજાનું હોડયું; પણ આંખ મીંચીને પડી રહેલા છતાં મુચકુંદના વિચારોએ તેને ઘેરી લીધી. “ કેટલા પ્રયત્ને તેણે આજ તે બિચારો દાંથી દીધા હતા. ’ પણ હવે તેનું મન કાણુમાં ન રહ્યું. તેની વિચાર-માળાના મણકા ચૂકાવા લાગ્યા. “ ખરેખર, તેના સંબંધમાં હું જે ધારતી હતી તે બધું ખોટું જ કે ? ના, ના, એમ કેમ અને ? તો

પછી-પછી-મારે આ નાહક ચિંતામાં શા માટે પડ્યું પડે ? પુરૂરીકબાઈને કેટલી આ-હુરતા, લાગતી હતી ! અતુકૂળ એટલે તેને શ્વાસને પ્રાણ વહાશે ! તેનો ને મારો મેળાપ કાલ-મિત્રતા થાય એવી બાઈની પ્રજ્ઞા આકાંક્ષા ! પણ કેટલાય દિવસથી તેનો મેળ ન આવ્યો ! અતુકૂળ તે વખતે ક્યાં હતા ? પણ દલે સુરતમાં આવી ગયા છે એટલે પ્રેમ રહેનો નથી !-પણ તેવામાં તો મારી આ આ યુનિવર્સિટીની સફર વચમાં આવી પડીને ? બાઈએ મને એ સંબંધમાં કત્તું ભારે પડેલાં તો તેનો ઉત્તર આપવાની મને મુક પડી નહિ ! સફરમાં જવાની ગરજમાં શું બને ? પછી નિરાંતે મળાશું એવો ઉઠાડ જવાબ આપ્યો. પણ તેની બહુ તીવ્ર ધ્રુવ જણાતી હતી. છતાં મારા મનનો નિશ્ચય ક્યાં હોય ?-ને હજારે ક્યાં થાય છે ?

મુચકુંદ માટે મને ખરેખર ધણું લાગે છે ! મારી બધીય આકાંક્ષાઓ તેનામાં જ પૂર્ણ થવાનું બાકે છે ! બીજા કેટલાયની નજરમાં અમે એકમેક માટે લાયક કેબાઈએ છીએ ! "

મધુરિકાના મનોરાજ્યમાં ધીમે ધીમે મુચકુંદનાં મધુર સંસ્મરણો એક પછી એક ખડાં થવા લાગ્યાં ! પણ તેમ છતાં તે કોઈ પણ આખર નિશ્ચય પર આવી શકી નહિ !

પરંતુ આતું એક સમજ કારણ એ હતું કે એ ભાવનાઓની પાછળ વિવેક નામે એક ચોક્કસ દારૂ હતો ! મધુરિકાતું વિચારશીલ મન બીજા ઘણે કહેલું હતું કે ' મુચકુંદનો અભ્યાસ પૂરો કરી તેને નોકરી પાંચે લાગતાં ઓળખાં ઓળખાં ચાર પાંચ વરસ લાગે ! " અને તેને એના અનિશ્ચિત જીવનનો તો મળથીજ કંટાળો હતો ! પોતાના ભાવિ જીવનની રૂપરેખા પોતે આજેજ આંકી શકે એવી તેની પ્રજ્ઞા કમજોર

હતી. અને તેની સ્થિરતા મળ્યા પછી તેને જીવનમાં કેટલીયે બાળતો કરવાની હતી ! ક્યાંક પણ સ્વતંત્ર કામ કરીને પોતાની કાર્ય શક્તિ બતાવી આપવાના તેને ઠોક હતો ! પરંતુ પરંપરા પછી પોતાનું જીવન કેવા પ્રકારનું થશે તે જોઈને જ પોતાના કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર નક્કી કરવાનો ધરદો હતો ! સ્વતંત્ર જીવન જીવવાનો તેનો મુદ્દાલેખ જ હતો-એટલે પછી મુચકુંદ કરતાં અતુકૂળ વધારે અતુકૂળ તેને કેમ ન લાગે ?- તેની મૂંઝવણનો પાર નહોતો.

(૪)

મધુરિકાએ હજી અતુકૂળને જોયો નહોતો, એટલે તેને કવચિત્ શંકા આવતી હતી કે કેમ જાણું મુચકુંદના જેટલું જ બંધે તેથી પણ વધારે તેને જે જોઈયું હતું તે બધું અતુકૂળનામાં હશે તો ?

તો-તો પણ શું મુચકુંદને બીજકૂલ વીસરી જ જવાનો ?-આવી શંકા કુશંકા-ઓથી તે તદ્દન બેચેન બની ગઈ હતી. પોતાની ધારણા સર્વ ખોટી દર્શો એ માનવાને તે તૈયાર નહતી ! તેને પોતાના આ વિવેક-શીલ મન પર એવી તો ચીક ચડી-

વળા તેને બીજે પણ એક ડર હતો; અને તે એ કે મુચકુંદ તેની ભાવનાઓને સર્વોચ્ચ પોષી શકશે એવી તેની ખાતરી નહતી ! અર્થાત્ તેમનો પ્રેમ નવલકથામય નહોતો-જલ્દે બટકેયે પણ તેઓ એકમેક સાથે કદિ સ્થિતિમાં જોવા અગર બહાર ફરવા ક્યાં ન હતાં !

તો પછી ?-તેમનામાં એક જાતનો મુગ્ધ ભાવ હતો ! પણ એ મુગ્ધ ભાવ પર કેટલે દરજ્જે આધાર રાખી શકાય ? મધુરિકા મૂંઝાઈ ગઈ. તેને કાંઈ સૂઝ પડી નહિ-છતાં એ વિચારોની અકળામણમાં તેની ક્યારે

આંખ મીંચાઈ ગઈ તેની પણ તેને ખબર ન પડી. સુરત તો તે ન જ ઉતરી; માત્ર સેન્ટ્રલ સ્ટેશનની ટિકિટ બદલાવી લીધી.

અને બીજા જ પખવાડીયામાં તો સફરની ગરબડમાં તો આ વાતો છેક જ જુલાઈ ગઈ. સફર ખલાસ થઈ ગઈ, પણ જેમ જેમ ધર નજીક આવવા માંડ્યું તેમ તેમ તેના આ વિચારો પાછા શરૂ થયા. કેમ જાણે સફરમાં જોયેલાં દિલ્લી આગ્રા વગેરે સ્થળો ને તાજામહાલનાં તાજાં સંસ્મરણો એ સર્વ તેને સ્વપ્નવત્ત્વ લાગવા માંડ્યું. આજે તે બધું પરવારી તે કેમ જાણે અન્ય સંજિમાં જ આવતી હોય એવો તેને લાસ થયો.

(૫)

સુરત સ્ટેશન આવતાં મધુરિકા દ્વિપનાં સુપરિન્ટેન્ડન્ટની રૂબ લઈ પોતાના બેગ ખિસ્તરા સાથે ઉતરી પડી; અગાઉથી ચોક્કસ ખબર આપી ન હતી એટલે અનુકૂળ સામે લેવા આવવાની તો આશા જ ન હતી ! એણે એક ઘોડાગાડી બાંડે કરી લીધી અને સીધી અનુકૂળના ઘર તરફ જ લેવડાવી. મધ્યાહ્નકાળ થઈ ગયો હતો અને અનુકૂળ હમણાં જમીને બહાર આરામપુરશીમાં પડ્યો. પડ્યો Married Love નામનું ડો. મેરી સ્ટોપ્સ કૃત પુસ્તક વાંચતો હતો-એણે મધુરિકાને ફોટોગ્રાફની નિશાનીથી ઓળખી કાઢી-તે સફળો હતો અને ઘણા આદરમાન અને રમેદથી તેનું સ્વાગત કર્યું. એની બાએ પણ તેને અછેા અછેા પાનાં ફર્મા.

સાંજે ઉભય તાપી કિનારે ફરવા નીકળ્યાં. રસ્તે પણ મધુરિકાની વિચારસરિતા વદ્યે નતી હતી. “ અનુકૂળ, હા છે તો અનુકૂળ-નામ પ્રમાણે જ ચુપ્ત ધરાવે છે ! એનામાં અમુક અમુક ખાજતોની તો ખાપી નથી જ !

બીલકુલ મેલાકુ, સાંતવ્રત્તિ, બરાવદાર હૃદય-પુષ્ટ શરીર ! બેચાર કલાકમાં તો ઘાડી મિત્રાચારીનું સ્વરૂપ આવી ગયું ! ” પણ ઘણીવાર પછી પાછું તેને લાગ્યું કે “ મિત્રતા ખરી, પણ એની સાથે લગ્ન કરવાનું મને અનુકૂળ પડશે ? નહિ, નહિ ? મુચકુંદમાં કાંઈક પણ વિશેષ છે-અનુકૂળમાં તે નથી ! મુચકુંદ, મુચકુંદ ! ખરેખર ! તું મને ને જ મળ્યો હોત તો કેટલું સાફ થાત ? ” તેનું એક મન કહેતું “ અનુકૂળ સાથે મુચકુંદની સરખામણી કરતાં તને અનુકૂળ ઉતરતો લાગે છે ?-પણ એવી એનામાં શી ઉણપ છે ? મુચકુંદમાં પણ કાંઈક અવતરણ નહિ હોય એની શી ખાતરી ? ” પરંતુ આ કદવના પર તો મધુરિકાને હસવું જ આવ્યું ! તેમ છતાં કેવળ પોતાના મનને લાગે તેટલા જ પરથી તે પોતાના જીવનની સર્વ આશાઓ-આકાંક્ષાઓ પર પાણી ફેરવવાને તૈયાર ન હતી ! વળી તેને શંકા પડી, “ પણ મુચકુંદ મારો સ્વીકાર નહિ કરે તો ?-” તેને કાંઈ સૂઝ જ પડી નહિ. ક્ષણવાર પછી તેણે દાખી રાખેલી બાવનાઓ પાછી ઉછળી આવી “ મારે પાછળથી પરતાવા જેવું તો નહિ થાય ? મારા લીધે અનુકૂળના જીવનની ધૂળધાણી તો નહિ થઈ જાય ? ” તેણે પોતાનું મન કાઠીયાં લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. માણસના મન પર આટલો કાણ ન હોય તો પછી તેના શિક્ષણનો, જીવનનો, સંસ્કારનો શો ઉપયોગ-એવું સ્વમાન તેનામાં જન્મ્યું થયું.

(૬)

અને આખરે જે બનવાનું હતું તે બની જ ગયું. અનુકૂળ સાથે લગ્નથી જોડાતાં દરેક કાણે મધુરિકા ને મુચકુંદની ભૂતિ દેખાઈ. તેને મનમાં થઈ આવ્યું “ મારી કાંઈ જૂઠું તો રહી નથી ? ”

મુચ્છકુંદ મધુરિકાના લગ્નમાં આવ્યો હતો. તેણે વંદન કરી તેના હાથમાં ભેટલું બંડલ આપતાં તે ખાસ તેના સામું તીક્ષ્ણ નજરે ભેટી હતી.

મુચ્છકુંદની આંખમાં મધુરિકાને તેનો સ્પષ્ટ ઉત્તર દેખાયો. મુચ્છકુંદને પણ તે કશું પ્રેરું મોક્ષસ લાભું હતું કે-મધુરિકા પરતાર્ધ છે? કાળક્રમનો પ્રવાહ શરૂ થતાં રહેતે રહેતે મધુરિકાને લાગી આવતું કે મારે થોડી રાહ ભેટી જોઈતી હતી-તો કદાચ મારું જીવન મોંઘ જુદા જ પ્રકારનું બની જતું! અને મોંઘ મોંઘવાર તે આ બીજું ચિત્ર પણ સાંગોપાંગ રંગી દેતી!

અડા! તે આજે કેટલી સુખી હતી! જીવન સાથે જોડાયેલા તેનો સંસાર કેટલો મજામાં આગળ વધે જતો હતો! તેમ છતાં મોંઘ મોંઘવાર અચાનક તેને મુચ્છકુંદની યાદ આવતી તે વખતે તેનું મન અકળાઈ જતું. તેને લાગતું “જીવન એક ફૂટ પ્રશ્ન-કહોયકો ન છે. એને છોડવો એ હાંસીપેશ નથી.”

તે બે હાથવડે આંખો મીંચી હલ મોજ પડતી. તેને થતું, “મધુરિકા, પાચત મધુરિકા! Ignorance is bliss!-નું શાળા મોક્ષમાં શું કરવા બહી? ને ભાવનાઓને વશ થઈને જીવનની ક્યુંબર કરી નાખી!”

સાહી સીધી કુમારિકાઓ માથાપે જોડલા પતિઓ સાથે કેટલું સુખસાંતિથી જીવન ગુજરે છે! મારે બાપો, બેળી છે તેમ તેમને પણ કીડા, કીડી, કે બોડા, બોડી જન્મે છે-ઉછરે છે-મહે છે, પરણે છે—

શિક્ષણ, સંસ્કાર, સંસ્કૃતિ...! તમારું જડબાંતોડ શબ્દપ્રયોગના ઝોડા હેડળ કેટલીયે નિર્દોષ કુમારિકાઓનાં જીવનની ભાવનાઓ કચડાઈ જાય છે! પણ સંસાર સુધારકોના ખ્યાલમાં એ કયા આવે છે!

વિચારોના વહેણમાં મધુરિકા ખૂબ જ આવેશમાં આવી ગઈ અને પ્રાતઃક્રોધમાં “બાપ, દૂધ વ્યા-”ના શબ્દો સાંભળતાં જ તે સદાગી ઉઠી અને જીવનચક્રમાં પ્રવેશ જોડાઈ પાછી એની એ જ ધડમાળ!

જીવન ગાન

શોધું...શોધું ક્યાં જીવન ગાન?
કુળે કલાપી કેકામાં ન મળ્યું,
આંસે કોકિલ ટહૂકે ન મળ્યું,
ન મળ્યું જગતે, ખગમાં શોધું! શોધું.
બંસી, વીણા સૂરમાં ન જડ્યું,
ઝરણાં, વાણુ ગાને ન જડ્યું
ન જડ્યું મંદિર-ઝાલર, ગોત્રું! શોધું.
થાકી મૂક્યું શોધન પડતું,
ઝાંઘી આથે હલ ધડધડતું,
હલ ઝણઝણમાં એ ગાન રવી રહ્યું? શોધું.

છાની વાત

[રાસ]

હાં....રે જહેની ! ધીમાં આવો તો કહું વાતડી,
હાં....રે જહેની ! છાની રાખો તો કહું વાતડી;
—કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
હાં....રે જહેની ! છાની રાખો તો કહું વાતડી.

વાળી અમ્મોડો, ગૂંથી ફૂલડાંની હાર જો !
ખેરી પીળી ઓઢણી, ને જહેન, ખાની સાથ જો !
—કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
હાં....રે જહેની ! છાની રાખો તો કહું વાતડી.

છલકંતા હેયે જહેની ! છલકંતા નીર ભરી,
મોતી ભરી ઉઠણીમાં નહાની શી ઘડુલી ધરી;
—કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
હાં....રે જહેની ! છાની રાખો તો કહું વાતડી.

કાળુડી રાત એક આડી છે આજ મહારે,
ભૂલું ભૂલું તોય સરવરીયું ચાલ આવે;
—કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
કાલે મહારે ભરવા જાઉં છે જહેની ! નીર જો !
હાં....રે જહેની ! છાની રાખો તો કહું વાતડી.

શ્રી. સરસ્વતીચન્દ્ર મુજમદાર

જનવરોમાં જાગતા ક્રોધથી કરાતી અવનવી અંગચેષ્ટાઓ

લેખક : શ્રી. આ.

જનકી લોકો ચિત્રવિચિત્ર રીતે મોઢાને રંગીને, લગાઈના નાચ, તથા ચતુર ઉપર હુમલો કરતી વખતે ખૂબ જરાડા પાડે છે. રાજના સિપાઈઓ લાલ પોશાક પહેરે છે, ધમાકીઆ ધાડપાડુઓ રાડા પાડીને તથા હથિઆરો વાપરીને સુલેહનો જાંગ કરે છે, સ્પર્ધારક્ષા જલ્દ જલ્દ થઈ જાય છે-આ બધી ચતુરતાઓ ક્રોધ અથવા આવેશ બતાવતી ક્રિયાઓ છે.

જનવરોને તેમની પોતપોતાની, અને ઘણી વખત અચાનકે ઉપજતી, ક્રોધ બતાવનારી તથા હુસ્મનને ખીચડાવનારી ક્રિયાઓ હોય છે.

બિલાડીની જાતનાં સધળાં પ્રાણીઓ, જેમાં વાઘ તથા સિંહ પણ આવી જાય છે, ને જ્યારે ખીજાય છે ત્યારે પોતાના કાન મરડી નાંખે છે, પૂંછડી આમતેમ હલાવે છે, દાંત બતાવે છે, અને તેમની આંખો ઝગારા મારે છે.

સિંહ પોતાના પૂંછડાનું ઊંચું હાથે ઊંચાં છે, કેટલાંય પ્રસારે છે અને ધુરકવા માટે છે. ખીજ ઘણીખરી જાતની બિલાડીઓ પોતાની પૂંછડીઓ આમથી તેમ હલાવે છે. ચિત્તો જ્યારે ધૂરકે છે ત્યારે તેની આંખો ઘણીજ ચક્રવર્તિ બની જાય છે, અને ધુમ્મસ નામનું જનવર જ્યારે તે સપડાય છે ત્યારે પોતાની આંખમાંથી લીલો પ્રકાશ ફેંકે છે.

ફતરાં, વરૂ, શિયાળા અને લોંકડી વગેરે પ્રાણીઓને તે ખીજાય છે ત્યારે પોતાના ખભા તથા વાંસા ઉપરના વાળ ઉભા કરી દેવાની ટેવ હોય છે, તે ઉપરાંત તે બધાં ધૂરકે છે, ધુરધુર કરે છે અને પોતાના દાંત બતાવે છે. ફતરાં અને વરૂ જ્યારે ખીજાય છે અથવા ખીચડાવવા માગે છે, ત્યારે પોતાની પૂંછડી

એકદમ ઉભી કરી દે છે, પરંતુ લોંકડી પોતાની પૂંછડી બિલાડીની માફક માત્ર આમતેમ હલાવે છે.

ઘણી જાતનાં રીંછો હુમલો કરતી વખતે પોતાના પાછલા પગ ઉપર ઉભા થઈ જાય છે, અને પોતાના આગલા પગ વાળી મારે છે. હિમાચલનું કાળું રીંછ, ચારે પગે હુમલો કરે છે પણ હુસ્મનને મારતી વખતે ઉંચું થઈ જાય છે.

ગરોળીઓ પાસે બચાવ કરવાનું એક વિચિત્ર હથિઆર હોય છે, જે તેમનું ગંધાતું અને ઝુમળાવી નાંખતું થુંક છે, જે તે પોતાના હુસ્મન ઉપર છાંટે છે. પરંતુ ખૂબી એ છે કે તેઓ જ્યારે અંદર અંદર લડે છે, ત્યારે તે થુંકનો ઉપયોગ કરતાં નથી. ફતરાં જેવો થતુ જે તેની પાસે આવે તો તે પહેલાં પોતાના પગ સ્થિર કરે છે, અને પૂંછડી પહેળી કરે છે, અને તેથી વધારે પાસે આવે તો પૂંછડીનો ઊંડો ઉંચો કરે છે. આ છેવટની ચેતવણી રૂપે હોય છે, અને તેમ છતાં જો તે પ્રાણી પાછું ન વળી જાય, તોજ તે પોતાના ગંધાતા થુંકનો ઉપયોગ કરે છે, જે ફતરાંના મોઢા ઉપર છાંટે છે, અને તેની દગાડી તથા ડાબ વાગવા જેવી અસરથી તેને આગળ હુમલો કરતાં અટકાવે છે.

બકરાં અને ઘેરોં લડતાં હોય છે ત્યારે તે જોવાની મજા પડે છે. દાઢીવાળાં બકરાં-છાંચેસ પણ-એકબીજા સામે ધસે છે, પણ બટકાતા પહેલાં તેઓ પોતાના પાછલા પગ ઉપર ઉંચાં થઈ, અરધાં ઉભાં થઈ જાય છે અને પછી પોતાનાં માથાં નીચાં લાવી ખોપરી તથા શિંગડાં એકબીજાની સાથે બટકાવે છે. ઘેરોં તથા દાઢી વગરનાં બકરાં ઉભાં થતાં

નથી પણ ચારે પગ ઉપર ઉભાં રહી, પોતાનાં માથાંને બટકાવવાના હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરે છે.

ઘોડા, છુટ્ટા અને તેવાં બીજાં પ્રાણીઓ લગતી વખતે પોતાનાં માથાં નીચાં કરે છે, કાન ફેરવે છે, જમીન ઉપર પગ પહોંડે છે, અને પોતાના દાંત વડે ઢુમકે છે, તેમજ પાછલા પગથી લાતો પણ મારે છે. જરાક ખતી શકે તેટલું પોતાનું માથું નીચું નમાવી તેને જોરથી આગતેમ હલાવે છે, એ નામનું પ્રાણી બહુ અભયથી ઉત્પન્ન કરે તેવું હોય છે. તે ગેડાળ હોઇ તેના શરીર ઉપર વાળના ચુમ્બા હોય છે, અને તે બધા જ્યારે તે ગુસ્સે થાય છે ત્યારે ઉભા થઇ જાય છે, ગરદન ઉપર એક અક્કડ ચુમ્બો હોય છે, કાળા ઠાઠી, મોઢા ઉપર કાણુ વાળની ચુમ્બીઓ, તથા પીંછી જેવી પૂંછડી હોય છે. તે જ્યારે ખીવડાવવાની ક્રિયા કરે છે. તે ક્યવિત જ પોતાની જડયાએ ઉભું રહે છે, અને જે તેનો શત્રુ ખડી જાય નહીં તો ઉઠી વખત તેના સાંધું તાકીને જોઇને કુદકો મારી પાછું ફરી હાલંગ મારીને નાશી જાય છે.

હાથી, જોડા અને કુંકરો એ બધાં ખીજાય છે અથવા ઢુમકે કરે છે, ત્યારે પોતાની પૂંછડીઓ ઉંચી કરે છે. કુંકરની પીઠ ઉપરના વાળ દેખાઇ આવે એવી રીતે ઉભા થઇ જાય છે. હાથીને પોતાના કાન પહોળા કરી, સુંઠ ઉંચી કરીને જરાક પાડતો જોતાં, તે ખરેખર ભયંકર લાગે છે.

પક્ષીઓનાં પીંછાંને ફફડાટ— હવે આપણે આંચળવાળાં પ્રાણીઓને મૂકીને ખીજાં પક્ષીઓ તરફ જોઈએ. આપણે બધાંએ પક્ષીઓને લડતાં જોયાં છે. પીંછાંને ફફડાટ અને તે પણ ચમકતાં પીંછાંનો, પાંખ પહોળા કરવી, પૂંછડી ઉંચી કરવી વગેરે ખીવડાનારી ચેષ્ટાઓ, સુસવાટ કરતા અવાજો, બડબડાટ, તીવ્રી ચીસ પાડવી અને ચાંચો બટકાવવી, આ બધી ક્રિયાઓ પક્ષીઓની લડાઈની ખાસ ક્રિયાઓ નોંધામાં આવે છે.

કલગીવાળાં પક્ષીઓ પોતાની કલગી

ઉંચી કરે છે, ગળાની આસપાસના પટ્ટા દેખાડે છે, અને પાંખો જેવી પૂંછડી પહોળી કરે છે. કેટલાંક પક્ષીઓ ખ કરીને નીચે ગળડતાં ગળડતાં લડે છે, એ કેટલીવાર ચર્તા. સુધ જમીને, પોતાના પાંખ તથા ચાંચો મારતાં મારતાં લડે છે.

કાકીડાઓ કોઇ બ્યક્ત કરતાં જુ જુદી ક્રિયાઓ કરે છે. માથા ઉપરની કબ ખતાવે છે, અને ગળા ઉપર પટ્ટા અથ કાયળી હોય છે તે ફુલાવે છે. જોરૂલીયા કરચલીયોવાળા કાકીડા ખરેખર બીક લ તેવા હોય છે. તે ખીજાય છે ત્યારે તે ઉપર ઢુમકે કરનાર તરફ તે ફરે છે, એ મોહું જિવાડીને પોતાની પીંછા છબ ખત છે, સીસકારા કરે છે અને પોતાના સર્ ઉપરનાં સિંદુરીયા પીંછા તથા જૂરા રંગ પટ્ટા તથા કરચલીયો પહોળાં કરે છે. કેટલા કાકીડાઓ પોતાનું માથું ધુણાવીને ન્ય કેટલાક પોતાના પાછલા પગ ઉપર ઉપ થઇ જમીને ખીવરાવે છે. શીંગડાવાળા કાકી પોતાની આંખના ખૂણામાંથી લોહીની પીં ધારી પણ મારે છે.

સર્પની ક્રિયાઓ આપણે બધાં જાણી છીએ. કોણા જતના સર્પની ફેણને પ્રસરે રેટલ નામના સર્પની પૂંછડીનો ખડખડા તેમજ બીજી કેટલી જતોના સર્પોના કુંડા અને સીસકારાની વાત પણ જાણીયે છીએ.

દેડકાં અને એકંકને પોતાનું શરી અને તેટલું ફૂલાવી તે મોટાં તથા ભયંક દેખાવાનો પ્રયત્ન કરતાં પણ જોયેલાં કે કેટલાંક દેડકાં પોતાના મોઢામાંથી ચીકિ કડવી અને ઝેરી લાળ કાઢવાની પણ શકિ ધરાવે છે. દાખલા તરીકે દક્ષિણ અમેરીકા એક દેડકું એટલું ઝેરી હોય છે કે તે લાળજો ઉપયોગ ત્યાં વસતાં જિંદીઓ પોતાનાં જાણનાં ફળાંને ઝેરી બનાવવા માટે ઉપયોગ કરે છે. તેવું એક દેડકું પચાસ બાણુન ફળાંને ચોપડી શકાય તેટલી લાળ-યુક બહા કાઢી શકે છે.*

* ડા. વી. ૨-૧૧-૪૨ માં આર. એસ. ન લેખ ઉપરથી અનુવાદ

જીવનની કલા

લેખક : શ્રી. સતીશ મહેતા

હું જાણતો છું કે કલામય જ છે. મોઢપણ કુદરતી
ચોળના જુઓ, મોઢપણ કાર્ય જુઓ,
મોઢપણ નિયમ જુઓ; બધું જ કલા-
મય છે. એ સર્વ કલાઓ ઉપર તેણે કળા
ચળાવે-અનુભવ સર્જને. સુષ્ટા એ સુન્દરો
મનુષ્ય બાણતો હતો કે તે કલાનું પ્રતીક છે.
તેણે જીવન કુદરતની અન્ય કલામય પ્રવૃત્તિઓ
સાથે વિવિધતાથી દહુ. લીલીછમ વનરાઈઓ-
માં વહેતા રમ્ય અરણ્યોમાં ગાનો, તેનાં
નિર્મળ નીર, ફૂલ, ફળથી લગી પડતાં તરુઓ,
સમનેના શીરસ્તાઓ સમાન દીસતાં, કલ્પોલ
કર્તા પાખીઓ. કલાનું પ્રદર્શન જ જેને
જીવનો નિત્યક્રમ છે એવો ચળવળનો કલાપી
અને બધુંકના ધડાકાના અભાવે નિર્ભય થઈને
વિહરતા વનચરો, એમાં એનું જીવન દહુ.
પણ મનુષ્યના સ્વભાવમાં કલાનો અતિરેક થયો
હોય. અને તે તેને આપેલી છુદ્ધિ. વિધાતાની
કૃપા વિરૂદ્ધ તેણે પોતાની છુદ્ધિના ઉપયોગ
કલાની શ્રદ્ધિમાં નહિ પણ કલાના લાભરતી
ઉપયોગમાં કરવા માંડ્યો. કુદરતની કલામય
શુદ્ધિપર પોતે કેમ સવાર થઈ શકે તેનો તે
ધીમે ધીમે વિચાર કરવા લાગ્યો. આમાં તે
તેણે વર્ષ વીતી ગયાં. પણ ધીમે ધીમે તેનો
હૃદય, અર્થ, છુદ્ધિમતાનો કેદ વધતો જ ગયો.
જાનાં નિર્દોષ બાહુડોએને હજીવાને તેણે
જોયો શોધવા માંડ્યાં, પોતે જ માંડ્યાં ફળ
માય છે, જે વનચરો મારી ખાય છે તેને
તેણે શું કરવા ખાતો હશે? મારતો હશે?
તે તેમ ન કરતા હોય તે બધું મને જ
જાણે! આ દહુ અસુખાનું, અસહિષ્ણુતાનું
પીઠ. અને પરિણામે કુદરતે ધારેલી તેમ
જવાર નહિ પણ અસુખા, અને અસહિષ્ણુતાના
ખાખા પર જગતની, સમાજની રચના થઈ.

અને આને આપણે એ અસહિષ્ણુતાના
ચક્ર (vicious circle) માંથી છુટી
શકતા નથી. પાશ્ચાત્યો આપણને ધિક્કારે
તો આપણે તેમને કેમ ન ધિક્કારવા!
હરલાગીઓ હિંદુઓના ધર્મને તિરસ્કારે તો
આપણે શા માટે તેમને ન તિરસ્કારવા!
મહારાષ્ટ્રીયો આપણી અદેખાઈ કરે તો
આપણે શા માટે તેમને છુટા જવા દેવા!
જોડેના મહોલવાળા આપણી હંમેશા
સરસાઈ કરે છે તો આપણે કેમ ન ખતાવીએ
કે હમે તેમનાથી ચડીવાતા. છીએ. મારો
પાડોશી પોતાને ઘેર તોરણે ને પડા લટકાવી
મને નીચો પાડવા માંડે છે. તો હું કેમ તેને
નીચો પાડવાની કાંઈ તમજીજ ન કરું!
મારી ધણી રાત્રે ત્યારે બહાર ગય ને આવે
ત્યારે હું શા સાર ઘરમાં ગોપાઈ રહું. પેલી
નવાં કપડાં પહેરીને મારી આગળ રોડ કરે
છે તો હું કાંઈ તેનાથી કેમ છું? હું પણ
તેને જાંખી પાડીશ. આમ આપણી રોગરગમાં
અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતા ફેલી ગઈ છે.

અને કાલવાનો પ્રવાન કરવો જ જોઈએ
ને? કદાચ હું કાઢી નાખું અને શું
રહેવા દેવું એને ત્રિવે ખંડા સહમત નહિ
થાય. પણ જ્યેનું આપણે રક્ષણ કરવા
માગીએ છીએ તેનું આપમેળે જ રક્ષણ
થવાનું છે. સમાજ અને જગત ત્યારે આપણું
જ સહિષ્ણુ થઈ જશે ત્યારે કેટલી શાંતિ,
સૌમ્યતા, નીખાલસતા, નૈસર્ગીકતા, પ્રસરી
રહેશે! આ આદર્શ આપણે ધારીએ તો સાચો
ખતાવી શકીએ. અને તેને માટે શરૂઆત તો
આપણે અહિં જ કરવાની છે. કાંઈ ખીલું
આપણે માટે તૈયાર કરી નથી દેવાનું,

અત્યારસુધી જેને ગાડરીયા પ્રવાહની માફક અનુસરતા આવ્યા છીએ, તેમાંથી દૂર છટકી જવું અને સુંદર સુંદર ધોરી રસ્તો પકડવો. એમાં ભોગો તો આપવા જ પડવાના, અતે વિદ્યાપીઠની પદવી મળવાની છે. એમ ધોરી વિદ્યાર્થીઓ વીસ વીસ વર્ષો સુધી કંઈ નથી ઉઠાવતા ! પ્રમોશન મળવાનું છે એમ માની રહેવારથી સાંઝ સુધી આંખોનું તેજ ને શરીરની તાકાત નથી યુમાવતા ? અત્યારે કમાઈયું તો ધડપણમાં આરાગથી રહેવાશે એમ ધોરી મરી નથી શીટતા ? તો પછી સદિબ્ધતાનું મધુર ફળ આપવા માટે આપણે થોડુંક તો સહન કરવું જ જોઈએ. જ્યાં થોડો થોડો ભોગ આપીશું તો દીપે દીપે સરોવર ગરાઈ જશે. માયા સાટે માથું એ તો આસુરી નિયમ છે. જંગમી પશુનો ધર્મ છે, આપણે પશુથી શ્રેષ્ઠ પણું બતાવવા પાતર પણ નેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આપણી છુદ્ધિ, આપણી વિચારશક્તિ, આપણા સંસ્કાર, આપણી કેળવણી, આપણામાં અધિક રીતે રહેલું ઈશ્વરી તત્વ, અને તે છતાં પશુથી આપણું આ બાજતમાં જિનન નથી પડી શક્તા એ ખરેખર શરમતી વાત છે. આપણે નો દૈવી ગુણો સંપાદન કરવા જોઈએ. આપણું ઔદાર્ય આપણી વીરતા નો હામામાં જ છે. સંયમમાં જ છે. સામે માણસ આપણું અનિષ્ટ કરે ત્યારે સાંત ગંભીર રહીને તેને સહજીવિ મળે તેમ હનુમંતુ એમાં કેટલો અંતરનો આનંદ મળે છે તેતો અનુભવી જ જાણે. તેણે અનિષ્ટ કર્યું હોય તો આપણે પણ નેના પોષણ પડીને ચેતકેત પ્રકારે પણ તેનું અનિષ્ટ કરવું જ એવો નિયમ કરીએ તો એ અનિષ્ટ કર્યો પછી એનું Reaction એવડું બહુ લાગશે કે આપણે માનસિક યાક અનુભવિયે છીએ. એ વેર તત્ત્વમાં રહેશે આનંદ જલદી ઉપરનો દાણુદની હોય છે, અને અંતરને ને

સ્પર્શતો નથી. અંતરનો તો તેની સામે સતત પોકાર ચાલુ હોય છે. દરેક જાણુ એટલો જ નિશ્ચય કરે કે એક વખત તો દિવસમાં અંતરને આનંદ માણવા દેવો તો ઘણું છે. એકજ સમાજમાં, એકજ મંડળમાં આપણે તેનો અખતરો કરી જોઈશું તો માલમ પડશે. કાંઈ આપણા પર ટીકા કરે, મેણું મારે ત્યારે સામે જવાબ દેવાની વૃત્તિને થોડીક છૂણુ કાણુંમાં રાખવા તો પ્રયત્ન કરો. એક વખતે તમે સામે જવાબ નહિ દો બીજી વખતે પેલાને એમ કરવામાં મજા નહિ આવે. તમે ઉસ્કેરાશો તો પેલો ફરીથી જર નેમ કરશે. તમે હસી પડશો, ગાંભીર સાયવીને વાતને બીજી દિશામાં વાળવા પ્રયત્ન કરશો તો પ્રસંગ જળવાઈ જશે; અને બે ચાર વાર આમ કરશો એટલે પેલો, તમારો જાહેર વિરોધ કરવાનું છોડી દેશે. તેના અંતરમાંથી વિરોધ કાઢવા માટે નો તમારે તમારા પોતાના અંતરમાંથી તેને વિષેના ખ્યાસોને શુદ્ધ કરીને મન સ્વચ્છ કરવું જોઈએ. પેલાના મગજમાં કાણુ જાણુ શું ભૂત બગાડું હશે તે ત્યારે ને ત્યારે મદારી પાછળ જ પડે છે. એનું કાણુ જાણુ શું કારણુ હશે ! એ કારણુ મળે નો દૂર કરી નાંખું. આથી પેલો જર નિશસ્ત્ર યદ જવાનો. સુરોપનું આજનું રાજકારણુ પણુ કહે છે કે રદામા પર વિશ્વાસ રાખીને ન્યાયપૂર્વક હક્કો આપીને તમે પેલો જ નિઃશસ્ત્ર થવા માંડશો તો નિઃશસ્ત્રતાનો અને પરસ્પર વિશ્વાસનો યુગ આવશે. રદામાવાળો એમ કરે તો હું ફરીસ તેનાથી કહાપિ એ કાળ નથી આવવાનો.

ઈંગ્લેન્ડને જર્મનીને ન્યાય નહોતો દેવો કારણુ કે તેના પર વિશ્વાસ નહોતો, આ અવિશ્વાસ અને આ અન્યાયને કારણે જ આજે પાછો તે મદામયનક મૃત્યુપત્ર યદ રહ્યો છે. અને દરે પછી પણુ ઈંગ્લેન્ડ છતશે તો એનું જ પ્રનરાવર્તન થશે એમ તેના રાજા-

દારી પુરવોના કહેવાથી લાગે છે. “ લીમ ચોર નેશન્સ ”નું અંતઃકરણ ભૂતકાળની સંસ્થા જેવું જ હશે તો તેનો પણ એ જ કારણ ફેળ થવાનો છે.

રહામાપર વિશ્વાસ રાખતો શિખરુ જોઈએ. દુનિયામાં બધા કુષ્ટો જ વસે છે એમ નથી. બધા એકબીજાનું અદિત જ ઇચ્છે છે એમ પણ નથી. આપણા પોતામાં હોય છે માટે જ રહામામાં વિશ્વાસ નથી સુકાતો. અવિશ્વાસની ખરી ચાવી આપણામાં જ છે. આપણું અંતર કલુષિત છે માટે જ બધાને વિશ્વાસ નહિ કરવા લાયક ધારીએ છીએ. આપણે જ જરાક હિમ્મત ધરીએ, જરાક મન મુક્ત અને આગ રાખીને બીજાના પર વિશ્વાસ મુકતાં શીખીએ; તેનામાં છુરાઈ હશે પણ બચાઈ પણ હોવી જ જોઈએ; તે આપણે શોધી કાઢીએ. તેને ખેંચીને બહાર લાવીએ. એમ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો આપણી પોતાની છુરાઈ પણ અણુબળે નાશ થશે!

ચરમા પહેરેલા માણસને અનુભવ હશે કે પોતાનાં ચરમાના કાચ સાફ નહિ હોય તો બધું અસ્વચ્છ દેખાશે. કાચ સાફ કરી નાંખશો તો બધું સ્વચ્છ, સુંદર, નૈસર્ગિક દેખાશે. આપણાં આંતર્યક્ષ્મણે આપણે સ્વચ્છ કરી નાખીએ તો દુનિયા સ્વચ્છ જ માત્રમ પડશે. આપણે માનીએ છીએ કે સામેા માણસ આપણી સાથે સાફ નથી રાખતો તો આપણે શા માટે એની સાથે સાફ રાખીએ ! પણ થોડીવાર તેના સ્થાનમાં આપણી જાતને મુકીને જોશો તો માત્રમ પડશે કે તે પણ આપણી માફ જ વિચારતો હોય છે. માટે જ આપણે એક વખત પણ તેની સાથે સારી રીતે વર્તીશું તો તેને થશે કે, ઓહો, આજે કાંઈ આ બાંધને વળી ડહાપણ આવ્યું છે કે શું,

કે આવ્યું બધું હેત ઉભરાઈ ગયું ! વળી એક બે વાર એમ કરીશું એટલે પેલાને લાગવા માંડશે કે આપણે તેની સાથે સારો સંબંધ બાંધવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. કુદરતી રીતે જ તેને તે બગાડવાનું નહિ મમે. જરા મગરબ અભિમાની પ્રકૃતિ હશે તો થોડો વખત અણુનમ રહેશે, પણ આપણાં સદ્વર્તન આગળ નમ્યા વગર તેનો છુટકો જ નથી.

સમાજમાં બધા માણસો માત્ર એક અખતરા તરીકે પણ આ અજમાવવાનો પ્રયત્ન કરશે તો નહિં કંઈપણ લાધી જશે. અને ખ્યાલ કરો કે એકબીજા તરફ બધી લાગણીઓ અથવા તો ખરાબ લાગણીઓના અભાવ પર રચાયેલા સમાજ કેવા સુંદર હશે ! આજ જીવનની કલા છે.

સમાજ એ જીવનનું એક અતિ મહત્વનું અંગ છે. જેટલાં મનુષ્યો છે એ બધાં સમાજનાં અંગ છે. તેઓ સમાજને આમ સુંદર બનાવે તો તેમાં રહેવાની જેવી મઝા આવે ? અત્યારે આપણે કેટલી વાર સમાજથી દૂર ભાગીએ છીએ, કારણ કે સમાજ આપણને ટીકાની દૃષ્ટિએ જુએ છે, નિંદ છે ત્રાસ આવે છે, જો સમાજ સુંદર જ હોય તો આપણે ઉલટા તેની તરફ આકર્ષાઈએ, અને એકવાર સમાજ આમ સંગઠિત થયો, આકર્ષણનું કેન્દ્ર બન્યો પછી તો તેનો કલામય વિસ્તાર આપમેળે જ થશે. દૃષ્ટમાં જીવન આવ્યું એટલે કુંપળો અને ફળ, ફૂલ એની મેળે જ ફૂટેવા માંડશે, અને પંખીઓ પણ ત્યાં કલ્લેલ કરતાં આવશે.

આવાં મધુરાં સ્વપ્નાં શું મીઠાં નથી લાગતાં ? લાગે છે, તો પછી તે લાવવાં તો આપણા હાથમાં જ છે. આપણે અત્યારે પશુ-મય જીવન જીવીએ છીએ, અનેક જોડે લડીએ છીએ, કે અનેકજણ આપણી જોડે લડે છે. કેટલીવાર આપણે સમાજથી સારી માનવ-

નતથી અલગ પડી જઈએ છીએ, ત્યારે એવું એકલવાયાપણું સારું છે. સમાજને કંઈ ઉજવણું હોય તો તેમાં સ્પર્ધા ચાહે છે. માન અપમાનનો પ્રશ્ન આવે છે; એક પ્રસંગે પાર પાડવા પાછળ હંમેશા કંઈયારની કશું કયાં આસેખાપણી હોય છે.

આ બધું ત્યજીને, જીવનનો, સમાજનો સુખેજ સાધીને જીવણું એમાંજ આનંદ છે, એમાંજ જીવનની કલા છે, એ જ્યાં લગી ન કરીયે ત્યાં લગી સમાજનો, આપણા સૃષ્ટનો અને આપણા પોતાના સુખનો પણ શ્રેષ્ઠ કરીએ છીએ.

ઉધ ક્યારે આવે છે !

ટોકટર : તમને ઉધ ક્યારે આવે છે ?

હર્દી : સાહેબ, તમારી દવા પીઉં છું ત્યારે !

ટોકટર : પણ તારી દવા ક્યારે પીએ છે ?

હર્દી : સાહેબ, હંમેશા આવે છે ત્યારે !

—સ્ત્રીઓના—

મદર, લોહીવા, રૂઝદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

શીશી હાથ.

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડા. ડા. હાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. ડા. ડા.
સુબર્ષ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો નોંધવો છીએ—

દરેક નતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હું હોત સ્ત્રી તો

અરે હું હોત જો સ્ત્રી તો જનત સ્વાતંત્ર્ય પૂજારણ
આહુતી સર્વની આપી જનત સ્વાતંત્ર્ય પૂજારણ....

વળી હું થાત રાસિકા(ને) સાચી ગૃહીણી પણ થાત
પતિને પ્રેરણા આપી નિરાશામાં તો મદદા થાત....

પવિત્ર કાર્ય માતાનું નથી નામોશી જનવામાં
સંતાનો ઢેળવું સારું ન રાખું ખામી લણતરમાં....

વળી કુરસદની વેળા પ્રવૃત્તિ કંઈ કંઈ સ્થાપું
નિરક્ષર બેનોને હું તો અક્ષર જ્ઞાન કંઈ આપું....

મહિલા મંડળો સ્થાપું સુધારક મંડળો સ્થાપું
સ્થાપવું દીન સંસ્થાઓ બેનોના હુબડાં કાપું....

શ્રી. ગોવિન્દલાલ પ્રાગજી પટેલ

અનેરૂં

જગતનાં સર્વ કુસુમોમાં, અનેરૂં એક મહારૂં છે.
સુવાસોથી ભર્યું ભરપુર, ત્રણું મહેં એક ન્યારૂં છે.

પરાગો ને પરિમલથી, સુવાસો તે પ્રસારે છે.
જીવનને સુદમ તત્વોથી, છલોખલ તે ભરી દે છે.

જગતના અન્ય જીવોથી, જુદાં જીવન અમારાં છે.
પ્રિતી પરિશુદ્ધ તત્વોનાં, ભયોં હૃદયો રસાળાં છે.

પ્રભુતા ને પ્રભુમયતા, જીવનનાં ધ્યેય ગ્રાસ્તાં છે.
સ્વદેહે સ્વર્ગ જીવનમાં, ઉલય માંહી સમાયાં છે.

શ્રી. જયન્તાકુમાર ભટ્ટ

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ તરફથી શરૂ કરેલા સ્ત્રી કાર્યકર

૧૯૪૧ ના ડીસેમ્બરના અંતમાં અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદનું વાર્ષિક સંમેલન આન્ધ્ર પ્રદેશમાં કોટનાડ મુકામે બરાલું હતું. તે વખતે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે પરિષદનું કાર્ય આગળ ધપાવવા માટે તેમજ નહાનાં ગામો તથા ગામડાંમાં તેનો સંજીવ પ્રચાર કરવા માટે તાલીમબદ્ધ કાર્યકરોની જરૂર છે. એ જરૂરીઆત પુરી પાડવા માટે પરિષદ તરફથી એક તાલીમ વર્ગ ખોલવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. અને તે માટે સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. શ્રી. કમળા-દેવી તેનાં મંત્રી નીમાયાં હતાં.

સુરત જીલ્લામાં અમામા ગામમાં સ્ત્રી કાર્યકરોની ડાવણી રાખવામાં આવી હતી. અમામા દરિયા કાંઠાથી પાંચેક માઇલ દૂર હોવાથી હવા પાણી બહુ ભુંદર છે. રેલ્વે સ્ટેશનથી બે એક માઇલ દૂર હોવાથી રહે-રોની ધમાકડથી અસ્પર્શ છે. ગામની વસ્તી લગભગ બે હજારની છે. સુરત જીલ્લાની ભૂમિ ધણી કૃષ્ણ અને રસાળ એટલે લોકો બીજા સતોષી અને આવનાશીલ-કુદરત સાથે સતત સંબંધ ધરાવતા લોકોનું માનસ સામાન્ય રીતે આ પ્રકારનું હોય છે, ડાવ-ણીના રચણની પસંદગી સમિતિએ ધણા વિચારપૂર્વક કરી હતી, કટોકટીનો સમય આવવાની દેહરાત બીએલી હતી એટલે અંદ-રના પ્રદેશમાં ડાવણીનું રચણ પસંદ કરાયું હતું.

અમામાના અમગણ્ય નાગરિક શ્રી. ઇશ્વરભાઈ દેસાઈએ એમની વિચાળ આંખા-વાડી, અંદરના મકાન સહિત વપરાશ માટે સોંપી હતી. એટલે એક મોટી મુશ્કેલી દુર થઈ હતી.

ડાવણીની કુરીરો હરિપુરા ડેંગેસના ધોરણ ઉપર કરાઈ હતી. કુરીરોની સવડ સવળી રીતે ગોઝાય હતી. નહાવા ધોવાની તથા બજાર વિગેરેની સવડ પણ સંપૂર્ણ સ્વચ્છતાના ધોરણ પર કરાઈ હતી. લગભગ પચીસ તાલીમ લેનાર બહેનો, તાલીમ સંચા-લકો, શિક્ષકો, મુલાકાત લેનારાઓ, વ્યાખ્યા-તાઓ, વિગેરે મળીને પોણાસો વ્યક્તિઓનો દરરોજનો વાસ હતો છતાં કોઈપણ ઠેકાણે ગંદવાડ કે ગંધ. માનુષ નહોતી પડતી. ડાવણી ખૂલ્યા પછી લગભગ ત્રણ મહિનાને અંતે સર્વ રચણ સ્વચ્છતા હતી. ડાવણી આંખાવાડીમાં હતી એટલે આખો દિવસ ઠંડક લાગતી હતી. અમદાવાદનો આકરો ઉન્હાળો વેઠ્યા પછી આ સુંદર સુરમ્ય જગ્યા બેચાર દિવસના આશરા માટે પણ આવકારદાયક લાગી. તાલીમ લેનાર બહેનો સમસ્ત દેશમાંથી દૂર દૂર પ્રદેશમાંથી આવી હતી. છેક માઇસોર, દેવ્રાખાદ, (દક્ષિણ) કર્ણાટક, કોચીન વીગેરે રચણથી બહેનો આવી હતી. ૧૧ તો સુસ્ત્રીમ બહેનો હતી. હિન્દુ પારસી, સુસ્ત્રીમ, બધી બહેનો એક કુટુંબ માફક આનંદથી શિક્ષણ લેતી જોઈને ખરેખર ખૂબ આનંદ થયો, સવળા બહેનો સંપૂર્ણ ખિલકૂલ રોદમાવ રાખ્યા વગર કિસ્મોલ કરતી હતી.

વ્યાખ્યાતા ભાઈ-બહેનો પણ દૂર દૂરથી આવતાં હતાં-હિન્દનાં ધણાં અમગણ્ય અને નિષ્ણાત વ્યાખ્યાતા આવી ગયાં-અને પોતે જે માર્ગદર્શન હતું તેને તેના બદલામાં શિગિર માટે સુંદર છાપ લઈ ગયાં હશે. આરોગ્ય રક્ષણ, સ્વચ્છતા, નાગરિક ધર્મ, ગ્રામ ઉલ્લોગ, ગૃહવ્યવસ્થા, ગામડાંઓનો સંસર્ગ ખત્યાદિ અનેક વિષયોનાં શિક્ષણ આ બહેનોને

તાલીમ કેન્દ્ર (અબ્રોમા) તથા અર્ધવાર્ષિક સંમેલનની ઝાંખી

આપવામાં આવ્યું છે. આ પ્રકારનો આ પ્રથમ જ અખતરો હતો, એટલે એમાં કેટલીક ત્રુટિઓ હોવા સંભવ છે. અભ્યાસક્રમ વધારા પડતો, ભારે અને વિષયોની સંખ્યા ઘણી વધારે, વિદ્યાર્થીનીઓ ઝીલી શકે તેના કરતાં વધારે પડતા લાગ્યા વખત થોડો અને અભ્યાસક્રમ વિશાળ અને મુશ્કેલ એટલે થોડે ઘણે અંશે શક્તિનો વ્યય નિરર્થક થયો હોય, સમસ્ત હિન્દુસ્થાનની ઊવણી એટલે ભાષાની પણ મુશ્કેલી. હિન્દુસ્થાનીમાં વ્યાખ્યાનો અને શિક્ષણ આપવામાં આવતું, તેમ જ અંગ્રેજી ભાષાનો તો ઉપયોગ હતો જ. છતાં ભાષાની મુશ્કેલી માત્રુપ પડતી હતી. કારણ કે જિવ્ય અભ્યાસ નહિ કરેલો એવી બહેનો પણ ઠીક સંખ્યામાં હતી. વળી કેટલાક વિષયો તો જિવ્ય અભ્યાસ કરેલી બહેનો માટે પણ મુશ્કેલ હતા. આ ત્રુટિઓ દૂર કરીને હવે પછી વર્ગો ખેલવામાં આવશે તો ઉપયોગી કાર્ય થશે. આ શિક્ષણ લીધા પછી પણ સંસ્થાના કાર્યકર્તાઓની સારી રહીને થોડો વખત આ બહેનો કામ કરશે તો સંસ્થાના કાર્યના પ્રચાર માટે યોગ્ય કાર્યવાહકો અને પ્રચારકો થઈ શકશે. હવે પછી પ્રાન્તિક ઊવણીઓ કરવાનો ફરાવ સરેરાશ કયો છે તે જો અમલમાં મૂકાશે તો મુશ્કેલીઓ દૂર થશે. થોડાં વર્ષ ઉપર મહારાષ્ટ્રમાં આ પ્રકારની ઊવણી જોઈ કરવામાં આવી હતી. તેનો લાભ ઠીક પ્રમાણમાં સેવામાં આવ્યો હતો. પણ તેને માટે સમય ઓછો હતો.

અબ્રોમામાં કરેલો અખતરો માર્ગદર્શક તો થશે જ અને પ્રથમ પગથીઆ તરીકે એણે સફળતા મેળવી છે. સુવાન ઉત્સાહી બહેનોને માર્ગદર્શક થવાનો પ્રયાસ કયો છે. કાર્યકર્તા બહેનોએ પોતાનો વખત અને શ્રમ વેચીને

આફરેલો પ્રયાસ પાર પાડ્યો છે તેને માટે જરૂર તેમને ધન્યવાદ ધરે છે. શ્રીમતી કમળાદેવી જેવાં બહેન ત્યાં જઈને સતત બેઠાં તોજ કામને સફળતા મળી.

આ પ્રકારની ઊવણીઓ પ્રાન્તવાર ખૂલશે તો સ્ત્રી કાર્યકર્તા વધારે સંખ્યામાં તૈયાર થશે અને તોજ પરિવહના કાર્યનો વિશાળ પ્રચાર થશે

આ વખતનું અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદનું અર્ધવાર્ષિક સંમેલન અબ્રોમા મુકામે કરવામાં આવ્યું હતું. શ્રી, વિજયલક્ષ્મી પંડિતના પ્રમુખપણા નીચે મળ્યું હતું. આ સંમેલન રાજસ્થાની રમણે કરવામાં આવે છે, અથવા મોટા શહેરમાં કરવામાં આવે છે. આ વર્ષે આ પ્રણાલિકા બદલીને અબ્રોમા જેવા માત્ર બે હજારની વસ્તીવાળા નાના ગામડામાં કરવામાં આવ્યું હતું. તેનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે પરિપદ તરફથી જે કાર્યકર્તા તાલીમ ઊવણી ખોલવામાં આવી હતી તેની મુલાકાત લેવાનો સભ્યોને લાભ મળે, અને તાલીમ લેનારી બહેનોને પણ અગ્રગણ સભ્યોને મળવાનો લાભ મળે, વળી સંમેલનોમાં સાદાઈ લાવવાનો પ્રયાસ, અને ખર્ચ કમી કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેને વ્યવહારમાં મુકવાની તક મળે.

આ બધા હિંદો અબ્રોમાના અધિવેશનમાં પાર પડ્યા હતા. મોટરોની ધમાલ નહિ, કપડોની ડીમાક નહિ, રંજન કાર્યક્રમો મોટા પાયા ઉપરનાં નહિ-નાના ગામડાંમાં બહુ હોષ જ શી રીતે શકે ?

ઊવણીમાં કુટીરોની સંખ્યા ઓછી હતી એટલે બધાં સભ્યોનો જિતારો ગામડાંમાં જ એક સદ્યહરથના મકાનમાં રાખ્યો હતો. જૂની ઢબનું મકાન હતું. પણ બધાનો સમાવેશ થાય એટલું મોડું હતું. યજમાન કુટુંબે

પોતે અગવડ વેળેને આણું મકાન સંખ્યાના ઉપયોગ માટે રોપી લીધું હતું. એટલું જ નહિ પણ બોલ્લન રૂઢાપાણી, બધી વ્યવસ્થા એનાં કુટુંબનાં બાઈઓ તથા બહેનોએ કરી હતી. અને તો જાણે એમના ઘર ઉપર દરોડો પાડ્યો હોય એમ થયું હતું. અમારી મહેમાનગીરી અત્યંત ઊમંગદાયી અને હાડા ભાવથી સાદાએ કુટુંબે કરી હતી, કુટુંબીજનોએ બધાંએ અંદર અંદર કામ વહેચી લીધું હતું. સવારના ચાર વાગેયો રાતના દસ અગીઆર વાગ્યા સુધી પ્રતિનિધિઓ બહેનો પ્રાન્ત પ્રાન્તમાંથી આવતી રહી હતી. પણ કોઈને વાદનની જોરાકની પાણીની કે ન્હાવા ધોવાની અગવડ પડી નહોતી. પોતાનાં કુટુંબીઓની માફક જ અમને સંખ્યાને એ બાઈબહેનોએ અપનાવી લીધાં હતાં. આ સંસ્કૃતિ અને શાપાણુપણું ગામડાંમાં ટપી રહ્યું છે. ચહેરી જીવનમાં કૃત્રિમતા આવી ગઈ છે. ત્રણ દિવસ સુધી અમે આ યજ્ઞમાનીની સુશ્રાણો ને હ્દાવો લીધો તે હી જૂલાય તેમ નથી. સદા રીતે જ એમણે આગતી સ્વાગતા કરી હતી, અને તેમાં જ સુંદરતા હતી, જિન્દાગાના અત્યંત તાપના દિવસો હતા. અને મુસાફરી હાલમાં મુરતેમ દોચાયી સંખ્યાતી સંખ્યા ઓછી હતી સદા એકંદર એકલીએક સંખ્યાએ દાગરી આપી હતી. જામીનાએ ગેરદાગરી જાલ શેક પ્રદર્શિત કર્યો હતો.

હ માસીક કાર્યમાં સદૃશી વધારે દલેદ-મંદ થઈયું કામ તો તાલીમની હાવણી જ હતી યામ. યવસંદેશજી વ્યાપક વિગેરેની તાલીમનું કાર્ય, તેમજ દરોડીનો સમય આગે યા યા ઉપાયો લેવા, કેવા પ્રકારની તૈયારી કરવી એ વસ્તુ યજ્ઞ કેન્દ્રોમાં દાવમાં લેવાઈ હતી.

તાલીમ કેન્દ્રની જાહેરોએ એક માટે પણ

થણે સુંદર રંગન કાર્યક્રમ અમારી સમક્ષ મુક્યો હતો. તાલીમમાં તેમને આરોગ્ય, સંસ્કાય વિગેરેના ને પ્રયોગો શીખવ્યા હતા તેના પ્રયોગો કરો જતાવ્યા હતા. ચહેરની બહેનો ગામડાંની બહેનોની સેવા કરવા બધ તે વખતે કેવું વર્તન રાખવું બોધ્યું તેનું સ્મૃત્ત તેમજ બોધક દશ્ય જતાવ્યું હતું. સંગીત, ગરબાનો સુંદર ક્રમ કર્યો હતો. સાદી બાપામાં સુંદર સરોહથી નૃત્ય, ગરબા ઇલાદિ કરી જતાવ્યું હતું, જૂન મહિનાના અત્યંત ઉકળાટ અને તાપના સમયે બર જોષેર અને ખુદ્દા મેદાનમાં આંખાવાડીઆની નીચે સમા રાખી હતી. પણ એટલી સુંદર હવા આવતી હતી. કે તાપનું નામ નહોતું લાગતું. હાવણીના વર્ગો ને આગતા હતા તે પણ આંખા નીચે જ ચાલતા. અને રાત્રે બહેનો સવાનું પણ ખુદ્દા મેદાનમાં જ રાખતી.

સંમેલનના દરોવામાં મુખ્ય બે મહત્વના હતા, એક હોદી સીઓની સૈનિકોને હાથે થતી રંગડ માટેનો અંદે બીજો જમ્મી, મલાવામાં દિગરતીઓમાં ને રંગમેદ હાખવવામાં આવ્યો હતો તે પરવે હતો.

અહાદેશમાંથી હિન્દ આપતા હીજસ્તીઓને ને પાસપાસ સંકટ પડ્યું છે તેથી દેશનાં નાગરિકોને અત્યંત દુઃખ થયું છે; તેમને ને ત્રાસ અને વિટંબણા સદન કરવી પડી છે તેનાયો ને મુજાની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ છે તે તરફ આંખ આડા હાન કરી ચાલ તેમ નયો વાદન, જોરાક, કે બીજા આચરાની મોજ વ્યવસ્થા નહોતી, દિગરત કરવામાં રંગ બેદ રપ્પ માલૂમ પડ્યો હતો, એ. આર. પી. અને બીજા વ્યવસ્થાની સંસ્થાઓ કામ કરતી અટકી ગઈ હતી એટલું જ નહિ પણ અન્ય વ્યવસ્થાનાં તંત્ર પણ ગાદિલ થઈ ગયાં હતાં. પરિજામે પ્રાનમાં લડન અવ્યવસ્થા પ્રચારી ગઈ

હતી છુપ અને રાગના ભોગ ખોલા સંખ્યા-
બંધ વતનીઓને અસહ્ય કષ્ટ અને ત્રાસ સહન
કરવાં પડ્યાં. આ સર્વ જન પ્રત્યે અમારી
સંસ્કૃતિ અંતઃકરણ પૂર્વક સહાનુભૂતિ ખતાવે છે.

આ સમિતિ આ પ્રકારના વર્તન પ્રત્યે
સખત વિરોધ પ્રદર્શિત કરે છે, અને અધિકારી,
અને બિનઅધિકારીઓ તરફથી જે હિંજરતી-
ઓને રંજભેદને લીધે વિશેષ ત્રાસ પડ્યો છે
તેમને તથા ખીખ દુષ્પ્રિત-યઓલા હિંજરતીઓને
સહાય કરવાને પ્રાંતિક સમિતિઓને ખાસ
આગ્રહ કરે છે.

ખીખે ઠરાવ સ્વીક્રી પ્રત્યેના અત્યાચાર
માટેનો હતો. તેમાં જણાવ્યું હતું કે--

દેશમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યે સૈનિકો તરફથી જે
અત્યાચાર કરવામાં આવ્યો છે--જેનો ભોગ
હિંજરતી સ્ત્રીઓ પણ ચક્ર પડી છે--તેવા
અનેક દાખલાઓ પ્રત્યે સમિતિનું ધ્યાન
દેવવામાં આવ્યું છે.

આ પરિસ્થિતિ તરફ હરેક પ્રાંતિક
સાખાઓએ અપતી નજર રાખવાની જરૂર
છે. કોઈ પણ ઠાસો જાણુવામાં આવે તો
તરત જ સ્થાનિક અધિકારી તેમ જ અખિત્ર
હિન્દ મહિલા પરિષદની કાર્યવાહક સમિતિને
તરતજ તે બાજતની જાણ કરવી. આ પ્રકારનાં
અપમાન હિન્દ દેશની સ્ત્રીજનતા પ્રત્યે થતાં
અટકાયવાં એ દેશની સ્ત્રીસંસ્કૃતિઓ તેમ જ
સમાજનું કર્તવ્ય છે.

કેટલાંક એવો દાવિયન છાપાંએ આ
વર્તણૂકને મશકરીનું સ્વરૂપ આપીને ઘુમ્મકારી
કહાડે છે. એ ભોળાને આ સમિતિ જાણવે છે
કે આ હતિને લીધે હિન્દવાસીઓને અત્યંત
શેખ થયો છે કારણ કે આવી વર્તણૂક હિન્દી
સંસ્કૃતિ સહન કરે તેમ નથી.

કોટકડીને સમયે સ્ત્રીઓએ સ્વરક્ષણની
તાલીમ લેવાની જરૂર છે. હિન્દની સ્ત્રીઓને
આત્મવિશ્વાસ કેળવવો જરૂરનો છે, અને ગમે

તેવી કસોડીને પ્રસંગે પણ પોતાનું સર્વસ્વ
ખ્યાવવા માટે બ્યકિતગત રીતે તેમજ સમૂહ
રીતે રક્ષણ કરવાની કળા શીખી લેવી જોઈએ.
સમાજે પણ સામાન્ય સમયનાં પ્રારણ
દાખલવાં ના જોઈએ, ભોગ, બની મજેલી
બ્યકિતએ તેમજ સમાજે લોક પોષ્ટાડો કરવો
જોઈએ નહિ અને થોડા પગલાં લેવાં જોઈએ.

આ ઉપરાંત કેટલાક ધારા ધારણના
ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

આવૃતી વાર્ષિક બેઠક માટે શ્રી. કમલા-
દેવીની પ્રમુખ તારીફ વરણી ચક્ર હતી.

સમિતિનું કામ પૂરું થયા પછી તાલીમ
છાવણીમાં સી પુરખોની જાહેર સભા રાખ-
વામાં આવી હતી. તેમાં પ્રમુખ બહેન-
શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડિત, શ્રી. રાણી
લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે, શ્રી. શારદાબહેન મહેતા,
તથા શ્રી. કમલુચ બહેન સયાલી એ ભાષણો
આપ્યાં હતાં. બીજે દિવસે નવસારી પાસેના
કરાડી ગામે જ્યાંથી ૧૬૭૦ માં દાંડી કૂચ
વખતે શ્રી. ગાંધીજીની ધરપકડ ચક્ર હતી
તેની મુજાકાત થોડા સમયેએ લીધી હતી.
આ રથજે એક રાષ્ટ્રીય શાળા ચાલે છે અને
ક્રોળી-બલાસી છોકરાઓનો સુદર આશ્રમ
ચાલે છે. કંલવાનું અને વખુવાનું કામ-
ખાદીનું સમજી કામ બહોં સારું ચાલે છે.
આશ્રમના સંચાલક બાઈ હીમખુસ દીવાનજીએ
સમજી વ્યવસ્થા સમજાવી હતી. અને બહુ
જવાબદારી હતી. ત્યારબાદ કરાડીના મેદાનમાં
સી પુરખોની વિશાળ જાહેર સભા ચક્ર હતી.
તેમાં શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી બહેને અત્યારની
રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ ઉપર બોધક બ્યાખ્યાન
આપ્યું હતું. બહેનોએ પણ પ્રસંગભૂત
બ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં.

અર્ધ વાર્ષિક સમારંભ સુદર રીતે વાર
પડ્યો હતો અને તે માટે કાર્યવાહકોને
ધન્યવાદ થતો છે.

સી. શારદાબહેન મહેતા

વડોદરાની વાટિકાઓ

લેખક : મગનભાઈ હાંપાભાઈ પટેલ

બી. એસ. સી. (એગ્રીકલ્ચર)

વિહંગાવલોકન :

સારાયે ગુજરાતભરમાં વડોદરા જેવા રમ્ય અને લીલાતરીથી સભર જાણીતા ઉમદા બગીચાઓ ઘણા ઓછા જોવા મળે છે. બામ ઉછેરની દૃષ્ટિએ પણ નાંખી નિવડતી બાગની રમણીય શોભા, ગુજરાતના અન્ય સ્થળે જવલ્લેજ સાંપડે છે.

વડોદરાના બાગોનો આછો પરિચય મળે એ હેતુથી અને આગંતુક વ્યક્તિઓની મનોરંજનની ઇચ્છાઓ સંતોષાય એ સંબંધથી અત્રે ટુંકે માહિતી આપવી અસ્થાને નથી.

વિસ્તૃત અને સુંદર બગીચાઓની સરખામણીમાં હિંદુસ્તાનનાં થોડાં શહેરો ભાગ્યે જ મળશે જે અત્રેના બગીચાઓની હરોળમાં આવી શકે. અને હિંદમાં જેમ મથુરા એ મંદિરોનું કેન્દ્ર ગણાય છે તેવી જ રીતે વડોદરાને 'બાગબગીચાઓથી શોભતું' કેન્દ્ર શહેર ગણવામાં જરાયે અતિશયોક્તિ થતી નથી.

મકરપુરા, લક્ષ્મીવિલાસ તથા નગરબાગ એ વડોદરાના ઉમદા અને ઉત્તમ બાગો ગણાય છે. આ ત્રણે બાગો એજ નામના રાજમહેલોની હદમાં વિસ્તૃત કરવામાં આવેલા છે. વળી પ્રજાના ઉપયોગ અને ઉપભોગ માટે કમેટીબાગ તથા જ્યુબીલીબાગ મુખ્ય છે. ઉપરાંત સારાયે શહેરની દરેકે મુખ્ય અને મોખાની જગ્યાઓ પર નાના નાના વિશ્વામ્-સ્થાનો અને વિસામઓ પણ આવેલા છે. આ શિવાય દરેકે કચેરીઓના સરકારી બાગો પણ કચેરીઓના કામ કરનાર માનવીઓને માનસિક આલ્સાદ આપે છે.

ઉપર જણાવેલા બધા બગીચાઓનું હેતુકળ

આશરે ૧૫૦૦ એકર જેટલું છે. તદુપરાંત શહેરના સરકારી તેમજ ખાનગી બગીચાઓ પણ રમ્ય વાટિકાઓથી શોભી રહ્યા છે.

* * *

વડોદરા પર્યટન પર આવી ચઢેલા માનવીઓ રાજ્યના મહેમાનગૃહમાંથી બહાર પડતાં, મહેમાનગૃહના સુંદર અને સારી રીતે નિભાવેલા બગીચાથી પહેલાં જ ખેંચાશે. અત્રેથી આગળ ચાલતાં રેલ્વે કોર્સ રસ્તા પરના બંગલાઓની રમ્ય વાટિકાઓ તેમના નયનોનું આકર્ષણ બની રહેશે. અને સાંથી આગળ રોશન પરના ચોમાનના બગીચા અને વિશ્વામસ્થાનો પર આગંતુક વ્યક્તિની દૃષ્ટિ મંડાયેલી રહેશે.

કે. શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ત્રીજાનું ગાદીનશીન દબનું ઉંચા તખ્ત પર વિરાજમાન કરેલું બાવલું આ રોશનના ચોમાનમાં અને બાગની મધ્યમાં ગોઠવેલું છે. આ બાવલાની આસપાસ બગીચાના સુંદર રીતે વિકસાવેલાં ફૂલઝાડો અને લીલાતરીની અટપટી ચંચળી ભરેલી રચના કરવામાં આવેલી છે. આની પૂર્વમાં સયાજીગંજ ટાવરની નજીક, ન્હાનું અને રમ્ય વિશ્વામસ્થાન આસોપાલવની ઘાટાઓ અને લીલાતરીથી આલ્સાદ બની રહ્યું છે.

શહેર તરફ આગળ ચાલતાં ડાબી બાજુએ વડોદરા સયાજી જ્યુબીલી વિજ્ઞાન વિદ્યાલય તથા વડોદરા ડેડેજન્ટી આગળ આવી રહેલા બગીચાઓ બાગ નિરીક્ષણના દ્રશ્યને ચાલુ રાખે છે. ત્યાર પછી તરત જ વડોદરાના બધા જાહેર બાગોમાં સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠ અને

કપડાંને તદ્દન ઉજળાં બનાવે છે.

૫૦૧ સ્પેશલ મેલને જલ્દીથી અને સંપૂર્ણ રીતે ફેર કરે છે. તે કપડાંને વધારે સફેદાઈ આપે છે.

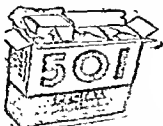

મુલાયમ કપડાંને નુકસાન પહોંચાડતો નથી. ૫૦૧ સ્પેશલ ધોવાના કામમાં ત ત જીન-દાનીકારક છે. એના ગોઠિગાદ શીખને તીધે મુલાયમ વસ્ત્રોને નુકસાન પહોંચાડે નથી.

જનાવરોની ચરબી; વિનાનો

ટોમકો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ

પો. બો. નં. ૫૨૮ મુંબઈ

અમે

૫૦૧ સ્પેશલ ક્રમ વાપરીને છીજે તેનાં ૩ કારણા

૧. તેમાં કપડાં ધોવાનું વધારે સારું બનાવે છે. ૫૦૧ સ્પેશલ નેના અસરકારક પ્રકારના ગોઠિગાદ ખૂબે લીધે ધરખાં કપડાં ધોવાનું કામ સરળ બનાવે છે.

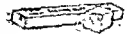
૫૦૧ સ્પેશલ ઉપરાંત ભણીને ૫૦૧ ધોવાનો તુલ્ય છે કે જે કિંમતમાં સસ્તો અને મરના વધા ઉપયોગમાં આવે એવો ઉત્તમ માણ છે. તે ધોમડા, તાટા, જોડીઆ ગેટા અને છુટાના

રૂપમાં બધી સારી દુકાને મળે છે.

૫૦૧ સ્પેશલ પાકસમાં પેક કરેલા

પણ

જુદી જુદી માત્રામાં મળે છે.

ધી તાતા સોલ્ડ મીલ્સ કું. લી.

તાતાપુરમ અને મુંબઈ

આકર્ષક ચહેરા માટે

કાન્તિ

ટોઇલેટ સાબુ

જાનપરવી અરબીથી મુક્ત

MS 105

રમ્ય ગણાતો કમેડી બાગના નામથી ઓળખાતો સાર્વજનિક બાગ નગરે પડે. તે પડે તે પહેલાં જ, બાગના દરવાજાની સામે આવી રહેલા કે. શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ત્રીજાનું અધારક. બાગનું તેની બાજુના બાજુ આપતું પ્રથમ ધ્યાન ખેંચે છે. આ બાગનું વિખ્યાત શિક્ષકાર ડૉર્ન્ટ લુડે ઇ. સ. ૧૯૦૭ ની સાલમાં બનાવેલું, જે સારાયે હિંદુસ્તાન અધ્યક્ષ પુતળાઓમાં પ્રથમ શ્રેણીમાં આવે છે.

સાર્વજનિક કમેડી બાગને કુદરતના મિલનને અનુકુળ થઈ પડે તેવી જગ્યાએ વિશ્વામિત્રી નદીના કાંઠા પર બનાવવામાં આવેલો છે. વાડોદરાના સાર્વજનિક બાગોમાં મુખ્ય અને સુંદર ગણાતા કમેડી બાગમાં આવેલા પ્રાણી સંગ્રહસ્થાન (200) અને વસ્તુ સંગ્રહસ્થાન (Museum) ખાસ અને અનેક આકર્ષણ બની રહે છે.

સુશોભિત અને સુંદર ફૂલોડોની ક્યારીઓ, વિસ્તૃત લીલોતરીની કમનીય રીતે ટાપેલી હારમાળાઓ, લીલીછમ હરિયાળી તથા સરિતા પર ઝળુંબી રહેલા વૃક્ષોની ઘટાઓ, દ્રશ્યને અવલૂનીય રીતે કુદરતના પ્રેમીઓ સમક્ષ જકડી રાખે છે.

શહેરમાં ખેસતાં, સાર્વજનિક બાગને ધસાડને વિશ્વામિત્રી નદીના સુંદર પુલ આવી રહેલો છે; જેની ડાબી બાજુએ કે. શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ ત્રીજાના પિતાશ્રી શ્રીમંત કાશીરાવ ગાયકવાડની છત્રી આવેલી છે. પુત્ર ઓળંગતાં જ, રાખ દાય પર કીર્તિમંદિર અને જમણા હાથ પર સયાજી મુખ્ય રજવાલયના ભવ્ય બગીચાઓ આંખોને ખેંચાયેલી રાખે છે.

નિર્મળું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરનારનાં નયનો, વિશ્વામિત્રી પુલની નજીકમાં આવેલો પૂરાતન વટવૃક્ષોની ઘટાઓનું એકમેકમાં ગુંચા-ધને ઉપરિથત ચર્ચ યુગ જેવું સ્વરૂપ અપાતો

ઈંદીરા એવન્યુનો રસ્તો, દ્રષ્ટિ પટમાંથી અજાણ થનારું દરગીઝ વિચારશે નહીં.

તાંથી આગળ ચાલતો કોડી કચેરીના બગીચાઓથી જમણી બાજુ ફંટાતો, લક્ષ્મી-વિશ્વાસ રાજવાડાના રસ્તા ઉપર આવી રહેલાં વિશ્વામરથાનો બગીચાઓનું નિરીક્ષણ ચાલુ રાખે છે; અને થોડેક જતાં લક્ષ્મીવિશ્વાસ રાજમહેલનું ઉત્તમ શિખર, તેની આસપાસના બગીચાઓથી ધ્યાન ખેંચે છે. અહીંથી આગળ જતાં, આગાડીનું ફાટક ઓળંગતાં જ, પ્રથમ નગરે પડતું સુંદર વિશ્વામરથાન અને તેની ડાબી જમણી બાજુ આવી રહેલા, પ્રતાપવિશ્વાસ રાજમહેલ અને પેર્સ પ્રસાદ રાજમહેલના અત્યુત્તમ બગીચાઓ અત્યંત મનોહર જણાય છે. અગ્રેથી મકરપુરા સુધી છુટી છવાઈ વનશ્રીની શોભા જોતા નિરખતા, આંખોને ખુદ્દા ખેતરો અને વિવિધ વૃક્ષોની ઘટાઓ થોડા આશ્ચર્ય આપી જાય છે.

મકરપુરાથી પાછા ફરતા રસ્તામાં મિલિટરીના કવાયતના વિશાળ મથાનોમાં થોડા થોડા અંતરે આવી રહેલા મિલીટરીના અમલદારના અંગલાઓની ન્હાની રમણીય વાટિકાઓ, સુઝા રણુની મીઠી વીરડી સમા આલ્હાદક જણાય છે. આથી વેરાનમાં અટવાયેલા ચક્ષુઓને, ગોવાગેટ રસ્તેથી માંડવી નજીકના નગરબાગ રાજમહેલ સુધીનો રસ્તો આનંદદાયક દ્રશ્ય પૂરું પાડે છે.

નગરબાગ એ ન્હાનો છતાં સુંદર બાગ છે. જેની અંદર રાજમહેલની આસપાસ આરસના રસ્તાઓ તથા બે મુખ્ય ધ્રુવાઓની પાસેનું વાજનરથાન (Band-stand) કોઈ આનંદનીય દ્રશ્ય પૂરું પાડે છે.

નગરબાગથી નીકળતાં માંડવીથી લહેરીપુરા દરવાજા સામે સુરસાગર નામનું રમણીય સરોવર અને તેની આજુબાજુના વિસામાઓ અને વિશ્વામરથાનો, સાંધકાળ સમયે અપૂર્વ દ્રશ્ય રજુ કરે છે.

ત્યાંથી કંટાતા જમણી બાજુએ, શહેરની થીમ વસ્તીની મધ્યમાં ઉંચા ભાગ પર આવી રહેલો જ્યુએલી બાગ, શહેરના કંટાળેલા માનવીઓને યાદ ઉતારવા અને આનંદ આપવા જાણે આમંત્રી રહે છે.

ગૌતમબુદ્ધના સાંત સ્વરૂપનું કાંસાનું જળખર બાવજી આ બાગની વચ્ચે સર્વજનું ધ્યાન ખેંચી રચાનને અતુરૂપ બને છે. પ્રજાને સંખીતનો લાભ આપવા માટે બાગની મધ્યમાં વાજીતરયાન ઉજુ કરવામાં આવેલું છે, જ્યાં સાયંકાળના વખતે રાત્રી વાજીત્રો સમય પર વગાડવામાં આવે છે. તદુપરાંત ન્હાના બાળકો માટે રમતગમતના સાધનો જેવાં કે સી સો (See-Saw) ઓસનવેષવ (Orian-jawab) મે-પોલ (May-Pole) અને સ્વીંગ (Swing) વગેરેના પણ આ બાગમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે.

ઉપરોક્ત નિરીક્ષણ કર્યા બાદ વડોદરાના બગીચાઓનું વિદ્યગાવશેષન પૂરું થયેલું અને ગદ્યારી.

x x x

વિસ્તૃત વિગત :

સાર્વજનિક બાગ કંગ્રેડી ગાર્ડન:—નામ પ્રમાણે સાર્વજનિક બાગ જાહેર પ્રજાના ઉપયોગ માટે ખુલ્લો રાખવામાં આવેલો છે. નિરીક્ષણાર્થે આવતા પ્રેક્ષકો માટે આ રચાન મહત્વનું ગણાય છે.

આશરે દોઢસો એકર જેટલા વિસ્તાર ક્ષેત્રમાં આ બાગની સુંદર રીતે રચના કરવામાં આવેલી છે. બાગની શોભા, નદીની રમણીયતા અને તેની કિનાર પરના લગ્ની રહેલા જુઓની ઘટા અને કોતરોને આભારી છે. નદીની કુદરતી ઉંચાણ નીચાણવાળી જમીન પર અદીતદી ઉગેલા વેલીટ્રેસોને, બાગના સ્વરૂપની રચનાત્મક અને ચુંચળી કરવામાં આવેલી છે, જે કુદરતના સાક્ષિત્વને ઔર ખીલાવટ આપે છે.

ઉપરાંત અન્ન રાખવામાં આવેલાં પ્રાણી-સંગ્રહસ્થાનમાં દુનિયાના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી તરેહવાર જાતના જીવંત ઉમદા પશુઓ અને પક્ષીઓ એકત્ર કરેલા હોવાથી, બાગના આકર્ષણમાં મહત્વનો ઉમેરો થાય છે. કે. શ્રીમંત સરકાર સમાજસેવા ત્રોગની કારકીર્દીની શરૂઆતમાં, ઇ. સ. ૧૮૭૬ ની સાલમાં શ્રીમંત સરકારના શુભ હસ્તે આ સંગ્રહસ્થાન ખુલ્લું મૂકવામાં આવેલું,

બાગમાં પેસતાંજ, વિશ્વામિત્રી નદીનું નાણું ઓળંગતાંજ નદીની લીધોતરીથી છવાયેલી હાડી ખીણોના મનરમ દેખાવો નજરે પડે છે. કુદરતના શોખીનોને આ દ્રશ્ય હૃદયગમ થઈ પડે છે. તરતજ સામેની બાજુએ સફેદ બંગલો, તેના નાના પણ ચોતરફના સુંદર બાગની વચ્ચે રાજકીય સમો શોખી રહ્યો છે. સફેદ બંગલાના પાછળના બાગની હરિયાળી પર વિરલ મળી આવતા રાવજીતાડનું જળખર કુંડ, નામ પ્રમાણે એની જમણતાનો ખ્યાલ આપે છે. તેની બાજુમાંજ રસ્તા પેરે સોનગઢ પત્થરમાંથી બનાવેલો એક સળંગ કમાનવાળો પુષ્ક કલાની દ્રષ્ટિએ નમૂનેદાર છે.

ત્યાંથી આગળ થોડે દૂર રસ્તાની ડાબી બાજુએ છત્રપતિ સિવાજ મહારાજનું મધ્ય અમારડ બાવજી નજરે પડે છે. આ બાવજાની પાછળ નજીકમાંજ છત્રાકાર હિંતા પાણીના કુનારાથી રમ્ય અનેક બગીચો સુંદર શોભા આપે છે. જુદા જુદા રંગના હોડવાઓથી બનાવેલો ચુમરાત-હાડીવાવાડો નકશો ઉત્તમ રીતે આ બાવજાની ડાબી બાજુએ રચેલો છે; જ્યારે જમણી બાજુએ હાલના શ્રીમંત સરકાર પ્રતાપસિંહરાવ નરશોનો મેનોગ્રામ, એવાજ રંગોન હોડવાઓની કિનારીની ચુંચ-જીથી બનાવેલો છે, જે બાગની રચનાત્મક દ્રષ્ટિએ પ્રસંસનીય છે.

નજીકમાંજ રાત્રીનું વરતુસંગ્રહસ્થાનનું ચિત્રની દ્રષ્ટિએ જમ્ય દેખાતું મહાન આવેલું

છે. શિક્ષકગણના ઉત્તમ નમુનાઓના સંગ્રહ ઉપરાંત, તેની અંદર પ્રાચીન તેમજ અત્યંત નવોપીન વસ્તુઓના વીરલ નમુનાઓ અત્યંત આકર્ષક હોય ગોઠવવાળા આવેલા છે. આની સાથેજ ચિત્રકલા મંદિરનું આયોજન કરવામાં આવેલું છે, જેમાં વિવિધ જાતના મૂલ્યવાન ચિત્રોનું દર્શન ઉમદા રીતે ગોઠવવામાં આવેલું છે.

પશ્ચિમ દિશામાં બાગની મધ્યમાં લીલીછમ હરિયાળીઓની અને તરેહવાર ફૂલોના ક્યારાઓની વચ્ચેમાં વાજીરચાન આવી રહેલું છે, જ્યાં દરેક રવિ તથા મંગળવારે સાયંકાળે રાત્રી વાજીરો થાકેલા મનને તાજગી આપે છે. સંગીત નિયોજનામાં રવિવારે હિંદી ઢામનું ઉત્સાહી સંગીત તથા મંગળવારે વિદેશી બેન્ડની રાત્રી તરફથી વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી છે, જેના લાભ આબાજદાર સ્ત્રીપુરો સમુદાયમાં આનંદથી માણે છે. આ સમય પરનું દ્રશ્ય બાગને જીવંત બનાવે છે.

વાજીરચાનની આસપાસ પ્રાચીન શ્રીક કલાના ઉત્તમ નમુનારૂપ ચાર કાંસાના બાવલાંઓ મૂકવામાં આવેલાં છે. આની ચારે પાસ આંખોને અનેરો આનંદ આપતી હરિયાળીઓ, ડેરડેર વૃક્ષવેલોઓના જુદા જુદા રંગોના મનઆહ્લાદક ફૂલોથી શોભાપમાન બની રહેલા અહીંતહીં નગરે પડતાં કુડો, રસ્તાની બંને બાજુએ રોપેલા સુંદર ઝાડોની કતારો-આ સર્વ કૃત્રિમ ભૂરચનાનો દેખાવ ઉત્તમ રીતે રજુ કરે છે.

વાજીરચાનની સામે લાકડાની જાળીની કમાનોની યુગ્મશૃંગીવાળા, વિધવિધ રંગની સુગંધિત અને સુશોભિત ફૂલોવાળી વેડીઓથી દિપી ઉઠતા ત્રણ કોરીડોર (corridor) તેની અંદરની બેઠક પર આશ્રય લેનારને આનંદ અને આશ્વાસન આપે છે. આ આંખોએ દેખાવ લાંબી ગુફા જેવો લગાય છે, જે બાગની રચનામાં અનેરી રીતે ઉમદા વધારો કરે છે.

સરિતા વિશ્વામિત્રી આ બાગમાં ત્રણ

વળાંકો લે છે, જેની ઉપર જવા આવવા માટે ત્રણ જુદી જાતના પુલો બાંધવામાં આવેલા છે. તેમાંનો એક પથરની સળંગ કમાન પર બાંધેલો છે, જોજો લોખંડી પુલ તરિકે ઝાળખાય છે અને ત્રીજો ખડબ ખ્યાતિ પામેલા ખૂલતા પુલ તરિકે ઝાળખાય છે.

આ ખૂલતા પુલ પાટીયાંઓની ગોઠવણ સાથે લોખંડીના દોરકાઓથી ખેંચી રાખેલા છે. એની લંબાઈ ૨૧૫ ફુટ છે. આનાપર ચાલનારને ખૂલાની જેમ ઉપર નીચે સમુદ્રના મોજા જેવો યકાટ લગાય છે. પુલની નીચેથી વહેતી સરિતાને પુલ પરથી નિરખતાં નદીના ઉડાણનો અને પુલની ઉંચાઈનો સહેજે ખ્યાલ આવે છે. અટપટી કારીગરીના નમુના સમે આધુનિક ઢબનો આ પુલ સર્વને અજબ રીતે આકર્ષે છે.

સરિતાને કિનારે કિનારે પ્રયાણ કરતા પ્રેક્ષકને નદીના બંને કાંઠા પરનું ગીચ જંગલ, હયા હયા તાડની લાંબી લાંબી કતારો અને અહીંતહીં ખરચામેલા જુદી જુદી જાતના વાંસના કુડો, અદ્ભુત પ્રદેશમાં લાવી મૂકે છે.

બાગના બાજવટપામનશુલ (Narbery) માં દરેક સુશોભિત જાતના છોડોઓના ઉછેર વૈજ્ઞાનિક હોયે કરવામાં આવે છે અને ત્યાંથી છોડાઓ મોટા થતાં બાગમાં રોપવાના કામમાં લેવાય છે. આવા જ બીજા બાજવટપામનશુલમાં સારાથે હિંદભરમાં ભાગ્યે જ મળી આવતા કૃષ્ણવડનું વિશાળ વૃક્ષ આવેલું છે, જેના પાનનો આકાર બાજવટપામનશુલ ઉપર છાયા પાથરતા આસન સમે લાગે છે.

સરોદ જંગલની બાજુમાં વેડીઓથી છવાયેલું ઝોખશુલ (Summer house) આવેલું છે, જેની વચ્ચેમાં રંગબેરંગી માછલીઓથી શોભતો સુંદર હોજ રચવામાં આવ્યો છે. તેની આજુબાજુએ કુંગર આકારના દેખાવો વચ્ચે અટપટી પમયીઓની ખૂલ ખૂલામમી મૂકેલી છે. સુંદરતામાં વધારો

કરતાં આ કૃત્રિમ હુંગરેની ઉપર, નીચે તથા આસપાસ લીલી વેલીઓ તેમજ સુરોભિત ફલધાળા છોડવાઓ રોપવામાં આવેલા છે, જે બહારથી કંટાળેલા માનવીને માનસિક શાંતિ બહે છે.

શ્રીભગ્નહની બાજુમાં દિલ્હી પેલેસીયનને નામે જોળખાતું સળંગ લાકડાના માળખાથી બનાવેલું બાંધકામ આવેલું છે. આ બાંધકામ ઇ. સ. ૧૯૧૧ ની સાતમાં શહેનશાહ પંચમ જ્યોર્જના રાજ્યાભિષેક સમયે, અત્રેથી બનાવીને કે. થીમંત સરકાર સયાશરાયના મુકામ માટે દિલ્હી લાઇ જવામાં આવેલું. જે રાજ્યાભિષેક પછી તુરત પરત લાવી આંહી ઉભું કરવામાં આવેલું છે. આની સામે ક્રાન્ડીટના ત્રણ ટેનીસ કોર્ટ (Tennis Courts) જાહેર પ્રજાના ઉપયોગ માટે બનાવવામાં આવેલા છે, જ્યાં ક્રુક અને ચનીવારે ઓએને રમવા માટેની ખાસ અલાહેદી સગવડ રોપવામાં આવેલી છે.

દિલ્હી પેલેસીયનની સામે ફોર્સી એકત્તુ પાદદારત વૃક્ષ કે. થીમંત સરકાર સયાશરાય ત્રીમના શુભ દરતે તા. ૫-૩-૧૯૦૭ ના રોજ રોપવામાં આવેલું છે. આતું જ બીજું જોરસત્રીતું યાદદસ્ત વૃક્ષ હામના નરેય થીમંત સરકાર પ્રતાપસિંહરાય ગામકયાડના રાજ્યાભિષેક સમયે તેઓ નામદારના શુભ દરતે તા. ૪-૫-૧૯૩૯ ના રોજ વાછતરયાન નજીક રોપવામાં આવેલું છે.

આ સાર્વજનિક બાગના વિચિટ્ટ વૃક્ષ-વેલીઓના તથા પ્રાણી સંમદરયાનના પ્રાણીઓની ખાસીયતોના પૈનાનિક વિગતોના નામધાળા એનેમતના પાટીયાઓ લગાડવામાં આવેલા છે, જે અખ્યાસોને સારી રીતે વિગતો પૂરી પાડે છે.

ઉપરોક્ત વરણસંમદરયાનનો તળધરમાં રાજ્યની બાગીચી અને ગામગમું (Scenes & Clubs) પ્રતીક મંરયાની મુખ્ય

ફોર્સીનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો. જેનો લાભ જાહેર પ્રજાના શિશુ અને કિશો તરફથી ઉત્સાહપૂર્વક લેવાય છે.

સરિતા વિશ્વામિત્રીની સામે બાજુએ જ બાગખાતાની મુખ્ય ફોર્સી પાછળ, હામના મહદેવતું ત્રણસો વર્ષનું જુદું દેવાલય આવે છે, જ્યાં મહાશિવરાત્રિ પર મોટા મેં ભરાય છે. મંદિરની સાથે લાગીને આવેલા ઘાટ પર ભાવિક લોકો પવિત્ર વિશ્વામિત્રીના રનાન કરી પાવન થાય છે.

પ્રાણી સંમદહાલય :

આ સંમદહાલયમાં જુદી જુદી ૧૪ જાતના જીવંત પશુપક્ષીઓની કુલ સંખ્યા ૧૦૪૧ સુધીની છે. બાગની કૃત્રિમ લીલોત્ત અને કુદરતી વૃક્ષવેલીઓના આકર્ષણ વચ્ચે પ્રાણી સંમદહાલયના અહીં તહીં નજરે પડત નાના મોટા રહેાણોમાં, આ પશુપક્ષીઓ કાળજીથી સાચવવામાં આવેલા છે, આ રહેાણો પ્રાણીઓને કુદરતી રીતે અનુકૂળ પડે તે મુજબ અને તેમની ખાસીયતોને માફ આવે તે પ્રમાણે, પૈનાનિક દષ્ટિ બનાવવામાં આવેલાં છે, જે બધા નીચે મુજબ છે:—

(૧) દરજીખાતું (૨) પંખાકાર પૂછડી વાળા સરેત હોસાતું પીંગટું (૩) બલકથ (૪) સુવર્ણમૃગ યોગાન (૫) બગલાઓ તળાવ (૬) શીઝન્ટ એવીઅડી (૭) શીન્ એવીઅડી (૮) પોપટખાતું (૯) બગરીંગ અને ચક્રીઓના પીંગટાં (૧૦) રાજહર તથા કચગીયાળા બગલાઓતું તળાવ (૧૧) પક્ષીશૃદ (૧૨) જળજિસાડીતું પાંગટું (૧૩) મગરખાતું (૧૪) વાંદરાઓના પીંગટાં (૧૫) વાંદરાખાતું (૧૬) આફ્રિકન મેન્ડ્રીલ વાંદરાતું ઘર (૧૮) રોંઝની શુદ્ધ (૧૯) વાવખાતું (૨૦) શાદમૃગ યોગાન (૨૧) જીયા યોગા (૨૨) અનગરનું પાંગટું (૨૩) રોજખાતું (૨૪) બદ્ધસુવખાતું (૨૫) સિંહખાતું (૨૬) એડગમુટન્ટ કરપાકિન્ટ (૨૭) સંસેત દરજી

ખાતું (૨૯) બતકેનું તળાવ (-૯) કચુતર-ખાતું (૩૦) મત્સ્યમૃદ.

ઉપર જણાવેલી સઘળી જગ્યાએથી જોઈ કરીને થોડેલા માણસોને, બાગની મધ્યમાં આવેલું ન્હાતું પણ સુંદર ચાંદર; વ્હા નાસ્તા અને હંડા પીણીની લીજગત આપે છે.

x x x

લક્ષ્મીવિલાસ રાજબાગ :

આ બાગનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૫૦ એકરનું છે. વડોદરાના સર્વ બાગોમાં આ બાગ મોટો અને વિશાળ છે. અંદર પેસતાં જ પ્રવેશદ્વારની નજીક રસ્તાની બંને બાજુની લીલીછમ ધોરની હરિયાળાઓ અને રંગ એ રંગી ફૂલોના દેખાવ અતિ આસ્વાદ્ય જણાય છે.

મહેલની સામેની વિશાળ વાટિકાને ટેરેસ ગાર્ડન્સ (Terrace Gardens) ના નામે ઓળખવામાં આવે છે. સારાપે બાગમાં આ સુંદર જગ્યા છે. તેની અંદરના ધુવારાઓ માણુ હોય છે સારે મન-રમ્ય દેખાવ ખડો થાય છે. ઉપરાંત આરસ-પહાણ તથા કાંસાના અતિ મૂલ્યવાન પુતળાઓ તથા બાવલાંઓ અહીંતહીં ઉભા કરવામાં આવેલા છે, જે શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે.

આ મુખ્ય બાગની બંને બાજુએ આશો-પાલવ તથા સરુના કમિક પદ્મતિએ રોપેલાં અને શંકુ આકારે કપેલાં વૃક્ષોની હારમાળા આવેલી છે, જે બંને બાજુના રસ્તાઓને શોભાવમાન કરે છે. વળી આ બાગને સાંકળીને ખુગદા રસ્તે રોક ગાર્ડન (Rook Garden) માં જવાય છે. જમીનની નીચે બનાવેલા ચૂકા જેવા રસ્તેથી રોક ગાર્ડનમાં પેસતાં જ, સામે નાજુક પણ બધ્ય જાપાનીઝ ઢંગનો લાકડાનો સળંગ પુલ આવેલો છે, જે રોક ગાર્ડનને આગળ વિસ્તૃત ફેલાવેલો સુંદર સંકળના સમાન બાસે છે.

ઉપરાંત મુખ્ય બાગની સામે હરણખાના નામે ઓળખાતું આશરે ૨૫ એકરનું વિશાળ

ચોગમન આવેલું છે. અગ્રે વિધવિધ જાતના ન્હાના મોટા હરણો ઉપરાંત જોવા લાયક છરાં તથા બાંધસન્ધ પણ રાખવામાં આવેલાં છે. રાત્રીમહેલના મજલા પરથી જોતાં આ બધો જ દેખાવ અત્યંત રમણીય અને હૃદયગમ જણાય છે.

મહેલની ઉત્તરે સળંગ પથરમાંથી બનાવેલી બહુ જ પુરાણી નવલખી વાવ આવેલી છે. તેના પથરના ધુમ્મટો તથા પગથિયાંઓ અને સળંગ સ્તંભોપર વિકસાવેલી કોતરણીઓ કલાની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ ગણાય છે.

મહેલની દક્ષિણે જુદી જુદી જાત અને રંગના ચુલાઓ વડે શોભતો જનાના બાગ આવેલો છે. તેની સામે જ આરસની દિવાલોથી બનાવેલી કમળ તલાવડી આવેલી છે, જેમાં રંગબેરંગી માછલીઓ ફરેલી મૂકેલી છે.

આ બાગની ઉપરની બાજુએ ધીચ ઝાડોથી ઊંચા આપેલો રમ્ય બાગ આવેલો છે, જે બર ઉનાળામાં પણ અજબ હંડક આપે છે. અંદર દાખત થતાં જ ન્હાની સફેત આરસમાં કોતરેલી બેઠક આવેલી છે, જેની નજીકમાં જ આમલીનું પાંચસોએક વર્ષનું જુનામાં જુનું ઝાડ આવેલું છે. આ ઝાડની પશ્ચિમે પીરધોડા નામની મોગલાઈ વખતની પુરાતન મરજદ ઘાટની કૃતિ આવેલી છે. પથરમાંથી કોતરેલા સ્તંભો, ધુમ્મટો અને જાળીઓ ગ્રાવીન સ્થાપલનો સચોટ ચિતાર આપે છે.

ઝાડોથી આગળ જતાં હિંદુસ્તાનના સર્વોત્તમ જાતના ટેનીસકોર્ટોમાંના સુંદર ટેનીસકોર્ટો આવેલા છે. તેમાંનું વેચ્ચેનું ટેનીસકોર્ટ ચોતરફથી મટી લઈ ઉપરથી ઢાંકેલું છે. વર્ષો યજુમાં રમવા માટે આ ટેનીસકોર્ટ ખાસ બનાવવામાં આવેલું છે. આની આગળ ધોરની લીલાંતરીથી બનાવેલું વિશાળ મોટીબાગ ક્રીકેટ ક્રાઉન્ડ ક્રીકેટ પેનીનીયન તેમ જ રાજકુમારની શાળા આવેલી છે.

લક્ષ્મીવિકાસ બાગ એ સૌથી વિનમ્રત અને વિશાળ બાગ છે. એનો અર્ધો બાગ બાગના સ્વરૂપમાં ફેરવાયેલો છે અને બાકીના અર્ધો બાગમાં આશરે સાડાપાંચ માઈલ લંબાઈનો ઘોડેરવારી માટેનો રસ્તો, ગોલ્ફ કોર્સ (Golf Course)ની અદાર ચક્રીઓ તથા ફળદ્રુપદાં તેમજ શાકભાજીના બગીચાઓ આવેલા છે, જેનો ખાસ ઉપયોગ રાજકુટુંબની સુખસવસત માટે જ કરવામાં આવે છે. વળી નાનામોટા યધને આશરે વીસ માઈલના પાકા સુંદર રસ્તાઓ બાગની લદમાં ફેલાયેલા છે. આ ઉપરાંત રાજ બાગકોને ફરવાનો આનંદ આપવા અર્થે અને રાજમહેલમાંથી રાજકુમાર શાળાએ જતા આવવા માટે, વરાળથી આગ્રતી નાનીથી સુંદર આગમણીની સવડ પથ્થુ કરવામાં આવી છે.

* * *

મકરપુરા બાગ :

આ બાગ વડોદરા શહેરથી સાડાચાર માઈલ દૂર મકરપુરા ગામ નજીક મકરપુરા રાજમહેલની મારે બાજુએ બનાવવામાં આવેલો છે. એનું ફેરફાર આશરે ૧૨૦ એકર છે.

આ બાગની રચના વિખ્યાત કલાકાર ડબ્લ્યુ ગોલ્ડરીએ અર્ધ છંદાસ્ત્રીય તેમજ અર્ધ દેશી પદ્ધતિએ કરેલ છે. મુખ્ય દરવાજાની બહાર રસ્તાની બંને બાજુએ પિરામીડના રૂપમાં, દેખાવે નાના છતાં ચામીસ વર્ગ ઉપરની ઉમ્મરના આશોપાસવ આવેલા છે. અંદર દાખલ થતાં જ રસ્તાની બંને બાજુની લીલી દરિયાળીઓ તથા ફૂલોની સુંદર કપારીઓની વચમાં, રાજમહેલની સામે દરજીના અને પાકાઓના ચાર મોટા કાંસાના પુતળાઓ ગોળી રહેલાં છે. અંદોતડો નજરે પડતા ચળવળના મોટા કુંડાઓની અંદર રોપેલા ફૂલગ્રોએ સુંદર દેખાવ આપે છે. દરિયાળીની એક બાજુ નાનું પાણી જવાનું નાણું આવેલું છે, જેની ચારેબાજુએ પવંતાશરનો બાગ

બનાવેલો છે. એની પાસે પત્થરના પુતળી સામે ગતકોત્રું તળાવ નજરે પડે છે.

આ બાગની અંદર પાંચ મોટા કુવારાઓ આવેલા છે; તેમાંના મુખ્ય એ મહેલની સામે જ આવેલા છે. આરસના કોતરેલા સુશોભિત પુતળામાંથી ઉડતી જુદી જુદી તરેહની શેડો બેનારને અવર્ણનીય આનંદ આપે છે. બીજા કુવારામાં પાણીનું નાનું સંચયસ્થાન આવેલું છે, જેમાંથી આરસના રાજાસની ચાંચમાંથી ઉડતા કુવારાઓ અત્યંત હૃદયંગમ જણાય છે.

રાજમહેલની પાછળના બાગમાં છંદાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી રચેલો ફૂલનો બગીચો છે, જેમાં યધને આરસનો નાનો સુંદર રસ્તો પસાર થાય છે. આ રસ્તાની વચમાં આરસજડિત કુવારો આવેલો છે. સારેયે રસ્તો અને કુવારો મારે બાજુએથી લાકડાની કોતરણીવાળી જળાઓથી અને રચે રચે રચેલા ધુમ્મટોથી આશ્ચર્યકિત કરેલો છે.

આ રસ્તાની છેડે આરસનો મોટો કુવારો આવેલો છે, જેની આસપાસ સફેદ આરસની પથ્થરીઓ તેમજ બેનમૂન કોતરણીના અત્યુત્તમ નમૂનારૂપ બનાવેલી આરસની બેઠકો ગોઠવેલી છે. આ કુવારાની સાથે વિદ્યુત જોડાયેલી, વિવિધ રંગવાળા વીજળીક ગોળાઓ બેસાડવામાં આવેલા છે. રાત્રિના સમયે આ કુવારો ચાલુ કરતાં, પાણીની ગોળધનુષ્ય રંગની શેડો ઉડતી બેઠકો એ પરિપ્રદેશમાં વિદરતા હોવાનો આછેરો આભાસ આપી જાય છે.

આ બાગની પૂર્વે મોટી દરિયાળીને છેડે સુંદર પથ્થુ કૃત્રિમ અને વિશાળ સરોવર બનાવેલું છે જેની કિનારે નાની ગિરિમાળાનો દેખાવ રચ્યુ કર્યો છે. આમાંથી નાના નાના પાણીના ધોધની રચના કરવામાં આવેલી છે. શુંકાઓ જેવા રસ્તાઓથી આ ગિરિમાળમાં જતા આવવાનો પ્રખંધ દરંતામાં આવેલો છે. આ ગિરિમાળના ઉચા શિખરે જળપાનીજ પદ્ધતિનું પેગોડા, મંદિર વગેરે લાકડાના

બાંધકામથી બનાવેલું છે, જેની અંદર બેઠકોની સવડ કરેલી છે. ઉપરાંત કૃત્રિમ સરોવરની ઓળંગવા બપોનીઝ ઢબનો લાકડાનો સુંદર પુલ બાંધવામાં આવેલો છે. પુલ અને પેગોડા, પેરા લાલ, લીલા તેમજ સુવર્ણ રંગથી દીપી જોડે છે.

આ સરોવરની ખાસીયતમાં જુદી જુદી વડતના ફક્ત સફેત રંગનાજ ઉમદા પક્ષીઓ જેવાં કે સફેત રાજહંસ, સફેત બતક-બગલાં અને કિંમતી પેલીકન્સ (Pelicans) વગેરે છતાં મૂકવામાં આવેલાં છે.

સરોવરની ડાબી બાજુએ રંગબેરંગી જાતની બોગનવેલીયાની વેલીઓની મધ્યમાં નાનું સરખું વાછંતરચાન આવેલું છે, જેના નીચાણુના ભાગમાં, ગુલાબના બગીચાની મધ્યમાં સફેત આરસપહાણુની ઠોતરણીવાળી બેઠક આવી રહેલી છે. એની આસપાસ

આરસની પગથીઓ વાછંતરચાન પર જવા માટે બનાવેલી છે. વાછંતરચાનનો આગળ જુદા જુદા સ્વરૂપમાં કાપવામાં આવેલા આશીષાનવનો કલાત્મક રૂપાવ એકબ્રૂત છે.

તદુપરાંત આ બાગની અંદર નાનું સુંદર પશુસંમહાસય આવેલું છે, જેમાં જુદી જુદી જાતના હરણો, સાગર વગેરે રાખવામાં આવેલાં છે.

વડોદરાના ઉત્તમ બગીચાઓમાંનો મકર-પુરા બાગ એક અત્યુત્તમ નમૂનો છે અને ગુજરાતભરના સારા બાગોમાંનો મુખ્ય ગણાય છે.

વડોદરાની વાર્ટિકાઓ વિષે આટલું જાણ્યા પછી નીચેની ઉક્તિ અસ્થાને નથી.

વનિતા વિદ્યા વનશી ને પડવાયોના ઝાડ;
વગવા ચાર અનુપ કલા વડોદરાની માંલ.

કોકીલાના ગાન

નિહી આંખડીયા ડાળ ! દહુકે કોયલડી
ઉડે સુ બસી રસાળ, સાંભળ સાહેલડી

રૂડી વસંતનાં મોઝાં વધામણાં,
દહુકે વધાવે જતુરાજ.

બાવના ભરેલ સખી ગીતડાં મધુરવાં,
ઉડે જખાવે અભિલાષ.

ન્યારા મધુર તારા દહુકા કોયલડી,
ત્રેમના સુ મંત્રે પદાવ.

આવે વસંત સુણી તારાં વધામણાં,
ચેલી કોકિલા શું ગાય ?

શ્રી. જયંતિલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

જીવન લહાણું

ઉજાવળી અંદા જીવનમાં
લગ્ન પછી પથરાય
અજવાળાં ઉરમાં વસે
અધારાં વહી જાય.

જીવન તિમિર હરવા શરીર બ્યોમમાં ઉગે છે
શાંતિ મુખદ જીવનમાં અધર્મગીની પૂરે છે
એ જીવન વનમાં રસ લેલી
તનમન ધનમાં સૌ પ્રસરેલી
મહેકે પરિમલ રી રસહેલી જીવન સમર ભરે છે
અમરપ્રમાને સાથી મળીયો
કે જનમ જનમ ફેરે ટળીયો
કલા ભેદ જીવનમાંડી જડીએ એને સ્ત્રી રૂપે લહે છે
પતિ પરાયણ જાનકી જાણે
દમયંતી રો ધર્મ પિછાણે
અભિનવ દેવતી જીવન લહાણું મહુ ધર્મ મર્મ વહે છે
જીવન તિમિર.....

શ્રી. અંબુલાલ ઠક્કર

卐

શું ?

:: શોનેટ ::

તડપતી ખ્યાલ જુહાર પછી વારિ મળ્યાથી શું ?
પરિમલ વાસ ગઈ ચાલી પછી પુષ્પો મળ્યાથી શું ?
જલાયા હોંસ ઉલ્લાસો પછી ઉજ્જા મળ્યાથી શું ?
ગઈ લાલી વૃથા ખાલી પછી ઐતિક મળ્યાથી શું ?...૧
તુટી નૌકા નૂતન આશા પછી ભરતી મળ્યાથી શું ?
ક્ષિતિજ નૈરાશ્ય ભગ્નાશા પછી સ્ફુર્તિ મળ્યાથી શું ?
પ્રીતિના બ્લેન પરવાયા પછી પ્રેમલ મળ્યાથી શું ?
હિલે ન્યાં ઈન વજુનાયાં મળે દિલહાર તો એ શું ?...૨
ચુકાયા રનેલ અમૃતના પછી વૃદ્ધિ મળ્યાથી શું ?
ક્ષતિએ ક્ષેમ અવરોધ્યાં પછી દષ્ટિ મળ્યાથી શું ?
પ્રીતિ પાર્શ્વ પ્રતિભાદી વહ્યાં સૃષ્ટિ મળ્યાથી શું ?
ગયાં સૌભાગ્ય સંચિત તૂટતાં લાખજો મળ્યાથી શું ?...૩
મળે સિંધુ મુનંદન કે મધુના રાગ્ય દરબારે,
કહેાં શા કામના અસુરા સમય સંકેત ખલિહારી..... ૪

શ્રી. ભાતુ શુક્લ

રંગભરી ચૂંદડી

દી વમાં શીરંગીઓનું રાજ હતું તે શીરંગીઓના મુલક પોદુંગલમાં ધર્મોંધ પાદરીઓનું રાજ હતું. એ પાદરીઓ સર્વસત્તાધીશ હતા અને ધ્યાણુ જીસસ ક્રીસ્ટના નામ ઉપર ખ્રિસ્તી ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે ગમે તેવા અત્યાચારો કરવામાં પાણુ વાળી જોતાં નહિ. મૃત્યુ પંડીના નરકમાંથી માનવીઓને જીવતા નરકાગારમાં પૂરી રાખવામાં એમને એમનો ધર્મપંથ લાગતો. માનવીઓના આત્માને બચાવવા માટે એમના શરીરના ટુકડાઓ કરવામાં એમને રજ પશુ સંક્રોચ થયો જાણ્યો નથી.

એમની પ્રવૃત્તિ પોદુંગલમાં જ હતી. એકલા આપણે શીરંગીઓના તાજાનાં સંસ્થાનો ઉપર પશુ નજર દોડાવીએ. દૂર દરિયાપારના સંસ્થાનો સુધી એમના હાથે તો જાણે પહોંચે એમ ન હતું. પરંતુ એમની કથમ તો પહોંચી શકતી હતી. તે એમના ખ્રિસ્તી ધર્મના અનુયાયીઓ ન હોય એવા મૂળ વતનીઓ માટે 'ચિત્રવિચિત્ર કાપડાઓ કપો.'

સૂખાઓ એ કાપડાઓનો મનસ્વી અર્થ કરતા. દાદ ફરિયાદનું તો કાંઈ સાધન નહતું. તાર-ટપાસના કાંઈ વહેવાર ન હતા. પાસ-વાતોની જાણ પિંજાન વગર રાજને મળી શકતું નહિ. વડાણમાં સર સધ શકતી નહતી. શીરંગી સંસ્થાનો વિશાળ નજર દેહતી હાવણી સમા હતા તે એ હાવણીઓમાં સુમેર કહે એ કાપડો ગાસતો હતો.

પોદુંગલમાં રાજ ફરિયાદ અને રાણી ઇસાએશનાં શાસન ચાલતાં હતાં ત્યારે દીવમાં એક જીવમગાર સૂખાની હકુમત હતી.

એ સૂખાના રા-
જમાં ખ્રિસ્તી ધર્-
મની બહાર મર-
નાર માણસની
મિલકત ખાલસા

થતી હતી. ખ્રિ-
સ્તી ધર્મની બહાર મરનાર માણસનાં લગ્ન ગેરકાયદે હોવાતાં. સ્વભાવાનો ઉપયોગ રાજરોદ મનાતો. નીજ સંસ્કારની તાલીમની મનાઈ હતી. નીજ દેવપૂજની પણ મનાઈ હતી. ખ્રિસ્તી ધર્મની બહારના માણસને સૂખાની મનસ્વી મુનસફી સિવાય કાપડાનું સંસ્કરણ ન હતું.

જીવમગાર સૂખાના હાથમાં આવી જતની રાજ્યપદ્ધતિ ભારે ક્લેશ, ભારે હેરાનગતી અને પારાવારની સતામણી પેદા કરતી.

દીવની વસતિના કુખનો કાંઈ પાર ન હતો. વડુ દીકરીઓ સલામત નહોતી. આખર ઇજ્જત સલામત નહોતાં. માત્ર-મિલકત સલામત નહોતા. ને- એની સામે કાંઈ ઈન્સાર ન હતો. દાદ ન હતી. ફરિયાદ પણ ન હતી. દેવળ સરકારી વડાણે જ દીવ અને પોદુંગલ વચ્ચે આવતાં જતાં તે એમાં સફર કરવાને માટે મૂળ વતનીને સૂખાની ખાસ પરવાનગી જોઈતી હતી. એટલે પોદુંગલના રાજાને તો ક્યાં થું કેમ ચાલી રહું છે એનો જરા સરખો પે ખ્યાલ પણ ન હતો.

એવા દીવમાં, એવા સૂખાના શાસનમાં એવી રીતે સત્તાવાતી દીવની પ્રજાની વચમાં બેઠીચાઈ નામે એક ખત્રીની જીવાન છાકરી

ગીઓના જીવમાટેને
જેર અપાવી.....

સંપાદક :
શ્રી. 'નરેશ'

વસતિ હતી. એનો બાપ ખરીનો ધંધો કરતો હતો. ને જેઠીબાઈ પણ હુણડાં રંગવાનું કામ કાજ કરતી. જેઠીબાઈનું રંગકામ બહુ વખણાતું.

જેઠીબાઈ પ્રયાસે શીરંગી ભાષા શીખી હતી. એને લીધે શીરંગી અમલદારોની ઓર-તોમાં પણ એનો અંવર જવર હતો.

એક દિવસે સુખાની ઓરતે જેઠીબાઈને બોલાવીને કહ્યું: 'અમારા દેશનાં અમારાં રાણી સાહેબો શુભ જન્મદિન આવે છે ને એ દિવસની બેટસોગાહ તરીકે અમારે દીવના રંગકામના નમૂના મોકલાવવા છે. માટે તમે અમને થોડા નમૂના જલ્દી તૈયાર કરી આપો.'

વરધી પ્રમાણે જેઠીબાઈએ મનને ગમે એવું કામ કરી આપ્યું. ને ઉપર આંખને હરે એવા વાદળી રંગની એક ચૂંદડી પણ રાખી: 'બાઈસાહેબ ! હું જે રાણીસાહેબની રાંક પણ રૈયત છું. આપની લાખેણી સોગારોની સાથે ભારી આ રંક બેટ પણ મોકલાવજો જો.'

રાણી ઇસાબેલ એટલે રાજા ફર્ડિનાન્ડની કેવળ મહારાણી જ નહિ, પણ દિલપત્રીર માણુક પણ હતી. રાજા કેવળ એનો પતિ ન હતો, આરાંક પણ હતો. ને રૂપસુંદરીના જન્મદિને રાજા રિયાસતનો બારે દબદબો થતો. દેશદેશાવરથી બેટ સોગાહો લઈને વહાણો આવતાં. ને પાટનગરમાં જાણે મેળાનો જોશો રહેતો.

દીવથી સુખાએ રાણીના કદમમાં ધરેલી સોગાહોમાં વાદળી રંગની ચૂંદડીએ એકદમ રાણીનું ખ્યાન ખેંચ્યું: દરબારમાં પોતાના અંગ ઉપર ઉપરથી તરીકે વાપરવાને એણે એ ચૂંદડી પસંદ કરી.

દરબારને તથા જરા વાર છે-ને-રાણી

ઇસાબેલ સગેલાં વસ્ત્રો સાથે દર્પણમાં પોતાનું સુખ નીરખે છે, ને એના ગાલ ઉપર વાદળી રંગની આંખ ચોંટી એને દેખાય છે. ખરે ! આ મનહર રંગની ચૂંદ-ણીનો રંગ તો કામો છે, ને એ રંગની ઝીણી ઝણુ ઉડીને ચહેરાના જોળતવાંતા રૂપને આંખું કરે છે.

રાણીએ ચૂંદડી ઉતારીને પોતાની દાસીને બેટ આપી લીધી. દાસીને થયું કે ભરદર-બારમાં જો પોતે રાણી સાહેબની આપેલી બેટ ઓઢીને જશે તો પોતાનો મરતળો એકદમ વધી જશે. રાણી સાહેબ તો અગીર ગાણુસ કહેવાય. જરાક ધોષ નાંખીયે તો વધારાના રંગની ઝણુ ધોવાઈ જાય.

દાસી ઉતાવળે રંગ ધોવા ગઈ. એણે રંગ ધોયો ને એની આંખો અમઝી ગઈ. ઉપરનો વાદળી રંગ આંખો ઉતરી ગયો ને વાદળી રંગને બદલે મેઘધનુષના રંગ કમનો ચીજે રંગ ચુલાખી રંગ ખીલી નીકળ્યો.

દાસી દોડી ને એણે રાણીસાહેબને ચૂંદડીના રંગ પરિવર્તનની કોતુક કથા કહી. રાણીએ ચૂંદડી હાથમાં લીધી. ખરે જ ચુલાખી રંગ બહુ મનોહર હતો. પણ એય જરા હાથે ચોંટતો તો હતો.

દાસી ફરીને ધોવા ગઈ. ને ચૂંદડી ઉપરથી ચુલાખી રંગ ઉતરી ગયો. ને મેઘ-ધનુષના રંગકમનો ચોથો રંગ ખીલતો લીસો રંગ નીકળ્યો.

આ અજળ્ય રંગ કરામતથી રાણીને નવાઈ લાગી. એણે ચૂંદડી ફરીને ધોવાવી. ને લીસો રંગ નીતરી જતાં ચૂંદડી ઉપર પાંચમો રંગ પીળો રંગ નીકળ્યો.

ફરીને ચૂંદડી ધોવાઈ. ને ધનુષના રંગ-કમનો છઠ્ઠો રંગ કેસરી રંગ નીકળ્યો. છઠ્ઠીવાર ચૂંદડી ધોવાઈ ને રંગ કમનો છેલ્લો રંગ

લાલ રંગ આપ્યો. ને સાંતળીવાર ત્યારે ચૂંદડી પોવાઇ ત્યારે લાલ નીતરી ગયો ને ચૂંદડીનું પાન અસલ હતું તેવું સફેદ રંગનું બન્યું.

તદન અરસત જેવું પણ નહિ, કેમકે સફેદ પાનની વચમાં આંછા કાળા રંગની ખાત હતી.

રાણીએ એ ખાત જોઇ. એ ખાત નડોતી પણ અશરો હતા. શીરંગી બાપામાં રાણી સાહેબને અરજ હતી.

એ અરજમાં જોડીઆઇએ રાણીસાહેબના રંગ પ્રગળાવને દાવે રાણીસાહેબના કદમમાં દીવના પ્રગળાવોની હાડમારીની વીતકઃઆદેખી હતી. અંતમાં જોડીઆઇએ લખ્યું હતું:

'આ શુભ દિવસે બધા જ આપને બેઠ આપતા હશે. પણ હું દૂર દરિયાપાર વસેલો આપની ખરીબ રૈયત આપની પાસે આજ બેઠ માથું છું. મારા દેહના બાઇ બહેનોને ન્યાય આપો ! અમને ન્યાય આપવામાં આપનો હુમ્મર નારાજ નહિ થાય. '

અરજની સાદી બાપા, અરજ કરનારનું ચાતુર્ય, અરજ કરનાર પોતાની હીમત ઉપર પાયરેલો પોતાની અજબ કારીગરીનો ભુરખો... રાણીનું દિલ દબી લક્યું.

ને દરબારમાં ત્યારે રાજાએ એને મહા-મૂલ ઝવેરાત બહીસ આપ્યાં ત્યારે એણે એ બહીસ નકારીને કહ્યું: 'સ્વામી ! મહારાજ ! આજે મને રીઝવવી જ હોય તો માત્ર એક જ બહીસ આપો ! દરિયાપાર વસતિ મારી હિન્દની પ્રજાને ન્યાય આપો !'

તાબડોળ શીરંગીઓના પાંટનગરથી કરમાન છટ્યું. એ શાહી કરમાનનું નામ 'પાનરે જોડી' - જોડીઆઇની ચૂંદડી. એ કરમાન પ્રમાણે પોદું મગની હિન્દી પ્રજા માત્રને ધર્મ, કામના બેદબાવ સિવાય સર્વ કાંઈ વાતમાં શીરંગી પ્રગળાવ નેટલા જ સમાન અધિકારો આપવામાં આવ્યા.

ને બીજી રીતે પણ રાજા રાણીએ જોડીઆઇનું બહુમાન કર્યું.

પરદેશી ચડાઇખોરોની વસાહતોમાં મૂળ વતનીઓને પણ ચડાઇખોરો નેટલા જ સમાન પ્રજા-અધિકારોની વાત 'પાનરે જોડી' ના પ્રસંગ પછી સર્વસ્વીકૃત બની. શીરંગી પછીના સર્વે પરદેશી ચડાઇખોરોએ એ સિદ્ધાન્તને સ્વીકાર્યો છે. એ સ્વીકારના મૂળમાં સમગ્ર પ્રજાના પ્રજા-બળ કરતાં એક જીવાન ખરીની છોકરીની કારીગરીની કરામત ઉભી છે એનો ખ્યાલ ધણાને નહિ હોય.

['વ'દેમાતરમ્, માંથી]

લડાઈ કેમ શરૂ થાય !

પુત્ર : બાપા, આ મોટી મોટી લડાઈએ કેમ શરૂ થતી હશે !

પિતા : એ સમિતિ, ધારો કે અમેરિકા ઇંગ્લેંડ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે તો.....

માતા : પણ અમેરિકા કાંઈ દિવસ ઇંગ્લેંડ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે જ નહિ !

પિતા : પણ ધારો કે ઉતરે તો !

માતા : અરે પણ ઉતરે જ નહિ ને !

પુત્ર : બાપા, હવે મને ખબર પડી કે લડાઈ કેમ શરૂ થાય !

સંતાનોત્પત્તિ અને બાળઉછેર વિષે આપણી મનોદશા

લેખક : ડૉ. એ. એચ. પટેલ, ડી. પી. એચ.

આ પણા દેશમાં કેટલાક અગત્યના સંસારીક અને સામાજિક પ્રયોનો ઉકેલ નસીબ અને રૂઢી ઉપર છોડી દેવામાં આવે છે અને તેમાં સાધારણ સમજ અને બુદ્ધિને સ્થાન હોતું નથી. સંતાનોત્પત્તિના વિષયમાં આપણી એવી માન્યતા છે કે અમુક સ્ત્રી અને પુરુષ પરણે એટલે તેમને સંતાનોત્પત્તિ થાય જ અને હંથરે નિર્માણ કર્યાં હશે તેટલાં અથવા નસીબમાં લખાવ્યાં હશે તેટલાં બાળકો થશે જ. આવી માન્યતાને લીધે સંતાનોત્પત્તિ અમુક મર્યાદામાં અથવા અમુક વર્ષને અંતરે થવી જોઈએ એવી જો કાંઈ ફલીલ કરે તો તેને દરેક કાલવામાં આવે છે.

આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થતાં કોઈપણ બાળકનો, તેના ગર્ભાધાનથી તે મોટી ઉંમરનું થાય ત્યાં સુધીનો તેનો ઇતિહાસ જો વૈદ્યીય દ્રષ્ટિથી તપાસો તો માત્રુમ પડશે કે આ દેશમાં ઉત્પન્ન થતાં દરેક બાળકમાંથી લગભગ હાથ દેકાને દરેક જાતના અન્યાય થાય છે. ફલીલ ખાતર ધારો કે એક બાળકના આત્માને તે અમુક સ્ત્રીના ગર્ભમાં દાખલ થાય તે અમાડે પૂછવામાં આવે કે તારે અમુક માથાપનો પેટે જન્મ લેવો છે કે કેમ અને જો આવા બાળકના આત્માને વાચા હોય અને વિચાર કરવાની શક્તિ હોય તો તે અમુક સ્ત્રી-પુરુષની વિષયવાસનાના આકર્ષક પરિણામરૂપ ગમે ત્યારે, ગમે તેને પેટે અને ગમે તેવા અનિચ્છનીય સંયોગોમાં તે જન્મ પારણ કરવાની સાથે ના પડશે.

સુપ્રમન-જનનચાત્ર અને વૈદકચાત્ર આપણને કહે છે કે નીચે વર્ણવેલા બાળકના જન્મસિદ્ધિ તક છે અને તે દરેક બાળકને મળવા જ જોઈએ:—

૧. બાળકના જન્મતા અગાઉ જ્યાં સુધી તે તેની માતાના ગર્ભમાં હોય ત્યારે તેની અને માતાની યોગ્ય માવજત થવી જોઈએ અને જન્મેની યોગ્ય સંબાળ લેવાની જોઈએ. જન્મેને સારી રીતે પોષણ મળે અને જન્મેના પડો બાળક દરેક જાતના રોગો સામે ટક્કર ઝીંકવા શક્તિમાન થાય તેટલા ખાતર તેની માતાની સંપૂર્ણ સંબાળ લેવાની જોઈએ. તેને માતૃ અનુસાર ઠંડકાં, પીષ્ટિક ખોરાક અને છ'દગીના બીજા સુખનાં સાધનો મળવાં જોઈએ જેથી મર્મમાંનાં બાળકનો સંપૂર્ણ વિકાસ થાય. વધારામાં જે સ્ત્રીના પેટમાં બાળક ગર્ભરૂપે રહે છે તે સ્ત્રીની ગર્ભવતી તરીકેની નવ માસની છ'દગી હેરિયાધાર અને અનુભવી ડોક્ટરની દેખરેખ નીચે પસાર થવી જોઈએ.

૨. બાળકનો જન્મ અનુકૂળ સંયોગો, સ્વચ્છ અને સાધનોથી ભરપૂર મકાનમાં ડોક્ટરની દેખરેખ નીચે થવો જોઈએ.

૩. બાળકના જન્મે પછી તેની અને તેની માતાની યોગ્ય સંબાળ અનુભવી અને નિષ્ણત ડોક્ટરોથી લેવાની જોઈએ. બાળકની માતાને પીષ્ટિક ખોરાક પૂરતા પ્રમાણમાં મળવો જોઈએ જેથી કરીને તેનું દુધ નિરાગી અને પોષક બને અને પૂરતા જથ્થામાં ઉત્પન્ન થાય જેથી બાળક સારી રીતે ઉછરી શકે, શક્તિવાન અને નિરાગી બને ઉપરાંત બાળક અને તેની માતાને ઝડપ અનુકૂળ ઠંડકાં ખુદ્દી દવાવાણું મકાન અને છ'વનને સુખી અને તંદુરસ્ત બનાવવાનાં સપ્તમાં સાધનો મળવાં જોઈએ.

૪. બાળક મોટું થાય ત્યારે તે એ લાયક અને સ્વદેશાભિમાની અનેરી બની શકે તેવી

તેને કેળવણી થોડી સંસ્થાઓ દ્વારા મફત મળતી જોઈએ.

અહિં જણાવવું જરૂરી છે કે ઉપરની પરણીઓ બાળકને તેના જન્મસિદ્ધ દરેક તરીકે મળવી જોઈએ અને નહિ કે માત્રાપ અથવા રાજ્ય-કર્તાઓ ખતાવેલી મહેરબાની અને દયા તરીકે.

જે જે દેશોમાં ઉપર મુદ્દબાજી બાળકના દરેક કસુદ કરવામાં આવ્યા છે તે દેશોમાં જો માત્રાપ, બાળકને ઉપર જણાવેલી બધી સગવડો ન આપી શકે તો તે સગવડો રાજ્ય તરફથી મફત પુરી પાડવામાં આવે છે. આવું જે દેશમાં બન્યું છે ત્યાં બાળમરણ પ્રમાણ અને સ્ત્રીઓનું પ્રસૂતિમાં મરણ પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું થઈ ગયું છે અને તે દેશની પ્રજાની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ પણ સુધરતી ગઈ છે અને ત્યાંની પ્રજાનું સરેરાશ આયુષ્યનું પ્રમાણ પણ વધી ગયું છે.

હવે નક્કી અને આધારે અથવા કહેવાની હિંમત છતાંનુસાર સંતતિ પેદા કરનાર અને તે જ મનુષ્ય મુજબ બાળકને ઉછેરનાર આપણા દેસવાસીઓની શું સ્થિતિ થાય છે તે આપણે તપાસીએ.

આ દેશમાં બાળકોનું જન્મ પ્રમાણ પશ્ચિમના દેશો કરતાં ઘણું વધારે છે તેવું જ મનુષ્યોનું મરણ પ્રમાણ પણ વધારે છે. બાળકોનું મરણ પ્રમાણ પશ્ચિમી દેશો કરતાં ઘણું વધારે છે. મરણ પ્રમાણ અને અને ગરીબાઈને શીથો સંબંધ છે. મોટું મરણ અને જન્મ પ્રમાણ કુટુંબનો આર્થિક બોજો વધવાથી કુટુંબના માણસોને પુરતું ખાવાનું અને થોડું કેળવણી મળતી નથી અને તેને લીધે કુટુંબની આર્થિક તેમ જ નૈતિક અને સમાજિક અધોગતિ થાય છે. આ કારણસર દેશનું જન્મપ્રમાણ ઘટાડવા દરેક દંપતિએ ચાલત કરવો જોઈએ. જન્મ-

પ્રમાણ ઘટવાથી મરણ પ્રમાણ આપોઆપ ઘટશે. જન્મ પ્રમાણ ઘટાડવાનો આદર્શ ઉપાય બ્રહ્મચર્ય છે. પરંતુ જે લોકો આ આદર્શને અનુસરવા અશક્ત હોય તેમણે કૃત્રીમ ઉપાયથી પણ જન્મ પ્રમાણ ઘટાડવું જોઈએ. આમ કરવામાં પાપ, અનિતી કે અધર્મ જેવું કંઈ નથી. અને છે તો પણ તે વધારે પડતાં સંતાનો ઉત્પન્ન કરી તેમને થોડું ખોરાક, માવજત, અને કેળવણી ન આપતી તેનાં કરતાં ઓછું પાપ, અનિતી અને અધર્મ છે. સંતાનોત્પત્તિ અને બાળ-ઉછેરને શીથો સંબંધ હોવાથી, સંતતિ-નિયમન વિષે આટલું લખ્યા પછી બાળકઉંચર વિષેની આપવા સંધ માન્યતા વિષે હવે લખવામાં આવે છે.

આ દેશમાં બાળક જન્મે છે ત્યારથી જ તેને આપણી અંધ માન્યતા અને શ્રદ્ધાનો લાભ મળે છે

બાળકનો જન્મ ખુદશી દયા ઉત્તરાવાળા ખોરાકમાં સ્વચ્છ કપડાં, સ્વચ્છ વાસણ, પથારી ચાદર ખાટો અને જરૂર પેદાકીય સાધનો વડે થવો જોઈએ તેને બદલે તેનો જન્મ કેવા સંયોગોમાં થાય છે તે આપણે બધા જાણીએ છીએ. એમ દલીલ કરવામાં આવશે કે મોટા શહેરોમાં તો હવે હોસ્પિટલોમાં પ્રસૂતિ થાય છે પણ હોસ્પિટલોમાં જન્મેલા બાળકોની સંખ્યા સેકેડે પચાસ ટકા જેટલી મુખ્યમાં છે, અમદાવાદ સુરત વગેરે શહેરોમાં ફક્ત ૨૫ ટકા જ છે જ્યારે ગામડામાં અને ખીજા નાના શહેરોમાં તો ૯૬ ટકા બાળકો ઘરમાં કપરા સંયોગો, નજીવા સાધનો અને પેદાકીય સારવાર વગર જ જન્મે છે. કેળવણી લોકો વધારે નહિ તો, પ્રસૂતિ કરાવવામાં નિષ્ણાત મીડવાઈડને પ્રસૂતિ વખતે બોલાવે તો પણ બાળકોનું મરણ પ્રમાણ ઓછું થાય.

આ દેશમાં પ્રસૂતિમાં થતી અયોગ્ય સારવારને લીધે દર હજાર જન્મે ( ) બાળકો તરત જ મરણ પામે છે. દર હજાર પ્રસૂતિઓ ( ) સ્ત્રીઓ મરણ પામે છે અને દર સો પ્રસૂતિએ ઓછામાં ઓછી દસ ટકાને અયોગ્ય માનવજાતને લીધે અનેક રોગો જેવા કે સુવા રોગ, એનીમીયા, કમરનો ચાપુ દુઃખાવા અને હૃદય તાવ લાગુ પડે છે.

જન્મ પછી બાળકનો કુદરતી ખોરાક તેની માતાનું દુધ આવે ત્યાંસુધી બાળકને ઝડપી અથવા સ્વચ્છ ગોળનું પાણી આપવું જોઈએ. સ્વચ્છતાની ગોળ સીવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ નાખવી ન જોઈએ. પ્રસૂતિ પછી તરત જ સ્ત્રીને સ્તનમાંથી ચિકલો દુધ જેવો પદાર્થ નીકળે છે તે કુદરતે ધરાદા પૂર્વક તૈયાર કરેલો પદાર્થ છે. બાળકને આ પદાર્થ પીવા મળવાથી પેટની અંદરના મળ જલદી નીકળી જાય છે. વળી જન્મ પછી બાળકને માતાના રતને વળગાડવાથી કુદરતી રીતે દુધની ઉત્પત્તિને ઉત્તેજન મળે છે. માટે આ બાળકમાં જે કાંઈ માન્યતા હોય તે કાઢી નાખવી જોઈએ.

બાળકને કાળજી આંજવાથી આંખો સારી રહે તે માન્યતા પણ ખરી નથી. ઉલટું

જો કાળજી બેદરકારી બરેલી રીતે બનાવ્યું હોય, ઉધાડું પડી રહ્યું હોય તો તેમાં જન્મ્યો દાખલ થઈ બાળકને નુકસાન કરે છે. કાળજી બનાવવામાં વપરાતા પદાર્થો આંખને કાઢી જ કરે છે તે વૈદકીય રીતે પુરવાર થયું નથી. જન્મ પછી તરત જ બાળકની આંખ સ્વચ્છ રૂના પોતાથી ઘોરીક એસીડના લોશનથી ધોવી જોઈએ. આ રીત તદ્દન ખીન ખર્ચોળ અને સલામત છે. બાળકને કાળજી આંજતા તેની આંખોની આસપાસ કાળા લેપડા કરવામાં આવે છે. તેનાથી બાળક કંઈપુ લાગે છે તે ઉપરાંત ચીકણવાળા કાળજી ઉપર માખીઓ બેસે છે અને ધૂળ ચોટે છે અને તેને લીધે બાળકની આંખો આવે છે. કાળજી આંખમાં આંજવા ઉપરાંત તેનાં ટપકાં કાન અને ગાલ ઉપર બાળકને નજર ન લાગે તેટલા માટે કરવામાં આવે છે. આ પ્રદર્શમાં અત્યંત અને અંધ શ્રદ્ધા સિવાય કાંઈ નથી. કુદરતી રીતે જ સુંદર દેખાતા બાળકને આવી રીતે બદસુરત કરવાનો માથાપને જરા પણ હક નથી. બાળકમાં જો શક્તિ અને સમજણ હોત તો તે જરૂર પોતાનું મોં ધોઈ નાંખશે.

(અપૂર્ણ)

તૈયાર છે—આજેજ મગાવો....

હુદા હુદા
કવિઓનાં
સુંદર બાલગીતોના
સંગ્રહ

ફલવાડી

પ્રકાશક :
હુદાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ ભુલું.

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો સુંદર સંગ્રહ

અંદ્રજીવર બદ્ધ કૃત સયાજી બાળજ્ઞાનમાળાના નવા પુસ્તકો

પંચતંત્રની વાતો ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય દરેક માળના આના આઠ

સંપા—હુદાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

ચિત્રા

કવિવર્ય રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત એકાંકી નાટિકા

અનુવાદક : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, બી. એ.

[બીજા અંકના પાન ૧૮૪ થી આરંભ]

દ્રશ્ય આઠમું

પાત્રો : આમ્યજનો. અર્જુન. પાછળથી ચિત્રા.

આમ્યજનો : હવે કોણ અમારું રક્ષણ કરશે ?

અર્જુન : કેમ, શું થયું ? મોનો બધ તમને ડરાવી રહ્યો છે !

આમ્યજનો : પર્વતમાંથી આવતા પૂરની પેઠે, બહારવટિયાઓનું ધાડું ઉત્તર પર્વતોમાંથી અમારાં ગામનો નાશ કરવા આ તરફ નીકળી આવ્યું છે.

અર્જુન : આ રાત્રીમાં શું કાંઈ તમારું રક્ષક નથી.

આમ્યજનો : સર્વ કુષ્ટોને દમન કરવા-વાળી માત્ર રાજકુમારી ચિત્રાંગદા હતી-ત્યાં સુધી તે આ સુખી જમિ પર હતી, ત્યાં સુધી અમને નૈસર્ગિક મૃત્યુ બધ સિવાય, ખીલ કાંઈ બીજી કે ઉપાધિ ન હતી. હમણાં તો તે યાત્રાએ ગઈ છે, અને તેની શોધ ક્યાં કરવી તે કાંઈ બાંધુક નથી.

અર્જુન : શું આ દેશની સંરક્ષક એક સ્ત્રી છે ?

આમ્યજનો : જી, હા, એક જ દેહે, એ અમારા રાજમાતા અને રાજપિતા છે.

[પ્રવાણ, ચિત્રા પ્રવેશ કરે છે]

ચિત્રા : આમ એકાંતમાં અંકેલા કેમ બેસી રહ્યા છો ?

અર્જુન : રાજકુમારી ચિત્રાંગદા કેવી સ્ત્રી હશે-એ સંજયો હું કદવના કરી રહ્યો

છું. માત્રમાત્રના માણસો પાસેથી શું તેના સંજયોમાં અનેક નેવી નવી વાતો સાંભળું છું. તે કેવી હશે વાઈ ?

ચિત્રા : પણ, તે કપસુંદરી નથી. તેને મારા જેવી મનોહર આંખો, અને કાળસમી કાળી બામર નથી. મનથી નહીં કરેલા હક્ષ્મણે તે બરોબર વીંધી શકે છે પરંતુ અમારા વીર હૃદયને તે વીંધી શકતી નથી.

અર્જુન : પરંતુ મેં તો સાંભળ્યું છે કે પરાક્રમમાં તે પુરુષ સમોત્પત્તિ છે, અને મુકોમળતામાં સ્ત્રી સમાન છે.

ચિત્રા : ત્યારે તો એજ એટું સૌથી મહાન દુર્ભાગ્ય છે. જો સ્ત્રી એ માત્ર સ્ત્રી બની રહે; પોતાનાં શિખર, સુહાસ, વિશ્વમ-વિલાસ, અશ્રુ-વિલાપ, સેવા-સુહાગ અને આર્થિકગનાદિ અમિત્ય એજાઓ દ્વારા તે પુરુષના હૃદયની આસપાસ વિંદળાઈ રહે તો જ તે સુખી થાય છે. જ્ઞાન-વિદ્યા અને ઈતર મહાન સિદ્ધિઓની એને શી-ઉપયોગિતા ? નિર્જન વનવાટે આવેલા સિદ્ધાસથના યોગાનમાં જો તમે તેને ગઈ કાલે જ જોવા પામ્યા હોત તો તમે તેની તરફ નજર નાખવાની પણ દરકાર કયો વિનંત, પસાર થઈ ગયા હોત. પણ શું તમને એ સૌંદર્ય માટે આટલો બધો અભાવ-ઉત્પન્ન થયો છે કે તમે તે સ્ત્રીમાં પૌરુષત્વની અપેક્ષા કરી રહ્યા છો ? પ્રિયતમ ! પધારો, શુદ્ધશ્રદ્ધ યતા તરંગિત શીતલ-જલધરાના સૌંચન વડે બીજાયલા હરિયાળાં પક્ષોથી મેં આપણા મોઢે,

રાત્રિ જેવી ઘેર શુક્રામાં મધ્યાહ્ન-સમય (Noontday) બીજાવી છે, સ્વામ, સ્નિગ્ધ, જલાર્દ્ર શિલા પર પર ગાઢ જમ્બેલ મુદુ લીલી સૈવાર (Mosses) આપની આંખોને નિદાધીન કરવા ચૂમી રહી છે. ચાલો, હું તમને એ સ્થળે લઈ જઈ.

અર્જુન : આજે નહિ, પ્રિયે.

ચિત્રા : આજે કેમ નહિ ?

અર્જુન : બહારવટીઓનું ટોળું શહેરમાં છેક નજીક આવી રહ્યાના જે સમાચાર સાંભળ્યા છે, મારે ચોક્કસ જવું જ જોઈએ, અને લાયસંસ્કૃત શયેલી આમજનતાનું સંરક્ષણ કરવા મારે મારાં આયુધો તૈયાર કરવાં જોઈએ.

ચિત્રા : તેમના મોટે ભાગે કે ચિત્તા રાખવાની તમારે કાંઈ જ જરૂર નથી. યાત્રા માટે પ્રયાણ કરતાં અગાઉથી જ, રાજકુમારી ચિત્રાએ સરહદના સર્વે રસ્તાઓ પર મજબુત સંરક્ષકો મૂકી બહાજરત કરી દીધેલા છે.

અર્જુન : તો પણ મને જવાને અત્યુત્તમ આપ કે હું અલ્પ સમયમાં જ મારા ક્ષત્રિયના કર્તવ્યનું પરિપાલન કરું. યજ્ઞ વખતથી આજન્ય બની રહેલી મારી આ જુગ્મઓને હું નવીન કીર્તિગૌરવથી અર્ચકૃત કરી દર્શાવું, અને પછી એ તારા મસ્તક નીચે મૂકવાને ચોખ્ખું ઉપધાન (ઓસિકું) બની રહેશે.

ચિત્રા : હું તમને જવા અત્યુત્તમ ન આપું, ને મારા બાહુપાશમાં જકડી રાખું તો ? તો શું તમે બળજબરીથી બંધનચુકત થઈ. મને ત્યજી ચાલ્યા જશો ? તો જાઓ, બલે ! પરંતુ એક વાત લક્ષ્યમાં રાખશો કે એક વખત ભેલ (liam) તરી એ તરી; બે બાગ પડી ગયા પછી તે ફરીથી સંધાવી મુઠકેલ છે તમારી તૃપા છીપી ગઈ હોય, તો જાઓ; પણ જો તમે અત્યુત્તમ જ હો તો યાદ રાખજો કે સુખદેવી અંચલ છે અને તે કોઈની રાહ જોતી બેસી રહેતી નથી. પ્રાણનાય ! જરા

અહીં બેસો. મને કહો, કયા ભેગેની વિચારો તમને સતાવી રહ્યા છે ? કોણે તમારા મન પર આજે સ્વામિત્વ મેળવ્યું છે ? તમારું ચિત્ત ચોરનાર ચિત્રા છે ?

અર્જુન : હા, તે ચિત્રા છે. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે કયા વ્રતની સિદ્ધિ માટે તે યાત્રાએ નીકળી હશે ? તેને શાની જરૂર પડી હોવી જોઈએ ?

ચિત્રા : તેને શાની જરૂર ? કેમકે એ અભાગિની નારો પાસે કદી કશું પણ શું ? તેના યુગ્મો જ કેદખાનાની દિવાલો સમા છે, જે તેના સ્ત્રીહૃદયને ખાલી કાચલામાં બંધનમાં જકડી રાખે છે. તે બહુ દુર્ગમ અને વિચિત્ર છે, વળી અત્યુત્તમ છે. તેના સ્ત્રીહૃદય પ્રેમને અંધારા પહેરી સંતોષ માનવો પડે છે. સૌન્દર્યથી એ વંચિત રહી છે, તે તો, સ્વામ મેધથી કુંડિત યથેલી પ્રભા વાળો, કોઈ શિલાયુક્ત ગિરિશૃંગ પર બેઠેલી નિરક્ષાસ-નિબ્રમ હથા સમી છે. એના હૃવન સંબંધમાં મને કાંઈ પૂછશો નહિ. એની કયા કોઈ પુરુષના કણને કદિ પ્રિય નહિ લાગે.

અર્જુન : તેના સંબંધમાં હું સંપૂર્ણ હકીકત જાણવા ઉત્સુક બન્યો છું. હું તો મધ્યરાત્રીએ કોઈ અજાણવા શહેરમાં આવી અદેશા મુસાફર જેવો છું, ધુમ્મટો, બુરજો અને વિપિન વૃક્ષો સૌ ઝાંખા અને હાથોથૂત જાણાય છે, તમા સાગરની ઘેરી આતંગજનનાને નાદ નિદ્રાની અગાધ પ્રચંતિમાંથી ચોખ્ખપણે પસાર થઈને આવતો લાગે છે. ચેતના સઘળા ચિત્ર-વિચિત્ર આશ્ચર્યો વ્યક્ત કરવાને; તે અતિ ઉત્સુકતા પૂર્વક પ્રભાતની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો છે અહા, તેની સઘળી હકીકત હું મને કહે.

ચિત્રા : હવે વિશેષ શું કહેવાતું રહ્યું છે તે હું કહું ?

અર્જુન : મને એમ લાગે છે કે હું

ચિત્રાને મારા માનસિક અશુભી જોઇ રહી હતું. કે એવેત અશ્વ પર સ્વાર બની, વામ-હસ્તમાં અશ્વજમરી રીતે લગામ પકડીને, જમણા હાથમાં ધનુષ્ય ધારણ કરતી તે વિજયદેવી (Goddess of Victory) શી શોભતી તેની આસપાસ હિલ્લાસ અને આશા પુષ્પો વેરી રહી છે. સાવધાન રહેતી સિંહણની આકૃતિ તે પ્રદિપ્ત પ્રેમથી રક્ષણ કરી રહી છે. એ વીર રમણીની બન્ને બૂમીઓ- (કંકણ વગર કે કોઈ આભૂષણથી) અલંકૃત નહિ હોવા છતાં, અમર્યાદિત બલ-વિક્રમ વડે સોહામણી દિસે છે ! ચિત્રાની ચિરગામી નિદ્રામાંથી જાગત થયેલા ભુગંગની આકૃતિ મારું હૃદય અશાન્ત બનતું બળ છે, સુંદરી ! એ પ્રકાશપ્રહો જેમ અવકાશમાંથી વેગભરી ગતિ કરે તેમ, આશ, આપણે બન્ને સાથે સાથે અચન થોડાંઓને દોડાવી મૂકીએ. આપણે આ કંઈ વાતાવરણના વર્ણનમાંથી બહાર નીકળી જઈએ; તીવ્ર ગન્ધની અદિરાથી નિદ્રાતું ઘોર ધેન પાણું હોય એવા આ અરણ્યના-શ્વાસ રોધી લે એવા આ વનતા-નિખિડ અંધ અંતરિય બાગમાંથી આપણે બન્ને બહાર નીકળી જઈએ.

ચિત્રા : અબુન ! મને સાચું કહો; હું જાણે કોઈ જાદુથી આ વિદ્યાસી લાવણ્ય, યજ્ઞુતાથી, અને જગતના અરેત્રપ્રદ પૌરુષ સ્પર્શથી છટકવા મથતી આ નિર્મોલ્ય સૌન્દર્ય પ્રભાતી એકદમ અત્યારે મારી જાતને મુક્ત કરે, અને હોળીનાં પરાયાં વસ્ત્રોની જેમ હું તેને મારા દેહ પરથી દૂર કરી ફેંકી દઉં-તો શું તમે તે સહન કરી શકશો ? અગ્નિગનાદિ સ્ત્રીસહજ નિર્જાળતાની કપટ-કલા અને કામિની કીચક્યને તિલાંજલી આપી સાદસપૂર્ણ હૃદયના ધ્વજકારાસહ સમજ સામી જો હું જીવી રહું, તથા લયી પડેલી

લતાની પેડે રહેજ પણ ધૂળમાં નહિ ઢસડાતાં, કોઈ હયા તેજસ્વી અને તરણ ગિરિતર-દર (fir) પેડે મારું શિર સમુન્નત રાખું તો હું શું પુરવતી આંખોની આકર્ષણતું કેન્દ્ર બની શકીશ ? ના, ના, તમે જ તે સહન કરી નહિ શકો. બહેતર છે કે હું મારી આસપાસ અસ્થિર ધૌવનનાં સઘળાં લલિત કીડા સાધનો પાથરી રાખું; અને ઘેર ધારણ કરી તમારી રાહ જોયાં કરું. જ્યારે તમને પાછા આવવાની ઇચ્છા થાય, ત્યારે હું તમારે માટે, હસતા મુખે, આ લાવણ્ય લલિત દેહપાત્રમાં આનંદ અમૃત રેડીશ; જ્યારે એ મધુરસથી તમે પરિતૃપ્ત થાઓ, એ આનંદપેયથી કંટાળો ત્યારે તમે તમારા કામ અથવા કીડા માટે જઈ શકો છો. અને હું જ્યારે વૃદ્ધ થાઉં ત્યારે મારે માટે જે ખૂણા જોટલી જમ્યા રહી હશે તેનો, હું સાબર પિનખમાવે સ્વીકાર કરીશ. જો રાત્રિ સમયની સદાયની દિવસની ભાગીદાર બને, અને બારે ઉદાત્ત જમણા હાથના બારમાં ડાબો હાથ ભાગ પડાવતાં શીખે- (બન્ને હાથ અથવા તો સ્ત્રી ગુરૂપને સાથ આપે)-તો તમારા જેવા વીર હૃદયને એ રાચકર લામશે !

અબુન : સાચા સ્વરૂપે હું તેને કહી જોળજતો બાગતો નથી. હું તો મને કોઈ સુવર્ણ પ્રતિભામાં દ્રુપાદ રહેલી દેવી સમી લાગે છે. તારી અમૃત્ય કૃપાઓનો અયોચિત બદલો હું વાળી શકતો નથી-તને સ્પર્શી શકતો પણ નથી. આમ મારો પ્રેમ અપૂર્ણ રહે છે. કેટલીકવાર તારી ' ગમગીન દાંષ્ટના માર્મિક ઉંડાણમાં પોતાના અર્થસે ઉપદાસ કરતા હોય એવા તારા રમુજ શબ્દોમાં, મને રિચતના બાળ્ય બપોં આવરણમાંથી દુઃખની વિશદ જ્વાળામાં નીકળતા, દેહલાવણ્યની વિશ્વાસયુક્ત લાલિત્યને વિદારવા મથન કરતી

[અનુસમાન ૫. ૨૪૩ને ઉઠે]

[૧] ભૂતકાળની સ્તીતરમાં

કાઠીયાવાડનાં ગરરાખંરજીનાં પ્રદેશમાં વાછડ-
દાદા નામે પાળીયા પૂજ્ય છે. અને તેને લીધે તે
પ્રદેશનું નામ વાછડદાદા છે. તેનું એટલું બધું
માન છે કે પ્રત્યેક ઘોડેસ્વાર એ રથાને આવે કે
ઘોડાકે માથેલ આવેજ. આ વાછડદાદાનું આટલું
બધું કેમ માન હશે એ નજીવાની છતાં સ્વાભાવિક થાય. તેને માટે આપણે ભૂતકાળનો
સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ લેવો પડશે. જ્યારે શૂન્ય-
ભૂમિમાં આજીલીકવાડ પતનનાં સોલંકી રાજવંશનો
દિપક જ્વલવાથી અને પ્રત્યેક રાજપુતો તથા
કાકેરો નાનાં નાનાં ગામમાં જઈ વસ્યા ને
વંશોની જુદી જુદી શાખાઓ થઈ. તે સમયે
સોલંકીઓની પણ એક શાખા થઈ. સિદ્ધપુર
અને આજીલીકવાડનાં પતનને પાવન કરનારી
પ્રાચીન સરસ્વતી જઈ કુંવરકા નદી કંઠનાં
રણસાગરને મળતી તે રણજનું નામ કોલવાપુર
હતું. પણ તે રણસાગર શુકાદ ગયું અને આ
ખંડનું પતન થયું. પણ તે સ્થળનો મહિમા
જનસમાજને ધણો હતો એટલે તે પ્રદેશનું નામ
કુંવર પાટયું. આ કુંવરને આગળે સુસલમાન
યુગમાં પણ એક રજપુતી સત્તા વધતી હતી. આ
વંશ ક્યો હતો તેની ખાતરી નથી પરંતુ તે
રાજવીનાં કુંવરીના વિવાહ કાલરીનાં વત્સરાજ
સોલંકી સાથે થયેલા. રાજનો પ્રસંગ આળ્યો.
અને કાલરીથી જન આવી ને વરકન્યા પરણવા
લેતાં. રાજકુમાર તો ખૂબ ઉન્માદ ને વત્સાહમાં
હતા. તેવામાં તેમણે દૂર ભય કર ચીચીવારીઓ
સાંભળી. કુંવરગામ ઉપર કંઠના આયર વૂઠી
પડ્યા ને ગામનો નાશ કરવા લાગ્યા. આ
ચીચીવારીઓ તથા બાકીનું ગીત ચોરીમાં
સંભળાયું.

“ ઘોષટ પારિવાં તણી,
રાણા રમતો મેલ્ય;
ધણ આળ્યુ મણિસર,
વેગડ ના આવી વાંછરા. ”

મંગળદેરા કરતાં હજી ત્રીજી દેશ પુરો થયો
ન થયો ત્યાં તો સોળ વર્ષનો એ મિંદબખંધો
રાજકુમાર ગાયોની વહારે ધાધો, ને આવશેની
પુઠ મઠી. ચાર પાંચ ગાઠને છેટ આવશે
પકડાયા. કમભાગ્યે એ ધિંગાણામાં આ બહાદુર
વત્સરાજ મરાયા. તેથી કાલરી ને કુંવરનાં
પ્રદેશોમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો. વત્સરાજ (વત્સ-
રાજ-વાછરા) સોલંકીની એ બેઠમાં લોકોએ
જીતરકિયા કરી પાળીયા રાખ્યા. તેની સાથે તેનો
વફાદાર કુતરો પણ હતો આ બંને પાળીયા હજી
આજ પણ મોજુદ છે. ને લોકો એ વહરાજને
પૂજવા માંડવા. તે સમયથી વહરાજ જઈ વાછરા-
દાદા કહેવાયા. અને તેમના નામ ઉપરથી એ
બેઠ પણ વહરાજબેઠ કહેવાવા લાગ્યા. વત્સરાજ
ગાયોનું રક્ષણ કરતાં મરાયા એટલે ચારણ અને
રણારીઓ જેનું જીવન ગાયલેસ ઉપર નહોતું
તેમણે પૂજ કરવા માંડી અને ત્યાં બધાજ પોતાનાં
બાળકો સમા પ્રાણીઓની સારી ખોદી બાધા
રાખતા ને નૈવેદ્ય વગેરે કરી પૂજ મેળવતાં. આ
સ્થળે કોમનો ભેદ નથી. હિન્દુ કે મુસલમાન
બધાજ આ વાછડદાદાની પૂજ કરે છે ને સિદ્ધિ
મેળવે છે. આણું એક્ય ભૂતકાળમાં હતું. અને
હજી આજે પણ દેશનાં કેટલાય પ્રદેશમાં દેખાય
છે. કોણ કહેશે કે હિન્દુમાં કોમી એક્ય નથી ?

(‘ કુમાર ’ માધી)

[૨] બેલાની ઝાંખી

“ પ્રભુ કેવળ હૃદયમાં સંભળાતાં સાંત
આવાજમાંજ નથી પરંતુ ઝાંખીમાં અને જાંજી-
વાતમાં પણ તે રહી છે. ”

x x x

“ વિનાશ જેટલો વધારે વ્યાપક તેટલી
સર્જનની સંકલ્પતાઓ પણ વધારે શુદ્ધ; પરંતુ
ઘણી વખત વિનાશ દીધું મદ અને દુઃખપૂર્ણ
હોય છે અને સર્જનનું આગમન અતિમંદ અતિ-
વાણુ તથા તેનો વિત્ય વિદિત હોય છે. પણ
હે યુવક ! તું નીસર ન ધરશ. પ્રભુનાં સંહાર
અને સર્જનનાં હેતુનો વિચાર કર અને અદ્યતન
હત્યાદીથી હક બચત મા અને આ સંસાર
સામરમાં તારું નાવ દહિ સખ ને તારી ઇચ્છા-
સક્તિમાં દ્રવે વિશ્વાસ રાખ. ”

x x x

“ પ્રભુ પોતાની સૃષ્ટિને આટલી સખ રીતે
હોવાદાયી શા માટે દીધે છે ? શા માટે હજુકની
જેમ તેને શુદ્ધ છે; મસળે છે શા માટે તેને
રૂધિરમાં રનાત કરવા અતે બહીની લાલ ધમધમતી
આગમાં ધકકેલે છે ? કાણ કે સામાન્ય માનવ-
સમૂહ દલ સખ; અપકવ અશુદ્ધ કાચી ધાતુ છે
જેને બીજ કાંઈ પણ રીતે જોવાળીને આકાર
આપી શકાય તેમ નથી. જેવું ઉપાદાન તેવી જ
તેની રીત છે. માનવ ભતિને પોતાનું વધારે
જીવિત અને શુદ્ધતર ધાતુમાં રૂપાન્તર કરવામાં
મદદ કરવા હો તેા તેટલા પ્રમાણે તેની સાથેના
પ્રભુનો વ્યવહાર પણ વધુ નરમ અને પ્રયુક્તર
યશે. તેના ઉપયોગ વધુ ઉચ્ચતર અને વધુ
સુંદર યશે. ”

x x x

સંપૂર્ણ પૂર્ણતાનાં સર્વ પ્રકારોમાં મહાન
બીર નહોતો અને અસુરનો પણ કંઈક અંશ હોવો
જોઈએ. પરંતુ સૌથી મહાન સક્તિ તેા સૌથી
મહાન સુરેલીમાંથી જ જન્મે છે. ”

[૩] ઝાંખાં હાંરી ફાપ્ર

આપણું ધરની ભીંત કે મોલાયા પર કબાઠ-
નાં ખાના કે છતીમાં કવચીત ખીંટીએ લટકતાં
કોઠ ટોપીમાં માટીના ધર બાંધતી બમરીઓ;
બળનાં બળાયી ધરનાં ખૂણા ખોચરા ભરી દેતા
કરેળાયા; કોરડાનાં લીપણની સધિમાંથી વખતે
કવચતે જમરાતાં કાઠ મંદોડ; આ બધું જન્મ્યા
ત્યારથી જોતા આવ્યા છીએ અને જોઈશું; કાઠી
સાર કરીશું પણ તેનો કદીએ વિચાર કર્યો છે !
તેનો હેતુ ! આ જંતુ કયા ભાવ ઉપર કામ કરે
છે ? અથ શ્રેણી કેંદરને લીધે તે જીવન
નિર્માન કરે છે ! આ કસાનો વિચાર સરખાએ
કર્યો છે ! આનો પ્રથમ વિચાર સૂઝ્યો જંધાહારી
ફાપ્રને. ફાંસના એ પ્રતિભાસપન્ન કાઠકવિદે
આવે વિચાર કરવાની પ્રણયિકા શરૂ કરી અતે
આળસ વધનાં સતત અધ્યાસને અને અવલોકને
કાઠસુદિનાં માનસન્યાપાદેની સમસ્થા હોદવા
ભગીરથ પ્રયાતો કર્યો.

ઇ. ય. ૧૮૨૩ માં ફાંસમાં રડોત નહોતાં
ફળદુષ પ્રદેશમાં ગરીબ માણાપને ઘર, જેમનો
જન્મ થયો હતો. વારસામાં ગરીબાઈ ને ભર-
વાડનું જીવન હતું. પણ નાનપણથી અવલોકનનો-
રસ હતપ્પન થયો હતો. આસપાસ અજ્ઞાનનાં
અધિકાર વચ્ચે પણ તેમનામાં જ્ઞાનની ચિનમારી
પ્રગટી અને તેની જ્યેષ્ઠ અખંડ જલતી જ રહી.
તેમને નિશાળમાં મૂક્યા પરંતુ ત્યાં તેમનું ચિત્ત
જોઈશું નહિ. ને દસમે વર્ષે પોતાનું જામ હોડી
ધાર્મિક શાળામાં દાખલ થયા. બહુવાની સાથે
શાળામાં મોકરી પણ કરતાં છતાં તેમને અવ-
લોકનનો રોગ અડક્યો નહિ. તેમના રમના
લિવરો ખેતરો તળાવ વાવ કે નદી કિનારે ઝીણા
જંતુઓનું અવલોકન કરવામાં જતાં. પરંતુ
ગરીબાઈએ તેમને કોઠા મૂક્યો નહિ. અને
૧૮૪૩ માં પૂર્ણ ધર્મો શરૂ કર્યો ને ચિત્તક થયા.
ત્યાં તેમણે રસાયનશાસ્ત્ર શિખવવા માંડ્યું અને
લોકપ્રીય થયા. તેજ અરસામાં ડોસિંહની પાઠ-
શાળામાં રસાયનશાસ્ત્રનાં અધ્યાપક તરીકે કો
આવ્યા. પ્રૃથિયે જ્યાં છૂટે પાથે સુંદરતા વેદા
છે એવા એજેન્સીઓના પ્રદેશમાં જતાં જ એને

પ્રકૃતિનાં અવલોકનનું વિશાળ ક્ષેત્ર મળી ગયું. તેઓ કહેતા 'જો મારે 'જ' અને 'જ'ની ચિંતા ન હોત તો હું' પ્રત્યેક ક્ષણ અવલોકનમાં જ ગાળત. આ સમયે તેમની ઉમર લાંબી જ સત્તાવીસ વર્ષની હતી છતાં તેમને અદ્યત્ત ઉત્સાહ, ઉગતી જીવાની, પરિશ્રમ કરવાની ટેવ; નર્મ વૃત્તિ, સાદુ જીવન અને વિશાળ જ્ઞાન સામગ્રી; તથા એથીએ વિશાળ લાવના ને વિચારસાક્ષી એમણે ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું. છતાં ગરીબાઈ તેમને બહુ જ શુભલાવતી; એ હુંખમાં સાદાશ આપનાર તેમના આ વિચારો તથા પાંચન. હુકુર નામનાં પ્રાણીસાસ્ત્રીને લખેલો ક્રોધકવિદ્યાનો એક નિબંધ સંગ્રહ. આ નિબંધોએ જીવનમાં પડેલા કીધા અને તેમણે પણ પુસ્તકો લખવા માંડ્યા. એમનાં મનથી ક્રોધકવિદ્યામાં કોઈ હલકુ કે તુચ્છ ન હતું. પ્રત્યેક જગતને તે પોતાનું સમકક્ષ ગણતો. એમનાં સુખદુઃખ સમભાવે લેતા. એમની વેદના અને આત્મજીવી લાગણીઓ સાક્ષાત સમજ અનુભવી રાકતો. કાંઈ તો આ ક્રોધકો સાથે પાતો કરે આત્મક કરે અને વળી તેમને મહં પણ કરે. આથી રામવૃત્તિને લીધે જ એ ક્રિટિકર-દર્શનો ચમત્કારી જીવન આલેખી રાક્યા છે. *Soybenitz Entomo logiquo.* આ નિબંધોને લીધે જ તેમની પ્રતિષ્ઠા ખૂબ વધી. અંગ્રેજ પ્રાણી-વંશ વિશારદ ડાર્વિને એક પ્રથમ પંક્તિના વૈજ્ઞાનિક રૂપે અભિનંદન કર્યું. એમનાં રાક્ષો અને એમની ગુરૂ પરંપરા એ જીવડા પોતે જ. એમાં જ એમને તો કવિવત્તા કળાતા ને જીવનના ચમત્કાર દેખાય છે. તેમણે કહ્યું કે જગતનો સિદ્ધાર કરવાથી જીવનમાં રહસ્યો નહિ ઉકેલાય જીવતાં જ ઉકેલાશે. અને પોતે કહ્યું છે કે "હું જેમ જેમ વિચાર કરું છું તેમ તેમ મને તો આ બધા અદ્ભૂત વ્યાપાર પાછળ એક ચોક્કસ યોજના જ નજરે પડે છે. એ યોજનાની ઉત્પાદક શુદ્ધિ-શક્તિને ઇશ્વર કહેા: વિશ્વનું આદિકરણ કહેા કે બ્રહ્મ અથવા અદ્વિત્ય તત્ત્વ કહેા." બીજે અદ્ભૂત હોવાથી એ શક્તિને કાંઈ ઈશ્વર નામે સંબોધે છે. ક્રોધક રહ રૂપે બદલે શ્રમનાં પરિ-

શીલનને અંતે આ. સત્યનું દર્શન કર્યું. ૧૯૧૦ માં નેહુ વર્ષની વયે આવીન્ધોમાં તેમની જયંતી ઉજવાઈ. ફ્રાન્સનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યને પોકારે એમને અલીનંદન આપવા સ્વયં આવીન્ધોમાં આવ્યા. દેશભરના વિદ્વાનો ને રાજપુરોહો આવ્યા. વિશ્વની અને અનેકવિધ પરિપક્ષે પોતાના પ્રતિનિધીઓ મોકલ્યા. માન-ચક્રિનો વરસાદ વરસ્યો. તેને જવાબ આપતાં એક બાળકની માફક તેમનું કોમળ હૃદય ભરાઈ આવ્યું. અને આખી સભા તેમની સાથે રડવા લાગી. શ્રીમંત્રી યદી આખો અને લાઇટમાં શરીરે છંદગીનો અવરોધ બાળ પૂરો કરતાં ૧૧ મી એક્ટોબરનાં સાંજના છ વાગે પોતાની પ્રિય-ભૂમીને સદાને માટે છોડી એમના મૃત દેહને ખ્રીસ્તી વિધિથી પ્રાર્થના મંદીરની પવિત્ર ભૂમિમાં માન અને ભક્તિ પુરાસર ભંડાર્યા.

જેને જીવનમાં ગાંઠી સગપડો મળતી નથી, હરે પાપણુ અર્થે, આત્મક કે શાંતિની માત્રા સિવાય જેની આખી છંદગી જીવન સંગ્રામમાં બચે છે, છતાં સુંદરતા, સત્ય અને જ્ઞાન માટે તે તલસે છે એવા ગરીબમાં ગરીબ અભ્યાસીને પણ ધર આંગણે લેવાનું શોધવાનું ને વિચારવાનું મળે છે. એ બાળુએ અર્ચાંજ સાધનો વિના જેની પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન કાર્ય અને દિગ્ગજલનાં આત્મલોકનમાંથી મળી આવે છે. પણ ભૌતિક જીવનથી પર જઈ વિશ્વની સારા-સારતાનો કે આદિકારણ અને અત્યંત વ્યવસ્થાનો નિચાર કરનાર માનવીની જણાસા પણ અવલોકનથી સંતોષાય છે.

એ મહાન વિજ્ઞાનિક આગળ માનવીના મનોવ્યાપારનો ઉક્લ કરનાર વીલીયમ જેમ્સ, કોઈડ, તથા બાલમાનસની ચિત્રલેખા મોન્ટેસોરી જેવાની દારમાં વિરાલતાં ફ્રાન્સનાં આ મહાન દિકા વિદ્વાનીની અસાધારણ પ્રતિભા આગળ મેટરલીન્ક અને ડાર્વિન જેવાએ પણ કાંઈ બારથી રીર નમાવ્યું છે.

- મુખાલ્ફા સ્ત્રી. સરોજની નાવકુલે ધુની. માં
જાણુ આધુ દગું. અને 'જાણુ' દગું કે
"સાદિત્ત એજ સરોજિનીને પટે છે. આજે
આધુ"મે પુરોષ અંદારને પથે છે; અને જગમાં
જયે વિરજાર ન જાણી ગયો છે. આ વખતે
જગમાં સાધુને એકા મળેને બદલે કરી દીધું"
છે કે આજીકાગથી સરોજિનીને પદનાર સ્વપ્ન
દ્રશ્ય અને કવિઓ ન દતા અને પાર કદીએ
તો એમનાં એ મળ્ય રવળો સંસ્કરે આલેખી

જગતમાં મૂર્તિમંત થયાં છે. માટે સાહિત્ય એજ જીવનની આરસી છે. ને પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની સોનાસમી સાંકળ છે કે જેનાથી રાષ્ટ્ર એકબીજાના કલ્પ સાધી શકે છે:

—શ્રી. ચીનગોથી સેનગુપ્તા આ વખે મરના યુની-વરસીદીની ઇન્ટર આઈસની પરિક્ષામાં ફરફલાય પાસ થયા છે. છાકરા છાકરીઓમાં તેમનું નામ છડું છે. તે બ્લેન ડો. સોમેન્દ્રનાથ સેનગુપ્તાનાં પુત્રી છે.

—શ્રી. ઇન્દીરા રાજવાડે ૧૭ વર્ષની ઉમરે લન્ડનની ટ્રીનીટી કોલેજમાં મ્યુઝીકનો વિષય લઈ પહેલે નંબરે જતીલું થયાં છે. આ ઉપરાન્ત તે બ્લેન વાર્તાઓ તથા નિબંધો લખે છે, કે જે જુદા જુદા મેગેઝીન-સમાં બહાર પડેલા છે. તે D. એમ. જે. ફેર્ના પુત્રી છે.

—વારસાહકના હિંદુ કાયદામાં સુધારા કરતું અને તેને સંકલિત કાયદારૂપે રજુ કરતું જે બીજા જુનના પહેલા અઠવાડિયામાં ગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે તેમાં મુખ્ય ૩ બાબતો છે.

(૧) બ્રિટિશ હિંદુમાંના તમામ હિંદીઓ માટે વારસા હકનો એક સરખો કાયદો ધર-

વામાં આવ્યો છે, (૨) હિંદુના જુદા જુદા લાગોમાં મિલકતના વારસ થવા પરત્વે સામાન્ય રીતે હિંદુ સ્ત્રીઓ સામે જે પ્રતિબંધ છે તે નવીય ભેદભાવ દૂર કરવામાં આવ્યો છે, અને (૩) હાલ હિંદુ સ્ત્રીઓને જે મર્યાદિત માલીકી હક મળે છે તે કાઢી નાખવામાં આવેલ છે.

—જ્યાં માસમાં ખીરતના શાહબાગ મહોલ્લામાં કેટલાક પોલીસો અને બે સંબંધસ્પેક્ટરોની બનેલી એક ટુકડા ચારનો પત્તા મેળવવા માટે એક મકાનમાં દાખલ થતાં મકાનમાંની સ્ત્રીઓએ પોલીસ પર પત્યરો અને છટાનો સખ્ત મારો ચલાવ્યો હતો. તેથી કેટલાક પોલીસો અને એક ઇન્સ્પેક્ટરને સખ્ત ઇજા થઈ હતી. છેવટે પોલીસ મકાનમાં દાખલ થઈ શકી હતી પણ તે દરમ્યાન ચાર પલાવન થઈ ગયાં હતાં. પોલીસે તે મકાનમાંથી ચાર છડમોને ગિરફતાર કર્યા છે જેમાં બે સ્ત્રીઓ છે.

—પંજબના નજીતા સીકાર્યકર કીમતી સત્ય-વતી કેળીને નિઃશક વિરોધી વ્યાખ્યાન આપવા માટે ૧૮ માર્ચની રાત્રી થઈ હતી, તેમાં અપોહને પરિણામે આદાલતે ધડાડો કરી રાત્રી ૭ માસની કરી છે.

[ચિત્રા : અનુસંધાન પ. ૨૪૧નું]

તારી આત્મવિશ્વતિની ઝાંખી યાચ છે. મનોહર માયા, એ સત્યનું પ્રથમ દર્શન છે. હમણેયે તે પોતાના પ્રિયતમ પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. પણ એક એવો સમય આવે છે જ્યારે તે પોતાના સર્વ આશુપણો ને દૂકલ-આવરણો ફગાવી દઈ, નગ્ન બલ્ચ-તામાં સુકાતી જીવી રહે છે. હું એ અંતિમ 'તું' ની (Ultimate you) સત્યની એ અપરિહિત સરળતાની ઝંખના કરું છું.

આ રૂઢન-આ આંસુ શા માટે પ્રિયા ?

તારા હાથ વડે તારું વદન શા માટે છૂપાવે છે ? મેં તને કાંઈ દુઃખ દીધું, પ્યારી ? આરાયો કાંઈ કહેવાઈ ગયું હોય તે જુલો જી. વર્તમાન રિથિતિમાં જ હું સંતાપ આનીય. અંધકારમાં અદ્રષ્ટ કોઈ માળામાંથી સંગીતનો સદેશ લાવતા કોઈ અગમ્ય પંખીની પેડે. ભલે મને લાવણ્યની સૌન્દર્યની પ્રત્યેક અદ્ભુત અલગ પળ પ્રાપ્ત થાઓ. ભલે મારી મહત્વાકાંક્ષાની સિદ્ધિને કિનારે, મારી આશા ધરી હું સદાકાંઠે બેસી રહું અને મારા દિવસો પૂર્ણ કરું.

[આવતા અંકે આ સુંદર નાટિકા સમાપ્ત થશે]

ગોંધ

અરુવધ દાગોરને અંતલી :

હંગેન્ડની અંદર ઇન્ડિયા સોસાયટી તરફથી સર કાન્તેરીસ યન્ગ હસબન્ડના પ્રમુખપદે એક ચોક્કસમા રચ. ગુરુવચના માનાથે બરાહ હતી. તેમાં માર્કિવસ એફ્ફેલેન્ડ મી. હોરેન્સગીન થાન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તથા ચીનના એલગીઓના સંદેશા વચાયા હતા. યજ્ઞ વિદ્વાનો તથા વિદ્યા-ધીનો મોટા ભાગ હતા.

હિન્દના પવિત્ર ગ્રંથ તીર્થંકરોમાંના તે એક હતા. રાયમોહનરાય, રેવમી વિવેકાન્દ અને ત્રીલ તે ગુરુવચ થાતે. યાગોર માત્ર કવિ નહોતા. કળાકાર હતા, તત્ત્વચિંતક હતા. એક મદાન વિભૂતિ હતા. તે મદર્ચિઓનાં મદિષ્ઠ હતા. સંદેહિના સાળા પ્રજેતા હતા. ઉન્નત આદર્શમય જીવન કેવું હોય ? તેનાં દર્શનરૂપ બન્યા. તે ગૃહસ્થનાં ગૃહસ્થયોગીનાં યોગી હતા. તેમનાં જીવનની પાછળ આધ્યાત્મિક બળ હતું અને તેજ બળે તે એકજ દેશનાં નહિ પરંતુ સારીયે માનવજાતનાં આદર્શ નાગરિક બન્યા.

"Citizens of the world," છતાં સ્વદેશ પ્રત્યે તેમને પૂર્ણ ભક્તિ ને મમતા હતાં. દેશની સ્થિતિ ભેદ તેમનું હૃદય દ્રવ્યતું અને દેશની આબાદી ભેદા તેમનું જીવન અંબતું; તેમનાં જીવનનું દષ્ટિ-બિન્દુ તદેન ચિન્ન હતું. વડંસવચે કુદરતને કવિ હોતા, યાગોર પણ કુદરતનાં કવિ હતા. વડંસવચે "Life is but an empty dream" એમ માનતા. શેક્ષીએ ગાયું કે "Our sweetest songs are those that tell us saddest thought." ન્યારે યાગોરે તેમનાં જીવન અને કરતુથી "જીવન એ આનંદ છે ને સૌન્દર્ય છે"

તે બતાવ્યા. તેનાં ગૃહ રહસ્યો સમાવ્યાં. યન્ગ હસબન્ડ કહે છે કે અરેખર તેમની કળા એ એક સર્જન હતું. તેનેજ લીધે આપણે તેમને માન અર્પાવે. 'ગોતાંતલી' એ તેમનું મૌલિક સર્જન છે. એ પુસ્તકે ગુરોપના કેળાએ કવિઓને મદર્ચિ આગળ ગાયું નમાગ્યું છે. યાગોરની મહત્તા અને પશુ ભેદ. ચીનનાં એલગી કહે છે કે હિન્દે તેનાં કરતું રત્ન ગુમાવ્યું. ન્યારે અને એક સાચો સલાહકાર; સદાગુભૂતિ ધરાવનાર વિદ્વાન પ્રેમાળ મિત્ર ગુમાવ્યો. હજી તો અને તેમનું ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યું પશુ નથી તે પહેલાં મદર્ચિ તો સદાનેમટિ સંસારમાંથી સમાધિ લીધી.

આપણા દેશની દરેકે દરેક બહેને આ મદાન વિભૂતિની પિઠાન તેમનાં પુસ્તકો દ્વારા જરૂર કરવી. અને તેમાંથી ઉન્નત પ્રેરણા મેળવી જીવનને ધન્ય બનાવવા બગોરથ પ્રયત્ન કરવો. (તેમનાં પુસ્તકોનાં ભાષાંવરો ચર્ચા છે.)

*

સ્વામતત્ત્વ :

હાલના યુદ્ધ સંજોગોએ અનેકાને એક કે બીજી મુશ્કેલીમાં મૂકી દીધા છે. એની ચસર નાનેથી ચોટા સીના પર પડી છે. તેમાં પશુ સાહિત્યવ્યવસ્થાને માથે ભેરેલી આકૃતિને તો પારજ નથી. જેમ તેમ ચોટાનું સેવાકાર્ય ચાલુ રાખવાં-લીજ આર્થિક મુશ્કેલીઓ વેડતાં-આપણાં સાહિત્યવિવચક સામયિકો જેમ તેમ નિજે ભવ છે. અને કેટલાકે તો બંધ ચવાની સ્થિતિમાં આવી ગયાં છે. એવા સંજોગોમાં બૃહદ્ગુજરાત-કેડ જમાળ-માં રહે રહે આમવર્ગથી માંડી ખાસ-

વર્ગની બિન્ન બિન્ન રચિને પોપતું શિષ્ટ સાહિત્ય પારસનાર " નવચેતન "ને પણ એના લાંબા આજીવો વસવાટ ત્યજવો પડ્યો છે; વીસ વીસ વર્ષોનાં એ રમરમો એ વખતે એની નજર સામે તરી આવે છે; છતાં દેયું હજી કરી એ એનું રથાન છેડી વડોદરા આવે છે; પોતાની ભ્રમ-ગુજરાત-માં આવે છે.

કોઈ સ્વચ્છતા લાંબા દાખના પરદેશવાસ પછી એ સ્વચ્છ થઈ આવે અને તેથી એ આનંદ ઉપજે તેવો આનંદ આજે " નવચેતન " વડોદરામાં આવતાં ગુજરાતી સાહિત્યપ્રિય જનતા અનુભવી રહી છે. આખાલ-જુદ સીનું એ માનીતું માસિક વડોદરાથી પ્રકટ થશે બહુ તેના પ્રત્યેનું મમત્વ અને માન બ્યક્ત કરતાં આનંદ પામે છે.

એના આ વડોદરાને અંગણેના આગમનને બહો લાડિકે આપકાર આપીએ છીએ, અને શુભર સાહિત્યની એની સેવાનો લાભ વધુ ને વધુ જનતાને આપે એમ પ્રયત્ન પ્રત્યે પ્રાર્થાએ છીએ.

અને માત્ર આશી ન પ્રાપ્તના શા માટે ? બહારે ગુજરાતી જનતાને - શી બાઈ બહેનોને અમારી આગમનની વિનંતિ છે કે " નવચેતન "ને વધુ ને વધુ પ્રાણપૂર્વક રહેલું એવા અને ચેતન-પ્રેરણા પાતું નીરખવા એમના વડોદરાના આગમન વખતે એકેઈ નવો આદક તો જરૂર નેંધાવ્યો આપે.

ગુજરાતીઓ સધળાં કાર્યોમાં મોખરે હોય છે તેમ આ પવિત્ર સાહિત્યવ્યવસાયમાં પણ સદાયમૂલક થવા જે પણ સાહિત્યપ્રિય એનાં આદક ન હોય તે જરૂર પણ નય.

ફરી એક પાર અને " નવચેતન "ના વડોદરામાંના સુભાગમનને આવકારીએ છીએ. " બહે પમારો ' નવચેતન ' "; " બહે પમારો આંપશોમાય ! " " સ્વાગતમ્ "

ચિન્દ અને સુદ :

આજે જંગમની અંદર નવનવા બનાવો બને છે. પ્રત્યેક દિવસે નવીન સંહાર અને ખુનામરખી આવે છે. સુદ આપણે અંગણે તો ક્યારનું એ હતું જ. પરંતુ આપણાં શહેનશાહે હમણાં પોતાના બાઈ રસુકે એક ઘોરરોને એક પ્રેરક સંદેશ લઈને મોકલ્યા છે. તેમનો સંદેશ કંઈ નવીન નથી. એ પણ ચિન્દની પ્રભને એકરાપથી આપણને હાનુમવાતું કહે છે, જે આપણે આજથી કેટલાંયે વર્ષો પહેલાં બહુએ છીએ ને બાણતાં આવ્યા છીએ. આપણે તો ક્યારનોએ આ સાહેબોના આશા છેડી હતી. તેમની બર્માની નીતિએ પૂર્ણ સમજાવ્યું હતું. હવે ફક્ત બોલ્યાબરી વાદ છે. શા સાફ એમને આ નંદનવન જેની ભૂમિ માટે ચિંતા કરવા પડે ? શહેનશાહે તો નિર્દેષ બાવે રહે તેજ ગોળા કારણ કે એ તો જંગમના દેશનાં સ્વાતંત્ર્ય માટે હાથે છે. ચિન્દને માટે નહિ. ગાંધીજી તો સ્પષ્ટ કહે છે કે " ફાજી-નાજીરાઓ અને મિત્રરાઓ વચ્ચે હું કશીજ ફેર ભેદ સહીતો નથી. બધાજ ચૂસવાવાળા છે. બધાજ પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવા જરૂર હોય તેટલી દૂર રીતો અપભ્રમ કરે છે. અમેરીકા અને બીટન ઘણા મદાન રાષ્ટ્રો છે ખરા, પણ આફ્રીકા તથા એશિયાની યુગી માનવજાતોની સરખામણીમાં એ મદત્તા ધુળ જેવી છે. બગેરેનું સુધારવાની શક્તિ માત્ર તેમનીજ પાસે છે. જ્યાં સુધી પોતાના પાપોને તેઓ ઘોઈ ન નાખે ત્યાં સુધી " મહાપ્રયની સ્વતંત્રતા " અને એવી ગોટી મોટી વાતો કરવાનો તેમને અધિકાર નથી. " ચિન્દને તો કોઈ પણ સમ્યક બોલતું નથી. નહિ નયજન કે જર્મન. બ્રિટિશરો તો નયજન. ગાંધીજી કહે છે કે " શા સાફ બીટનો ચિન્દની ચિંતા કરે ? પ્રયત્ન ચિંતા કરવાવાળો કયાં નેમયો છે કે તેમનાં કર્યોના બદલો તેમને આપદન મળશે. ચિન્દ કોઈ પણ નીતે આ શુદ્ધતા પરાકાશને રોકી આપી રાકે નહિ. કારણ એને તો અદ્ય બધા છે અધિસામાં ને આપબળમાં. "

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વ : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૧૨ : અંક ૭

પુસ્તક ૧૨

જુલાઈ : ૧૯૪૨

વ ન વ ગ ડે

વન વગડે પિલુડાં પાક્યાં :
એ રે પિલુડાં કોણુ ખારો રે લોલ !
ભાઈએ ખારો ને ભાલીએ ખારો :
બહેનીને ભાગ શું રહેશે રે લોલ !
વન વગડે...

વન વગડે ફૂલડાં લયકે :
એ રે ફૂલોને કોણુ ચૂંટશે રે લોલ !
ભાલીએ ચૂંટશે ને બહેનીએ ચૂંટશે :
વિરાને કાજ હાર ચૂંથશે રે લોલ !
વન વગડે...

વન વગડે પંખીડાં ગુંજતાં :
એ રે ગુંજાર કોણુ સુણશે રે લોલ !
ભાઈ ને ભાલી બન્નેય સુણશે :
બહેની એકલી ઊભી રહેશે રે લોલ !
વન વગડે...

માણની મુઠ્ઠી

“ માણ, માણ ! આ શું કરે છે ? આને રાંધવા માટે કાઢેલાં ચોખ્ખા-દાળ-માંથી આ બળ્લે મૂઠ્ઠી તમે કાઢી કેમ દો છે ? ” નાની નીમુએ સવારના પહોરમાં દાદીમાને પ્રશ્ન કર્યો. એની પૂછવાની છટા બળ્લે કોઈ ચોરને પકડી પાડી તેને ઉધણે પાડવા પ્રયત્ન કરતી હોય તેવી હતી.

“ નીમુ ! બેટા ! એ હું તને આને નહિ કહું, વળત આવશે ત્યારે કહીશ. ” દાદીમાએ ઠંડે પેટે જવાબ આપ્યો.

“ ના, મા ! આને જ તમારે કહેવું પડશે; નહિ તો તમે જૂંધી રીતે ચોખ્ખા-દાળ સંતાડ્યાં છે એમ જાણુને કહી દર્શાવ. ” નીમુએ કેમ બળ્લે ઘરડાં માણને ધમકી આપતી હોય તેમ કહ્યું.

“ કહેને, બા; તારા જાણુને કહેને, ગોટાલાઈને કહેને અને તારી માને પણ કહેને. હું કંઈ એ જાણુંથી પહીતી નથી. ” નીમુની ધમકીનો જવાબ આપતાં માણએ બેધડક જવાબ દીધો.

માણના આ શબ્દો સાંભળી નીમુ ચૂંચવાઈ, પણ તે કંઈ જેવી તેવી છાકરી ન હતી. તેણે પણ સામો છાતી ઠોકીને જવાબ દીધો: “ જોજો ત્યારે, જાણુ જમવા આવશે ત્યારે તમારી વલે કરાવીશ. ”

માણ રોજ નીમુને ધમકાવતી વખતે “ વલે કરાવીશ ” શબ્દ વાપરતાં તેનો નીમુએ આજે આખાઈ પડ્યો પાડ્યો અને છેડાઈ પડ્યાં હોય તેમ એની બાને કહેવા લાગ્યાં:

“ અલી વહુ ! જોઈ તારી આ ટીચકુડી છાકરી !! મને આવડી મોટીને ‘ વલે કરાવીશ. ’ કહે છે. આજે આમ કહે છે તો મોટી થશે ત્યારે તો કોણ બળ્લે શુંય કહેશે !! અને મારી કેવી-ય ‘ વલે ’ કરશે. ” નીમુની હુંશિયારી દાખવતાં માણએ એની માને મીઠો ઠપકો આપ્યો.

“ માણ ! એનામાં વળી સમજણ હોય તો જોઈએ જ શું ? એ તો જગમાં કહેવાય ! ” નીમુની માએ એની છાકરમત જણાવી.

“ ના ના, હું તો અમથી વાત કડું છું, પણ તારી આ છોડી કેટલી ચાલાક છે તે હું તો તને કહું છું. ” કહી માણએ હસી નાખ્યું.

જપોરે નીમુના જાણુ જમવા આવ્યા ત્યારે નીમુ ઘરમાં રમકડાં સાથે રમતી હતી. તેમના જોડાનો અવાજ સાંભળતાં જ ‘ જાણુ આવ્યા ’ કહેતી એકદમ તેમની સામે દોડી ગઈ. અને કેમ બળ્લે ‘ વલે કરાવીશ ’ શબ્દોનું સતત રટણ કરી રહી હશે તેવો ખ્યાલ આપતાં એણે જાણુની પાસે ફરિયાદ કરી.

“ બાપુ ! બાપુ ! આજે માણસે ચોરી કરી છે. ”

“ શાની ચોરી ? ગાંડી છોકરી ! માણ માટે એવું બોલાય કે ? એવું કોઈ દિવસ ના બોલીએ, હોં, ” કહી નીમુને એના બાપાએ રમવા ચાલી જતા કહ્યું. પરંતુ નીમુ કંઈ એમ એના બાપાને પીછા છોડે તેમ નહોતી. એ તો ફરિયાદ કરવા માટે તળે ઉપર થઈ ગઈ હતી. એટલે ત્યારે માણસે છાનામાના ચોખા-દાળ કાઢી લીધાની સઘળી વિગત કહી ત્યારે જ શાંત થઈ. એના બાપુએ પણ ‘ સારું, માણસે કહીશું ’ જણાવી એને કંડી પાડી. અને એના બોલકણાપણાનાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

માણની ચોરીની વાત નીમુ જરાય બૂલી નહોતી. એને તો એ કેમ બણે હંમેશની યાદગીરી થઈ ગઈ હોય તેમ એના માનસમાં કોતરાઈ ગયું હતું. અને ત્યારે પણ માણ નવરાં પડે ત્યારે એમને પૂછે : “ હેં માણ ! પેલાં છાનાંમાનાં કાઢી લીધેલાં ચોખા-દાળ તમે ક્યાં મૂક્યાં હતાં ? કોઈને આપી લીધાં હતાં ? ” પરંતુ માણ હમેશાં એ વાતને ટાળી દેતાં.

અને માણનો આ ચોખા-દાળની બળ્લે મૂઠી કાઢી લેવાનો તો રિવાજ હતો. રોજ સવારે ચોખા-દાળ ઝાટકી રાંધવા માટે તૈયાર કરવાનું કામ માણને માથે હતું. રોજ એ પ્રમાણે તૈયાર કરે અને તેમાંથી રોજ ને રોજ બળ્લે મૂઠી કાઢી લે. એમની આ રીતની કોઈને કંઈએ ખબર નહોતી; બહુતી હતી માત્ર નીમુ; પણ તેને ખબર નહોતી કે એ કાઢી લીધેલા ચોખા-દાળનું માણ શું કરે છે ?

[૨]

“ બા, બા ! આજે તો મને નોકરીમાંથી રજા મળી. મારા પર બેન્કમાં થયેલી ચોરીમાં મારો હાથ હોવાનો આશય મુકાયો છે અને આજકાલમાં પોલિસ આવી મને પકડી જશે. હાથ ! હવે શું થયે ? ”

નીમુના પિતાએ નોકરી પરથી આવી કપડાં કાઢતાં માણને વાત કરી. અને એ વાત સાંભળી ઘડીવાર તો માણ હજકી ગયાં. માણ કંઈ પૂછે તેટલામાં પોલિસે આવી નીમુના પિતાને પકડી જવાનું વૉરંટ બતાવ્યું. અને એને પકડી ગયા.

બેન્કમાં થયેલી ચોરીમાં નીમુના પિતાનો મુદ્દલો હાથ નહોતો. પરંતુ એની સાથે કામ કરતા એક કારકુને કરેલી ગફલતના એને છાંટા બિચ્યાં હતા અને આરોપ એને માથે ઝોડાડવામાં આવ્યો હતો. બેન્કમાંથી ચોરાયેલી રકમ લાખો રૂપિયાની હતી અને એટલે એની તપાસ લાંબા દિવસો ચાલી. ૬ માસ સુધી કેસ ચાલ્યો. નીમુના બાપાની નોકરી તો છૂટી ગઈ હતી. એટલે પગાર આવતો નહોતો. પગાર ન મળે તો પૂછી ઘરમાં એની બા અનાજ શી રીતે લાવી શકે ? અને ઘરમાં અનાજ ન હોય તો એના ભાઈ, બા કે માણ ખાય પણ શું ? ઘરમાં ભરેલું અનાજ હવે થઈ રહેવા આવ્યું હતું. હવે માત્ર ૨-૪ દિવસ ચાલે તેટલું જ હતું. નીમુની બા કંઈક શીવણ-વેનરણનું કામ કરતી તેમાંથી દૂધ-શાકનો પરચુરણ ખર્ચ નીકળતો, પણ અનાજનું શું થાય ?

હવે નીમુની બાની મૂંઝવણ વધી. અનાજ કયાંથી અને ચેતું લાવવું તેની તેને વિભાસણ થઈ પડી.

[૩]

“ બા ! હવે શું કરીશું ? ચાર ચાર મહિના થયાં આપણે જેમ તેમ ચુંબરો કર્યો; પણ હવે શું થાય ! અનાજ લાવવાના આપણી પાસે પૈસા નથી; તેમ ભીખ માગવા પણ જવાય તેમ નથી. હવે શું કરીશું ? આ બધાંનું પોપણ કેમ કરીને ચલાવીશું ? અને એમના પરના કેસનો નિવેડો તો ક્યારેય આવે ? ” એક સાંજે માણ તથા તે બંને એકલાં બેઠાં હતાં ત્યારે વાત છેડી.

“ બેટા શું કરીએ ? આપણે માથે આવી આ અણુધારી; આફત આવી પડી છે. કોણ જાણે ભગવાને શું ધાધું હશે ! પણ હવે કિવસો કાઢવા દોહલા છે. ” માણએ પણ નીમુની મા સાથે સહમત થતાં કહ્યું.

“ પણ કંઈ રસ્તો કયાં વગર આલશે ? કંઈક પણ પૈસો પેદા તો કરવો જ પડશે. હમણાં હમણાં વળી સીવવાનું કામ પણ કંઈ મળતું નથી. ”

“ શું કરીશું ? કંઈક મજૂરી શોધી કાઢીએ. ઘર બેઠાં બને તેવું કામ કંઈક જોઈએ. હું પણ તને તેમાં મદદ કરીશ. ” માણએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.

“ પણ કામ શોધવાય કયાં જવું ? અત્યાર સુધી ઘેર બેઠાં રહ્યાં, ઘરની બહાર ન નીકળ્યાં એટલે આપણે અહીં ઓળખીએ પણ કેને ? ” નીમુની બાએ સુરકેલી જણાવી.

હશે, ભગવાને ધાધું હશે તે થશે. જોઈએ, આપણા પાડોશી રતનલાલને એ માટે કહી જોઈએ. ”

“ પણ તે હવે તો જેમ બને તેમ જલદી જ. કેમકે નહિ તો જૂએ મરવાનો વખત હવે આવી લાગ્યો છે. ” અધીરી થતી નીમુની બાએ માણને કહ્યું.

“ બલરાવાનું કંઈ કારણ નથી ! જો આપણે જૂએ મરવું નહિ પડે. છેલ્લાં ૬ વર્ષ થયાં આપણે અહીં આ શહેરમાં રહેવા આવ્યાં છીએ ત્યારથી એ એક નિયમ રાખ્યો હતો કે રોજ સંધવાના અનાજમાંથી બળે મૂડી કાઢી લેવી. અને એ બળે મૂડી થઈને કેટલું અનાજ લેશું એવું છે તે પેલી ઘડીઓમાં જો. ” ઘડીઓ સામે આંગળી ચીંધતાં માણએ કહ્યું.

નીમુની બાએ એ ઘડીઓ પરની ઉતરડા ઉતારી નાખી અને તેમાં જોઈું તો તે તો દિંગજ થઈ ગઈ. શારે વિસ્મય પામતાં તેણે જોઈું તો એકમાં ચોખા હતા, બીજામાં દાળ હતી અને ત્રીજામાં બાજરી હતી.

“ જો, બેટા ! તારી નીમુએ મને ચાર ઠરાવી હતી તે તો તને ચાલે છે ને ! તમે કોણને મારી એ ચોરી તરફ જરાયે ધ્યાન આપ્યું ન હતું; પણ મારી એ ચોરી તમને આજે અણીને વળતે કેવી કામ લાગે છે ! ” માણએ પોતાની ચોરી પોતેજ ઉઘાડી પાડતાં કહ્યું.

નીમુની મા અને માણ આમ વાત કરતાં હતાં ત્યાં નિશાળે ગયેલી નીમુ આવી પહોંચી. એની બાજે આ માણની ઘેરીની વાત કહી સંભળાવી અને આવા હુઝનતા વખતે માણની જો મુઠ્ઠીઓ કેટલી ગધી થઈ ગઈ હતી જો બધું બતાવ્યું. માણની આ કુનેહ અને દીર્ઘદર્શિતા જોઈને નીમુ તો છક જ થઈ ગઈ અને પોતે પણ મોટી થશે ત્યારે આવી માણના જેવી ઘેરી જરૂર કરશે, એમ કહ્યું.

સાથેજ, માણની મુઠ્ઠીઓએ નીમુની બાના માથે આવી પડેલી આકતને ટૂંક વખત માટે તો ટાળી દીધી.

ધન્ય છે જો માણને !

“પરાશર”

ક

આઠ પેન્સ

શામની ગાદીએ ટીટસ નામે રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે બહુ જીલમી હતો. તેણે ગાદીએ આવીને તરત જ એક હુકમ બહાર પાડ્યો કે “મારા મોટા રાજકુમારની વરસગાંઠને દિવસે કોઈપણ માણસ કામધંધો કરશે તો તેને દેહાંત દંડની સજા કરવામાં આવશે.” હુકમ બહાર પાડતાં તો પાડ્યો, પણ તેને અમલમાં કેમ મૂક્યો એ એક પ્રશ્ન થઈ પડ્યો. તેણે તેના એક મિત્ર-વરજીલને બોલાવ્યો ને આ વાત કહી, ને વધારામાં કહ્યું કે તું એક એવી વસ્તુ બનાવ કે જેથી એ હુકમનો અનાદર કરનાર આપણને તરત જ જડે.

વરજીલ એક સારો મંત્ર-તંત્ર જાણનાર માણસ હતો. તેણે એક આવડું બનાવ્યું. તે આવડાને શહેરની વચ્ચેવચ્ચે ગોઠવાવ્યું. તે આવડામાં બહુઈ શક્તિ હતી. તેથી રાજ્યમાં જે કંઈ જોડું થતું તે તરત જ તે રાજાને ખબર કરતું. આમ ઘણાં માણસો માર્યા ગયા.

તે વખતે શામમાં એક સુધાર રહેતો હતો. તેનું નામ ‘દ્વાકસ.’ તેને લાગ્યું કે રાજા જીલમ કરે છે. એક રાત્રે તેને તેના આવડાના જ વિચારે આવવા લાગ્યા. મન સાથે વિચાર કર્યો કે આતું કાંઈક કરવું જ પડશે. ખીજી જ સવારે તે આવડા પાસે પહોંચ્યો ને તેને સંજોગીને કહેવા લાગ્યો-“હે આવડા, તારા કહેવાથી અમારા ઘણા માણસો માર્યા ગયા છે. જો તું મને સુનેગાર ઠરાવીશ તો તે જ દહાડે તારું માથું ભાંગી નાખીશ.” અને તરત જ ઘેર આવી કાંઈ વાગડો.

રાજકુમારની વર્ષગાંઠને દિવસ રાજાએ કેટલાક સિપાઈઓને પેશા આવડા પાસે ખબર કહાડવા મોકલ્યા ને રાજાનો હુકમ સંભળાવ્યો. તરત જ પેશ આવડું બોલ્યું-“મિત્રો ! મારા કપાળે શું જીવ્યો છો ?” સિપાઈઓએ ઉપર ભેંસું. ત્યાં લખેલું હતું કે-“વખત બદલાઈ ગયો છે. માણસો ગણડતા નાથ છે. જે સત્ય બોલે છે તેનું જ માથું નાથ છે.”

આવડું બોલ્યું : “વાંચ્યું ? નાથ, આ ત્રમાચાર રાજાને કહો.” સિપાઈઓ

રાજા પાસે ગયા ને સમાચાર કહી સંભળાવ્યા. રાજાએ હુકમ કર્યો કે જલ, ખાવલાનું રક્ષણ કરો. ને જોજો, ખાવલાને કોઈ નુકસાન ન કરે. ને કરે તેને મારી પાસે હાથપગ બાંધી હાંજર કરો.

સિપાઈઓ પાછા પેલા ખાવલા પાસે ગયા. ને પૂછ્યું. કે રાજા પુછાવે છે કે “ધમકી આપેનાર માણસ કોણ છે?” ખાવલાએ કહ્યું કે પેલો “ફેકસ! જે સુધાર છે દરેક વર્ષમાં તે કાયદાનો ભંગ કરે છે. ને જો ‘હું તેનું’ નામ બહાર પાડું તો માફ માથું તે ભાંગશે એવી ધમકી આપી છે.”

આથી ‘ફેકસ’ને પકડી મંગાવવામાં આવ્યો. ને રાજા સમક્ષ ખડો કરવામાં આવ્યો.

રાજાએ પૂછ્યું—“ફેકસ! આ તારા માટે હું શું સાંભળું છું? શા માટે તો મારા હુકમનો અનાદર કર્યો?”

“નામદાર” ફેકસે જવાબ આપ્યો “આપનો હુકમ હું ઉઠાવી શકું એવી સ્થિતિમાં નથી. કારણ મારે દરરોજના આઠ પેન્સ તો કમાવા જ બેઠ્યો. તે હું ‘માફ’ આણુ કામ ન કરું તો ન મેળવી શકું.”

“આઠજ પેન્સ શા માટે?” રાજાએ પૂછ્યું.

“વરસ દરમ્યાન દરરોજ મારે બે પેન્સ મારા દેવા પેટે આપવા પડે છે, જે મેં મારી જીવાનીમાં ઉધાર લીધા હતા. બે પેન્સ હું ઉધાર આપું છું, બે પેન્સ ખાઈ છું ને બે પેન્સ હું વાપરું છું.” ફેકસે કહ્યું.

“તું એમ શા માટે કરે?” રાજાએ પૂછ્યું.

“મારા નામદાર” ફેકસે કહ્યું “સાંભળો, દરરોજ બે પેન્સ હું મારા માળાપને આપવા બંધાયેલો છું. કારણ કે જ્યારે હું નાનો હતો ત્યારે તેમણે મને પાળીપોષીને જ મોટો કર્યો ને આજે તેઓ ધરણ છે, અશક્ત છે. માટે નાનપણમાં ઉધાર લીધેલા પૈસા આજે હું દેવા પેટે ભરું છું. બીજા બે પેન્સ હું મારાં છોકરાં પાછળ ખર્ચું છું કે જેથી તેઓ બાણે ને હું અશક્ત થાઉં તો તેઓ મારી ચાકરી ઉઠાવે. ને બે પેન્સ હું ખાઈ છું કારણ મારી સ્ત્રી રોજની માંદી રહે છે તેના દવા-દાઝમાં વપરાય છે ને બે પેન્સ મારા ખાધાખર્ચમાં વાપરું છું. આથી જોણું હોય તો મારો ધરસંસાર નહિ જ નહિ. અને તે મેળવવા મારે દરરોજ કામ કરવું પડે છે. આ મારી વાત બાણે છો! કૃપા હું તો નિષ્પક્ષપાત ન્યાય જ માગું છું.”

‘ફેકસ’ને રાજાએ કહ્યું “ખરે જ તું સત્ય વાત કરી છે. આજે મારી આંખ તે જ ઉઘાડી છે. હું તારો કેટલો ઉપકાર માનું? જા, આજથી તું તારું કાર્ય કર. ને જો હુકમને હું આજથી રદ કરું છું.”

ઉપરનો ઘનાવ ઘન્યા પછી રાજ્યમાં ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો. પણ તે બે વર્ષથી વધારે રાજ્ય કરી શક્યો નહિ ને મરી ગયો. ને રામના રાજા તરીકે નગરજનોએ ‘ફેકસ’ને ચૂંટી કહાડ્યો. તેણે હહાપણ અને નીતિને રસ્તે. આલી રામની કીર્તિ’ હુનિયામાં ફેલાવી.

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસંલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કરુણરસથી ભરપુર

રજવાડાના ઠાવાઠાવા, અંતઃપુરની ઝીઝોની રાજરમત
તથા અનેક લેદસરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

વાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુગ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં, ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથી પાકું પુકું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

કાર પડી ચૂકેલ છે

યંગ ઇન્ડિયા

સંલગ્નતા જ સ્વરને
ડોલે હુંલાવે તેવા
મધુર સંગીતથી
પીતરતી....

રજુ કરે છે.

પ્રકાશક પિંચયર્સના
સામાજિક સર્જન

સ્ટેશન માસ્ટર

ના ગાયનોની રેકર્ડ્ઝ
છ. પી. ૧૦૫૮ થી ૧૦૬૩
છ રેકર્ડ્ઝનો સેટ
બહાર પડી ચૂકેલ છે.

ફિલ્મરિલીઝ
બહાર ૧૯૪૨

ગીતકોષીલા રતનબાઈ
ગીતમંજરી કૌશલ્યા
ના ગણાનું મધ પીવા

રાયસાહિબ

ના ગાયનોની રેકર્ડ્ઝ
છ. પી. ૧૦૫૫ થી ૧૦૫૬
ઉપરાંત
છ. પી. ૧૦૬૪

ચાર રેકર્ડ્ઝનો સેટ
બહાર વસાવો

સચિત્ર મદ્રાસ રેકર્ડ્ઝ માટે અમારા એથિ-
રાઈઝડ હીલર્સને મોકલો અથવા લખો—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ્ઝ

મેન્યુઅલ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેટ્રાજ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આગમ' (G. A.) ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રના અભ્યાસમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે ચાલુ છે

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

ટેક્સબુક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવેલ છે:

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ડાહ્યાદર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૩-૦

અદ્ભુત પતિબક્તિ અને નારી ધર્મના યથાર્થ
પાલન કરનાર સીતાજીનું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : તાજુકલાલ નંદલાલ ચોકસી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

શ્રી સયાજી બાલગાનમાળાનું પુણ્ય ૧૫૧ હું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજીભાઈ હરિ મનોહર, બી. એસ. સી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

શ્રી સયાજી બાલગાનમાળાનું પુણ્ય ૧૦૬ હું

બુદ્ધ ભગવાનની વાર્તાઓ

લેખક :

અંકુશકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન. મૂર્તિ, બી.

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૦

આવેજ લખો—

લુહાણા મિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

ગાંધીજીના આંતરિક જીવન

શ્રીહિતોપદેશ

અવગત :
નવેમ્બર ૧૯૪૭

ત્રી :
શ્રી. જયપતિ દેસાઈ

ત્રી :
શ્રી. બાલકૃષ્ણ દેસાઈ

સહકારી :
શ્રી. રમા કાંતર, શ્રી. જી.
શ્રી. વનમાલા દેસાઈ, શ્રી. બી.

પૃષ્ઠ : ૧૬૪
પુસ્તક ૩૮૪

આવૃત્તિ : શ્રી. જયપતિ દેસાઈ, શ્રી. રમા કાંતર, શ્રી. વનમાલા દેસાઈ, શ્રી. બી.

ઓગસ્ટ ૪૮
અંક ૧ કી

કાકિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વકીલ, બેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વંચાકરામાં ઉતરવાનું ઉત્તમ સ્થળ

કુળાનિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી સોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

સુખ અને કાકિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાશુભસતની રાજધાનીનું આ સહેલ
ભેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કુળાનિવાસ' ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના આચાર્ય હૃદયભેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

ત્રેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રંજવાડાના કાવાકાવા વગેરે
લેહભરમોથી ભરપૂર, પ્રજામાં જુગ વખણાયલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦ પોસ્ટેજ છુદ્ડ

લખા:— મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

દરેક લાયઝેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧-દિંદી રાષ્ટ્રીય મદાસભાનો ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦-૦	૨૩ મનુષ્ય ભ્રમણ ૦-૧૨-૦
૨ રાજ્યોગી માને પદમાર ધારા વર્ણોદેવ બા. ૧-૨ ૮-૦-૦	૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ ૦-૧૨-૦
૩ બલદુર યંકા દેવડા બા. ૧-૨ ૧-૮-૦	૨૫ દિંદુરયાનમાં જુદા જુદા સ્થાનો ૦-૧૨-૦
૪ મદાત્મા ગોંધીજીનું જીવન ૪-૦-૦	૨૬ નર્મસિંહ મહેતા ૦-૧૧-૦
૫ વિશ્વમારગી ૧-૦-૦	૨૭ સામાજિક સુખરૂપતા ૦-૧૧-૦
૫ કૃષ્ણાગી ૦-૪-૦	૨૮ નોકાજી ૦-૧૧-૦
	૨૯ ધન વિદ્યા ૦-૧૧-૦
	૩૦ દિંદની સરે નીકળેલા વડાજીવડીઓ ૦-૧૧-૦

શ્રી સુધાજી સાહિત્યમાળા

૧ કમલેદ સંદિતા બા. ૧ થી ૫ ૧૦-૪-૦	૩૧ પરિવર્તનવાદ ૦-૧૦-૦
૨ વેપારનો ગાથી ૧-૧૨-૦	૩૨ દિંદુરતાનના શોકો ૦-૧૦-૦
૩ વિદ્યુત ૧-૧૨-૦	૩૩ પ્રાણીઓનાં શબ્દાશુભ સંકલ્પો તથા વય વિગત ૦-૧૦-૦
૪ વિગતના વિધાનો ૧-૧૨-૦	૩૪ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ ૦-૬-૦
૫ ખાદ્ય જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર ૧-૧૨-૦	૩૫ જમતની રાજનીતી અને દિંદ ૦-૬-૦
૬ હાસ્યોગના સમયનું દિંદ ૧-૧૦-૦	૩૬ મેગરધીનીસના સમયનું દિંદ ૦-૬-૦
૭ જુવાનીની ચાત્રી ૧-૮-૦	૩૭ રેડીઓ અને રેડીયોજન ૦-૬-૦
૮ કેનેડાનું જાણપ્રસાર રાજ્યતંત્ર ૧-૮-૦	૩૮ કળા વિષે પ્રશ્ન ૦-૭-૦
૯ જાણપ્રસાર ૧-૮-૦	૩૯ તરવાની કળા ૦-૭-૦
૧૦ ખારતીય સમાજશાસ્ત્ર ૧-૬-૦	
૧૧ આજેનાં પ્રાચીન રાજ્યતંત્ર ૧-૪-૦	
૧૨ હિંદુઓની ઉત્કૃષ્ટિ ૧-૪-૦	
૧૩ કૃષ્ણ માંડો બગોચી ૧-૨-૦	
૧૪ બાળ વિગત પ્રવેશીકા ૧-૧-૬	
૧૫ મહાપતરામ ૧-૧-૦	
૧૬ નેફસનનું જીવન ચરિત્ર ૧-૦-૦	
૧૭ વલ્લભ ૧-૦-૦	
૧૮ દુર્ગાંડ અને દિંદુરતાન ૦-૧૫-૦	
૧૯ ખેતીના ઉપદેશો ૦-૧૪-૦	
૨૦ સરોવરના ટીપ્પણી ૦-૧૩-૦	
૨૧ ગર્ભ વિદ્યા ૦-૧૨-૦	
૨૨ સૂર્ય ૦-૧૨-૦	

શ્રી સુધાજી ખાસજ્ઞાન માળા

૧ પંચનંત્ર વાતો બા. ૧-૨ ૧-૦-૦
૨ સૂર્ય નમસ્કાર ૦-૮-૦
૩ સીતા ૦-૬-૦
૪ જુદા ભગવાનની વાતો ૦-૬-૦
૫ મહાદેવ ખેગડો ૦-૬-૦
૬ વાલ્મીકીઓનું મુજરાલ ૦-૬-૦
૭ આયોનું આદિ નિવાસ સ્થાન ૦-૬-૦
૮ કોશીઓનાં કાવચાં ૦-૬-૦
૯ ખોલની સુલાકાલ ૦-૬-૦
૧૦ પૃથ્વી પ્રેરક પ્રસંગો ૦-૬-૦
૧૧ જોડવાનું જીવન ૦-૪-૦

આલેક્સ લખો:-

વ્યવસ્થાપક : હુલાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા

કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વકીલ, ઠેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વંડોદરમાં ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણનિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

મુખ્ય અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાશુભરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
જોવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ'ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયલેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાય સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

લેખા

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓનો રાજરમત, રંજવાડાના કાવાઢાવા વગેરે
લેહવારમોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી મુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦ પાસ્ટેજ લુફ

લખા:- મેનેજર: હુડાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ગુણ સુન્દરી

ત્રી :	અવરચાપક :	સહકારીઓ :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ	નવલકલાલ કક્કર	શ્રી. રમી કાકર
	દલાલમિત્ર યેસ. વડોદરા.	શ્રી. વનબાળા દેસાઈ
પુ. ૨૮ મુ]	આગરક : ૧૮૪૨	[અંક ૬ કી.
	ચાનુકંભણિકા	

જુવારી દુત :	શ્રી. યેચચંદ્ર ર. જી. ...	...	...	...	...	...	૨૪૬
બાર બાર વર્ષ કથ પદાર્થ :	શ્રી. કાન્તિલાલ રોડ ...	...	...	...	...	...	૨૪૦
પૂનમ પરી :	ક. ખોજાબહેન રમેશનાથ શ્રીમ ...	...	...	...	...	...	૨૪૨
તારે બરોસે રામ :	શ્રી. કનકકુમરબા ...	...	...	...	...	...	૨૪૭
શાળા :	શ્રી. મણિલાલ કર્ણાધાર સાલ ...	...	...	...	...	...	૨૪૬
ભિક્ષા :	શ્રી. મીલ બાલેશ્વર દેસાઈ ...	...	...	...	...	...	૨૬૦
અમ રંક યેવ પદાર્થ :	પદાર્થ ...	...	...	...	...	...	૨૬૦
શ્રી. શારદાબહેન મહેતા :	શ્રી. પ્રભુલાલ બાલુભાઈ પટ્ટારી ...	...	...	...	...	...	૨૬૨
ચાંદની :	કુરુપરમ ...	...	...	...	...	...	૨૬૪
શરદને મળેલો નાંજુનો બહોલો :	શ્રી. 'અમ' ...	...	...	...	...	...	૨૬૫
અભિવ્યંજી શુભગાથા :	ડૉ. કુમર મહેતા ...	...	...	...	...	...	૨૬૬
ક્યાં છે :	શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગલજી જોશા ...	...	...	...	...	...	૨૬૭
શ્રી. નાયીબાઈ હામીર કાકરની મહિમા વિચારીકોને પરીહાસ સમારંભ :							
ક. વનબાળા દેસાઈ, જી. એ. ...	...	...	...	...	...	...	૨૬૨
રાણી કુંભેવતી :	શ્રી. પ્રાણલાલ શ્રી. દેસાઈ ...	...	...	...	...	...	૨૬૩
સંતાનોત્પત્તિ અને બાળઉછેર વિષે આપણી મનોદશા :	ડૉ. એ. એચ. પટેલ ...	...	...	...	...	...	૨૬૪
કુલકાં :	શ્રી. મણિલાલ કર્ણાધાર સાલ ...	...	...	...	...	...	૨૬૪
કેરિયા :	શ્રી. રમણ કાશ્યાપ ...	...	...	...	...	...	૨૬૪
ચિત્રા :	શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ ...	...	...	...	...	...	૨૬૬
અસ હસ હવે :	શ્રી. જયનંદકુમાર બટ્ટ ...	...	...	...	...	...	૨૬૭
ઉપા :	ચોરા મનદેવલાલ નવાલચંદ ...	...	...	...	...	...	૨૬૮
રજની :	શ્રી. કપિલાબહેન ત્રિવેદી ...	...	...	...	...	...	૨૬૮
કુલવેળી :	... ..	...	...	...	...	...	૨૬૯
પુસ્તક પરિચય :	... ..	...	...	...	...	...	૨૬૯
સૌજન્ય :	... ..	...	...	...	...	...	૨૭૩
નોંધ :	... ..	...	...	...	...	...	૨૮૫

— આકાશવાણી —

હરિયાની મોજ :	શ્રી. હરિલાલ મો. પટેલ, એમ. એ. ...	...	...	...	...	૫૭
લેટ પર લેટ :	શ્રી. હર્ષદ પટેલ ...	...	...	...	...	૫૮
ટોચીમાનું હડાપણ :	શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મ. બટ્ટ ...	...	...	...	...	૬૨
કિશોર અને સવિતા :	શ્રી. દેવાપલ શે.ની ...	...	...	...	...	૬૪

વાર્ષિક લઘુજાન. ૬-૬ માટે રૂ. ૪-૮-૦ : ત્રિવેદી માટે સીધીય કથ : છુટકે નકલ દસ આના

બાલવિનોદનું બાલમાહિત્ય

બાલકો માટે સુવિનિયોગ્ય છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
બાલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

હંથી બતનાં ગ્રાઈ કાર્ડ ઉપર પાંચ રંગનાં છાપેલી
પ્રુષ્ઠકળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કકો શી બ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

બાલવિનોદ અંથાવલી

બે રંગનાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

સારોબાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં પેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના અભીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોષણસભી પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર અંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાઈ [સુબંધ]

જુવારી વૃત

આવશે અપાક મહીનો ગાજતો
અજવાળીયાના ઉજાસ
બહેની ખેલ ખેલીયે. ૧

પંચ ધાન્યના જુવારા વારંતા
મેઘરાગને વધાવા ફાજ
બહેની ખેલ ખેલીયે. ૨

હાં ઉઝાં જુવારનાં કુમખડાં
રંગ લીલુડાં કિમાં હરેરાય
બહેની ખેલ ખેલવા. ૩

હું તો વાળી બોળી કુમારીકા
મેં તો માંડ્યા છે મેલા તપ
બહેની ખેલ ખેલીયે. ૪

બાલો મંદિરના ફારે મલપન્તા
હાં નંદાવાના નદીના નીર
બહેની ખેલ ખેલીયે. ૫

હાં ફુલમાંતે ઓરજ શોભતા
ઉર ઉલ્લાસના સંગીત
બહેની ખેલ ખેલીયે. ૬

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા

[હાજર:—સોજ સોજ ગાપાઓ દાખે મળા રે]

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા;

આવ્યા મંદિરીએ બેની ! હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

જીવન આધાર બેને ચિત્ત પરદેશથી;

આવ્યા મંદિરીએ બેની ! હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

માળી તું કૃલડાંની છાણ ભરી લાવજે;

તેના શૂંથીશું ગજરા ! હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

વન વનના બારણે વસંત વિરાજતા;

તેના કંઈ વાયરા લઈશું ! હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

બહાલમનું બહાલ પેલી ગાતી કાપલડી;

તેના લણીને પાઠ રહીશું ! હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

પૃથ્વીને પાટ ચાડી બેલંતી ચાંદની;

તેમાં ફરીશું સાથે હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

પ્રિયતમના પ્રેમનો લાલે રસ ચાંદલો;

કંગન પહેરીને ડરશું હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

યૌવનના દેવ માટે મંદિર પધાર્યા;

તેને તો પ્રાણમાં પુરશું હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

આવ્યા મંદિરીએ બેની ! હો રાજ !

બાર બાર વર્ષે કંથ પધાર્યા.

શ્રી. કાન્તિલાલ શેઠ

એક રાત્રી હતો. એને એક કુંવર હતો. કુંવર ઘણો જ તેજસ્વી ટેકોણો, અને સાચું બોલવાવાળો હતો. રાત્રી ધરડો થયો એટલે એણે કુંવરને પરણાવવાનું નહીં કયું, કારણ કે એ રાત્રીમાં એવો રિવાજ હતો કે જો લગ્ન ન કર્યું હોય તો ગાડી ઉપર ન બેસાય.

રાત્રીએ કુંવરને બોલાવીને વાત કરી. પણ કુંવર કહે કે મારે લગ્ન કરવું જ નથી. રાત્રીએ એને બધું જ સમજાવ્યો, ને કહ્યું કે હું હવે ધરડો થયો છું એટલે તારે પરણવું જ જોઈએ. આખરે કુંવરને વાત માનવી પડી.

રાત્રીએ બ્રાહ્મણને બોલાવ્યા, ને કહ્યું કે વધારેમાં વધારે રૂપાળો જે કુંવરી હોય તેને શોધી લાવો; સુવરાગ્નનાં લગ્ન કરવાં છે.

બ્રાહ્મણો ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં એક સહેર આવ્યું. એ સહેરના રાત્રીની કુંવરી અત્યંત રૂપાળી હતી. એના વાળ ભુખરા, અને એની આંખો પણ ભુખરી. બ્રાહ્મણે આ કુંવરી પસંદ પડી. દરબારમાં જઈને એમણે ત્યાંના રાત્રીની પાસે કુંવરીની માગણી કરી. રાત્રીએ રાત્રી યદને પોતાની કુંવરીની છબી આપીને કહ્યું—“ જો તમારા કુંવરને મારી કુંવરી મળે, ને પરણવાની મરજી બતાવે, તો અમે રાત્રી કુંવરીનાં લગ્ન તેની જોડે કરવા પ્રુણી છીએ.”

બ્રાહ્મણો રાત્રી ચતા ચતા પોતાના રાત્રીમાં પાછા આવ્યા. આવી સુંદર રાત્રીકુંવરી શોધી લાગ્યા બહલ પ્રુષ્ઠળ ઈનામ મળવાના મનોરથો તેઓ રસ્તામાં સેવતા હતા. જઈને રાત્રીકુંવરને છબી બતાવી. પણ રાત્રીકુંમાર તો બોલ્યો, “ આ તો ભૂરી ભૂરી છે. મારે ભૂરીમાં જ પરણવાં હોય તો દરીયા પણ ભૂરી છે, આકાશ

પણ ભૂરી છે. આને જોઈ તેટલી વાર મને દરીયા ને આકાશ જ પાદ આવ્યા કરે. એને પરણ્યા કરતા તો દરીયા કે આકાશને જ મેમ ન પરણું.”

બ્રાહ્મણો નિરાશ થઈને બીજી કુંવરી શોધવા ચાલ્યા, અને બીજા સહેરમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાંના રાત્રીની કુંવરી પણ અત્યંત રૂપાળી હતી. એની આંખો ઢાળી હતી, અને વાળ પણ ઢાળા હતા, રાત્રીને વાત કરી એટલે એણે પણ બ્રાહ્મણને છબી આપી. જઈને કુંવરને છબી બતાવી, પણ કુંવરને એ પણ પસંદ ન પડી—“ આના કરતાં રાત્રી ક્યાં જોઈ શકાય છે ? રાત્રીને જ ન પરણું ? આને પરણું તો એમ જ લાગ્યા કરે કે હું રાત્રીને જ પરણ્યો છું. મને એ ન મળે.”

બ્રાહ્મણોનાં મોર્ચાં વીત્યાં પડી ગયાં અને એ પાછા ફર્યા. આ વખતે એમણે પાંચ નિશ્ચય કર્યો કે કેમ પણ ઉપારે કુંવરને મળે એની કુંવરી લાવવી. કેટલાય સહેરા માર્ગમાં આવી ગયાં. કેટલીય રૂપાળી છોકરીઓ જોઈ, પણ એ વખત થયેલા અનુભવ પછી એમની મનદુર નહોતી કે વારે પડીએ ફેરા આવ. એમ કરતાં છેવટે કેટલાય મહિના નીકળી ગયા, રમજાન રમજાન તેઓ પાતાળ પ્રદેશમાં પહોંચ્યા. ત્યાંની રાત્રીકુંવરીને જોઈને તો એ લોકો હક ઘઈ ગયા. મોટી મોટી સોનેરી આંખો, સોનેરી વાળ, ને હેમવરણી કાપાની એ કુંવરી હતી. એને પાસે ઉભી રાખી હોય તો બધું સોનાની પ્રતળી જ ઉભી હોય એવું લાગે. રાત્રીને એમણે વાત કરી, એટલે એણે પણ રાત્રી યદને છબી આપી.

છબી લઈને બ્રાહ્મણો પાછા પોતાના

રાત્ર્યમાં આવ્યા. દરબારમાં જઈને કુંવરને જાણી બતાવી. કુંવરે મોં મરડ્યું—“આટલા આટલા વખતથી તમે કુંવરી શોધો છો, ને આજરે લાવ્યા ત્યારે આવી નકરી સોનાળી પુતળી લાવ્યા ? સોનાળી મારે શી ખોટ છે ? એવી તો હમરો પુતળીઓ બનાવીને એની સાથે હું પરણી શકું છું.”

વિચારા બ્રાહ્મણોને આ વખતે તો નિરાશાનાં તમ્બર આવી ગયાં. રાત્ર પછુ કોધે મરાયો. “તારે તે કેવી કુંવરી જોઈએ છે ?” એણે પૂછ્યું.

કુંવરને મૂળ પરણ્યું જ નહોતું, એટલે બહાનો કાઢતો હતો. એણે જવાબ આપ્યો, “મારે તો પ્રકાશ જેવાં ગોરાં વાન, આકાશ જેવા જૂરા કેશ, અને મેઘ જેવાં કાળાં નેનવાળા કુંવરી જોઈએ છે.”

રાત્ર હવે ખરેખર અધીરો થઈ ઉઠ્યો. બ્રાહ્મણોને કુંવરની ઇચ્છા પ્રમાણે કુંવરી શોધી લાવવાની એણે આજ્ઞા કરી. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું—“મહારાજ, અમે લગભગ આખી દુનિયામાં ફર્યા, પણ કુંવર કહે છે એવી કુંવરી ક્યાંય ન મળી. આજ રંગોળી મિત્રાવટ વાળું માનવી તે વળી હોય ખરું ?”

ગુસ્સાથી લાલચોળ થઈને રાત્રએ ઉવટે કુંવરને કહ્યું—“હવે તું જ જા, અને પ્રકાશ જેવી ગોરી, આકાશ જેવી જૂરી, ને મેઘ જેવી સ્વામ કુંવરી શોધી લાવ. જો ન શોધી શકે તો તારું મોઢું મને બતાવીશ નહિ.”

કુંવર હડે બરાયો. “મને ગમે એવી જ કુંવરી શોધી લાવું ત્યારે ખરો” એમ વિચારીને ઘેડે ચઢીને એ ચાલ્યો કુંવરીની શોધમાં. ગામે ખૂંવા, શહેરો શોધ્યાં, પણ પણ ક્યાંય એને જોઈતી કુંવરી જોવામાં ન આવી. ઉવટે થાક્યો, ને એણે નક્કી કર્યું, કે મારે પૂર્વ દિશા તરફ જ ચાલ્યા કરવું. તો કુંવરી મને તો કીક; નહિ તો એક દિવસ

સૂર્યોદય થતાં જ શમી જવું. આમ પ્રતિજ્ઞા લઈને એણે પૂર્વ તરફ ચાલવા માંડ્યું, એને જૂમ લાગે ત્યારે જંગલમાંનાં ફળ ખાપ, તરસ લાગે ત્યારે ઝરણાંનાં જળ પીએ, નહિ તો લીલાં પ્રાંદાં આવીને તરસ છીંપાવે. એમ કરતાં દરતાં એ બહુ દૂર નીકળી ગયો. એ તો બસ રાત ને દિવસ ચાલ્યા જ કરે.

એક દિવસ ચાંદની રાત, ને વળી પૂનમ હતી. અને એ જમાનામાં ચાંદો સાવ નિષ્કલંક, સ્વચ્છ અને સ્વેત હતો, એટલે એનાં અજવાળાં પણ ખૂબ ઘોળાં દૂધ શાં હતાં. કુંવર ચાલતો ચાલતો ઘોર અરણ્યમાં આવી ચઢ્યો. એ જંગલમાં એક ઘણું જ સુંદર સરોવર હતું. એ સરોવરમાં કમળનાં ફુલ હતાં, ને હંસસા તરતા હતા, એટલે એટલું તો સુંદર એ લાગતું હતું, કે બસ વાત જ ન પૂછો. વળી જંગલ લીકું, છમ હતું. અને એ સરોવરની પાસે જ એક મોઢું બહુ વડતું ઝાડ હતું. રાત્રકુંવરે જરા આરામ લેવા વિચાર કર્યો. સરોવરનું મોઢું પાણી પીને વડની પાસે આરામ લેવા એ બેઠો. મંદરાત થઈ, પણ કોણ જાણે કેમ, રાત્રકુંમારને ઉંઘ જ ન આવી. વિચારમાં મગ્ન થઈને એ બેઠો હતો. જરાક સરખી મસ્કરી કરવા જતાં એને તો ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. હવે શું કરવું ? ગોરું તન, જૂરા કેશ અને કાળા આંખોવાળું માણસ ભગવાને સરજ્યો હતો ખરું ? નહિ જ. અને એમને. એમ વીસે મોઢે પાછા ફરીએ તો દુનીયા હસે, અને કહે કે બાર્ડ કન્યા લેવા નીકળ્યા હતા, તે ધોમેલા મૂળા જેવા આવ્યા પાછા. વળી પિતાજીએ પણ મોઢું નહિ બતાવવાનો દુકમ કર્યો હતો. એમ પાછા જઈને ટેક શુભાવવા કરતાં તો મરવું સારું.

એને થયું, “લાવ આ સુંદર સરોવરમાં જ રૂખીને ગ્રાણી છોડું, એટલે બધી પીડા

પતે. આ સરોવરના ગોરા હંસ, જૂરાં પાણી,
ને કાળા વાદળના પડછાયા પણ મેં માએલી
કુંવરી જેવા જ છે. આ સરોવરને જ
પરણી લઉં. "

* આમ વિચાર કરીને જ્યાં સરોવર તરફ
જવા ઉઠે છે, ત્યાં એકાએક અતિ મધુર
ગીતના સૂર સંભળાયા. ચારે બાજુ તેજ
તેજના અંજાર રેડાયા. એક તો સુંદર
ચાંદની, ને તેમાં પાછું ખીજું તેજ ઉમેરાયું,
એટલે ચારે બાજુ ઝળઝળ ઝળઝળ થઈ ગયું.
રાગકુમારે ચારે બાજુ જોયું કે ક્યાંથી
અવાજ આવે છે. એની નજર ઉપર ગઈ,
તો એણે જોયું કે સાત પરીઓ મધુર ગીત
ગાતી ગાતી ફુલનો મલીચો ચારે છેડેથી
પકડીને ઉડતી ઉડતી આવે છે. પરીઓ તો
એવી રૂપાળા, કે જાણે સુંદર સ્કંદિકની પુતળાઓ.
ગાલીઆ ઉપર એમની રાણી બેઠેલી હતી. એ
તો જાણે બિલેરી કાચની ગોરી પુતળા જ
હોય એવી કાગતી હતી.

આપઘાત કરવાની વાત તો ક્યાંય રહી,
ને કુંવરે તો સ્તબ્ધ થઈને જોવા જ ક્યું.
પરીરાણીના સુંદર સોનેરી કેસ, હસતી શુષ્ક
આંખો, અને મલકાઈ મુખકું બેઠેલે એ તો
ધેણે થઈ ગયો.

પરીઓ પાંચેના વડ નીચે આવી. નીચે
ઉતરીને ગાતી નાચતી સરોવરમાં દોડી ગઈ.
અંદર જઈને એક ખીજી ઉપર પાણી છાંટતી
જાય, રુપેરી ઘંટડીના રણકાર જોઈ હસતી
જાય, ગાતી જાય, ને રાગહંસ ઉપર સવારી
કરીને આનંદથી તરે.

રાગકુમારને વિચાર થયો કે મારા જાપના
રાગમાં આટલી બધી સમૃદ્ધિ અને સોનાની
નોકાઓ છે, પણ આ રાગહંસ જોડેલી
સુંદર તેમાંની એક જ નથી લાગતી.

ખૂબ જળકોડ કરીને, પાણીમાં ખૂબ
આનંદ કરીને એ બંદરે આવી. બંદરે આવીને

પાછી ગાવા અને રમવા લાગી. રમતાં રમતાં
એમણે ફુલના હાર ગનાવ્યા. એ હાર મૂંઝીને
મઝાની ફુલની ચાદર ખનાવી દીધી. આમ
ખૂબ આનંદ કર્યો, અને જ્યારે પરીઓ
થવાની તૈયારી થઈ, ત્યારે પેલી ફુલની ચાદર
ઉપર પરીઓની રાણીને બેસાડીને બધી પરી-
ઓએ ચાંદની ગીત ગાતાં ગાતાં ઉડવા માંડ્યું:

*ચાંદનીગીત

ઉંચા ઉંચા ને નહોમડળે રે લોલ
જખીડાંની થાકે ઢળા જાય
કુળા પાંખડી રે લોલ
તોયેજમ ચન્દ્રલોકે દોહાલાં રે લોલ.

ઘેરા ઘેરા તે અંતરીક્ષમાં રે લોલ,
કવિઓની કલ્પનાનાં તીર
જ્યાં જૂલાં પડે રે લોલ-તોયે.

ફેરી ને ઘોળા રૂનાં રી રે લોલ
વાડળીની કોર જળી જાય
ઉંચે ઉડતાં રે લોલ-તોયે.

જેના તે નેહ ભરી આંખડી રે લોલ
ઉંચી ચન્દ્રલોકની મહોલાત
કેરી ભેગાએ રે લોલ,
સોણલાં-સોપાને થડી
આવળે રે લોલ.

આમ ચાંદની ગીત ગાતી ગાતી પૂરે
તરફ વિયાના અંજારમાં એ અદર્ય થઈ ગઈ.
રાગકુમાર તો બાધા જોવા થઈને બસ જોવા
જ કરતો હતો. પરીઓના ગયા પછી એને
બાન આપ્યું, અને પછી પરતોયો, " અરે
ભગવાન ! મને મને એવી કુંવરી માંડ
મળી હતી, તે હવે મેં બાધાવેડામાં ખોઈ. "
છેવટે એમ નિશ્ચય કર્યો કે આ પરીઓનું
કોઠારવાન અહીં છે, એટલે એ જરૂર પાછો
અહીં આવશે. માટે અહીં જ ધામા નાખવા,
અને આવે ત્યારે જરા કાળજી કેકાણે રાખવું

પરંતુ આ શું ? રાજકુમારને પાણી અચ્છુ નહિ. રાણીની સાથે ઉડો ને ઉડો ઉતરતો જ ગયો, પણ એનાં શરીરને પાણી મહેન પણુ ન લાગ્યું. જેમ જેમ ઉડો ઉતરતો ગયો તેમ તેમ મોટા બગીચા, કુવારા, ને ઘણીજ સુંદર મોહાકાતો દેખાઈ. એ બધું, બેઠેને એને ધણું કે હરીયાની નીચે આપણા કરતાં કેટલી વધારે સુંદર અને સરસ દુનીયા છે ! રસ્તામાં મોટા મોટા અગર, અને એથી પણ ઘણાંજ વધારે બધાંકર પ્રાણીઓ મળ્યાં, પણ એ બધાં કુંવર તથા મત્સ્યરાણીને નમન કરીને ચાલ્યા જતાં હતાં. કુંવર સૌથી વધારે નવાબ એ લાગી કે ત્યાં નાની મોટી બધી માછલીઓ સોનેરી હતી. છેવટે એ તોડો મોટા બધા. ઘણાં જ સુંદર મહેનમાં આવી પહોંચ્યાં. ધરવાળાંની ત્યાં જમીન હતી. ભીંતો ચળકતી છીપેલી, રૂપાથી વધારે અજકતી હતી, ચારે બાજુ હીરાચ્છિત ખિલોરી કાચનાં ખારણાં હતાં. કુંવર તો ખસ, આંખો ફાડીને જોયા જ કરે. રાણી એને પોતાના સિંહાસન પાસે લઇ ગઇ અને એનાં ઉપર બેસાડ્યો. થોડી વારમાં રાણીની દાસીઓ (માછલીઓ) હાજર થઇ ને પ્રણામ કરીને જમી રહી. રાણીએ કહ્યું, જાઓ રાજકુમારને ચુલાખ-જળથી નવરાવો અને સુંદર પોષાક પહેરાવો. ભેતભેતામાં, ભતભતનાં અત્તરોથી કુંવરને નવરાવો અને પોષાક પહેરાવો. ભાતભાતનું ખાદ્ય હાજર થઇ ગયું, તે કુંવરે આરંભ્યું.

આમ થોડા દિવસ તો એણે લહેર કરી, પણ પછી એને પેલી પરી વાદ આવી. એણે રાણીને વાત કરી, એટલે રાણીએ કહ્યું, “ ભલે તમારો એવો આમલ હશે, તો હું તમને સામે કિનારે પહોંચાડી દઇશ. પણ એટલું વચન આપો, કે પાછા વળતે અહીં થોડા દિવસ તમારે રહેવું. ” કુંવરે વચન

આપ્યું. રાણીનો દુઃખ થયો કે પ્રવાસપાતળી સત્તર હોજર કરો. ભેતભેતામાં બધી માછલી-ઓ ભેગી થઇ ગઇ, અને એક બીજાની પાંખમાં પાંખ ભેરવીને સુંદર સોનેરી ચાદર રૂપે બીક ગઇ, પહેલાં તો તેના ઉપર બેસતાં કુંવરને બીક લાગી, કે વખતે પાંખ છુટી બપ તો ? પણ પાછું વાદ આપ્યું, કે રાણી તો એના શરીરને અચ્છુ પણુ નથી, અને મત્સ્યરાણી પાસે જ છે પછી બપ શો છે ? આમ વિચાર કરીને એ બેસી ગયો. બેસવાની અત્યંત મગ્ન પડી શું કામ ન પડે ? તરાપાની જેમ ધીમે ધીમે માછલીઓ તરવા માંડી, ને ભેતભેતામાં કિનારે આવી પહોંચી.

રાજકુમારને ઉતારીને મત્સ્યરાણીએ કહ્યું, “ કુમાર, તમારે જ્યારે પાછા આવ્યું હોય ત્યારે મને ત્રણ વખત બોલાવજો. ” કુંવરે માછલીના ઘણા ઉપકાર માન્યો. રાણીએ કહ્યું “ એમાં ઉપકાર હોય જ નહિ. પણ મારી એક બીજ વાત સાંભળો. તમે આગળ જશો, ત્યાં રસ્તામાં એક મોટો બપકર નામ આવશે. એટલે બધો મોટો, કે તમે ગમરાજ જ જશો, પણ તમે ચાટણું સાદસ બેસ્યું છે, એટલે એમાં તમે હિમ્મત તો નહિ જ દારી જાઓ. એનો મને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે. એવડો મોટો નાગ કોણી ન મરે, પણ હું તમને આ તીર આપું છું, તે તીર નામના કપાળ ઉપર મોટો બધો કાચો ગાયો છે તેના ઉપર મારજો, એટલે નાગ મરી જશે. ” આમ કહીને એણે એક તીર રાજકુમારને આપ્યું. રાણી ખૂબ સંભાળથી કામ લેવાડું કુંવરને કહીને વિદાય લઇને ચાલી ગઇ.

રાજકુમાર આગળ ને આગળ ચાલ્યો જાય છે. થોડો દૂર ગયો, ત્યાં એને કેટલાંક માઝાં ચાલતાં હોય એવો અવાજ સંભળાવા માંડ્યો. એ વિચારમાં પડી ગયો : “ આવા નિર્જન વનમાં વળી માઝાં ક્યાંથી હોય ? ”

વિચારમાં ને વિચારમાં થોડેક આગળ ગયો, તો અવાજ ધણો જ મોટો સંભળાવા માંડ્યો. આખરે જ્યારે અવાજની સાવ નજીક પહોંચ્યો ત્યારે એણે શું જોયું ? એનાં તો ગાન જ ગળી ગયાં, અને દુનિયા માંડ્યો. આવડો મોટો પર્વત જેવડો નાગ ! એને કેટલાં માણસ આવડા જોઈતાં હશે ? કુંવરને તરત જ રાણીની વાત યાદ આવી. હિંમત કરીને એ આગળ વધ્યો; ધ્યાનથી જોયું, તો નાગના કપાળની બરાબર વચમાં મોટો કાળો ડાંબો હતો. નાગ હિંમતો હતો અને એના નસકોરાનો જે અવાજ થતો હતો, તે એટલો બધો મોટો હતો કે ગાડાં ધસડાતાં હોય એવો રાજકુમારને દરથી ભાસ થયો હતો.

સારા નશીબે નાગ હિંમતો હતો એટલે એને નીરાંત હતી. એણે ધામે રહીને પેશું તીર છોડ્યું; બરાબર પેલા ડાંબ પર વાગ્યું. ભયંકર ગર્જના કરતો એ નાગ તરફડીયાં મારવા લાગ્યો. ગર્જના સાંભળીને એ ધડી કુમાર તો સુનમુઠ થઈ ગયો.

પણ આ શું આશ્ચર્ય ! એવડા મોટા નાગની જગ્યાએ એક સૈનિક તરફડતો હતો ! કુંવરે તરત જ દોડી જઈને એને પાટો બાંધ્યો અને એનું માથું જોળામાં લપ ળીધું.

“ રાજકુમાર, ” સૈનિકે કહ્યું. “ તમે મારા ઉપર ધણો જ ઉપકાર કર્યો છે. હું એક સિપાઈ જ હતો, પણ પૂર્ણિમાને સોધવા નીકળેલા એક રાજકુમારની સાથે અહિં આવી પહોંચ્યો હતો. રાજકુમારને ડાકણ બાઈ ગઈ અને મને એણે નાગ બતાવી મૂક્યો હતો. આજે તમે મને બચાવી લીધો છે, તેથી હું તમારો જીવનભર ઝાણી છું, અને તમારે માટે જીવ પણ આપવા તૈયાર છું. ”

“ ડાકણ કેવી વળી ? ” રાજકુમારે પૂછ્યું. સૈનિકે જવાબ આપ્યો, “ અહિંથી થોડે દૂર એક ઝૂંપડી છે, એમાં એક ડાકણ રહે છે.

એ ડાકણીએ મને નાગ બતાવીને ચોટા કરવા અહીં રાખ્યો હતો. એવો ડાકણ વીર હોય કે જે આવડા પર્વત જેવડા ભયંકર નાગને મારી શકે ? હું તો નિરાશ થઈને પડ્યો હતો અને પાછો મનુષ્ય થવાની આશા છોડીને ઉઘા કરતો હતો ત્યાં તમે આવીને મને છોડાવી મારા ઉપર ધણો જ મોરો પાડ કર્યો છે. ”

રાજકુમારે પોતાની વાત પણ સૈનિકને કહી, સિપાઈએ કહ્યું “ એ જ, એ પૂનમ-પરી ! પણ એને પહોંચવા આડે એક મોડું નિધન ઉછું છે, પેલી ડાકણ જેના સાથે જોય છે, તે પથર બની જાય છે. આપણે એનો ધત્તાજ કરીશું, ફિક્કર કરશો નહિ. ચાલો આપણે જઈએ. હવે મને આરામ થઈ ગયો છે. ”

બન્ને જણ ચાલ્યા. જ્યાં ડાકણનું ઘર આવ્યું એટલે સૈનિકે કહ્યું. “ કુંવર, તમારો મારા ઉપર ધણો ઉપકાર થયો છે, માટે હું જ પથર થઈ જઈશ; મને આગળ ચાલવા દો. ”

“ મને એક સરસ રરતો સૂઝ્યો છે, ” કુંવરે કહ્યું, “ એ ઉપાય પાર પડે તો ઠીક, નહિ તો હું પથર થઈશ. મને કશો વાંધો નથી. મને જ આગળ ચાલવા દો. ”

કુંવર આગળ અને સૈનિક પાછળ, એમ ચાલ્યા. દરથી ડાકણને જોઈ એટલે એણે પોતાની જે દાસ હતી, તે પોતાના મોં આગળ આડી ધરી, દાસ એકદમ ચક્રચક્તી હતી, એટલે પોતાનું જ મોઢું એમાં ડાકણને દેખાડ્યું, અને ત્યાં ને ત્યાં એ જતે જ ફરી ગઈ.

એ જણાએ છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો, અને આગળ ચાલવા માંડ્યું. અન્તે એ લોકો પૂર્ણિમાને મહેલે પહોંચ્યા, મહેલના દાસ દાસી-જાણે એમનો સારો આદરસત્કાર કર્યો. કુંવરે પરીરાણીને મળવા ઇચ્છા દર્શાવી એટલે દાસીજાણે જવાબ આપ્યો કે કુંવરીબાની

તપ્પીયત કીક નથી, એટલે થોડા દિવસ પછી તમને મળશે.

૫૦રેક દિવસ પછી પુણિનીએ કુંવરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, અને પૂછ્યું કે તમારે શું જોઈએ છે ? પહેલાં તો કુંવર અચકાશે. પણ તરત જ પેલી જગતમાં પુણિનીની મધરાત

યાદ આવી અને વિચારું કે એકવાર હાથથી ગયેલી કેટલી મુશીબતને અંતે પાછી મળા છે; હવે જોવાનો અર્થ નથી. એણે પોતાની બધી વાત એને સમજાવી. એના ઘણા જ આનંદ વચ્ચે એણે કુંવરીને બોલતાં સાંભળ્યા—“તમારી વીરતા જોઈને ખરેખર મને ધણો જ અચંબો તથા આનંદ થયો છે. હું તમારી સાથે આવવા ધણી જ ખુશી છું. મારો બાપ આકાશ અને કોકો દરિયા છે. હું દર પૂનમે મારા કોકોને મળવા જાઉં છું. મને મળવા એ ધણાં જોઈના મારે છે પણ મને બેટી શકતો નથી. આવતી પૂનમે જ આપણે જઈશું, અને એમની રજા લઈશું, પરંતુ આપણે જે સરોવર પાર કરવાનું છે તેને સામે કંડે અમાસ પહેલાં પહોંચી જવું જોઈએ. અમાસ આવશે અને જો આપણે નહિ પહોંચ્યાં હોઈએ, તો

કિનારા ઉપર મોટા મોટા રાક્ષસો મને લેવા આવશે.”

દરખથી મલકાતા કુંવરે વચન આપ્યું અને એ બાબત નિશ્ચિત રહેવા કહ્યું.

પૂનમનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. એટલે પેલી સૈનિક, રાજકુંવર અને કુંવરી, ત્રણે જણાં કુલ વિમાન ઉપર બેસીને નીકળ્યાં. ઉડતાં ઉડતાં એ લોકો પેલા સરોવર આગળ આવી પહોંચ્યાં, એટલે રાજકુંવરને પોતે માછલીને આપેલું વચન યાદ આવ્યું અને ત્યાં એણે વિમાન થોભાવ્યું.

તારે ભરોસે રામ !

હું તો તારે ભરોસે છું. રામ !—
સકલ પદારથ આરે તું જગમાં
ને આરે અંતે સુખ ધામ—૧
દ્રીપદીને સાચો તારો ભરોસો
તેની લાજ રાખી તે' ધનરથામ—૨
નરહી મહેતાની હુંદી સ્વીકારી
શકતે શુક્ર્યાં તે' કામ—૩
તારો આધાર છે ભક્તજનને
તે' કીધાં ભક્તોનાં કામ—૪
કનકને તું માણથી પ્યારો
ધ દ ધ દ નો તું રામ—૫

કી. કનકકુંવરબા

નોંધ:—માનિયા (હાલીયાવાડ)નાં રાણી-સાહેબ જ. ૨૫. શ્રી કનકકુંવરબા ભક્તિમાર્ગના પ્રયોજના અધ્યયનમાં ખૂબ રસ લે છે. પરિણામે તેમણે ભક્તિમાર્ગમાં કેટલાક પદો રચ્યાં છે, જેમાંની આ એક વાનગી ગુણસુંદરીનાં વાંચક બહેનો માટે અને રજૂ કરી છે. —તંત્રી

હું. મને મળવા એ ધણાં જોઈના મારે છે પણ મને બેટી શકતો નથી. આવતી પૂનમે જ આપણે જઈશું, અને એમની રજા લઈશું, પરંતુ આપણે જે સરોવર પાર કરવાનું છે તેને સામે કંડે અમાસ પહેલાં પહોંચી જવું જોઈએ. અમાસ આવશે અને જો આપણે નહિ પહોંચ્યાં હોઈએ, તો

તો નાગકન્યા હું, અને આ ગોડો દરીયો આજુ' ઘર છે. એક વાર હું કિનારા ઉપર જરા આનંદ લેવા ઉભી હતી ત્યાં એક કુટુંબ મદુગર આવ્યો અને મને એની સાથે જવા કહ્યું. મેં ના પાડતાં એણે મને માછલી બનાવી દીધી. મેં ધણા કાલાવાસ કર્યો, એટલે એનું પત્થર જેવું હૃદય. કોણ જાણે કેમ પીગળી

ગયું. અને મને કહ્યું, “ આ સરોવરને તીરે ધણી રાજકુમારો પૂર્ણિમાને શોધવા આવશે. પરંતુ તેમાં જે સદ્ગુણા પ્રાપ્ત કરશે, તેને હાથે તારો ઉદ્ધાર થશે. તેથી હું અહીં વસું છું. કેટલાય કુંવરો આવ્યા, એમને મેં આ સરોવર પાર કરવામાં સહાય કરી, પણ કોઈ પાછો આવ્યો નહિ. માત્ર તમે તમારો વીરતાથી સદ્ગુણ પ્રાપ્ત કરી છે, એટલે મને આશા આવી છે, કે આપને હાથે મારો ઉદ્ધાર થશે. આજે પૂનમપરી સાથે તમને જોયા એટલે મારી આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવી ગયાં. ”

તેણે જાણ નાગકન્યા સાથે પાણીની અંદર ગયાં. મહેસ તરફ જતાં રસ્તામાં એક મોટા ગોળા જેવું લાંબા લાંબા તંત્રુઓવાળું મધુજ બધંકર જનનવર આવ્યું. તેણે રાજકુમારને એકાએક પકડ્યો, પણ એટલામાં નાગકન્યાની નજર તેના તરફ પડી કે એણે એ પાંખોથી તાળી પાડી. તાળી પાડતાંજ લાંબી તરવારો લઈને મોટા મઝા હાજર થઈ ગયા. રાણીનો ઇશારો થતાં અચાનક તરવારો ફરી વળી, ને એ સ્પર્શના રામ રમી ગયા. પોતાને મહેસે લાવીને એ નાગકન્યાએ મેમાનોની પુષ્કળ આગતાવગતા કરી. એક દિવસ એણે કુંવર તથા પૂર્ણિમાને એના માયા ઉપર હાથ મૂકવા ચિનંતી કરી. જેવા એ જાણના હાથ અડક્યા કે તરતજ...ઓહો ! કેવી સુંદર કન્યા ! કુંવર આમોજ જની ગયો. પહેલાં તો એણે માન્યુ જ નહિ કે આ મેસી માછલી છે, પણ પછી અચાનક તરત એાજખ્યે અને માછલીએ કહેલી વાત પણ માદ આવી ત્યારે માન્યું.

દિવસ ઉપર દિવસ આનંદમાં વીતતાં ચાર ન લાગી, અને અપાસનો દિવસ નજીક આવતો ગયો. રાજકુંવર અપીરો થયો. નાગકન્યા એને જવા દેતી નહોતી. આખરે રાજકુમારે પોતાની પ્રતિજ્ઞા રમરણ કરાવ્યું

એટલે એણે એક શરતે એને જવા દેવા કહ્યું. “ મને સાથે લઈ જાઓ તો જવા દઈશ. હું તમને ઉપયોગી થઈ પડીશ, અડ-ચણકારક નહિ થઈ પડું. તમે મને જીવિતદાન આપ્યું છે; હવે તમને છોડીને ક્યાં જઈ ? ”

આમ કુંવર, પૂર્ણિમા, નાગકન્યા, તથા મૈત્રિકની ટોળા પ્રવાસ પાલખીમાં ચઢીને નીકળી પણ એ લોકો કિનારે પહોંચવાની તૈયારીમાં હતાં તેટલામાં અમાસ આવી ગઈ. હવે શું કરવું ? એ લોકો ગમરાયાં. પણ દેવે હાથ રાખીને છેવટે કિનારે તો આવ્યાં. પણ ત્યાં “ કુંવરી લાવો, કુંવરી લાવો ” કરતા, અને નાચતા અંધાર રાક્ષસો આવી પહોંચ્યા. કુંવર બાણમાંથી તીર છોડવા માંડ્યો. પણ રાક્ષસો તરતજ સાવધાન થઈ ગયા અને અદશ્ય થઈ ને એમને હેરાન કરવા માંડ્યા. હવે નાગકન્યા મદદે આવી, “ કુમાર પૂનમપરીને મારામાં સમાઈ જવા દો. રાક્ષસો એને નહિ શોધી શકે. તમારી રાજ હોય તો હું તે પ્રમાણે કરું. ”

“ કશુંલ છે. ” કુમારે કહ્યું.

નાગકન્યા તરતજ એક મંત્ર બોલી. તરત જ કુંવરી અદ્રોષ ! રાક્ષસોની આંખ ફાટી ગઈ. કુંવરી ક્યાંય નહોતી. ઘણી શોધી, પણ શું વળે ? સામેજ ઉમેલી નાગકન્યાના સરીરમાં જ પેસી ગઈ હશે એવો વહેમ પણ કેવી રીતે આવે ? છેવટે હતાશ થઈને તેઓ આવ્યા ગયા.

“ પરીને પાછી તો જરૂર કાઢીશ કુમાર ”, નાગકન્યા બોલી. “ પણ બહાર નીકળતે એ મારું રૂપ પણ એવંતી આવશે. હું કાળીમઠ પડી જઈશ. ” એમ કહીને એણે મંત્ર બોલ્યો, પૂર્ણિમા પહેલાં કરતાં પણ વધારે તેજથી ઝળહળતી બહાર આવી. અપૂર્વ ત્યાગની મૂર્તિ જેવી નાગકન્યા સાત કાળી પડી ગઈ હતી. બાંધાંતી આંખમાં આંસુ ચમક્યાં.

થોડે દિવસે કુંવર પોતાના સંજ્ઞામાં
અધાની જોડે સુખરૂપ આવી પહોંચે.

પરંતુ હજી એના નંશાઈમાં શાંતિ લખા-
ગેલી નહોતી. પોતાની એ રાણીઓને લઈને
કુંવર પિતા આગળ બસરગારમાં આવી
ઉભો રહ્યો, એટલે રાજા પુરા તો બચ્યો થયો,
પણ પહેલેથી ખીજાયતો હતો, એટલે એટલું
કહ્યા વગર એનાથી ન રહેવાયું, “ તું પ્રકાશ
જેની ધોળા ને રપાળા કન્યા તો જલ્દર લાન્ધો,
પણ મેઘવરણી આંખો વાળી અને આકાશ
જેના જુરા વાળ વાળા એ ક્યાં છે ? ”

કુંવરના સુખ ઉપર મોંઠક આવી ગઈ.
પણ હજી નાગકન્યા એની મદદે ઉભી હતી.
“ ચિન્તા ન કરશો કુમાર, હું તો કાળા
ચંદ્ર ગઈ છું, એટલે મોઢને મોઢું બતાવવાની
હોંશ મને રહી નથી. ગઈ વખત પૂર્ણિમા
મારામાં સમાઈ ગઈ હતી. અત્યારે મારો
વારો. ” હજી તો પૂરું બોલી ન બોલી ત્યાં
તો સમાની અગવળી વચ્ચે નાગકન્યા સુમ :
રાજની નજર પૂર્ણિમા ઉપર પડી, તો એની
આંખો પહોળી થઈ ગઈ. એની બમરો અને
કીકીઓ મેઘવરણી ચંદ્ર ગઈ હતી. રજા સલા
કાળા પડી ગયેલા શરીરનો ઉપયોગ પણ
નાગકન્યાએ કુંવરને ખાતર પૂર્ણિમાનું રૂપ
વધારવામાં કર્યો.

હજી રાગને સાન ન આવી. “ આકાશ

જેવા જુરા વાળનું શું ? ” એ બોલ્યો. કુંવર-
રથી બોલાઈ ગયું-“ વાળ ને વળા જુરા
હોતા હશે ? જૂખરા કે સોનેરી હોય. ”

પણ હવે પૂર્ણિમાનો વારો હતો. “ એ
હો એટલું જ ને ! કુમાર બોલો પડે જ
નહિ. આકાશ મારો સંગે બાપ છે. હવેથી
તમે મને આકાશથી જુરા ફેરાકલાપની
વચમાં જ જોડો પામશો. તમારે ત્યાં શોખતો
છતાં હવે સદૈવ આકાશમાં મારા પિતાને ત્યાં
જ હું વાસ કરીશ. ”

આટલું કહીને પરીએ પાંખો પ્રસારી.
પગવારમાં એ અંતરીક્ષમાં પહોંચી ગઈ.
બાપ દિકરો ઉપર જોય, તો જુરા મંલીર
આકાશ વચ્ચે જોરી પૂનમપરી મંગે છે, તેમાં
એની કાળા બમરો અને આંખો શોખે છે;
એની ચાંદની ફનીયા ઉપર બધે રેલાય છે
અને સૌ મોઢને રીતળ કરે છે.

હવે પૂનમપરી આકાશમાં જ વસે છે.
મહિનામાં ચૌદ દિવસ એ ધરતી ઉપર
પોતાની જોડે ચાંદનીને મોકલે છે, જગતમાં
એ બધાંને આનંદ આપે છે.

પરંતુ પૂર્ણિમાની રાતે એ પૂનમપરી
જાતે ઉતરીને કુંવર સાથે રમે છે. પેલા
અંધાર રાક્ષસોના બચથી એ થોડા દિવસ
સંતાઈ જાય છે. એને આપણે અંધારીવાં
કહીએ છીએ. પણ પૂનમે પૂનમે તો રાજ-
કુમારને ત્યાં પૂનમપરી હોય જ.

શાળા

જ્ઞાન અર્જતી મન એશ્વતી
સર્વ દિલ્લેમાં રસ પૂરતી
આનંદી હવન તું ઘડતી
જ્યોત બરે તું જ્ઞાનની જલતી
મજાની શાળા
અમરી મજાની શાળા.

કાલા પેલા બાળો આવે
પથર પાડી સાથે લાવે
સમાન સહુને તું તો મંજુતી
માણુ પરાગ સમસ્તે લેટતી
મજાની શાળા
અમરી મજાની શાળા.

લિક્ષા

:: લીમપલાસ ::

મુજ રંક તણું જીવન આણું ચે ઉત્તળી હે ! ઉત્તળી હે !
ઉરનાં દુઃખ દારિદ્ર, તાપ સંતાપ, મીટાવી હે ! મીટાવી હે !

પ્રભુ ! રક્ષિત જીવનમાં આપી હે !

આ રંક જીવનને ઉત્તળી હે !

૧

વિશ્વ અગિલને ખૂણે હુંઠતાં કહેને પ્રભુજી ! કયાં તું હશે ?

ઉર કયાં તું જશે ? પ્રભુ ! કયાં વસે ? ઉત્તર એના કયાંય હશે ?

પ્રભુ ! ખોળે ભરી તું ભક્તિ હે !

મુજ અંતર - વેદન કાપી હે !

૨

ઉર - તંતુ સચેતન કાજ પ્રભુજી ! જ્યોતિ એક ઝગાવી હે !

પ્રભુ તુજ આણુમાં લઈ લાગી એ અંતર ધૂન લગાવી હે !

પ્રભુ આપી હે ! તું આપી હે !

મને અંતર - ચક્ષુ આપી હે !

૩

મીતુ ખરભોરજી દેસાઇ

અમ રંક ઘેર પધારો !

:: દુર્ગા ::

અમ રંક ઘેર પધારો....

પ્રભુ અમ રંક ઘેર પધારો....

નહિ સતાવું સોવું માગી દે

દુઃખમાં કંઈ ઘટાડો;

લીજ માગીશ હું નાનકડી એક

માનવ પૂર્ણ જનાવો ! અમ.

ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય અને એ

મુમન - હાર ઠહારો,

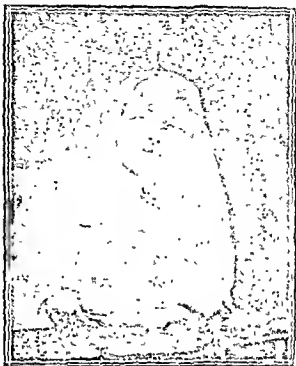
એવું કને કેં મારી ન મળે

હૃદય બાવ સોહાવો ! અમ.

“ પદાકર ”

શ્રી મતી
નામીબાઈ કા-
કરશી સુની-
વર સીડીએ

શ્રી શારદાબહેન મહેતા

તેમની કાર્ય-
શક્તિ અને
ઉત્સાહ પરત્વે
યુગ્ય હોઈ
તેમનો સહ-
કાર મેળવવા
સદાય તૈયાર
રહ્યા છે.

૨૬ ૧૯૦૮
શ્રી તેમજે સ્ત્રી
કેળવણીના
અને માન-
બાળા દ્વારા
સિદ્ધિ કાર્ય-
માં ઉડે રસ
બેવા માંડ્યો
છે. સ્ત્રીઓને
પોતાના જીવ-
નને અનુકૂળ
જગવણી હોવી
તો શ્રી અને
તે માનુષ્યામાં
દારા અપા-

ણું શું હોઈ શકે ?

કાકરશી સુનીવર-
સીડીના સંસ્થાપક અને
સંચાલક તરીકે શ્રી
કર્વે હતા પરંતુ આર-

ભથ્થા જ તેના નિર્મીણ, વિકાસ અને તેની
ઉન્નતિમાં શ્રી શારદાબહેનનો કાળો કામ નથી.
પત્નીસ વર્ષથી તેઓ આ સુનીવરસીડીની
એન્ટ અને સીનીકેટમાં સ્ત્રી સ્ત્રીઓની કેળવ-
ણીની પ્રગતિ માટે અવિરત કામ કરી રહ્યાં
છે. સુનીવરસીડીની દરેક અગત્યની સગિતિઓમાં
તેમને મુકવામાં આવ્યાં છે અને તેમજે તે
દરેક અગત્યમાં સુધારા પ્રાપ્ત કરેલ છે. શ્રી કર્વે

પરિચય કથાપનાર .....
પ્રભુદાસ બાલુભાઈ પટવારી
શ્રી. એ. એલ.એમ. બી.
.....

પરી જોઈએ એ બાળ-
તમાં તેમજે નેદાદ ઉ-
પાડી હતી. ૧૯૧૫ માં
અખિત હિંદ સમાજ-
સુધારા પરિષદમાં શ્રી

કર્વેએ સ્ત્રીઓની અભગ સુનીવરસીડી માટેની
લાક્ષ્ય પાડી હતી. એ અરસામાં શ્રી શારદાબહેને
સુનરસતરી અને વિદ્યોપત: સ્ત્રીઓની સેવાનું
ખેવ લક્ષમાં રાખી જાહેર સેવામાં અપમાન્યું
હવું. આ કાર્ય માટે અમદાવાદમાં કાંઈક
અનુકૂળતા મળશે તેમ જાણવાથી વડોદરાથી
પરજાર ઉપાડી અમદાવાદમાં રથજાંતર કયું.
ચોક્કસ વિચારના સહકારમાં સ્ત્રીઓની કેળવ-

છીના કાર્યને મૂર્ત સ્વરૂપ આપ્યું. ૧૯:૬ માં મહિલા વિદ્યાલયનું સુકાન હાથ ધર્યું. સ્ત્રીઓ સમાજની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ અને વ્યવહારિક શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી શકે તે હેતુપુરઃસર આજ અભ્યાસક્રમ ધરી કાઢી મહિલા વિદ્યાલયની વિદ્યાર્થીનીઓને શાળાત પરીક્ષાનું 'ગુરુ' સરટીશીટ આપવાની યોજના અમલમાં મૂકી. આ કાર્યમાં રા. ઇન્દુલાલ ચાવ્લિક તથા ડૉ. સુમન્તે તેમને યશો સુંદર સાથે આપ્યો હતો. ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળનું સંચાલન હાથ ધરી તેમણે એ સંસ્થા મારફત સ્ત્રી કેળવણીના પ્રશ્નને આગળ ધપાવ્યો. આને મહિલા વિદ્યાલયનું નાવ કેવી સુંદર પ્રગતિ સાધી રહ્યું છે ?

આને પણ ત્યારે સ્ત્રી કેળવણીના વિરોધીઓનો એક મોટો સમૂહ અસ્તિત્વ ધરાવે છે ત્યારે ત્રણ હાથમાં પહેલાં સ્ત્રી શિક્ષણના કાર્યમાં કેટલી મુશ્કેલીઓ અને વિટંબણાઓ હશે તેનો સંકેતે ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. અનેક પ્રતિકુળ સંજોગોમાં પણ શ્રી શારદાબહેન હસતે મુખે આશાવાદી બની પોતાના કાર્યને આગળ ધપાવવામાં મશગુલ રહ્યાં છે અને અનેક કામો પોતાને સહજ સુલભ સરળતાથી પાર પાડ્યાં છે.

અનેક સમસ્યાઓમાં સંસ્થાના નિભાવનો પ્રશ્ન ચિંતિત હોય છે. એક પાઠનો પણ મુડી વગર તેમણે છોકરીઓની હચ્ચ કેળવણી માટે તેમણે મહિલા વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી, પોતાના આત્મ વિશ્વાસના બાળ ઉપર તથા એ ત્રણ સહૃદયી મિત્રોના બળ ઉપર તેમણે આ કામ આરંભ્યું. અમદાવાદમાં ફંડ એકઠું ન થઈ શક્યું એટલે મુંબઈ ઘેર ઘેર બટકા રકમ એકત્ર કરી. કંઈએ કસોડીમાંથી પસાર થઈને આજે આ સંસ્થા પમખર બની છે તેનો લાભ અસંખ્ય સ્ત્રીઓએ લીધો છે, અને તેમાંથી ગુજરાતે અનેક સેવિકાઓ મેળવી છે.

અમદાવાદની માફક જ વડોદરામાં મહિલા

પાઠશાળા તેમના તેમજ ડૉ. સુમન્તના તથા શ્રી. મદુભાઈ કાંટાવાળાના પ્રયાસથી જ શરૂ થઈ હતી અને આજ સુધી તેનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે. શ્રી. મહારાણી સાહેબ ચીમનાગાઈ ગાયકવાડે સારી રકમ ભેટ આપીને આ સંસ્થાના આરંભમાં સહાય તેમના અને ડૉ. સુમન્તના પ્રયાસથી મળી હતી. વડોદરાની શ્રી. ચીમનાગાઈ સ્ત્રી સમાજ તેમના ઉત્સાહથી શરૂ થઈ હતી, અને વડોદરાની બજારિ આ સમાજને જ આભારી છે, તેમના દરેક કાર્યમાં ડૉ. સુમન્તની સહાનુભૂતિ અને સક્રિય મદદને લીધે થયે અંશે તેમના કાર્યમાં સરળતા મળી છે. આ વસ્તુ પુરૂષ વર્ગે ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે

યુગયુગના અન્ધાધ, અને અત્યાચારથી પ્રતીક્ષિત હિંદના નારી વર્ગમાં આજે બહુ-તિનાં પહેલું વહી રહ્યાં છે. પોતા પર લઘાચેલાં કાયદાનાં, સામાજિક, અને રીઝીગત એવાં અનેક બંધનો તોડવા આજે સ્ત્રીએ માથું ઊંચક્યું છે. ગુજરાતમાં આ પ્રવૃત્તિનો આરંભ કરવાનો વડા શ્રી વિદ્યાબહેન તેમજ શ્રી. શારદાબહેનને જ મળે તેમ છે. ને ને ક્ષેત્રમાં તક મળી છે ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓના હક્ક માટે શ્રી. શારદાબહેને આંદોલન જગાવ્યાં છે. અને વિશેષ અગ્નિસ હિંદ મહિલા પરિષદ દ્વારા તેમણે આ દિશામાં ઘણું કામ કર્યું છે. ત્રણ ત્રણ વખત આ પરિષદનાં તેઓ ઉપપ્રમુખ સુંદર્યા છે.

જૂના રહી પ્રવાહને ફેરવવાનું કાર્ય એણે કહીન નથી. ઘણા ય સમાજ સુધારકોનાં બાવણે અને લેણાં કરતાં શ્રી. શારદાબહેનના મુંગા કાર્ય વડે આ પ્રશ્ન કેટલો આગળ ધપ્યો છે તે હરીક્ત તો સમાજ સુધારામાં રસ લેનારાઓથી અજાણ નથી.

આ ઉપરાંત તેમણે અનેક ક્ષેત્રોમાં

પોતાની સેવાઓ આપ્યા કરી છે. મુબઈ મુનીવરસીટીમાં સૌથી પ્રથમ મૂલાયેલ સ્ત્રી સભ્ય સેરીકે જવાનું. મુનિરલીપાલીટી અને લોકસભામાં તેમણે સરસ કામગીરી બજાવી છે. રાજકીય કાર્યમાં પણ સદાય ઉદ્યમ રહ્યાં છે.

૨૧. સા. મહીપતરામ અનાયાચમ, મુબ-
રાત વર્નોક્યુલર સોસાયટી, બ્યોલોજી અનેક સંસ્થાઓના ઇન્સ્ટ્રક્શનમાં તેમનું કાર્ય ક્રોધ બેઝી શકવાનું નથી.

સાક વર્ષની વયે ધણીખરાને આરામ અને નિવૃત્તિ બોધે છે ત્યારે આજે આ બહેનની કાર્યપ્રવૃત્તિ જરા પણ શયિત થઈ નથી. ગમે તે બ્યક્તિ જાહેર કાર્ય માટે તેમની પાસે જાય તો તેઓ ઉમંગ અને ઉત્સાહથી પોતાથી બનવું બધું કરી આપવા તત્પર રહે છે. પ્રતિદિન 'ઇથુ' થતા જતા માનવદેહના કારણે તેઓ બહુ યુગાધુમ કરતાં નહિ જાણાય પરંતુ પ્રબળ માનવશક્તિથી પોતાના કામમાં રિયર પગે આગળ વધી રહ્યાં છે. ધડપણની વીકાશ કરતાં જીવાની-આત્મી સાદસવૃત્તિ હજી તેમનામાં વિશેષ દેખા દે છે.

તેમની અયાગ કાર્યશક્તિ વડે જ નહીં પરંતુ તેમના ઉમંગી સ્વભાવ વડે આજે તેમણે અનેકને આકર્ષ્યાં છે. સ્વાભાવિક નિરાડંબરતા અને નિખાલસ હૃદય વડે એ સૌમ્ય મૂર્તિએ અનેકને જીત્યાં છે. વિચારોના ગમે તેવા મતભેદ હોય છતાં તેમણે ક્રોધ દિવસ ઉંચા અવાજે અક્ષર કાઢ્યા નથી. ઉંદુનું પોતાનું દષ્ટિબિંદુ નમ્રતાથી મૂકીને સામા પશુપાળાને હસતાં હસતાં હરાવવાની કળા તેમણે હસ્તમત કરી છે. આપણા મોટા

નાના જાહેર કાર્યકર્તાઓ પોતાને કાવતું ન થાય ત્યારે કેવા છંદેકાછ પડે છે અને તેમનામાં ઉદ્ભેગ, દુરામદ અને ક્રોધ કેવું જોર કરે છે તે આપણે ક્યાં નથી જોતા ? અહિંસા, સત્ય અને શિસ્તપાત્રન વિશે સેબો લખનારાઓ અને બાળક કરનારાઓમાં નાનીસી વાતોમાં પણ ધરમાં અને બહાર ફેટલી જમી સ્વાભાવિક હિંસાટુતિ દેખાય છે ? તે બધાને આ બહેન પાસેથી ધણું શીખવાનું મળશે. તેમણે પોતાના વિચારો માટે આગ્રહ ધરાવ્યો છે પરંતુ ક્રોધ દિવસ ઉમ વાદવિવાદ કયો નથી. કદાચ ક્રોધને પણ નારાજ કરવાની આવડત તેમનામાં ન હોય તે પણ બનવા જોગ છે. સર્વ પ્રત્યે સમાન લાગણી એ આજે એમના સ્વભાવનું અભિન્ન અંગ બની ગયેલ છે. આજે અનેક તેમની પાસે પોતાનાં દુઃખો રડવા જાય છે અને ખરેખર તેઓ હસીને જ પાછા ફરે છે. આ કારણે ધણીને એમની પાસે વારંવાર જવાનું મન થયા કરે એ સ્વાભાવિક છે.

જીવનના અનેક વિવાદ અને વિટંબણાઓને તેમણે હસતાં હસતાં ઝીલ્યાં છે. જગત સુંદર છે અને આપણો પંથ ઉત્તમવળ ધ્યેય પ્રતી જાય છે એમ ગણીને જીવનમાર્ગની વિકટતાઓને તેમણે હળવી સેખા છે. અનેક નિરાશાઓમાં તેમણે આશાઓ સેરીને હસવું મુખ રાખ્યું છે. ઉદાત્ત કાર્યને જીવન અર્પણ થયેલું જીવન એ જ. સાચી અને ખરી જીવેલી જીંદગી છે એ સૂત્રને તેમણે બરાબર અપનાવ્યું છે.

આવા નિરાડંબરી અને ઉમંગી સેતીકાને ચૂંદીને કેવો મુનીવરસીટીએ પોતાને જ ઉચી કક્ષાએ મૂકી છે તે નિઃશંક છે.

ચાંદની

: રાસ :

જોને સખી આકાશે આજ-
ચંદા....કે-વી ખીલી છે. (૨)
ઝાડ પાન સર્વ સખી હેતે જૂલે છે,
ભાન સર્વ ભૂલી જાળકે સૌ રમે છે,
હીસે રઢિયાળી આજ રાત-
ચંદા....કે-વી ખીલી છે.
જોને સખી૦
તેજના અંગાર આભમાંથી અરે છે,
તારલા ચમકે ને-રાખી ચંદા સોહાય છે,
રજની સજે છે જોના આજ-
ચંદા....કે-વી ખીલી છે.
જોને સખી૦
વિશ્વ બધું આજ સખી રૂપલું દેખાય છે,
હપંથેલા ધ્રુવડનો સ્વર કંઈ સૂણાય છે,
હરણે છે વિશ્વનો સમાજ-
ચંદા....કે-વી ખીલી છે.
જોને સખી૦
અમૃત સમ શાન્તિનું સિંચન કરે છે,
જોની ન્યોતિથી જગ આખું જગે છે,
તેજ જોને દે રવિ રાજ-
ચંદા....કે-વી ખીલી છે.
જોને સખી૦
ચાંદનીનો રાસ આજ સર્વ સખી ગાય છે,
સ્વર મીઠો સાણી સુસ્વરમ્ હરણાય છે,
રૂપે મદી છે આજ રાત-
ચંદા....કે-વી ખીલી છે.
જોને સખી૦

ભાઈબંધ " નવચેતન " નો મંગલ મહોત્સવ

અમદાવાદના ઠેકાણા સહિત્યરસ સંસ્થા-સુધારીઓ લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ, ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, શ્રી. ચંદ્રિકા રાવળ, શ્રી. દેશમ શેઠ, શ્રી-ગુરુવોત્તમ ખરેખ, શ્રી. રમણિકલાલ દલાલ વગેરે તરફથી 'નવચેતન' મંગલ મહોત્સવ ઉજવવાની એક યોજના બધી છે તેને અમે આવકારીએ છીએ. જુહુદ ગુજરાત-કેક કલકત્તાથી પ્રસિદ્ધ થતા (હાલ વડોદરાથી) અને 'વીસમી સદી'ની ખોટને જીલ્લાની દેતા એ ગણિકનો મંગલમહોત્સવ ઉજવાય એ ઇચ્છનીય હોઈને હરેક સાહિત્ય રસિકની એ અત્યંત અગત્યની કૃષ્ણકૃપે માનીએ છીએ. 'નવચેતન'ના તંત્રી અને સંચાલક શ્રી. ચંપશીભાઈ અમેક 'આધિક' સુદેવીઓનો ભાર સહન કરતા એને એના ઉત્તરોત્તર વિકાસ-પાથે જતા સ્વરૂપે પ્રકટ કરતા રહ્યાં છે. એને અંગેની ભારે ખોટ પેલું જોગવામાં એ પાછો પડ્યા નથી. એને હજીએ એના પગ પર મૂકી રીતે જોલું રહી શકે તેવી તેની આધિક સ્થિતિમાં આવ્યું નથી.

આ સંજોગમાં એને ફૂલ નહિ તે ફૂલની પાંખડી તરીકે પણ ગુજરાતી સાહિત્યપ્રિય જનતા તરફથી એનો સત્કાર કરે એ ખાસ વાંચનીય છે. એને અંગેના એ માટે નિભાયેલી સમિતિએ પ્રકટ કરેલા પરિપત્ર અમે આ નીચે આપીએ છીએ.

" ગુણસુન્દરી "નાં મૂલ વાચકો એને આવકારી પોતાની સક્રિય સહાનુભૂતિ એ સમિતિ પર પાડે એમ ઇચ્છીએ છીએ. તંત્રી : ગુણસુન્દરી "

પરિપત્ર

શ્રી જુહુદ ગુજરાત 'નવચેતન' મંગલ મહોત્સવ

પ્રમુખ,
લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ
ઉપપ્રમુખ,
ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ

O/o આપતાં પ્રેસ, ખાડીઆ
અમદાવાદ, તા. ૧૮ : ૭ : ૧૯૪૨

શુભ સંજોગ
સંજોગ

નિ. તા. ૧૬ : ૫ : ૧૯૪૨ને રાજ નીચેના પરિપત્ર, સાથે રસોવેલી સહીઓથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો:—

ગુજરાતનું અદિતીય માસિક 'વીસમી સદી' તેના સાપ્તિક સંચાલકનો આખ મિલાય નક્ક થયું છે, છતાં, મિત્રો ને પ્રશંસકોના મંતવ્ય અનુસાર 'નવચેતન' માસિક એનાં સંસ્કરણોને સતેજ રાખે છે. 'નવચેતન' માસિક, કલકત્તા (બંગાળ) એવા દૂરદૂરના પ્રાંતમાંથી પ્રસિદ્ધ થાય છે અને જનમાં ઉચ્ચ સત્કાર સિંચાય એવું વાચન, જુહુદ ગુજરાતને અજો દાયકા થયાં પીરસી રહ્યું છે. એની પ્રતિષ્ઠા જાંખી ન પડે, બધે ઉત્તરોત્તર અધિક અને તે વાસ્તે તેના અતીતા તંત્રી ભાઈ ચંપશીભાઈ નાણાં, જલેમત અને વિદ્વાતા

જેવી ત્રિવિધ શક્તિ ખર્ચી રહ્યા છે; આ વસ્તુસ્થિતિ ધ્યાનમાં લઇ, 'નવચેતન' માસિકની પ્રશસ્ત્ય સેવાને સન્માનવા-યોગ્ય કદરનો વિચાર કરવા, તેના શુદ્ધાતુરગીઓ તથા પ્રશંસકોની પ્રાયશ્ચિત્ત સભા રાખવામાં આવી છે. આપને સમયસર પધારવા સારાલ નિમંત્રણ છે- રચણ કુમાર કાચોલય; સમય-સાંજના સાંઠા છે; દિવસ તા. ૨૧ : ૫ : ૧૯૪૨, શુક્રવાર.

વિદ્યાબહેન ૨. નીલકંઠ

દરિપ્રસાદ પ્ર. દેસાઈ

રવિશંકર મ. રાવળ

પુરુષોત્તમ પારેખ

કેશવ દ. શેઠ

પરિપત્રમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે તા. ૨૧ : ૫ : ૧૯૪૨ ને શુક્રવાર 'કુમાર કાચોલય'માં લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠના અધ્યક્ષપદે સભા યજ્ઞ હતી. સભામાં, 'નવચેતન'ના લેખકો, વાચકો તેમજ સાહિત્ય-સંજોગે દાગરી આપી હતી. સમભાવપૂર્વક થતી ઘાટાઘાટ યજ્ઞ હતી અને બુદ્ધ મુન્દરાતનું પ્રતિનિધિત્વ બળવવા પ્રયત્ન કરી, અમદાવાદ યુદ્ધમાં આવતી શરદશત્રુ દરમિયાન નવચેતન મંચ મહોત્સવ ઉજવવાનો દ્રાવ સર્વાનુમતે થયો હતો.

મહોત્સવસમારંભની સ્વાગતસમિતિનાં અધ્યક્ષ તરીકે લેડી વિદ્યાબહેનની, ઉપાધ્યક્ષ તરીકે ડૉ. દરિપ્રસાદ વજરાય દેસાઈની અને મંત્રી તરીકે કેશવ દ. શેઠની વરણી યજ્ઞ હતી-જરૂર જણાય તો વધુ મંત્રી અથવા મંત્રીઓ ઉમેરવાની છૂટ રખાઈ હતી.

એ ઉપરાંત, નિયત હોદ્દાદારોએ, પરિપત્રદારા, મંચમહોત્સવને લગતી ખબર મિત્રો ને પ્રશંસકોમાં પહોંચાડી, તેમની સહાનુભૂતિ મેળવી, વિશદત વ્યવસ્થાપકસમિતિ નીમવાનું પેણું કરાવ્યું છે.

આ સંજોગો ખાત અપેક્ષા એ છે, કે મંચમહોત્સવ ઉજવી, 'નવચેતન'ના તંત્રી ભાઈ ચાંપંચાંગોશ, જે માસિકપ્રકાશનના ખર્ચને અંગે ચાલુ આર્થિક બીડ બોમળી રહ્યાં છે, એને યથાશક્તિ પદોચ્ચી વળવા કમર્માં કમ દબરેક રૂપિયાની ચેલી તેમને સમર્પણ કરવી.

—એટલે, હાગબગ ૧. એક દગરની નાણુચિલી અને બુદ્ધ મુન્દરાતના પ્રતિનિધિત્વ સાથેના સમારંભને અંગે સુમારે પાંચસોએક રૂ. જેટલું ખર્ચ મણીએ તો એજામાં એજા રૂપિયા ૫૦૦૦૦ બંડોળ આપણે એકઠું કરવું જ જોઈએ.

આ પ્રમાણે યજ્ઞેલા દ્રાવ અને સંકલ્પને સજા બનાવવા પ્રયત્ન શરૂ થયો છે, આપનાં-સમભાવ, કદરવાની ને ઓદાર્ય પ્રત્યેના દદ યજ્ઞીન સાથે. આપની પાસે નમ્ર બોલ નોખીએ છીએ કે :

૧. સમારંભસમિતિના વ્યવસ્થાપકમંડળમાં સભ્ય તરીકે આપનું નામ આપવાનો સમભાવ-દર્શાવશે.
૨. આપના વસવાટવાળા રચણી બની શકે એટલા પ્રતિનિધિઓની નામાંચલિ મોકલવાં કૃપા કરશે.
૩. સમારંભના બંડોળમાં યથોચિત રૂબાંખડી એકત્ર કરી મોકલવાનું ઓદાર્ય દર્શાવશે.
૪. મહોત્સવસમારંભ ઉજવવાને લગતાં આવસ્થક સૂચનો કરી આપના વિચારનો લાભ આપી આભારી કરશે.

પ્રત્યુત્તર વેળાસર લખી વિશેષ આભારી કરશે.

નમ્ર-સેઠી,

કેશવ દ. શેઠ

પુરુષોત્તમ પારેખ

રમણિલાલ દલાલ

માનદ મંત્રીઓ

૧ જે માર્ચે બાળ પુરુષોત્તમ પારેખ તથા બી. રમણિલાલ ને દલાલને સંદર્ભત્રીએ તરીકે લીધાં છે.

શારાફને મળેલો નાણાંનો ખદલો

છેલ્લું : ધી. અા.

સા. જના છ. વાઘ્યાની લોકલ મારી પરં તરફ ધસી જતી હતી. એક ડબ્બાના ખાતી કમરાના ખૂણામાં બેઠેલી ચમેલી વિચાર-ચિંતન નગરે આમતેમ જોવા કરતી હતી. કંદરતાનાં અનુપમ સૌન્દર્ય તરફ તેણીનું લક્ષ્ય બિનકુલ નહોતું, કારણ તેણીએ પરીક્ષામાં બરાબર લખ્યું નહોતું.

થોડા વખતમાં મારી દાદર રોડને ઊભી રહી, અને ચમેલી ઝડપથી ચોપડીઓના થોકડા ઉઘાડીને નીચે ઉતરી. કીરમજી રંગની સાડીમાં સજ્જ ચમેલી ખૂબસૂરત લાગતી તે બાળા પેટદોશમાં દાખલ થતાં માથુસો તરફ આગ્ર-રતાથી જોતી હતી. એકાએક તે સહેજ ઢસી, અને તેણીની પાસે આવતા એક આધેડ ઉમ્મરના પુરુષને પોતાની બૂટા રંગની આંખોથી આવકાર આપ્યો. ઘેર જતાં રસ્તામાં તેણીના પિતાએ પરીક્ષાની બાબતમાં પહેલા સવાલના ઉકાડે જવાબો આપતાં તેણી બોલી કે 'પરી-ક્ષાનું પરિણામ બહાર પડતાં સુધી પોતે તે સંબંધી કંઈ વિચાર જ કરવાની નથી.'

ચમેલીનો પિતા કીસન મુખ્ય કારકુનની જગ્યા ઉપરથી થોડા વખતથી નિવૃત્ત ચમેલી હતો. તેની માતા તેને બે વર્ષની મુદ્રાને બદલે વર્ષ પહેલાં યુવતી ગયેલી હતી, અને તે દરમિયાન કિસને તે બાળાને ઉછેરવામાં ગ્રેમ ભરેલી કાળજી, હાથની કમળા કુસુમસગી નરમ આંખોવાળી સુંદર છોકરીને જોતાં ધાણ કરતાં વધારે કળામૃત ચમેલી લાગતી હતી. ખીજે દિવસે ગણપતિનો તહેવાર ઉજવતા આગુખાનુના લોકોના આનંદોદ્ગાર સંભ-ળાતા હતા, અને નવાં કપડાં પહેરીને પસાર થતાં. લોકોનાં રોજાં બધે રંગ ભેરગી કપડાં

અને સૂર્યના તેજમાં ચમકતા અલંકારોનો સમુદ પસાર થતા હોય તેવાં લાગતાં હતાં.

ચમેલી પિતા પાસે આવી દર્પથી બોલી 'પિતાજી ! હું' તથા મારી સહીષણીઓ પણ, સુખસંપત્તિદાતા એવા ગણપતિની કંદેરમાં નીજળનારી સ્વારીમાં જવાનાં છોએ.' તેણી આમ બોલતી હતી તેટલામાં તેની બે સહી-પણીઓ મીનાક્ષી અને અન્નપૂર્ણા, રેશમી સાડીઓ અને રૂપાનાં સાંકળાં પહેરીને તેમના બંગલાના દરવાજાપાસે આવી.

થોડીવારમાં તે ત્રિપુટી રસ્તે ચાલવા લાગી, અને તેમની પાસે ચકચકીત થાળમાં ગણપતિની મૂર્તિ અને તેમની ધરાવેલી સામગ્રી લઈને એક તોડર ચાલતો હતો. સાકડાની ચણતારેલી બેઠકા ઉપર મૂકેલી સેંકડા દેવાની મૂર્તિઓની સ્વારી વિજયગીતો તથા આનંદો-દમારનો મેલદલ સાથે સમુદ તરફ જવા લાગી.

મૂર્તિઓને ડુબાડવાની ક્રિયામાં એકકદમ બંધાણ પડ્યું. ચમેલી અને તેની સાહેલીઓ બિબી બિબી આગુખાનુ જોતી હતી તેવામાં એક મોટો સર્પ તેમના તરફ ધસી આવ્યો. તેમની ચીસોએ રસ્તા પર ચાલ્યા જતા બે યુવાનોનું ધ્યાન ખેંચ્યું, અને તેમાંના એકે ચાલકા વાપરીને એકકદમ સાકડીના ફટકાથી સર્પને બેભાન બનાવી દીધો અને થોડો વાર આમતેમ તરફિયાં મારી પાણીમાં પેસી ગયે.

ચમેલી આશ્ચર્ય પામીને તે પહેલાજ ઉઘા અને સફેદ પત્ર પહેરેલા તે યુવાન તરફ જોઈ રહી. તે ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો- "સહેજમાં જ ખચી ગયાં, દેવો કમાણુ છે. આપણે બન્ને મોટે આ કટોકટીની ધડી હતી." આટલું બોલી તે યુવાન જોડું નામ નરેન

હતું તે પોતાના મિત્ર સાથે ચાલતો થયો અને ચમેલી ઘડકતે હાથે, ઘેર જતાં ગીતો ગાતાં અને ખૂબો પાડતાં લોકોનાં ટાળામાં ખળો ગઇ.

* * *

ખીજે દિવસે સવારે, ચમેલી લાલ ફલવાળા શુભમોડના ઝાડ નીચે ધીમે ધીમે હીંચકા ખાતી, અને આગમે દિવસે જનેલા ખતાવતો, તથા નરેનનો વિચાર કરતી બેઠી હતી ત્યાં તેના પિતા ઉદાસ ચહેરે તેની પાસે આવ્યા, અને પાસેની બેઠક ઉપર બેસીને તે બોલ્યા: “ ચમેલી ! જો કે હું બહુ પૈસાદાર માણસ નથી તો પણ તારે માટે મેં ઉત્તમમાં ઉત્તમ રસ્તો લીધેલો છે. તને ઉચ્ચ કેળવણી આપવાનું માટે ખૂબ હવું અને તે પાર પાડવામાં મારી સ્થિતિ કોશી યથા ચમેલી છે. પહેલાં નિશાળમાં અને પછી તને કોલેજમાં બહુવાવવા માટે ધણાં નાણાં ઉછીનાં લેવાં પડ્યાં છે.”

તે બોલતા અટક્યા, અને ગભરાઇ ઉઠેલી ચમેલીએ દીનતાથી પૂછ્યું: “ પિતાજી ! શું હું આવી ખરચાળ નિશાળ અને કોલેજમાં ન ગઇ હોત તો ન ચાલત ? શું તેથી તમે મને જોહી ચાલત કે મારી કેળવણી કોઇ વાતે અધુરી રહી જત ? ”

કીસન ચૂપ રહ્યો: ચમેલી હિંચકા પરથી ઉઠીને તેના પિતા પાસે ધુંટણિયાબર બેસી ગઇ અને બોલી “પિતાજી ! તમને કુખી જોશ કરતાં હું મરી જવાનું વધારે પસંદ કરું છું. તમારી આટલાં વર્ષોની ચિંતામય સ્થિતિ માટે હું જ જવાબદાર છું. આનો નિકાલ લાવવા માટે હું કાંઈ કરી શકું એમ છે ? ”

“ હા ! ” તે બોલ્યો “તેના એક જ ઉપાય છે. આ ગલીમાં સામે રહેતા તે જુદા યારાફે તને લેખ છે, તેથી તેણે જે મદિનાની અંદર

તેનાં પૂરાં નાણાં આપી દેવાનો ઉપરણી કરી છે, નહિતર.....” તે બોલતાં અચકાયો.

“ નહોતર શું ? તેણી બોલી હતી. ”

“ નહોતર મારે તને તેનો પુત્ર કે જે કદાચુમાં તેની જખીનોની દેખરેખ રાખવા માટે રહે છે તેની સાથે પરણાવવી. ”

આ સાંભળી ચમેલીનું મોઢું લેવાઈ ગયું. થોડી વારમાં તેણીએ પોતાની લાગણીઓ ઉપર કાણ મેળવ્યો, અને ઉભી થઈ દિલાસો આપતી હોય તેવી રીતે પોતાના જન્મે હાથ પિતાના ખભા ઉપર મૂક્યા.

કીસને આગળ ચલાવ્યું કે “ વળી આ મૂંચવાડાબરેલી સ્થિતિમાં મેં એક ખીજ બોલી શૂંક કરી છે. દેવું વાળા દેવા માટે હું થોડી થોડી રકમ દર માસે ખચાવતો હતો, પરંતુ જ્યારે તેણે આવી માગણી કરી ત્યારે હું મરણીઓ જાન્યો, અને રૂનો સહી કર્યો. પરિણામ વિપરીત આવ્યું, અને હું બચાવેલી રકમ પણ ગુમાવી બેઠો છું. હવે આપણી પાસે મારા પેન્શન શિવાય ખીજું કાંઈ જ સાધન નથી. ”

આ સાંભળી ચમેલી ઘણી નિરાસ થઈ, તો પણ થોડી વાર પછી દિંમત રાખીને બોલી- “ પિતાજી, મને લાગે છે કે હું આનો કાંઈ રસ્તો કાઢી શકીશ. કોલેજની મારી કેટલીક સખીઓ પૈસાદાર છે અને તેમની મંદદ હું લઇ શકીશ. ”

“ ના, આમ બીજા માગવાની નથી. ” કીસન બોલી ઉઠ્યો- “ હજી આપણે સ્વમાન ગુમાવ્યું નથી. મને માત્ર દિલગીરી એટલી જ થાય છે કે તારે હવે કોલેજ છોડવી પડશે, અને જલ્દી પરણી જવું પડશે. કારણ તે સિવાય મને ખીજે કોઈ રસ્તો સૂઝતો નથી. ”

ચમેલી બોલી- “ પિતાજી, આમ નારીપાસ ન ચાએ, આપણે સારાની જ આશા રાખવી જોઈએ. ”

ક્રીસતને તેણીની ધીરજ માટે અચંબો થયો, અને તે હીતે ધરમાં ગયો. વ્યથિતપ્રાણી અને અધારી બની ગયેલી ચમેલીએ તેમના બગીચાની નીચી દિવાલ તરફ ચાલવા માંડ્યું, ત્યાં તેણે એક નાનું દરબું જસ્યું તેના બાગમાં દોડી આવતું જોયું, અને તેણી આનંદમાં આવી જઈ એકદમ મોટેથી હસી પડી. તેવામાં તેની પાછળ કોઈને દોડતું આવતું જોયું, અને પછી-મને લાગે છે કે હું તમને ત્રાસ આપવાને જ સરખાયેલો છું. આ શબ્દો સાંભળી તેણીએ સાદા ઓળખ્યો, અને ચમકીને રૂદામે જોયું તો પોતાની પાસે મારી માગતો હેલ્ય તેમ નરેનને જોયો જોયો.

તેણીએ પૂછ્યું-“આ જસ્યું તમારું છે ?”

‘હા-તે છુટી ગયું અને અહીં દોડી આવ્યું. મને તમારા બાગમાં ધુસી આવવા માટે માફ કરશો,” અને તેણીને તે બચ્ચાને હેલ્યી પંપાળતી જોઈને લાગણીપૂર્વક જોયો: “તમને ગમતું હોય તો તમે તે રાખી શકો છો.”

“તમે બહુ સામ છે,” ચમેલી જોડી-“કહે તમે મારી જીંદગી બચાવી તે માટે હું તમારો આભાર માનવાનું તો જુદી જ ગણ હતી. મારા પિતાજી પણ તમારો આભાર માનવાને ઇતેમર છે. વળી હાલમાં તમને કેટલું આનંદમાં રાખી શકે તેવા સોબતીની વલર પણ છે.”

“હું તમને મળીને ધણો ખુશ થઈશ, આજે જાણે આવીશ.”

ક્રીસત છાનોમાનો, આ બનાવ ધરમાંથી જોઈ રહ્યો હતો, અને નરેનના ગયા બાદ પોતાની પુત્રીના મોઢા ઉપર પ્રસરેલી લાગણીઓ જોઈ, તે સહેજ હસ્યો, અને આ પુવાન કાણ છે તેની તપાસ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. આખો દિવસ ચમેલી પોતાના પિતાને મળી રહી નહી, પરંતુ સાંજે તેને

નરેન સાથે ધણી જ ઉત્સાહમાં ઘેર પાછો ફરતો જોયો અને તેથી તેણીને લાગ્યું કે તે બન્નેએ સાંજે ધણી આનંદમાં પસાર કરેલી હોવી જોઈએ.

પોતા દિવસો બાદ ચમેલી પરીક્ષામાં નાપાસ થવાના સમાચાર આપ્યા, જે સાંભળી ચમેલીની આગળ અવધાસ કરવાની આરાત તથા તે શરાદના છોકરાને ન પરજીવાની ધમ્મના ચૂરેચૂરા યદ ગયા. તેણીએ દલ જે દાંડ તે સ્વીકારી લેવાનો નિર્ણય કર્યો. જો કે આમાં તેણીને એક આરાતો તરફ દેખાતો હતો તે એ કે દમણાં દમણાં પોતાના પિતાની નરેન સાથેની મૈત્રી ગાઢ સ્વરૂપ ભેટી જતી હતી.

અને ખરેખર, એક દિવસે લાગ જોઈને નરેને, ચમેલીને પોતે ચાહે છે એ લગીજત સ્નેહમાં શબ્દોમાં કહી. આ સાંભળી ચમેલીનું હૃદય જો કે આનંદથી ઝૂંમરાઈ ગયું, તો પણ તેણી જોડી હતી કે “હવે તમે વધારે જોતરો જ નહિ. મારાં લગ્ન તો તે જુવ્યા શરાદના છોકરા સાથે કરવાનું મારા પિતાએ ચોકકસ કરી નાખ્યું છે, કારણ તેઓ, તે શરાદનું કરમ વાળી શકે તેમ નથી.”

નરેને કહ્યું-“પણ હું તે કરમ ધીમે ધીમે વાળી આપીશ.”

“નહિ, નરેન! તે છુટો શરાદ દને વધારે લીલ કરવા ના કહે છે. તેમ તેનો પ્રત કે જોને પોતાનાં લગ્ન માટે ગિલકુલ કાળજી નથી-તે પણ મને તે કન્યા સ્વીકારવા તૈયાર થયો છે. તોપણ મને એક કિસ્સો સૂઝ્યો છે, અને એક વલખીરથી આપણે કદાચ તેનાથી છુટી રાખીએ.”

નરેન ફરતે જોયો “શું તમે તે શરાદના છોકરાને એટલો ગમે મૂર્ખ ધારો છે કે એ

કહેવા માગે છે ? શું તમે તેની પાસેથી તેના પૈસા કઢાવવા માગે છે ? ”

ના, એમ નહિ. ચમેલી બોલી-“મારા પિતા સે તે શરાદ પાંચ હળાર રૂપિયા માગે છે. તમે વેપારી બનીને તે શરાદ પાસે જાને ચ હળાર રૂપિયા ધંધા માટે ઉછોના માગે. તે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ આવે કે તમે મારા મિત્ર છે. પછી જે નાણાં તમે ઉછીનાં લેો તે મારા પિતા તે શરાદને ભરી દે, અને તમે ધીમે ધીમે તે નાણાં શરાદને છોં આપી દેજો. આમ કરવાથી હું તે શરાદની પકડમાંથી છૂટી થઈશ, અને આપેણું મન થઈ શકશે.”

નરેન આ તકનીક સાંભળી ગહુ ખુશ થયો. ચમેલી આગળ બોલી-“મારે એક કાંતા નામની સખી છે, તેની પાસેથી જો કે આ રકમ હું ઉછીની માગી શકું નહિ, પણ તેના પતિ આ રકમ માટે તમારા જમીન યાગ; તો તમને નાણાં મોકલસ ઉછીનાં મળશે.”

નરેન શ્રાવ્યો-“જો હું આ પછા શરાદને તારી આ યુક્તિથી ફસાવી શકે તો હું માનીશ કે તું એક ઘણી જ હોશિયાર છોકરી છે...” એમ કહી તેણે ચંકારપદ રીતે પોતાનું માથું ધુણાવ્યું.

ચમેલી બોલી-“ કેમ, નરેન ! તમે આ વાતમાં ગહુ આસાવંત જણાતા નથી ? ”

“ના ના, ખરેખર હું આમાં સંમત છું... વાર...આપણે પ્રયત્ન તો કરી જોઈએ.”

આટલી વાત કરી બન્ને જણાં છૂટાં પડ્યાં.

* * *

કાંતાને બ્યારે પોતાની ખખીની આ મુશીબતની ખબર પડી, ત્યારે દુરત પોતાના પતિ પાસે નરેનને કાગળ લખાવી આપ્યો, અને

જાણું સીધેસીધું પોર બિતરું. નરેનને પાંચ હળાર રૂપિયા આપ્યા, તે તેણે ક્રીસનને આપ્યા. તેણે તે રકમ તે શરાદને ભરી દીધી. અને પછી તે શરાદ કે જે તે છોકરીને પોતાના પુત્રને ખરણાવવા ધણેા મક્કમ હતો, તેણે આગળ કાંઈ પગલાં ભર્યાં નહિ.

આખરે ચમેલીનો નરેન સાથે વિવાહ કરવાનો દિવસ નક્કી થયો, અને તેણી નવાં લગ્નમાં પહેરી રાણાગારીને ઉત્કુક હૃદયે, પોતાના બળિષ્ઠના સસરા માધવની આવવાની રાહ જોતી બેઠી. સસરા પંચ પોતાની પુત્રવધૂ જેનાં તેણે જાહુ વખાણ સાંભળ્યાં હતાં, તેને જોવાને હૃતગર હતો અને તેથી વખતસર ક્રીસનને ઘેર આવ્યો.

જેવા તેણે પોતાના હાથમાં એક ચાંદીની પેટી લઇને ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો કે તેને જોઈને ચમેલી શરમાઈને નીચું જોઇ ગઈ. માધવ લાગણીપૂર્વક બોલ્યો-“વહુ, બેટા ! તારે માટે આ ચુકનમાં પહેલી બેટ લાવેશે હું અને તને સંપૂર્ણ સુખ હજી હું.”

ચમેલીએ શરમાતે શરમાતે તે પેટી હાથમાં લઇને ઉઘાડી, અને અંદર શું છે તે જોયું કે દુરત તેના “જોડામાંથી બરે.....” એવા શબ્દો નીકળી પડ્યાં, અને તેણીએ ચમકીને પોતે અકસ્માત દષ્ટિએ પોતાના સસરા સામે જોયું. કારણ પેટીમાંની હીરાની ખંજીરીઓ ઉપર કાંતાના પતિએ નરેનને લખી આપેલો જમીનગીરીનો કાગળ વીંટાયેલો હતો.

“ તમે ! ” તે બોલી ઉઠી.

“ હા ! ” તેણે નમ્ર અવાજે કહ્યું.

“ હું જ તે જુઓ શરાદ છું. ”

* * * તા. ૬-૧૧-૪૨ માંની છતાણી સમરાવની વાર્તા ઉપરથી અનુવાદ.

ભવિષ્યની ગુજરાતણ

લેખક :
ડૉ. સુમનત મહેતા

આ નથી પાંચેક વર્ષ પહેલાં બનેલા એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. એ વિશે મેં એક વખત લખ્યું છે તે છતાં ફરી વળ્યું ન કરતાં હું અચકાતો નથી. હું એક મિત્રને ત્યાં મુંબઈમાં જમવા ગયેલા ત્યાં એક નવું જોળખણ થયું. એ ગુજરાતી ભાઈ દસબાર વર્ષથી પારીસમાં રહેતા હતા અને લાંબા સમય પછી ઢિંદ-દેસમાં પાછા આવેલા. મેં તેમને પૂછ્યું કે તમે લાંબા વખત પછી રાદેશ આવો છો ત્યારે તમને આપણા દેશમાં કાંઈ ખાસ મોરો ફેરફાર જણાય આવે છે ખરો? એમણે કહ્યું કે “ પરિવર્તન તો થયું થયું છે, પણ આપણી ગુજરાતી સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓ ને છૂટથી બાહોશીથી અને આત્મ-વિશ્વાસથી ફરે છે અને ચેતપોતાતું કામ કરે છે. તે જોઈને હું આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો છું. પુરોપમાં તો આપણે સ્ત્રીઓને આવી રીતે કામ કરતી જોઈએ છીએ પણ આટલાં યોગ્ય વર્ષોમાં આપણી સ્ત્રીઓ આટલી બધી હોશી-આર અને કાબેલ થઈ જશે એવી આશા મેં કદી રાખી નહોતી. ”

આ વાત સાચી છે. છેલ્લાં વીએક વર્ષની અંદર અને ખાસ કરીને છેલ્લાં ૧૦-૧૨ વર્ષની અંદર આપણી ઢિંદી સ્ત્રીઓએ અગત્ય પ્રગટિ કરી છે અને આત્મશ્રદ્ધા મેળવી છે-લાગ અને મુમટો કાઢતી સ્ત્રીઓમાંથી અચૂક બાગે સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં ફરવાનું અને કામ કરવાનું શરૂ કરી દીધું છે. સ્ત્રીઓ નોકરી કરે છે, પુરોપ સાથે યોગદાતાં અને ચર્ચા કરતાં અચકાતી નથી, અને ભણવા તથા કામ કરવામાં બાહોશી બતાવી રહી છે. સાથે સાથે આપણે કબૂલ કરવું જોઈએ કે આજે ઢિંદી સ્ત્રીઓમાંથી ૬૧ ટકા જેટલી એગ્રેજીસેક

કરોડો સ્ત્રીઓ તદ્દન નિરક્ષર છે, અને ગામ-ગાંત્રી સ્ત્રીઓમાં હજી સ્વતંત્રતા, સ્વમાન અને નાગરિક ધર્મની ખીલવણી નહિ જોવી જ છે.

ગુજરાતણ અને વિદ્યુદ્ધ

પણ ને પ્રગટિ થઈ છે તેનાથી આપણે સતોષ માનીને બેસીએ એવી આજે પરિસ્થિતિ નથી. જોવી રીતે જગતમાં આગ લાગે છે ત્યારે તેનો ફેલાવો ભયંકર ઝડપથી થાય છે અને હજારો લાખો જાડને બાળી મૂકવા હિપરાંત તેમાં વસી રહેલાં પ્રાણીઓ, હરણ, ગાય, સસલાં, વાઘ, વગેરે સીંચાળાનાં વર્ગો, અનેક પશુ પક્ષીઓને બાળી મૂકે છે તેવી રીતે આ વિશ્વયુદ્ધની અંદર માત્ર શિટિસરો અને જર્મનો નહિ, કે ફ્રેન્ચ અને રુશીઅન નહીં પણ પુરોપનાં દરેક દેશની, તથા અમેરિકા, એસિઆ, અને આફ્રિકાનાં મોટા બાગની પ્રજાઓ તેમાં સંડોવાયું ગઈ છે. ગમે તે દિવસે પૂર્વમાંથી બપોળીઓ બચવા પશ્ચિમમાંથી જર્મન બચવા તેમના સાથીઓ આપણા દેશ પર આક્રમણ કરવાને ઊતરી પડે એવી વસ્થુસ્થિતિ છે.

આવો પ્રસંગ ઝીઓ થાય ત્યારે ઢિંદીઓનો જે બાગ લગાઈ માટે લાગુ કરવાં જોડાયેા નથી તેવા એટલે સિવિલિયન પ્રજાજનોના રક્ષણ માટે જે પગલાં ભરવાં પડશે તેની બચરસા આપણા જ સ્ત્રીપુરોએ કરવી પડશે. ઝાઓ કરોડો માણસોને અચૂક રાહેરો ખાડી કરવાં પડે. તેમ થાય તો ફેની રીતે રાહેરો છોડે, ઉચાળા ફરનારાઓ કપાં શુએ, તેમને ફેની રીતે થોડો ખોરાક અને સ્વચ્છ પાણી પૂરાં પાડવાં અને સુરક્ષિત સ્થાને વસાવવાં એ બધી બચરસા આપણે (એટલે - ગ્રિનસરકારીઓએ) જ કરવી પડશે.

પછી પ્રશ્ન ખરો થાય છે: ઘાયલ ચના-
રાની માવજત કરવાની તથા તાત્કાલિક
વૈદ્યકિય મદદ કરવાની. લડાઈમાં ઘાયલ ધાય,
ઘાયમારાથી ઘાયલ થાય, આગમાં સપડાયલાંને
વૈદ્યકિય મદદ આપવી પડે, તો હજારો નહીં
પણ લાખો સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓએ
એવા કામ માટે યોગ્ય તાલીમ લેવી પડશે,
નર્સિંગ કરવું પડશે.

સાચી તાલીમ

પણ ખરી અને મોટી તાલીમ તો નિઃસ્-
તાની છે. નિઃસ્તર રહીને સમયસુચકતાથી,
ધીરજથી, યોગ્ય વખતે યોગ્ય કામ કરવાની
બાહેશી કેળવવાની છે. આ કામ માટે
શિક્ષણપૂર્ણ ન કાઢી શકાય પણ એની બાહેશી
કેમદેખી આવે છે. ૧૯૨૮ માં બારડોલીની
સ્ત્રીઓએ હિંમત તથા સમયસૂચકતા બતાવ્યાં
હતાં અને અંગ્રેજ સરકારના હિંદી અમલદારોને
હાથેલા હતા. ૧૯૩૦-૩૧ ની લડતમાં આખા

હિંદની સ્ત્રી પડોડો ફાંવી દઇને રણમેદાનમાં
ચડી આવી હતી. તે હતાં એટલું કહેવું જોઇએ.
કે ૧૯૪૨-૪૩ ની કસોટી વણી જ કપરી હતી,
જો કસોટી થશે તો જો જર્મન કે જાપાની
હથોળા આવશે તો સેંકડો નહીં પણ લાખો
મનુષ્યો મરશે, લાંબો વચાશે, કરોડો ધરબાર
વિનાનાં થઇ જશે, લોકોને ખોરાક વિના
ટળવણવું પડશે, પીવાનું પ્રાણી નહિ હોય,
રોગચાળા ફાટી નીકળશે, આવા સંજોગોમાં
રાહત આપવા માટે પુરૂષ કાર્યકરોની સાથે
સ્ત્રીઓને તનતોડ મહેનત કરવી પડશે.

એ પણ બનવું જોગ છે કે હિંદી યુરોપી
ગેરિલા (એટલે અડપથી છાપો મારવાની) લડત
ઉપાડશે તો તેમાં અનેક રીતે સ્ત્રીઓને ભાગ
લેવાનો પ્રસંગ આવશે.

આવી કસોટીમાંથી જે સ્ત્રીઓ સફળતાથી
પસાર થશે તે સીતા સાવિત્રીનાં નામો લુલાવી
દેશે, અને હિંદ દેશમાં નવો યુગ પેદા કરશે.

ક્યાં છે ?*

: : તમે રીડો બાંદરો કે અથો રીડું મંદ્ર મળ્યે : :

કહો ઇશ્વર ! ક્યાં છે રે,

તહમારાં મંદિરિયાં ?

હું તો અંબી રહી છું રે,

તહમારાં મંદિરિયાં.—

હું તો તારાનાં હૃદયે રે,

ચાંદનીમાં જોતી રહી;

હું તો પુષ્પોને અમળે રે,

હવેલી ગોતી રહી.

નવ દીકા મીઠહલા રે અમીલર મેહુલિયા.

કહો ઇશ્વર ! ક્યાં છે રે તહમારાં મંદિરિયાં ?

અગમગતો મિનારો રે,

કિનારો ક્યાંરે હશે ?

હું તો હૃદયમાં થાકી રે,

સફર ક્યાંરે ખૂટશે ?

મારો હૈયામાં પગલાં રે પાડો પ્રભુ ! પાવનિયાં

કહો ઇશ્વર ! ક્યાં છે રે તહમારાં મંદિરિયાં ?

અંદરકાન્ત મંગળજી ઓજા

મહિલા વિદ્યાપીઠનો પદ્મીદાન સમારંભ

“ શ્રી એ શક્તિ છે.” સર નલિની રંજન સરકારના પ્રમુખપદે તા. ૪-૧-૪૨ ના રોજ મુંબઈમાં મહિલા વિદ્યાપીઠનો પદ્મીદાન સમારંભ યોજાયો હતો. જોનારેબલ મી. એન. આર. સરકારના શુભ હસ્તે પદ્મીઓ એનાયત થઈ હતી. તેમાં મૌલિક પ્રવચન કરતાં સર નલિની રંજન સરકારે નીચેના ઉદ્ઘાટો કહ્યા હતા:

આ પછે હિન્દની પ્રગતિએ કદીએ સ્ત્રી-ઓને અળખા માની જ નથી; પણ તે તો સક્રિય છે જ પૂનઃ છે. અર્ધ-નારીશ્વર એ આપણું ઉચ્ચકક્ષાનું સ્વરૂપ છે. સ્ત્રી વગર પુરુષ પુણું નથી, અને પુરુષ વગર સ્ત્રી પૂણું નથી. તમે પશ્ચિમનાં દેશોનું અનુકરણ કરશો નહિ, આજે યુરોપમાં સ્ત્રીઓ પોતાના હક્કો માગે છે અને પુરુષ સમોત્તરી થવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમાં નથી તેમના ચારિત્રની ઉન્નતિ, કે નથી તેમનાં જીવનની. તેમનાં જીવન સર્વાંગ સુંદર થતા નથી. તમારે તેનું અનુકરણ કરવાનું નથી, પરંતુ પૂર્વ અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય કરવાનો છે. એટલે કે બહુને તરત જ નોકરીઓ જ ન કરતાં સમાજમાં અનેક વર્ગો પડ્યા છે કે જેમાં તમારી એટલે બહુશી સ્ત્રીઓની જરૂર છે. તમારી જવાબદારી મહાન છે. આજની સંસ્કૃતિ જે સડી ગઈ છે તેને પુનઃજીવન આપવાનું છે. તદુપરાન્ત બાવિ પ્રગતી જવાબદારી પણ તમારે શિર છે. આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં સંહાર અને અભ્યાસ આવી રહ્યો છે. દરોહાર્થ, લોક દુષ્ટ વગેરે દેરા પ્રગતિઓનાં જીવનને દૂષિત કરી રહ્યાં છે. ક્યાંએ શાન્તિ નથી, સંસ્કૃતિની સલામતી નથી. આવે છતાં કદીને સમયે તમે બહેનો જેમને ઉચ્ચ કેળવણી

પ્રાપ્ત કરી છે અને ફરજ શું એ સમજો છે ત્યારે જગત તમારી તરફ આશાની મીટ માટે છે ને પૂછે છે: “ ક્યાંએ શાન્તિ છે ? ” ક્યાંએ પ્રેમનાં સામ્રાજ્યો સ્થપાય છે ? ત્યારે તેમને શાન્તિ અર્પવી; તેમનાં અણુકેદરે મોખડા ઉઠેલા અને સન્માર્ગે વાળવા એ તમારી ફરજ છે. તમે જે ઉચ્ચ કેળવણી લીધી છે તેનો સુંદર ઉપયોગ તમારા શૂદ્ધ જીવનમાં કરજો. અને આદર્શ સ્ત્રીજીવન જીવજો. આજકાલ જે આંધળાઓ અનુકરણે ચાલે છે તેવા ન કરશો પરંતુ સમજીને સંસારમાં તમારી નોકીને બુકાવજો.

જે સંસ્કારનું એકીકરણ નહિ કરે અને નોકરીઓ જ કરશો પશ્ચિમનું આંધળું અનુકરણ કરશો તો પુરુષો બેકાર બનશે. અને બેકારીને પરિણામે લગ્નો ઓછા થશે, અને લગ્નોના અભાવે અનીતિ વધશે. સમાજ છીન-છીન થઈ જશે. અને બાવિ પ્રગતિ નિર્જન ને નિર્મોલ્ય થશે. માટે આજની જ પ્રગતિ માટે નહિ પરંતુ બાવિ પ્રગતિ પછી તમે સંસ્કારનું એકીકરણ કરજો. હિન્દની સ્ત્રીઓ તો પહેલેથી જ બહાદુર છે. તેમને પુરુષોની સાથે સાથે સ્ત્રીને માનવ્યમિત્રી આઝાદી માટે વિરાગના-ઓની માફક સામી છાતીએ ઝુકી છે. જેવો સેવી છે; અપમાનો સહી છે. જગતભરનાં

પ્રતિહાસમાં જુઓ તો હિન્દના પ્રતિહાસમાં સ્ત્રીઓનાં સુદર અને સુદૃઢ કાર્યોનાં પાનેપાના સુવર્ણાક્ષરે લખાઈ ગયા છે. અને હવે તો આત્રી જ થઈ ગઈ છે કે આપણા દેશમાં સ્ત્રીત્વનો આદર્શ કદી નાશ પામ્યો નથી. સ્ત્રીનું સ્વમાન માન ક્યારનું એ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ભૂતકાળની એ વીર નારીઓનાં લોહી તમારી રંગરંગમાં હિછળી રહ્યા છે. તેથી મને ખાત્રી જ છે કે તમે ગમે ત્યાં સમયસર બહાદુરીનાં કાર્યો કરતી વખતે પાછી પાની કરશો નહિ. અને બારતભૂમિને ગૌરવ અપાવશો. આ પાછી હિપાધિ લેનારી બહેનોને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું કે “આ સમયે હું પ્રમુને પ્રાપ્તું છું” કે તમે સ્ત્રીજીવનનાં ઉચ્ચ આદર્શો ધારણ કરો. આ જમાનાને અને હવે પછીના જમાનાના બાળકોને તમે એવી રીતે ધકેલો કે જેથી ભવિષ્યના સમાજમાં રસિકતા આવે; શુદ્ધિગળ આવે; અને આધ્યાત્મિક શુભો ખીસે, જીવનનું સાચું ધન એ જ છે. સ્ત્રી પોતાના શુભોમાં સંપૂર્ણ ક્યારે થઈ ગણાય કે મેંસારે એ સૌન્દર્યની સાચી ઉપાસક અને અને જનસમાજનું કલ્યાણ કરતી યાજ તમે આજે આ વિદ્યાપીઠમાંથી પસાર થઈને સંસારક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો છો તે સંસાર જુદો જ છે. આ જગતમાં હિંસા, કપાકાપી અસહિષ્યતા સંસાર અને નિર્દયતા વ્યાપી રહ્યા છે. એવી પુનઃસર્જી બરાએલી દુનિયામાં તમે પ્રવેશ કરો છો. ત્યારે તમારી જવાબદારી અધિકતર બને છે. જે થોડીક બહેનો બહેલી છે તેમાંની પછી તમે આગેવાન બનજો. જ્ઞાનના પ્રદાયવડે હાલનું જગત ને રૂપાએકું છે, હખાએકું છે તે અસ્થિર થએકું છે તેને ફરીથી સ્થિરતા અને શાન્તિના પાયા ઉપર મકરાનું મંદાન કાર્ય તમારે ચિર છે. દારણ મનુષ્યત્વને જે પોષકનાં તત્ત્વો છે તે સ્ત્રીઓ જ આપી શકે છે. પુરુષોએ

સામાજ્યો સ્થાપ્યા તેને પરિણામે આ અશાન્તિ અરાજકતા ને સંહારના કડવાં ફળો દુનિયાને આપ્યાં પડે છે. પરંતુ સ્ત્રીઓ પછી સંસ્કૃતિ ઘડવાનાં કાર્યોમાં પડે અને સુરાજ્યો સ્થાપે તો મનુષ્યજાતિનાં જે શુભોનો વિકાસ હજી થયો નથી એવા શુભોને ખિલવે તથા પ્રેમ અને શાંતિના સામાજ્યો સ્થાપે. સમાજસેવાની આવી ઉત્તમ તકો તમને મળ્યા છે. તેનો જગતમાં લેરો નથી. પ્રતિહાસે આવી તકો આપેલી નથી. નેટલી તકો મહાન છે તેટલી જવાબદારી પણ મહાન છે. આપણા અગાન મરોળ દેશમાં આજુ ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું એ ફર્લ્લ છે. આ દેશના મોટા બાગોનાં માથુસો અમથુ છે. તે સમયે તમારું સદ્બાચ છે કે તમે આવી હીમીઓ મેળવી શકો છો. જીવનમાં તમે જ્ઞાનનો સદુપયોગ કરજો. એક વસ્તુ ખાસ યાદ રાખજો કે આ શિક્ષણથી તમારા ઉપર ત્રણ જાતનાં અણો મટે છે. તમે કુટુંબનાં, સમાજનાં ને દેશનાં બાર તળે દબાયા છો. એ અણુ તમારે દેશમાં પડશે. એક ક્ષેત્ર તમારે મટિ નક્કી જ છે અને તે નાગરિક જીવનની સુધારણા (મ્યુનિસિપાલીટી લોકલબોર્ડ). આજે આપણું નાગરિક જીવન કોમવાદ અને ધર્મવાદ વચ્ચે ઝોલા ખાય છે. સહિષ્યતાનો ચુલ્લો લોટો શુભાવી બેઠા છે. સ્ત્રીઓ જ આ સગાને દૂર કરીને નાગરિક જીવનની પુનર્પટના કરી શકશે. જગત સ્ત્રીઓની જ પાસેથી કંઈક સારાની આસા રાખે છે.

આમ તેમની શુભાશિષો પાઠવી પ્રવચન પુરૂ થયું હતું. *

કે. વનખાળા દેસાઈ જી. એ.

* * * દોનાડવ માંથી લાપાન્તર.

તમે સવારે કેવી રીતે ઉઠશો ?

આ રહી એ રીત:—

(૧) અધુરું આળસ
અંબેરી નાખો.

(૨) તમારા વાળ ભરાવ
અને જુવાન રાખવા
માટે કોકોનટ હેર ઓઇલ
માથામાં પસો.

(૩) આ સુંદર પુરુષોદાર તરે આરેલી
સુવાળાસ અને ચળકાટને જલદાર લાવવા
દાંતીઆ કે બસ વડે એક છેલ્લો ટાપ
ફેરવો.

તંદુરસ્ત અને સુંદર વાળ માટે હંમેશાં ટોમ્કો પુરુષોદાર કોકોનટ હેર ઓઇલ વાપરો.
દરેક બચ્ચીતા વેપારીને ત્યાં મળે છે.

પુરુષોદાર ટોમ્કો કોકોનટ હેર ઓઇલ

ટોમ્કો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ

પો ૦ બો ૦ નં. ૫૨૯, મુંબઈ.

બનાવનાર:—

તાતા ઓઈલ મિલ્સ લિમિટેડ, તાંતાપુરમ અને મુંબઈ

પોતાના તાળાના ખંડીયા રામજો ગનાવવા હતા. રાણી દુર્ગાવતી પોતાનાં દથીઆરો નીચે મૂકી અકબરનું શરણુ સ્વીકારે અને ગદ મંડળાનું રાજ્ય અકબરના તાળાનું ખંડિયું રાજ્ય બનીને રહે તો જ અકબર સલાહ કરે અને, અસહજાનના સૈન્યને ગદ મંડળા ઉપર હુમલો લાઇ જતાં અટકાવે. આવી રીતે માનવર્ગ યાદને, પોતાની સ્વતંત્રતા નષ્ટ કરીને, તથા પોતાના પુત્ર વીર નારાયણને એક મુસ્લીમ શહેનશાહના તાળાના ખંડિયા રાજ બનાવીને અકબર સાથે યજ્ઞાદ કરવાનું રાણી દુર્ગાવતીએ, તેના પ્રધાન અધરસિંહે તેમ તેના અઠાર વર્ષના વીર પુત્ર વીર નારાયણે નાકબૂધ કર્યું. આથી ઇ. સ. ૧૫૬૪ માં ૧૬૦૦૦ મોરેસ્વારો, ૧૮૦૦૦ પાવણ સૈન્ય તથા અગ્રેક તોપો સાથે ગદ મંડળા તરફ અસહજાએ પોતાની કુચ શરૂ કરી.

ગદ મંડળામાં પણ આ ખબર તરત જ પહોંચી ગઇ. પ્રજામાં ગમરાટ ફેલાઈ ગયો; દારણ કે જે સમયે આખા દિન્દેસમાં શહેનશાહ અકબરનું સૈન્ય અગ્રિત મનાતું હતું; અને તેનો તો કદી પરાજય થાય જ નહિ એવી તે સમયે આખા દિન્દેસમાં સામાન્ય માન્યતા હતી. ગદ મંડળા જેવા એક નાના અને નજીવા રાજ્યે દિન્દેસના મહાન સશાઠ શહેનશાહ અકબરની સામે યુદ્ધમાં ઝિતરનું એ તે કેવળ મુખીશહેરનું સાદસ છે એમ ગદ મંડળાની પ્રજા તેમ આગ્રજાગ્રજાના બીજા રામજો સમજવા લાગ્યા. પણ પ્રજાના ગળા-રાટની તેમ આગ્રજાગ્રજાના રામજોના અભિ-પ્રાયની અસર વીર રાણી દુર્ગાવતી ઉપર બીજકેમ થઇ નહિ. તે તો મૈત્ર તથા ઉત્સાહથી શહેનશાહ અકબર સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવાની તૈયારીઓ કરવા લાગી. અરબ સમજમાં તેનું સૈન્ય પણ ગદ મંડળાથી કુચ કરવા તૈયાર થઇ ગયું. આ વખતે દુર્ગાવતીના પુત્ર વીર નારાયણની ઉંમર આઠ વસર થઈની હતી.

રાણી દુર્ગાવતી તથા પ્રધાન અધરસિંહનો વિચાર એવો હતો કે યુદ્ધ શરૂ થાય ત્યાર પહેલાં વીર નારાયણને કોઇ સુરક્ષિત સ્થળે ગોઠવી દેવો. પણ વીર નારાયણ તો તેના નામ પ્રમાણે ખરેખરો વીર હતો. તેને પોતાના પિતા તથા માતા બંનેના તરફથી હિંમત અને શૌર્યનો વારસો મળ્યો હતો. તેથી તેણે આવે સમયે સુરક્ષિત સ્થળે નાસી જવાની સાફ ના પાડી અને રણક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવાનો સત્યામહ શરૂ કર્યો. છેવટે રાણી તથા પ્રધાનને નમતું મૂકવું પડ્યું. અને તેમણે વીર નારાયણને યુદ્ધ માટે સત્તજ થવાની આજ્ઞા આપી. રાણી દુર્ગાવતીએ પોતે સૈન્યનું સેનાધિપતિપદ લીધું. તે રાજ્ય સજી બખતર પહેરી યુદ્ધમાં ઊતરવા નીકળી પડી. તેના શિર ઉપર રાજમુકુટ શોભી રહ્યો હતો. તેના એક હાથમાં ચળકતી જરહી હતી તથા બીજા હાથમાં તેજસ્વી તલવાર હતી. પોતાના તેજ અરબ ઉપર સવાર થઇ તેણે રણક્ષેત્રમાં ઝંપલાવ્યું. તેના કોમળ હૃદયમાં દેસપ્રેમ તેમ તેની રજે રજે સ્વાતંત્ર્યનું ઝનુન પ્રસરી રહ્યું હતું. ઘોઝ ઉપર ચાર ચર્મ, પેંગડામાં પંગ ધાલી ઉભા થઈ તેણે ભયંકર સિંહનાદ કર્યો. આ સિંહનાદ સાંભળીને દુર્ગાવતીના સૈન્યમાં નવિન ચેતન આવ્યું. સર્વના હૃદયમાં બલિ-દાનનો અગ્નિ પ્રજ્વળવા લાગ્યો. રાણી પ્રત્યેના પ્રેમ તથા સ્વદેશાભિમાનના ઉત્સાહમાં દુર્ગાવતીના વીર સંતપ્ત સૈનિકો પોતાના પ્રાણની પણ આંદુતી આપવા તૈયાર થઇ ઝંપામમાં નીકળી પડ્યા. સૌથી ગોખરે વીર રાણી દુર્ગાવતી અને પાછળ તેના વધારાનીર સૈનિકો એ રીતે ગોઠવાઇ તેમણે અસહજાનના સૈન્યને યુદ્ધ આપવા પોતાની કુચ શરૂ કરી.

(૩)

રાણી દુર્ગાવતી ૮૦૦૦ મોરેસ્વારો, ૧૫૦૦૦ પાવણ સૈન્ય તથા ૧૪૦૦ હાથીઓ

વખતે ગઢ મંડળા અને સિંહગઢની વચ્ચે હતું. રાણીને ખબર પડી કે શત્રુએ દુર્ગો કબ્જે છે અને ઉપતા સૈન્ય ઉપર ઓર્મિતો છાપો માર્યો છે એટલે તે તરત જ સફાળી પોતાના પદ્મગ ઉપરથી ઉભી થઇ ગઇ. પળવારમાં તેણે બખતર પહેરી શસ્ત્રો સજ્જ દીધાં અને એક બપોરે સિંહનાદ કરી પોતાના ઉપતા સૈન્યને જાગૃત કરી દીધું. અસહજાનની બધી તોપો વખતસર આવી નહિં પહોંચવાથી તેમ દુર્ગોવતીની સમયસૂચકતાથી મોગસોના આ હુમલો પણ નિષ્ફળ ગયો. દુર્ગોવતીના રજપૂત સૈન્યને આમ ત્રીજી વાર પણ વિજય મળ્યો. પરંતુ દુર્ગોવતીના સૈન્ય ઉપર ઓર્મિતો હુમલો થયેલો હોવાથી શરઆતમાં જ્યારે એ સૈન્ય તદ્દન અવ્યવસ્થિત હતું અને તેમાં નાસભાગ થતા લાગેલી હોવાથી એ સૈન્યના ઘણા માણસો માર્યા ગયા. જે કે દુર્ગોવતીની કાર્ય-કુશળતાએ એ સૈન્યને ટૂંક સમયમાં વ્યવસ્થિત કરી દીધું અને શત્રુને દરાવી તેનો હુમલો પાછો વાજ્યો પણ એ હુમલામાં દિન્દુ રાણીના સૈન્યની ખુબી પ્રુક્ષણ થઇ. પરિણામે બીજે દિવસે ત્યારે અસહજાનની બધી તોપો આવી પહોંચી અને તેની મદદથી તેણે દુર્ગોવતીના સૈન્ય ઉપર ફરી હુમલો કર્યો ત્યારે દુર્ગોવતીના સૈન્યથી એ હુમલાનો જરોજર સામનો થઈ શક્યો નહિ અને દિન્દુ રાણીના સૈન્યને ઘણું નુકસાન પહોંચ્યું, અને તેથી સૈન્ય નારીવાસ થતા લાગ્યું. આ વખતે દુર્ગોવતી પોતાના જળમંડળ નામના હાથી ઉપર સ્વાર થઇ સૈન્યને મોખરે આવીને ઊભી રહી અને સૈન્યને પ્રોત્સાહન આપવા મંડી પડી. અસહજાનની તોપોના ગોળા એક બપોરે દરવાજાની માફક રજપૂત સૈન્યની ખુવારી કરી રવા દતા. હુમાર ત્રીર નારાયણે પણ પોતાની માતાની માફક આ મુદ્દમાં અતુલ પરાક્રમ બતાવ્યું. અરાદ બપોંના આ ત્રીર સુધી સુદની મખમાં

ધસી આવી અસંખ્ય શત્રુઓનો નાશ કર્યો પરંતુ તેને પ્રુક્ષણ થા વાગ્યા હતા. દુર્ગોવતીને આ વાતની ખબર પડતાં જ તે તરત જ પોતાના એકના એક પુત્રની મદદમાં દોડી ગઇ. પુત્રને કાંઈક વધારે સહીસલામત રથાન ઉપર મોકલી દઈ તેનું રથાન માતાએ લીધું. શત્રુની હોજી વીર નારાયણને ચારે તરફથી ઘેરી લીધા. તોપોના ગોળા અને તીરોના હાથી એવું આખું શરીર ઘવાઇ ગયું હતું અને આળણીના જેવું બની ગયું હતું. દુર્ગોવતીએ આ બધું જોયું. ચતુર રાણી તરત જ સમજી ગઇ કે વીર નારાયણ હવે આ જગતમાં ધડી જે ધડીને મહેમાન છે. પળવાર તો તેના હૃદયમાં માતૃપ્રેમ ઉભરાઇ આવ્યો. આંખમાં આંસુ આવી ગયાં અને દુર્ગો બરાઈ ગયો. પણ એક ક્ષણમાં જ તેણે જોઇ લીધું કે જે આપારે હું લાગણીવશ થઇ નજાણ બતાવીશ તો આખા સૈન્યમાં નિશ્ચિંતા ફેલાઇ જશે અને તેનું પરિણામ બપોરે આવશે. હૃદયની લાગણીએને અંકુશમાં રાખી તેણે મુદ્દ તરફ પોતાનું મન પરાંવ્યું. અને શત્રુસૈન્ય ઉપર બપોરે હુમલો કર્યો.

રણસેનની પાસે એક નદી હતી. રાત્રે તો એ નદી સમભગ સૂઈ હતી. અને દુર્ગોવતીનું સૈન્ય એ નદી ઓળંગી આગળ ધરતું હતું. પણ સવારે એ નદીમાં એકાએક ઘોડપૂર આવ્યું. દુર્ગોવતીએ જોયું કે હવે મારું સૈન્ય આ નદી ઓળંગી ગઇ મંડળા તરફ પાછું ફરે એ અશક્ય હતું. હવે તો શત્રુઓની તોપોની સામે જ ઊભા રહી આપણું વીરત્વ બતાવવું એ સિવાય બીજો રસ્તો રહ્યો નથી. મોગલ સૈન્ય તરફથી ઉપરાજાપરી આવતા તોપોના ગોળાઓએ અસંખ્ય રજપૂતોના પ્રાણ લીધા હતા. આખું રણસેન બપોરે બની ગયું હતું. અસહજાએ નદીમાં આપેલા પુરોના લાગ લાઇ દુર્ગોવતીના સૈન્યને ઘેરી લીધું અને એ સૈન્યના ઉપર ચારે તરફથી તોપોનો મારો

અલાવવા માંગ્યો. વીર રજપૂત સૈનિકોએ પણ પોતાનું પરાક્રમ બતાવવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નહિ. મેળાકોને શરણે જઈ પોતાનો જીવ બચાવવાનો વિચાર સરખોએ કોઈને આપ્યો નહિ. દુર્ગાવતીના સૈન્યમાં હવે માત્ર ૩૦૦ વીર થોડાઓ જીવતા રહ્યા હતા. બાકીના બધાએ ખપી ગયા હતા.

એવામાં 'શત્રુ' એક તીર દુર્ગાવતીની આંખમાં વાગ્યું. એ તીર આંખમાંથી બહાર ખેંચી કાઢવાને રાણીએ બહુએ પ્રયત્નો કર્યા. પણ એના એ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા. આવા કટોકટીના સમયે પણ આ વીરાંગનાએ હિંમત છોડી નહિ. આંખમાં તીર ધાગેલું હોવા છતાં તે બહાદુરીથી શત્રુઓની સામે લડ્યા જ કરતી હતી. દાંતવતી થોડાતી

લગભગ પકડી એક હાથમાં તલવાર અને બીજા હાથમાં બાણો ઝાલી વીર ચંદીની માફક તેણે શત્રુના સૈન્યમાં આમતેમ ધસરા માંડ્યું. જે તરફ તે ધૂસતી ત્યાં શત્રુના સૈન્યની આખી હારની હાર તેની કાતીક તલવારના ધારથી નાશ પામતી હતી. પરંતુ તેનાથી હવે વધુ વખત ટકી શકાયું નહિ. આખરે શત્રુના

સૈન્ય તરફથી દુરથી આવેલું એક તીર તેના ગળામાં વાગ્યું અને તે બેશુદ્ધ થઈ થોડા ઉપરથી નીચે પડી. ચોતરફ તેને અંધકાર ફેલાવા લાગ્યો. જે વીર રાણી પોતાના એકના એક પ્રિય પુત્રને મરણુતોડ ધાપક થયેલો જોઈ બિલકુલ ગભરાઈ નહોતી. તે હવે ગભરાઈ

—વીર ચંદીની માફક તેણે શત્રુના સૈન્યમાં આમતેમ ધસરા માંડ્યું.

મદ, વિજયની આશા તો હવે બિલકુલ રહી નહોતી. તેના વીર સૈનિકોમાંથી હવે માત્ર ગણ્યાગાંડ્યા જીવતા રહી શક્યા હતા. મેળાન રાણીને તરત જ તેના વધારા સૈનિકોએ જાગ્રતી લીધી અને હાથોની અંબાડી ઉપર સવારી થોડી વારે તેને ખાન આવ્યું. હાથોના મડાવતે રાણીને આજીજ સાથે કંઈ કે "આપ આગા આવો તો હું નહીં એનાંગી આપને સહીસ-લામત મદ મંડળામાં પહોંચાડી દઉં." પણ આ વીર રમણીએ આવે સમયે પણ રણસેનમાંથી નાસી જવાની ચોખ્ખી ના પાડી. તે પોતાનો ક્ષાત્ર ધર્મ બિલકુલ ચુકી નહિ. શત્રુને શરણે જઈ પોતાનો પ્રાણ બચાવવાનો તો એને તેમ બીજા. મોઢ સૈનિકને વિચાર સરખોએ આપ્યો નહોતો. શત્રુને પીક બતાવ્યા

વંગર રણયુદ્ધમાં જ પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાનો રાણીએ નિશ્ચય કરી દીધો. મ્યેચને હાથે જીવતા કેદ પકડાવ્યું કે તેને હાથે મરવું તેના કરતાં તો પોતાને હાથે જ પોતાનો પ્રાણ લેવો એ તેને વધારે યોગ્ય લાગ્યું. હાથમાં હથેલી આર પકડવાની તેનામાં શક્તિ રહી નહોતી. શરીરમાંથી ઠેકાણે ઠેકાણેથી લોહીના કુવારા વીરી રહ્યા હતા. પ્રત્યેક ક્ષણે તેની જીવનશક્તિ ક્ષીણ થયે જતી હતી. એવે વખતે, એકાએક તેનામાં જુસ્સો આવ્યો. એકદમ તેણે હાથોના મહાવ્રતના હાથમાંથી પોતાની તલવાર ઝૂંટાવી લીધી. અને પોતાની છાતીમાં ભોંકી દીધી. તરત જ આ વીરાંગનાના સુંદર શરીરમાંથી પ્રાણ પંખેડે ઉડી ગયું. આ રીતે આ વીર રાણી દુર્ગાવતીએ ક્ષાત્ર ધર્મ અને કર્તવ્યની વેદી ઉપર પોતાના પ્રાણનું અધિકાર આપ્યું.

જે રથને રાણી દુર્ગાવતીએ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો હતો તે રથને આજે પણ

ત્યાંના રહેવાસીઓ અભિમાનથી મુસાફરોને બતાવે છે. આ સ્થાન દરેક હિન્દુને મન તો પવિત્ર તીર્થસ્થાન થઈ રહેતું જોઈએ. આજે પણ એ રથને બે ગોળ પથ્થરો પકેલા જોવામાં આવે છે. લોકો કિત્તે જોવી છે કે એ બે પથ્થરો રાણી દુર્ગાવતીના સૈન્યના બે ડંકાઓ છે. આ બે પથ્થરો જોઈ ઇતિહાસકારો તથા કવિઓના હૃદયમાં અનેક જાતના ભાવો ઉદ્ભવે છે.

સિંહગઢના સુદની સરખામણી તો હલદી-ધાટ મુદ્દ સાથે થવી જોઈએ. અને ઇતિહાસકારોએ રાણી દુર્ગાવતીને વીર રાણા પ્રતાપની હારમાં સ્થાન આપવું જોઈએ. પરંતુ આપણા દુર્ભાગે આપણા દેશના ઇતિહાસકારોએ રાણી દુર્ગાવતીની જીવનકથાને યોગ્ય ન્યાય આપ્યો નથી. આપણે આશા રાખીશું કે કવિઓના ઇતિહાસકારો આ વીર રમણીને ન્યાય આપશે અને ઇતિહાસમાં તેને યોગ્ય સ્થાન આપી તેની કીર્તિને અમર કરશે.

—સ્ત્રીઓના—

મદર, લોહીવા, જતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

હાથીતિલકાપ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક રથને વેચાય છે.

ઉંઝા ફાર્મસી—

માંધી રોગ, અમદાવાદ, ઉંઝા, સુભદ્રા નં. ૨, યુના સીટી.

૧ દરેક રથને એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી ડવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

સંતાનોત્પત્તિ અને બાળઉછેર વિષે આપણી મનોદશા

લેખક : ડૉ. એ. એચ. પટેલ, ડી. પી. એચ.

[જુલાઈ અંકના પાન ૨૩૮ થી ચાલુ]

લેખાંક ૨ જો

જન્મ પછી ફેરે દિવસે આપણે અધિક-અદ્યથી બાળકનું ભવિષ્ય નિર્માણ કરવાનો યત્ન, છઠ્ઠીના પ્રયોગથી કરીએ છીએ. સુરત અને અમદાવાદમાં તો આ પ્રયોગ હોસ્પિટલોમાં પણ કોઈ કોઈ વખત ચાલુ છે! પાટલા ઉપર કલમ, કંકુ અને કાગળ મૂકીને વિધાતાને બાળકનું નસીબ લખવા માટે આમંત્રણ કરવામાં આવે છે! છઠ્ઠી મૂકવાનો રિવાજ શાસ્ત્રનિપુણ નથી; ફક્ત અધ્યક્ષદાનું પરિણામ છે.

બાળકના કમનસીબે તેની ફરેક સલામતી અને પ્રગતિમાં વહેમ અને અધ્યક્ષદા અગણ આવે છે. આપણા દેશમાં સૈયડ (માતા)નો રોગ લગભગ ફરેક વરસે ચાલુ હોય છે. કોઈ છુલ્લામાં ચોખા પ્રમાણમાં અને કોઈ છુલ્લામાં ધણી જોરથી આ રોગ ચાલુ રહે છે. આ રોગ ખાસ કરીને બાળકોને વધારે લાગુ પડે અને તેમાંથી બચવાનો એકમાત્ર ઉપાય બાળકને શિતળા કઢાવવા તે છે પરંતુ આપણા દેશનાં બાળકોને કમનસીબે આ રોગ માટે અનેક ધાર્મિક માન્યતાઓ આ દેશમાં પ્રચલિત છે અને તેને લીધે બાળકને શિતળા કઢાવવામાં આવતા નથી, આવે છે તો વખતસર કઢાવતા નથી જેને લીધે હજારો નિર્દોષ બાળકો આ રોગના ભોગ થઈ પડે છે. આ દેશમાં જોડલા આંધળા માણસો છે તેમાંથી ૬૦ ટકા તો આ રોગને લીધે જ આંધળા બને છે. જો બાળકને જન્મ્યા પછી પણ ચાર માસમાં જ શિતળા કઢાવવામાં આવે

અને પછી સાત, યોદ અને એકત્રીસમે વર્ષે જો શિતળા કઢાવવામાં આવે તો આ રોગથી મનુષ્ય તરફન બચી જાય છે અને જો કદાચ તેને આ રોગ લાગુ પડે તો પણ તેમાંથી તે સંપૂર્ણ રીતે આરામ મેળવે છે અને તેના શરીરને બદલુરત કરનાર ચાકા પડતા નથી, આંખો બગડતી નથી તેમજ શરીરના કોઈ અંગ ખોટા પડી જતા નથી. અમુક કુટુંબમાં આ રોગ માટે ધાર્મિક માન્યતા હોવાથી બાળકોને શિતળા બિલકુલ કઢાવવામાં આવતા નથી.

કેટલાક માણસો એવી માન્યતા ધરાવે છે કે સૈયડનો રોગ લાગુ પડે તો ડોક્ટર કે વૈદની દવા જ ચાપ નહિ. જેને સીધું આમંત્રણ આપે તેવી આ માન્યતા છે. સૈયડનો રોગ તે ખીજ રોગના જેવો એક રોગ છે. તે કોઈ માતાનો કે ધર્મચરનો કોઈ કે અવતાર નથી અને તે રોગ માટે ડોક્ટરની દવા સેવી જ જોઈશે જેથી તે જલદી સારો થઈ જાય અને તેના પરિણામરૂપે શરીરમાં ખોડ-ખાંપણ રહે નહિ.

અમુક કુટુંબો બાળક બહુ મોટી ઉંમરના થાય પછી જ તેને શિતળા કઢાવે છે. અમુક ને અમુક મહિના, ઋતુઓ ધાર્મિક પર્વોતો ખાદ આપે છે. આ બધાનું પરિણામ એ આવે છે. બાળકને સૈયડનો રોગ લાગુ પડે છે. જ્યારે આ રોગ બહુ જ જોરમાં આવે ત્યારે તો દસ દીવસની ઉંમરના બાળકને પણ શિતળા કઢાવી સેવા જોઈએ.

આધુનિક વૈદ્યના સિદ્ધાંત મુજબ શિતળા
કાઠવામાં આવે છે છતાં તે કાર્પને ધાર્મિક
ગજવામાં આવે છે અને અમુક દિવસે શિતળા
કાઠવાપ ન નદિ એવી ઘણી માન્યતા છે.
એક બે દિવસ દીકરા કાઠવામાં પણ સંપડે
રોગ બાળકને લાગુ પડી વધે છે. કેટલાક
બહેલા પિતાઓ પણ પોતાના બાળકને
શિતળા કાઠવા પછી ત્રણ ચાર દિવસ
દાનમત કરાવતા નથી, એકાદ દિવસ ટાકું
પણ ખાય છે અને શિતળા કાઠવા નિમિત્તે
સંપડે તેવીની પૂજા પણ કરે છે ! આમ કરી
તેઓ બાળકના ક્રમશઃ મગજ પર અંધશ્રદ્ધાની

આપણા દેશમાં એટલી બધી વિચિત્ર માન્યતા-
ઓ છે કે તેને વિશે તો એક નાનું પુસ્તક
લખાય. માતાના દૂધ મારફતે તુરિયા અને
બ્રીહતી વાયઘર્ષ, લીંગુતી ખટાશ અને ટેળા-
નો ભારે પડવાનો શુભ બાળકને નડે છે, એમ
ઘણા લોકો માને છે. આ અંધ માન્યતા
કાઠિયાવાડમાં તો એટલું વ્યર્થ થયેલા છે કે
બાળકને થતા દરેક રોગનો દોષ માતાના
ખોરાક ઉપર લાદવામાં આવે છે. અહીં
એટલું જણાવવું યોગ્ય થયે પડશે કે સ્ત્રીની
હોઝરી કે આંતરડામાંથી કોઈ સીંધી નથી
સ્ત્રીના સ્તનમાં જતી નથી ! સ્ત્રી જે કોઈ
ખાય છે તેનું લોહી જમે છે અને લોહી
સ્તનમાં જાય છે અને કુદરતની અકરુણ
કરામતથી આ લોહીમાંથી દૂધ ઉત્પન્ન થાય
છે અને તેમાં માતાએ ખાધેલા તુરિયાની
વાયઘર્ષ અને લીંગુતી ખટાશ ખીસકણ લાખસ
થયે રાખી નથી !

કુલડાં

ખ્યારાં લાગે છે મને રસીલાં કુલડાં,
મહેંકતા બાગ તણી માંય રે,
રમ્ય, રસ ભરેલાં કુલડાં.

ભાગી રવિ તાત કરો ભેટી મલકાવતાં,
અર્થે ઉલ્લાસ તો અપાર રે,
રમ્ય, રસ ભરેલાં કુલડાં.

બ્રમરો આકર્ષાતાં ભેધ એ કુલડાં,
મીઠું મીઠું ગુંજતા અમાપ રે,
રમ્ય, રસ ભરેલાં કુલડાં.

કુલડાની ફારમે હૈયાં ઉભરાય રે,
આનંદે ટહુકે મન-મોર રે,
રમ્ય, રસ ભરેલાં કુલડાં.

મણિલાલ કસ્તૂરચંદ શાહ

ફરિયાદ

હરિ ! પ્રેમપાશવારમાં ફૂંખાડ્યાં,
ને સ્નેહીના સ્નેહ દીધાં;
પછી ઝેર તણે સાગરે ઝખોળ્યાં,
કે વેરીનાં વેર લીધાં ?—૧

હરિ ! મુખશાંતિનાં ન્હોતા પાર,
ને સ્નેહીના સ્નેહ દીધાં;
પછી દુઃખપાપના તો બહુ માર,
કે વેરીનાં વેર લીધાં ?—૨

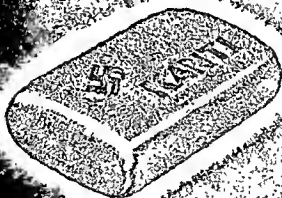
હરિ ! માનવતાનાં દ્વેષે ઉછેર્યાં,
ને સ્નેહિના સ્નેહ દીધાં;
પછી પાશવતાનાં ઝેરે તો માર્યાં,
કે વેરિના વેર લીધા ?—૩

હરિ ! સ્વતંત્રતાના મુખ આપ્યા,
ને સ્નેહિના સ્નેહ દીધાં;
પછી પસ્તંત્રતામાં શાને નાખ્યા ?
કે વેરિના વેર લીધા ?—૪

શ્રી. રમણ કાટવાલા

આકર્ષક ચંદ્રમાટે

કાન્તિ
ટોઈલેટ સાબુ

જાનપરની ચરખીથી મુક્ત

MS 108

સગરાતના ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ : મેસર્સ મગનલાલ પુરપાલમદાસ એન્ડ કો. પંડિતરા અને કલ્યાણ

ચિત્રા

કવિવર્ય રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત એકાંકી નાટિકા

અનુવાદક શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મેતાલાલ દેસાઈ, બી. એ.

[વ્યુત્પાદ અંકના પાન ૨૪૧ થી ચાલુ]

દ્રશ્ય નવસુ

પાત્રો : ચિત્રા (જુરખમાં છપાએલી) અને અર્જુન.

ચિત્રા : મારા સ્વામી શું ખાતુ પૂરે-પૂરું છલકાઈ ગયું ? આપનો મનોરથ સિદ્ધ થઈ, ખરેખર, આ એનો અંત આવી ગયો ? ના, ના, સર્વ કાંઈ થયું ગયું, પણ હજી કાંઈક બાકી રહી ગયું છે; અને...તે આપના ચરણોમાં માફ અંતિમ આત્માર્પણ.

મારા હૃદયમંદિરના દેવ ! તમારી પૂજા માટે તો હું સર્વગંના નંદનવનમાંથી અનુપમ સૌન્દર્યને સૌરભયુક્ત પુષ્પો લાવી. જે પૂજન-વિધિ પૂર્ણ થઈ ગયો હોય, કૃષ્ણને કરમાઈ ગયાં હોય, તો આરા આપો. હું તે સર્વને મંદિરમાંથી બહાર ફેંકી દઉં. (જુરખો કાઢી નાખી, મૂળ પુરુષવેશમાં પ્રગટ થઈ) હવે, તમારી પૂજારિણી તરફ કૃપાદષ્ટિથી જુવો.

જે પુષ્પોથી હું તમારી પૂજા કરતી હતી તે પુષ્પોની સમાન હું સંપૂર્ણ સુકોમલ કે સૌન્દર્યપૂર્ણ નથી. મારામાં અનેક ક્ષતિઓ અને દુષણો છે. વિશાળ વિશ્વવંચની—અખિત્ર સંસારમાર્ગની હું તો એક પ્રવાસિની છું. મારાં વસ્ત્રો મગ્નિન-છે, અને મારા ચરણ કાંટાઓથી લેપદિવાળ બન્યા છે. ક્ષણિક જીવનનું નિષ્કલંક લાવણ્ય-સંપૂર્ણ પુષ્પ સૌન્દર્ય મને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? પણ, હું, અગ્નિ-માનપૂર્વક આપની પાસે એક ઉપદાર્શપે ધરવા નારીહૃદય લાવી છું. અહીં, સર્વ સુખદુઃખ, આશાનિરાશા અને માનવ દુહિ-

તાની (Daughter of the dust) લાજભાંડા એકત્ર થયેલાં છે. અમર જીવન માટે ઝૂમતો પ્રણય અહીં જ પ્રકટી હોયો છે. અહીં જ એક અસીમ અનંત અપૂર્ણતા રહેલી છે—જે હજી બળ્ય અને (noble and grand) હોંડાંત છે. પુષ્પ પરિચયો જે પૂર્ણ થઈ હોય, સુર્મનસોરનો આપ તૃપ્ત થયા હોય તો મારા સ્વામીનાથ ! આનો બવિધના દિવસોની દાસી તરીકે સ્વીકાર કરો ?

હું રાજકુમારી ચિત્રા છું. કદાચ તમને યાદ હશે કે એક દિવસે એક સ્ત્રી તેના શરીરને આજીવણ અને આકર્ષણ સામગ્રીથી લાદીને શિવમંદિરમાં તમારી પાસે આવી હતી. જાણે કોઈ પુરુષ હોય તેમ તે નિર્જાળ નારી તમારી આરાધના કરવા આવી; તમે તેમો (તેના સ્નેહનો અસ્વીકાર કર્યો; તે તમે ઠીક કહ્યું. મારા નાથ, હું તેજ સ્ત્રી છું. તે વખતે મારો વેશપદ્ધતિ હતો, પછી દેવાના વરદાન વડે મેં એક વર્ષ લગી, મર્ત્ય જીવોને કદી ધારણ ન કર્યું હોય એવું અનુપમ પ્રાણજીવ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું, અને કપટ-કલાની માયાના પ્રભાવથી મેં મારા વીરનું હૃદય યકવી નાખ્યું...મોહસપણે કહું છું કે તે સ્ત્રી હું આજે નથી જ.

હું ચિત્રા છું. પૂજાને પાત્ર હું કોઈ દેવી નથી કે પતંગિયાની પેડે બેસવાથી હડસેલી દેવાને ચોખ્ખું તુચ્છ કરણી-પાત્ર કોઈ સાધારણ સ્ત્રી પણ નથી.

સંકટ, ભય અને સાહસના વિકટ પંથમાં
મને જ્યારે તમે તમારા સાથમાં રાખવાની
કૃપા કરશો, તમારા જીવનનાં કહણ કાર્યોમાં,
મહાન કર્તવ્યો અને જવાબદારી ભરી ફરજોમાં
ભાગ લેવાની મને અતુલિત આપશો, જ્યારે
તમે મને સુખદુઃખની સમાન સંદેશરી બના-
વશો ત્યારે જ તમે મારા સત્યસ્વરૂપને ઓળખી
શકશો. જેને હું મારા ગર્ભવાસમાં પોષી રહી
હું તે તમારું આગક. જે પુત્રરૂપે પ્રકટ થશે,
તો હું તેને મારી જાતે જ યોગ્ય સિદ્ધિ
આપી ખીજે અર્જુન અને એમ કૃત્વીશ, અને

વખતે વીતતાં હું યોગ્ય સમયે તેને તમારી
પાસે મોકલીશ, અને છેવટે ત્યારે તમે મને
વધાર્યું સ્વરૂપે ઓળખશો. આજ તો હું તમને
રાજપુત્રી ચિન્તાનું જ માત્ર સમર્પણ કરી
શકું એમ છું.

અર્જુન : પ્રિયે ! મારું જીવન કૃતકૃત્ય,
પરિવૃત્ત થયું છે.*

(સમાપ્ત)

* આ અનુવાદ સને ૧૯૩૪-૩૫ માં કવિવર
રામચંદ્રના પોતાના અંગ્રેજી પુસ્તક ઉપરથી કર-
વામાં આવેલો છે.

ખસ હસ હવે

જે જે બૂલો મહે છે દીધી, શિક્ષા સહીશ હું એકલો,
જે કંઈ કયાં કૃત્યો કુંડાં, સાખીશ ફળ હું એકલો.
છા ને મધુર તે નહીં હશે, કહ્યાં અને કરપીણ હશે,
સાખીશ હું હસતે મુખે, નહિં ભાગ ત્યારે આવશે.
રહેજો અહીં તું હવંમાં, મીઠી મજાએ માણજો,
રાત્રી મુખે સંપ્રીતણાં, વિશ્વે સદા તું મહાલજો.
છે મહેં હૃદયું સ્થળ એ સખે, જ્યાં છે દશ તળ શાંતિ ભરી,
હું જાઉં છું, હું જાઉં છું, જ્યાં, છે પ્રબળ શક્તિ ભરી.
દારૂણ દુઃખ માયા તણાં, નવ ત્યાં કદી સ્પર્શી શકે,
અવરોધ અંતરનાં ભર્યાં, માનવ નહિં ત્યાં કો' જડે.
નવ દામશે ત્યાં દુઃખને, નવ પીડશે અંતર મહને,
શીતળ સરોવર ત્યાં હશે, જે દારશે મુજ દાહને.
દાવાનળો ત્યાં નહિં હશે, જે આવતા અહિંયાં ધસી,
ત્યાં છે મીઠાં ઝરણાં સખે, જે જન્મની છે રૂઝ પટી.
જાતાં મહને દુઃખ થાય છે, વસતું તને / પણ લાગશે,
વસતી વિદાયો. આપજો, તુજ માર્ગથી કંટક જશે.
શિદ્ધ તું ઉદાસીનતા ધરે, નયનો નિરે તું કાં ભરે,
ઉદ્ગેશ અંતર કાં કરે, હસ હસ હવે ખસ હસ હવે,

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ.

ઉપા

સુવર્ણ પાને ઉપા ઝળકે, શશીતારક દષ્ટિએ નાગે,
જનસમાજ સૌ મનમાં મલકે, વાતાવરણે શાંતિ લાવે,
મિષ્ટ મનોહર સંગીત સળકે, મધુર શુભાશી સમીર વહાવે,
સુવર્ણ ઉપાએ. સુવર્ણ ઉપાએ.

ધંટી ધરધર નાદે ફરતી,
દીન જનોના દુઃખમાં હરતી,
મધુર રવે શું મનને હરતી,
સુવર્ણ ઉપાએ.

યુગ્ય વનશ્રી યુલકિત થઈને, પૂર્વ દિશા સોનેરી સોહે,
અશ્ણુ દેવને નમન કરીને, પ્રકાશ દિગ્ધે મન સહુ મોહે,
હાસ્ય કરી ખેલે ધુમીને ! મનુ હૃદયમાં ઉપા સોહે,
સુવર્ણ ઉપાએ. સુવર્ણ ઉપાએ.

યોરા મનહરલાલ ન્યાલયંદ

રજની

: : રાગ—ઠાલિંગડો : :

છુપાયો આલના આવાસમાં
રજની શોધે ચાંદલીયો

છાયાં તિમીર શાં આકાશમાં
રજની શોધે ચાંદલીયો

થાકયાં હૃદય પાપ રસ રાજ શોધતાં
વ્યાકુળ ચીત નીર તયને વહી જતાં
વિચી વિરામનાં ઉદલાસનાં. રજની૦

ચંદ્રીયે ચોરો કે શું ? પોચાણીની પાંખમાં
પુરાયો કેદી ણની સ્નેહીની આંખમાં
! કેધું અતુટ પ્રેમ પાશમાં. રજની૦

વેરે મધુર હાસ્ય મંદ ડોલી આવતો
સખી મનાવી સ્નેહ સુધા રેલાવતો
ધ્રુમે અનંત ભુમિ રાસમાં. રજની૦

સૌ કપિલાખંડેન ત્રિવેદી

[૧] કોને કાંકે ?

યસોના એક બાઇએ એક સ્ત્રીનું પુનર્જન્ન કરીને આવેલી. એ સ્ત્રી તે વખતે ગર્ભવતી હતી, પણ તે વાત તેણે તે વખતે તેની સાથે પુનર્જન્ન કરનાર પતિને કહેલી નહિ. આ નવા પતિ સાથે થોડા માસ રહ્યા પછી કુટુંબને નાણુ ઘણું કે તે તે સગર્ભા છે; એટલે તેના આ પતિએ અને તેની સાસુએ તેને સતાવવા મારી, પજવવા મારી; આબુખાબુને સમાજે પણ તેની ચર્ચા કરવા મારી. અને એવામાં તેને દીકરી આવતરી. પણ એવી એ દીકરીને એ ધરમાં ઉછેરી શી રીતે થાય ? આખરે કંઈકાને તેણે દસ દિવસની એ બાળકીને દેડ હોદતા કૂવામાં છપવી નાખી અને તેથી તે બાળકી મરી ગઈ. બાદ ઉપર ખૂતના આરોપસર કેસ થયો. ક્રોશન્સ જાણે એ બાળને જન્મકેદની સજા ફરમાવી. વડોદરા ઢાંઢ કોર્ટમાં કેસ જતાં ઢાંઢ કોર્ટે તેને જન્મકેદની સજાની મુદત ૨૦ વર્ષની કરાવી છે. આમ એક નિરોપ બાળકીનું ખૂત થયું અને એની માતાને ૨૦ વર્ષ કેદની સજા ઘણું એ કોને પાપે ?

આપણા સમાજની રૂઢિ જ એવી નીચ ઘણું એકરી છે, કે જે આચારવિચાર આપણે જાતે પાળી શકતા નથી, - તે બીજાએ પાળવા જ જોઈએ એવી અપેક્ષા રાખીએ છીએ. પુરુષને રામ થવું નથી, તેને પોતાની સ્ત્રી સીતા જેવી જોઈએ છે : સ્ત્રી સ્ત્રીઓ જોણે સાખી સગી સીતાઓ હોય, તેમ એક વાર ફસાએકીને પણ નિંદાથી મુજબી મારે છે । સમાજમાં એવાં માણસ વિરલ છે, જેઓ તકવારની ધાર ઉપર રહીને ધર્માચાર પાળે. વિકારોદ્ધૃતો સત્તિ વિકિવન્તે, એવાં ન ચેતાંસિ સ એવ ધીરાઃ” વિકાર વરતુ સારે હોવા છતાં એમનું મન વિકાર પામતું નથી તેજ અસ ધીર

છે. ” અને એવાં ધીર જન તેો વિરલ છે. બાકી, આપણે સૌ તેો ન મળ્યાતા સાધુ છીએ, જે ઇચ્છેલી વસ્તુ મળી આવે તેો ઉપર જાણવેલી ફાત્રાં બાળકીને નાખી દેનારી બાઈ કરતાં સારાં ન નીચકીએ ત્યારે આપણાં એવાંને એ બાઈની નિન્દા કરવાનો કે સતાવણી કરવાનો અધિકાર શો ? છતાં આપણે તેની નિન્દા કે સતાવણી કરીને તે બાઈને પોતાની પેટની જાળી બાળકીની હત્યા કરવાની ફરજ પાડી અને તેને પોતાને ૨૦ વર્ષની કેદની સજામાં ધકેલી, ત્યારે ઢવે રપષ્ટ સમજરી કે એ બધું ઘણું તે કોને પાપે ? રપષ્ટ રીતે આ જથ ઢાંગો સમાજને પાપે ।

[‘પાટીશર’માંથી]

[૨] એક બંગાળી માતાના બે પ્રશ્નો

પ્રશ્ન—બંગાળ ઉપર જપાનના હુમલાનો કથ જરૂરી રહ્યો છે એ પરિસ્થિતિમાં તેો બંગાળના રાજકીય કાર્યકર્તાઓએ પોતાના મતજોડો દર્શાવીને એક ઘટ્ટ જ જોઈએ. મારે એવો વિશ્વાસ છે કે, જે કોઈ શોગ્ય વ્યક્તિ વચ્ચે પડે તેો તેઓ સત્તર આપસઆપસમાંના અધકા બની જશે. આપ પોતે જ એ દિશામાં પ્રયત્ન કરીને બંગાળને જરૂરી રહેલી આર્થિકમર્યાદી નહિ ઉગારે ?

ઉત્તર—તમારી વાત બિલકુલ સાચી છે, પરંતુ એ કામને માટે હું શોગ્ય હું કે કેમ એ વિષે મને શંકા છે. કોઈ બંગાળીએ એવો ઉકેલ કાઢવો થઈ. હું એ કાર્ય પાર પાડી શકું એવો મને વિશ્વાસ હોત તેો આજે હું બંગાળ જવા રવાના થાત. જ્યારે આપણે એ મતજોડો વિષે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તે એટલા બધા

નજીક જણાય છે કે તે મિશનના મઠિ કોઇએ વચ્ચે પડવાની લાગણી જરૂર હોય.

મ૦—મારા ધણી કલકત્તાની એક શાળામાં શિક્ષક છે. તેમની કમાણી બહુ જ ઓછી છે. એકાદ માસ પછી તેમની કમાણી બિલકુલ બંધ થઇ જાય એવા ભય રહે છે. આજ સાત જણાં એને આશરે રહે છે તે આજ તે પોતાના કુટુંબનો સારું ચલવે કરી શક્તાં હતાં. આજે એમની પાસે આશ્ચર્યકારું કશું સાધન રહ્યું નથી. મારા પતિ દેશબંધ અને અદાલતવાદી છે એ હું જાણું છું. પરંતુ અમારું ઉદરોપાવણ કરવાને માટે શુદ્ધખાતામાં નોકરી લીધા સિવાય તેમને મઠિ બીજે કોઇ ઉપાય રહ્યો નથી. એ બીજું કરી પણ શું શકે? અત્યંત કડક સ્થિતિમાં મુશ્કેલી બીજાંકોને આપ શો સલાહ આપો?

ઉ૦—આ બહુ જ ગંભીર સવાલ છે. હું જાણું છું કે શુદ્ધખાતામાં જોડાવું એ ઉદરોપાવણ મેળવવાનો સૌથી સહેલો ઉપાય છે. એ તમે તમારો અમારા પતિ મારી જેડે શુદ્ધખાતામાં વિશેષી હો તો જૂનમરો વેડીને પણ તમારે તમારા શુદ્ધ પ્રત્યેના વિરોધનું પારખું આપવું પડે. ઇશ્વર તમને જૂનમરોમાંથી ઉગારશે. સંભવ છે કે, તમારે તમારો જીવનવ્યવહાર બદલવો પડે. અંતર્યમ વગરને પોતાના જીવનનું ધોરણ બદલવો ધોરણ બદલું કરવું પડશે. તો જ આપણે સાચા હિંદને પિળવતી શકીશું તથા કોરોડોની દિનમિતિ દિન વધતી જતી આપણને કહેલ કલ્પના ઉપાય શોધી શકીશું. પરંતુ તમને શુદ્ધ પ્રત્યે અત્યંત પ્રકારનો વિરોધ ન હોય તો પછી તમારા ધણી શુદ્ધખાતાની નોકરી લે એમાં અને દરમિયાન જાણતી નથી એમ કરવાથી બીજા ધણીઓ આજે જ કરી રહ્યા છે તેનાથી ગરુ તે કર છે એમ ન કહેવાય.

સેવાસાગર, ૨૯-૬-૨૨

(“હરિજન”માંથી) મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

[૩] આવતી કાલની હિન્દની જવાબદારી સ્ત્રીઓની છે.

આગાહાત—મધ તા. ૧૮ મીએ સંજના સાંજના પાંચે જ્યોતિષધના મહાનમાં, સુબહ

કેપેરિસના મેયર અને બહીષા સમાજવાદી નેતા શ્રી. યુસુફ મહેરબાદીએ જ્યોતિષધના સંધ્યા અને હવર સ્ત્રીઓ સમક્ષ એક પ્રવચન કર્યું હતું.

સરખાતમાં શ્રી. યુસુફ મહેરબાદીની પિછાણ અપાયા બાદ સંધ્યા સ્વામી પ્રમુખ શ્રી. લીલાપતીબહેન દેસાઈએ સંધની કાર્યવાહીનું બ્યાન દીધું હતું. જ્યોતિષ સંધના ૬ મા વર્ષની રૂપરેખા આપતાં હુલેલ પછી સંધની ધરી મચેલી સંધના ઉલ્લેખ કર્યો હતો, અને દૂર દૂરથી બહેનો આવી રાકતી નહિ હોવાથી વોટે-વોટે મર્ગો સ્વાધવાની યોજના આંખી બતાવી હતી. તેમ જ અધ્યાર આગમ્ય નથીતિ સંધ સ્વામીએ ફર્ટ જોઈ અને એ, આર. પી. ના વગેરે ઉલ્લેખ કરી છેલ્લે તેમણે સંધના તમ આર્થિક સ્થિતિ અંગે પણ હસારો કર્યો હતો.

તે બાદ શ્રી. યુસુફ મહેરબાદીએ બાલતાં જણાવ્યું હતું કે જે સંધ્યા બાદ સુદર કામ કરતી હોય તેની મુલાકાતે આવવું એ પુરસ્કૃતી વાત છે. જ્યોતિષ સંધની વિખ્યાતિ અમલવાદમાં જ નહિ પરંતુ આખા હિંદુસ્તાનમાં છે, શ્રી. મુદુલાબહેન Walking Newspaper જેવા છે. જ્યાં તથા ત્યાં સંધની તેઓ વાત કરે છે જ.

કેટલાં પુરુષો સ્ત્રીઓ હાથમાં શીષે એ અંગે વિરોધ કરે છે, એમ તમે રિપોર્ટમાં સાંભળી બધા. અને એ ઉપરથી પુરુષો કેટલા સ્વામી છે તે તમને સમજશે. પરંતુ હવે જાણો બદલાયો છે, નવા જવાબોને આપણે અપનાવવા જોઈએ. આજે તો હિન્દ બદલાતો દેશ છે. ક્રાંતિગમ્ય દેશ થઈ ગયો છે. સામાજિક કાર્ય જે જાણતિ એક રાજકીય ગતિવિધિ લાવી કે છે. ગાંધીજીની અસહકારની ગતિવિધિ સ્ત્રીઓમાં ખૂબ જાણતિ આપી છે.

આજે તો બલિશ્ચાનની કિમત છે. એ કસોટીમાંથી પસાર થનારા નેતા થઈ શકે. આજની કાલના હિન્દની જવાબદારી બહેનોની છે. હિન્દને દરવાજો વાણ છે અને કુચી તમારી પાસે છે. બારોડાલીની લડત વેળાએ ત્યાંની બહેનોએ આજે બહાદુરી બતાવી હતી.

‘મોદમહોદય’ રજત મહોત્સવ અંકઃ
મોદ વહિક જાતિના માસિક મોદ મહોદયે
પોતાનો રજત મહોત્સવ આ ક પ્રગટ કર્યો
છે. અંક એટલો દૃઢાર છે તેટલો જ આકર્ષણી
બરપૂર છે. કેવળ મોદ વહિકાને જ નહિ, પરંતુ
સામાન્ય વાચકને પણ એમાંથી ઘણું જેવા ભણ-
વાનું મળશે એમાં શંકા નથી.

આ અંક તૈયાર કરવાની બધીયે જવાબદારી
જાણીતા લેખક શ્રી. તારાચંદ્ર પો. અડાવળએ
સંસ્કૃતિપૂર્વક પાર પાડી છે એમ આ ખાસ
અંકનું નિરીક્ષણ કરતાં ખતારી પાવ છે.

‘વીરની વાતો’ ના આ લોકપ્રિય લેખક
આજસુધી ઐતિહાસિક વાર્તાઓ, સામાજિક
નવલકથાઓ અને હૃન્નરંજીતના વિષયો ઉપર
પોતાની કલમ ચલાવીને ખૂબ નામના મેળવી છે.
આ ખાસ અંકનું સંયોજન રચીકારીને અને
આવો સર્વાંગ સુંદર અંક પ્રગટ કરીને કોઈપણ
માસિકના વંત્રી બનવાની પોતાની વાવકાત તેમણે
સિદ્ધ કરી બતાવી છે.

સંયોજક તરીકે તેમણે કરેલું નિવેદન ખાસ
વાંચવા જેવું છે. મોદ જાતિના નમસ્કૃત પુર-
ણની દૃષ્ટી અંતરેખા ‘જનપરિચય’ વિષા-
અર્માં આપીને તેમણે મોદ જાતિના અનેક સુપ્ર
સિદ્ધ નહેતા પરિચયનો માત્ર મોટો જાતિને જ
નહિ, પરંતુ સામાન્ય વાચકજનને પણ લાભ
આપ્યો છે. ‘ગમતાર ગાદિતી’ જે આ અંકની
ખાસ નિશિષ્ટતા છે.

ગોળ (અથવા એકડા) નો પ્રજન અર્થતા
સંખ્યાબંધ લેખો મળતીય હોઈ માત્ર મોદ
કેમોને નહિ, પરંતુ અન્ય અનેક ક્ષેત્રોને માર્ગ-

દર્શક થઈ પડશે. દૃઢપત્રકો, વ્યવસ્થા લઢાવો,
ઉમર વગેરે વાર્તાઓ, સંવાદો, હાસ્યરસિક
મંત્રો; મોહન-ભેન્ડેરો, જેરી નામ, કારમીર
વગેરે રચનાઓ; ગાંધીજી, સિવલોચન, રથામ
તેરી રાદમે તથા બીજાં કાવ્યો અને ભાવનાઓ
વરિયો, લેખો, વગેરે બીજાં એકથી બધી વિવિધ
અને રસપ્રદ સામગ્રી આ અંકમાં ખીરસવામાં
આવી છે કે આખો જ અંક વાંચવા તથા વિચા-
રમાં લેવાનું સૌ કોઈને માન પાવ.

મોદ જાતિના મહાત્મા ગાંધીજી, સર પુર-
ણાનમોદ, દિ બા. કૃષ્ણલાલ મો. અગેરી, શેઠ
ધરમદાસ રામગદાસ કોઠારી, શેઠ પ્રાણલાલ
કેવકરજી નાનજી જેવા મહાન પુરુષો, અનેક
ધનાદયો, પદાધિકારી સમાનો, લેખકો અને
લેખિકાઓ છે એ આ અંક ઉપરથી જાણવા મળે
છે. મોદ જાતિ માટે એ ખરેખર ઓરવનો
વિષય છે.

મોદ જાતિના રોવામાળી અને સાહિત્યપ્રેમી
લેખક શ્રી. અડાવળને આ અંકનું સંયોજનકાર્ય
કોઈની લાયકાને લાયક માન આપતા માટે અમે
મોદ મહોદયની વ્યવસ્થાપક સમિતિ તથા તંત્રી-
મંડળને ધન્યવાદ આપીએ છીએ, અને શ્રી.
અડાવળ આવી રોવા સતત કરતા રહે એમ
હૃદયીને આ રજત મહોત્સવ અંક જરૂર વાંધી
જવરા અમે સૌ કોઈને બહામણ કરીએ છીએ

વેદામૃત : મૂળલેખકઃ શ્રીપાદ હામોદર સાત-
વજોડર, સંપાદકઃ નરવરજાલ જં. મહેતા, પ્રકાશકઃ
રવાધ્યાય મંડળ (ગુલશીત શાખા, વડોદરા.)

ઓષ સંસ્થાનમાં દેશના એક ખૂબ રહીને
આપણા પ્રાચીન વૈદિક સાહિત્યનું સંરક્ષણ કરી
તેને જનતા સમક્ષ રજૂ કરવાનું જે સાદસ શ્રી.

સાતવલેકરણ એ ઉપાદયુ' છે તે પ્રશંસાપાત્ર છે. એમની આ સાહિત્યપ્રવૃત્તિથી હિંદી ભાષાભાષી તેમ જ હંદર ભાષાઓમાં એ સાહિત્યના પ્રકાશનથી જનતાને સારો અધ્યાત્મલાભ પ્રાપ્ત કર્યો છે.

શુભસતમાં આ સાહિત્યનો પૂરતો પ્રચાર ન હતો તે હાલ દ્વંક સમયથી સ્વપાયેલી એની શુભસત સાખાએ આપનારું શ્રુત્ય સાદસ કરવા માંડયું છે.

એના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે વેદામૃતનો આરે વેદોડું રદસ્ય સમન્વયતો ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો છે. એમાંથી વેદજ્ઞાનના નિજામુએને પ્રાચીન વેદનું મહત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેવું છે.

કેટલીક ભાષાશુદ્ધિ અને ભેડણીદોષો બાદ કરવામાં આવે તો પુસ્તક વેદવિષયમાં રસ લેનારાઓને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. તથા રૂપિયા જેટલા અલ્પ મૂલ્યમાં આરંભ હજાર પુસ્તક સરકું જ લેખાય.

સ્વીકાર

(૧) આપણા કવિઓ-ખંડ ૧ હો, (૨) કેનોપનિપદ, (૩) શુભસતી સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ, (૪) જીવવિજ્ઞાન, (૫) પ્રાચીન શુભસતી સાહિત્યમાં વૃત્તરચના, (૬) શુદ્ધિપ્રકાશ લેખસંગ્રહ ભા. ૨ હો, (૭) મુલક રામચંદ્રવટ, (૮) ડૉ. વ. સોસાયટીનો અહેવાલ સન ૧૯૪૦-૪૧. પુસ્તકોનો શિબુ આપતા અંકે આવશે.

[ફૂલવેણી : ૫. ૨૬૦૦ આશ]

ગાંધીજી સતતા પ્રણેતા હોય ત્યાં બહેનોમાં જન્મિત આવવી નેહએ, આને દુનિયાના મોટામાં મોટા પુરૂષ ગાંધીજી આપણી વચ્ચે છે. આપણે તેમને ગમે ત્યારે મળી શકીએ છીએ. એ ગાંધીજીના શુભસતમાં આટલી સુંદર સંરચા તમારે છે, એ આનંદની વાત છે. હું આશા મધ્યમ વર્ગનાં પછી મહાત્માજી તરફથી રાષ્ટ્ર યોરણ જેવું કરવું પડશે તેના અચૂક ચોતાનો હિંદને પિછાંતી શક્તિશૂં ત્યા કરે.

દિન પછીની જતી આપણને હોદ્દા જા-ના જુવાય શોધી શકીશું. પરંતુ તમને સુદ્ધ પ્રત્યે અવા પ્રકારનો વિરાધ ન હોય તો પછી તમારા મધી પુણ્યભાતની મોઢરી લે એમાં મને કરી લાનિ જાણતી નથી એમ કરવાથી બીજા યજ્ઞાઓ આને ને કરી રહ્યા છે તેનાથી બરું તે કરે છે એમ ન કહેવાય.

શેનાગ્રામ. ૨૯-૬-૪૨

[૪]

સ્ત્રી પ્રત્યે સ્નેહ અને માન-દ્રષ્ટિથી જુઓ. એનામાંથી માત્ર સુખ શોધો નહિ, પ્રેરણા શોધો, તમારી બૌદ્ધિક અને નૈતિક શક્તિને વધારનારી પ્રેરણા શોધો. સ્ત્રી કરતાં તમે જાણો છો, એ ખ્યાલ તમારા મનમાંથી એકવારે કાઢી નાખો, તમે જાણો નથી જ. લાંબા વખતનો એ શ્રદ્ધ ખ્યાલ, હલકા પ્રકારની કેળવણી અને તેના પ્રત્યે રજાતી સતતા અસમાનતા અને તેને અપાતો સુતત અન્યાય, એ બધાને કોયે છુદ્ધિએ પુરૂષ આને તેનીયો છે એવો ખ્યાલ પુરૂષમાં લગાઇ દેરા થઇ ગયો છે. જ દલીલથી તેના ઉપર જીવમ સ્ત્રીઓમાં નથી લાંબા જુદાના એક જ યુગમાંથી રાજકીય ચળવળ લાવી કે ત્યાં માનવજાતિમાંથી કારની અજવળે સ્ત્રીઓમાં ખૂબજા જુદા પુરૂષોમાં ને તો યશિદાનની યુગમાં ને પ્રકારની

સામાજિક

—સી. હેપેન્ડ્રાબાળા સુરેન્દ્રસય દેસાઈના પ્રમુખ-પણા નીચે ક્ષોણમાં બગિચા સેવા સમાજનો વાર્ષિક કસબ કન્યાઓ હતો.

—મીસ હંદીરાબાઈ બ્રામચત એમ. એ. દરેક રેડક્રસના વિદ્યાર્થીની નીમાયા છે. આવી જવાબદારીભરેલા દોઢી પહેલા આ સીને જ મળે છે તે માટે અને મુનારકબાદી આપોએ જાહે.

—જેવપુરમાં ઘણુ બહેનો સતી થઈ છે. જેની પુરેપુરી વિગત મળી હોય તો સારું.

—પંડોદસ રાજમહેશ્વરે સી સમાજનો ઇનામ સમારંભ પાકરાસની હરીશંકરને અંગે થયો હતો તે પ્રસંગે. સી. શકંતલા શેડલ તરફથી પાર્ટી આપાઈ હતી.

—શ્રીમતી મહારાણી રાંતાદેવી ગાયકવાડને હસ્તે મસ્તુરીમાં ગઈ હાઈરેક્ટનો ઇનામ સમારંભ થયો હતો.

—સી. કરેતરવેન આચાર્યના પ્રમુખપણા નીચે વીસનગરમાં સીએની સભા થઈ હતી. ડુ. માલતીબેન મળીમાઈ પરીખ એ. એ. માં પાસ થયાં તેમને અભિનંદન આપવાનો મેળાવડો થયો હતો. આચાર્ય અંદીસો બેનોએ ભાગ લીધો હતો. વીસનગરની જુદી જુદી સરવાઓ આ અભિનંદનના મેળાવડામાં જોડાઈ હતી. તેમાં મુખ્ય મહિલા મંડળ, મહિલા પુસ્તકાલય, નગર વિધવાશ્રમ, કન્યાશાળા અને આશ્રમ શક-શાળા હતા.

—ડુ. અનુપમ બેન બરતીયાને હસ્તે ખેડા જિલ્લા વિદ્યાર્થી પરિષદનું હાઈપાટન થયો. આ પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન સરદાર પટ્ટીસિંહ હરો.

—શ્રીમતી કિરોરી લંડનથી વાયુપ્રચયન કર્યું. આ પ્રચયનમાં તેઓ શીનને આર્થિક મદદ કરવા માટે ટીકાનું ક્ષયન બેચતા હતા. બ્યાખ્યાન સુંદર અને જુરેચાહાર હતા.

—અમદાવાદમાં ગોમતીપુરમાં સીએ, કે. એ. બોક્કો વાળવાનો ધંધો કરે છે તેઓ હડતાલ પર ગયાં હતાં. મોંઘવારીને લીધે મહેનતાણું વધારવા માટે આ હડતાલ હતી. પાંજળી તેમની છત થઈ છે.

—અમરેલીમાં સી. ગજરામિન કાકોરમાઈ દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે કન્યાશાળાનો ઇનામ સમારંભ થયો છે.

—સરકારે મુકવિયક થાળનામાં વહ સીએને નેંધવાનું કામ સાર કર્યું છે. આ બેનો એકતાલોસ બેનલીસ વર્ષની છે. ઘણી પરણેલી અને શક-કાર્યમાં સંડોવાયેલી છે.

—લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠના પ્રમુખપણા નીચે અમદાવાદમાં આ. ડિ. મહિલા મંડળની સમમ સભા મળી હતી. તે પ્રસંગે અગ્રામા મુકમિ બેચાયેલી આ. ડિ. મ. પરિષદની આર્થવાર્ષિક પરિષદના ક્રેવાલ શી. શારદાબેન મહેતાએ રજૂ કર્યો હતો. અગ્રામામાં બોલેતા લીલીમ વર્ષમાં ગમદાવાદથી ગયેલી બહેનોએ હાજરી આપી હતી અને શી. લીલાબેન દેસાઈએ ત્યાંના કામનું વર્ણન કર્યું હતું. ત્યાં ગયેલાં બધાં બેનનાં સરીર સારાં થયાં હતાં. ડેન્ટિસ કરાવી મેબ્બર દરકાર બેન તેમનાં હાથ થયાં બહારગામ જવાનું છે તેથી કુટાં થયાં અને બેન નહિનીબેન પણ બહારગામ ગયાં તેથી અંતરવાપક મંડળમાં બે જગ્યા ખાલી પડી હતી. તે જગ્યામાં શ્રીમતી અણ્ણમાય અંકલેસરીયા તથા શ્રીમતી જવતબેન દેસાઈ નીમાયાં છે.

—શ્રીમતી નમંદાબેન દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે પંડોદસની રાજમહેશ્વર શેડ સીસમાજનો મેળાવડો થયો હતો, જેમાં શી. હંદીરાબેન ત્રીવેદીને માન M. A. માં ફર્ફેકલાસ લાવવા બદલ માન આપ્યું હતું.

—સી. શારદાબેન મહેતા કવે યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચાન્સેલર નિમાયાં છે.

—મીરાતમાં તા. ૧૭ મી જુલાઈએ બેનો ખાટે તાલીમ છાવણી ખુલનાર છે. તેની હાલમાં ક્રિયા પાંડિત જવાહરલાલને હસ્તે થશે. આ છાવણીમાં ત્રીસ બેનેને કોચેસના રચનાત્મક કાર્યક્રમની તાલીમ આપવામાં આવશે. શ્રીમતી સુષોમા દુપ્લાની આ છાવણી ચલાવશે.

—મહારાણી તારાબાઈને કોલ્હાપુરની રાજસભા સોંપાઈ છે. તેઓ રીજીની માયા છે. કોલ્હાપુરમાં તેઓને સુધરાઈ તરફથી તેમ જ રાજ્ય પરિષદ તરફથી માનપત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે મહારાણીશ્રી એમના દાદા શ્રીમંત રવ. સયાજીરાવ ગાયકવાડને ખબરે કોલ્હાપુરનું રાજ્યતંત્ર ચલાવે.

—શ્રીમતી સરલાબેન મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે પડોદરાની કોળીઆપોળ મહિલા શાળાનું તરફથી શ્રી સરસ્વતીબેન દલાલને માનપત્ર આપ્યું હતું.

—શ્રીમતી નાથીબાઈ ઠાકરરા કુનિવર્ધિની પદ્ધતિના સમારંભ શ્રી નહિની રંગત સરકારને હસ્તે થયા હતા.

—શ્રી નહિની સમજી દેખર બી. એ માં ફરદ કલાસ પાસે યતાં ભાવનગરની કોલેજમાં ફેલો નીમાયાં છે. એ કોલેજમાં એ પહેલપહેલાં સ્ત્રીફેલો છે.

—શ્રીમતી હરવિદ્યાબેન આદાએ પડોદરાની રાજ. મહેલ રોડ સ્ત્રીસમાજની બેનેને ગરબા ગવડાવી પાર્ક આપી હતી.

—શ્રીમતી રાજરત્ન બાઈમાય દાહુએ નવસારીમાં લાલસહિરાવના પ્રમુખપદે જન્મજયેશી દાદાબાઈ જયંતી પ્રસંગે પ્રવચન કર્યું હતું. તે પ્રસંગે કે. નાનુબેન કોટવાલ તથા કે. નાનુબેન કરીઆનાં સુંદર પ્રવચનો થયાં હતાં.

—શ્રીમતી ગજરાબેન ઠાકરવાઈ દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે આગેશીમાં ગોરી ઉત્સવ ઉજવવા માટે સમિતી નીમાઈ છે.

—સી. યશબાલાના પ્રમુખપણા નીચે જેટ રીંગ્સદારમાં સ્ત્રીઓની સમા પડોદરા રાજ્યના રજાઉટ કમિશનર રવ. દેવે માટે રોડ પ્રદર્શિત કરવા સાથે મળી હતી.

—અમદાવાદમાં જ્યોતિ સંઘના આશરે નીચે સ્ત્રીઓની બહેર સમાચાર મુબંબ કોરપોરેશનના મેયર મહેરજીભીનું આપણું હતું.

—બી. સી. મહારાણી સાંતાદેવી ટ્રસ્ટ ફંડમાંથી પડોદરા રાજ્યના દરેક તાલુકામાં એક વધારે નસ આપવામાં આવનાર છે.

—અમદાવાદ-વાડોદરામાં ગાંધીજીને નામે એક સ્ત્રી તેના પતિ સાથે પોતાના પિતાના મકાનમાં બાઈ રહેતાં-બાકા બાળતમાં પોતાની મોટી બેન ચંદન સાથે તકરાર થવાં પામી દરમીયાન ત્રીજી બેન જયોદા ત્યાં આવી પહોંચ્યાં ઉરકેસાઈ જય ચંદનનું નાક ચાકુ વડે કાપી નાખ્યું હતું. પોલીસ તપાસ આજુ છે, બેનને સિવિલ હોસ્પિટલમાં ખરોડવામાં આવેલ છે.

—મુંબાઈ-કમરખાની પર આવેલી થીફ્ટુસ હોમનાં બાલુ મેજસ્ટ્રેટ મીસ એર્લેન ટેવીસ મ્હ તા. ૧૮ મીના રોજ અવસાન પામ્યાં છે.

—પડોદરા-બજારીમાં બે આખલાં લડતાં એક બાઈને હડફટમાં ધમ થવાથી ફાખાને ખસેડતાં ત્યાં મરણ પામી છે.

—પ્રભગતને કચરી નાખવાના ભેદપુરના દમન ચક્રને થીજવી નાખવા મારવાડની મહિલાઓએ પણ ચોરથા માંડયા છે.

—પૂનામાં કુમારી ચિત્તલેખા બેરાસાણી મહિલા વિદ્યાપીઠની છ. એ (શુદ્ધિતગા)ની ચરિત્રમાં કવીણ થયાં છે. પૂનાની લાડીયા સમાજમાં તેઓ પહેલાં જ એન્જીએટ ખેલે છે.

—પાલી (મારવાડ) ખાતે એક એસવાળ યુવકનું અચ્ચત્ત ચતાં એની શાળા માં સારા માર વર્ષની એક બાળા વિધવાને સુધી ગયા છે.

—મુંબાઈના ભગિની સમાજના એક વધુ એકાદન સત્ત્વ છે. તાર પ્રતાપ કામદાર થયા છે અને રા. ૧૦૦ જેટ આપ્યા છે-શ્રી. કુસુમખેન ચંપકલાલ મોદીએ રા. ૫૦૦ તેમની બાળાના રમણપુર્ણ અને બેન મરચંદ એશોરીએશન તરફથી રા. ૫૧૧ મળ્યા છે.

—નંદીઆદમાં આ વર્ષની સુધરાઈની સમાજ્ય ચૂંટણીમાં સી. કપિતાજીરી ચંદુલાલ દલાલ પ્રત પછે ફરી ચૂંટયા છે-તેઓ છેલ્લાં કેટલાક વર્ષથી જેડા છલ્લાની સારી સેવા કરી રહ્યા છે—

—જપાનીસા પોતાના લડાયક પિમાનેમાં સ્ત્રી વિમાનીઓના પણ ઉપયોગ ફરી રહ્યા છે.

કિંમતમાં ૭૫ થી ૯૦ ટકા વધારો થયો છે. બજારમાં ૫૦ થી ૮૦ ટકા વધારો થયો છે. માલની અમત એ મોંપવારીનું એક કારણ જરૂર છે, પણ વધારે પડતી અધીરાઈ એ પણ મોંપવારીનું કારણ છે. વેપારીઓ ભવિષ્યમાં માત્ર નહિ મળે એ બીકે અને વધારે નફો મેળવવાના કારણે માત્ર વેચતા નથી એટલું જ નહિ પણ સંગ્રહ કરવા ખરીદી પણ કરે છે. વાપરવારા પણ જરૂર કરતાં વધારે ખરીદી કરી બરી રાખવા લલચાય છે. ભવિષ્યમાં જરૂરી વસ્તુ મેળવવાની કાળજી જરૂર સૌ કોઈએ રાખવી જોઈએ; પણ આપણા દેશ જેવા ગતીપ્રધાન દેશમાં સ્થાનિક પેદાશનું અનાજ નહિ મળે એ બીક રાખવી બહુ જરૂરી નથી. સરકાર બધો પાક લઇ જશે, જે પ્રલય પર રાજ્ય ચલાવી તેમને સહકાર મેળવવા છે તેને અનાજ પણ ન મળે એ પગલાં સરકાર લે એ માનવું સહેલું નથી. એ આપણામાં આપણાપણું હશે તો આપણું અનાજ સરકાર લઇ જઇ શકશે નહિ એટલી સજ્જા રાખી સંગ્રહવૃત્તિ પર અંકુશ રાખતા સાધનસંપત્તિ માણસોએ રાખવું જોઈએ. સંગ્રહવૃત્તિને કારણે પણ જરૂરીયાતની વસ્તુઓ મોંઘી થાય છે અને સામાન્ય વર્ગ જે સંગ્રહ કરવા સક્તિવાન નથી તે મુશ્કેલીમાં મુકાય છે. આ અધિરાઈ જોઈએ ન રાખે અને હરદિશેશ જેમ જરૂરી વસ્તુઓને સંગ્રહ કરે તેમજ કરે એવી અભારી તેમને વિનંતી છે.

*

ગુણસુન્દરીઓ માટે નવી સગવડ :

વરોદરામાં કાપડ રંગવા તથા છાપવાનું તેમજ કપડા ધોવા (બ્લીચીંગ)નું નહું કારખાનું હજુ પણ હોલ તેમજ રોડ રમવાડા સરપુસમાં ઘણીની બાજુમાં હવાઈવામાં આવ્યો છે. કપડાઈ આધુનિક નળયાઈ રહે એ રીતે ધોવાની 'ડાઇ ક્લોરીંગ'ની ગોઠવણ પણ આ કારખાના તરફથી થઇ છે. નવી નવી ડાઇઇંગનાની, સાફીઓ છાપતી એ આ કારખાનાના મુખ્ય આશય છે.

આ રોડ રમતું ઉદ્યાન વરોદરા રાજ્યના હરોળ ખાતાના અધિકારી એ. એ. બી. પંડયા સાહેબે કપડાં ધોવું અને એ. કાળે, શ્રી. તા. પો. અડાલત વિગેરેએ પ્રાસંગિક વિવેચન કરી રોડ રમતે સફળતા ઇચ્છતા આસીવાંદ આપ્યા હતા.

*

‘ગુણસુન્દરી’ની નવા વર્ષની ભેટ :

આવતા અંકથી-સપ્ટેમ્બરથી “ગુણસુન્દરી” ૨૦ મા વર્ષમાં પ્રવેશે છે. આવતા સપ્ટેમ્બરના અંક ૨૦ મા વર્ષના પહેલા અંક તરીકે બહાર

પડશે. નવા વર્ષની વિષયો, પાતાંઓ, સારંગ, કાન્યા પણ જેમ થાને તેમ વધુ ને વધુ ઉપયોગી અને સુંદર સાહિત્ય રજૂ થશે. તેમજ નવા વર્ષની ભેટ જે સમાજનાં નવીન જ વસ્તુ રજૂ કરતી એક સાંસારીક નવલકથા છે તે છપાઇ રહી છે. જે વેપાર ઘણી જોઈ લવાજમ મળી ગયાં હશે તેમજે મોકલી આપવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

*

લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલો :

“ગુણસુન્દરી”ના જે ચાહેલાનું લવાજમ આ ઓગસ્ટ અંકથી ખલાસ થાય છે, તેઓ આ અંક મળેથી ૨૫ થી ઓગસ્ટ ૧૯૪૨ સુધીમાં તેમનાં લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલી આપે. મનીઓર્ડરની રકીમાં ચાહેકેનો નંબર તેમજ પૂર્વે નામ, એરિસ જરૂર લખી મોકલે. જેમનાં તરફથી એ રીતે લવાજમની રકમ જે મનીઓર્ડરથી નહિ આવે તેમને આવતા અંક ૧ થી. પી. થી મોકલવો પડશે, જે ચાહેલા રેલીકારી અમને આભારી કરશે એવી અગારી નમ્ર વિનંતિ છે.

જેઓને ચાહેક તરીકે ન રહેલું હોય તેઓ પોતાના ચાહેક નંબર તેમ જ પૂર્વે નામ ટેકાણું લખી એક કાર્ડથી ખબર આપશે તો નાહેકને વી. પી. ખર્ચ તથા અમારી વકલીફ બચાવશે. ધાણથી વી. પી. પાછું લોકલી નાહેકના ખર્ચના ખાતમાં નડતાંરવા આથી વિનંતી છે. જેમનાં લવાજમ મળી જશે તેમજ નવા વર્ષની ભેટ ચોપડી જે હાલ છપાઇ રહી છે તે વેપાર થતાં તરત જ મોકલી આપવામાં આવશે.

*

ચાહેકોને વિનંતી :

અત્યાર સુધી ગુણસુન્દરીના ચાહેક તરીકે ચાલુ રહી અમિને જે જે ચાહેકોએ આભારી કર્યા છે તેમજ આ તકે અમે આભાર માનીએ છીએ. તેઓને વિનંતી છે કે નવા વર્ષમાં તેઓ તો ચાલુ જ રહે. ઉપરાંત તેમનાથી બને તેટલાં તેમના રેલી નિર્માને આ શક્તિના ચાહેક તરીકે નવા ચાહેક તરીકે નોંધાવવા બનતો પ્રયત્ન કરશે તો અમિને આપા લડાઇના વખતમાં બહુ ઉપયોગી થઇ પડશે. ચાહેક લડાઇના લીધે કાળો પિ ની મોંપવારી એટલી બધી વધી ગઇ છે કે જેને પહેલી વખતું ધણું ખર્ચાળ થઇ પડ્યું છે એવા વખતે ચાહેકો પોતે ચાલુ રહી નવા ચાહેક થવા પોતાના મિત્રમંડળને લવાજમ હરી અમિને ચાહેક કરશે તો અમિને ધણી મદદ કરી લેખારો. મનીઓર્ડર મોકલવાનું ટેકાણું :

વ્યવસ્થાપક : “ગુણસુન્દરી”

C/o હુદાણમિયં પ્રિં. પ્રેસ,

રાવપુરા-વરોદરા.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

અનુચિત : નામચાંદા ઈ. પોસ્ટ, મહાનગર

વર્ષ ૧૨ : અંક ૮

ફાલગુ ૧૨

સા.વ. ૨૦૭૨

હરીઆની ગોજ

હરીએ નદાયા આંતં રે, માટી લખને,
સલુએ સાથે આંતં રે, ભાઈ લખને.
પાણીના રંગ જોયા રે, ડિંચા ડિંચા,
એની ખાસી પગ પોષા રે, બોળી પાષા !
તાનીને બીવગવી જો. રેવી આજે,
જા હરીએ બોલાવી ત્યાં. માટી પાષે !

તાની રમવા લાગી જો, રેવી શ્રીધી !
માથાભાડએ આવી જો. બોલે દીધી !

હરીએ ખાઈ પાણી જો. બાલે કેલે ?
કોણ મૂકે છે આણી જો. માથાંબાને !

પાણીમાં હોનરિયાં જો. જીતીનાં જીતીનાં,
ફૂળી મરગુ યુષાં જો. કેતાં કેતાં !

હીપ મળી ત્યાં માટી જો. બારે માટી,
માટી નીચડી ખોલી જો. બેડાનાં માટી !

કોટી. રાખડાં કીધાં જો. કીટી મારે,
રે રે દરએ કીધાં જો. રાઈ પાષે !

હરીએ પાણી બાંતું જો, પુરી વેગા.
ગાં તો પ મળતું જો. આપો બેળાં !

અરિગત મે. જી. જી. જી.

બેટ પર બેટ

એક મોટું નગર હતું. નગરમાં ઘણાં બજારો હતાં. એક બજારનું નામ ઘોડાબજાર હતું. કાઠિયાવાડ, કચ્છ વગેરે જુદાંજુદાં સ્થળોએથી અહીં ઘોડા વેચાવા આવતા. સારા ઘોડા ખરીદવા હોય તે આ નગરમાં આવતા, ને ઘોડા બજારમાંથી ખરીદતા.

આ નગરમાં એક ગરીબ રજાપૂત રહે. તેનું નામ સજ્જનસિંહ. ઘોડાઓ માટે ઘાસ કાપી લાવી તેના લારા બાંધી તે ઘોડાવાળાઓને વેચતો. એ દરરોજન ચાર આના કમાતો. તેમાંથી બે આના ખર્ચતો અને બે આના બચાવતો.

તેણે પોતાના નાના ઘરમાં એક ખાટો બોધી હતો. ખાટામાં એક માટીનું હાંડી મૂકી હતી. દરરોજ તેમાં પોતે બચાવેલા બે આના એ નાખતો, આ રીતે પૈસા બચાવતો હતો.

આ રીતે સજ્જનસિંહે એક, બે, ત્રણ ચૌદલાં ચે વરસો પસાર કર્યાં. એ દિવસે તેને વિચાર આવ્યો કે લાવ, બેડ તો ખરી, કેટલા પૈસા ભેગા થયા છે જમીનમાંથી બેઆનીઓથી લહેલી હાંડી કાઢી. હાંડી તો ભરાઈ ગઈ હતી. બે આની ઓધી ભરાઈ ગયેલી હાંડી ભેંદને તે ઘણા ખુશ થઈ ગયો. તેને ફરી વિચાર આવ્યો કે હું આટલા બધા પૈસાને શું કરીશ ? એ કેવી રીતે ખર્ચવા ? પૈસા કેમ ખર્ચવા તેનો વિચાર આવતાં તે એકદમ આનંદમાં આવી ગયો, અને બોલી ઉઠ્યો : ‘ખરે જોમ જ કરવું.’

બીજે દિવસે સવારે એ એક સોનીને ત્યાં ગયો. સોનીએ તેનો આદરસત્કાર કર્યો.

સજ્જનસિંહે કહ્યું : ‘ભાઈ, તમારી પાસે કિંમતીમાં કિંમતી અને સુંદરમાં સુંદર વીંટી હોય તે બતાવો.’

સોનીએ વીંટી કાઢીને બતાવી. વીંટી ધણી કિંમતી અને સુંદર હતી. આર્થ વીંટી તો રાજ-રજવાડાઓમાં જ વપરાય.

સજ્જનસિંહે પોતાની પાસે જેટલા પૈસા બચેલા હતા તે બધા સોનીને આપ્યાં અને સોની પાસેથી વીંટી ખરીદી.

વીંટીનું ઠાવરકામ સરસ હતું. વીંટીમાં એક પાણીદાર સફેદ હીરો જડેલો હતો. અંધારામાં પણ હીરો ચકચકતો હતો.

સજ્જનસિંહને એક મિત્ર હતો. તેનું નામ રામદાસ હતું. તે જુદાં જુદાં રાત્રીઓમાં જઈ પોતાનો માલ વેચતો હતો. સજ્જનસિંહે પેલી વીંટી રામદાસને બતાવી, રામદાસ પણ વીંટી ભેંદને ખુશ થયો.

સમજનસિંહ પૂછ્યું: ‘અરે દોસ્ત, તું ચારે દિશામાં ફરે છે. તને ખબર છે કે સૌથી સુંદર રાજકુમારી કોણ છે અને ક્યાં રહે છે?’

રામદાસે જવાબ આપ્યો: ‘ઝોહો, એટલું જ જાણવું છે ને! સાંભળ, આપણા નગરની ઉત્તર દિશાએ સુંદરપુર નામનું રાજ્ય છે. તેના રાજાની એકની એક પુત્રી છે. તેનું નામ રૂપસુંદરી. ભગવાને એને ભારે રૂપ આપ્યું છે. એ સૌથી રૂપવતી છે.’

સમજનસિંહ બોલ્યો: ‘હીક, તો મારું એક કામ કરીશ?’

રામદાસે પૂછ્યું: ‘શું?’

સમજનસિંહે કહ્યું: ‘આ વીંટી મારા તરફથી રૂપસુંદરીને લેટ આપજે, અને કહેજે કે આ લેટ મોકલનારને ધનની ઇચ્છા નથી.’

રામદાસે વીંટી લીધી અને કહ્યું: ‘હીક’

બીજે દિવસે રામદાસ ઊપડ્યો. ફરતાં ફરતાં તે સુંદરપુરમાં આવી પહોંચ્યો. તે રાજકુંવરી પાસે ગયો અને વીંટી આપતાં કહ્યું: ‘એક માણસે આપને આ વીંટી લેટ મોકલી છે અને કહ્યું છે કે એ ધનની ઇચ્છા રાખતો નથી.’

રૂપસુંદરી વીંટી જોઈને ઘણી ખુશ થઈ. તેણે રાજકુમારને શોભે એવાં કીંમતી કપડાં રામદાસને આપ્યાં અને કહ્યું: ‘આ પેલા માણસને આપજો અને કહેજો રૂપસુંદરી તમારું નામ જાણવા માગે છે.’

રામદાસ ચોડા દિવસ પછી ઘેર આવી પહોંચ્યો. સમજનસિંહને ખબર પડી કે રામદાસ આવ્યો છે એટલે એ તેને મળવા ગયો. બન્ને મળ્યા, બેઠા અને વાતો કરવા માંડી. રામદાસે સમજનસિંહને કપડાં આપતાં કહ્યું: ‘લે બાઈ, આ રૂપસુંદરીએ મોકલ્યાં છે અને તારું નામ પૂછાવ્યું છે.’

સમજનસિંહ બોલી ઉઠ્યો: ‘આ કપડાંને લાયક હું નથી. મારા જેવા ગરીબને આવો કિંમતી પોપાક ન શોભે.’

રામદાસે કહ્યું: ‘હવે રાખી લે ને.’

સમજનસિંહ બોલ્યો: ‘ના બાઈ! ના, મારે એ ના જોઈએ. આ કપડાં તો હેઈ રાજકુમારને શોભે એવાં છે. મારું એક કામ કર. જે રાજકુમાર પોતાને પ્રજાનો સેવક માનતો હોય તેને મારા તરફથી લેટ તરીકે એ આપી દેજે. તારા ધ્યાનમાં એવો હેઈ રાજકુમાર છે?’

રામદાસે જવાબ આપ્યો: ‘અરે હા, આ રામદાસની ધ્યાનમાં બધું જ છે. આપણા નગરની પૂર્વ તરફ એક આદર્શપુર નામનું રાજ્ય છે. તેના રાજકુમારનું નામ સેવકસિંહ છે, એ પોતાને પ્રજાનો સેવક માને છે.’

સમજનસિંહે કહ્યું: ‘હીક, આ પોપાક એ કુંવરને જ આપજે.’

રામદાસ ફરતો ફરતો આદર્શપુરમાં આવી પહોંચ્યો. તેણે સેવકસિંહને જઈ સનનનસિંહે મોકલેલો પોપાક આપ્યો.

સેવકસિંહે રામદાસને દસ ઘોડા આપતાં કહ્યું: 'આ ઘોડા તે માણસને આપને અને તેને કહેજો કે સેવકસિંહ તમારું નામ જાણવા માગે છે.'

રામદાસ તો દસ ઘોડા લઈને પોતાના ઘર તરફ આવવા નીકળ્યો. સનનનસિંહ ઘોડાવાળાઓની રાહ જોતો હતો. એટલામાં તેને દૂરદૂરથી ઘોડા આવતા દેખાયા. તેને વિચાર આવ્યો કે ક્યારની રાહ જોતો હતો કે કોઈ ઘોડાવાળા આવે તો ઘાસ વેચી ઘર ભેગો થઈ જઈ. ઘોડા પાસે આવતા ગયા. ઘોડા ખૂબ પાસે આવતાં તેણે જોયું તો ઘોડાવાળો રામદાસ હતો. તેણે પૂછ્યું: 'રામદાસ, આ શું? તે ઘોડા ખરીદ્યા?'

રામદાસે જવાબ આપ્યો: 'ના ભાઈ, આ ઘોડા મારા નથી પણ તારા છે.'

સનનનસિંહે બોલ્યો: 'મારી મશ્કરી શું કરવા કરે છે ભાઈ!'

રામદાસે બોલ્યો: 'સાચી વાત છે. ચાલો ઘેર સઘળી હકીકત કહું છું.'

ખંને જણા ઘોડા સાથે ઘેર આવ્યા. રામદાસે સઘળી હકીકત કહી.

સનનનસિંહે બોલ્યો: 'આ ઘોડાઓને સાચવવા માટે માણસ રાખવો, તેઓને માટે ઘાસ લાવવું ને દાણો ખવરાવવો એ ખંધુ આપણને ફાવે તેમ નથી. હું તો ઘરડો થઈ ગયો છું. તું આ ઘોડા ફપસુંદરીને આપી દેજે અને મારું નામ જાણાવજે.'

ઘોડા દિવસ બાદ રામદાસ પાછો સુંદરપુર ગયો. ત્યાં જઈ તેણે ફપસુંદરીને ઘોડા આપ્યા અને સનનનસિંહનું નામ કહ્યું.

રાજકુમારી તો ઘોડા જોઈ વિચારમાં પડી ગઈ. તેણે રામદાસને પૂછ્યું: 'આ સનનનસિંહ છે કેાણ?'

રામદાસે જોડું કહ્યું: 'તે એક બહુ પૈસાપાત્ર માણસ છે ને આપને મેળવા માગે છે.'

રામદાસની વાત તેણે સાચી માની. તેણે સઘળી હકીકત રાખને કહી અને કહ્યું: 'હું એના તરફની ભેટો લઈને યાત્રી ગઈ છું. હવે એને રોકવો કેમ?'

રાખને કહ્યું: 'તું એવી ચીજ મોકલ કે જેનાથી તે ખીણ કેઈવધુ કિંમતની ચીજ મોકલી ન શકે. પછી ભેટ આપવી જાંઘ થઈ જશે.'

આ વખતે રાજકુમારીએ ચાંદીથી ભરેલાં બેઝ બેઝ મોકલ્યાં.

સનનનસિંહ ચાંદીથી ભરેલાં બેઝ જોઈને ગભરાઈ ગયો. આ ચાંદી સાચવવી ક્યાં? મારા હુઝુરના કાનથી ક્યાંથી આવ્યું? તેણે રામદાસને કહ્યું: 'તું આ ચાંદીથી ભરેલાં બેઝને પેલા રાજકુમારને આપી દેજે, અને મારું નામ આપજે.'

થોડા દિવસ બાદ રામદાસ આદર્શપુર આવી પહોંચ્યો. રામદાસ સેવકસિંહ પાસે ગયો અને કહ્યું: 'પેલા માણસે ચાંદીથી ભરેલાં વીસ ઊંટ આપને મોકલ્યાં છે. તેનું નામ સત્જનનસિંહ છે.'

સેવકસિંહે વિચાર કર્યો કે આ સત્જનનસિંહ કોઈ પૈસાદાર માણસ હોવો જોઈએ, અને તેથી જ તે આટલી ઘણી ચાંદી ભેટ તરીકે મોકલી શકે છે. કાંઈ વાંધો નહિ. હું એનાથી વધુ ભેટ મોકલીશ.

સેવકસિંહે વીસ ઊંટ પર સોનું ભરીને મોકલ્યું. રામદાસે આવી સત્જનનસિંહને સોનું આપ્યું. સત્જનનસિંહ તો સોનું જોઈ ગલરાઈ ગયો. તેણે રામદાસને કહ્યું: 'ભાઈ! આ પીડા ક્યાં ઊભી થઈ? તું હમણાં ને હમણાં જઈ આ બધું સોનું રૂપસુંદરીને ભેટ આપી આવ. હવે જો તે કાંઈ આપે તો લાવતો જ નહિ.'

રામદાસ તરત સોનાથી ભરેલાં ઊંટને લઈને સુંદરપુર તરફ ચાલી નીકળ્યો. તેણે આવીને તે રૂપસુંદરીને આપ્યાં. રાજકુમારી તો આશી બની ગઈ, તે તો તરત પોતાના પિતાજી પાસે ગઈ, અને બોલી: 'પિતાજી! મેં વીસ ઊંટ ચાંદી મોકલી તો તેણે વીસ ઊંટ સોનું મોકલ્યું. હવે હું શું કરું?'

રાજાએ કહ્યું: 'ચાલો આપણે એને મળવા જઈશું.'

રામદાસ તો સુંદરપુરથી પાછો આવતો રહ્યો.

આ તરફ સેવકસિંહ પોતાના દરબારીઓને પૂછવા લાગ્યો: 'આ સત્જનનસિંહ કોણ હશે? તેને મને ભેટો મોકલવાનું શું કારણ હશે? આપણે તેની મુલાકાત લઈએ તો કેમ?'

સૌએ સત્જનનસિંહના નગર તરફ જવાનું નક્કી કર્યું.

આ તરફથી રૂપસુંદરી અને તેનો પિતા પોતાના લશ્કર સાથે સત્જનનસિંહને મળવા નગર તરફ આવવા લાગ્યો, અને બીજી તરફથી સેવકસિંહ પણ સત્જનનસિંહને મળવા માટે આવવા નીકળી પડ્યો.

બંને પેલા નગરની બહાર લેગા થઈ ગયા. સુંદરસિંહ રાજા સમક્ષે કે સત્જનનસિંહ મારો આદરસત્કાર કરવા આવી રહ્યો છે; પણ તે સત્જનનસિંહ નહોતો, તે તો સેવકસિંહ હતો. સેવકસિંહ સમક્ષે કે સત્જનનસિંહ પોતાની પુત્રી સાથે મારો આદરસત્કાર કરવા આવ્યો છે. પણ તે તો સુંદરસિંહ હતો.

બંને એકબીજાની નજીક આવી પહોંચ્યા. સત્જનનસિંહ આ લોકોને દ્રશ્ય બોલો બોલો જોઈ રહ્યો હતો.

સુંદરસિંહે સેવકસિંહને પૂછ્યું: 'તમે સત્જનનસિંહ છો?'

સેવકસિંહે જવાબ આપ્યો: 'ના, હું તો સેવકસિંહ છું. આપ કોણ છો?'

સુંદરસિંહે જવાબ આપ્યો: ‘હું સુંદરપુરનો રાજા સુંદરસિંહ છું અને સનજનસિંહને મળવા આવ્યો છું.’

સેવકસિંહ પણ બોલ્યો: ‘હું પણ સનજનસિંહને મળવા આવ્યો છું.’
બન્ને નગરમાં આવવા માંડ્યા. રસ્તામાં સનજનસિંહ મળ્યો. સુંદરસિંહે તેને પૂછ્યું: ‘તમે સનજનસિંહને જોળ્યો છો?’

સનજનસિંહે જવાબ આપ્યો: ‘હા, મહારાજ!’

‘તમે તેમનું ઘર જોયું છે?’

‘હા, મહારાજ!’

‘અમારે તેને મળવું છે. અમને તેનું ઘર બતાવો.’

‘નહિ, નહિ, તેમને ઘેર ન જતા.’

‘કેમ?’

સનજનસિંહ બહુ બોલ્યો: ‘તેઓ તો મરી ગયા છે.’

બન્ને કંઈ પણ તપાસ કર્યા વગર ખાજા ચાલ્યા ગયા.

ચોડા વખત પછી રૂપસુંદરી અને સેવકસિંહનાં લગ્ન થયાં. તેઓ આનંદથી રહેવા લાગ્યાં.

સનજનસિંહ પોતાનું ઘાસ વેચવાનું કામ હજીએ કરે છે અને આનંદથી રહે છે.

૬૫૬ પટલ

卐

ડાશીમાનું ડહાપણ

ડાશીમા.

જરા શોળીન તો ખર્ચસ્તો.

છીકછીની ડાળકી લઈને બેસે ને ચપટો ભરી નાકે તાણે. એક દિવસમાં તો ડાશીમાને બે ડાળકીઓ ભરી છીકછી ભેળ્યો. બધાં તેમને ગંગા ડાશી કહી બોલાવે. ગંગા ડાશી ગાકલનાં ઈન્તરદાર પણ ખરાં. ગાકલનો તો એમણે ધંધો રાખેલો. જરૂર પડે ત્યારે ભેળતી ગાકલ કાઢી ગમે તેમ કરી કામનાં પાટિયાં બેસાડે.

ડાશીમા પાસે પૈસા પણ ખરા. પૈસાના વિચારમાં તો તેમને રાત્રે ઉઘ ન આવે. રાતના રાત ઉંદરમામા કદાચ ડાશીમાની ખજાર લેવા આવે તો ખાસી દોઢ મણુની ભેળીને આપી દે.

એક વખત ડાશીમાને ત્યાં ચોર લોકો ખાતર પાડવા આવેલા. ગંગા ડાશી તો ભગતાં જ ખાટલામાં પડ્યાં હતાં. બહારના અજાણાટથી તેમને ખજાર પડી કે રાતના રાત ચોર આવ્યા છે. એમ ચોરથી કાંઈ ગલરાઈ નાથ તેમ ન હતાં.

“ ચેતવા દેને મારા બાપ ! નહિ તો મારા રડયા ક્યાંક ડાટ વાળી દેશે. ”

એમ વિચારી ડાશીમાએ પોતાનું હથિયાર સાંખેલું સંભાળ્યું. અને અવાજ ન થાય તેમ ધીમેથી ખાટલો ખોદેલી જગ્યા નજીક લઈ ગયાં અને વિચારમાં ને વિચારમાં ડાળલી ખોદી છીંકણીના તડાકા મારવા બેઠાં.

ચોર લોકો ખોદી રહ્યા એટલે અંદર અંદર વાતો ચાલી.

“ અડ્યા પાતળો હોય તે પગ અંદર ઘાલે. ” સરદારે કહ્યું. અને એક જણે આસ્તે આસ્તે પગ અંદર ઘાડ્યા.

ડાશીમા તો તાકી જ રહ્યાં હતાં. એમણે તો મેટ્યું પગમાં સાંખેલું.

“ ઉંહ...હ...હ...હ... ” કરતો પેલાએ પગ ખેંચી લીધો.

“ અડ્યા ! ડાશી ભગે છે કે શું ? ”

“ નારે ના. શાની ભગે ! એ તો ક્યાંય ખૂણામાં ઘસતી હશે. ” સરદારે બધાને હિંમત આપી.

“ જિલા રહો, મને હાથ ઘાલી જોવા દો. ” બીજે ખોડ્યો. અને ચાલાકીભરી રીતે પોતાનો હાથ તેણે અંદર ઘાડ્યો. ડાશીમા તો તૈયાર જ હતાં. મેટ્યું હાથમાં સાંખેલું.

“ ઉંહ...હ...હ...આ શો ચમત્કાર ! જરૂર ડાશી ભગે છે. ”

“ આઘા ખસો તમે ગધાય બાયલા જ છે. કહ્યું છે ને કે આપ મુખા વિના સ્વર્ગે ન જવાય. તેમ તમારા જેવાથી જ બંધુ બનતું હોય તો પછી મારા જેવા જવાં-મંદોની જરૂર જ શી પડે ! ”

મૂઠ પર તાલ દેતાં સરદારે ખોડ્યો અને તેણે પોતાનું અંગ ધીમેથી વાળીને જોયું. છતાં કંઈ જણાયું નહિ. તેણે પોતાનો એક પગ અંદર ઘાડ્યો.

“ ઘાલ મારા પિટયા ! બહુ બઝાયો હાંકતો તો. લે તને ઉનો ઉનો શિરો ખવડાવું. ” ડાશીમા બબડ્યાં અને ભેરથી સરદારના પગમાં તેમણે બે સાંખેલાં માથાં.

સરદારે અપાટાબધ પગ ખેંચી લીધા.

“ અરે રામા ! આ ડાશી તો ભગતી જ જણાય છે, નહિ તો બધાયની આ વલે ન થાય. બહી પછી છે. ” સરદારે કહ્યું.

ડાશીમાથી સરદારના આ શબ્દો ન સંખાયા. તે બોલી ઉઠ્યાં :

“ ઉભા રહો મારા રડયાઓ. તમારો છેડો વાળે. આ ડાશીના ઘરમાં ખાતર પાડવું છે ખરું ? પણ આ ગંગા ડાશી તમારાથી ગાંજી નાથ એવી તો આશા જ ન રાખે. હું તો બલભલાને જોટીમાં રાખી આ ઝૂંપડીમાં પડી રહી છું. ”

ડાશીમાના આ શબ્દો સાંભળી ચોર લોકો તો સમજાડ થઈ ગયા. અને હુંડીઆ હાથપગ લઈ ત્યાંથી પલાયન થઈ ગયા. આજની ધડીને કાલનો દહાડો. ફરી દેખાયાં જ નહીં.

કિશોર અને સવિતા

કિશોર અને સવિતા બન્ને બાઈબલનું હતાં. કિશોર આઠ વર્ષનો હતો; સવિતા દશ વર્ષની હતી. બન્ને સાથેજ અભ્યાસ કરતાં હતાં. સવિતા ચાંદાક અને જાંતીલી હોવાથી અભ્યાસમાં સારો નંબર રાખી શકતી હતી, બ્યારે કિશોર તોફાની તથા આજસુ હોવાથી ભણવામાં પણ ઠોઠજ હતો. કિશોરમાં એક બીજું પણ કુટુંબ હતી; તે બૃહદ્ બોલતો હતો.

કિશોર અને સવિતા બન્ને બીજી ગુજરાતીમાંથી પાસ થયા એટલે તેના બાપુજીએ તેને બન્નેને ચાર ચાર પૈસા આપ્યા અને કહ્યું કે આ પૈસાની મિઠાઈ લઈને તમે બન્ને બાઈબિન સાથે બેસીને જાઓ !

બાપુજી ગઢાર ગયા એટલે કિશોર તે પોતાના પૈસા ગજવામાં ઘાલી કયાંય રખડવા ચાલ્યો ગયો. સવિતા પોતાના પૈસા લઈ બજારમાં મિઠાઈ લેવા ગઈ. ઘેર આવતાં તેને એક ગરીબ બીજારીનો છ સાત વર્ષનો બૂખ્યો છોકરો સામે મળ્યો. સવિતાને કયા આવી; એટલે તેણે તેમાંથી થોડી મિઠાઈ ખેલા છોકરાને આપી. તે બૂખ ખુશી થતો ચાલ્યો ગયો. બાકીની મિઠાઈ સવિતા ઘેર લાવી. અને પોતાની બાને ખતાવી પછી તે ગાઈ ગઈ.

કિશોરે પોતાના ચાર પૈસાનું શું કર્યું ?

તે બજારમાં જઈ બે પૈસાનો ચટાપટાવાળો કાગળ લઈ આવ્યો. એક તોફાની બાઈબલને મળી તેમાંથી એક પતંગ બનાવ્યો. પતંગને નીચે ચોલા માટે કુંમતું બનાવવા માટે કાગળ નહોતો; એટલે કિશોર પોતાને ઘેર જઈ તેના બાપુજીના કબાટમાં એક કવર હતું તેમાંથી એક કાગળ ફાટી લાવ્યો.

પતંગ તૈયાર થયો. બન્ને મિત્રો ગામબહાર લાગોળે પતંગ ચડાવવા ગયા. પતંગ ચડાવતાં ધ્યાન ન રહ્યું તેમાં કિશોર પડ્યો; અને ગોઠણમાંથી હોલી પણ નીકળ્યું. છેક થોડી સાંજે કિશોર ઘેર આવ્યો. ત્યારે ગજવામાં ભેથું તો બાકી રહેલ બે પૈસા પણ કયાંક ગૂમ થયા હતા.

કિશોર ઘેર આવ્યો. ત્યારે તેના બાપુજીએ સખત ઠપકો આપ્યો. અને પોતે આપેલ ચાર પૈસાનું શું કર્યું તે પૂછ્યું. કિશોરે પતંગની વાત કહી ત્યારે તેના બાપુને ખૂબ ગુસ્સો ચડ્યો અને કિશોરને શિક્ષા કરી.

બીજે દિવસે તેના બાપુજીએ પોતાના કબાટમાંથી એક પરબીડિયું કાઢ્યું; તેમાં ભેથું તો કાગળ નહોતો. તેની ખાતી થઈ કે આ કામ કિશોરનું જ હશે.

તેઓએ કિશોરને બોલાવ્યો અને પરબીડિયા વિષે હકીકત પૂછી તો કિશોરે પહેલાં તો જવાબ દીધો: ‘ મને ખબર નથી. ’

પણ બ્યારે તેના બાપુજીએ તેને શિક્ષા કરવાની ધમકી આપી ત્યારે તેણે પતંગનું કુંમતું બનાવવા કાગળ લીધો હતો તે હકીકત જણાવી. કિશોરના બાપુજીએ તેને બોદ્ધ બોલવા માટે સખત શિક્ષા કરી; ત્યારથી કિશોર બોદ્ધ બોલવાનું તદ્દન બૂઝી જ ગયો.

હિન્દુઓનાં પવિત્ર વેદ મંથો અને જાદુમુનિપ્રણીત શાસ્ત્રોનાં મૂળ તેમજ સાદા, સરલ, લોકમોખ્ય અર્થો સંદિગ્ધ સરસ્વતી કિર્મતે પ્રસિદ્ધ કરનાર હિન્દુસ્તાનની એક અનોઢ સરસ્વા સ્વાધ્યાય મંડળની ગુજરાત શાખા સવપુરા વડોદરા તરફથી ગુજરાતીમાં રાજ થયેલી;

વેદોત્ સરળ

ગુજરાતી ભાષાનંતર

સ્વાધ્યાય-ગ્રન્થ-માળા

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૦

પરદેશ માટે રૂ. ૧૦૦

૬૨૫૧૧ અંગાઠિયો ગ્રાહક થનારને આશરે ૧૫૦૦ પાનનું

સંગીત ધાર્મિક સાહિત્ય આપવામાં આવે છે.

આલુ પ્રથમ વર્ષનાં બ-ને પુસ્તકો

- (૧) વેદમૂલ : છટક કિર્મત રૂ. ૧૫૫૫ તથા. નીચેનાં ચિપથો લીધા છે. સ્વાધ્યાય મંડળનો પરિચય, તમે ક્યાં લખા છે ૧ આત્મજ્ઞાન નો ખરો અર્થ, પ્રાચીન તથા અર્જાચીન આચાર્યો, પંડિતો તથા પ્રોફેસરો દ્વારા કરવામાં આવેલી " વેદમૂલ " મહાત્મા ગાંધીજી વિગેરે દેશનેડાઓનાં સ્વાધ્યાય મંડળનાં કાચાં માટેનાં અભિપ્રાયો, ચલુવેદ પ્રથમ અધ્યાય તથા અષ્ટવેદનાં હયાદિગ્રંથક મંત્રોનું ગુજરાતી ભાષાનંતર વિગેરે લખવા યોગ્ય સાહિત્ય.
- (૨) શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા પ્રથમ વિભાગ : છટક કિર્મત રૂ. ૧૫૫૫ તથા. વિદ્યવચ્ પંડિત શ્રી. શ્રીપાદ દામોદર સાતવલેકરજીની દિન્દી " પુરુષાર્થ જોષિની ટીકા "નાં ગુજરાતી ભાષાનંતર સંહિત. (જુઓ આ સાથેની નહેરાલ.)

પીળા વર્ષનાં છપાનાર પુસ્તકો

- (૧) મૃત્યુને દૂર કરવાનો ઉપાય : ભગવાન વેદની વિસિષ્ટ રીલીથી મનુષ્યે મૃત્યુને દૂર કેમ કરવું તેના સરલ સુગમ ઉપાયો આ પુસ્તકમાં બતાવ્યા છે.
- (૨) શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ભા. ૨ : શ્રી. પંડિત સાતવલેકરજીની પુરુષાર્થ જોષિની ટીકા સંહિત. (જુઓ આ સાથેની નહેરાલ)
- (૩) માનવી આયુષ્ય : ન્યારે ઉગ્રાન્ડ, નપાન, નર્મનીનું સામાન્ય આયુષ્ય ૯૦ વર્ષ છે ત્યારે હિન્દુસ્તાનમાં મરત ૩૫ વર્ષ જ છે. ભગવાન વેદ " જાતે જીવેમ શરદઃ "ની શેષલ્પા કરે છે. તમારે દીર્ઘ આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવું હોય, બ્રહ્મચારી ઇચ્છામરણી સીમ્મ પિતામહને, તેજસ્વી દીર્ઘ આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો સખાંધી સાચો ઉપદેશ સમજશે. હોય તે વાંચો.
- (૪) એકાદશીનો ઉપવાસ : દરેક માસની એકાદશી જ ઉપવાસ માટે કેમ પરદે કરવામાં આવેલી છે, પુણિમા અને અમાસને દિવસો વંદની ગતિથી નેવી રીતે સમુદ્રમાં ભરતી જોટ થાય છે; તેવી જ રીતે " વન્દમા મન્વો જાવશે " એ વચ્ચે અનુસાર મનુષ્યના મન અને શરીર ઉપર અન્દની વધધટની કેવા અસર થાય છે, તે સમજવનાર શાસ્ત્રીય પુસ્તક.
- (૫) સાચી શાન્તિનો ઉપાય : આમાં સમાજ તથા જ્વજિ માટે સાચી શાન્તિ સ્થાપવાની વેદિક પદ્ધતિનું સુંદર નિર્દર્શન છે.
- (૬) આસન : " રામનું દ નેચર " " કુદરત તરફ વળો " " સમયને કરદ " અને શાંતિમનનાં સુંદર " ડીઝીકલ-કલચર " પુસ્તકોથી તથા વિશેષ લોકપ્રથ આ પુસ્તક છે. આરોગ્યની ખરી આશાળના કરવી હોય તો આ પુસ્તક જરૂર ધરમાં વસાવો.

સ્વાધ્યાય મંડળનાં મધ્યમાં પ્રકાશનો મળવાનું ઠેકાણું.

માનંદ મંત્રી : નટવરલાલ જોઠાલાલ મહેતા
બી. એ. એલએલ. બી. વણલ

વ્યવસ્થાપક : સ્વાધ્યાય મંડળ, ગુજરાત શાખા
સવપુરા-વડોદરા.

॥ ओ३म् ॥

આપણી હરકોઈ ધાર્મિક ક્રિયામાં એક અબોધ નાનકડો ખાલણ બહુ પણ, નામસ્તુતું પાન તે ઉપર સોપારી, અને કંકુ ચોખા ચઢાવી ભોલાવરાવે છે કે-ઋગ્વેદાય નમઃ, યજુર્વેદાય નમઃ, સામવેદાય નમઃ, અથર્વવેદાય નમઃ । કેટલો ભાવ ? કેટલી ભક્તિ ? અને કેટલો શ્રદ્ધા ? વેદજ્ઞાનનો અધિભુનિષ્ઠનો ચાલતો આવેલો કેવો મુદર, બધા વારસો ?

આયોગ્યની એકતા તથા તેના સરકારની પવિત્રતા બળવી રાખવામાં વેદનું સ્થાન સર્વોપરી છે. છતાં વેદમાં શું છે તે આપણે બળ્યતાં નથી. બળ્યું હોય તો સત્વર સ્વાધ્યાય-અથમાળાનાં આદ્યક થાવ. વેદનો સ્વાધ્યાય આપણે શા માટે કરવો નોંધ્યો તે બળ્યું હોય તો શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા વાંચો.

યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચરણ કહે છે.....

વેદં પવિત્રમોંકાર ઋક્ સામ યજુરેષ્વ । બળ્યવા ધોમ્ય પવિત્ર ઈંકાર, ઋગ્વેદ, સામવેદ, તથા યજુર્વેદ પણ હું છું. અ. ૪. શ્લોક ૧૦ વેદાનાં સામવેદોસ્મિ । વેદોમાં સામવેદ છું છું. અ. ૧૦ શ્લોક ૨૨

જ્ઞાન અને પેશગ્યની સાક્ષાત્ મૂર્તિ-સમાન, શ્રીમદ્ભગવતકાર, ભક્તશિરોમણિ શ્રી. શુકદેવજી મહારાજ ભગવત મહા-

પુરાણમાં કહે છે...વેદ એ સ્વયંભૂ સાક્ષાત્ નારાયણ છે. સુ. ૨ અ. ૧ શ્લોક ૪૦ મો...ખાલણ, સત્રિય, અને વૈરથે શુશ્રુલમાં નિવાસ કરી વેદાંગો તેમજ ઉપનિષદો સહિત વેદાભ્યાસ કરી તેનાં અથર્નું જ્ઞાન સંપાદન કરવું, અને પછી મૃદસ્યાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવો. ૭, ૧૨, ૧૩, ૧૪, શ્લોકો.

મહામુનિ શ્રી વેદવ્યાસજી ધીર, ગંભીર, વાણીમાં કહે છે. દિન જાતિને વેદો અવશ્ય બળ્યવાનાં હોવાથી સહિત-અતુસાર વેદો-પ્રતિષ્ઠાસ પુરાણો, વિગેરે ખાસ બળ્યવા નોંધ્યો. એ બધાએ વેદનોજ અદિમા ગાયો છે. તેમજ સ્મૃતિકારો તથા મહાન આચાર્યોએ વેદજ્ઞાનની મદદા હમેશા દર્શાવી છે.

સગરસ્ત ભારતવર્ષમાં સનાતન વૈદિક ધર્મના દિગ્વિજયનો ઝંડો ફરકાવનાર ભગવાન શંકરાચાર્યજી ધોપણા કરે છે.....વેદનું નિત્ય અભ્યાસ કરો ? વેદમાં કહેલાં કમોં સારી રીતે કરો અને તે વડે ઇશ્વરની આરાધના કરો.

(ઉદ્દેશ પંચક)

સુપ્રસિદ્ધ વલ્લભ સંપ્રદાયના સંસ્થાપક આચાર્ય શ્રી વલ્લભાચાર્યજી બોધ આપે છે... ભગવાન પોતેજ અંતઃકરણને પ્રસન્ન કરવાં માટે શ્રુતિ રૂપે પ્રકટ થયા. હૃદયની મલિનતા દૂર કરવા માટે ભગવાને શ્રુતિ પ્રકટ કરી છે. ૩૫ પ્રપંચમાં વ્યાસકૃત યજુર્વેદ પોતાના અંશરૂપી જીવોને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર ને રીતે યાગ તે પ્રકારનો ઉપદેશ કરવાનું કામ વેદનું છે. વેદનું અધ્યયન અને યજ્ઞ કરવાથી ધર્મ, અર્થ, કામ વિગેરે સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ વેદનું મુખ્ય પ્રયોજન તો પોતાના અંશરૂપ જીવોને પરમાત્માનો

સાક્ષાત્કાર કરાવવાનું છે.

ભગવાન શ્રી ભાષ્યકાર શ્રીમદ્ રામાનુજાચાર્યજી મહારાજ પોતાના “વેદાર્થ સંગ્રહ”માં વેદ પ્રશંસા કરતાં કહે છે... વેદોજ સર્વ જગતનું દિત કરનાર છે.

શ્રી સ્વામી નારાયણ સંપ્રદાય સંસ્થાપક ભગવાન શ્રી સહજાનંદજી મહારાજ કહે છે—(સત્સંગી જીવનમાં) “સર્વ પ્રમાણોમાં “વેદ” પરમ પ્રમાણ છે, એવું તત્વદર્શી પુરાતન મહર્ષિઓ કહે છે.” નારાયણનાં મુખે આવિર્ભાવ પામેલા હોવાથી “વેદ અપીરૂપ” છે, ને જ્યાંજ સાદિય-અંશેમાં તે સ્વતા પ્રમાણ છે, માટે નૈમિક બ્રહ્મચારીઓએ તે નારાયણ સ્વરૂપ વેદનું જ્ઞાન કરવું.

દૂર દૂર પશ્ચિમમાં આર્યસંસ્કૃતિનાં સનાતન તત્ત્વોનો અત્યંત પ્રચાર કરનાર ભગવાન રામકૃષ્ણદેવનાં પરમશિષ્ય સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદજી કહે છે... વેદો હિન્દુઓની પરમસંમેલન બુમિકા છે. આપણા વેદ, અને ઉપનિષદો, એ સર્વ પ્રકારનાં જાગની મોટી ખાણ છે. તેમાં એટલો જાદુ શક્તિ ભરેલી છે કે તે સમગ્ર જગતને જગવાન તેમજ તેમજ જનાવી શકે તેમ છે. આપણે હિન્દુઓ વેદ વાક્યને ધર્મ સ્વરૂપનાં સનાતન ઉપદેશ તરીકે ગણીએ છીએ. અને જ્યારે આપણે એ પવિત્ર ગ્રંથની સમક્ષ લેતા રહીએ ત્યારે આપણી વચ્ચેના ધાર્મિક મતભેદ અને કલહ એકદમ બંધ થઈ જવા જોઈએ. મતભેદનાં નિરાકરણ માટે વેદ એ આપણી વરિષ્ઠમાં વરિષ્ઠ અદાલત છે. હાલ આખા હિન્દુ સનાતન તમામ લોકોમાં કરો પચીસેક રાજ્યા વગર વેદોનો પ્રચાર થવા દો. ને સર્વોપરિ સ્થાનને માટે વેદ અસરથી જ યોગ્ય છે, અને તે યોગ્યતાનો આજે સ્વીકાર પણ કરીએ છીએ, તે સ્થાન વેદને આપો, ને સનાતનનાર, ને સંસ્કૃતિ આજ સંકટો વર્ષથી બ્રહ્મણોએ દ્રસ્ટીની મારફત જાળવી રાખ્યા છે તે તેમણે દવે એ જાહેરના ખરા માલીક જનસમુદાયને સ્વાધીન કરી દેવા જોઈએ.

વેદનાં મહાન જ્ઞાન-ભંડારનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર સમગ્ર મનુષ્યજાતિને છે એવી જોશોર ઘોષણા કરનાર આદર્શ આર્યસમાજનાં ઉદ્ધારક મહર્ષિ સ્વામી શ્રી દયાનંદજી મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે કે- હિન્દુની જનાવેલી ને ચાર મંત્રસંહિતા છે તેજ સ્વતઃ પ્રમાણ માનવા યોગ્ય છે, અન્ય નહિ. સર્વ મનુષ્યો વેદ બધી બાજુથીને, તથા સાંભળ્યા સંભળાવીને, વિજ્ઞાનને વધારીને સારી વાતો ગ્રહણ કરી ખરાબ વાતો ત્યાગ કરીને હુન્મોઘો મુક્ત ધર્મ આનંદને પ્રાપ્ત કરે ! દેશની કિન્નતિ થી રીતે સાધરો ? દેશને ને રાગ લાગ્યો છે તેની ક્વા તમારી પાસે નથી, માટે હજી પણ સમજીને વેદાદિ

અનુસાર દેશોન્નતિ કરવા માંડશે તો સારું છે. વૈદિકધર્મનાં પ્રચાર સિવાય દેશોન્નતિ અસંભવિત છે.

*

મહાસિદ્ધ તપોનિધિ ગોસ્વામી શ્રી વિજયકૃષ્ણ મહારાજ વહે છે...ધર્મ સંબંધી કોષ્ટક પણ વિષય સમજાવે હોય તો પ્રાચીન ગ્રંથો વાંચવે, વેદ, ઉપનિષદોનું યથાર્થ જ્ઞાન યથા વગર હિન્દુ શાસ્ત્રી સગજ શકાવાં અધરાં છે.

*

યોગીશ્રેષ્ઠ શ્રી અરવિંદ બોધ કરે છે.....ઋષિઓ સ્વયં કરે છે તેમ વેદ રહસ્યમય શબ્દોથી ભરેલા છે. એ શબ્દો એવા છે કે જેનો ગૂઢ અર્થ તત્ત્વદ્રષ્ટાજી ગ્રહણ કરી શકે. જે ગૂઢ અર્થ અને ઉચ્ચતર મનોવૈજ્ઞાનિક તથા આધ્યાત્મિક સત્ય, એ મંત્રોમાં સ્થાપિત કરેલાં છે, તેજ એ પુસ્તકને “ વેદ ” એવું નામ આપે છે, “ વેદ એટલે જ્ઞાનનો ગ્રંથ. ” આધીજ વેદમાં વિજ્ઞાનનાં સત્યો તેમજ ધર્મનાં સત્યો સમાયેલાં છે એવું સ્વામી શ્રી દયાનંદજી કહે છે તેમાં જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી. મારી પોતાની તો પ્રતીતિ છે કે આધુનિક જગતને જેવું જ્ઞાન નથી, એવાં વિજ્ઞાનનાં સત્યો પણ વેદમાં છે. અમરતત્ત્વ મહત્તર સત્ય, મર્ત્ય સત્તાનું વૃક્ષનાત્મક મિથ્યાત્વ, સત્ય અને મિથ્યાનું મિશ્રણ, મનુષ્યની આધ્યાત્મિક કિન્નતિ, જે એને ઇશ્વારિક

અર્થોત્ સાંસારિક સત્તામાંથી હોશવી, પારલૌકિક સુખ (મુક્તિ) સુધી પહોંચાડે છે, આ બધું પ્રાચીન ઋષિઓની વાણીમાં “ વેદમાં ” તાદરસ થાય છે.

સ્વાધ્યાય મંડળનાં સુધોગ્ય સંચાલક પંડિત શ્રી સાતવલોકેશજીએ છેલ્લાં ૨૨ વર્ષમાં વેદવિષયક અનેક નાના મોટા ગ્રંથો સંસ્કૃત, હિન્દી, મરાઠી તેમજ અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ કરીને બારતવર્ષની મહાન સેવા કરી છે. તેમનાં સંગીન કાર્યથી આપણા દેશનાં આચાર્યો, તેતાઓ, સાહિત્યસેવકો, યુનિવર્સિટીના તેમજ સંસ્કૃત પાઠશાળાનાં પ્રોફેસરો અને અધ્યાપકો, અને વિદ્વાન સાધુ સંન્યાસીઓ કેટલા સંતુષ્ટ થયા છે તે તેઓનાં તરફથી આપવામાં આવેલા અભિપ્રાયો ઉપરથી જાણી શકાય છે.

વિશ્વવંદ્ય મહાત્મા ગાંધીજી સેત્રાગ્રામ તા. ૨-૨-૪૧ નાં પત્રથી લખે છે.....માઈ સાતવલેકરજી! વેદોંકે પુસ્તક પ્રકાશનકે લિયે ધન્યવાદ ! આપકે પ્રચારકાર્ય પર મેં તો હમેશા મુગ્ધ રહા હું !....." વાપૂકા આશીર્વાદ "

કાકા શ્રી કાલેલકરજી કહે છે

પં. શ્રીપાદ દામોદર સાતવલેકરજીકે કાર્યકે કૌન પરિચિત નહીં હૈં । સ્વાધ્યાય મંડલ દ્વારા ઉન્હોંને સંસ્કૃત ભાષા, વેદવિદ્યા, ઓર ભારતીય સંસ્કૃતિ કા

પ્રચારકે લિયે અનગ્ય નિમ્ણાસે જો મહેનત ઉઠાયા હૈં યહ શાયદ આજકે જમાનેમેં અદ્વિતીય હૈં । હિન્દી ઓર મરાઠી ભાષાદ્વારા ઉન્હોંને વેદિક ઓર ભારતીય સંસ્કૃતિકા પરિચય ભારતકો કરવાયા હૈં । વે વેદિક મંત્રોંકે કેવલ અર્થ હી નહીં કરતે હૈં કિન્તુ મંત્રોંકા દોહન કરકે ઉનમેંસે જિતના અમૃત-દુગ્ધ નિકલ સકતા હૈં યહ સારા વુહકરકે હમારે સામને ધર દેતે હૈં । ઉપનિષદોંકે અર્થ લગાનેમેં મો પંદિતજોંને અપની પ્રતિભાકા અચ્છા પરિચય દિયા હૈં ।

વેદોદ્ધારની સુપ્રસિદ્ધ ગાયકવાડ ઓરીએન્ટલ સીરીઝનાં પ્રખર સંચાલક શ્રી. વિનયતોય ભટ્ટાચાર્યજી એમ. એ. પી. એચ. ડી. લખે છે કે.....The Swadhyaya Mandal of Aundh is engaged in the most laudable work of popularizing amongst the Hindi Knowing public, the noble teachings embodied in the Vedas and the Puranas. The Hindi translation of the Atharvaveda and the Mahabharata will for ever stand as a Glorious monument of the industry, labour and foresight of the organisers of the Mandal.

જરાકા પ્રેરેજનાં સંસ્કૃતનાં પ્રોફેસર શ્રી ગોવિન્દલાલ હ. ભટ્ટ, એમ. એ. લખે છે.....

" સ્વાધ્યાય મંડળ ", વેદિક સાહિત્ય, યોગ, મહાભારત તથા ગીતા વિષેનાં અનેક ઉત્તમ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરી વિદ્યાર્થીઓને ખરેખરી સેવા બજાવી રહ્યું છે. પંડિતજીની આત્મા ઉપરની " પ્રવચન " બોધિની " ટીકા શુભરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે, શુભરાતીની ધાર્મિક જનતાને આથી ઘણો ભાર લાભ થશે એમાં શંક નથી. દરેક ધર્મપ્રિય વ્યક્તિએ આ મંથ ખરીદવા નેવો છે તેમ જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

કચ્છરેદર એક લાયબ્રેરીઝ વગેરેના સભ્ય પુસ્તકાગ્રમ ખાતાના વડા શ્રી ગ્રંથક વિનાયક વાકનીસ, એમ. એ. સ્વાધ્યાય મંડળની રા. ૧૦૦) ની યોજના વધાવી લેતાં લખે છે—“ આ યોજના પ્રમાણે જેટલા જહદી ગ્રાહક થવાય તેમ વધારે સારું.”

*

શ્રી કનૈયાલાલ આણેકલાલ મુનશી, મુંબાઈ સરકારનાં શૂતપૂર્વ ગૃહ-સચિવ, મંડળને પ્રોત્સાહન આપતાં લખે છે કે.....
“ તમારો પ્રયાસ ધણેજ સ્તુત્ય છે, ગુજરાત ઉપર તમે ઉપકાર કરી રહ્યા છો. ”

*

મુંબાઈ ધારાસભાના બોઠસ પ્રમુખ શ્રી. વાસુદેવ મણેશ માવલંકરે લખે છે.....

I congratulate the Mandal on the valuable services, it is rendering to the cause of Indian Culture.

*

પ્રસિદ્ધ યથેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો, આપણને સેધિ બાવે મળી શકે તેવી યોજના વધાવી લેવા સરખી છે. હું આ યોજનાની સફળતા ઇચ્છું છું.

*

બોઠસમંદી, ગોતાગ્યાસ, સ્વામી શ્રી વિદ્યાનંદજી મહારાજ જણાવે છે કે.....

ગુજરાતી વિભાગ વગેરેમાં ચાલુ કરવાથી ગુજરાતની જનતાને પણ વેદામૃત પાનનો અલભ્ય લાલ મળશે. આ જનકલ્યાણના કાર્યમાં પંડિતજનો પણ વર્ષોનો પરિશ્રમ છે. પ્રભુ: તેમનો પરિશ્રમને સફળ કરે, અને એમનાં કાર્યને જનતાનો સારો સંકલ્પ મળે એમ ઇચ્છું છું. મારા તેમને આશીર્વાદ છે.

સ્વાધ્યાય મંડળનાં સઘળા પ્રકાશનો મળવાનાં ઠેકાણાં

૧. સ્વાધ્યાય મંડળ ગુજરાત રાખા, સવપુરા—વડોદરા
૨. શ્રી ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા—અમદાવાદ
૩. શ્રી. અંબાલાલ કાઠ્યાવાઈ, લખાવાડ—નંદીયાદ
૪. શ્રી. વ્યવસ્થાપક શ્રી. રા. પુ. “આર્યપ્રકાશ” ટ્રસ્ટ,
આર્યન રોડ—આણંદ
૫. ધી પોષ્યુદર જુક સ્ટોર, દાવર રોડ—સૂરત
૬. પં. નારાયણ મૂળજી જુકસેલર, કાલમોઢેવી રોડ—મુંબાઈ ૨
૭. ધી જનરલ જુક ડીપો, બનર—પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત)
૮. પુરુષોત્તમ ગીગાલાઈ જુકસેલર—ભાવનગર

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

ભાગ ત્રણ દરેકના ૩. ત્રણ

- ૧ વેદ, ઉપનિષદ અને ગીતાનું તાત્પર્ય એક જ છે, એ વેદ, ઉપનિષદ તથા અન્યશાસ્ત્રોનાં મૌલિક અવતરણો અને દૃષ્યન્તો સાથે જાણવું છે ?
  - ૨ આ વિશ્વમાં વિવિધતાની પાછળ એકતા છે, વિસિન્ન તત્ત્વોમાં અજિન્નતા બાપે છે એની કાંખી કરવી છે ?
  - ૩ અધ્યાત્મવાદ તથા સાર્વભૌમિક તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાન્તો સમજવા છે ?
  - ૪ વેદાન્ત અને બ્યવહારનાં સ્વરૂપોને જાણવાં છે ?
  - ૫ જ્ઞાન, કર્મ તથા ભક્તિની ત્રિવેણીનાં દર્શન કરવાં છે ?
  - ૬ સાધ્ય તથા યોગના બેદ અભેદને પીઠાનવા છે ?
  - ૭ સ્વાર્થ, પરાર્થ, પરમાર્થ, પુરુષાર્થ, કર્મ, સંન્યાસ, આસક્તિ, અનાસક્તિ, લોકસંશ્લેષ, જન્મ મરણ, પુનર્જન્મ અને મોક્ષનાં સ્વરૂપો સમજવાં છે ?
  - ૮ યોગ, યજ્ઞ, દાન, આદિસા, પ્રેમ, સંયમ સેવા અને સમર્પણના અર્થ તથા તાત્પર્યને જાણવા છે ?
  - ૯ મનુષ્યનાં વિવિધ શરીરો, અવતારવાદ, વર્ણાશ્રમધર્મ, ભતિનિશ્ચય, સિદ્ધિનાં સાધન તથા પરમેશ્વર પ્રાપ્તિ સમ્બન્ધી શાશ્વીય જ્ઞાન મેળવવું છે ?
  - ૧૦ શુક્ર, સિંધ, સિદ્ધશુ, સરકાર, સ્વધર્મ અને સ્વરાજ્યના વિષયમાં ઉન્નત વિચારો જાણવા છે ?
- તો પાંડિત શ્રી સાતવજેકરજીની વિસ્તૃત અને વિદ્રુતપૂર્ણ પુરુષાર્થબોધિની ટીકાવાળી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાને અવરથ વાંચો-ખરીદો

“ શુજરાતીમાં તૈયાર છે : ”

૧ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ભાગ ૧	૩- ૦-૦	૪ વૈદિક સરસ્વતી	૧ ૦-૩-૦
૨ વેદામૃત	૩- ૦-૦	૫ સંસ્કૃત પાઠભાષા ભાગ ૧	૦-૬-૦
૩ યજુર્વેદ અધ્યાય ૧	૦-૧૨-૦	૬ ” ” ભાગ ૨	૦-૬-૦

વૈદિક સમ્પત્તિ

લેખક : સ્વર્ગસ્થ પાંડિત રઘુનાંદન સાર્થા, સાહિત્ય ભૂષણ

આસરે ૬૦૦ પાનના આ જુદા જ અન્યની ડિઝાઇન ૩. ૮ ધરો, ટપાલ ખર્ચ જુદું.

આ આદિતીય અન્યમાં એના વિદ્વાન્ લેખકો વૈજ્ઞાનિક, ભૌતિક, આધ્યાત્મિક, રાજનૈતિક, સામાજિક, વિષયોનું અને પ્રાચીન તથા અર્ચીન સાહિત્ય વનરૂપિ શાસ્ત્ર, ભૂગોળ, ખગોળ, જ્યોતિષ, લિપિ તથા ભાષા આદિ અનેક વિષયોનું દિગ્દર્શન કર્યું છે. તેમજ જુદા જુદા વિષયો પર લખાયેલા અનેક પાશ્ચાત્ય તથા પૌર્વાલ વિદ્વાનોના વિવિધ અનુદાન વિવેચન કરી આપેલ સિદ્ધાન્તોને શુદ્ધિ તથા પ્રમાણો વડે યુક્ત કર્યા છે. આ પુસ્તકમાં વેદ અને વેદિક સભ્યતાનું સુંદર સમર્થન કરેલું છે. યજ્ઞોમાં આયુર્વેદ જ્યોતિષ, ભૂગોળ, વાસ્તુ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, પશુપાલન, સાવ-ભોમ-રાજાશાસન આદિ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોના સમ્બન્ધ કેના છે એ યોગ્ય પ્રમાણો સહિત દર્શાવ્યું છે. વૈદિક સભ્યતા તથા સંસ્કૃતિના દરેક ક્ષાસકને આ વિસ્તૃત પુસ્તક ભોગ-ખરીદવાં અને આશ્ચર્ય પૂર્વક લઘામણુ કરીએ છીએ. શુજરાતી ભાષાન્વરણ શ્રાદ્ધક થવા નામ નોંધાવો.

અવરથાપક : કાન્તિકાલ ગીરધરલાલ શાહ

સ્વાધ્યાય મંદિર-શુજરાત શાખા, રાવપુરા, વડોદરા,